

KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK NAPJAINK MAGÁNJOGÁBAN
TANULMÁNYKÖTET

Szerkesztette: Szikora Veronika

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszékének kiadványa

Sorozatszerkesztő: Szikora Veronika

Lektorálták:

Prof. Dr. Csécsy György CSc

tanszékvezető egyetemi tanár

Debreceni Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék

Prof. Dr. Kecskés László DSc

tanszékvezető egyetemi tanár

Pécsi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék

ISBN 978-963-473-177-1

Készült a Center Print Kft. nyomdaüzemében.

Debrecen, 2009

KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK
NAPJAINK MAGÁNJOGÁBAN

TANULMÁNYKÖTET

Szerkesztette: Szikora Veronika

Debrecen, 2009

A tanulmánykötet megjelenését
az OTKA (68609 sz. pályázat) támogatta.

© 2009, a Szerzők

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK.....	5
ELŐSZÓ.....	9
ANDORKÓ IMRE	
A KISAJÁTÍTÁS FOGALMÁNAK DILEMMÁI.....	11
BÁN DÁNIEL	
A LEHETETLENT ÍGÉRŐ KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGE ÖSSZEHASONLÍTÓ VÁZLAT	21
BREHÓSZKI MÁRTA	
A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK „LEPLÉNEK ÁTSZÚRÁSA” A HITELEZŐK VÉDELME ÉRDEKÉBEN	47
CSAPÓ ORSOLYA	
KÖRNYEZETVÉDELMI ÉRDEK A MAGÁNJOGBAN.....	63
CSÉCSY ANDREA	
SPECIÁLIS IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI LEHETŐSÉGEK A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGBAN	83
CSÖNDES MÓNICA	
ELŐRE LÁTHATÓ-E MINDAZ, AMIRŐL A SZERZŐDÉSSZEGŐ FÉL TUDOTT? <i>ANGOL JOGI VÁZLAT</i>	103
FUGLINSZKY ÁDÁM	
FELRÓHATÓ KÁROSULTI KÖZREHATÁS ÉS KÁRENYHÍTÉSI KÖTELEZETTSÉG DOGMATIKAI ÉS JOGPOLITIKAI ELŐKÉRDÉSEI A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN	121
FUGLINSZKY RÉKA	
ANTI-SUIT INJUNCTION A HATÁRON ÁTNYÚLÓ PERLÉSI TILALOM ANGLIÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOGINTÉZMÉNY EURÓPAI JOGGAL VALÓ ÖSSZEEGYEZTETHETŐSÉGÉRE.....	151

GÖRÖG MÁRTA

A HOZZÁTARTOZÓI NEM VAGYONI KÁRTÉRÍTÉSI IGÉNY 183

HAJNAL ZSOLT

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ 197

KÁROLYI GÉZA

A HITEL (KÖLCSÖN) ÜGYLETEK JOGI SAJÁTOSÁGAI 213

KECSKÉS ANDRÁS

POST-ENRON, POST-SARBANES-OXLEY, DE MI VÁLTOZOTT? 223

KISS TIBOR

A SZERZŐI JOGI SZANKCIÓRENDSZER
FOGYASZTÓVÉDELMI ASPEKTUSBÓL 259

KOVÁCS BÁLINT

EGY RÖVID GONDOLAT AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÓ
KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSÉGÉRŐL 273

MÁRTON MÁRIA

GONDOLATFELVETÉSEK A TERMŐFÖLDHÖZ KAPCSOLÓDÓ
ELŐVÁSÁRLÁSI JOGGAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN 281

NAGY ADRIENN

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI 291

NAGY ANDREA

AZ ÜZLETRÉSZEK FORGALMI ÉRTÉKÉNEK MEGHATÁROZÁSA 305

NEMESSÁNYI ZOLTÁN

AZ „UNDISCLOSED AGENCY” (REJTETT KÉPVISELET)
ALAPVONÁSAI AZ ANGOL JOGBAN 313

OSZTHEIMER KATALIN

A POLGÁRI PERRENDTARTÁST MÓDOSÍTÓ XI. NOVELLA
ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEI 339

OSZTOVITS ANDRÁS

MERRE TARTASZ, EURÓPAI POLGÁRI ELJÁRÁSJOG? 353

PRIBULA LÁSZLÓ

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM
FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA 356

PETKÓ MIHÁLY

A BIOTECHNOLÓGIA KIHÍVÁSAI A JOG TERÜLETÉN NAPJAINKBAN. 379

SZALAI PÉTER

VÉDJEGYBITORLÓ ÁRUK ÉLETÚTJA
A GYÁRTÁSTÓL A MEGSEMMISÍTÉSIG 393

TÖRŐ EMESE

A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐINEK
FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEI A GT. ÉS A CSTV. TÜKRÉBEN 403

VARGA NELLI

FOGYASZTÓI PÉNZÜGYI LÍZINGSZERZŐDÉS A BGB-BEN 415

ELŐSZÓ

Két éve Szegeden első alkalommal gyűltek össze a magánjogot oktatók fiatalok, akik már akkor elhatározták, hogy a kezdeményezést folytatni és ápolni kell. 2008. május 9-10-én a Magánjogot oktató fiatalok II. országos konferenciájára, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara várta a polgári jogot és a polgári eljárásjogot oktató kollégákat. Elmondhatjuk és valljuk, hogy lassan hagyománnyá érett az elhatározás, hogy alkalmat és fórumot teremtsünk az élő szakmai konzultációra. Már a harmadik állomás, Pécs, megújult koncepcióval, de töretlen lelkesedéssel hívja a fiatal, ifjú és örökifjú résztvevőit.

A debreceni konferencián elhangzott gondolatébresztő előadások után a kezükben tartott kötetben mélységében és terjedelmében is tanulmányokká fejlesztett írásokat olvashatunk, valamennyi hazai jogi kar képviselőjének tollából, akiknek ezúton mondunk köszönetet.

A szerzők a magánjog fejlesztése előtt álló kihívások áramában a lehetséges megoldásokat keresték, munkájukban egyesítve az elmélet és a gyakorlat körében jelentkező problémákat, tapasztalatokat. A polgári jog területén folyamatban lévő rekodifikáció alkalmat teremtett arra, hogy probléma-érzékenyen, valódi de lege ferenda javaslatokkal segítsék az új Polgári Törvénykönyv megszületését. A szerzők a hazai jogalkotás és jogalkalmazás oldaláról, széles nemzetközi kitekintést és jogösszehasonlítást végeztek, a kutatásból származó tapasztalatot tárják eléink.

Bízunk abban, hogy a tanulmánykötet megjelenésével az értékes gondolatok, kritikák, megoldási javaslatok a szélesebb szakmai közönség számára is hozzáférhetővé és hasznosíthatóvá válnak.

Debrecen, 2009. február

A Szerkesztő

ANDORKÓ IMRE

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A KISAJÁTÍTÁS FOGALMÁNAK DILEMMÁI

*„Anyja neve kérdezték a katonaságnál / mért nem hagyják az anyámat békén /
persze mért épp az anyámat hagyják békén / be kellett írni, hogy mennyi földje /
föld bold / nekünk / Mért kezdtek üvöltözni / vajon mért / mikor mondtam hogy
nincs hely az éven a nulláknak / Tényleg nem volt / Sok...”¹*

I. A kisajátítás definíciójának ellentmondásai

A kisajátítással kapcsolatban több helytálló, védhető definíciót használtak és használnak a kisajátítás jogintézményével foglalkozó szakemberek. Az egyes meghatározások közötti – látszólag elenyészőnek tűnő – különbségek azonban igen komoly jelentőséggel bírnak, elsősorban a kisajátítás történetének egyes szakaszaihoz való viszonyulás szempontjából. Abban a szerzők többsége egyetért, hogy a kisajátítás tárgya csak ingatlan, illetve ingatlanhoz kapcsolódó jog lehet, hisz az ingó dolog tulajdonjogát inkább csak büntető jelleggel (lásd elkobzás, vagyonekobzás) vonhatja el a közhatalom a magánszemélyektől. Ezt az alapvetést a kortárs jogtudománnyal foglalkozó szakemberek akceptálják, viszont a jogirodalomban ettől eltérő vélemények is megfogalmazódtak. Balás Gábor szerint ugyanis a kisajátítási jogot a gyakorlatban két nagy részre oszthatjuk, mégpedig az ingó dolgokra, illetve az ingatlanokra vonatkozó szabályokra. Igaz, monográfiájában elismeri, hogy ingók tulajdonjogának kisajátítás útján való megszerzésére csak kivételesen, a háború vagy annak előkészítése céljából kerülhet sor.² Az ingókisajátítás alapjául szolgáló jogszabályok között említi az 1873. évi XX. törvénycikket a hadsereg és a honvédség lószükségletének fedezéséről mozgósítás esetében, az 1912. évi LXIX.

¹ Esterházy Péter: Búcsúszimfónia, Magvető, Budapest (2001) 34.

² Balás Gábor: Magyarországi kisajátítási jog, Athenaeum, Budapest (1938) 15.

törvénycikket a lovak és járművek szolgáltatásáról, az 1914. évi L. törvénycikket a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912. évi LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről és az 1922. évi XVI. törvénycikket a brit állampolgárokkal szemben fennálló, a trianoni békeszerződés 231. cikke alá eső magyar tartozások rendezése tárgyában a Brit Egyesült Királysággal 1921. évi december hó 20-án kötött egyezmény becikkelyezéséről és a trianoni békeszerződés végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.

A kisajátítás fogalmával kapcsolatban az egyik igen fontos kérdés a kisajátítás jogági hovatartozásával kapcsolatban merül fel. A kisajátítás témakörében készült magyar monográfiák gyakran idézik Stassik Ferenc megállapítását, amely szerint „akik a kisajátítási joggal tudományosan foglalkoznak, aszerint domborítják ki a kisajátítás lényegét, amint azt álláspontjuk megkívánja.” *Kampis György* úgy fogalmaz, hogy a kisajátítás jogrendszeren belül elfoglalt helyéről és annak jogi természetéről azóta folyik a vita az irodalomban, amióta e jogintézmény létezik. A kisajátítás jogintézményének jogrendszerbeli elhelyezkedése tehát komoly szakmai viták alapja lehet. Ugyanis a kisajátítás köz- és magánjogias jellemzőket egyaránt hordoz. A polgári jogi megközelítés szerint a kisajátítás az ingatlanok tulajdonjogának egyik eredeti szerzősmódja, egyfajta kényszeradásvétele, amelyet a ma hatályos Polgári Törvénykönyv ugyan említ, ám részletes szabályait külön törvény (korábban törvényerejű rendelet) tartalmazza. A polgári jogi jogintézmények jellemzésénél a szerzők gyakran kiemelik, hogy a magánjogi, így a polgári jogi jogviszonyokban az alanyok tipikusan mellérendelt pozícióban vannak és egyenrangúak, a kötelezettségek a kötelezettek akaratából állnak be.³ A magánjogi jogviszonyokban főszabályszerűen a közvetett kényszer érvényesül és a jogosító normák dominálnak, azaz a magánjog „az autonóm egyéni cselekvés és a civil társadalmi önszerveződés jogterülete”.⁴ Az említett általános és sokszor hangoztatott szempontok szerint a kisajátítás a polgári jog egyik igencsak rendhagyó jogintézményének tekinthető. A kisajátítás lefolytatására a közigazgatási eljárás keretei között kerül sor, egy közhatalommal rendelkező jogosult közigazgatási szerv egyedi aktusával egyoldalúan vonja el a magánszemélyektől a tulajdont

³ Bíró György – Lenkovich Barnabás: Magyar polgári jog Általános tanok, Novotni, Miskolc (2002) 21.

⁴ Bíró – Lenkovich: im. 22.

valamilyen közcélra. Ebben az értelemben védhetőnek tűnik azon szerzők álláspontja is, akik a kisajátítást a közjoghoz tartozónak vélik. A kisajátítás fogalmának ezen ellentmondásait a témában született magyar monográfiák, tanulmányok is részletesen tárgyalják, és ebben a kérdésben általánosan elfogadottnak tűnik az az álláspont, hogy a kisajátítás a köz- és magánjog jegyeit is magán hordozza.

A kisajátítás fogalmával kapcsolatos további – talán még fontosabbnak tűnő – nehézségek, félreértések vagy ellentmondások a – XX. századi magyar történelemben sajnos igen gyakori – totális diktatúrák államosítási, szocializálási törekvéseivel kapcsolatban fogalmazódnak meg. Ezek a rendszerek ugyanis az állampolgárok magánszférájának tiszteletben tartandó határait semmibe véve tulajdonosi szerkezetváltást eszközöltek; azaz a magánszemélyek, illetve a számukra ellenszenves magánszemélyek tulajdonát „elvonták”, gyakran minden törvényesnek nevezhető, vagy a törvényesre emlékeztető eljárás és természetesen kártalanítás nélkül. Ezeknél az „államosítási”, „felajánlási” hullámoknál formailag fennálltak a kisajátítás lényeges ismérvei, azonban nem csak ingatlanokat érintettek, nem folytattak le semmilyen, garanciákkal biztosított eljárást és nem juttattak, vagy csak alig juttattak kártalanítást. Ennek a jelenségnek a megítélése, a kisajátításhoz való viszonya értelmezésfüggő. Az „államosításokat” tekinthetjük a kisajátítás jogintézménye diktatórikus elkorcsosulásának, elfajzásának, amely ugyan a polgári jog szerint értelmezhető formában zajlott, ám a hatalom önkénye miatt több, a jogállami elvárásoknak ellentmondó tartalommal telítődött. Ugyanakkor – és talán ez a gyakoribb felfogás – az államosítást szemlélhetjük úgy, mint a „jog” (ha jognak lehet egyáltalán nevezni) egy önálló jelenségét, amely a legtragikusabb, legnagyobb társadalmi-gazdasági változásokkal járó, esetleg szélsőséges történelmi helyzetben zajlott/zajlik és amely nem vagy nem első sorban a polgári jog körébe tartozik.

II. A kisajátítás történetével kapcsolatos elméletek

A kisajátítás - mint jogintézmény - előzményeivel, történetével kapcsolatban meglehetősen heterogén nézetek, elméletek ismertek. Egyes szerzők a római jogban látják és látatják a kisajátítás gyökereit, mások ettől a felfogástól mereven elzárkóznak. A kisajátítás jogintézményének a római jogba való visszavezetésétől *Kampis György*

mereven elzárkózik, magát a kisajátítást csak a következő feltételek fennállta esetén véli értelmezhetőnek:⁵

- a. legyen kötöttségektől (pl.: feudális kötöttségektől) többé-kevésbé mentes és társadalmi mértékben folyó gazdasági tevékenység
- b. legyen olyan államhatalom, amely e tevékenységet támogatásra érdemesnek tartja, ennek érdekében kényszerintézkedést is hajlandó tenni, s azzal kapcsolatban elvégzi a közérdek és magánérdek egyeztetését
- c. a társadalom tagjai rendelkezzenek elkülönült (magán-)tulajdonnal, amit a jogrendszer védelemben részesít.

Kampis György az 1970-ben kiadott monográfiájában egyenesen hibának tekinti a jogintézmény eredetének római jogba való visszavezetését.⁶ Az általa megnevezett és fent idézett feltételeknek a római társadalmi-gazdasági viszonyok valóban nem feleltethetők meg teljesen. A *Kampis György* előtt a kisajátítással behatóan foglalkozó *Harrer Ferencz*, majd *Balás Gábor* viszont egyértelműen a római jogban, sőt az ókori görögök jogában már feltűnt jogintézményként tekint a kisajátításra.⁷ Ez az ellentét nagyrészt a kisajátítás meghatározásában való különbségekre vezethető vissza: *Harrer Ferencz* szerint „*a kisajátítás azon jogintézmény, mely az egyén tulajdon- vagy egyéb dologbeli jogát a mennyiben az állam fejlődésének föltétével összeütközésbe jut, teljes kártalanítás mellett megszünteti vagy korlátozza.*”⁸

Azaz *Harrer Ferencz* nem csak az ingatlanok tulajdonjogának „kényszer-adásvétellel” való megszerzését tekinti kisajátításnak, hanem az ingó dolgok tulajdonjogának ily módon való „megszerzését” vagy elvonását is; ugyanakkor tágabb értelemben vett kisajátításnak tekinti *az államnak a magántulajdonba való minden beavatkozását*, amelyet a közérdek vezérel. A kisajátítás feltételeként csupán *a köz- és magánjog bizonyos*

⁵ Kampis György: A kisajátítás jogi rendezése és az új Ptk., Gazdaság és Jog, 2001/4. 18-21.

⁶ Kampis György – Varga József: Kisajátítás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1970) 15.

⁷ Harrer Ferencz: A kisajátítási jog, Athenaeum, Budapest (1896) 25.

⁸ Harrer: im. 24.

egyensúlyának fennállását határozza meg.⁹ A definíciók említett különbségei nem csak a kisajátítás jogintézmény történetének „kezdeténél”, hanem a XX. századi magyar történelemben is jelentőséget kapnak. Ugyanis a totális diktatúrák (náci, majd kommunista) „szocializálási”, „államosítási” törekvései, tevékenységei a Kampis féle rendszerben a kisajátítás kérdésköre felől értelmezhetetlenek (lásd később). Kérdéses, hogy *Kampis György* miért szakított a jogintézménnyel foglalkozó korábban (azaz a szocializmus előtt) publikáló szerzőknek a kisajátítás kezdetére vonatkozó, már említett (az ókori római illetve görög jogra visszatekintő) nézetével.¹⁰ Itt jegyezzük meg, hogy *Kampis György* felfogása a szocializmus előtti jogirodalomban sem előzmény nélküli: a *Kisajátítás* című művében említi, hogy Stassik szerint „*a kisajátítási jog az újabbkori jogélet intézménye, és így hiábavaló annak eredetét akár a római, akár az ónémet jogban keresni. A kisajátítási jog csak ott lehetséges, ahol az egyéni tulajdon el van ismervé.*”¹¹ Ez az igen radikális, bár tudományos szempontból is védhető „szakítás” vagy elhatárolódás a kommunista „vészorszak” „államosítási” történetének taglalásától is távol tartotta a szocializmus korában publikált szerzőket.

A kisajátítás témakörében publikált legutóbbi magyar monográfiában *Petrik Ferenc* nem foglalkozott részletesen a kisajátítás fogalmával kapcsolatban említett kérdésekkel, a kisajátítást hatósági határozattal történő tulajdonszerzésként definiálja, amelynek révén az állam az önkormányzat vagy más személy az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg.¹²

III. Államosítás és kisajátítás

„Amikor 1951 májusában megkezdődtek Budapesten az úgynevezett kitelepítések, szüleim nem aggódtak vagy izgultak, nem volt miért; ismét a szokásos: ha minden el van veszve, akkor nincs mit veszíteni, ami akár szabadságnak is nevezhető, de legalábbis a szabadság érzetét keltheti. Én ugyan még még nem veszítettem semmit, de én se aggódtam, és nem is izgultam, mert én meg azt képzeltem, hisz mi mást is képzelhettem volna, hogy ez a természetes, hogy ilyen az ember élete: hogy még a bölcsöből is kirángatják, idegen emberek jönnek, kiabálnak, csomagolás,

⁹ Harrer: im. 24.

¹⁰ Kampis – Varga: im. 15.

¹¹ Stassik Ferenc: Magyar kisajátítási jog, Nagybecskerek (1905)

¹² Petrik Ferenc: Kisajátítási jog, HVG Orac, Budapest (2008) 11.

*szaladgálás, sötét, teherautó, gázolajszag, megint idegenek, megint kiabálás, apám rezzenéstelen arca, anyám sír, aztán nem sír, már sose sír, szinte sose, hogy tehát ez volna a dolgok rendes menete, akkor mivére volna az aggodás meg az izgulás...*¹³

Mint említettem, a kisajátítás fogalmának – említett – szűkebb vagy tágabb meghatározása alapvetően befolyásolja a kisajátítás és az államosítás egymáshoz való viszonyának megítélését is. A Harrer féle meghatározás alapján („*az államnak a magántulajdonba való minden beavatkozása, amelyet a közérdek vezérel*”) ugyanis aligha lehet eltekinteni a kisajátítás történetének felvázolásánál az államosítás jelenségétől. Az állam tagadhatatlanul beavatkozott, sőt a jogállami szempontból elfogadhatónál jóval mélyebben avatkozott bele a „magántulajdonba”; bár a definícióban szereplő „közérdek” fennállása ebben az esetben is kétséges. Minden esetre – talán túlzottan leegyszerűsítve, jelen esetben – a mindenkori közérdeknek azt tekintjük, amit a mindenkori állam „közérdekként” megfogalmaz.

A *Kampis György* által felvázolt – a szocializmus ideológiájától terhelt – rendszerben az államosítás a szocialista forradalom első aktusa. A korszakban propagált és kizárólagosan érvényesnek elfogadott államelmélet szerint a „*kizsákmányoló államtípussal szemben áll annak gyökeres ellentéte – a szocialista államtípus, amely a kizsákmányolásmentes termelési viszonyokon nyugszik és az osztályuralom is gyökeresen eltér az előbbi államtípusoktól, mert az azelőtt kizsákmányolt többség uralmát jelenti a volt kizsákmányoló kisebbség felett.*”¹⁴ A szocialista ideológia a szocialista államot a „kizsákmányoló” államnál fejlettebbnek, korszerűbbnek, magasabb rendűnek láttatta.

„*A felszabadulással új történelmi korszak vette kezdetét Magyarország társadalmi-gazdasági fejlődésében: a szocialista forradalom korszaka, amely a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet egész időszakát öleli fel.*”¹⁵ A szocializmus felépítésének két szakaszát különböztette meg a korabeli egyetlen elfogadott ideológia alapján *Kampis György*: a szocialista forradalomnak a hatalom megragadásától a szocializmus alapjainak lerakásáig tartó; illetve az alapok lerakásától a szocializmus teljes felépítéséig terjedő szakaszát. Mindkét szakasz közös célja a termelési viszonyok átalakítása, az ipari és mezőgazdasági termelőeszközök társadalmosítása, a termelőerők fejlesztése, a népgazdaság átszervezése, valamint az

¹³ Esterházy Péter: *Harmonia Caelestis*, Magvető, Budapest (2000) 571.

¹⁴ Antalffy György – Halász Pál: *Bevezetés az állam- és jogtudományokba I. rész*, Tankönyvkiadó, Budapest (1962) 38.

¹⁵ *Kampis – Varga: im. 24.*

emberek ideológiai és kulturális átformálása. Viszont kizárólag az említett első szakasz feladatának tekintette a „fejlett” termelőerők létrehozását, amelyek lehetővé teszik a népgazdaságnak korszerű alapokon történő felépítését. Ehhez pedig elsősorban a tulajdonviszonyok megváltoztatását látta szükségesnek, pontosabban a szocialista tulajdonviszonyok létrehozását.¹⁶ Azonban úgy vélte, hogy a kisajátítás jogintézménye nem alkalmas a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatására, hiszen – mint mondja – a kisajátítás mindig valamely konkrét gazdasági cél megvalósításához szükséges ingatlanokat tart szem előtt és nem tulajdonosokat. Ezzel az elméleti konstrukcióval *Kampis György* az államosítást és a közérdekű igénybevételt, a mezőgazdasági földreformot, tagosítást-földrendezést a szocialista forradalom első szakaszához tartozó és csak ott értelmezhető jelenségnek tekintette, amelyet szigorúan elhatárolt a kisajátítástól. A kisajátítást csak a szocialista forradalom második szakaszában juttatta jelentőséghez, az újjászervezett, átalakított társadalmi-, gazdasági- és tulajdonviszonyok között. Az államosítás és a kisajátítás közötti különbséget az 1881-ben, tehát még az első világháború előtt megalkotott kisajátítási törvénynek az 1955-ig való hatályban tartásával igazolta.

Kampis György ezzel a tagadhatatlanul szellemes, kreatív, ötletes, de érzékelhetően a szocialista rendszer nyomása alatt megfogalmazott érvelésével mintegy mentesítette a kisajátítást a szocialista államosítás bűneitől, visszaosságaitól. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy nem áll-e fent összefüggés a kisajátítás fogalmának, történetének a *Stasiiké* nyomán való szűk értelmezése és az államosítás szocializmusban rendkívül kényes, a társadalom széles körében komoly sérelmeket, ellenérzéseket okozó kérdésköre tárgyalásának mellőzése között. Talán épp *Kampis György* méltán híres és méltán elismert monográfiájának hatására a kisajátítással foglalkozók óvakodnak a kisajátítás jogintézményének az ókori római, görög jogintézményekre való visszavezetésétől.¹⁷ Az említett összefüggések fennállása esetén pedig észre kell vennünk, hogy a mellőzött, megkérdőjeleződött, érvénytelenné, hiteltelenné vált szocialista ideológia, diskurzus máig

¹⁶ Az itt részletezett leírás forrása: *Kampis – Varga*: im. 25.

¹⁷ Lásd pl. *Ruszoly József*: *Kisajátítási törvények Magyarországon 1836-1944*, In: *Alkotmány és hagyomány* (1997) 253.

„A közbatalomnak nem minden tulajdonevönása kisajátítás; nem az ... a társadalmi-politikai célú vagyonátcsoportosítást szolgáló 20. századi szocializálás.”

alapvetően meghatározza gondolkodásmodunkat, szemléletünket; gyakran oly módon, hogy nem is érzékeljük, nem is vagyunk tudatában a hatásának. A mai kisajátítással foglalkozó jogtudósok többsége tudatosan éles határt von az államosítás és a kisajátítás közé, amelynek a Kampis-féle, gondosan megindokolt és kifejtett elmélet szerint megvan a teoretikai alapja. Ám a szocializmus előtti magánjogi elméletek alapján (lásd a kisajátítás *Harrer Ferenc* által használt tág értelmezését) az államosítás (illetve annak különböző megjelenési formája) *a lényegét tekintve* egy speciális kisajátításnak tekinthető, amelynek elsődleges célja a tulajdoni szerkezetváltás elérése. *Petrik Ferenc* a már említett, közelmúltban megjelent monográfiája mellőzi az államosítás és a kisajátítás egymáshoz való viszonyának részletes tárgyalását. A szocialista kisajátítási jog történetével foglalkozó részben mindössze annyit említ, hogy „*az 1945. utáni éveket elsőként a kisajátítási eljárásokon kívüli tulajdonelvonások jellemezték, az ipari üzemek államosítása, a földreform során a termőföldek nagy részének magántulajdonból történő elvonása, és a közérdeklű igénybevétel címén történő más tulajdonelvonások. A szoros értelemben vett kisajátítási jog szabályozására 1951-ben került sor.*”¹⁸ Azt azonban nem részletezi, hogy milyen szempontok alapján lehet – a rendszerváltás után majdnem húsz évvel – eldönteni egy állam általi tulajdonelvonást lehetővé tevő jogszabályról, hogy az a szoros értelemben vett kisajátítási joghoz tartozik vagy sem. Különösen nehéz éles határt vonni az államosításra vonatkozó jogszabályok és a kisajátításra vonatkozó, 1950-es években alkotott jogszabályok között. A Kampis-féle monográfia bevezetőjében is található egy – a szempontunkból rendkívül érdekes – idézet, amely szerint „*a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusa megállapította, hogy a mezőgazdaság 1959-1962 között végbement szocialista átalakulása folytán befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását, s a szocializmus teljes felépítésének korszakába léptünk, ám ...felismerést nyert, hogy a kisajátítás jogintézményét, amely – különösen a kártalanítási konstrukciója révén – eddig is mélyen beléágazódott a jogrendszerünkbe, fel lehet használni ingatlanokkal kapcsolatos gazdaságpolitikai célok megvalósításának elősegítése érdekében is.*”¹⁹

¹⁸ Petrik: im. 16.

¹⁹ Kampis – Varga: im. 8.

IV. Záró gondolatok

Jelen tanulmány arra kívánt rávilágítani, hogy a kisajátítással kapcsolatban a témakörben publikáló vagy publikált szerzők között komoly szemléletbeli különbségek alakultak ki.

A viták egy része a jogintézmény jogági elhelyezkedéséről zajlott és zajlik ma is, azonban a jogirodalomban egymásnak ellentmondó definíciók születtek a kisajátítás fogalmával kapcsolatban is. A kisajátítás definíciójának vagy definícióinak felvázolt ellentmondásaihoz való viszony alapvetően befolyásolja a kisajátítás és az államosítás közötti kapcsolat és a kisajátítás történeti előzményeinek megítélését is.

BÁN DÁNIEL

óraadó

Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A LEHETETLENT ÍGÉRŐ KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGE - ÖSSZEHASONLÍTÓ VÁZLAT -

„*Impossibile nulla obligatio est*”¹ – mondja röviden és ellentmondást nem tűrve *Celsus*. A római források e csodálatos tömörsége azonban gyakran csábítja az utókor magánjogászát (romanistát, civilistát egyaránt) arra, hogy a régiek által ki nem mondott, de „nyilvánvaló” következtetést mintegy a forrás részévé tegye.

Noha legtöbbször már önmagában a jogvita tárgya lehet, hogy a szolgáltatás valóban „*impossibile*”, a jelen tanulmányban mégis inkább a „*nulla obligatio*” jelentésével foglalkozunk. Tesszük ezt azért, mert - álláspontunk szerint – a szerződéses kötelelem megítélésén keresztül közelebb kerülhetünk a lehetetlent ígérő fél kártérítési felelősségének mibenlétéhez is.

I. A római *contractus impossibilis*

Jogirodalmi közhely, hogy a hivatkozott celsusi fragmentum nem más mond ki, mint a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmisségét.² Amint azt az Institutiókban találjuk: „...*ha valaki oby dolog adását ígérteti stipulatioval, mely a természet világában nincs vagy nem is lehet, pld. Stichust, ki már nem él, vagy a hippocentaurust, amely nem létezhet, akkor a stipulatio érvénytelen. Ugyanez áll akkor is, ha valaki szent, vagy a holtak tisztelével kapcsolatos dolognak adását stipulálta, melyet közönséges jog alá tartozónak vélt, vagy nyilvános dologét, mely a nép állandó használatára van*

¹ D. 50, 17, 185.

² Brósz Róbert – Pólay Elemér: Római jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, (1974) 397.

rendelve, mint a fórum és a színbáz, vagy rabszolgának vélt szabad emberét, vagy olyan dologét, melyre nézve nincs szerzőképessége, vagy a saját dolgáét.”³

I/1. A „nulla obligatio” - mint a kötelem érvénytelensége

A nulla obligatio tehát általánosságban a szerződéses kötelem érvénytelenségét jelenti. Az érvénytelenségből pedig az következik, hogy - adásvétel esetén - sem az eladó a vevőtől, sem a vevő az eladótól nem követelhet teljesítést, a vevő ugyanakkor az esetleg kifizetett vételárat, mint tartozatlanul fizetettet, visszakövetelheti.⁴

Előfordulhat azonban, hogy a jóhiszemű vevő alapos okkal gondolhatta a szerződés megkötésekor, hogy a szolgáltatás, amelyre szerződik, lehetséges, s számára csak utóbb vált nyilvánvalóvá, hogy az impossibilium és a szerződés érvénytelen. Kérdés, hogy ilyen esetekben a vevő az eladót milyen alapon szoríthatja helytállásra.

Az érvénytelenség objektív jellegéből az következne, hogy a szerződő feleknek a lehetetlenségről való tudomása, azaz a felek hiszeme, mint szubjektív tényező, nem eredményezheti a szerződés érvényességét olyan esetekben, amelyekben valamely érvénytelenségi ok fennáll. Úgy tűnik azonban, hogy a római jog – jóllehet, valóban nem ismert ilyen általános tétel⁵ - bizonyos tényállások mellett mégis jelentőséget tulajdonított a szubjektumnak.

A szubjektumnak elsősorban az ún. bonae fidei kötelmeknél volt jelentősége. Az ilyen kötelmek ugyanis – miként erre *Rabello* rámutat – a jóhiszeműség és tisztesség követelményén alapultak. Ezért a praetor a felek jóhiszeműségét a szerződés valamennyi létszakában, így nemcsak a teljesítés, illetve a szerződésszegés, hanem már a szerződéskötés során tanúsított magatartások vonatkozásában is vizsgálhatta.⁶

Az adásvétel, mint bonae fidei kötelem kapcsán *Modestinus* a következőket mondja: „aki szent helyet, temetkezési helyet, vagy

³ Justinianus császár *Institutiói* (fordította: ifj. Mészöly Gedeon), Egyetemi Könyvkereskedés, Budapest (1939) 151-152.

⁴ Benedek Ferenc: Tartozatlan fizetés a római jogban, In: *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. XVIII.*, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs (1987) 44.

⁵ Rabello, Alfredo Mordechai: The theory concerning culpa in contrahendo, In: *European Legal Traditions and Israel.* (ed.: Rabello, A. M.) Sacher Institute, Jerusalem (1994) 112.

⁶ Rabello: i.m. 112.

közdolgot magándologként vett meg – jóllehet őt a vétel nem köti -, ha jóhiszemű, actio emptivel pereljen.”⁷ Ugyan e forrás nem beszél a szerződés érvényességének kérdéséről (csupán annyit jegyez meg, hogy az a vevőt nem köti), mindenesetre beszédes, hogy a jóhiszemű vevő szerződéses keresetet kap az eladóval szemben.

Kérdéses azonban, hogy jelen esetben az actio empti mire terjed ki. Nyilvánvaló, hogy ez a kereset nem teljesítésre megy (hiszen az impossibilium), de nem is egyszerűen a vételár visszafizetésére, mert a teljesítés gyanánt (solvendi causa) fizetett vételár – tartozatlan fizetésről lévén szó – condictio útján visszakövetelhető lenne.⁸ A legvalószínűbb, hogy a vevő azt a kárkövetelését érvényesítheti actio emptivel, amely abból adódóan érte, hogy a szolgáltatás lehetőségében jóhiszeműen bízott. Ha azonban elfogadjuk, hogy az actio empti funkciója valamiféle „bizalmi kár” megtérítése, további probléma merül fel: hogyan határozható meg e kár terjedelme?

A teljesítési érdekre menő kártérítéssel szemben az vethető fel, hogy a szolgáltatás értékének, s így magának a teljesítési érdekek a meghatározása nehézségekbe ütközik. Ahogy *Jhering* frappánsan rámutat: a szerződés tárgyát képező res extra commercium vagyoni értéke csak, mint res in commercióe lenne megállapítható!⁹ Éppen ezért az érvényesíthető kár terjedelmét nem a szolgáltatás vagyoni értékére, hanem a vevő differenciált szerződési érdekére tekintettel kell meghatározni. Nem kétséges ugyanis, hogy a szerződés érvényessége esetén a vevő az eladótól (és fordítva) szerződésszerű teljesítést követelhet, érvénytelen szerződés alapján viszont erre nincs lehetősége. *Jhering* szerint a kártérítés terjedelménél az előbbi esetben (a szerződés érvényessége esetén) a teljesítési érdek (pozitív interressze), az utóbbi esetben pedig a szerződés meg nem kötéséhez fűződő érdek (Interesse am Nichtabschluss des Contracts, negatív interressze) az irányadó.¹⁰ A pozitív szerződési érdek kielégítése tehát azt eredményezi, hogy a károsult fél olyan helyzetbe kerül, mintha partnere szerződésszerűen teljesített volna, a negatív szerződési érdek kielégítése esetén viszont

⁷ „Qui nesciens loca sacra vel religiosa vel publica pro privatis comparaverit, licet emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit eius ne deciperetur.” D. 18.1.62.1.

⁸ Benedek: i.m. 44.

⁹ *Jhering*, Rudolf: Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträge. Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, Bd. IV. (1861) 64.

¹⁰ *Jhering*: i.m. 16.

olyan helyzetbe kell hozni a károsultat, mintha a szerződést – melynek érvényességében bízott – meg sem kötötte volna. Miként *Marton* kiemeli, ez egyben azt is jelenti, hogy a negatív interessze körében *lucrum cessans* is érvényesíthető, azzal, hogy ha a negatív interessze elvben nagyobb, mint a teljesítési érdek, a marasztalás akkor sem haladhatja meg a pozitív interessze mértékét. Ennek nyilvánvaló indoka pedig az, hogy a károsult érdeke éppen annyiban sérül, amennyiben a szerződés nem ment teljesedésbe, ezért káronszerzés lenne, ha a kártérítés folytán előnyösebb helyzetbe kerülne, mint a szerződésszerű teljesítéssel.¹¹

Jbering tehát – a máig uralkodónak tekinthető álláspontnak megfelelően – a nulla obligatioiban a szerződés érvénytelenségét látja, és a *culpa in contrahendo* tézisének megalkotásával az érvényességben való bizalomból vezeti le az ígérő (negatív interesszére korlátozott) kártérítési felelősségét.

I/2. Érvényes nulla obligatio?

Hogy a nulla obligatio nem jelenti egyszersmind a szerződés érvénytelenségét, eretnek megközelítésnek tűnik. Mégis, némely források arra engednek következtetni, hogy a rómaiak nem tekintették kőbe vésettnek az érvénytelenséget, és az *impossibilium nulla obligatio est* elvét a kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen szerző védelme érdekében vagy félretették, vagy más tartalommal töltötték meg.

Az érvénytelenség mellőzése leginkább a szabad ember eladásának egy speciális esetében, az ún. „*liber homo bona fide serviens*” kapcsán figyelhető meg.¹² *Rufinius* ugyanis a következőket mondja: „*Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique extimaverunt, si modo inter ignorantes id fiat. Quod idem placet etiam, si venditor sciat, emptor autem ignoret. Quod si emptor sciens esse emerit, nulla emptio contrahitur.*”¹³

Az adásvételi szerződés tehát, amelynek tárgya szabad ember eladása, érvényes lehet, ha sem az eladó sem a vevő nem tudott az eladni

¹¹ A negatív interesszéről, és a *culpa in contrahendo* intézményéről meglehetősen kritikusan ír: *Marton Géza: A polgári jogi felelősség, TRIORG Kft, Budapest (1993) 407. 497. lj.*

¹² A „*liber homo bona fide serviens*” jelenségét részletesen elemzi *Rabello: i.m. 113-116.*

¹³ D. 18.1. 70

szándékozott ember státuszáról, vagy az eladó tudott ugyan róla, de a vevő nem. Akkor viszont, ha a vevő tudott arról, hogy szabad embert vesz, nincs érvényes vétel.

Ha tehát a vevő nem tudott és nem is tudhatott arról, hogy akit rabszolgaként meg kíván venni, valójában szabad ember, a szerződés érvényes. Az érvényesség ilyenkor független az eladó hiszemétől, azaz a szerződés akkor is érvényes, ha az eladó sem ismerte az eladni szándékozott ember státuszát. Ebből következően a szerződés érvénytelensége csak akkor állapítható meg, ha a vevő rosszhiszemű volt.

A forrás tehát egyértelműen a vevő - az eladó teljesítésébe vetett - okszerű bizalmának védelméből indul ki. Ezt tükrözi, hogy a szerződés érvényes akkor is, ha az eladó jóhiszemű volt, de a vevő – saját jóhiszeműsége mellett – alappal gondolhatta, hogy az eladó lehetséges szolgáltatás teljesítésére kötelezi magát. Vevői rosszhiszeműség esetén viszont nincs ilyen, a teljesítésbe vetett védelemre érdemes bizalom. Ezzel összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a rosszhiszemű vevő által az ilyen – érvénytelen – szerződés alapján esetlegesen teljesített vételár visszakövetelésére a praetor nem adott actiót. Akkor ugyanis, ha valaki tudva arról, hogy az általa megvenni szándékozott ember szabad, a vételárat mégis megfizeti, akkor azzal is tisztában kell lennie, hogy „a juttatott dolog az ő vagyonából a másikéba kerül át anélkül, hogy ezért ellenértéket kapna. Ha tehát később mégis visszakövetelné, saját tényével kerülne szembe.”¹⁴ Éppen ezért, amint *Benedek* professzor kifejti, a tudva tartozatlanul teljesítő a római jogban az ajándékozóval esett egy tekintet alá.¹⁵

A *liber homo bona fide serviens* esetében tehát alapvetően két dogmatikai út tűnik járhatónak:

- a) az objektív jellegű érvénytelenséget – az I. 1. alatt mondottak ellenére - felülírja a szubjektív jellegű felróhatóság, vagy
- b) a nulla obligatio nem a kötelem érvénytelenségét jelenti.

Az a) alatti megoldás helytálló lehet abban az esetben, amikor a jóhiszemű vevővel szemben rosszhiszemű eladó áll. Ilyenkor a feltétlen érvénytelenséget a jogirodalom azzal az indokkal veti el, hogy aki tudva lehetetlen szolgáltatás teljesítésére vállalkozik, - önhibája folytán -

¹⁴ Benedek: i.m. 63-64.

¹⁵ Benedek: i.m. 52. és 63-65.

megfosztja magát az érvénytelenségre hivatkozás lehetőségétől. *Asztalos* szavaival: „ilyenkor a szubjektív rendellenesség lerontja az objektív természetű érvénytelenséget.”¹⁶ Megjegyezzük, hogy ebben az esetben a venire contra factum proprium tilalma is a kontraktuális helyzetállás irányába hat. Tekintettel azonban arra, hogy az a) alatti megoldás az eladó rosszhiszeműségét feltételezi, nem tűnik kielégítőnek akkor, ha mind az eladó, mind pedig a vevő jóhiszemű.

Nyilvánvaló, hogy amikor jóhiszemű szerződő felek állnak egymással szemben, nincs semmilyen körülmény, amellyel egy egyébként érvénytelen kötelelem érvényessége mellett érvelhetnénk. Miért mondja akkor *Rufinius*, hogy szabad ember eladása esetén a jóhiszemű eladó és vevő között érvényes szerződés jöhet létre?

A legvalószínűbb, hogy ilyenkor nem egy - valamilyen oknál fogva - mégis érvényes, hanem egy egész egyszerűen érvényes kötelelemről van szó. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a szabad ember feletti (a természetnél fogva nem létező) tulajdon átruházásából, illetve megszerzéséből, mint impossibiliumból következő nulla obligatio nem a szerződéses kötelelem egészét annullálja. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az érvényesség fenntartása nem teszi lehetségessé azt, ami a természetnél, vagy a jogi szabályozásnál fogva lehetetlen. Itt tehát nem arról van szó, hogy a szerződés lehetséges szolgáltatás teljesítésére irányul, hanem pusztán arról, hogy a szerződés érvényes. De vajon hogyan lehet összeegyeztetni a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés érvényességét az impossibilium nulla obligatio elvével?

A választ *Reinhard Zimmermann*nál találjuk. Véleménye szerint az impossibilium nulla obligatio est nem mond sem többet, sem kevesebbet, mint hogy senki sem kötelezhető olyan szolgáltatás teljesítésére, amely számára lehetetlen.¹⁷ Egy ilyen jogi kötelezés ugyanis a dolog természeténél fogva hiábavaló lenne. Ez azonban nem feltétlenül jelenti egyben azt is, hogy a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés érvénytelen.¹⁸ *Zimmermann* tehát a nulla obligatiót a szerződésszerű teljesítésre szűkíti, amelyből nem következik automatikusan, hogy a lehetetlent ígérővel szemben álló fél teljesítéshez fűződő érdekét a lehetetlent ígérő nem a szerződés alapján köteles kielégíteni.

¹⁶ Asztalos László: A polgári jogi szankció, Akadémiai Kiadó, Budapest (1966) 181.

¹⁷ Zimmermann, Reinhard: Breach of Contract and Remedies under the New German Law of Obligations, Roma (2002) 29-30.

¹⁸ Zimmermann: i.m. 30.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy *Zimmermann* elsőre talán kissé idegenül ható tézise igazolható-e napjaink angolszász jogrendszereinek megoldásaival, illetve a hatályos BGB konstrukciójával.

II. Initial Impossibility – lehetetlen szerződés a common law-ban

Tekintettel a kontinentális jogrendszerek és a common law hagyományosan eltérő szemléleti és fogalmi alapállására, a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés angolszász megítélését nem vonhatjuk minden további nélkül az érvényesség-érvénytelenség fogalmkörébe. Az alábbiakban ezért az „érvénytelenség” és az „érvényesség” terminológiát nem a megszokott kontinentális dogmatikai tartalommal használjuk. Az „érvénytelenség” alá azokat a jogi megoldásokat kíséreljük meg besorolni, amelyek segítségével a common law szerződésen kívüli (tort-alapú) igényérvényesítést biztosít, az „érvényesség” alá pedig azokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a hátrányt szenvedő fél szerződéses alapon követeljen helytállást.

II/1. A szerződés érvénytelensége

Első pillantásra a common law-ban sem tűnik kérdésesnek a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés érvénytelensége. Amint *Lord Atkin* a *Bell v. Lever Brothers Ltd.* ügyben kifejtette, érvénytelen az a megállapodás, amelyet a felek egy olyan egyedileg meghatározott dolog adásvételére kötnek, amely dolog a szerződés megkötését megelőzően elpusztult.¹⁹ Hasonló rendelkezést tartalmaz a statute law is, ugyanis az 1979. évi Sale of Goods Act 6. §-a értelmében az egyedileg meghatározott dolog adásvételére irányuló szerződés érvénytelen, ha a dolog az eladó tudta nélkül a szerződéskötést megelőzően elpusztult.²⁰

¹⁹ „...the agreement of A and B to purchase a specific article is void if in fact the article had perished before the date of sale.” Idézi: Chitty on Contracts. (Twenty-Fourth Edition) Volume 1., Sweet & Maxwell, London (1977) 130.

²⁰ „Where there is a contract for the sale of specific goods, and the goods without the knowledge of the seller have perished at the time when the contract is made, the contract is void.”

Amíg azonban a római jog, és az azt recipiáló kontinentális jogok az érvénytelenséget általában magára a lehetetlenség tényére vezetik vissza, addig a common law nem kezeli önálló érvénytelenségi okként az ab initio lehetetlenséget. A lehetetlen szerződést ezért a common law

- nem tekinti szerződésnek, mert hiányzik a consideration, vagy
- érvénytelen szerződésnek tekinti, mert a felek a szolgáltatás lehetőségét illetően tévedésben voltak.

a.) *A consideration hiánya*

A common law-ban általános tétel, hogy nem minden megállapodás tekinthető szerződésnek, hanem csak a meghatározott formai kellékeknek megfelelő ún. pecsétes okiratokba foglalt megállapodások, vagy azok, amelyek *consideration*-t „tartalmaznak”.²¹ A *consideration* fogalmát sokan sokféleképpen körülírták már, de a leglényegretörőbb meghatározással talán mind a mai napig *Holmes* szolgált. Véleménye szerint *consideration* bármely előny, amelyet az ígérővel szemben álló fél az ígéret fejében az ígérőnek ígért vagy adott, illetve bármely – az ígéret fejében vállalt – hátrány.²² Kérdéses azonban, hogy egy lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés esetében beszélhetünk-e *consideration*-ról. Látva a különböző álláspontok közötti gyakran hatalmas távolságot, úgy tűnik, a válasz nem magától értetődő.

A probléma kapcsán *Hope* abból indul ki, hogy a *consideration*-nek mindig valamilyen – ha csak minimális – vagyoni értékkel kell rendelkeznie. Egy olyan ígéret azonban, amelynek teljesítése lehetetlen, sem jelenbeli, sem pedig jövőbeli értékkel nem bír.²³ A lehetetlenre vonatkozó ígéret így nem lehet *consideration* a másik fél ígéréssel szemben, s ebből következően a felek között nem is jöhet létre angolszász értelemben vett „contract”.

Látszólag hasonló álláspontot képvisel *Ballantine* is. Véleménye szerint csak olyan ígéret esetében beszélhetünk *consideration*-ról, amely valamilyen lehetséges értékkel kifejezhető. Ehhez azonban hozzáteszi, hogy a *consideration* megléte szempontjából nem annak van

²¹ Treitel, Günter Heinz: *An outline of The Law of Contract*. (Second Edition) Butterworth, London (1979) 27.

²² Holmes, Oliver Wendell: *The Common Law*, Little, Brown and Company, Boston (1881) 289-290.

²³ Hope, Edward W.: *Ignorance of Impossibility as Affecting Consideration*, *Harvard Law Review*, 32 (1918-1919) 686.

jelentősége, hogy az ígérethez milyen joghatások fűződnek (hogy az ígéret „érvényes”-e), hanem annak, hogy az ígéret jelent-e valamilyen tényleges előnyt az ígérővel szemben álló félre nézve.²⁴ S mivel ez az előny állhat az ígéret nem teljesítéséért való helytállásból eredő kártérítési kötelezettségben is, a consideration megállhat, még ha az ígéret ténylegesen nem is kényszeríthető ki.²⁵

A *Hope* és *Ballantine* közötti látszólagos véleményazonosság, és tényleges véleménykülönbség abban áll, hogy mindketten megkövetelik az ígéret vagyoni értékben való kifejezhetőségét, amíg azonban *Hope* szerint ezt a lehetetlenség kizárja, *Ballantine* szerint nem. Véleményünk szerint a common law szerződés-fogalmával inkább *Ballantine* megoldása egyeztethető össze. Az angolszász szerződésszegési jogkövetkezményekből a szerződés-fogalomra visszakövetkeztetve ugyanis azt állapíthatjuk meg, hogy a szerződés „lelke” nem a szerződésszerű teljesítés, hanem a szerződési érdek kártérítés útján való kielégítése.²⁶ Ha pedig elfogadjuk, hogy a szerződésszerű teljesítés még akkor is csak kivételesen követelhető, ha az egyébként lehetséges lenne,²⁷ nem eshet nehezünkre elfogadni azt is, hogy önmagában a szerződésszerű teljesítés ab initio kizártsága nem érinti a szerződésen alapuló igényérvényesítés lehetőségét. A common law szerződési konstrukciójából tehát az következik, hogy önmagában az ígért szolgáltatás teljesítésének lehetetlensége nem jelenti egyben a consideration hiányát is.²⁸

²⁴ Ellentétes álláspontot képvisel Williston, Samuel: Consideration in Bilateral Contracts, Harvard Law Review, 27 (1913-1914) 517.

²⁵ Ballantine, Henry Winthrop: Mutuality and Consideration, Harvard Law Review, 28 (1914-1915) 132-133.

²⁶ Holmes sokat hivatkozott megállapítása szerint: „The only universal consequence of a legally binding promise is, that the law makes the promisor pay damages if the promised event does not come to pass.” Holmes: i.m. 301.

²⁷ Shiffrin, Seana Valentine: The Divergence of Contract and Promise. Harvard Law Review, 120 (2006-2007) 722-723.

²⁸ Sőt, egyes szerzők arra is bőven találnak példát, hogy gyakran magát a consideration-tant sem kell olyan komolyan venni, mint sokan gondolják. Más szóval: még a consideration esetleges hiánya sem dönti meg a megállapodás „contract”-jellegét, és kikényszeríthetőségét. Ebben a körben Kessler Scott bírót idézi, aki szerint még kifejezett ígéret nélkül is létrejöhet szerződés, ha a felek nyilatkozatai „át vannak hatva” a kötelemmel („a promise may be lacking, and yet the whole writing may be instinct with an obligation”) Lásd: Kessler Friedrich – Fine, Edith: Culpa in contrahendo, bargaining in good faith, and freedom of contract: A comparative study, Harvard Law Review, 77 (1963-1964) 425. Hasonló következtetésre jutott Lord Wright is. Véleménye szerint a consideration-teszt sokszor nem kielégítő, hiszen

b.) Tévedés a szolgáltatás lebetőségét illetően

Noha a lehetetlenség nem zárja ki automatikusan a consideration-t, bizonyos feltételek fennállása esetén mégis megdönti azt. A *Couturier v. Hastie* ügyben az alperes egy Szalonikiből az Egyesült Királyságba tartó hajó rakományát vette meg, a rakományt azonban – gyorsan romló árurol lévén szó - a szerződés megkötését megelőzően kénytelen volt értékesíteni a hajóskapitány. Erről a felek mit sem tudva a szerződést megkötötték, és az eladó átadta a vevőnek a rakomány feletti rendelkezési jogot megtestesítő dokumentumokat. Amikor kiderült, hogy a rakomány a szerződés megkötésekor már nem volt meg, a vevő a vételár megfizetését megtagadta, amiért őt az eladó beperelte. A House of Lords az eladó keresetét azzal az indokkal utasította el, hogy tekintettel a feleknek a dolog létezésére vonatkozó közös tévedésére, a consideration alapján dőlt meg.²⁹ Az ítélet ugyan – *Lord Atkin*mel ellentétben – *expressis verbis* nem mondta ki a szerződés érvénytelenségét, de lefektette a máig ható szabályt, miszerint az adásvétel tárgyát képező dolog nem létezése az eladó vételárra menő keresetével szemben kifogás alapjául szolgálhat.³⁰ *Communis opinio* azonban, hogy a vevő kifogását ilyen esetekben nem is annyira a consideration hiánya, mint inkább a feleknek a szolgáltatás lehetősége tekintetében fennálló tévedése alapozza meg.³¹ Ebből viszont az következik, hogy a vevő védekezése csak akkor vezethet sikerre, ha e tévedés relevánsnak minősül.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a common law meglehetősen szűk körben tekinti relevánsnak a tévedést. Ennek oka alapvetően kettős: egyrészt az, hogy a caveat emptor elvét a gyakorlat a szerződési jog talapzatába betonozta, másrészt, hogy a mai napig sem alakult ki – a kontinentális jogokban jól ismert – általános együttműködési és tájékoztatási kötelezettség. *Treitel* szerint az általános felvilágosítási kötelezettség (*duty of disclosure*) hiánya pedig arra

vannak esetek, amikor van ugyan consideration, de nincs tényleges szerződési akarat, vagy van tényleges szerződési akarat, de hiányzik a consideration. Ezért a szerződés létrejötte szempontjából nem a consideration megléte, hanem a jogi értelemben vett kötelezettség elvállalásának szándéka az irányadó („intention to assume a binding obligation”). Lásd: Patterson, Edwin, W.: *An Apology for Consideration*, *Columbia Law Review*, 58 (1958) 957.

²⁹ Chitty on Contracts 131.

³⁰ Corbin on Contracts. Vol. 1. (27th Reprint Edition) West Publishing (2001) 546.

³¹ Williston: i.m. 517.

vezetett, hogy ha nem bizonyítható kifejezett vagy hallgatólagos megtévesztés (misrepresentation), akkor az angol jog általános szabályai szerint nem állapítható meg felelősség valamely tájékoztatás elmaradásáért.³²

A common law a tévedést csak akkor tekinti relevánsnak, ha az „fundamental” (alapvető tévedés). Egységes a jogirodalom atekintetben, hogy a szerződés tárgyát képező dolog létezése tekintetében fennálló tévedés alapvetőnek minősül.³³ Ha pedig a tévedés releváns, a common law a szerződést érvénytelennek tekinti, amelynek elsődleges jogkövetkezménye az in integrum restitutio, valamint a szerződésszerű teljesítés követelésének a kizártsága.³⁴ Ez utóbbi tekintetében az equity még a common law-nál is tovább megy: equity alapon ugyanis a szerződésszerű teljesítés olyan tévedésre hivatkozva is megtagadható, amelyet a common law nem tekint elég alapvetőnek ahhoz, hogy a szerződés érvénytelenségét megállapítsa.³⁵

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy tévedésre alapítottan főszabály szerint nincs mód kártérítés érvényesítésére. Ahhoz, hogy a tévedő esetleges kárainak megtérítését követelhesse, misrepresentation-t kell bizonyítania. Misrepresentation bizonyítása esetén viszont már nem szükséges az ezzel okozott tévedés alapvető jellegének bizonyítása, mert a misrepresentation önálló tort-ként kártérítési kötelezettség alapjául szolgálhat. Ez azonban fordítva is igaz: nincs mód kártérítés követelésre akkor, ha az alapvető tévedést nem a másik fél misrepresentation-je okozza.³⁶

Összefoglalva tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a szolgáltatás lehetősége tekintetében fennálló tévedés a szerződés érvénytelenségére vezet, ami kizárja az eladó kontraktuális helytállását. Ilyenkor az eladó tort-alapon köteles az okozott kárt megtéríteni, de csak akkor, ha a vevő tévedését az ő misrepresentation-je okozta.

³² Treitel: i.m. 147.

³³ Uo. 102.

³⁴ Chitty on Contracts 126.

³⁵ Treitel: i.m. 108.

³⁶ Treitel a tévedés és a misrepresentation közötti bonyolult összefüggést három didaktikus esetre szűkíti:

1. a tévedést nem misrepresentation okozta: kártérítés nem követelhető függetlenül a tévedés alapvető jellegétől.
2. a misrepresentation nem alapvető tévedést okoz: kártérítés követelhető tort-alapon.
3. a misrepresentation alapvető tévedést okoz: a tévedő választhat a tévedés és a misrepresentation jogkövetkezményeinek alkalmazása között. Részletesen lásd: Treitel: i.m. 131-132.

II/2. A szerződés érvényessége

A common law – a római liber homo bona fide serviens esetéhez hasonlóan - a lehetetlent ígérőt kizárólag akkor tudja kontraktuális helytállásra szorítani, ha a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződést – a fentiek ellenére - mégsem tekinti érvénytelennek. Úgy tűnik, hogy erre mind veszélyviselési, mind pedig felróhatósági vonalon van példa.

a.) Implied conditions

A common law kockázatelosztásra koncentrááló szemléletének egyik manifesztuma az implied conditions elmélete, amely a legmarkánsabban a *McRae v. Commonwealth Disposals Commission* ügyben jelent meg.³⁷ Az ügy alperese egy, az új-guineai partok mellett zátonyra futott olajszállító tankhajót adott el a felperesnek. A szerződés megkötését követően a felperes költséges expedíciót indított a tankhajó, szerződésben megjelölt helyére, ahol azonban kiderült, hogy nemhogy a hajó nincs és nem is volt ott, de zátony sem volt arrafelé emberemlékezet óta. Ezt követően a felperes keresetet nyújtott be, amelyben az expedíció költségeinek megtérítésére szerződésszegéssel okozott kár jogcímén kérte kötelezni az alperest. A High Court of Australia (ausztrál legfelsőbb bíróság) a keresetnek megfelelően marasztalta az alperest, döntését azzal indokolva, hogy a felek nem tűzték a szerződés érvényességének feltételül a tankhajó létezését, s ezért a nem létezés önmagában nem tette érvénytelenné a szerződést, azaz a felperes kontraktuális alapon érvényesítheti igényét.

A jogirodalom - főként a *McRae* ügy ítéletéből kiindulva - az implied conditions elméletét a lehetetlen szerződésre a következőképpen adaptálja: ha a szerződésből kitűnik, hogy valamelyik fél a nem létezés kockázatát elvállalta, a szerződés nem érvénytelen és a nem teljesítő fél „breach of contract”-ért (szerződésszegésért) felel.³⁸ Az ilyen szerződéses kockázatvállalást nevezi *Corbin* frappánsan „tudatos nemtudás”-nak.³⁹ A tág értelemben felfogott szerződési szabadságba ugyanis természetesen az is belefér, hogy valaki tudatosan olyan kötelezettséget vállal, amelynek teljesíthetősége a szerződés

³⁷ Az ügy tényállását és az ítélet főbb megállapításait idézi és elemzi: Chitty on Contracts. 131-132.

³⁸ Chitty on Contracts. 132.

³⁹ Corbin on Contracts. 546.

megkötésekor bizonytalan (netán kizárt). Az implied conditions helyes alkalmazásával pedig megoldható, hogy ilyenkor a kockázatot az ígérőre és ne a másik félre telepítsék.

Némileg eltérő tartalommal, de azonos funkcióval jelent meg az implied conditions elmélete az amerikai házasságszédelgők felelősségre vonása kapcsán. A mit sem sejtő hajadonok naivítását kihasználó csirkefogók által tett felelőtlen házassági ígéretékért való helytállást az implied conditions elméletének segítségével terelte kontraktuális útra *Wilde* bíró a *Wild v. Harris* ügyben.⁴⁰

Az amerikai bíróságoknak a XX. század elején kialakult állandó gyakorlata szerint a nő férfi által tett házassági ígéret nem szolgálhatott consideration alapjául, s így szóba sem jöhetett szerződésen alapuló helytállási kötelezettség. Ezzel az állásponttal szállt szembe *Wilde*, aki szerint, ha egy nő férfi házassági ígéretet tesz, abba az arra irányuló ígéretet is bele kell érteni, hogy a házasságkötés időpontjában már (és természetesen még) nem lesz nő. Az olyan ígéret tehát, amelynek teljesítése a szerződés megkötésekor nem lehetséges, nem tekinthető automatikusan lehetetlennek, hiszen elképzelhető, hogy a teljesítés időpontjában már lehetséges lesz. Ilyenkor az ígérő ígérete tulajdonképpen kétirányú: ígéri egyfelől a szolgáltatás teljesítését, és – implied condition-ként - ígéri teljesíteni mindazt is, ami szükséges a szolgáltatás teljesítéséhez.⁴¹

Az implied conditions azonban – kétségtelen előnyei ellenére (mellett) – kétélű fegyver. Nem minden veszély nélküli ugyanis a szerződő felek akaratába vetett hit túlhajszolása. *Roscoe Pound* ezzel összefüggésben a King's Bench XV. századi gyakorlatára utal: a bíróság óvva intett attól, hogy jogkérdések kapcsán bárki a felek szándékának vizsgálatába bocsátkozzon, mert – mint mondták – legtöbbször még maga az ördög sem tudná megmondani, hogy mi is volt az ember valódi szándéka.⁴² Az implied conditions doktrínáját történeti metszetben elemző tanulmányában *Sturge* is azt emeli ki, hogy még az angolszász jogászok körében sincs egyetértés ateinketben, hogy mire is jó tulajdonképpen ez az intézmény. Éppen az egekig magasztalt akarat-

⁴⁰ Részletesen lásd: Hope: i.m. 681.

⁴¹ A megoldás egyáltalán nem idegen a kontinentális jogfelfogástól. A hazai jogunkban először Grosschmidnál - a más tulajdonában álló ingatlan eladása kapcsán - felbukkanó ún. dandum et faciendum kötelem gondolata köszön vissza például az EBH1999.96, valamint a BDT2004.1055 sz. határozatokban, továbbá az új Polgári Törvénykönyv tervezetének 5:76 § (2) bekezdésében is.

⁴² Pound, Roscoe: The Role of the Will in Law, Harvard Law Review, 68 (1954) 1.

teóriák sokarcúsága miatt ugyanis az implied conditions ellentétes eredmények elérésének eszközévé válhat. Alkalmazásával a szerződéses kötelelem részévé lehet tenni ténylegesen el nem vállalt kötelezettségeket, és le lehet rontani ténylegesen vállaltakat – mindezt természetesen az „éhszerűen gondolkodó ember” kitalált alakja mögé bújva.⁴³ Talán ennek köszönhető, hogy nagy összehasonlító munkájában Eörsi professzor is inkább jogpolitikai, mintsem dogmatikai eszközként aposztrofálta az implied conditions elméletét. Ahogy ő fogalmazott: „a „beleértelmezési technika” az ügynek a deliktuálisból a kontraktuális körbe vonását fikciós úton szolgálja: bizonyos jogpolitikai céloknak megfelelő következmények beleinterpretálása a szerződésbe.”⁴⁴

b.) Az érvényesség, mint a felróhatóság szankciója

Az implied conditions teória – noha a szerződő felek (sokszor fiktív) akaratát, mint szubjektív tényezőt állítja a középpontba – elsődlegesen veszélyviselési, és nem tisztán felelősségi eszközként hat a kontraktuális helytállás irányába. Van azonban példa arra is, hogy a common law bizonyos feltételek fennállta esetén a lehetetlent ígérő felróhatóságára és nem a rá telepített veszélyviselésre vezeti vissza a kontraktuális felelősséget.

A kontraktuális helytállás irányába hat az egyébként deliktuális misrepresentation negatív oldalaként is meghatározható estoppel.⁴⁵ Amíg a misrepresentation anyagi jogi konstrukció, s így önálló kereseti alap lehet, addig az estoppel – amely önmagában sosem szolgálhat kereset alapjául – eljárástechnikai eszköz.⁴⁶ Az intézmény lényege, hogy ha valaki pozitív magatartásával a másik félben megalapozott bizalmat ébreszt valamely tény valósága iránt, akkor utóbb a másik féllel szemben

⁴³ Sturge, L. J.: The Doctrine of Implied Condition, Law Quarterly Review, 41 (1925) 171.

⁴⁴ Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Akadémiai Kiadó, Budapest, (1975) 422.

⁴⁵ Ehelyütt csupán arról szólnunk röviden, hogy az estoppel miként hat a szerződéses felelősség irányába, az intézmény részletes dogmatörténeti elemzését azonban mellőzzük. Ez utóbbit lásd: Fürst László: Utaló magatartások. Dunántúli Egyetemi Nyomdája, Pécs (1929) 52-59.

⁴⁶ Fürst szemléletes példája szerint, ha a perben bizonyítást nyer, hogy az eladó a vevőt a dolog lényeges tulajdonsága tekintetében megtévesztette, ez misrepresentation, ami önálló tortként perelhető. Ha azonban a perben az nyer bizonyítást, hogy az eladó a vevő előtt azt állította, hogy a dolog valamely lényeges tulajdonsággal rendelkezik, akkor az eladó a perben nem bizonyíthatja, hogy a dolog e lényeges tulajdonsággal nem rendelkezett. Lásd: Fürst: i.m. 56.

nem hivatkozhat e tény valótlanására.⁴⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a római joghoz hasonlóan a common law sem bocsátja meg a venire contra factum propriumot, hiszen az estoppel gyakorlatilag kizárja a saját ténnyel szembeni bizonyítást. Ebből viszont az következik, hogy kötelmet keletkeztethet egy olyan ígélet is, amely egyébként erre valamilyen oknál fogva – pl. mert valójában nem minősülne elégséges consideration-nek - nem lenne alkalmas. Erre azonban csak akkor van lehetőség, ha az ígélet alapján eljáró jóhiszemű személyre hátramló hátrány kizárólag az ígélet teljesítésével küszöbölhető ki, vagy csökkenthető.⁴⁸

Mindezt a lehetetlen szerződésre vetítve azt állapíthatjuk meg, hogy ha valaki lehetetlent lehetségesként ígér, akkor utóbb nem bizonyíthatja, hogy amit ígért: lehetetlen. Ha például az eladó tudja arról, hogy az általa eladni szándékozott ház leégett, azt állítja, hogy az épésben áll és vételre felkínálja, majd a vevő a vételárat kifizeti, akkor a vevő eladóval szembeni keresete alapján megindult eljárásban az eladó nem hivatkozhat arra, hogy a házat azért nem tudta a vevő tulajdonába és birtokába adni, mert az a szerződés megkötésekor már leégett. Az ezirányú bizonyítástól ugyanis elzárja saját korábbi nyilatkozata, mely szerint a ház ép és sértetlen.

Az estoppel így – miként *Kessler* írja – „nem ritkán szolgál a szerződés érvényességének a megmentésére.”⁴⁹ Hogy a szerződés érvényességének a megmentése kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy az ígérő felelősségét kontraktuális területre vigyék, vagy ez pusztán logikus következménye az érvényességnek, jogpolitikai döntés függvénye. Egy azonban biztos: ha az estoppel intézménye gátat szab az érvénytelenségnek, ezzel egyszersmind utat nyit a szerződésen alapuló felelősségnek. Az estoppel és a misrepresentation közötti fent említett különbségekhez tehát egy újabb járul: amíg a misrepresentation közvetlen anyagi jogi deliktuális kárfelelősségi alap, addig az estoppel, mint a venire contra factum proprium angolszász eljárásjogi szankciója, közvetett módon (az érvényesség megmentésével) kontraktuális területre viszi a kárfelelősséget, amelynek alapja a nem teljesítés, mint „breach of contract” lesz.

⁴⁷ Kessler – Fine: i.m. 447.

⁴⁸ Katz, Avery: When Should an Offer Stick? The Economics of Promissory Estoppel in Preliminary Negotiations. The Yale Law Journal, 105 (1995-1996) 1254.

⁴⁹ Kessler – Fine: i.m. 447.

Szintén az ígérő felróhatósága oldaláról közelíti meg a kérdést a korábban már idézett Sale of Goods Act 6. §-a: „Where there is a contract for the sale of specific goods, and the goods without the knowledge of the seller have perished at the time when the contract is made, the contract is void.” A egyedileg meghatározott dolog adásvételére irányuló szerződés tehát érvénytelen, ha a dolog a szerződés megkötésekor az eladó tudta nélkül már elpusztult. A Sale of Goods Act tehát két konjunktív feltétel megvalósulásához köti a szerződés érvénytelenségét: a dolog szerződéskötést megelőző elpusztulásához, és ahhoz, hogy erről a körülményről az eladó ne tudjon. Ebből egyenesen következik, hogy abban az esetben, ha a dolog ugyan elpusztult, de erről az eladónak tudomása van, az érvénytelenség feltételei nem állnak fenn. Ha tehát az eladó tudva nem létező dolgot ad el, az erre irányuló szerződés a Sale of Goods Act 6. §-a alapján érvényes. Ezzel a szabállyal tulajdonképpen a csalárd módon lehetetlent ígérő személy nyeri el méltó büntetését, a szerződés vele szembeni kikényszeríthetőségét. Ez a kikényszeríthetőség aztán ténylegesen a szerződésszegésért viselt kárfelelősségben fog manifesztálódni, hiszen a lehetetlen szolgáltatást az ígérő szerződésszerűen teljesíteni nem tudja.

Érdekes következtetések levonására ad lehetőséget, ha a Sale of Goods Act megoldását összevetjük a már ismertetett rufinusi fragmentummal. Amíg ugyanis az angol modell az eladó oldaláról közelíti meg az érvénytelenség kérdését, addig a római a vevőéről.

A Sale of Goods Act az érvénytelenség feltételül az eladó nemtudását tűzi, ezzel szemben *Rufinius* csak akkor beszél a szerződés érvénytelenségéről, ha a vevő a lehetetlenség okáról tudott. Azaz: a római jogban a lehetetlen szerződés - az idézett fragmentum alapján - akkor volt érvénytelen, ha a vevő rosszhiszemű volt, a most hatályos angol statute law szerint viszont csak akkor beszélhetünk érvénytelenségről, ha az eladó jóhiszemű. A két konstrukció közötti lényegi különbség abban áll, hogy mindkét fél jóhiszeműsége esetén Rómában az eladó kontraktuális úton teljesítési érdekre menő kártérítésre volt szorítható, a Sale of Goods Act alapján viszont erre – a szerződés érvénytelensége folytán – nincs lehetőség. Az angol jog tehát a jóhiszemű eladóval szemben még a jóhiszemű vevőnek sem biztosít szerződésen alapuló igényérvényesítési lehetőséget. Az érvénytelenség így az angol jogban a jóhiszemű eladót védi, a római jogban pedig a rosszhiszemű vevőt „bünteti”.

Ami azt illeti, Angliában manapság komolyabban veszik a caveat emptor elvét, mint hajdan a római fórumon!

III. A német modell: feltétlen érvényesség

A német magánjog merőben más megoldást választott a lehetetlen szerződés megítélésével összefüggésben, mint akár a rómaiak, akár az angolszász jogrendszerek.

A konstrukció eltérő kiindulási alapját a BGB 311a § (1) bekezdése képezi. Eszerint a szerződés érvényességét nem érinti az a körülmény, hogy a kötelezett a szolgáltatás lehetetlensége folytán nem köteles teljesíteni – még akkor sem, ha a teljesítést akadályozó ok már a szerződéskötéskor fennállt.⁵⁰ Tehát a már eredetileg is lehetetlen szolgáltatás teljesítésére irányuló szerződés érvényes. A szerződés érvényességének fenntartása persze nem teszi lehetségessé azt, ami nem az. Éppen ezért a jogalkotónak a lehetetlen szerződéshez tapadó jogkövetkezmények szabályozása során az érvényesség és a reális teljesítés kizártsága között lavírozva kellett az optimális megoldást megtalálnia.

III/1. A BGB konstrukciója

A BGB 275. § (1) bekezdése értelmében a teljesítés követelésére nincs mód, ha a teljesítés a kötelezett, vagy mindenki számára lehetetlen.⁵¹ Ebben az esetben a jogosult - választása szerint - ún. „teljesítés helyetti kártérítést” (Schadensersatz statt der Leistung), vagy a teljesítésbe vetett bizalma alapján eszközölt költségeinek megtérítését követelheti.⁵² Ezekre azonban csak akkor jogosult, ha a kötelezett a teljesítési akadályt (a lehetetlenség okát) a szerződéskötéskor ismerte, vagy azt ismernie kellett volna.⁵³

⁵⁰ „Der Wirksamkeit eines Vertrags steht es nicht entgegen, dass der Schuldner nach § 275 Abs. 1 bis 3 nicht zu leisten braucht und das Leistungshinderniss schon bei Vertragsschluss vorliegt.”

⁵¹ „Der Anspruch auf Leistung ist ausgeschlossen, soweit diese für den Schuldner oder für jedermann unmöglich ist.”

⁵² Heinrichs, Helmut: Schuldverhältnisse aus Verträgen. In: Palandt, Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts. Ergänzungsband zu Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch. 61. Auflage, Verlag C. H. Beck, München (2002) 173.

⁵³ Ld.: BGB 311a § (2) bekezdését: „Der Gläubiger kann nach seiner Wahl Schadensersatz statt der Leistung oder Ersatz seiner Aufwendungen in dem in § 284 bestimmten Umfang verlangen. Dies gilt nicht, wenn der Schuldner das Leistungshindernis bei Vertragsschluss nicht kannte und seine Unkenntnis auch nicht zu vertreten hat.”

További jogkövetkezményeket állapít meg a lehetetlen szerződésre a BGB 326. §-a: az (1) és (2) bekezdés értelmében, ha a kötelezett a lehetetlenség folytán nem köteles teljesíteni és a lehetetlenség nem róható a jogosult terhére, akkor a kötelezett nem követelheti a szerződésben meghatározott ellenszolgáltatást. Ebből viszont a contrario következik, hogy abban az esetben, ha a lehetetlenséget a jogosult felróhatóan okozta, a kötelezett mentesül a teljesítési kötelezettség alól, de egyidejűleg az ellenszolgáltatás teljesítését a jogosulttól követelheti. Ebből azonban a jogosult levonhatja mindazt, amit a kötelezett megtakarított azzal, hogy ő maga nem volt köteles teljesíteni. Mindezek mellett a jogosult az (5) bekezdés alapján a szerződéstől mindazon esetekben elállhat, amikor a kötelezett a 275. § alapján a teljesítésre nem kötelezhető, feltéve, hogy a jogosult a lehetetlenségért nem felel. Ha ugyanis a jogosultnak felróható a teljesítés lehetetlensége, akkor a kötelezett – egyidejű mentesülése mellett – a jogosulttól a fentiek szerint a szerződéses ellenszolgáltatást követelheti. Ezt azonban meggátolhatná, ha a jogosult a kötelezett teljesítési kötelezettsége alóli mentesülésére hivatkozva a szerződéstől bármikor elállhatna. Ennek kívánja elejét venni a 323. § (6) bekezdése, amely kimondja, hogy a jogosult elállási joga nem nyílik meg akkor, ha az elállás okát saját felróható magatartásával idézte elő.

A teljesítésre irányuló követelés kizártsága esetére megállapított teljesítés helyetti kártérítésről (Schadensersatz statt der Leistung bei Ausschluss der Leistungspflicht) a BGB 283. §-a rendelkezik. Eszerint a kártérítésre a kontraktuális kárfelelősség szabályait kell megfelelően alkalmazni. A szerződésen alapuló felelősség általános szabálya értelmében pedig, ha a kötelezett a kötelmi jogviszonyból eredő valamely kötelezettségét felróható módon megszegi, az ezzel okozott kár megtérítését a jogosult követelheti (280. §: Schadensersatz wegen Pflichtverletzung).

Teljesítés helyetti kártérítés helyett azonban a jogosult – ha ezt választja – a BGB 284. §-a alapján mindazon ráfordításait is követelheti, amelyeket a teljesítésben bízva jóhiszeműen eszközölt, függetlenül attól, hogy e ráfordítások a kötelezett kötelezettségszegése hiányában hasznosak lettek volna, vagy sem. Ezt tehát azt jelenti, hogy a kötelezettségszegő fél a teljesítésben jóhiszeműen bízó másik fél

minden – e bizalom alapján vállalt – költségét köteles megtéríteni, és nem csak azokat, amelyek valóban indokoltak voltak!⁵⁴

III/2. Kis német dogmatika

A BGB idézett rendelkezései alapján a lehetetlen szerződés megítélésével összefüggésben az alábbi megállapításokat tehetjük:

2.1. Egységes szabályozás. Az új német szabályozás egységesen kezeli az eredeti és az utólagos lehetetlenséget, azaz a szolgáltatás teljesítésének már a szerződéskötéskor fennálló lehetetlenségét, és a szerződéskötést követően bekövetkező lehetetlenülését. Ugyiszintén nem tesz különbséget a lehetetlenség objektív (abszolút, bárki számára lehetetlen), illetve szubjektív (relatív, a kötelezett számára lehetetlen) jellege között.⁵⁵

2.2. A felróhatóság szerepe általában. A 275. §-ból egyértelműen következik, hogy a kötelezett a teljesítési kötelezettség alól akkor is mentesül, ha egyébként a szolgáltatás teljesítésének lehetetlenségével összefüggésben őt felróhatóság terheli.⁵⁶ Az egyéb jogkövetkezmények körében azonban már korántsem közömbös a felek felróhatósága, így a kártérítés (283. §), a ráfordítások követelése (284. §) az elállási jog (326. § (5) bekezdés és 323. § (6) bekezdés), és a lehetetlen szolgáltatással szemben álló ellenszolgáltatás tekintetében fennálló teljesítési kötelezettség (326. § (1)-(2) bekezdése) a felek felróhatósága függvényében az alábbiak szerint alakul:

⁵⁴ A magunk részéről túlzottnak érezzük, hogy a kötelezett a nyilvánvalóan indokolatlan költségek megtérítésére is kötelezhető, különös tekintettel az egyre expanzívabb előreláthatósági korlátra, amelynek célja éppen az, hogy a kontraktuális helytállás terjedelmét a károkozó által észszerűen előrelátható mértékben maximálja.

⁵⁵ Canaris, Claus – Wilhelm: Die Reform des Rechts der Leistungsstörungen. Juristenzeitung, 2001/10. 499-500.

⁵⁶ Zimmermann: i.m. 11.

a) Abban az esetben, ha a kötelezett (a lehetetlent ígérő) felróható volt (a szerződés megkötésekor tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy lehetetlent ígér), a jogosultat viszont felróhatóság nem terheli (a lehetetlenségről nem tudott, és arról nem is tudhatott)

- *a kötelezett* - mentesül a teljesítési kötelezettség alól,

- *a jogosult*

- választása szerint teljesítés helyetti kártérítést, vagy a teljesítésbe vetett bizalma alapján eszközölt ráfordításainak megtérítését követelheti,

- mentesül az ellenszolgáltatás teljesítésének kötelezettsége alól,

- a szerződéstől elállhat.

b) Ha a jogosult felróható, a kötelezett viszont nem, akkor

- *a kötelezett* - mentesül a teljesítési kötelezettség alól,

- *a jogosult*

- nem követelhet sem kártérítést, sem ráfordításainak megtérítését,

- köteles az ellenszolgáltatást teljesíteni,

- a szerződéstől nem állhat el.

c) Mindkét fél felróhatósága esetén

- *a kötelezett* - mentesül a teljesítési kötelezettség alól,

- *a jogosult*

- kártérítést, vagy ráfordításait követelheti,

- köteles azonban az ellenszolgáltatást teljesíteni,

- a szerződéstől nem állhat el.

d) Akkor, ha egyik fél sem felróható,

- *a kötelezett* - mentesül a teljesítési kötelezettség alól,

- *a jogosult*

- nem követelhet sem kártérítést, sem ráfordításainak megtérítését,

- mentesül az ellenszolgáltatás teljesítésének kötelezettsége alól,

- a szerződéstől elállhat.

Mind ezt összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy a felróható fél a másikkal szemben kontraktuális alapon tartozik helytállni. A nem létező dolog eladására lefordítva: az eladó szerződésszegésért felel, ha a szerződéskötéskor tudja, vagy tudnia kellett volna, hogy az általa eladni szándékozott dolog elpusztult. Ha pedig a vevő (is) tud, vagy tudhatott volna erről, ő a szerződésszerű ellenszolgáltatást, azaz a vételárat köteles az eladó részére megfizetni. Ennek elmaradása szintén kontraktuális felelősséget von maga után.

A BGB lehetetlenségre vonatkozó szabályai középpontjában tehát a felróhatóság áll. Ez a megállapítás véleményünk szerint annak tudatában is tartható, hogy a lehetetlent ígérő a teljesítési kötelezettsége alól felróhatóságára tekintet nélkül mentesül. Ugyanis - amint arra már utaltunk - a lehetetlent ígérőt felróhatósága esetén is hiábavaló lenne ígérete betartására kötelezni.⁵⁷

2.3. *A felróhatóság, mint a kárfelelősség feltétele.* A korábban vázoltak értelmében a 275. § (1) bekezdésének a teljesítési kötelezettséget kizáró rendelkezése mind az eredeti, mind az utólagos lehetetlenség esetére irányadó. Ha a teljesítési kötelezettség alól a lehetetlenség tényére tekintettel a kötelezett a 275. § (1) bekezdése alapján mentesül, akkor a jogosult a 283. § alapján követelhet kártérítést. E kártérítésre a kontraktuális felelősség általános szabályát tartalmazó 280. §-t kell megfelelően alkalmazni. Az általános kárfelelősségi szabály a felelősség fennállása tekintetében három minimumfeltételt határoz meg: 1. a felek között létezen egy meghatározott kötelmi jogviszony, 2. valamelyik fél az e jogviszonyból eredő kötelezettségét szegje meg, és 3. a kötelezettségszegés a kötelezettnek felróható legyen.⁵⁸

Ahhoz, hogy a kötelezettségszegő felróhatósága kérdésében állást tudjunk foglalni, előzetesen azt kell megvizsgálnunk, hogy egyáltalán mely kötelezettség megszegéséről lehet szó. Ebben a körben azonban - az egységes szabályozás ellenére - nem tehetünk egyenlőségelet az eredeti és az utólagos lehetetlenség esetei közé. Lényegesen eltérő kötelezettség hárul ugyanis a már eredetileg is lehetetlent ígérőre, mint arra, aki számára a saját ígéretének megfelelő magatartás tanúsítása valamely utóbb beállt körülmény folytán válik lehetetlenné. A különbséget *Canaris* elsősorban abban látja, hogy aki a szerződéses tárgyalások során ígér (pl. ajánlatot tesz valamely dolog eladására), nem köteles egyben a majdani szerződés tárgyát képező dolog megóvására is, pusztán arra, hogy a szerződéses tárgyalások során elvárt együttműködési kötelezettségnek eleget tegyen. Ezzel szemben, ha a felek között már létezik szerződéses kötelelem, akkor az eladó köteles a dolog megóvására is annak érdekében, hogy a teljesítési határidőben a

⁵⁷ Lásd: a 18. és 19. lábjegyzetben hivatkozottakat.

⁵⁸ Grigoleit, Hans Christoph - Riehm, Thomas: Die Kategorien des Schadensersatzes im Leistungsstörungenrecht. Archiv für die civilistische Praxis, Bd. 203 (2003) 729.

dolgot szolgáltatni tudja.⁵⁹ Ebből következően az eredetileg lehetlent ígérő csak azért tehető felelőssé, ha ő a lehetetlenségről való tudomása, vagy felróható nem tudása mellett tette meg ígéretét. Utólagos lehetetlenség, azaz a szolgáltatás teljesítésének lehetetlenülése esetén viszont nem az a lényeges, hogy a kötelezett tudott-e a lehetetlenülés okáról, hanem az, hogy annak bekövetkezéséért, (okozásáért, vagy el nem háritásáért) felelősségre vonható-e. Ekképpen tehát eredeti lehetetlenség esetén az ígérő kárfelelőssége akkor állapítható meg, ha a teljesítési akadályról ő már a szerződéskötéskor tudott, vagy arról tudnia kellett volna, lehetetlenülés esetén pedig akkor, ha a teljesítési akadály bekövetkezése tekintetében őt felróhatóság terheli. Röviden és pontatlanabban: az első esetben a kérdés az, hogy a teljesítési akadályt a kötelezett *ismerte-e*, a második esetben pedig, hogy *oko~~z~~ta-e*. Ebből a különbségtételből *Canaris* azt a következtetést vonja le, hogy a lehetlent ígérőnek a 311a § (2) bekezdése alapján fennálló felelőssége *sui generis* felelősségi alakzat, és nem az általános kontraktuális felelősség (280. §) egy derivátuma⁶⁰, mivel a kártérítési kötelezettséget – az utólagos lehetetlenüléssel ellentétben – nem a *teljesítési kötelezettség* (Leistungspflicht), hanem a *teljesítési ígéret* (Leistungsversprechen) felróható megszegése alapozza meg.⁶¹

Canaris dogmatikai megoldását több kritika érte. Az angolszász modell felől közelítő *Markesinis* például mesterkéltnek nevezte a „Leistungspflicht–Leistungsversprechen” fogalompárra épülő differenciálást⁶², de a német *Harke* is inkább szójátékot lát benne, mint frappáns dogmatikai elhatárolást. Szerinte a 311a § (2) bekezdésén alapuló felelősség feltételeit is a 280. §-ban foglalt általános szabály határozza meg. Tehát kizárólag akkor beszélhetünk felelősségről, ha történt kötelezettségzegés. De lege ferenda megjegyzi azonban, hogy kötelezettségzegésről csak akkor lehet szó, ha a kötelezettséget egyébként teljesíteni kellene. A 275.§ viszont kizárja a teljesítés követelését.⁶³ *Harke* további problémát lát abban, hogy – noha a 280. § felróhatósághoz köti a felelősséget – a 311a § (2) bekezdése alapján a

⁵⁹ *Canaris*: i.m. 507.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² *Markesinis*, Basil S. - *Unberath*, Hannes - *Johnston*, Angus - *Hirsch*, Günter: *The German Law of Contract, A Comparative Treatise*, Hart Publishing, Oxford (2006) 458.

⁶³ *Harke*, Jan Dirk: *Das neue Sachmaengelrecht in rechtshistorischer Sicht*. *Archiv für die civilistische Praxis*, Bd. 205 (2005) 82-83.

kötelezett gyakorlatilag még akkor is a pozitív interessze erejéig felel, ha őt a szerződés szerű teljesítés elmaradása tekintetében egyébként felróhatóság nem terheli.⁶⁴

Álláspontunk *Canaris* és *Harke* megoldása is vethet fel aggályokat. *Canaris*-szal ellentétben véleményünk szerint a BGB alapján aggálytalanul megállapítható, hogy a 311a§ (2) bekezdése nem hoz létre sui generis felelősségi alakzatot. A 311a § (2) bekezdése ugyanis a kárfelelősség körében a teljesítés helyetti kártérítés szabályát hívja fel. A teljesítés helyetti kártérítésre - ha teljesítés a lehetetlenség folytán a 275. §-ban foglalt kizáró szabály miatt nem követelhető - a 283. § rendelkezései az irányadóak. Ezek viszont expressis verbis a 280. § (1) bekezdésére, azaz a kontraktuális kárfelelősség általános szabályára utalnak. A 311a § (2) bekezdése és a 280 § közötti hidat tehát a 283. §-szal maga a jogalkotó teremtette meg. Az más kérdés, hogy az általános felelősségi szabályban megkövetelt kötelezettségzegés - *Canaris* megállapításával egyetértve - az eredeti és az utólagos lehetetlenség esetén más és más kötelezettség vonatkozásában áll fenn.

A 311a § (2) bekezdésében foglalt felelősségi szabály nem sui generis jellege tekintetében tehát *Harke* álláspontját osztjuk. Nem osztjuk azonban a 275. § kizáró szabályával és a kötelezettet terhelő felróhatóságtól független felelősséggel kapcsolatos megállapításait. Véleményünk szerint a lehetetlent ígérőt - ígérete (szerződéses nyilatkozata) megtételekor - a szerződéses tárgyalások során fennálló együttműködési és tájékoztatási kötelezettség terheli. Az e kötelezettség megszegésével (*culpa in contrahendo*) okozott károkért a károkozó (a lehetetlent ígérő) kárfelelősséggel tartozik. E kárfelelősség alapja tekintetében már az 1990-es években is egységes volt a német jogirodalom. Általánosan elfogadottá vált ugyanis, hogy a szerződéses tárgyalások felvételével a felek között egy speciális jogviszony jön létre (besonderes *Pflichtenverhaeltnis*, *Sonderverbindung*), amely alapján egymással szemben esetleges károkozásaikért helytállni tartoznak.⁶⁵

A lehetetlent ígérő és a másik fél között létrejövő, és a *culpa in contrahendo* alapjául szolgáló *Sonderverbindung*-ról a BGB 311. § (2) bekezdése rendelkezik. Eszerint a felek között már a szerződéses tárgyalások felvétele is a 241. § (2) bekezdésében meghatározott kötelmi jogviszonyt hoz létre. E jogviszony azonban tartalmilag nem

⁶⁴ Harke: i.m. 84.

⁶⁵ Medicus, Dieter: Allgemeiner Teil des BGB. C.F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg (1992) 167.

azonosítható a 241. § (1) bekezdése szerinti kötelemmel, az (1) bekezdés értelmében ugyanis a jogosult valamely szolgáltatás teljesítését követelheti a kötelezettől⁶⁶, a (2) bekezdés szerinti kötelemi jogviszony viszont a feleket a másik fél jogainak, jogtárgyainak és érdekének figyelembe vételére kötelezi.⁶⁷ Ez utóbbi tekintetében azonban a jogszabály nem biztosít direkt jogot a teljesítés követelésére, pusztán indirekt módon, a kötelezettség megszegése esetén szankcionál.⁶⁸ A jogosult tehát nem követelheti, hogy a kötelezett vegye figyelembe jogait, vagy jogos érdekeit, ha azonban a kötelezett ezt nem teszi meg, és ezzel kárt okoz, ezen magatartásáért, mint a 241. § (2) bekezdésében rögzített kötelezettsége megszegéséért, a 280. § (1) bekezdése alapján helytállni tartozik.

Mindezekből pedig az következik, hogy

1. a lehetetlent ígérőt ígérete megtételekor terhelő együttműködési és tájékoztatási kötelezettség teljesítésére nem vonatkozik a 275. § kizáró szabálya, mert az őt terhelő kötelezettség eleve sem követelhető direkt módon, megszegése azonban kárfelelősség alapjául szolgálhat.

2. nem releváns, hogy a kötelezettet (a lehetetlent ígérőt) a szerződés szerinti teljesítés elmaradása körében terheli-e felróhatóság, felelősségét ugyanis a 311. § (2) bekezdése által felhívott 241. § (2) bekezdésben foglalt együttműködési és tájékoztatási kötelezettségének megszegése alapozza meg. Felróhatóságát tehát ez utóbbi kötelezettség megszegés vonatkozásában kell vizsgálni, amely egyébként – álláspontunk szerint – összhangban van a 311a § (2) bekezdésével, mely szerint a kötelezett csak akkor szorítható kártérítésre, ha a lehetlenségről (teljesítési akadályról) már a szerződéskötéskor tudott, vagy arról tudnia kellett volna. Ha ugyanis az ígérő a teljesítési akadályról tudott, de arról a másik felet nem tájékoztatta, akkor együttműködési kötelezettségének felróhatóan nem tett eleget.

⁶⁶ BGB 241. § (1): „Kraft des Schuldverhältnisses ist der Gläubiger berechtigt, von dem Schuldner eine Leistung zu fordern.”

⁶⁷ BGB 241. § (2): „Das Schuldverhältnis kann nach seinem Inhalt jeden Teil zur Rücksicht auf die Rechte, Rechtsgüter und Interessen des anderen Teils verpflichten.”

⁶⁸ Medicus is azon az állásponton van, hogy a szerződéses tárgyalások során a felek között létrejövő speciális Sonderverbindung teljesítési kötelezettséget nem tartalmaz. Medicus: i.m. 167.

3. a culpa in contrahendo általános tényállását szabályozó 311. § (2) bekezdése mellett a BGB 311a § (2) bekezdése egy nevesített culpa in contrahendo-tényállást is tartalmaz.

4. az általános, és a nevesített tényállás alapján felmerülő felelősséget is egységesen a kontraktuális felelősség 280. §-ban foglalt szabálya alapján kell megítélni.⁶⁹

Összefoglalva tehát: a lehetetlen szolgáltatás teljesítésére irányuló szerződést a német magánjog érvényesnek tekinti, és a lehetetlent ígérőt az általános kontraktuális felelősségi szabályok szerint szorítja helytállásra.

IV. Néhány következtetés

A bemutatottak alapján úgy ítéljük meg, hogy *Celsus* manapság is élő regulája, miszerint *impossibilia nulla obligatio est*, tág és szűk értelemben is felfogható. Tág értelemben azt jelenti, hogy a lehetetlen szolgáltatás teljesítésére irányuló szerződésen alapuló kötelem érvénytelen, szűk értelemben pedig – miként *Zimmermann* mondja -, hogy a lehetetlen szolgáltatás teljesítésére nézve nem jöhet létre érvényesen kötelezettség. A két felfogás közötti lényegi különbség tehát abban áll, hogy az előbbi a *kötelem*, az utóbbi viszont egy, a kötelemből fakadó *kötelezettség* tekintetében fűz következményeket a lehetlenség tényéhez. Ez a különbségtétel egyben a lehetetlent ígérő kárfelelősségének megítélését is befolyásolja. A jog-összehasonlítás eredményei azt látszanak ugyanis alátámasztani, hogy a tág értelemben felfogott nulla obligatio-hoz (a szerződés érvénytelensége folytán) rendszerint deliktuális, a szűk értelemben felfogott nulla obligatio-hoz (a szerződés érvényességével összhangban) pedig kontraktuális felelősség tapad. További fontos tanulsága az összehasonlításnak, hogy – függetlenül a felelősség kontraktuális vagy deliktuális megítélésétől – sem a common law, sem pedig a német jog nem tekinti önálló

⁶⁹ Ezt látszik alátámasztani a 2002. évi kötelmi jogi reformot követően írt tankönyv megállapítása is, miszerint a culpa in contrahendo nem hoz létre önálló felelősségi jogalapot, az csupán az általános kontraktuális kárfelelősség egy megjelenési formája. Ld.: Haas, Lothar – Medicus, Dieter – Rolland, Walter – Wendtland, Holger: Das neue Schuldrecht, Beck, München (2002) 118.

érvénytelenségi oknak az ab initio lehetetlenséget – ellentétben a magyar polgári joggal.

Álláspontunk szerint sem a tág, sem a szűk értelemben felfogott meghatározás létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg, ugyanakkor érdekes látni, hogy az érvényesség elvi alapján álló német magánjogban nincs átjárás az érvénytelenség, és így a szerződésen kívüli felelősség felé, a hagyományosan tort-alapon közelítő common law viszont megtalálta azokat az eszközöket, amelyek segítségével a problémát kontraktuális irányba terelheti..

BREHÓSZKI MÁRTA

egyetemi tanársegéd

*Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar
Kereskedelmi Jogi Tanszék*

A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK „LEPLÉNEK ÁTSZÚRÁSA” A HITELEZŐK VÉDELME ÉRDEKÉBEN

Az 1988. évi VI. törvény nem tartalmazott felelősség-áttörésre vonatkozó rendelkezéseket arra az esetre, ha a tulajdonos a társaság jogi személyiségével visszaélt. Az 1997. évi törvény kommentárja szerint a társasági jog támogatja a rendeltetésszerű joggyakorlást. Ennek alapján a nyugati országokban kialakult a felelősség-átvitel intézménye. A társasági törvény kommentárja szerint ezt a felelősség-átvitelt az európai államok többségében a bírói gyakorlat kifejezett törvényi alátámasztás nélkül gyakorolja, azonban az 1988. évi VI. törvény hatályba lépését követően a cégek kiürítésével szembeni bírói gyakorlat nem alakult ki hazánkban. Ezért az 1993-as szlovén és horvát társasági törvényhozás mintájára a magyar jogalkotás is kifejezetten tételes jogi alapokat teremtett a felelősség-átvitelre az 1997. évi CXLIV. törvényben. A kommentár hangsúlyozza, hogy egy kivételes felelősségi alakzatról van szó, és legalább annyira hibás lenne a bírói gyakorlat, ha általánosságban alkalmazná azt, mintha az továbbra is teljesen hiányozna a bírói gyakorlatból.¹

A 2006. évi IV. törvény a hitelezővédelem keretében kimondja, hogy a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság jogutód nélküli megszűnése esetén nem hivatkozhat korlátolt felelősségére az a tag, aki ezzel visszaélt. A kft. és az rt. azon tagjai, akik korlátolt felelősségükkel, illetve a társaság elkülönült jogi személyiségével a hitelezők rovására visszaéltek, korlátlanul és egyetemlegesen felelnek a megszűnt társaság ki nem elégített kötelezettségeiért. A törvény ezen rendelkezését alkalmazni kell a betéti társaság kültagjára is.

¹ Sárközy Tamás: Társasági törvény, cégtörvény, HVG-ORAC, Budapest (2000) 130-131.

Ez a rendelkezés az 1997. évi CXLIV. törvény 56. § (3)-(4) bekezdésében is megfogalmazást nyert, bár a betéti társaság kültagjaira kifejezetten csak a 2006. évi IV. törvény terjesztette ki a rendelkezés hatályát.² Ez azonban nem jelentette azt, hogy a kültag korlátlan felelősségét nem mondhatta volna ki a bíróság, mivel az 56. § (3) bekezdésének első mondata általánosságban mondta ki, hogy nem hivatkozhat korlátozott felelősségére az a tag, aki ezzel visszaélt. A kommentár szerint ebbe a szabályozási körbe a kültag is beletartozik.³ Mindenesetre a 2006-os törvény már külön nevesíti a kültag felelősségének megállapíthatóságát is.

A konszernfelelősség mellett a társasági törvény fenti rendelkezése hasonlít leginkább az amerikai „lepelátszúrás” („piercing the veil”) doktrínájához. Ebben az esetben ugyanis arról van szó, hogy a társaság tagjainak magánvagyonára is kiterjedő felelősségét a bíróság megállapíthatja akkor, ha a társaságban lévő tagsági jogait arra használja a tag, hogy befolyásolja a társaság működését. A tag ezzel a befolyással azonban a hitelezők kielégítési alapját elvonja, hiszen az eredmény ez esetben a társaság fizetéseképtelen állapota következtében megmaradt kielégítetlen hitelezői igények.

I. A felelősség megállapításának előfeltétele (Avagy mögöttes vagy közvetlen-e a tag felelőssége?)

Jogszabályunk egy nagyon lényeges előfeltételt támaszt a tényállás alkalmazásával szemben: fizetéseképtelenség miatt a társaságot felszámolják. Vagyis álláspontom szerint a taggal szemben azok a hitelezők léphetnek fel, akik a felszámolási eljárásban nem kapták meg

² 1997. évi CXLIV 56. § (3) „Nem hivatkozhat korlátozott felelősségére az a tag, aki ezzel visszaélt. Így a korlátozott felelősségű társaság és a részvénytársaság azon tagjai, akik a társaság elkülönült jogi személyiségével és korlátlan felelősségével a hitelezők rovására visszaéltek, korlátlanul és egyetemlegesen felelnek a megszűnt társaság ki nem elégített kötelezettségeiért.

(4) Különösen fennáll a tagok (3) bekezdés szerinti felelőssége, ha a társaság vagyonával sajátjukként rendelkeztek, illetve, ha a társasági vagyont saját vagy más személyek javára úgy csökkentették, hogy tudták, illetve kellő gondosság tanúsítása esetén tudniuk kellett volna, hogy ez által a társaság a kötelezettségeit harmadik személyek részére nem lesz képes teljesíteni.”

³ Sárközy Tamás: A társasági és a cégtörvény kommentárja, HVG-ORAC, Budapest (2004) 248-49.

követelésüket. Ezen a véleményen van Kisfaludi András is, aki szerint mögöttes felelősségről van szó, hiszen csak azok a hitelezők kérelmezhetik a tagtól a kártérítést, és csak olyan mértékben, amelyet felszámolás során a társaság vagyonából nem kaptak meg.⁴ Vagy ahogyan a Legfelsőbb Bíróság döntésében fogalmazott: „a felszámolás alá került adós gazdasági társasággal szemben fennálló követelésének megfelelő bejelentése és nyilvántartásba vétele az igény érvényesíthetőségének feltétele volt...az igények a mögöttes felelőssel, az alperessel szembeni érvényesítésének egyik előfeltétele az eredeti adóssal szembeni szabályszerű igényérvényesítés...”⁵

A mögöttes felelősség nem más, mint egy más személy valamely vagyoni kötelezettségének a teljesítéséért való másodlagos, közvetett helytállási kötelezettség. A mögöttes felelősség mindig járulékos jellegű, ami azt jelenti, hogy a mögöttes felelős helyzete a főkötelezett helyzetéhez igazodik.⁶

Ebből véleményem szerint az következik, hogy azok a hitelezők, akiknek az igényét a felszámoló nem vette fel a nyilvántartásba nem indíthatnak a tag ellen kártérítésre irányuló eljárást a törvény ezen rendelkezése alapján.

Török Tamás ezzel ellentétben arra az álláspontra helyezkedik, hogy ebben az esetben a tag felelőssége elsődleges, felróhatóságon alapuló deliktuális felelősség-típus. Véleménye szerint a tag saját felróható magatartásáért tartozik felelősséggel a hitelezők irányába. A tag által kifejtett felróható magatartás okaként kell hogy lecsökkenjen, elvessen a társaság önálló vagyona, és ezen ok miatt marad a hitelezői követelés kielégítetlen.⁷

Az amerikai jogban a bírói gyakorlat nem kívánja meg a fizetéseképtelenség tényének bekövetkeztét, tehát nem feltétlenül szűnik meg a társaság jogutód nélkül, amelynek tagjainak felelősségét kimondja a bíróság. Ebben az értelemben nem mögöttes felelősségről van szó mint hazánkban, hanem közvetlenről. A sérelmet szenvedett fél közvetlenül perelheti a tagot a bíróság előtt, tekintet nélkül arra, hogy a társaság tovább folytatja gazdálkodási tevékenységét.

⁴ Kisfaludi András: Társasági Jog, CompLex, Budapest (2007) 269.

⁵ Legf. Bír. Gvf. E. 30.306/2005/2. sz.

Lásd: G. Farkas Judit: Mögöttes tagi felelősség a magyar társasági jogban, *Gazdaság és Jog*, 2006/6-7. 27.

⁶ Wellmann György: Felelősségátvitel társasági jogunkban, *Céghírnök*, 2006/12. 4.

⁷ Török Tamás: Felelősség a társasági jogban, HVG-ORAC, Budapest (2007.) 268.

A magyar gyakorlat (lásd például: BH 2004. 194.) az eredmény bekövetkeztéhez – vagyis a felszámolási eljárás lefolytatása során kielégítetlenül maradt hitelezői igényhez – köti a tag marasztalását.⁸ Ez azt is jelenti, hogy önmagában az a magatartása a tagnak, amivel a hitelezők rovására visszaélt korlátozott felelősségével, illetve a társaság elkülönült jogi személyiségével nem jár a tag felelősségének megállapításával. Ennek az oka, hogy amíg fizetőképese a társaság, addig a hitelezők igényekhez végrehajtás során hozzájuthatnak, míg ha az eredménytelen, vagy az adós cég a hitelező fizetési felszólítására sem teljesít, akkor beáll a fizetéseképtelenség vételeme és felszámolás indítható a társasággal szemben.⁹

Egyetértek *Török Tamással*, aki szerint indokolatlan a társaság megszűnéséhez kötni a felelősség-áttörés alkalmazhatóságát. Véleménye szerint a társaság elkülönült jogalanyiségével visszaélt tulajdonos felelősségét a gazdasági társaság minden létszakára ki kellene terjeszteni.¹⁰

II. A felelősség megállapításának nevesített esetei

A korábbi ítélkezési gyakorlat kísérletet tett a jogi személyiséggel való visszaélés értelmezésére. Ennek keretében a Legfelsőbb Bíróság 1999-ben (még az 1988. évi VI. törvényt értelmezve) kifejtette, hogy ha az alperesek azért működtették a kft-t, hogy azzal felelősségüket korlátozva bűncselekmény-sorozatot kövessenek el, nem hivatkozhatnak a károsultakkal szemben a kft. tagjának korlátozott felelősségére, és a bűncselekményből eredő károkért helytállni tartoznak. Itt azonban még a bíróság a Ptk. 339. §-a alapján mondta ki a tagok felelősségét, mivel az 1988-as Gt. még nem tartalmazta az általam elemzett szabályt (BH

⁸ „.....A (1997. évi CXLIV.) Gt. 56. §-ának (3) és (4) bekezdése pedig - kivételes esetekben - lehetőséget nyújt a tagok korlátlan és egyetemleges felelősségének megállapítására is. Erre azonban csak a tagok ellen az általános hatáskörű bíróság előtt indított perben van lehetőség, ahol a tagok felelősségét megalapozó - a Gt.-ben meghatározott - feltételek fennállását a hitelezőknek bizonyítaniuk kell. A tagok felelősségének jogerős bírósági megállapítását követően lesz a hitelező abban a helyzetben, hogy a követelését velük szemben végrehajtási eljárás, illetve esetlegesen - gazdálkodó szervezet tag esetében, eredménytelen végrehajtást követően - felszámolás útján érvényesítse....” (Fővárosi Ítéltábla 12. Fpkf. 40.892/2003. sz.)

⁹ 1991. évi II. törvény 27. § (2).

¹⁰ Török: i.m. 300.

1999.465.).¹¹ A német tudomány szerint ez az eset a „nem valódi” felelősség-áttörés csoportjába tartozik.¹²

Polgári jogi alapelv, hogy saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat, ami a társaság tagjának korlátozott felelőssége esetében is érvényesül. Vagyis, ha a tag a korlátozott felelősségével visszaél és szándékos vagy rosszhiszemű magatartásával a hitelezők előtt a fedezetet elvonja, akkor a bíróság feloldja az rt. és a kft. tagjainak korlátolt felelősségét és átviszi a felelősséget oda, ahová a kiürített társaságból kimenekített vagyon bizonyíthatóan került.¹³

2002-ben a Csongrád Megyei Bíróság eseti döntésében kimondta, hogy „piramisjáték” szervezésére irányuló tevékenység esetén a jogi személy elkülönült felelősségének áttörése valósul meg, és a kft. természetes személy ügyvezetőjének és tagjainak magánvagyonai felelőssége áll be a joggal való visszaélés miatt. Az ügyben az alperes tagok bűncselekményt is megvalósító magatartásukkal közrehatottak abban, hogy a befektetéseket kezelő kft. gazdasági tevékenysége átláthatatlanná, ellenőrizhetetlenné váljon. A jogi személyiséggel való visszaélést valósítja meg a tag, ha a jogi személy választott célja csak látszólagos, a külvilág félrevezetését célozza, és a jogi személyt létrehozó természetes személyek valójában a jogrendbe ütköző, még bűncselekményt is megvalósító tevékenységet folytatnak. Ez esetben a szigorú elválasztás elve, vagyis a jogi személy lényegéhez tartozó elkülönült felelőssége nem érvényesül, a joggal való visszaélést megvalósító esetekben a kft. tagjának közvetlen felelőssége a hitelezőkkel szemben megállapítható.¹⁴

Ide tartoznak a következő példák is: az egyszemélyes kft. nagyszegű banki hitelt vesz fel, úgy hogy a tulajdonosa azt eleve nem kívánja visszafizetni, hanem az összeget magáncéljaira fordítja, illetve ha

¹¹ Legf. Bír. Gfv. II. 31.962/1998. sz.

Az ítélet indoklásában a Legfelsőbb Bíróság utal a német társasági jogi gyakorlatra. A német bírói gyakorlatban a felelősség-áttörés mintegy ultima ratio-ként szolgál olyan esetekben, amikor a kft. tagjai durván visszaélnék a kft. tagjainak korlátozott felelősségével. Például a társaság vagyona a tulajdonos privát vagyonával, egyéb vállalkozásai vagyonával özszemosódik, a társaság törzstőkéje igen alacsony és a társaság hitelezőinek terhére kockázatos ügyletet köt.

¹² Mühlens, Jörg: Der sogenannte Haftungsdurchgriff im deutschen und englischen Recht, Mohr Siebeck, Tübingen (2006) 8.

¹³ Sárközy: i.m. (2000) 131.

¹⁴ Nochta Tibor: A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban, Dialóg Campus, Budapest-Pécs (2005) 102.

az őrző-védő kft. tagjai a pénzszállítás közben az őrzött pénzt eltulajdonítják, felhasználják, majd a kártérítési felelősség körében arra hivatkoznak, hogy a kft. tagjaként jártak el.¹⁵

A hatályos törvény megmagyarázza, hogy mit jelent a társaság elkülönült jogi személyiségével illetve korlátolt felelősségével való visszaélés. Így a törvény szerint a tagok korlátlan és egyetemleges felelőssége különösen akkor állapítható meg, ha a tagok a társaság vagyonával sajátjukként rendelkeztek, a társasági vagyont saját vagy más személyek javára úgy csökkentették, hogy tudták, illetve az általában elvárható gondosság tanúsítása esetén tudniuk kellett volna, hogy:

- ezáltal a társaság a kötelezettségeit harmadik személyek részére nem lesz képes teljesíteni, illetve
- a Gt. 13. § (4) bekezdésének megvalósulása esetén; amely kimondja, hogy azok a tagok, akik valamely tag nem pénzbeli hozzájárulását tudomásuk ellenére a szolgáltatáskori értéket meghaladó értékkel fogadták el, a nem vagyoni szolgáltatást teljesítővel együtt egyetemlegesen és korlátlanul felelnek a társaság felé az abból származó károkért.¹⁶

A visszaélésszerű magatartás, vagyis a joggal való visszaélés a társasági törvény szerint akkor állapítható meg, ha a tag vagy tagok a társaság vagyonával sajátjukként rendelkeztek, vagyis elmosódik a határvonal a tag és a társaság önálló jogalanyiséga között. A tag úgy viselkedik, mintha saját vagyonáról lenne szó, és ehhez mérten elidegeníti, megterheli a társaság vagyonát. Arról van tehát szó, hogy harmadik személyekkel szemben a tag a társaság vagyonát, mint sajátját tünteti fel, és rendelkezik vele.

A Szegedi ítélőtábla Polgári Kollégiumának ajánlása egyedülállóan – és álláspontom szerint helyesen - közelíti meg a társaság tulajdonosának joggal való visszaélését, ugyanis működő társaságoknál a Ptk. alapelveinek megsértése esetén megállapíthatónak tartja a tag és a társaság egyetemleges marasztalását a hitelezőkkel szemben.¹⁷ Tehát a kollégiumi ajánlás a külföldi joggyakorlattal összhangban a hazai jogszabályi háttér alapján a magánjog törvényi alapelvei rendelkezéseinek

¹⁵ Kemenes István: Felelősségi kérdések és visszaélésszerű joggyakorlás a gazdaságban, *Gazdaság és Jog* 2001/5. 13.

¹⁶ 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról 50. § (1)-(3).

¹⁷ A Szegedi Ítélőtábla Polgári Kollégiumának 1/2005. (VI.17.) számú Kollégiumi ajánlása; Török Tamás: Felelősség a társasági jogban 296.

értelmezésével kivételesen megállapíthatónak tartja a jogi személyiség valódi áttörését, a mögöttesen felelős tag(ok) valódi helytállását.¹⁸

Az ajánlás kiemeli, hogy egy kivételes felelősségi alakzatról van szó, vagyis korántsem az a cél, hogy olyan általánossá váló joggyakorlat alakuljon ki, hogy a jogi személy gazdasági társaságok tagjait felelősségre vonják. A Polgári Kollégium ajánlásának kiindulópontja az a kérdésfelvetés volt, hogy a jogi személy szerződésszegése vagy más jogellenes magatartása miatt a külső harmadik személy a jogi személy tagjával (ügyvezetőjével) szemben érvényesíthet-e közvetlenül valamilyen polgári jogi igényt. A válaszadáshoz az elkülönült jogalanyiség természetéből, lényegi elemeiből indult ki a bíróság, majd külön elemezte a kontraktuális és deliktuális károkozásokért való felelősség esetköreit.

„Önmagában bűncselekmény elkövetése nem jelenti azt, hogy a tag (alkalmazott) nem a jogi személy tevékenységi körében járt el; bűncselekményt megvalósító magatartás a tag részéről a jogi személy működési körében a tagsági viszonyával összefüggésben is elkövethető. A tag (alkalmazott) részéről bűncselekmény elkövetése – a jogi személy működési körében eljárva – nem feltételezi továbbá szükségképpen azt sem, hogy a tag magánvagyonára javára a jogaival visszaélt volna (...) A jogi személy tagjával szemben harmadik személy részéről a polgári jogi következmények közvetlenül ezért akkor sem alkalmazhatók, ha a tag – a jogi személy tevékenységi körében, tagsági viszonyával összefüggésben eljárva – bűncselekményt követett el. Polgári jogi felelősséggel ilyenkor is a jogi személy tartozik, a tag közvetlen felelősségét külső harmadik személy irányában – az elválásztás elvének áttörésével (felelősségáttörés) – további többlet tényállási elemek, nevezetesen a joggal való visszaélés tilalma polgári jogi törvényi tényállásának súlyos sérelme okozhatja.”

Az ajánlás szerint a jogilag létező (működő) jogi személy elkülönült felelősségéből származó előnyökkel az ebből eredő jogosultságával szándékosan visszaéelő tagnak felelőssége áll fenn a jogi személy hitelezőivel szemben a Ptk. 4. § (1) és (4) bekezdése, és a Ptk. 5. § (1) bekezdése alapján. A jogi személy elkülönült felelősségével való visszaélés valósul meg különösen akkor, ha a jogi személyt olyan célból működtetik, amely a jogrenddel ellentétes, a hitelezők kifejezett megkárosítását célozza. Joggal való visszaélést jelent az is, ha a tag külsőleg azt a látszatot kelti, hogy a jogi személy nevében és érdekében jár el, ténylegesen azonban a vagyoni előnyöket a magánvagyonára javára

¹⁸ Kemenes István: Mögöttes felelősség és felelősség-átvitel – egy cikk apropóján, Céghírnök, 2007/7. 3.

vonja el. A joggal való visszaélés következménye, hogy a tag a jogi személy elkülönült felelősségére nem hivatkozhat, ezért a jogi személlyel szerződéses vagy szerződésen kívüli jogviszonyban álló harmadik személy ugyanazokat a polgári jogi felelősségi következményeket érvényesítheti közvetlenül a taggal szemben, mint a jogi személlyel szemben. A felelősség-átvitel, amint arra elnevezése is utal, hogy a hitelező követelésének jogcímét nem változtatja meg, hanem a kötelezett társaság helyébe, illetve mellé belép a tag és – magánvagyonára terhére – az eredeti jogcímen köteles helyállni, annak minden jogkövetkezményével együtt (esedékesség, elévülés, biztosítékok).

A tag felelőssége nem önálló deliktuális tényállás, hanem a joggal való visszaélés jogkövetkezménye a tag közvetlen helytállási kötelezettsége. A jogi személy és a tag felelőssége ilyen esetben egyetemleges.

Török Tamás vitatja az ajánlásban foglaltakat, mivel véleménye szerint a hatályos társasági jogban az intézményes felelősség-átvitel alapvetően a konszernjog területére tartozik. Ehhez képest véleménye szerint kivételnek minősül az általános társasági jog területére tartozó felelősség-átvitel szabálya. Másrészt véleménye szerint a jogalkotó szándéka egyértelmű: kizárólag a jogutód nélkül megszűnt társaság volt tagjának felelősségét kívánta megteremteni a hitelezőkkel szemben a társaság elkülönült jogalanyiságával való visszaélés esetén. Harmadrészt pedig az ajánlás nincs összhangban az Alkotmány 2.§ (1) bekezdésében foglalt jogállamiság szerves részét képező jogbiztonság követelményével, ugyanis a jogalanyok számára kiszámíthatatlan, előre nem látható az, hogy a bíróság esetről-esetre mikor állapítja meg a Ptk.-ban rögzített alapelvekre hivatkozással a tag felelősségét a hitelezőkkel szemben.¹⁹

Wellmann György is aggályosnak tartja az a ajánlást, aminek tartalmával csak akkor tudna egyetérteni, ha a még létező társaság tagjainak közvetlen, a társasággal egyetemleges felelősségét felelősségátvitel címén törvény mondaná ki. Jogszabály nélkül véleménye szerint az ajánlás követése jogbizonytalanságot eredményezne.²⁰

Véleményem szerint a Szegedi Ítéltábla ajánlása helyes, és iránymutató lehetne a magyar bírói gyakorlat számára. Hiszen nem arról van szó, hogy a társasági törvénnyel szemben és a jogalkotó szándékával

¹⁹ Török: i.m. 296.

²⁰ Wellmann György: Felelősségátvitel társasági jogunkban, Cég hírnök 2006/12. 6.

ellentétesen tesz javaslatot a működő társaság tagjainak felelősségét megállapító tényállásra, hanem egy nagyobb rendszerbe ágyazottan vizsgálja a jogi személy társaság tagjainak felelősségét, és így a Ptk.-ra való hivatkozással a Gt.-ben explicite nem nevesített felelősségi tényállást bontott ki. Hasonlóan a német bírói gyakorlathoz, ahol szintén nem jogszabály mondja ki a *Durchgriff* lehetőségét.²¹ Nem értek egyet *Török Tamás*nak azzal az érvelésével sem, hogy ez az ajánlás az Alkotmányba ütközik, hiszen akkor a Ptk. alapelvére a bíróság nem hivatkozhatna döntésében, mivel az ellentétes lenne a jogbiztonság követelményével. A Kollégiumi Ajánlást végigolvasva világos képet kapunk arról, hogy milyen esetekben tartja elfogadhatónak a bíróság a működő társaságok tagjai mögöttes felelősségének megállapíthatóságát, hangsúlyozva, hogy egy kivételes felelősségi alakzatról van szó.

Valójában a magyar jogalkotás ennél a rendelkezésnél (is) értékeli a befolyásoltság tényét. Ugyanis a társaság vagyonával a tag akkor képes rendelkezni, ha képes befolyásolni a társaság működését, vagyis például többségi befolyással rendelkezik, vagy ő látja el egyben a vezető tisztséget is, és ezért képes a társaság nevében ügyleteket kötni.

Kisfaludi András egy egyszemélyes kft.-t hoz fel példának, ahol a tag egyben ügyvezető is. Ez esetben problémát jelent a tulajdonosi és az ügyvezetői minőségben való cselekvés elhatárolása.²²

A „*nemo plus iuris*” elve alapján nem fogja a tag által kötött jogügylet elérni a kívánt joghatást, mivel a harmadik fél nem a társaságtól, mint tulajdonostól szerez jogot, így a társaság vissza tudja perelni a vagyonát. Ez esetben a harmadik személy indíthat ilyen felelősség-áttörésre irányuló pert a jogtalanul eljáró taggal szemben, ha a felszámolás során nem térült meg az igénye.

A visszaélésszerű magatartás másik fordulata a Gt.-ben, amikor a tag/tagok a társasági vagyont saját vagy más személyek javára úgy csökkentették, hogy tudták, illetve az általában elvárható gondosság tanúsítása esetén tudniuk kellett volna, hogy:

²¹ A „*Durchgriff*” jogintézményéről lásd még: Mühlens, Jörg: Der sogenannte Haftungsdurchgriff im deutschen und englischen Recht: Unterkapitalisierung und Vermögensentzug, Mohr Siebeck, Tübingen (2006); Siebert, Oliver: Die Durchgriffshaftung im englischen und deutschen Recht: das Konzept der juristischen Person und seine Grenzen, Lang, Frankfurt am Main (2004); Szikora Veronika: A német társasági jog alapvető kérdései, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen (2006) 87-88.

²² Kisfaludi: i.m. 268.

- ezáltal a társaság a kötelezettségeit harmadik személyek részére nem lesz képes teljesíteni, illetve
- a Gt. 13. § (4) bekezdésének megvalósulása esetén.

Egyetértek *Kisfaludival* abban, hogy ennek a tényállásnak az első fordulatát nehéz elhatárolni az előbb részletezett magatartástól, miszerint a tag sajátjaként rendelkezett a társasági vagyonnal. Véleményem szerint annyiban lehet eltérés, hogy az előbb ismertetett sajátjaként rendelkezésnél a tag, mint tulajdonos lép fel, míg ebben a második esetben a társaság, mint tulajdonos képviselőjében köt ügyletet, Joghatását tekintve ez utóbbi lehet érvényes ügylet, vagyis a társaság nem feltétlenül tudja sikeresen visszakövetelni a harmadik jóhiszemű féltől az eltékozolt vagyont.

A Gt. 13. § (4) bekezdése kimondja, hogy a nem pénzbeli hozzájárulást szolgáltató tag (részvényes) a hozzájárulás szolgáltatásától számított öt éves jogvesztő határidőn belül helytállni tartozik a gazdasági társaságnak azért, hogy a társasági szerződésben megjelölt érték nem haladja meg a nem pénzbeli hozzájárulásnak a szolgáltatás idején fennálló értékét. Azok a tagok, akik valamely tag nem pénzbeli hozzájárulását tudomásuk ellenére a szolgáltatáskori értéket meghaladó értékkel fogadták el, a nem vagyoni szolgáltatást teljesítővel együtt egyetemlegesen és korlátlanul felelnek a társaság felé az abból származó károkért.

A rendelkezés „összekapcsolása” a hitelezővédelemmel indokolt, ám maga a szabályozás nem átgondolt. Az 1997. évi CXIV. törvény még a hitelezőknek is lehetőséget biztosított az apport felülrértékelése esetében arra, hogy közvetlenül pert indítsanak a taggal szemben. Ezt a jogot a 2006. évi IV. törvény megvonta a hitelezőktől és úgy próbálta ezt kompenzálni, hogy a hitelezővédelem keretében mégis adott perindítási jogot a taggal szemben. Csakhogy azzal a lényeges különbséggel, hogy a hatályos szabályok szerint csak és kizárólag a felszámolás során kielégítetlen tartozások miatt indíthatnak ilyen eljárást, ha a társaság nem szűnik meg jogutód nélkül, akkor nem.

A hatályos szabályozás kevésbé hitelezőbarát, hiszen ki kell várniuk a felszámolási eljárás befejezését ahhoz, hogy a volt tag kártérítési felelősségét megállapíthassa a bíróság. Így lehet, hogy csak a kár bekövetkeztét követően évekkal később tud pert indítani a társaság tagjaival szemben a hitelező. Erre a várakozásra szorítani a hitelezőt véleményem szerint indokolatlan. Hiszen a tag apportra vonatkozó félrevezető, megtévesztő magatartása és a károsodás közötti okozati

összefüggés megállapítható attól függetlenül, hogy a felszámolási eljárás hogyan zajlik le.

Kisfaludi András szerint nem teljesen világos, hogy az apport felülértékelésével járó felelősség és a hitelezővédelem keretében meghatározott felelősségi rendszer hogyan viszonyul egymáshoz. Véleménye szerint nem feltétlenül látszik indokoltnak a hitelezőkkel szembeni helytállás akkor, ha a társaság már érvényesítette az apport értékéért való tagi felelősséget, és így a hitelezőket ért a helytelen értékelés miatt keletkezett hátrányt orvosolták.²³

Véleményem szerint indokolt lenne a hitelezőknek visszaadni az apport valótlán értékelésével okozott károkért való követlen perlési jogot, hiszen a társaság nem feltétlenül indítja meg tulajdonosai ellen az eljárást, főleg akkor nem, ha az a tag többségi befolyással rendelkezik a társaságban.

Másrészt, ha a kártérítést megítéli a bíróság a hitelezőknek, akkor nyilvánvaló, hogy a felszámolási eljárásban a már megtérített összeget nem igényelhetné a társaságtól annak jogutód nélküli megszűnése során.

III. A társaság megszűnése utáni tagi felelősség és a konszernfelelősség elhatárolása a bírói gyakorlatban

A Legfelsőbb Bíróság több felülvizsgálati eljárás keretében foglalkozott már a két felelősségi rendszer alkalmazási körének meghatározásával és egymáshoz való viszonyával.

Az EBH 2005. 1228. számú határozatában a Legfelsőbb Bíróság a két felelősségi forma elhatárolási pontjaira hívta fel a figyelmet. A tényállás szerint egy önkormányzat létrehozott egy egyszemélyes kft.-t. A társaság rövid, kezdeti időszakból eltekintve veszteséggel küzdött, a működés során keletkezett hiányokat az alapító önkormányzat - későbbi alperes - finanszírozta kölcsön, pótbefizetés, adósságrendezés, vagy egyéb formában. A képviselő-testületi ülésen már ekkor felmerült, hogy a társaságot felszámolási eljárás útján meg kellene szüntetni.

A társaság fenti gazdasági helyzete ellenére az önkormányzat képviselő-testülete 1998-ban újabb kölcsönt szavazott meg a kft.-nek. 2000-ben azonban megindult a társasággal szemben a felszámolási eljárás.

²³ Kisfaludi: i.m. 268.

Felperes kőműves munkakörben dolgozott a kft.-nél, ahol üzemi balesetet szenvedett. Felperes a felszámolási eljárás alatt, a számára munkaügyi perben megítélt 2.000.000 Ft és járulékai megfizetése iránt terjesztett elő keresetet az alperes önkormányzattal szemben. Követelését az 1997. évi CXLI. törvény 56. §-ának (3) és (4) bekezdésére, valamint a Gt. 296. §-ának (1) bekezdésére (konszernfelelősségre) alapította. Alperes önkormányzat a kereset elutasítását kérve kifejtette azt az álláspontját, hogy a társaságban fennálló felelőssége korlátozott, a felszámolási eljárásban ő maga is olyan hitelező, akinek követelése nem lett kielégítve.

Az elsőfokú bíróság a felperes keresetét elutasította.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és közbenső ítéletével megállapította, hogy az alperes korlátlan felelőssége a megszűnt kft. tartozásaiért fennáll. Indokolása szerint az alperes befolyása következtében a kft. tartósan hátrányos üzletpolitikát folytatott, annak vagyonával sajátjaként rendelkezett, és a társasági vagyont akként csökkentette, hogy a felé fennálló tartozás növekedjen, ezért a Gt. 296. §-ának (1) és 56. §-ának (3) és (4) bekezdései alapján alperes korlátlan felelőssége a megszűnt társaság tartozásaiért megállapítható.

Látható, hogy a másodfokú bíróság a két felelősségi alakzatot összemosta, és együttes alkalmazását tartotta indokoltnak.

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős határozatot a felülvizsgálati kérelem keretei között vizsgálta felül és megállapította, hogy a jogerős közbenső ítélet a felülvizsgálati kérelemben megjelölt okból az ügy érdemére kihatóan nem jogszabálysértő.

A 1997. évi CXLI. törvény 56. §-a a társaság megszűnése esetére rendelkezik a korlátozott felelősségű tagok felelősségének korlátlanná válásáról. A felelősség főszabályként akkor áll be, ha társaság vagyonát a tagok szándékosan, vagy súlyosan gondatlan magatartást tanúsítva, a hitelezők elől részben vagy egészben elvonták.

Az 1997. évi CXLI. törvény 296. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha az ellenőrzött társaság az uralkodó tag legalább többségi irányítást biztosító befolyása következtében tartósan hátrányos üzletpolitikát folytat és ennek következtében az ellenőrzött társaság felszámolása esetén az ellenőrzött társaság vagyona a hitelezők kielégítésére nem nyújt fedezetet, a hitelező felszámolási eljárás során benyújtott keresete alapján a bíróság megállapíthatja az uralkodó tag korlátlan és teljes felelősségét az ellenőrzött társaság tartozásaiért.

A Gt. ezen szabálya a hitelezők részére a felszámolási eljárás alatt előterjesztett kérelme alapján ad lehetőséget korlátlan felelősség megállapítására, amennyiben az uralkodó tag az ellenőrzött társaság terhére tartósan hátrányos üzletpolitikát folytatott.

A fentiekből következik, hogy a két felelősségi szabálynak ugyanazzal a személlyel szembeni, egyidejű alkalmazására nincs lehetőség. Az egyik szabály már nem létező társaság volt tagjának a felelősségére vonatkozik, függetlenül a részesedés mértékétől, (Gt. 56. §), a másik szabályt pedig akkor lehet alkalmazni, ha az ellenőrzött társaság jogilag még létezik ugyan, de felszámolás alatt áll, és az uralkodó tag meghatározott mértékű részesedéssel rendelkezik.

A felelősségnek más a jogalapja is. Míg az egyik esetben azt a vagyonelevonás alapozza meg, a másik esetben a felelősség bekövetkezéséhez a tartósan hátrányos üzletpolitika folytatása kapcsolódik.

Mivel a felperes keresetét a felszámolási eljárás alatt terjesztette elő, annak tehát nem volt jogszabályi akadály, hogy a bíróságok a Gt. 296. §-a szerinti tényállás megvalósulását vizsgálják.

A körülményeket együttesen értékelve a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az alperes a megszűnt kft. terhére nem folytatott hátrányos üzletpolitikát.

Ellenkezőleg, az alperes éveken keresztül arra törekedett, hogy különböző, pénzügyi, társasági jogi, és polgári jogi eszközökkel a társaságot fenntartsa, működőképességét biztosítsa. Nem változtat ezen a helyzeten az sem, hogy döntései gazdaságilag nem állták meg a helyüket, a támogatás ellenére a cég folyamatosan veszteséget termelt. Jogszabálysértő ezért a másodfokú bíróság közbenső ítéletének az a megállapítása, mely szerint az alperes az egyszemélyes társasága terhére hátrányos üzletpolitikát folytatott, és az alperes felelősségét e jogszabályi rendelkezésre is alapítva megállapíthatónak tartotta.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja helytálló a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy az alperes a kielégítési alapot, - ismerve a jogkövetkezményeket, - a hitelezők elől elvonta, ennek következtében a felszámolási eljárás lezárását, és a cég törlését követően kielégítetlen tartozások maradtak, amelyért a felelőssége a Gt. 56. §-ának (3)-(4) bekezdés értelmében fennáll. A Legfelsőbb Bíróság, mint felülvizsgálati bíróság ezért az érdemben helytálló jogerős közbenső ítéletet hatályában fenntartotta.²⁴

²⁴ Legf. Bír. Gfv. X. 30.249/2004. sz.

Egy másik határozatában a Legfelsőbb Bíróság ismét kitért a két felelősségi forma elhatárolására. Kifejtette, hogy míg az 56. § alapján a vagyonelevonás, a korlátolt tagi felelősség jogintézményével való visszaélés alapozza meg a felelősséget, addig a 296. § alapján a felelősség bekövetkeztéhez a tartósan hátrányos üzletpolitika szükséges, mely az ellenőrzött társaság felszámolásához vezet. Az első vonatkozásban a felperesnek azt kell bizonyítani, hogy a tag a korlátozott tagi felelősséggel visszaélt, míg a második esetben, hogy a tag többségi befolyása folytán az ellenőrzött társaság vonatkozásában tartósan hátrányos üzletpolitikát folytatott.²⁵

IV. Egyetemleges felelősség, az okozatosság kérdése

A társasági törvény a társaság jogutód nélküli megszűnése utáni tagi felelősség tekintetében egyetemlegességet ír elő. Az egyetemleges felelősséget nem terjeszti ki a törvény automatikusan a társaság minden tagjára, ugyanis úgy fogalmaz, hogy „*a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság azon tagjai, akik...*”. Tehát a törvényhely nyelvtani értelmezése arra enged következtetni, hogy kizárólag azokat a tagokat terheli az egyetemleges és korlátlan felelősség, akik a jogszabályban foglalt csalárd magatartást tanúsították. Az egyetemlegesség tehát csak a joggal visszaélő, tehát jogellenes magatartást tanúsító tagokra vonatkozik.²⁶

A rendelkezés kizárólag a társaság belső, a felek közötti jogviszonyában jelenthet problémákat. A hitelezőnek elegendő egy taggal szemben bizonyítani a visszaélésszerű magatartást, ám annak a tagnak érdekében állhat, hogy ne egyedül az ő felelősségét állapítsa meg a bíróság. Ezért a tagnak is érdeke fűződik ahhoz, hogy ne egyedül ő feleljen a hitelezővel szemben, hanem többen viseljék ezt a terhet. Ha a hitelező csak egyetlen taggal szemben indítja meg az eljárást, akkor annak a tagnak kell a társai felé fordulnia, és bebizonyítania, hogy ők is visszaéltek korlátozott felelősségükkel. Abban az esetben, ha ez a bizonyítás eredményes lesz, akkor a következő kérdés a tagok közötti felelősség megosztásának mikéntje lesz.

²⁵ Legf. Bír. Pvf. X.21.358/2006. sz.

²⁶ Ifj. Korsós Antal: Az intézményes felelősségátvitel problémája a társasági jogban, Gazdaság és Jog 1999/5. 10.

Természetesen a hitelezőnek lehetősége van több tagot, vagy minden tagot beperelni. Ez esetben a hitelező érdekének védelmét szolgálja a törvény, ugyanis a felelősség megállapításához nem kívánja meg az okozati összefüggés bizonyítását a károsodás és a jogellenes magatartás között. Elegendő a tag, vagy tagok visszaélésszerű magatartásának bizonyítása a felelősség kimondásához.

A társaság megszűnése időpontját megelőzően megvált tag nem perelhető. A tagok egyetemleges marasztalására irányuló kereset nem vonja maga után önmagában az elbírálás szükségképpen egységességét. A pertársak ugyanis eltérő védekezést, önálló, a másik pertárs felelősségét nem érintő kifogásokat is előterjeszhetnek. Az alperesként perelt tagok így nem alkotnak egységes (kényszerű) pertársaságot.²⁷

V. A felelősség elévülésének kérdése

A Gt. 50. §-a nem tartalmaz konkrét rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a társaság megszűnése előtt mennyi idővel tanúsított visszaélésszerű magatartások alapozzák meg a felelősség megállapítását. Így elvileg nincs kizárva, hogy a társaság megszűnése előtt akár 10 évvel megvalósult visszaélés is megalapozhatná a tag felelősségét.²⁸

Véleményem szerint ez esetben a Ptk. általános elévülési szabályait kell irányadónak tekinteni, tehát kizárólag a társaság megszűnését megelőző öt évben elkövetett visszaélésre lehet alapozni a tag felelősségének megállapítását. Erre az álláspontra helyezkedett *Török Tamás* is.²⁹

Kisfaludi szerint a rendelkezés helyes értelmezése az lenne, hogy csak azokért a kielégítetlen tartozásokért kell felelőssé tenni a korlátozott tagi felelősséggel visszaélő tagokat, amelyek a visszaélésük eredményeként maradtak fedezet nélkül, és akkor is csak olyan mértékben, amilyen mértékben a visszaélés eredményeként a társaság vagyona csökkent.³⁰ Ezzel egyetértek, azonban továbbra is fenntartom azon álláspontomat, hogy minderre hivatkozni csak az általános elévülési időn belül elkövetett visszaélések esetében van lehetősége a hitelezőnek.

²⁷ Török: i.m. 269.

²⁸ Kisfaludi: i.m. 270.

²⁹ Török: i.m. 269.

³⁰ Kisfaludi: i.m. 270.

Ezt az álláspontomat erősíti a BH. 2007.418. számú határozat is. Az esetben a hitelező és a társaság közötti szerződés teljesítési ideje 1997. szeptember 26. volt. A társaság felszámolás alá került 1999. március 25-én. Az elsőfokú bíróság 2004. április 6-án kelt nem jogerős végzésével döntött a társaság egyszerűsített felszámolásáról. A hitelező – eredménytelenül ugyan- de megfellebbezte ezt a döntést, majd a társaság tagja felelősségének megállapítása érdekében pert indított 2004. június 9-én. A másodfokú bíróság szerint a károsodás bekövetkeztekor kezdődött az igény elévülése, vagyis az álláspontja szerint 2002. szeptember 26-án letelt. Így a hitelező keresetét elévülés miatt elutasította.

A Legfelsőbb Bíróság abból indult ki, hogy a tag felelőssége mögöttes a társaság tartozásaiért, ennek megfelelően a felperes mindaddig nem volt köteles igényét a taggal szemben érvényesíteni, amíg fennállt a reális lehetősége annak, hogy követelése a főkötelezettől (vagyis a társaságtól) behajtható. Ezen időpontig követelése nem évülhet el, mert menthető okból nem érvényesíthette azt.³¹

Ezt a kérdést elemzi a Legfelsőbb Bíróság 1/2007. Polgári Jogegységi határozata a mögöttes felelősségről. A jogegységi eljárás oka az volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság egyik tanácsa el kívánt térni az imént ismertetett Legfelsőbb Bírósági gyakorlattól (lényegében, hogy a főadóssal szemben foganatosított elévülést megszakító cselekmények megszakítják az elévülést a mögöttes felelőssel szemben is).³²

A Jogegységi Tanács azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy az eddigi bírói gyakorlat helyes. A Tanács szerint *„akkor beszélhetünk csak a jogosult és a mögöttes felelős viszonylatában „igényről”, vagyis az érvényesíthetőség a bírói úton való kikényszeríthetőség állapotában lévő alanyi jogról, amikor a jogosult már teljesítést is követelhet a mögöttes felelőstől. Amíg a jogosult nincs ebben a helyzetben, addig az elévülés nyugszik (...). Ha a követelés főkötelezettől való behajthatatlanságának a megállapíthatóságáig az elévülés a mögöttes felelőssel szemben nyugszik, akkor ez azt is jelenti, hogy addig nincs szükség az elévülés mögöttes felelőssel szembeni megszakítására, hiszen az elévülés nyugnása fogalmilag kizárja az elévülés megszakadását.”*³³

³¹ Legf. Bír. Pvf. X.21.358/2006. sz.; Lásd továbbá: Wellmann György: Felelősségátvitel társasági jogunkban, Céghírnök, 2006/12. 4.; G. Farkas Judit: Mögöttes tagi felelősség a magyar társasági jogban, Gazdaság és Jog, 2006/6-7. 29.

³² 1/2007. Polgári Jogegységi határozat a mögöttes felelősségről I. pont; Lásd még: Pomeisl András József: A kezés és a gazdasági társaság tagja felelősségének (mögöttes felelősség) elévülése, Iustum Aeiuum Salutare, 2007/3. 191-200.

³³ 1/2007. Polgári Jogegységi határozat a mögöttes felelősségről III. pont (ad. 4.).

CSAPÓ ORSOLYA

egyetemi tanársegéd

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

KÖRNYEZETVÉDELMI ÉRDEK A MAGÁNJOGBAN

I. Bevezetés

Tanulmányom célja mindannyiunk által ismert adatok és tények új szempontból történő vizsgálata, a polgári jogszabályok egyfajta szemléletformálónak szánt új értelmezése, környezetvédelmi oldalról. A környezeti problémák, illetve a környezetünkkel kapcsolatos problémák mára teljesen hétköznapivá váltak. Elég csak az elmúlt időszak híradásaira gondolnunk: pusztító erejű viharok, árvíz, mint a globális felmelegedés következményeként megszaporodó szélsőséges éghajlati jelenségek, drágulás és hiány miatt súlyos élelmiszerválság, folyamatosan emelkedő benzinárak, ami a természeti erőforrások szűkössége miatt tartós, egyre fokozódó tendencia, és így tovább.

A környezeti kérdések mindenhová beszivárognak, elemi szinten érintik a mindennapjainkat. Megjelennek így a jog területén környezetvédelmi jog, helyesebben inkább környezetjog¹ név alatt zömmel közjogi elemeket tartalmazó önálló jogágként². De ahogy a probléma, úgy az ezt megoldani igyekvő, szabályozó normatömeg is behatol a jogrendszer minden területére. Szükségszerű-e ez, azaz hogy a jogrendszer egészét áthassa egyfajta környezettudatosság? S ha igen, hogyan?

Az Európai Közösség egy integrációs alapelv megfogalmazásával tett kísérletet ennek jogszabályi előírására. „A környezetvédelmi követelményeket – különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel – be kell illeszteni a 3. cikkben említett közösségi politikák és tevékenységek meghatározásába és

¹ Lásd erről: Bándi Gyula: Környezetjog., Osiris, Budapest (2006) 10-11.

² Lásd erről: Bense László Erik: A környezetvédelmi jog önálló jogággá válásának folyamata, Magyar Jog 2002/9. 540-543.

végrehajtásába.”³A tagállamok a jóhiszemű együttműködés elve alapján kötelesek megtenni „a megfelelő általános és különös intézkedéseket”, valamint „elősegítik a Közösség feladatainak teljesítését”, „tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti e szerződés célkitűzéseinek megvalósítását”⁴.

Az egyes tagállamok, így a magyar állam számára kötelezettség tehát a környezeti érdek figyelembevétele minden aktusának elfogadása illetve végrehajtása során. Az alapelv természetéből következően azonban a rendelkezés túl általános, így nem közvetlen hatályú, ennek megfelelően elmulasztásának szankciója sincs.

Kötőereje ugyanakkor látható a közösség által megfogalmazott jogszabályokon, érvényesül a közösségi szervek, így az ECJ gyakorlatában, mérlegelendő, bár nem döntő szempont az egyes döntések meghozatalánál. A közösségi jogalkotás mechanizmusából az is következhet ugyanakkor, hogy az elv előremutató, a jövőben – nem túl közeli jövőben - kötelező és szankcionálandó, ennek gyakorlati alkalmazását előíró rendelkezések előfutára.

Található-e az egyes nemzeti jogokban ilyen jogszabályi rendelkezés? Értelemszerűen ennek helye az egyes jogszabályok tartalmát, megalkotását meghatározó mivolta miatt az alkotmányban volna, az alkotmány ugyanis az, ami keretet szab a jogrendszer egészének. A tagállamok többségében – ahogyan Magyarországon – nincs ilyen alkotmányos előírás⁵, ami a jogalkotásban illetve jogalkalmazásban résztvevőket kötelezné. A belga Alkotmányban található ugyan hasonló rendelkezés⁶, ez azonban egyrészt nem vonatkozik minden tevékenységre, másrészt senki nem ellenőrzi végrehajtását, s így nem fűződik szankció megsértéséhez.

A magyar környezetvédelmi törvény tartalmaz ugyanakkor hasonló jellegű előírásokat az integrációs alapelv helyett. Leszögezi, hogy „A környezetvédelem állami feladata különösen: a) a környezetvédelmi követelmények érvényesítése az állam más irányú

³ Az Európai Közösséget létrehozó Római Szerződés 6. cikke.

⁴ Az Európai Közösséget létrehozó Római Szerződés 10. cikke.

⁵ Lásd erről bővebben az Avosetta Working Group tagállami jelentéseit: www.avosetta.org.

⁶ „*In the exercise of their respective competencies the Federal State, the Communities and the Regions foster the objectives of sustainable development in their social, economic and environmental aspects, taking into account the solidarity between generations*”

feladatai ellátása során;”⁷ „Az Országgyűlés a környezet védelme érdekében: a) érvényesíti törvényalkotó munkájában a környezetvédelmi érdekeket;”⁸ A Kormány azonban már csupán a fejlesztési feladatok meghatározása során köteles érvényesíteni a környezetvédelem követelményeit⁹, ami szűken értelmezve jelentheti a környezetvédelmi tárgyú jogszabályi előírások betartását is. Ezen felül a környezetvédelemmel összefüggő jogszabályok tervezetére ír elő a törvény egy vizsgálati elemzés készítési kötelezettséget¹⁰, amely elemzést az Országos Környezetvédelmi Tanács a kormány tanácsadó szerveként véleményezi. Ez a mechanizmus szintén több sebből vérzik. Egyrészt csupán az új, környezetvédelemmel összefüggő jogszabályokra ír elő vizsgálatot, véleményezést, másrészt csupán a jogszabályokra, azok végrehajtására nem. Másrészt a vizsgálat és a vélemény figyelembe veendő, ugyanakkor nincs előírás arra, hogy hogyan, mit kezdjen például a kormány az OKT véleményével. A környezetvédelmi törvény indoklása¹¹ az integrációs alapelvhez hasonló gondolatokat fogalmaz ugyan meg, maga a jogszabály azonban kötelező, számonkérhető kritériumokat nem tartalmaz ebben a tekintetben. Pedig igen egyszerű lenne például a társadalmi kontroll megteremtése a vizsgálati jelentések kötelező nyilvánosságra hozatalával, az OTK és a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának együttműködésével. Ugyanakkor világosan látható, hogy a törvény megszületésekor már hatályos jogszabályok illetve a jogalkalmazás, a joggyakorlat megváltoztatása nem volt célja a környezetvédelmi törvénynek sem. A jogalkotó egy főként közjogi szabályozókra épülő, a jövőben környezetbarát megoldások felé törekvő normarendszer alapjait kívánta lerakni, amit azóta jól-rosszul, de nagyjából kitöltött az uniós követelményeknek megfelelő közigazgatási szabálytömeeggel, melynek végrehajtásával azóta is küzd. A célkitűzés, hogy a jogrendszer egészét környezetbarát módon átforgalmazzuk, erre az eredményre vezetett.

⁷ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (Kvt.) 38. §.

⁸ Kvt. 39. §.

⁹ Kvt. 41. § (4) bek.

¹⁰ Kvt. 43-44. §.

¹¹ A Kvt. indoklása „A környezetvédelmi szabályozás (...) elsődlegesen a környezetbarát jogrendszer fogalmával jellemezhető. E fogalom lényege, hogy a törvényalkotás, illetve törvényszerkesztés tekintettel van a környezet védelme érdekeire (...) Nem létezhet párhuzamosan egymás mellett a környezetvédelmi jogterület és a rajta kívüli minden más jogterület.”

S habár a jog által védett tárgyakat több jogág többféle oltalomban is részesíti, és a differenciálás itt egyben a hatékonyságot is növelné¹², fentiek szerint nem kell kötelezően tekintettel lenni a környezet érdekére minden területen. Vizsgáljuk meg, hogy tekintettel vannak-e valójában a magánjogi jogszabályok, illetve a joggyakorlat erre.

II. A környezeti érdek tényerési lehetőségei a polgári jogban.

A polgári jog alapvetően egymással mellérendelt viszonyban álló jogalanyok önkéntes jogkövetésen alapuló rendszere, ahol általában a jogviszony alanyainak autonómiája körébe tartozik a jogviszony tartalmának meghatározása. Ezzel szemben a közjog alá-fölérendeltségen alapuló jogalanyok közötti döntően jogszabályi, hatósági kötelezéseken alapuló viszonyait szabályozza. A környezetjog meghatározó módon közjogi, döntően közigazgatási eszközökkel, jogszabályokkal éri el célját, ugyanakkor magánjogi eszközöket is alkalmaz. (Hatásvizsgálatok bizonyítják, hogy a magánjogi jellegű jogviszonyok szerepe erősödik, például fenntartható földművelésre rávenni kívánt egyesült államokbeli földművesek megítélése szerint az információ, és az opcionálisan követhető szabályok a leghatékonyabb eszközök a cél elérésének kikényszerítésében, ezt követik a piaci versenyen alapuló, versenyelőnyt biztosító gazdasági ösztönzők, végül a közigazgatási előírások és kötelezések.)

A polgári jog a jogalanyok megítélésétől függetlenül is számos pozitív tulajdonsággal bír, amely a környezeti érdek szolgálatába állíthatja. Minden területen azonos lehetőségeket biztosít, nem ágazatokhoz, védelmi területekhez igazodik, mint ahogy a környezetjog teszi (föld, víz, levegő stb.). Számos helyen a jogi tények megítélése objektív alapon történik – maga a negatív hatás, a környezethasználat kiváltja a jogkövetkezményt, melyek jóval hatékonyabban alkalmazható szankciók¹³, s függetlenek a jogalany felróhatóságától. (személyhez fűződő jog megsértése, birtokháborítás, szomszédjog stb.)

¹² Lenkovics Barnabás: A polgári jog lehetőségei a környezet védelmében. In: Bándi Gyula (szerk.): A környezetvédelmi jogalkotás és jogalkalmazás időszerű kérdései című konferencia előadásai, PPKE-JÁK Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék (2001) 33.

¹³ Lenkovics Barnabás: A környezetszennyező magatartások polgári jogi szankciói. In: Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): Felelősség és szankció a jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1980) 326.

Vannak ugyanakkor ellenérvek is a polgári jog ilyen célú alkalmazhatóságával szemben. A polgári jog az egyéni érdekvédelem lehetőségeinek tárháza, a közérdek csak kivételesen kap szerepet. A polgári jogi eszközök működőképessége tehát nagyban a jogérvényesítéstől függ: felismeri-e a sérelmet a jogalany, sérelemnek tartja-e egyáltalán, hogyan reagál: tűri vagy tesz ellene, ha tesz, ez mekkora erőfeszítéssel jár, mivel kell szembenéznie, milyen esélye van a jogérvényesítésre, milyen a joggyakorlat, a bíróságok alkalmazkodása az aktuális változásokhoz, s még számos egyéb szempont. Polgári jogi eszköz alkalmazásához mindenképpen kell tehát egy személy. Környezetvédelmi szempontból ez sokszor kezelhetetlen, hiszen a levegő szennyezése ugyan okoz egyéni érdeksérelemeket is, ugyanakkor közvetlen károsult nincs, hisz a levegő, a légtér nem egy tulajdonos érdekkörébe tartozó dolog. Ugyanakkor a társadalom egésze ezen ügyekben nem bír a magyar jog szerint perképességgel – a közérdeket az ügyész lehet jogosult képviselni néhány speciális területen. A társadalom, mint személyek összessége azonban mégiscsak kezelhetőbb alany polgári jogi szempontból, mint a jövő nemzedékek. A jövő nemzedékek – jövőben születő személyek, azaz még nem jogalanyok – védelmére állampolgári biztos ügyel immár hazánkban is. E speciális jogalany védelmének azonban elfogadott módja lehetne perképességének elismerése is, ahogy azt a Fülöp-szigetek Legfelsőbb Bírósága tette.¹⁴ Ugyancsak problémás ebben a tekintetben az állatok megítélése. A polgári jog a személy-dolog dichotómiában az állatokat a dolgok közé sorolja. Ugyanakkor az alapvetően emberközpontú jogszemléleten apró hasadások jelentkeznek, amikor az állatokat a természet egyéb tárgyai közül kiragadva olyan védelmi eszközökkel bátyázzuk körül, ami már-már a jogszerzés határán állnak.¹⁵ A magyar jogi gondolkodástól jelenleg távol áll ennek elfogadása, amit jól mutat az Alkotmánybíróság egyik 1994-es határozata.¹⁶ Bár a határozat „képes

¹⁴ Nagy Boldizsár: A jövő nemzedékek jogai koncepció háttere a magyar és a nemzetközi jogban, In: Jávor Benedek (szerk.): A jövő nemzedékek jogai, Védegyelet, Budapest, 2000. 57.

¹⁵ Majtényi Balázs: Változóban a jogszemlélet. A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak megjelenése a nemzetközi jogban és a nemzeti jogrendszerekben, Állam- és Jogtudomány 2002. 290.

¹⁶ „A környezethez való jog sajátossága abban áll, hogy alanya valójában az „emberiség” és a „természet” lehetne. Ezt a problémát szemléletesen jelzik mindazok a törekvések, amelyek a „természetnek”, vagy képviselőitében az állatoknak, növényeknek stb. „jogokat” kívánnak adni, vagy „a meg nem született generációk jogairól” beszélnek. E képes beszéd és az ilyen jogi

beszédnek” nevezi fenti elgondolást, ugyanakkor jogokról és megállapítható kötelességekről beszél – ami egy dologgal kapcsolatban elképzelhetetlen.

A személyes érdekelttség, érintettség követelménye mégsem teljes, nem veszi el a jogérvényesítés lehetőségét az általában a környezetért aggódók elől. A Kvt. ugyanis lehetővé teszi környezetvédelmi szervezetek számára, hogy környezeti ügyekben fellépjenek, illetve bírósághoz forduljanak, kérve a jogsértő magatartástól való eltiltását, illetve megelőző intézkedésre kötelezését¹⁷, amely eszközt ezen szervezetek ki is használnak, nagyobb erőt képviselve, mintha egyetlen személy szállna szembe a szennyezővel.

A Polgári Törvénykönyv jogintézményei között szemeztetve kifejezetten környezeti célú, beleérthető módon környezeti célra használható, illetve kifejezetten más célú eszközök, intézmények környezetvédelmi szempontú felhasználásáról beszélhetünk. Kifejezett a környezeti cél a környezetet veszélyeztető tevékenységgel okozott károkért való felelősség szabályánál, beleérthető például ahol a jogszabály közérdekre, társadalmi érdekre való hivatkozásokat tartalmaz, és kifejezetten más célú, ugyanakkor adott esetben környezeti célokra is alkalmazható például a magánlakáshoz való jog intézménye.

II/1. Alapelvek, általános kérdések

A Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezési között számos környezeti szempontból is értékes alapelvet találunk. Az értelmezési alapelv szerint a törvény rendelkezéseit az ország gazdasági, társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni. Ez a rendelkezés hivatott biztosítani azt, hogy ne – az egyre pusztuló, természeti értékekben szegényedő – valóságtól elszigetelten használja és értelmezze a gyakorlat az előírásokat, hanem vegye figyelembe adott esetben a gazdasági hatást – például megszorító értelmezést használva a nemkívánatos magatartások elszaporodását, illetve a társadalom értékítéletét és elvárásait. Az értelmezési alapelv képes a jog statikus szabályait rugalmasan az életviszonyok változó valóságához igazítani, s lenne képes a környezet védelmének érdekébe állítani.

konstrukciók azonban nem szükségesek ahhoz, hogy a „természettel” vagy a „jelen és jövő generációk” szemben jogi kötelességek megállapíthatók legyenek.” 28/1994. (V. 20.) AB határozat.

¹⁷ Kvt. 98-99. §.

Rendeltetésszerű joggyakorlás, mint az alanyi jogok szabad gyakorlásának korlátja szerepel az alapelvek között, melynek kirívó esetei a joggal való visszaélés tilalmába is ütközhetnek. Ezen alapelvek az igazságos, méltányos joggyakorlás előírását tartalmazzák¹⁸, részben jogon kívüli tényezőkre alapozva. Könnyedén felfedezhető, hogy például egy környezeti elemet – akár közigazgatási engedély birtokában, akár anélkül szennyező – üzem bár tevékenységéhez szükséges, mégse korlátok nélkül szennyezhet.

A kölcsönös együttműködés, a jóhiszeműség és tisztesség követelményeinek megfelelő joggyakorlás az alanyi jogok gyakorlásának pozitív tartalmát jelentik. Az együttműködés elve elvár egyfajta tevőleges magatartást a jogalanyoktól, melynek mértéke jogviszonytól függően változik. Az együttműködés körében elvárható lenne például a szomszédságtól, hogy rendkívüli időszaki zajhatások, egyéb zavarások esetén előre tájékoztassák a potenciális érintetteket, illetve hozzájuk alkalmazkodva a legmegfelelőbb időben és módon végezzék a lehető legkisebb zavarással a tevékenységet. A tisztesség, illetve tisztességtelenség erkölcsi kategória, megsértésének látszólag nincsenek szankciói. Ugyanakkor a gazdasági verseny, a piac gyakorta kényszeríti a szereplőket morálisan kétes cselekedetekre. Ezekben a helyzetekben merülhet fel, hogy lehetséges-e, hogyan lehetséges az, hogy egy magatartás jogszerű, és mégis erkölcstelen.¹⁹ A német exportszemét behozatala és tárolása a hatósági engedélyek birtokában, ugyanakkor az extraprofit érdekében egész települések életminőségének lerontása lehet ugyan jogszerű, de egészen biztosan erkölcstelen. Ahogyan a gazdasági társaságok azon gyakorlata, hogy a leamortizált műszaki eszközeiket ártalmatlanítás helyett marketing célokra felhasználva szegény és tájékozatlan embereknek ajándékozzák, ahonnan aztán rövid idejű használat után – az elavultság, alkatrészhány miatt – a szemétkerülnek, megspórolva a cégnek a marketingre és egyúttal az ártalmatlanításra fordított költségeit is.

Az elvárható magatartás elvének környezeti célú felhasználása a legkézenfekvőbb. Az adott helyzetben általában elvárható magatartás objektívizáló mérce, annak tartalma igazodik a jogalanyhoz. Az elmúlt

¹⁸ Kecskés László: Az új Polgári Törvénykönyv alapvető rendelkezései, Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/1. 5.

¹⁹ Lásd: Lenkovic Barnabás: Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok. In: Bíró György – Szalma József (szerk.): Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok. Novotni, Miskolc (2005) 32-33.

évtizedek oktatási és felvilágosító munkájának eredményeként egyértelműen emelkedik a környezettudatosság terén az elvárhatóság szintje. Manapság mindenki számára ismerős fogalom a szelektív hulladékgyűjtés, az újrahasznosítás, energiahatékonyság stb. A bírói gyakorlatnak ideje lenne követnie ezt, a társadalmi szinten is mérhető ismeretváltozást, a zsinórmérték meghatározásában.

Az elvárhatóság kategóriáját körüljárva elmondhatjuk, hogy elvárható mindaz, amit jogszabály előír. A környezetvédelmi törvény rendelkezéseit előhúзва²⁰ néhány környezetjogi alapelv számonkérhetősége is felmerülhet. A szennyezés megelőzése, a környezet használata során tanúsított elővigyázat, a technológia gondos kiválasztása mind olyan környezetjogi elv, amit a józan ész és a köztudomás alapján általában elvárhatnánk embertársainktól. A jogszabályi előírásokon túlmenően a polgári jogban egyedi esetekben ennél jóval többet is elvárhatnánk. A közigazgatási határértékek ugyanis nem az egyedi, hanem a tipikus esetekre születnek, az engedélyek nem jogosítanak bármire, mindezek birtokában a környezethasználó továbbra is köteles például megelőző lépések megtételére az elővigyázat jegyében. Az azonban, hogy a többi környezetjogi alapelv (pl. a tervszerűség, a társadalom informálásának elve, a szennyező fizet elve) mennyiben felel meg az általában elvárhatóságnak, külön vizsgálat tárgya lehet.

A társadalmi érdek, közérdek, törvényes érdek fogalma nem csupán a bevezető rendelkezések között, hanem a törvény egészét áthatva vizsgálendő. A környezet védelme a társadalom, a köz egészének érdeke, ugyanakkor minden személy egyéni, törvényes érdeke is. Alkalmazhatjuk tehát mindazon helyeken ebben az értelemben, ahol ez a fordulat szerepel a jogszabályban. Így például a joggal való visszaélés megállapításánál²¹, vagy a személyhez fűződő jog

²⁰ Kvt. 6. § (1) *A környezethasználatot úgy kell megszervezni és végezni, hogy*

a) a legkisebb mértékű környezetterhelést és igénybevételt idézse elő;

b) megelőzse a környezetszennyezést;

c) kizárja a környezetkárosítást.

(2) A környezethasználatot az elővigyázatosság elvének figyelembevételével, a környezeti elemek kíméletével, takarékos használatával, továbbá a hulladékkezelés csökkentésével, a természetes és az előállított anyagok visszaforgatására és újrafelhasználására törekedve kell végezni.

(3) A megelőzés érdekében a környezethasználat során a leghatékonyabb megoldást, továbbá a külön jogszabályban meghatározott tevékenységek esetén az elérhető legjobb technikát kell alkalmazni.

²¹ Ptk. 5. § (2).

megsértésének korlátjaként²². Ha valaki egy várandós nő jelenlétében, annak beleegyezésével dohányzik, sérti a nő és a magzat egészséghez való jogait, sérti ugyanakkor a társadalom azon érdekét, hogy egészséges tagjai szülessenek (egészséghez való jog, a társadalom egészséghez, egészséges népszaporulathoz való joga). Hogyan értelmezhetjük akkor az asszony beleegyezését?

A használat, birtoklás jogának szintén korlátja lehet a közérdekű munkálatok elvégzése²³ – így a parlagfűirtás – , vagy közös tulajdon esetén a tulajdonostársak joggyakorlásának a tulajdonostársak törvényes érdeke²⁴. A kötelmi jogban szintén találkozunk a köz érdekének védelmével, így a nemzetgazdaság érdekére hivatkozással nem hozza létre szerződéskötési kötelezettség, illetve előszerződés esetén a szerződést a bíróság²⁵, illetve a megtámadásra jogosultak körében a törvényes érdekre hivatkozva léphetne fel a jogosult²⁶, amennyiben ezt a bíróságok elismernék.

Az általános kérdések közé tartozik a bizonyítás kérdésköre. Egy polgári perben általában azt a felet terheli a bizonyítás, akinek érdekében áll a tény bíróság általi elfogadása²⁷; általában bizonyításra kötelezett felet terheli a bizonyítás sikertelenségének kockázata²⁸. Környezeti ügyekben a jogsértést elszenvedő felet terheli tehát a környezeti ártalom, zavarás, kár bizonyítása, ami rendkívül terhes lehet. Ugyanakkor több bizonyítás-könnyítési lehetőségre is rábukkanhatunk az egyes jogszabályokban. A polgári eljárásjog általában kimondja a köztudomású tények bizonyításának szükségtelenségét²⁹, amit környezeti ügyekben gyakorta – bár nem elég gyakran – alkalmaz is a bíróság, amikor például köztudomásúnak fogadja el a közúti járműforgalom légszennyező voltát, ugyanakkor a nagyfeszültségű villanyvezetékek potenciális egészségkárosító hatását nem. A bizonyítás könnyítésére az egyes jogintézményeknél külön szabályokat is találunk, néhányuk említésre is kerül a későbbiekben.

²² Ptk. 75. § (3) bek..

²³ Ptk. 102.§.

²⁴ Ptk. 140. §.

²⁵ Ptk. 206. §, 208. §.

²⁶ Ptk. 235. §.

²⁷ Pp. 164. § (1) bek.

²⁸ Pp. 3. § (3)

²⁹ Pp. 163. § (3)

II/2. Személyi jog

A személyi jog területén a személyek polgári jogi védelme, azaz a személyhez fűződő jogok területén találhatunk környezeti szempontból érdekes rendelkezéseket. Ilyen alanyi, s egyben emberi jogok például a testi épséghez, az egészséghez való jog. Az élethez való jog egyik aspektusa lehet az egészséges környezethez való jognak, ami azonban az Alkotmánybíróság döntése értelmében³⁰ nem kikényszeríthető alanyi jog, az Alkotmány 18.§ és a 70/D.§ mint az állam kötelezettségét írja csupán elő. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy amennyiben egy személy egészségét környezeti hatás negatívan befolyásolja, úgy a bíróság alkalmazhatja a személyhez fűződő jogok megsértésének szankcióit. A magánlakáshoz való jog tipikusan más kontextusban fordul elő, ugyanakkor környezeti hatások esetén is alkalmazható. Erre lehet példa egészségromlást, károsodást nem okozó, ugyanakkor a lakás használhatóságát csökkentő behatás.

Az alkalmazható jogkövetkezmények többsége objektív, ami kedvező az érdekérvényesítés szempontjából, a kártérítés, közérdekű célra fordítandó bírság alkalmazása nehezkesebb, ugyanakkor lehetőség van ideiglenes intézkedés alkalmazására. A gyakorlatban a személyi jogi eszközök környezeti célú alkalmazása ritka, aminek oka lehet többek között, hogy az igény csak személyesen érvényesíthető, és sokszor nehéz a személyes érintettség bizonyítása. Gyakori példa a mobil antennák, átjátszóállomások, magas feszültségű távvezetékek miatti egészségromlás.

A közérdekű adatok megismerésének joga a környezetjog alapelveinek potenciális polgári jogi megvalósítási eszközei. A társadalom informálása, a társadalmi részvétel a környezeti döntések megszületésének és végrehajtásának fontos mozzanatai. A közérdekű adatokhoz való hozzáférés ugyanakkor nem csak ezen a területen probléma, hanem általános tendencia. Hiába garantálja jogszabály a környezeti döntések, beruházások megszületésénél a társadalmi részvételt, akár a kötelező közmeghallgatást is, ha ehhez nem biztosítja a végrehajtás során a szükséges információkat. Könnyen félresöpörhetőek az így nem megalapozott forrásokra támaszkodó érvek. Ugyanehhez a gondolatkörhöz tartozik az üzleti titok, illetve a közérdekből nyilvános adat fogalma. Számos vállalkozás üzleti titokra hivatkozva tagadja meg például az általa használt vegyszerek listájának kiadását, merthogy a

³⁰ 28/1994.(V. 20.) AB határozat, 48/1997. (X. 6.) AB határozat.

verseny társak a felhasznált anyagokból következtethetnek a termékek, technológia jellemzőire. A magánjog, gazdasági érdek szemszögéből elfogadható érv, ugyanakkor a környezetjog szemszögéből ez vitathatóan nagy titokkört jelenthet. Hogyan tudhatná meg egy zöld szervezet, hogy reális-e a kibocsátás, megfelelő-e a gyártás során felhasznált módszer, ha nem láthatja, milyen és mennyi alapanyagból milyen végtermék és hulladékmennyiség születik? A közérdekből nyilvános adat fogalma szűkíti ugyan az üzleti titok körét, ezen a területen azonban hagy kívánnivalót a törvény környezeti szempontból.

A szellemi alkotások védelmének körében a környezet védelme a közrend, közérdek fogalmába sűrítendő. Kizárt például a szabadalmi oltalomból az a találmány, amelynek hasznosítása közrendbe, vagy közérdeksébe ütközne³¹. Ugyanakkor nem tekinthető pusztán azért közrendbe ütközőnek a találmány, mert a hasznosítás jogszabályba ütközik. A közrend fogalma alatt a jogszabályok által meghatározott olyan törvényes állapotot értünk, ahol az állam szervei rendeltetésüknek megfelelően zavartalanul működhetnek, a jogalanyok jogai és kötelezettségei maradéktalanul és háborítatlanul érvényesülnek. Tulajdonképpen így minden jogellenes cselekmény közrendbe ütköző lehetne, valójában azonban azokat tekintjük közrendbe ütközőnek, amelyek a jogalanyok szélesebb körét, csoportját érintik. A közrend ilyen jellegű beépítése a szabadalmi oltalomba nem környezetvédelmi célú, azonban az is beletartozhat. A szellemi alkotások egy másik területén, a védjegyjogban szintén találunk környezeti vonatkozást. A környezetbarát termékjelzés olyan védjegy, amely a minősített áru környezetbarát jellegét tanúsítja.

II/3. Tulajdonjog

A tulajdonjog területén megfigyelhető környezetjogi hatás legfontosabb eleme a dolog fogalmának megváltozása, kiszélesedése. Dolognak tekintünk minden birtokba vehető testi tárgyat, illetve dolog módjára hasznosítható természeti erőt. A természeti erő fogalma az, amit a környezetjog is használ, azonban nem teljesen azonos értelemben. A természeti erő, természeti erőforrás kategóriája ütközik a polgári jog egyéb rendelkezéseivel, például a talaj, mint természeti erő tekintetében.

³¹ A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 6. § (2) bek.

A termőföld védelméről szóló törvény³² a talajt feltételesen megújuló természeti erőforrásnak nevezi. Csakhogy a Ptk. rendelkezései szerint a föld tulajdonjoga a föld méhének kincseire és a természeti erőforrásokra nem terjed ki³³. Ennek megfelelően ha a mindkét jogszabályt figyelembe vesszük, a telek tulajdonosa telkének legfelső rétegén nem szerez tulajdonjogot.³⁴ Annak ellenére sem, hogy a talaj a földfelszín alkotórésze. Kéé akkor ez a nagy mennyiségű termőtalaj? Miért szerepel a haszonbérlet szabályai között a termőképesség megőrzése, ha ez elvileg nem is a földtulajdonos érdekkörébe tartozik? Miért nem szerepelnek akkor más környezetvédelmi előírások is?

Ugyancsak a dolog fogalmával kapcsolatos probléma a nap és a szélenergia kérdése. A földterület által nyújtott potenciális szolgáltatások közé tartozik ezen alternatív energiaforrások felhasználása, ami az energiahordozók árának növekedésével egyre népszerűbbé válik. Míg azonban a benapozottság elvesztése szomszédjogi ügyekben értékelhető szempont, addig ezen szolgáltatások elvesztése eddig nem jelentett problémát, várható azonban ennek megváltozása, lásd később a környezeti elem által nyújtott szolgáltatás kérdéskörét.

Szintén a dolog fogalmának egyik aspektusa a hulladéklerakógáz kérdése³⁵. Egy lerakó korszerű megépítése, becsövezése esetén a gáz hasznosítható nyersanyagként jelentkezik. Korszerűtlen technika alkalmazásakor azonban tűzveszélyessé teheti az egész telepet a felszabaduló és össze nem gyűjtött gáz. Ennek megfelelően a szemétkerakó terhe illetve gyümölcse is lehet a képződő gáz. A föld méhének kincse-e ez, hiszen akkor kizárólagos állami tulajdon. Ha igen, mikortól? A keletkezésétől, vagy csupán a lerakó bezárása után, addig viszont a tevékenység „mellékterméke”? Ha nem bányakincs, akkor kinek a tulajdona? A lerakó tulajdonosáé, az üzemeltetőé, hulladék tulajdonosáé? Hiszen a tulajdonos viseli a terheket, s őt illeti a haszon. Van-e jelentősége annak, hogy itt mesterségesen hozzák létre a gáz

³² A termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény 2. § *E törvény alkalmazásában: b) talaj: feltételesen megújuló természeti erőforrás, amely egyben a mező- és erdőgazdasági termelés alapvető termelő eszköze, a Föld szilárd felszínének élő közege, amelynek a legfontosabb tulajdonsága a termékenység.*

³³ Ptk. 96. §.

³⁴ Bándi Gyula – Kiss Csaba – Péter Judit – Szlávik János: A környezetvédelem polgári jogi intézményei és a kapcsolódó joggyakorlat. In. Bándi Gyula (szerk.): Környezetvédelmi jogesetek és szakértői tevékenység. KJK Kerszöv, Budapest (2001) 175.

³⁵ Bándi – Kiss – Péter – Szlávik: i.m. 174.

termelődéséhez szükséges körülményeket? Ha igen, a föld méhének egyéb kincseinek előállítására is érdemes kidolgozni technológiát – mint ahogy a mesterséges gyémántok előállítására már létezik is. Mekkora beavatkozástól válik akkor mesterségessé egy bányakincs, és milyen arányú a természet munkája? Számos kérdés merül fel ezzel kapcsolatban, amiknek megválaszolása eddig váratott magára.

A dologi jog egyik gyakorta környezetvédelmi célra alkalmazott jogintézménye a szomszédjog általános szabálya³⁶. A Polgári Törvénykönyv 100.§ arra kötelezi a tulajdonost, hogy tulajdonjogát mások szükségtelen zavarása nélkül gyakorolja. Ezen rendelkezést a bírói gyakorlat régóta kiterjesztően értelmezi, beleértve a mások kategóriájába mindenkit, akit a zavarás érinthet – környezetjogi kifejezéssel élve a hatásterületen lévő összes személyt. A zavarás szükségszerűsége objektív szempontok alapján kerül értékelésre: az egymással ütköző érdekek összemérése, egyeztetése és a helyi szokások figyelembevételével dől el, szükségtelen-e a zavarás. Közjogi jogszerűség, azaz az engedély megléte nem jelenti a polgári jogi jogellenesség hiányát, engedély birtokában is zavarhat tehát bárki. Ugyanígy nem elég indok a szükségességre maga tevékenység, amely a zavarás nélkül nem végezhető. A zavarás megállapítható kibocsátási engedéllyel rendelkező erőműnél, ha a kibocsátott füst túlzó, de a zaj (pl. diszkó), a rezgés (pl. közúti forgalom) és a bűz (pl. állattartó telep) is gyakori probléma. Utóbbi megítélésének speciális problémája, hogy ez az egyetlen környezeti hatás, ami nem, vagy csak nehezen mérhető, így határérték és engedély is csak körülírással születhet, mint ahogy zavaró voltának megítélése is az ügy elbírálásában résztvevők orrának érzékenységétől függ. Az engedély, illetve a határérték betartása nem jelent polgári jogi jogszerűséget, ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a bírói gyakorlat a határérték túllépése, illetve az engedélyben foglalt megsértése esetén minden esetben megállapítja a jogellenességet, szomszédjogi illetve birtokvédelmi ügyekben a szükségtelen zavarást.

A bíró gyakorlat leginkább az általános szomszédjogi szabályt alkalmazza, ugyanakkor a szomszédjogok területén kifejezetten a környezettel foglalkozó rendelkezések lehetnek a növényzetre vonatkozó szabályok (határon álló fa, növényzet eltávolítása), ahol a régóta fennálló gyakorlat szerint a lehetőségekhez mérten igyekeznek

³⁶ Sólyom László: A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben. In: Trócsányi László (szerk.): Környezetvédelem és a jog, Akadémiai Kiadó, Budapest (1981) 148.

megóvni a növényeket, elkerülni a kivágást. A növényzet eltávolítására csak akkor kerülhet sor, ha a szomszédjogi sérelem kártérítéssel nem oldható meg, és a növényzet eltávolítása a sérelmet megszünteti.³⁷

A birtokvédelmi szabályok alkalmazása a szomszédjog mellett szintén bevett környezeti ügyekben.³⁸ A birtoklásban való zavarás fordulat értelmezése azonban lényegesen egyszerűbb, mint a szomszédjogoknál. Zavarás mindaz, ami alkalmas erre, függetlenül a másik fél érveitől. Objektív és gyors eszköz lehet, magának a zavarásnak a ténye elegendő a jogvédelemhez. A jogintézmény ilyen célú alkalmazása azonban még mindig nem bevett, nagyobb horderejű ügyekben az eljárni jogosult jegyzők igencsak bátortalanok és lassúak.

A fentebb tárgyalt védelmi eszközök sikeres alkalmazása esetén a környezethasználót terheli a zavarás megszüntetéséhez szükséges költség, ami tágan értelmezve felfogható a szennyező fizet elv gyakorlati megvalósításának.

II/4. Kötelmi jog

A kötelmi jog általános rendelkezései között kifejezetten környezeti tárgyút nem találunk, ugyanakkor a gyakorlatban előfordulnak. Ilyen változás, hogy ingatlan átruházására irányuló szerződésekben rendszeres szerződési kikötéssé válik a környezeti terhekre vonatkozó felelősség korlátozása, ill. kizárása. A környezetvédelmi törvény alapján ugyanis az ingatlan tulajdonosa, használója, birtokosa egyetemlegesen felel az ingatlan környezeti terheiért, kivéve, ha megnevezik az okozót és kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a felelősség nem őket terheli.³⁹ Kártérítési ügyekben ugyanakkor biztosítja a törvény a jogutód felelősségének kizárását⁴⁰. Gyakorlatban előfordult eset, hogy a nem újonnan épült irodaház nem az építetótől való megvásárlása után évekkal, a szomszédos telken megkezdett építkezés kapcsán derült ki,

³⁷ PK 3.

³⁸ Zoltán Ödön: Kártérítési felelősség a környezet védelmében. Akadémiai Kiadó, Budapest (1985) 62.

³⁹ Kvt. 102. § (1) *A jogsértő tevékenységért való felelősség a büntetőjogi és szabálysértési jogi felelősség kivételével – az ellenkező bizonyításáig – annak az ingatlandak a tulajdonosát és birtokosát (használóját) egyetemlegesen terheli, amelyen a tevékenységet folytatják, illetőleg folytatták. (2) A tulajdonos mentesül az egyetemleges felelősség alól, ha megnevezi az ingatlan tényleges használóját, és kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a felelősség nem őt terheli.*

⁴⁰ Kvt. 104. §

hogy a már harminc éve ott álló ingatlan alatt a talaj szennyezett, amiről senki sem tudott már. Az épület megépítése előtt veszélyes anyagok feldolgozásával kapcsolatos tevékenységet folytattak ott, a tevékenységet folytató vállalat természetesen már régen jogutód nélkül megszűnt, így a tulajdonos volt kénytelen állni az igencsak borsos kármentesítési költségeket. A felelősség-kizárás alkalmazása lényegesen olcsóbb és egyszerűbb, mint környezeti kárfelmérést végeztetni, ugyanakkor hatóság, illetve bíróság előtt még nem derült ki, sikerrel szerepel-e egy ilyen kikötés abban az esetben is, ha a kárért más helytállásra kötelezhető személy nem lenne, ez ugyanis visszaélésekre adna lehetőséget.

A felszínre került környezeti teher semmiképp sem marad azonban a telken; a tulajdonos környezeti kármentesítésre kötelezhető, ill. 35/2004/EC irányelv átvételét követően tavaly óta a vonakodó kötelezett helyett a hatóság is elvégezheti ezt, és követelheti költségei megtérítését, így vita esetén a kármentesítés megtörténik, s a költségviselésről folyik tovább az eljárás. Kétséges azonban, hogy a gyakorlatban lenne-e forrása a hatóságnak megelőlegezni egy ekkora összeget.

A kötelmi jog különös részében az egyes szerződésekre vonatkozó rendelkezések között is szerepelnek környezeti vonatkozású paragrafusok. A vállalkozási szerződés szabályai között találunk például kifejezetten környezetvédő rendelkezést: a megrendelő részéről adott környezetvédelmi előírásokba ütköző utasítás teljesítésének megtagadására szolgál alapul.⁴¹

A közüzemi szerződések szabályozása magába foglalja a hulladékgyűjtésre és szállításra vonatkozó szabályokat. A szemétszállítás specialitásokkal rendelkezik, hiszen nemcsak a szolgáltató, hanem a felhasználó is köteles a szerződés megkötésére. A számtalan Alkotmánybírósági döntés mutatja, hogy a köz érdekében szükséges magánautonómia korlátozásról van itt szó. Számos más közszolgáltatással kapcsolatban merülhet ugyanakkor fel környezeti probléma, amelyek még nem oldódtak meg megnyugtatóan. A vízszolgáltatással kapcsolatos szabályokból tudhatjuk, hogy az önkormányzatok ellátási kötelezettsége csupán az ivóvíz szolgáltatásra terjed ki. A vízszolgáltatásból – például díjhátralék miatt – kizárt

⁴¹ Ptk. 392. § (4) *A vállalkozó a megrendelő által adott anyaggal, illetve utasítás szerint nem végezheti el a munkát, ha ez jogszabály vagy hatósági rendelkezés megsértésére vagy az élet- és vagyonbiztonság veszélyeztetésére vezetne.*

felhasználónak is alanyi jogon jár az ivóvíz. Ugyanakkor a fertőzés és járványveszély megakadályozására hogyan kerülhet sor a vízöblítéses illemhelyek korában folyóvíz nélkül? Ha tiszteletben tartjuk folyóvízhez nem jutó felhasználó élethez, testi épséghez való jogát, miért nem tartjuk ugyanígy tiszteletben a környezetét, akik talán mit sem tudnak a dologról.

A haszonbérleti szerződés alapján a mezőgazdasági földterület haszonbérelőjét művelési kötelezettség terheli, amit a rendes gazdálkodás szabályainak betartásával, a föld termőképességének veszélyeztetése nélkül köteles gyakorolni.⁴² Nem szerepel ugyanakkor a környezetvédelmi előírások betartása, mint szerepel a jogszabályok betartása a vállalozási szerződésnél, vélelmezhető tehát, hogy rendes gazdálkodás alatt az ezeknek való megfelelést is értjük. Minthogy azonban ezen előírások nem mind jogszabályi alapúak, az értelmezés kétséges.

Nem szerepel nevesítve a Polgári Törvénykönyvben, ugyanakkor létező formája a biztosításoknak a környezeti károk viselésére vonatkozó felelősségbiztosítás. Nemcsak Magyarországon, de világviszonylatban is ritka, ennek oka elsősorban a nagy kockázat, és a magas díj, valamint az ökológiai kár megragadásának nehézsége.⁴³ Azon tevékenységek esetén fordul elő alkalmazásuk, ahol a károkozás viszonylag gyakori, az okozott kár mértéke azonban nem túl magas. A kifejezetten nagy kárt okozó tevékenységek – például egy atomerőmű – biztosítása a biztosító számára nem üzlet, hiszen a kár bekövetkezése esetére akkora összeget kellene fizetnie, amire nem képes. Ugyanakkor ezen esetekben a kár bekövetkezésének valószínűsége csekély, s minthogy a kockázatos tevékenységet végzők száma kicsi, így a kockázatközösség tagjai által fizetendő roppant magas díj helyett ésszerű a potenciális károkozók számára önállóan felkészülni a kártérítés fizetésére.

Az állami és önkormányzati tulajdon, mint speciális közvetett tárgy számos szerződéstípusban specialitásokat hordoz, ezek azonban szintén nem a Ptk-ban, hanem külön törvényekben szerepelnek. Ezek közül a természeti erőforrások, illetve a közművagyon ami közvetlen környezeti kihatással lehet. Minthogy ezen dolgok kizárólagos állami vagyonba, illetve az önkormányzatok törzsvagyonába tartoznak, számos

⁴² Ptk. 453.§ (1)-(2)

⁴³ Lábady Tamás: Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből, Pécsi Szikra Nyomda, Pécs (1989) 165.

korlátozás vonatkozik hasznosításukra, amelyeket az érintettek erősen vitatható módon tartanak be.

II/5. Felelősségi jog

A felelősség szabályai környezeti ügyekben alkalmazásra kerülhetnek a polgári jogi igények fenti (szomszédjog, birtokvédelem, személyhez fűződő jogsérelem) eseteiben és önállóan is. A gyakorlatban ezen igények gyakran keverednek, illetve állnak egymás mellett, meg kell azonban különböztetnünk őket. A háborítatlanság igénye – szomszédjog, birtokvédelem – csak a tulajdonos, illetve birtokos dolgára vonatkozhat, objektív alapú, a felelősség – vagyoni vagy nem vagyoni – azonban mindenfajta kár megtérítésére.

A felelősségi szabályok alkalmazása környezetvédelmi szempontból nem a legcélravezetőbb, hiszen a megelőzés, helyreállítás nem elsődleges, azt csak közvetetten szolgálja. Ugyanakkor egyes vélekedések a kártérítési felelősség intézményét tartják a polgári jog eszközei közül a leghatékonyabbnak a környezetvédelem számára.⁴⁴ Valóban gyakorlati jelentőséggel bír, sokat használt és hatékony jogintézményről beszélhetünk? Minthogy a környezeti károkért való felelősség kérdése túlságosan nagy terület, e helyt megelégszünk csupán néhány kérdés vázlatos ismertetésével.

A Polgári Törvénykönyv a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységgel másnak okozott károkra. Nem a veszélyes üzemi magatartást, hanem a környezetet veszélyeztető magatartás az, ami szankcionálandó. Környezetveszélyeztetés a Kvt. alapján a környezetkárosodás bekövetkezésének közvetlen veszélye. Fenti rendelkezés értelmében elég a kárveszély is a környezetvédelmi jogellenesség meglétéhez, nem szükséges a kár bekövetkezése. Alapvetően ez a Ptk. 341.§-nak felel meg, amely rendelkezés – minthogy célja a károsodás elkerülése – alkalmazása esetén sokkal inkább igazodna a környezetjog megelőzési elvéhez, azonban gyakorlati jelentősége csekély, lévén hogy a jogosultak késve, már a kár bekövetkezése után nyúlnak jobbjára polgári jogi eszközökhöz.

A kár fogalma, köre szintén eltéréseket mutat a klasszikus kárfogalomhoz képest, hiszen a Kvt. meghatározása lényegesen

⁴⁴ Lenkovics in Bándi (szerk.): i.m. (A környezetvédelmi jogalkotás...) 37.

tágabb.⁴⁵ A bírói gyakorlat a környezeti terhelések jelentős hányadát a hagyományos kárfelelősségi rendszerekre alapozva nem, vagy csak nagyon szűk körben ismeri el megtérítendő kárként (pl. zaj-, bűz, rezgésártalom, esztétikai károk stb. által okozott általános idegrendszeri megterhelés)⁴⁶. Ugyancsak problémás a gyakorlatban a környezeti elem által nyújtott szolgáltatás⁴⁷ (pl. napfény elvonásával a napenergia potenciális használatának) elvesztését kárként érvényesíteni. A nem vagyoni károk érvényesítése szintén nehézkes, születnek ugyanakkor előremutató ítéletek ezen a területen is, mint például az az államigazgatási jogkörben okozott károkozás ügyében született bírósági döntés, ami megállapítja, hogy az önkormányzat a személyhez fűződő jogok megsértése miatt kártérítési felelősséggel tartozik, ha – jogszabályban előírt kötelezettségei elmulasztásával – nem akadályozza meg, hogy a területén üzemelő presszó zajos működése ne sértse az ott lakók érdekeit, mivel ezáltal nem biztosítja az egészséges környezethez való jogukat.⁴⁸

A károkozó magatartás és a kár bekövetkezte közötti okozati összefüggés bizonyítása általában rendkívül nehéz, elhúzódó, szakértőket igénylő feladat, nehezíti az információkhoz való hozzáférés általános nehézsége. Ezt elősegítendő a Kvt. felállít az okozati összefüggés megállapítását segítő eszközöket: az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés lehetőségét⁴⁹, valamint az ingatlan birtokosának, tulajdonosának egyetemleges felelősségét, amit kiterjeszt a mozgó, nem helyhez kötött dolgok birtokosára illetve tulajdonosára⁵⁰.

A törvény alapvetően a másnak okozott károkért való helytállásról rendelkezik, amelyekkel kapcsolatban a károsult személyesen jogosult fellépni. Környezeti károk esetén azonban nemcsak maga, hanem helyette a miniszter is jogosult fellépni, kárigényét érvényesíteni.⁵¹ Azonban a saját tulajdonban okozott környezeti kár egyben kárt jelenthet másnak is, másoknak is.

⁴⁵ Kvt. 4. § 13. *környeztkárosodás: a környezetben, illetve valamely környezeti elemben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető, jelentős romlása.*

⁴⁶ Lenkovich in Bándi (szerk.): i.m. (A környezetvédelmi jogalkotás...) 38.

⁴⁷ Kvt. 4. § 14. *környezeti elem által nyújtott szolgáltatás: környezeti elemnek más környezeti elem vagy a társadalom (köz) érdekében ellátott funkciója.*

⁴⁸ BDT 2006. 1299.

⁴⁹ Kvt. 52. §.

⁵⁰ Kvt. 102. §.

⁵¹ Kvt. 103. § (2) bek.

Amennyiben pedig a károsult nem lenne azonosítható, úgy az ügyész a Kvt. alapján még mindig perelhet a „köz” érdekében⁵². Ezen eszközök a polgári jog szabályait kiterjesztve tovább szélesítik az igényérvényesítés lehetőségeit. Számos helyet említhetnénk még, ahol speciális szabályokra lenne szükség a gyakorlat kisegítésére – így például a többek együttes károkozása, a jogutódlás kérdése, az elévülési idő számításával kapcsolatos gondok, a folyamatos károkozások, illetve károkozások láncolatának kérdése stb.

III. Záró gondolatok

A fentebb elmondottak alapján leszögezhetjük, hogy a hatályos jogszabályok alapján általánosságban nem kell kötelezően tekintettel lenni a környezet érdekére, sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazás során. Minthogy azonban ez a várható tendencia – annak ellenére, hogy ez nem a klasszikus magánjogi szemlélet része, hanem közjogi hatás – ideje tudatosítanunk, hogy már most beszivárgott ez a szemlélet a polgári jogba és felkészüljünk fel ennek erősödésére. A magánjog folyamatos közjogiasodása olyan folyamat, aminek gátakat szabhatunk, de meg nem akadályozhatjuk. A környezeti érdek ilyenén való megjelenése a közérdek, társadalmi érdek fogalmán keresztül csempész folyamatosan közjogi elemeket a magánjogba. A bírói gyakorlat előremutató, bár még mindig kevés az ilyen eset, valamelyest növekszik a számuk⁵³, és érzékelhető lassú szemléletbeli változás is ezen a területen.

A jog szerepe ugyanis több annál, hogy egyszerűen a társadalom többségének megfelelő szabályokon keresztül kereteket teremj, a jognak morális értékeket kell hordoznia, elősegíteni a társadalom érdekeinek megfelelő változásokat, a szemléletváltást. Ennek a kívánalomnak megfelelően várható tendencia, hogy a jogi szankciórendszeren belül előtérbe kerülnek az objektív alapú, a nemkívánatos magatartásokat „előre” megakadályozó - és így a megelőzés funkciójának leginkább

⁵² Kvt. 109. § (2)

⁵³ Súlyom László: Környezetvédelem és polgári jog. Akadémiai Kiadó, Budapest (1980) 7., Zoltán Ödön: Kártérítési felelősség a környezet védelmében. Akadémiai Kiadó, Budapest (1985) 59., Bándi Gyula: A környezetvédelem jogi szabályozásának alapkérdései. In. Bándi Gyula (szerk.): Környezetvédelmi jogesetek és szakértői tevékenység. KJK Kerszöv, Budapest (2001) 45., Gatter László: A bírói gyakorlat alakulása a környezetkárosítással kapcsolatos hatósági döntések tükrében. Magyar Közigazgatás, 2002/4. 205.

megfelelő - szankciók, amelyek eleve felelős magatartásra készítetnek és ezáltal még időben kifejtik nevelő hatásukat.⁵⁴ A polgári jogban ezek a jogintézmények, ahogyan láthattuk, nagy számmal megtalálhatóak, ezek hatása pedig, mivel közvetlen anyagi következményekkel is járnak, még egyértelműbb. Használjuk, fejlesszük, bővítsük tehát ezek körét, hogy környezetünket megőrizhessük.

⁵⁴ Lenkovics in Bándi (szerk.): i.m. (A környezetvédelmi jogalkotás...) 45.

CSÉCSY ANDREA

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

SPECIÁLIS IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI LEHETŐSÉGEK A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGBAN

A szerződésszegésből eredő igények közül a legtipikusabb a hibás teljesítéshez fűződő jogkövetkezmények alkalmazása. Jellemzően a kellékszavatosság és/vagy jótállás körébe tartozó problémák fokozottan a fogyasztói szerződések körében jelentkeznek. Annak ellenére, hogy a szerződésszegés jogkövetkezményeinek koherens rendszere egyértelmű alanyi jogot biztosít a fogyasztók számára is igényeik érvényesítéséhez, azonban az ő esetükben az igényérvényesítési lehetőségek körének szélesítése mindenképpen indokolt. A klasszikus bíróság előtti igényérvényesítés ugyanis főként az alacsony bekerülési költségű termékeknél vagy olcsó szolgáltatásoknál a perköltség vállalása – akár csak az illeték lerovása is – aránytalan terhet róhat a fogyasztóra. A polgári jog céljaiból és alapelveiből következik, hogy a szerződésszegésre való reakciók az érintett fél akaratából kerülnek alkalmazásra, azonban a modern magánjognak azzal is foglalkoznia kell, hogy milyen eszközökkel segítheti elő a fogyasztó igényérvényesítéssel kapcsolatos döntését. Az alanyi jog és annak védelme ugyanis csak akkor teljes, ha az valamennyi tényleges és potenciális jogosult számára valódi, hozzáférhető, egyszerű és – lehetőleg – alacsony költséget felemésztő igényérvényesítéssel párosul. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy – különösen a fogyasztói szerződések esetén – milyen igényérvényesítési metódusok alakultak ki a magyar és a külföldi jogrendszerekben. Ehelyütt kiemelt figyelmet szentelünk a XX. század végétől fejlődésnek indult extrajudiciális igényérvényesítési módszerek elemzésének.

I. A peres út igénybevételének különös formái

Az európai perjog alapeleme, hogy olyan felekre nézve hozhat a bíróság kötelező erejű döntést, akik perben állnak egymással, akik az adott peres eljárásban félként szerepeltek. A más nevében történő bírósági igényérvényesítés lehetőségei meglehetősen korlátozottak. A szerződészegésből eredő igényeit érvényesítő fogyasztó egyéni eljárása mindenképpen gazdaságtalan. Különösen igaz ez a kis perértékű ügyekre, ahol az eljárás költségei semmiképpen sem állnak arányban a várt eredménnyel. A bizonyítás költségei, a peres eljárással járó kellemetlenségek nem motiválják a fogyasztót arra, hogy igényét bíróság elé vigye. Ebből következik, hogy az ilyen ügyek gyakran a deklarált jogvédelem ellenére sem kerülnek bíróság elé, az igényérvényesítésre így sosem kerül sor. A jogvédelem ezáltal kiüresedik.

Technikailag lehetséges, hogy ez egyesítés perjogi eszközzel élve a bíróság az egymással összefüggő tárgyú ügyek egy eljárás alá vonását rendelheti el.¹ Az egyesítés elsősorban a bírósági teher csökkentését célozza, és bár racionális indokai vannak, a fogyasztó igényérvényesítését nem könnyíti meg. Egyesíteni ugyanis csak folyamatban lévő ügyeket lehet. A fogyasztó eljárás megindítására vonatkozó döntését az egyesítés bizonytalansága, a bíróságnak biztosított mérlegelési jogkör ténye nem segíti. Az eljárás költségei is növekedhetnek, hiszen az egyes bizonyítási eljárások költségei, a bírósági szolgáltatások díja összeadódnak, és arányosan kerülnek a felek között elosztásra.

Az angolszász jogrendszerek sajátja az úgynevezett modell-per alkalmazása. A modellper lényege, hogy a számos fogyasztót érintő hasonló jellegű szerződészegés esetén nem valamennyien indítanak individuális eljárásokat, hanem egyikük egy teszteljárás keretében „tudakolja meg” a bíróság álláspontját az adott jogvitában.² A modellper természetes előfeltétele, hogy a fogyasztók megállapodást kössenek egymással még a próbaper megindítását megelőzően. A megállapodás leglényegesebb pontja a modelleljárás költségeinek viseléséről való rendelkezés.³ Rendszerint az érintett fogyasztók a valamelyikük által indított próbaper költségeit egyenlő arányban viselik. A modellper azonban csak akkor jelenthet biztos kiindulási alapot a később pert

¹ 1952. évi III. törvény a Polgári perrendtartásról 149. § (2).

² Macleod: Consumer Sales Law, Routledge Cavendish, 2006. 95.

³ Macleod i.m. 97.

indítani szándékozó fogyasztóknak, ha a közegként funkcionáló jogrendszer a bírói precedens fogalmát ismeri és alkalmazza. Az angolszász országokban uralkodó *stare decisis* doktrína kiváló talajt biztosít az ilyen modellperek megindítására, hiszen a bíróságok a korábban, hasonló tényállás mellett hozott döntéseiktől csak a társadalmi környezet, társadalmi igény megváltozására vagy a jogszabályokban bekövetkezett változásokra hivatkozva térhetnek el.⁴ A modellper azonban még itt sem jelent igazi jogvédelmet, hiszen a fogyasztók megállapodása jellemzően kis csoportokat érinthet, a szélesebb körben tömegesen jelentkező fogyasztói „panaszok” orvoslására alkalmatlan.

A fenti megoldások vizsgálata során láthatjuk, hogy a fogyasztók szélesebb körét érintő szerződésszegő magatartások esetében a klasszikus perjogi struktúrák (csak a perben álló felekre nézve kötelező döntés lehetősége) tarthatatlanok. Ebből a felismerésből született meg a kontinentális jogrendszerekre jellemző közérdekű kereset (*popularis actio*) és az angolszász gyökerekkel bíró csoportkereset (*class action*). Mindkét igényérvényesítési módszer kiindulópontját az adja, hogy a fogyasztók körében tömegesen jelentkező, jellemzően hibás teljesítéshez kapcsolódó igények érvényesítését nem valamennyi fogyasztó perben állása esetén is minden fogyasztóra kiterjedő hatállyal teszi lehetővé. A kontinentális jogrendszerek ezt a közérdekű feladatokat ellátó szervek funkciójához kapcsolva képzelel el, míg az angolszász modell a perben álló néhány fogyasztó azonos érdekű más személyek felé történő „jótékony gesztusának” fogja fel.

A svájci polgári eljárásjog annak ellenére, hogy fiatal jogforrásban ölt testet⁵, kifejezetten elutasítja a közérdekű kereset vagy csoportkereset alkalmazásának lehetőségét. A kodifikációs bizottság véleménye szerint ugyanis az európai perjogi kultúrával szöges ellentétben áll az, hogy valamely igény érvényesítését úgy engedje meg a jog bizonyos személyek számára, hogy a kedvezményezettek nem állnak perben a kötelezettel. A dogmatikai akadályokon felül a svájci jogtudomány elítéli az amerikai gyakorlatot amiatt is, mert a csoportkeresetek esetében jellemzően nem képesek egyediesíteni a bíróságok, így gyakran megdöbbenő összegekben állapítják a kártérítés mértékét anélkül, hogy a fogyasztók egyedi igényeit, tényleges kárait

⁴ [Http://www.lectlaw.com/def2/s065.htm](http://www.lectlaw.com/def2/s065.htm).

⁵ A törvényt 2006-ban fogadták el.

alkalmuk lett volna megvizsgálni.⁶ Méltánytalannak és a jogbiztonság követelményével ellentétben állónak látják a svájci jogtudósok akár a közérdekű kereset, akár a csoportkeresetek megengedését.

I/1. Közérdekű kereset (popularis actio)

A közérdekű kereset (popularis actio) eredetileg a római jogban kialakult jogintézmény. A speciális keresetfajta a nép (populus) számára adott lehetőséget arra, hogy a nép jelentős részét érintő sérelmek esetén egy egységes per következményeként történhessen meg a jogsértő elmarasztalása. Napjainkban a közérdekű keresetet ismerő és alkalmazó jogrendszerek – köztük a magyar jog is – számos jogterülethez kapcsolja ezt a saját, az anyagi és az eljárásjog határán elhelyezkedő jogintézményt. A versenyjogban, a környezetvédelmi jogban és a polgári jogban - ezen belül elsősorban fogyasztóvédelmi indítatásból a fogyasztói szerződésekhez kapcsolva – egyaránt megjelenik a közérdekű kereset lehetősége. Az általános felfogás azonban az igények személyes érvényesíthetősége, és a bírósági eljárás kizárólag a résztvevőket kötelező jellege miatt csak meghatározott szervezetek, személyeknek nyújt arra lehetőséget, hogy közérdekű keresetet indítsanak. A keresetindításra jogosultak köre jellemzően olyan szervezeteket takar, akik egyrésztől valamilyen közhatalmi jogosultságokkal bírnak, másrésztől a sérelem potenciális érintettjeinek nagyobb csoportját tömörítő érdekvédelmi, érdekképviselői szervek. Az előző esetben a közhatalom ténye, a törvényesség öreként való fellépés, míg a második esetben a szervezet sajátos célja és tagsága az, amelyik lebontja a személyes igényérvényesítés korlátait. A magyar jogban ennek megfelelően az ügyész, az adott ágazatban közhatalmi jogosítványokkal rendelkező hatóság⁷ és az érdekképviselői szervezetek azok klasszikusan, akik közérdekű kereset benyújtására jogosultak. Az alperest marasztaló bírósági ítélet hatálya azonban erga omnes jelleggel minden érintettre nézve kötelező, így az érintett sérelmet szenvedett fogyasztók kérhetik a gazdálkodó szervezettel szemben a bírósági ítéletben megállapítottak teljesítését.

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Class_action#_note-0

⁷ Versenyjogi ügyekben a Gazdasági Versenyhivatal, fogyasztóvédelmi ügyekben a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság.

Az osztrák Zivilprozessordnung (ZPO) nem tartalmaz kifejezett rendelkezéseket a közérdekű keresetre vonatkozóan. A gyakorlatban azonban az utóbbi évtizedekben megszorodott azon ügyeknek a száma, amelyekben osztrák fogyasztóvédelmi szervezetek (Verein für Konsumentinformation, Bundesarbeitskammer) több száz vagy ezer fogyasztó nevében kértek a bíróság előtt jogvédelmet.⁸ Az osztrák Legfelsőbb Bíróság (Oberster Gerichtshof) azonban külön törvényi felhatalmazás nélkül is befogadta ezeket a kereseteket. Indokolásában rögzítette a bíróság, hogy a kereset ezekben az esetekben azonos tényállású ügyeket egyesít, és az egységes elbírálás az egységes jogalkalmazást és a költségtakarékosság követelményeit egyaránt szolgálja. 2005-ben az osztrák Szociális, Ifjúsági és fogyasztóvédelmi Minisztérium és az Igazságügyi Minisztérium közös tervezetet készített a közérdekű keresetek lehetőségének kodifikálásáról.

A francia megoldás sajátos oldalról közelíti meg a közérdekű keresetek problémáját. Bár van lehetőség a közérdekű kereset benyújtására, azonban a képviselt fogyasztókat név szerint fel kell tüntetni az eljárásban. Ebből következik, hogy a bíróság ítéletének nem erga omnes hatályt tulajdonít a francia jog, hanem kifejezetten a megjelölt fogyasztók irányában bír csak kötelező erővel. Ez a lehetőség gyakorlatilag egy egyszerű képviseletre teremt alkalmat a fogyasztóknak azáltal, hogy az érdekeik védelmét elősegíteni hivatott szervezeteknek általánosan képviseleti jogkört biztosít. Annyanban azonban mégis különbözik a francia modell az egyszerű képviselettől, hogy a keresetlevél benyújtásakor még nem vagy nem feltétlenül ismert minden érdekelt fogyasztó. A keresetlevél beadásának feltétele csupán annyi, hogy legalább két fogyasztóval szemben elkövetett szerződésszegésről legyen szó. Amikor azonban az eljárás megindul, a keresetlevelet benyújtó szervezetnek 30 nap áll rendelkezésére, hogy megjelölje azokat a fogyasztókat, akiknek a nevében igényt érvényesít. A bíróság felé nem kell annak igazolása, hogy az igényérvényesítésre a megnevezett fogyasztók kifejezetten és kétséget kizáróan bizonyítható formában feljogosították a hatóságot vagy társadalmi szervezetet. A gyakorlatban ennek megfelelően a francia szervezet nyilvános felhívást tesz közzé

⁸ Klauser, Alexander: Group Litigation in Austria, Effective Legal Redress – The Consumer Protection Instruments of Actions for Injunction and Group Damages Action konferencián elhangzott beszédének kivonata, Bécs, 2006. február 24., eu2006.bmsg.gv.at/cms/eu2006EN/attachments/2/0/9/CH0604/CMS1133512397104/klauser.pdf.

azzal, hogy a hasonló körben sérelmet szenvedett fogyasztók a megadott határidőn belül bejelenthetik igényüket, és a szervezet átvállalja az igényérvényesítés lebonyolítását és költségeit. A francia közérdekű kereset másik sajátossága, hogy limitálja a megítélhető kártérítés összegét hibás teljesítéssel összefüggésben. Fogyasztónként ugyanis maximum 2000.- EUR összegű kártérítés ítéltető csak meg.⁹

Az olasz polgári eljárásjog nem tiltja a közérdekű keresetek indítását, így a bíróságok főként a banki szolgáltatásokkal kapcsolatos szerződészegésre alapított igények körében elismerik annak a lehetőségét, hogy a fogyasztói érdekképviselői szervezetek valamennyi fogyasztó kárát követelhesék a bíróság előtt. 2007. november 19-én a Szenátus a következő évi jogalkotási tervbe bevette a közérdekű keresettel kapcsolatos részletes törvényi szabályozás kidolgozásának témáját.¹⁰

A spanyol jog a közérdekű kereset hazánkban is ismert formáját alkalmazza, azzal a különbséggel, hogy a klasszikus érdekvédelmi és közhatalmi szervezetek mellett arra is kifejezett lehetőséget biztosít, hogy a sérelmet szenvedett fogyasztók különös pertársaságot alakítsanak az igényérvényesítés megkönnyítése érdekében. A pertársaság azért különleges, mert nagyban hasonlít az angolszász csoportkeresetek felfogására. A fogyasztók ugyanis ebben az esetben ugyanolyan erga omnes hatályú döntést követelhetnek a bíróságtól, mint amelyet a közérdekű kereset esetében az arra feljogosított szervezetek. Spanyolországban így a két rivális felfogás egymás mellett él.

A közérdekű keresetet ismerő és alkalmazó jogrendszerek több problémával is szembe kell, hogy nézzenek a jogintézmény gyakorlati alkalmazása kapcsán. Könnyen belátható, hogy az igényérvényesítés lehetőségének meghatározott szervezetet kezébe adása egyben azt is jelenti, hogy ezek a szervezetek diszkrecionális jogkörébe tartozik az eljárás megindítása. A szervezet tehát nincsen kényszerhelyzetben, a fogyasztó számára így bizonytalan, hogy vajon mekkora fogyasztói kört érintő vagy milyen súlyú szerződészegés lesz az, aminek hatására a szervezet a közérdekű kereset lehetőségéhez nyúl. A hazai gyakorlat azt mutatja, hogy – különösen a fogyasztóvédelem körében – a közérdekű keresetek száma elenyésző. A másik létező probléma, hogy a közérdekű

⁹ Trumbull, Gunnar: *Consumer Capitalism: Politics, Product Markets and Firm Strategy in France and Germany*, Cornell University Press, 2006. 13.

¹⁰ Hanotiau, Bernard: *Complex Arbitrations: Multiparty, Multicontract, Multi-issue and Class Actions*, Aspen Publishers, 2006. 258.

kereset nem likvidálja a fogyasztók önálló igényérvényesítésének lehetőségét. Abban az esetben tehát, ha folyamatban van vagy már jogerős határozat született egy közérdekű kereset alapján indult eljárásban, a fogyasztó a számára nyitva álló más igényérvényesítési lehetőségekkel párhuzamosan élhet. Ilyen esetben csupán a káron szerzés tilalmának elve az, amely biztosítja, hogy ne részesedjen többszörös jóvátételben ugyanazon sérelem folytán. A káron szerzés tilalmát azonban a bíróság nem tudja nyomon követni a közérdekű kereset után, ugyanis – kivéve a fogyasztók nevesítését megkövetelő francia rendszert – ítéletét általában az elmarasztalt gazdálkodó szervezettel kapcsolatba került valamennyi fogyasztó javára hozza. A későbbi, individuális igényérvényesítés során így gyakorlatilag csak a gazdálkodó szervezet hivatkozása alapján tudja a bíróság értékelni a korábban már közérdekű keresettel kapcsolatos eljárásban esetlegesen megítélt kártérítési összeget.

I/2. A német modellügy koncepció

Németország jogalkotása egy különleges jogintézménnyel bővíti az igényérvényesítési lehetőségek körét. Az ún. modellügy azt jelenti, hogy a 2005. november 1-jén hatályba lépett törvény rendelkezései szerint kizárólag a tőkepiacon történt tranzakciók esetében egyfajta precedensjelleggel tulajdonít a jog az azonos tényállás alapján hozott korábbi ítéleteknek. Ha ugyanis a tőkepiaci tranzakció kapcsán szerződésszegő magatartásra hivatkozó valamely felperes korábban pernyertes lett, akkor a pénzügyi szolgáltatóval kapcsolatba került más személyek későbbi igényérvényesítése során a bíróság automatikusan a korábbi ítélet hatályát a későbbi eljárásokra is kiterjeszti.¹¹ Ez egyfajta adminisztratív jogalkalmazást tesz lehetővé. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy ebben az esetben nem arról van szó, hogy automatikusan minden, az adott szolgáltatóval kapcsolatba került személyre kiterjed az ítélet hatálya, hanem csak a később megindult eljárások lefolyását könnyíti meg a modellügy intézményének alkalmazása. Mindig csak konkrét eljárásokban lehet rá hivatkozni, így az igényérvényesítést mindenképpen egyénileg kell megkezdeni, a könnyebbség csupán annyi, hogy már a bizonyítással kapcsolatban nem merülnek fel költségek, és az eljárás is rövidebb idő alatt zajlik le.

¹¹ Trumbull: i.m. 56.

A modellügy koncepciót akár sajátos utólagos egyesítésként vagy az angolszász precedenseken alapuló jogalkalmazás kontinentális változataként is felfoghatjuk. A modellügy koncepció a polgári peres ügyekben ismert, az ítélet hatályával kapcsolatos teoretikus alapokat nem rúgja fel, hiszen nem általánosít egy konkrét felek közötti jogvitában. Mindenképpen sajátos azonban, hogy ezt a megoldást a német jog csupán egy jól körülhatárolható ügýtípus kapcsán rendeli alkalmazni. Ezzel burkoltan annak elismerése történik meg, hogy a modellügy – amelyre az Egyesült Királyságban, Ausztráliában és az Amerikai Egyesült Államokban egyaránt számos példát találunk – mindenképpen egy hatékony jogvédelmi forma megítélését tekintve még a kontinentális jogcsalád egyik alapvető jogrendszerének tekintett Németország jogalkotásában és jogalkalmazásában is.

A magunk részéről azonban a jogrendszer alapvető pillérenek megbomlását látjuk a modellügy alkalmazásában. Véleményünk szerint konkrét, kodifikált elismerés nélkül is ismeretes, hogy a kontinentális jogrendszerekben a precedensjog tagadása ellenére jelentős hatása van a korábban azonos vagy hasonló tényállás mellett született ítéleteknek a későbbi eljárásokban, amennyiben azokra a peres felek valamelyike hivatkozik. Ennek a „rejtett precedensjellegnek” legszembeűnőbb megnyilvánulási formája a felsőbb bíróságok határozataira való hivatkozás körében érhető tetten. Ismerve ezt a jelenséget indokolatlannak tartjuk, hogy bizonyos ügycsoportok esetében a jogrendszer koherenciáját megbontva teljesen idegen jogalkalmazási koncepciók kerüljenek be a jogalkalmazásba. Hozzá kell azonban tennünk, hogy Németországban a modellügy szűk körben alkalmazott jogintézmény, és emellett a fent tárgyalt közérdekű kereset intézményén keresztül ad a német jog jogvédelmet elsődlegesen a fogyasztóknak.

I/3. Az angolszász csoportkeresetek (class action)

A csoportos igényérvényesítés másik formája az angolszász class action. A közérdekű keresettel ellentétében itt az igényérvényesítés már nem meghatározott szervezetek számára nyitott, hanem bármely fogyasztó maga is kérhet erga omnes hatályú döntést a bíróságtól. Az Amerikai Egyesült Államok jogában a szövetségi szinten szabályozott polgári

perrendtartás¹² rendelkezik a csoportkeresetek szabályairól. A csoportkereset eredeti formájában a tagállami határokat átlépő hatással bíró szerződészségek körében lehetséges.

Ennek megfelelően a *class action* megindításának két esete létezik főszabály szerint:

- Amennyiben a szerződészségő magatartást a szövetségi jog valamely szabálya szankcionálja.
- Ha a csoportkeresetet benyújtó fogyasztók mindannyian más tagállamból származnak, mint az alperes.

Az amerikai jog arra is lehetőséget ad, hogy az egész nemzetre kiterjedően pereljenek a csoport tagjai, amennyiben igazolják, hogy a szerződészségő fél tevékenységét az Egyesült Államok egész területén folytatja, és potenciálisan minden tagállamban lehetnek károsult fogyasztók. Ennek bizonyítása azért lehet különösen nehéz, mert a magánjog számos kérdése tagállami hatáskör, így az egyes tagállamok eltérő civiljogi szabályokat alakítottak ki akár írott (statute law), akár szokásjogi (common law) alapon. A tagállamok közül néhány belső joga alapján is megengedi a csoportkeresetek indítását akkor is, ha a szerződészségés hatásai nem lépik át a tagállam határait.¹³ A californiai polgári törvénykönyv még arra is lehetőséget ad, hogy a bíró maga terjessze ki egy kereset hatályát valamennyi meg nem jelölt fogyasztóra. Ez a kiterjesztő hatály akár a tagállam határait is átlépheti.

Általában a tagállami bíróságok a felperesek számára kedvező döntéseket hoznak, míg a szövetségi bíróságok – pontosan ítéletük meglehetősen nagy térben és személyi kört érintő következményei miatt – az alperes számára kedvező ítéleteket hoznak. Ennek az a magyarázata, hogy egy szövetségi szinten történő marasztalás az érintett alperes gazdálkodó szervezetre komoly terhet ró, hiszen a megítélt kártérítés, csere, javítás, árleszállítás a fogyasztók nagyon nagy számát érinti.

¹² A Federal Rules of Civil Procedure (FRCP) 1938-ban került megalkotásra. A csoportkereseteket az FRCP 53. §-a szabályozza.

¹³ Vannak ugyanakkor olyan tagállamok is, melyek a tagállami jog alapján nem engedik csoportkeresetek indítását (pl. Virginia), és olyanok, melyek csak az igények meghatározott körénél nevesítik a *class action* lehetőséget (pl. New York).

A csoportkereset nem csupán címkézése okán válik class action-né. Az amerikai jog ugyanis minden esetben a bíróság kötelezettségévé teszi, hogy vizsgálja meg, vajon valóban a fogyasztók széles körét érintő ügyről van-e szó, és a felperesek csoportjuk képviselőinek tekinthetők-e. Ezek hiányában ugyanis a kereset nem értelmezhető csoportkeresetként.

A felperesek reprezentativitásának vizsgálata során a következő tényezőket kell az FRCP alapján a bíróságnak mérlegelni:

A képviselt csoport nagysága nehézkesség és költségessé tenné az individuális igényérvényesítést.

Jogi és ténybeli azonosságnak kell fennállni a felperesek és a képviselt csoport igénye között.

A kereseti kérelemben megjelölt követelésnek tipikusnak kell lennie az adott szerződésszegés körében. Ez azt jelenti, hogy a klasszikus igények érvényesítésére kell a felpereseknek törekedniük, nem kérhetnek olyat, amely kizárólag egyedi, speciális helyzetükből következő jóvátételként értelmezhető.

A felperesek a csoport érdekeit megfelelően tudják képviselni.

A csoport és az alperes közötti általános jogvitáról van szó, nem a felperesek sajátos igényeiről.

A csoportkereset formájában való igényérvényesítés preventív célokat is szolgál, így az alperest várhatóan visszatartja majd a hasonló körben történő szerződésszegő magatartások kifejtésétől.

Ha a csoportkereset feltételei fennállnak, a bíróságnak ahhoz is joga van, hogy a felpereseket eredetileg képviselő ügyvédi iroda helyett maga rendeljen ki jogi képviselőt. Ez akkor lehet indokolt, ha az immár „közérdekké” vált ügyben a bíróság úgy ítéli meg, hogy a megjelölt ügyvédi iroda nem tudja kellőképpen képviselni a csoport érdekeit szakértelme, referenciái vagy profilja okán. A felpereseknek így csoportkereset esetében tűrniük kell azt, hogy a bíróság bizonyos mértékig korlátozza őket az „ügy ura” pozícióban. Nem kérhetik a tárgyalás zárt formában történő megtartását, sőt, a bíróság törekszik arra, hogy az eljárás részletei minél több csatornán keresztül eljuthassanak a nyilvánossághoz. Gyakori ilyenkor, hogy a tagállamok többségében szerkesztett bírósági határozatok tárában a csoportkereseteknek külön oldalakat tartanak fenn, valamint a bíróság szóvivője a médiát folyamatosan tájékoztatja az ügy állásáról.

A csoportkeresetek előnyéről maguk az amerikai bíróságok is igyekeznek meggyőzni a közvéleményt. Jó példa erre a Jenkins vs. Raymark Inc. ügyben¹⁴ hozott határozat indokolásának néhány pontja. A bíróság véleménye szerint ugyanis a költséghatékonyságot és a jogsértések napvilágra kerülését biztosító csoportkeresetek a bíróságnak és az eljárás feleken kívüli résztvevőinek is időt és költséget spórolnak. Jellemzően ugyanazokat a tanúkat nem kell minden egyéni eljárásban meghallgatni, a bizonyítási eljárást többszörösen lefolytatni. Az amerikai polgári jog sajátosan büntető természetéből következik, hogy a szankciók nevelő hatásának érvényre juttatása érdekében a csoportkereset egyben azt a célt is szolgálja, hogy hatékonyabb fellépést biztosít a szerződészegő féllel szemben, hiszen a valamennyi fogyasztóra kiterjedő marasztalás nagyobb terhet ró a kötelezetre, mint az egyéni eljárásokban alkalmazott jogkövetkezmények. Nem titkolt szándéka a bíróságoknak az sem, hogy a csoportkeresetek segítségével egységesítik a jogalkalmazást, és kikerülnek azokat az inkonzisztenciákat, melyek elsősorban a bíróság széles körű mérlegelési jogköréből adódhatnak más-más összeállítású tanácsok esetén.

A csoportkeresetnek azonban még az amerikai jogirodalomban is akadnak ellenzői. A kritikák legfőbb indoka, hogy a csoportkereset elzárja a fogyasztókat attól, hogy jogos igényeiket maguk érvényesítsék, és hivatkozzanak esetleg saját speciális helyzetükre. A csoportkereset alkalmazásánál ugyanis külön perben már kizárólag kártérítést követelhetnek az érintett fogyasztók. Kritikai észrevétel az is, mely a megnövekedett ügyvédi költségek miatt a fogyasztók megkárosítását látja a csoportkeresetek elterjedésének legnagyobb veszélyforrásaként. Mivel a bizonyítás egy csoportkereset esetében alaposabb, az eljárás hosszabb és költségesebb az individuális igényérvényesítési procedúráknál, így az ügyvédi költségek – már csak magára a csoportkereset tényére alapozva is – jelentősen növekednek. A megítélt esetleges kompenzáció egy jelentős része így a jogi képviselő költségeinek fedezetére kerül elköltésre, és a fogyasztóknak gyakran csak szimbolikus összegek jutnak.¹⁵

A fentieket mérlegelve úgy ítéljük meg, hogy a közérdekű kereset és a csoportkereset együtt szolgálhatja leginkább a fogyasztók érdekeit, a szerződészegő magatartások elleni hatékony fellépést a

¹⁴ 782 F. 2d 468. 473 (5th Cir. 1986.)

¹⁵ Epstein, Richard: Class Actions: The Need for a Hard Second Look, http://www.manhattan-institute.org/html/cjr_4.htm.

fogyasztói szerződések körében. A közérdekű kereset kétségtelen hátránya a jogosulti kör maximális mérlegelési jogköre, amely – amint azt a hazai példák is mutatják – gyakran meggátolja, hogy elmarasztalják a szerződésszegő felet. Ezzel együtt azonban mindenképpen van létjogosultsága a popularis actio-nak a magyar jogrendszerben. Azzal, hogy a közhatalmat gyakorló, vagy éppen társadalmi szervezetek átvállalják az igényérvényesítés terhét és költségeit, a fogyasztóvédelem szankciórendszerét színesítik és hatékonyabbá teszik. A csoportkeresetek alkalmazásával elérhető intenzívebb hatás azonban csak akkor fogadható el, ha a csoportkereseti minőséget a bíróságok mérlegelésére bízjuk. Az amerikai példában megfogalmazott bírósági szűrő feltétlenül szükséges feltétele a csoportkeresetek meghonosításának. Nem adható a felperesek kezébe annak eldöntése, hogy igényüket kizárólag a saját vagy éppen egy szélesebb fogyasztói csoport nevében kívánják érvényesíteni. A beavatkozás lehetőségeit, valamint az igénykumulációt a csoportkeresetek esetében azonban mindenképpen biztosítani kell véleményünk szerint.

II. Peren kívüli vitarendezés

A fogyasztói szerződések körében előforduló szerződésszegő magatartásokra alapított igények érvényesítésével kapcsolatban az 1990-es évektől kezdődően egyre nagyobb számban jelenik meg a peren kívüli vitarendezést preferáló jogintézmények iránti társadalmi igény. A közérdekű kereset és a csoportkereset sajátosságainak tárgyalása során láthattuk, hogy bármelyik koncepciót is választja egy adott jogrendszer, a fogyasztó ki van téve az igényérvényesítési eljárásban ténylegesen résztvevő szervezetek/fogyasztók mérlegelési jogkörének. Annak magyarázata, hogy a szerződésszegésből eredő fogyasztói panaszok jelentős része nem jut el az igényérvényesítés szintjére az, hogy a bírósági út igénybevétele egyénileg mindenképpen költséges, és gyakran nem áll arányban az elérni kívánt céllal. Fontos tehát, hogy olyan jogvédelmi formákat alakítsanak ki a fejlett jogrendszerek magánjogi szabályai, melyek alacsony költségvonzattal vagy költségek nélkül is lehetővé teszik az igényérvényesítést, és ösztönzik a fogyasztókat ennek igénybevételére. Indirekt hatásként ugyanis a jól működő, hatékony, a jogsértések szinte mindegyikére védelmet nyújtó igényérvényesítési

mechanizmusok preventív jelleggel hatnak a szerződészegő félre, és általában a társadalom, gazdaság más tagjaira.¹⁶

II/1. Az Európai Közösségek célkitűzései az alternatív vitarendezési megoldások kapcsán

Az extrajudiciális igényérvényesítési módszerek, ún. out-of-court technikák kialakítását nemzetközi szinten is számos szervezet sürgette és támogatja. Az Európai Közösségeken belül az 1993-ban elfogadott Zöld Könyv, majd az ezt konkretizáló 1996-os akcióprogram kifejezett ajánlásokat fogalmaz meg a tagállamok számára alternatív vitarendezési megoldások kialakítására és elérhetővé tételére. Az általános célkitűzéseket rögzíti dokumentumot konkretizálta 1998-ban egy olyan, az Európai Bizottság által kiadott alapelv gyűjtemény¹⁷, amely az alternatív vitarendezési módok eljárási szabályaival szemben fogalmazott meg alapkövetelményeket. A közlemény az alternatív vitarendezés bevezetésének szükségességét két alapvető tényezővel magyarázza:

A fogyasztók a bírói utat a jogi képviselőt és az eljárás jelentős költségei miatt ritkán veszik igénybe.

A bíróság előtt történő igényérvényesítés hosszadalmas folyamat.

A Bizottság véleménye szerint az Európai Közösségek egységes belső piaca ellenére komoly pszichológiai visszatartó erőt jelent az is a bírósághoz fordulással kapcsolatban, hogy – főként a határon átnyúló szerződészegések esetében – az egyes jogrendszerek szabályai a fogyasztó számára átláthatatlanok, ismeretlenek.¹⁸ Ezen problémák megoldására a közlemény három megoldási lehetőséget lát:

A fogyasztói jogviták körében a polgári peres eljárás szabályainak egyszerűsítése, hatékonyabb, rövidebb eljárás biztosítása. Ennek egyik lehetséges formája lehet az, ha a bírósági eljárás elsődleges célja nem a jogvita eldöntése, hanem a felek békéltetése. Ez ugyanis jogi képviselőt sem igényel, hiszen nem jogi érveléseké a főszerep, sokkal

¹⁶ Micklitz, Hans – Reich, Norbert: European Consumer Law – quo vadis?, Comments on the Commission's Green Paper on the Review of the Consumer Acquis, ec.europa.eu/consumers/cons_int/safe_shop/acquis/responses/micklitz_reich.pdf.

¹⁷ 98/257 Communication applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes (OJ 1998 L 115/31).

¹⁸ [Http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l32031.htm](http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l32031.htm).

inkább a felek érdekeinek közelítése, balanszírozás történhet. Maga a közlemény azonban ezzel a lehetséges úttal tovább nem is foglalkozik, érzékeltetve, hogy nem ezt tartja preferálandó megoldásnak.

A fogyasztók számára könnyen hozzáférhető, ingyenes vagy alacsony költségekkel járó konzultáció biztosítása jogi problémáik megoldását illetően. Ez gyakorlatilag egyfajta jogsegély, amely a fogyasztóvédelem körében népszerű politikát, a fogyasztók oktatását és tájékoztatását részesíti előnyben a szimpla protekcionista fogyasztóvédelmi akciókkal szemben. A közlemény e célkitűzés megvalósításának elősegítése érdekében létrehozta az „európai fogyasztók panaszbejelentő lapját”¹⁹, mely az EU valamennyi hivatalos nyelvén elérhető. Az online módon hozzáférhető és kitölthető nyomtatvány a fogyasztók orientálását szolgálja, ugyanis egy szakszolgálat segít a fogyasztóknak akár tagállamon belüli, akár a tagállam határait átlépő panaszuk orvoslásában ingyenes és gyors tanácsadással.

Témánk szempontjából a legfontosabb, egyben harmadik megoldási lehetőségként a közlemény peren kívüli vitarendezési mechanizmusok kialakítását szorgalmazza a tagállamokban, különösen a mediáció, békéltetés vagy választottbíróság útján történő vitamegoldás preferálásával.

A közlemény az alternatív vitarendezési módozatok körében felállított alapelveket minimális garanciaként az eljárásban döntéshozóként vagy lebonyolítóként eljáró szervekkel kapcsolatos követelményként tárgyalja. Ezek a követelmények különböznek aszerint, hogy egy személy látja el az eljárás lebonyolításának feladatait, vagy testület működik abban közre. Az „egyesbíróval” kapcsolatos alapvető követelmények a következők:

- Meg kell határozni azokat a képzettségi, végzettségi követelményeket, melyek birtokában közreműködhet az adott személy a jogvita rendezésében.
- A pártatlanság és függetlenség elvének érvényesülése érdekében bizonyos gyakorlatot, jártasságot kell előírni, valamint meg kell tenni minden olyan szükséges intézkedést, mely a fenti elvek érvényesülését biztosítja.

¹⁹ European Consumer Complaintment Form,
http://ec.europa.eu/consumers/index_en.htm

- Legalább három éve már nem áll semmilyen jogviszonyban vagy kapcsolatban azzal a szervezettel, aki jelöli őt erre a tisztségre, kinevezi, vagy amelyik díjazást nyújt neki.

A testületi eljárás során kiemelt követelményként jelenik meg a transzparencia (átláthatóság) és a hatékonyság elve, melynek főbb összetevői a következők szerint kerültek a közleményben rögzítésre:

- A testület hatáskörébe tartozó ügycsoportok egyértelmű, kodifikált rögzítése.
- Az ügyintézés, eljárás részletes szabályainak lefektetése.
- Az esetleges költségek nagyságára és viselésére vonatkozó kiszámítható szabályozás követelménye.
- Azon joganyag megjelölése, mely a testület által alkalmazható, hivatkozható az eljárás során.
- A döntéshozatal pontos szabályainak rögzítése.
- A testület határozatának kötőereje, hatálya, kikényszeríthetősége, a nem teljesítés esetleges jogkövetkezményei.
- A testület döntéseinek megfelelő nyilvánosságot kell biztosítani az eljárásban résztvevő fogyasztó személyhez fűződő jogainak messzemenő tiszteletben tartása mellett.
- Annak biztosítása, hogy a fogyasztó akár jogi képviselő nélkül is részt vehessen az eljárásban.

Az eljárási költségeket lehetőleg úgy kell meghatározni, hogy az a fogyasztó számára vagy egyáltalán ne jelentsen kiadást, vagy jelentéktelen legyen, és mindenkor követelése értékével ésszerűen álljon arányban. Az észszerűség követelménye ebben a szövegkörnyezetben nyilvánvalóan arra utal, hogy olyan eljárási költséget lehet csak megállapítani a fogyasztó számára, amely mellett még biztosan megéri számára a jogvita testület elé vitele.

Az eljárási határidők pontos meghatározása, annak a követelmények az érvényre juttatása érdekében, hogy az eljárás a lehető legrövidebb határidőn belül befejeződjön. Ezek a határidők jellemzően sokkal inkább hasonlítanak a közigazgatási hatósági eljárásban ismert határidőkre, hiszen az egyes eljárási cselekmények, valamint a

döntéshozatal vonatkozásában szigorúan rögzítettek, kevés teret engedve a mérlegelésnek.²⁰

A beavatkozás lehetőségének biztosítása az ügyben szakértelemmel bíró kompetens szervezetek számára. Ez a beavatkozás mindenképp a fogyasztói érdekképviselői szervek részére teremt lehetőséget arra, hogy az eljárásban a fogyasztó érdekében a bizonyítást megkönnyítsék, elősegítsék.

A fenti követelményeken túl a törvényesség, kontradiktórium jelleg érvényesítése – mint klasszikus eljárásjogi alapelvek – szintén rögzítésre kerültek a közleményben.

II/2. Az OECD ajánlása

Az alternatív vitarendezési módszerek kívánalma nem csak az Európai Közösségeken belül nyert megfogalmazást. Az OECD 2005-ben kezdte meg munkáját a fogyasztók vitarendezési mechanizmusainak fejlesztésére vonatkozóan. Végül az ajánlás az OECD Tanácsa 2007. július 12-én fogadta el.²¹ Az ajánlás meghatározza az extrajudiciális vitarendezés fogalmát is. Ez alapján ide tartozik minden olyan mechanizmus, amelyet annak érdekében fejlesztenek ki, hogy a fogyasztó árukkal vagy szolgáltatásokkal kapcsolatos szerződéseiből őt ért gazdasági hátrányait (vagyoni kárait) államhatárokon belüli vagy kívüli kereskedelmi dimenzióban a gazdálkodó szervezettel szemben érvényesíthesse, jóvátételt kérhessen. A terminológia magában foglal bármilyen formális vagy informális, online vagy offline módszert, közszférában vagy magánszférában megvalósuló vitarendezést, adminisztratív vagy bírósági előtti igényérvényesítést.

Az OECD definíciójából leszűrhetjük, hogy az alternatív vitarendezés körében csak olyan hátrányok kiküszöböléséről lehet szó, melyek objektíve mérhetőek. A gazdasági hátrány, kár kifejezés egyértelműen utal arra, hogy bármilyen diszkréciót igénylő sérelem – tipikusan nem vagyoni kár – nem képezheti alapját az eljárásnak. Ez a megoldás indokolható, hiszen a peren kívüli vitarendezésben közreműködő személyek és szervezetek jellemzően nem bírók, nem a bíróságok. Maga az eljárás a szigorú határidők miatt nem teremt arra

²⁰ A mérlegelés ebben a körben legfeljebb úgy jelenhet meg, hogy az eredetileg rögzített határidőt indokolt esetben egy megint csak konkrét időtartammal lehet meghosszabbítani.

²¹ OECD Recommendation on Consumer Dispute Resolution and Redress.

alkalmat, hogy a mérlegelés körébe tartozó sérelmek fennállását, mértékét, kompenzálásának módját el lehessen dönteni.

Az ajánlás érdekessége, hogy kifejezetten nevesíti az online vitarendezési módszerek lehetőségét. Az online mechanizmus közvetítést feltételez. A vitában álló fogyasztó és a gazdálkodó szervezet kényelmes, gyors és költséghatékony megoldással egy közvetítő elé terjeszti az ügyet, aki tanácsaival az egyezség irányába tereli a feleket. Az ajánlás kettébontja a jogvita érdemi részében való döntés vagy egyezség megszületésében való közreműködést biztosító mechanizmusokat, valamint azokat a vitarendezési módszereket, melyek már a konkrét jóvátétel módjára, esetleg összegére (kártérítés) kiterjedően is döntési kompetenciát tartalmaznak. Ez utóbbiak esetében – hasonlóan az EK fentebb tárgyalt bizottsági közleményéhez – az OECD a tagállamok számára megfontolásra ajánlja a határozat elleni jogorvoslat lehetőségét, vagy a határozat kötelező erejéhez alávétési nyilatkozat beszerzését. Az ajánlás további sajátossága, hogy a fogyasztók körén belül differenciál az eljárások szempontjából. Megfogalmazásában ugyanis léteznek hátrányos helyzetű vagy különösen kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztók, akik személyi körülményeik vagy személyiségi jegyeik alapján (mindenekelőtt kor, szellemi vagy fizikai képesség, iskolázottság, jövedelem, nyelvi akadályok, távolsági problémák) megkülönböztetett figyelmet igényelnek a nemzeti szabályok kialakítása során. A hátrányos helyzetű fogyasztó nem feltétlenül általánosságban minősül hátrányos helyzetűnek. Abban az esetben például, ha a fogyasztó és a gazdálkodó szervezet más-más államban lakik, rendelkezik székhellyel, úgy a fogyasztó egyéb személyiségi jegyeitől függetlenül a konkrét jogvita során minősülhet hátrányos helyzetűnek, kizárólag a távolságra alapítva. Az ajánlás az ilyen helyzetekben különösen az eljárások költségei, az átlátható, egyszerű eljárási szabályok, az eljáró személy vagy szerv kioktatási kötelezettsége tekintetében irányoz elő különleges szabályokat.

Az ajánlás foglalkozik a közérdekű keresetek és csoportkeresetek alapkoncepciójának alternatív vitarendezési módszerek körébe történő implementálásával. Ezek alapján arra is lehetőséget lát, hogy a peren kívüli igényérvényesítési mechanizmusok esetében is lehessen a fogyasztók széles körét érintő szerződésszegő magatartások miatt kollektív módon jóvátételt követelni. Az OECD opt-in rendszereknek kereszteli azokat a megoldásokat, ahol – hasonlóan a korábban ismertetett francia megoldáshoz – csak azokat fog érinteni a vitarendezés körében megszülető határozat, akik nevesítve,

hozzájárulásukat adva vettek részt az eljárásban. Az opt-out rendszerek az angolszász class action mintájára már külön hozzájárulás nélkül, pusztán a ténybeli azonosságra alapítva formálhatnak különleges „peren kívüli társaságokat”.

Az ajánlás a kereskedelem határokön átívelő természetére tekintettel külön rendelkezéseket tartalmaz a nemzetközi jogvédelem biztosítására. Az információhoz jutás megkönnyítése érdekében nemzetközi együttműködések létrehozását kezdeményezi, nemzetközi hálózatok kiépítésére biztat. A nemzeti elbánás követelménye ebben a témában is kiemelt jelentőségű, így más állam állampolgárai is igényelhetik az alternatív vitarendezési módszereket az adott államban bekövetkezett sérelem esetében.

II/3. Extrajudiciális igényérvényesítési módszerek

A bíróságon kívüli igényérvényesítési lehetőségek többféleképpen csoportosíthatók. Beszélhetünk a közigazgatás keretén belüli jogvédelemről, valamint azon kívüli civil jogvédelemről. A közigazgatási keretek között megvalósuló vitarendezés adminisztratív eszközökkel történik, a testületek működését az állami költségvetés finanszírozza. A skandináv államok ezt a megoldást követik, és a centralizált közigazgatási eljárás békéltető jellegében az egységes jogalkalmazást az állami befolyás megjelenése adja. Egyes források az állami keretek között megvalósuló vitarendezés egyik módszereként tartják számon az ombudsman intézményét is. Az ombudsman függetlenül attól, hogy kifejezetten a fogyasztói jogok védelmével foglalkozik vagy általános jogvédelmi funkciót tölt be, az állami szervek rendszerébe illeszkedik. Kétségtelen azonban, hogy az ombudsmani tisztség nem jelent valódi vitarendezést, konfliktusfeloldást a terminológia klasszikus értelmét tekintve. Nem arról van ugyanis szó, hogy az ombudsman a jogvitát kontradiktórius eljárás keretében dönti el, csupán az elsősorban állami szervek részéről elkövetett jogsértések esetében van széles körű vizsgálati, ajánlástételi joga. Legerősebb fegyvere a nyilvánosság, amely – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – még számos más alternatív vitarendezési módszernél előkerül a kikényszerítést helyettesítő vagy éppen biztosító jelleggel. Nem ritka ma már az sem, hogy az ombudsmanok a közszférán túl olyan szolgáltatási szektorokban keletkező viták intézésére is kompetenciával bírnak, mint a személyszállítás, banki szolgáltatások, biztosítási szolgáltatások köre.

A nem állami körben működő alternatív vitarendezési módszerek közül a legismertebbek a civil békéltető testületek, választottbíróóságok, jogvita bizottságok. A nem állami fenntartású békéltető testületek szektor specifikusak, és létrehozatalukról, fenntartásukról valamely köztisztviselő gondoskodik. A testület tagjait ilyenkor jellemzően a jogvitában potenciálisan érdekelt szakmai érdekképviselői szervezetek delegálják, és nem feltétel az sem, hogy jogi képesítéssel rendelkezzenek. A jogvita bizottságok, melyek a Benelux államokban működnek, a fogyasztói panaszok intézését magánszervek formájában bonyolítják.²² A választottbíróósági eljárásra minden olyan esetben lehetőség van, amikor a felek egyike gazdasági tevékenységet folytató személy vagy szervezet. Bár klasszikusan a választottbíróósági eljárás gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogvitájában kerül alkalmazásra, az ilyen jellegű szerződések tartalmazzák erre nézve külön kikötéseket, azonban Európa számos államában – Franciaország, Olaszország, Luxemburg – pontosan a blankettaszerződések alkalmazása miatt gyakori, hogy a fogyasztói szerződésekben is találunk joghatósági kikötéseket.

A tanulmánynak nem célja, hogy részletesen elemezze a fenti megoldásokat, így ehelyütt rövid bemutatásuk után csak néhány javaslat megfogalmazására vállalkozunk. Az alternatív vitarendezés leginkább kedvelt formája a hazánkban 1999-ben bevezetett békéltetés. A békéltetés keretében születő határozatok önkéntes alávetéstől függő kötelező erejét sokan vitatják, és a hatékonyság lerontójaként értékelik. A statisztikák alapján megállapítható ugyanis, hogy az eljárások döntő többségében a gazdálkodó szervezet nem tesz önkéntes alávetési nyilatkozatot, így a majd megszülető határozatot nem fogadja el magára nézve kötelező erejűnek. Az ajánlásként értékelhető határozatban foglaltak teljesítése ebben az esetben bíróság előtt nem kényszeríthető ki. Véleményünk szerint egy, a jelenlegi keretek között működő békéltetés során a felek alávetésének hiányában születő határozat semmiképpen sem ruházható fel kötelező erővel, nem kapcsolódhat hozzá bírósági végrehajtás. Azzal, hogy a fogyasztóvédelmi törvény jelenleg a kamarák hatáskörébe utalja a békéltető testületek határozatainak végrehajtása feletti ellenőrzési jogkört, lehetőséget teremt arra, hogy az ajánlásban foglaltak negligálása esetén a fogyasztóvédelmi hatóság felé jelzéssel éljen a kamara. A jogsértés nyilvánosságra hozatala pedig szintén a statisztikák alapján megfelelő

²² Howells, Geraint – Weatherill, Stephen: Consumer Protection Law (Markets and the Law), Ashgate Publishing, 2005. 99.

visszatartó erővel bír. Döntő többsége az ajánlásban foglaltaknak ugyanis annak ellenére teljesül, hogy valódi kikényszerítő erőt a jog nem kapcsol hozzá. A magunk részéről azonban nem tartjuk célszerűnek a nyilvánosságra hozatalt korlátok köré szorító hatályos rendelkezést, mi szerint olyan panaszt és eljárási eredményt lehet csak nyilvánosságra hozni, mely a békéltető testület határozata szerint a fogyasztók széles körét érinti. Bár jellemzően szériahibás termékek, általánosan követett jogellenes kereskedelmi gyakorlatok képezik a békéltető testület eljárásának tárgyát, azonban pontosan az önkéntes jogkövetés erősítése érdekében meg kellene engedni, hogy az egyedi ügyekben hozott ajánlások nem teljesítése is eljusson a nyilvánossághoz.

CSÖNDES MÓNIKA

egyetemi tanársegéd

Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

ELŐRE LÁTHATÓ-E MINDAZ, AMIRŐL A SZERZŐDÉSSZEGŐ FÉL TUDOTT? *ANGOL JOGI VÁZLAT*

A tanulmány az angol kártérítési jog, a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség területére kalandozik, az előrelátható károk¹ témakörét boncolgatja. Az előreláthatóság elvének történeti, dogmatikai szempontú vizsgálatára jelen munka nem vállalkozik². Ismerteti ugyanakkor az előreláthatósági szabály tartalmát, s néhány angol bírósági ítélet elemzésével ízelítőt kíván nyújtani a szokatlan, előre nem látható, rendkívüli és ezért előre nem is kalkulálható károkért való felelősség kizárását, illetőleg korlátozását³ célzó előreláthatósági szabály természetéről. Tudatában annak, hogy munkám szükségszerűen mozaikszerű, és számos ponton tovább vizsgálódásokat igényel még, rá kívánom irányítani a figyelmet egy olyan kérdésre⁴, mely körüli vita majd száz év után tisztázódott az ítélkezési gyakorlatban. Jelesül arra, hogyan kell értékelni a szerződéskötéskor a másik szerződő fél tudomására hozott körülményeket, tényeket akkor, amikor a károsult a szerződésszegéssel okozott szokatlan kárának megtérítését követeli?

¹ A vonatkozó irodalomból: Chitty on Contracts, The Law of Contracts, Vol. 1. General Principles (főszerk.: Guest, A. G.) 24. kiadás, London, Sweet & Maxwell, (1977) 738-753.; McGregor, Harvey: McGregor on Damages. 15. kiadás, London, Sweet & Maxwell (1988) 143-167.; Ogus, A. I.: The Law of Damages, Butterworths, London (1973) 71-79.; Burrows, Andrew: Remedies for Torts and Breach of Contract, 3. kiadás, Oxford University Press (2004) 83-94.; Furmston, M. P.: Cheshire, Fifoot and Furmston's Law of Contract, 15 kiadás, Oxford University Press (2006) 751-774.

² A témáról lásd: Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, Magyar Jog, 2002/9. 515-516.

³ Vékás Lajos: Felelősség a szerződésszegéssel okozott károkért, In: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (szerk. Vékás Lajos), Ötödik Könyv, Második Rész, V. cím, CompLex, Budapest (2008) 811.

⁴ McGregor: i.m. 160-162.; Chitty on Contracts i.m. 742-744.; Burrows: i.m. 93-94.; Ogus: i.m. 76-77.

Másképpen fogalmazva: pusztán az a tény, hogy tájékoztatjuk a másik szerződő felet a megkötendő szerződéssel kapcsolatban bizonyos körülményekről, eredményezheti-e azt, hogy a károkozó ezek ismeretében helytállni tartozik a szerződésszegéssel okozott szokatlan károkért? Tanulmányomban be kívánom mutatni, hogy az angol bíróságok gyakorlatában hogyan kristályosodott ki az a jogtétel, hogy a károkozó a szokatlan károkért is helytállni tartozik, ha a szerződés sajátos természetével összefüggő körülményeket, tényeket oly módon hozták tudomására, hogy ezek ismeretében magára vállalta a károk bekövetkezésének kockázatát is, a szokatlan károk bekövetkezésével tehát számolhatott vagy számolnia kellett volna.

I. Az előreláthatóság szabálya

Az angol jogban az előreláthatóság a kontraktuális és a deliktuális kármezőben is szerepet játszik a megtérítendő károk mértékének meghatározásában. Ennek okán röviden és vázlatosan szükséges kitérni az okozatosság és az előreláthatóság viszonyának, elhatárolásának kérdésére, mert mind a kettő figyelembevételével döntenek a bírák arról, hogy milyen károkért tartozik a károkozó helytállni. A kontinentális jogász számára álláspontom szerint *Ogus* más mértékadó elméleti munkák alapján megfogalmazott meghatározása világítja meg leginkább a két fogalom mibenlétét. Az okozatosság eszerint ténykérdés, ahol azt kell eldönteni, hogy a kár egy bizonyos magatartás vagy esemény eredménye-e. Ettől különböző jogpolitikai kérdés, egyfajta jogi okozatossági probléma, hogy az elszenvedett károkat mennyiben kell megtéríteni (*remoteness*).⁵ Nem méltányos ugyanis, ha a szerződésszegő félre telepítjük a károk bekövetkezésének minden kockázatát, s ezzel a bekövetezett károkért való helytállás kötelezettségét is. Ha a károk az előreláthatóság tesztje szerint túl távoliak (*too remote*), a károkozó nem tartozik azokért helytállni.⁶

Többek között ilyen jogpolitikai megfontolásból is kívánják az új magyar Polgári Törvénykönyvben a szerződésszegésért való felelősség intézményét, a megtérítendő károk mértékét meghatározó szabályokat megújítani. Vékás Lajos szerint az előreláthatóság szabálya

⁵ *Ogus*: i.m. i.m. 60-61, ugyanúgy *Satef-Huttenes Albertus S.p.A. v Paloma Tercera Shipping Co. S.A. („The Pegase”)* [1981] 1 Lloyd’s Rep 175., 9.

⁶ *Ogus*: i.m. 60-61.; *Burrows*: i.m. 76-77.

arra ösztönzi a jogosultat, hogy a szerződéskötéskor szükség szerint tájékoztassa a kötelezettet egy esetleges szerződésszegés várható kárkövetkezményeiről. Ezen károk kockázatának ismeretében tud a kötelezett dönteni arról, hogy megköti-e a szerződést. Ha igen, akkor milyen feltételekkel, milyen ellenszolgáltatás fejében, milyen esetleges felelősségkorlátozással. A rendkívüli, az adott szerződés szokásos kárkövetkezményeit lényegesen meghaladó károk kockázatának a lehetőségét a kötelezett csak a jogosult figyelemfelhívása alapján ismerheti meg. Az előreláthatósági klauzula pontosabban határozza meg a kármegosztás feltételeit, jobban illik a szerződési jogi szemlélethez, a piaci megfontolásokhoz és az üzleti gondolkodásmódhoz mint az a jelenlegi magyar bírói gyakorlat, amely a bizonyítottság vagy az okozati összefüggés hiányára hivatkozva utasítja el a károsult kártérítési igényét.⁷

Az angol jogban az előreláthatóság szabályát *Alderson* bíró fogalmazta meg először a *Hadley v Baxendale* (1854)⁸ ügyben, s vált ezt követően általánosan elfogadott elvvé az angol bíróságok gyakorlatában. A XX. században két alkalommal került sor a szabály jelentős újraértelmezésére, újrafogalmazására; 1949-ben a *Victoria Laundry*⁹ ügyben, ezt követően pedig 1969-ben a *Koufos v Czarnikow*¹⁰ ügyben.¹¹ Ezen ítéletek és a klasszikus angol jogirodalmi művek értelmében az előreláthatóság lényege jelenleg abban foglalható össze, hogy a károkozó azért a kárért tartozik helytállni, amellyel a szerződés

⁷ Vékás Lajos: Felelőség a szerződésszegéssel okozott károkért... i.m. 811., Lásd még: Fuglinszky Ádám: Megye-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb? Felróhatóság, adekvát kauzalitás és előreláthatóság a szerződésszegéssel okozott következménykárok kezelésében. In: Acta conventus de iure civili Tomus. VII. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszékének kiadványa, Lectum Kiadó, Szeged (2007) 225-260, különösen 245-251.

⁸ *Hadley and another v Baxendale and others* [1843-60] All ER Rep 461. Also reported 9 Exch 341; 23 LJ Ex 179; 23 LTOS 69; 18 Jur 358; 2 WR 302; 2 CLR 517; 156 ER 145.

⁹ *Victoria Laundry (Windsor) LD. v. Newman Industries LD.; Coulson & Co. LD.* (third parties). [1949] 2 K.B. 528.

¹⁰ *Koufos appelland and C. Czarnikow Ltd. respondents* (On appeal from *C. Czarnikow Ltd. v Koufos*) [1969] 1 A.C. 350.

¹¹ Jelentősnek mondható a előreláthatóság szabályának alakulásában még a *H. Parsons (Livestock) Ltd. v. Uttley Ingham & Co. Ltd.* [1978] QB. 791 ítélet, melyben a Court of Appel kimondta, hogy a kár típusa, fajtája, nem pedig a nagysága az, amelynek a bekövetkezésével a szerződő félnek ésszerűen számolnia kellett. Az előreláthatóságának szabályának alakulását illetően lásd még: *Brown v KMR Services Ltd* [1995] 4 All ER 598.

megkötésekor ésszerűen számolhatott, mint a szerződésszegés lehetséges, valószínű következményével. A szabály alkalmazhatósága szempontjából két tényezőnek van jelentősége a megtérítendő károk mértékének meghatározásakor. Az egyik a tudomásnak az a foka, amellyel a szerződés megkötésének időpontjában a felek rendelkeztek, s amely alapján vizsgálható, hogy a szerződésszegő fél számolhatott-e a károk bekövetkezésével. A másik pedig ezen tudomás alapján a károk bekövetkezésének valószínűsége. Az előreláthatóság, különös tekintettel „a károk bekövetkezésével ésszerűen számolhattak” fordulat tartalmának részletesebb kibontását a fent hivatkozott ítéletek jogtételeinek ismertetésével szükségesnek vélem, mielőtt a tanulmány tárgyául szolgáló kérdés tárgyalásába kezdenénk.

II. Az előreláthatóság tartalmának kibontása

A *Hadley v Baxendale* (1854) ügyben a bíróság az előreláthatóságra hivatkozással találta alaptalannak felperesek elmaradt haszon iránti kártérítési követelését. *Alderson* bíró szerint a károsult olyan méltányos és ésszerű kártérítésre jogosult, amely megfelel annak a veszteségnek, amely ilyen szerződésszegés természetes és szokásos következménye, vagy amellyel a felek, mint a szerződésszegés valószínű következményével ilyen szerződés megkötésekor számolhattak.¹² Ez utóbbi fordulatot *Alderson* bíró részletesebben a következőképp fejtette ki. Ha a szerződéskötéssel kapcsolatos sajátos körülményekről felperes tájékoztatta az alperest, és így mind a két fél tudott azokról, akkor ilyen szerződésszegés esetén valamennyi olyan kárral ésszerűen számolni kell, amely magából a szerződésszegésből következik az ismert körülmények és a másik fél tudomására hozott információk alapján. Ha azonban az egyéb sajátos körülményekről a szerződésszegő fél egyáltalán nem tudott, akkor ő legfeljebb csak olyan veszteséggel kellett hogy

¹² Az ítéletben az előreláthatósági szabály lényegét *Alderson* bíró a következőképp fogalmazta meg: „Where two parties have made a contract which one of them has broken the damages which the other party ought to receive in respect of such breach of contract should be such as may fairly and reasonably be considered as either arising naturally, ie, according to the usual course of things, from such breach of contract itself, or such as may reasonably be supposed to have been in the contemplation of both parties at the time they made the contract as the probable result of the breach of it.” *Hadley and another v Baxendale and others*. 9 Exch 355

számoljon, amely általában és az esetek többségében az ilyen szerződésszegés következménye.¹³

1854 után az ítélkezési gyakorlat és az azt kommentáló munkák azt az álláspontot közvetítették, hogy a *Hadley v Baxendale* ügyben lefektetett előreláthatósági szabály tulajdonképpen nem is egy, hanem két szabályt foglal magába. Az első szerint azt a kárt kell megtéríteni, amely a *szerződésszegés természetes és szokásos következménye*. A második szerint pedig azt, amely valószínű bekövetkezésével *a felek a szerződés megkötésekor számolhattak a szerződésszegő fél tudomására hozott tények és körülmények alapján*. A bíróságok a XIX. század második felében az előreláthatóság szabályát eredeti formájában alkalmazva, e megkülönböztetés mentén haladva ítélték meg vagy utasították el a kártérítési igényeket számos, a fuvarozók felelősségét is érintő ügyben.¹⁴ Az ítélkezési gyakorlat azonban megmutatta, hogy a megtérítendő károknak e két szabály merev elválasztása szerinti vizsgálata nem mindig vezet eredményre.¹⁵

A gyakorlati igények mentén haladva az előreláthatósági szabály tartalmát a XX. században az angol bíróságok ítéletei tovább gazdagították. A *Victoria Laundry* (1949) ügyben *Lord Asquith* a kétféle szabály gyakorlatával szakítani kívánva az ésszerű előreláthatóság (*reasonable foreseeable*) terminológiájának alkalmazásával az elv egységes szabály formájában való újrafogalmazására tett kísérletet. Eszerint a károsult azon kár megtérítését követelheti, amely bekövetkezése a szerződés megkötésekor ésszerűen előrelátható volt.¹⁶ *Lord Asquith* szerint a felek tudomástól függ, hogy mi volt ésszerűen előrelátható. Ez a tudomás kétféle lehet. Az egyik a *reasonable man* féle tudomás, a dolgok szokásos rendjének (*ordinary course of things*) mindenkitől elvárható ismerete, mely független attól, hogy az illető személy valójában tisztában van-e azokkal vagy sem. A másik tudomás azoknak az egyéb sajátos körülményeknek az ismerete, amelyeknek tudatában a szerződésszegő számolhatott azzal, hogy szerződésszegése esetén nagyobb kár

¹³ *Hadley and another v Baxendale and others*. 9 Exch 355-356

¹⁴ Az ítélkezési gyakorlatról részletesen: A selection Leading cases various branches of the law with notes by John William Smith, London, Sweet and Maxwell, (1929) 543-552

¹⁵ McGregor: i.m. 156.; Burrows: i.m. 84-85.

¹⁶ „*In cases of breach of contract the aggrieved party is only entitled to recover such part of the loss actually resulting as was at the time of the contract reasonably foreseeable as liable to result from the breach.*” Lásd: *Victoria Laundry (Windsor) LD. v. Newman Industries LD.; Coulson & Co. LD. (third parties)*. [1949] 2 K.B. 539

keletkezik.¹⁷ *Lord Asquith*-ot korrigálva utóbb *Lord Reid* és *Lord Upjohn* arra tett javaslatot a *Koufos v Czarnikow* ügyben, hogy az előreláthatóság tesztjeként a szerződések esetében helyesebb lenne a *reasonable contemplation* terminológiát alkalmazni, *reasonable foreseeable* terminológiát pedig meghagyni a tort-ok területére, tekintettel arra, hogy tartalmuk eltérő.¹⁸ Általánosságban elmondható, hogy a *Victoria Laundry* ügyben ez utóbbi pontosítással újrafogalmazott előreláthatósági szabályt követi az ítélezési gyakorlat és használják a klasszikus angol jogirodalmi művek¹⁹ is, hangot adva azonban azon kritikai észrevételüknek, hogy a tudomásnak e kétféle fajtája gyakran fedi egymást. Egyes nézetek szerint a lényegesen nem változtat az, hogy az előreláthatóság tesztjének egy vagy két²⁰ szabályba foglalt változatát alkalmazzák a bíróságok.²¹

Az előreláthatóság szabályát a *Koufos v Czarnikow* ügyben akként cizellálták, hogy az a kár térítendő meg, amelynek valószínű²² bekövetkezésével a szerződésszegő fél számolhatott. *Lord Reid* akként fogalmazott, hogy a valószínűség olyan fokával kell számolni, amely szerint a kár bekövetkezése könnyen megtörténhet, előfordulhat (*not unlikely*). Az a kár, amelynek bekövetkezése ugyan lehetséges, de az eseteknek csak kis számában fordul elő, nem tekinthető olyannak, amellyel a felek ésszerűen számolhattak,²³ kivéve, ha a másik fél a szerződésszegő tudomására hozza, hogy az bekövetkezhet.

¹⁷ *Victoria Laundry (Windsor) LD. v. Newman Industries LD.; Coulson & Co. LD.* (third parties). [1949] 2 K.B. 539

¹⁸ *McGregor*: i.m. 147-148.; *Koufos appellant and C. Czarnikow Ltd. respondents* (On appeal from *C. Czarnikow Ltd. v Koufos*) [1969] 1 A.C. 423

¹⁹ Lásd például: *Chitty on Contract, The Law of Contracts*. i.m. 738-740, *McGregor*: i.m. 155-156.; *Ogus*: i.m. 73-74.; *Burrows*: i.m. 83-84.

²⁰ Ez utóbbi nézetnek is vannak képviselői a jogirodalomban: *Beatson Anson's Law of Contract* (28 edn, 2002) pp 605-609; *McKendrick Contract Law* (5th edn, 2003) 428-429. Hivatkozva: *Burrows*: i.m. 85.

²¹ *Burrows*: i.m. 85. E témakör exponálása jelentősen meghaladná e tanulmány kereteit, ezért ezzel a továbbiakban nem kívánunk foglalkozni.

²² Az ítéletben a valószínűség ezen fokát különböző módon próbálták megragadni a bírók: *Lord Reid* szerint „it was not unlikely”, *Lord Morris of Borth-y-Gest* szerint „the result was liable to be or at least the result was not unlikely to be”, *Lord Hodson* szerint „the result was liable to be”, *Lord Pearce* és *Lord Upjohn* szerint „there was a serious possibility or real danger”. Lásd: *Koufos appellant and C. Czarnikow Ltd. respondents* (On appeal from *C. Czarnikow Ltd. v Koufos*) [1969] 1 A.C. 351.

²³ *Koufos appellant and C. Czarnikow Ltd. respondents* (On appeal from *C. Czarnikow Ltd. v Koufos*) [1969] 1 A.C. 350-351., 382-384.

Az előreláthatósági szabály „mindenhatóságát” már hat évvel a *Hadley v Baxendale* ítélet meghozatalát követően megkérdőjelezte *Wilde* bíró a *Gee v Lancashire and Yorkshire Railway Co*²⁴ ügyben, s több alkalommal illették kritikával később is²⁵. Mindenesetre tény, hogy az előreláthatóság szabályát mintegy 150 éve alkalmazzák a bíróságok, s alapvetően alkalmasnak tartják arra, hogy a rendkívüli, szokatlan károk bekövetkezéséért a károkozó *per se* helytállási kötelezettségét kizárja. Az ítélkezési gyakorlat alapján megállapítható, hogy alkalmazásakor a bíróságok nagy hangsúlyt fektetnek annak feltárására, hogy alperes a szerződés megkötésekor milyen tudomással rendelkezett. Rendkívül találónak tartom ezért a magyar jogirodalomban *Fuglinszky* azon megállapítását, mely az előreláthatóság szabályát „*a felek informáltsági szintjéről pillanatfelvételt készítő*” klauzulaként jellemzi.²⁶

III. A szerződés sajátos természetével összefüggő, a másik fél tudomására hozott körülmények, tények és a szokatlan károkért való helytállás kérdésköre

A tanulmányban vizsgálandó kérdéshez kiindulópontként hivatkozni szükséges a *Hadley v Baxendale* ítéletben megfogalmazott előreláthatósági szabály második fordulatára, mely szerint azokat a károkat kell megtéríteni, amelyeknek *valószínű bekövetkezésével a felek a szerződés megkötésekor számolhattak a szerződésszegő fél tudomására hozott tények és körülmények alapján*. E fordulatnak a bíróságok a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship*²⁷, majd a *Horne v. Midland Railway Company*²⁸ ügyekben olyan tartalmat tulajdonítottak, hogy a fuvarozó felelőssége nem állapítható meg akkor sem, ha a szerződés sajátos természetével kapcsolatos körülményeket a tudomására hozták, kivéve, ha a szerződés részeként a fuvarozó e szokatlan károk bekövetkezéséért felelősséget

²⁴ 6 H & N 221.

²⁵ Lord du Parc hasonlóan vélekedett, szerinte a tényállások sokszínűsége miatt ügyelni kell arra, hogy ezt az általános szabályt megfelelő rugalmassággal értelmezzék, alkalmazzák. Lásd: *Monarch Steamship Co v A/B Karlshams Oljefabriker*, [1949] 1 All ER 1 at 19.

²⁶ *Fuglinszky*: i.m. 247.

²⁷ *British Columbia and Vancouver's Island Spar, Lumber and Saw Mill Co Ltd v Nettleship* [1861-73] All ER Rep 339.

²⁸ *Horne and Another v. Midland Railway Company* ügy (1872-73) LR 8 C.P. 131.

vállalt. Ez a kontinentális jogász számára igencsak meglepő tan mintegy száz évig uralkodott a bírói gyakorlatban.

III/1. *Előzmények: a Hadley v Baxendale ítélet és utóélete*

Ogus szerint a probléma gyökerei a *Hadley v Baxendale* ítéletig nyúlnak vissza. Az ügyben a molnárok elmaradt haszon címén annak a kárnak a megtérítését követelték, mely abból származott, hogy a fuvarozók hanyagsága miatt 5 nappal később tudták csak üzembe helyezni malmukat. *Alderson* bíró ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy a molnárok veszteségének nem a fuvarozó késedelme az oka. Annak ellenére sem, hogy a molnárok vesztesége kizárólag abból adódott, hogy nem érkezett meg az új tengely időben a gyártótól, mert a fuvarozó késedelembe esett az új tengelyhez mintaként szolgáló törött tengely szállításával. *Alderson* bíró szerint nyilvánvaló, hogy azon esetek nagy többségében, amikor molnárok törött tengelyt fuvarozóval szállítatnak el harmadik személyekhez, a szerződésszegésnek nem természetes és szokásos következménye az, hogy a malomban a termelés leáll. A sajátos körülményekről a molnárok pedig nem tájékoztatták a fuvarozókat²⁹. Ogus szerint jelentőséget utóbb az ítéletnek az a mondata kapott, miszerint ha a fuvarozók tudomására hozták volna azt, hogy a törött főtengely miatt a malom nem üzemel, akkor a felek feltehetően külön rendelkeztek volna a szerződésszegés esetén bekövetkező károkról³⁰. Álláspontja szerint a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship*

²⁹ Az ítélet szövegének olvasása közben egy nyilvánvaló ellentmondásra lehetünk figyelmesek, neveztessen arra, hogy miről is tájékoztatták a fuvarozókat a törött főtengely kapcsán. Erre már sok, az ítéletet kommentáló munka és későbbi bírósági ítélet is rámutatott. A gloucester-i esküdtbíróságon, Crompton bíró előtt elhangzottakkal szó szerint megegyezik az, ami a Law Report-ban megjelenő ítélet elején található összefoglalóban olvasható („*the defendants' clerk, who attended at the office, was told that the mill was stopped, that the shaft must be delivered immediately, and that a special entry, if necessary, must be made to hasten its delivery.*”; ((1854) 9 Exch. 342, 345). A Court of Exchequer ítéletét megszővegező *Alderson* bíró álláspontja szerint viszont felperesek a szerződés megkötésekor csak arról tájékoztatták az alpereseket, hogy a malom törött főtengelyét el kell szállítani és felperesek ennek a malomnak a molnárai („*We find that the only circumstances here communicated by the plaintiffs to the defendants at the time the contract was made were that the article to be carried was the broken shaft of a mill and that the plaintiffs were the millers of that mill.*” [1854] 9 Exch. 356])

³⁰ „*For, had the special circumstances been known, the parties might have specially provided for the breach of contract by special terms as to the damages in that case; and of this advantage it would be*

és a *Horne v. Midland Railway Company* ügyekben a bírák ebbe kapaszkodva jutottak arra a megállapításra, s alapozták meg ezzel az *Ogus* által konszenzus elméletnek nevezett nézetet, hogy a károkért való helytállási kötelezettség fennállása a szerződésbe foglalt kikötés függvénye.³¹

Ez a mondat szolgált alapjául a ritkábban hivatkozott *Gee and others v Lancashire and Yorkshire Railway Company* (1860)³² ügynek is. Pollock bíró ugyanis azon a véleményen volt, hogy a *Hadley v Baxendale* ítéletben helyesen került megfogalmazásra az olyan szokatlan károk megtérítésére vonatkozó szabály mint ami a jelen ügyet is eldöntötte. A tényállás szerint felperes a fuvarozótársaságnak tíz bála szövetet adott át, hogy szállítsa el Livespool-ból Oldham-ba. A szövetek a vártnál négy nappal később érkeztek meg, ennek következtében a nemrég bérelt új üzemben a termelés alapanyag hiánya miatt leállt. *Pollock* bíró szerint a késedelem miatti leállás okán keletkező károkért nem felel a fuvarozótársaság, kivéve, ha ezt tudomására hozták a szerződés megkötésekor. Érvelését pedig akképp folytatta, ha felperes tudatta volna alperessel, hogy a szövetek meg nem érkezéséig a termelés áll, és amennyiben nem teljesít szerződésszerűen, minden kárért helytállni tartozik majd a fuvarozótársaság, akkor a társaság nyilván magasabb fuvardíj ellenében vállalta volna el a fuvarozást.³³

III/2. A „konszenzus elmélet” alapján álló ítéletek

A *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* (1868) ügy tényállása szerint alperes arra szerződött, hogy Glasgow-ból Vancouver szigetére (Brit Columbia, ma Kanada) fuvaroz egy berendezést, melyet felperes fűrészmalmban kívánt üzembe helyezni. A hajóút közben azonban nyoma veszett az egyik ládának, amely a berendezés egyik darabját tartalmazta. E darab nélkül a berendezés nem volt működtethető, a hiányzó elemet 11 hónap után lehetett csak pótolni, ugyanis az alkatrész helyben nem volt beszerezhető. Ez idő alatt a malmot nem tudták üzembe helyezni, minek következtében felperes állítása szerint jelentős haszontól esett el. Az ítélet szerint a hajótulajdonos az elveszett

very unjust to deprive them.” Lásd: *Hadley and Another v Baxendale and Others* (1854) 9 Ex. 356.

³¹ *Ogus*: i.m. 76-77.

³² 158 Eng. Rep. 87-92 (1220-1865).

³³ 158 Eng. Rep. 90 (1220-1865) 217.

alkatrész értékét (és kamatokat) köteles megtéríteni, nem tartozik azonban helytállni a malom üzembe helyezésének elmaradásával összefüggésben keletkezett károkért. Az ügy ratio decidendi-je a következő volt.

Bovill bíró csupán annyit mondott, hogy a fuvarozó azokért a károkért tartozik helytállni, amelyekkel a szerződés megkötésekor ésszerűen számolhatott, amelyekhez – megfogalmazása szerint – hozzájárult. A hozzájárulás kapcsán véleményem szerint arra utalhatott, hogy amelyekért felelősséget vállalt. E lakonikus kijelentés nyilván az oka, hogy az ítélet hivatkozásakor Willes bíró megállapításait szokták idézni. Érvelését azzal kezdte, hogy a különösen nagy, szokatlan kárért való helytállására nem kötelezhető a szerződészűgő fél, hacsak nem hívták fel figyelmét ezek bekövetkezésének kockázatára. Álláspontja szerint a tudomás pusztá ténye, tehát hogy –mint a jelen ügyben is – a fuvarozó tudta, milyen célból szállítja az árut, nem eredményezheti felelőssége fokozódását. A szerződés sajátos természetével összefüggő körülményeket oly módon kell a másik fél tudomására hozni, hogy ezen személy számára nyilvánvaló legyen, hogy a vele szerződő fél alappal vélheti, hogy ő a szerződést ilyen feltételekkel köti meg. Megállapításait akként összegezte, hogy bizonyos körülményekről való tudásszerzés a fuvarozó felelőssége szempontjából akkor válik relevánssá, ha az a szerződés részét képezi.³⁴ Willes bíró szerint ebben az ügyben számos körülmény utalt arra, hogy ez nem történt meg. Nem tudhatta alperes, hogy az egész berendezés az elveszett darab nélkül használhatatlan lesz és azt sem, hogy nem lehet azt a Vancouver-szigeteken beszerezni. Ha tudta volna is, nem tűnt úgy, hogy ezt olyan körülmények között hozták a tudomására volna, amelyek arra engednének következtetni, hogy szerződészűgésének minden következményéért felelősséget vállalt volna. Jelen ügyben rendkívül nehezen lehetne ilyen megállapításra jutni, hacsak nem fizettek magasabb fuvardíjat.³⁵ Willes bíró a károkozó szokatlan károkért való helytállásra kötelezéséhez a szerződési kikötés szükségességét hangoztató nézete melletti érvként annak a barristernek

³⁴ British Columbia and Vancouver's Island Spar, Lumber and Saw Mill Co Ltd v Nettleship [1861-73] LR 3 CP 499. Hivatkozva: McGregor: i.m. 160.

³⁵ Az angol ítéletekkel való munka nehézségét mutatja, hogy hiába állt az ítéletnek az All England Report-ban megjelent változata rendelkezésemre, az ügy ratio decidendi-jét a későbbi ítéletek és olyan klasszikus munkák mint a *McGregor on Damages*, *Chitty on Contracts*, *Ogus* az ítélet Law Report gyűjteményben megjelent változata alapján hivatkozták. All England Report alapján az ítélet ismertetését a fentiekkel kívántam kiegészíteni.

az esetét hozta fel, aki Calcuttába tart hajón, ahol már több megbízás várja, de a hajótársaság hibája miatt a hajó Egyiptomban késlekedik a továbbhaladással. A kérdés pedig akként hangzott, hogy felelős-e a társaság ezen károk bekövetkezéséért akkor, ha történetesen tudta, hogy mi a barrister utazásának célja?³⁶

A *Horne v Midland Railway Company* (1873) ügyben hasonló álláspontra helyezkedtek a bírók. A tényállás szerint felperes szerződést kötött jó áron arra, hogy a francia hadsereg számára nagy számban legyárt lábbeliket és elszállíttat egy londoni céghez. A lábbeliknek 1872. február 3-ra kellett volna Londonba érkeznie, a cipész ezért előző este elvitte az elkészült árut az állomásra. Az állomásmestert tájékoztatta arról, hogy a lábbeliknek február 3-ra Londonba kell érkezniük, egyébként kárba veszik a megrendelt áru. A lábbelik csak február 4-re értek Londonba, s ezért a megrendelő az árut nem vette át. Felperes azon kárának megtérítését követelte, amely abból származott, hogy a cipőket jóval alacsonyabb áron tudta értékesíteni, mint amennyi a szerződésben rögzített ár volt. A bíróság kártérítési követelését elutasította ugyan, de nem egyhangúlag.

Rendkívül érdekes ezért az egyes bírók közötti véleményeltéréseket, a három jól elkülöníthető álláspontot bemutatni. A többségi vélemény szerint az állomásmesterrel a fentiek szerint közölt tények nem tekinthetők olyan tájékoztatásnak, mint amely alapján a fuvarozó a szerződés megkötésekor ésszerűen számolhatott volna szokatlan, rendkívüli mértékű károk bekövetkezésével. A tényállásra a bírók szerint tehát nem alkalmazható a *Hadley v Baxendale* ítélet szerinti előreláthatósági szabály második fordulata. A kereset elutasítása mellett érvelő bírók közül néhányan viszont hangsúlyosan állást foglaltak amellett, hogy a szabály e második fordulata akként kell értelmezni, hogy bizonyos körülmények pusztán közlése nem elegendő ahhoz, hogy alperes helytállni tartozzon ezekkel összefüggésben felmerült szokatlan károkért. A szerződés részeként kell alperesnek felelősséget vállalnia ezen károk bekövetkezésének kockázatokért. Kisebbségben voltak azok a bírók, akik szerint a tájékoztatás elegendő volt ahhoz, hogy a károk bekövetkeztével a fuvarozók számolhassanak. A közölt információk alapján az állomásmester a szerződés természete felől tudakozódhatott volna, de mivel további érdeklődés nélkül elfogadta átvételre az árut, a fuvarozók ezzel magukra vállalták a szerződéssel járó kockázatot is,

³⁶ *British Columbia and Vancouver's Island Spar, Lumber and Saw Mill Co Ltd v Nettleship* [1861-73] LR 3 CP 499 at 510 Hivatkozva: *Burrows*: i.m. 95.

helytállni tartoznak ezért az okozott károkért.³⁷ Kiemelendő *Lush* bíró érvelése, aki arra hívta fel a figyelmet a *Riley v Horne* ügyre hivatkozva, hogy a fuvarozók mint *common carrier*-ek³⁸ szokásos szerződési feltételek esetén ugyan nem tagadhatják meg a szerződéskötést, de ha bizonyos körülményekből adódóan szokatlan károk bekövetkezésével kell számolniuk, akkor megtagadhatják az áru átvételét, hacsak magasabb díj ellenében nem vállalják el a fuvarozást. *Willes* bírót idézve egyetértett azzal a nézettel, hogy a szerződés sajátos természetével kapcsolatos körülmények közlése nem elegendő, kivéve, ha az alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy azok a fuvarozó szokatlan károkért való felelősségéről rendelkező szerződési kikötéssé váltak. Álláspontja szerint az állomásmester tudott arról, hogy a cipész nyereségtől esik el, ha a lábbelik nem érkeznek meg időre. Minden kifogás nélkül átvette a fuvarozandó árut, s ezzel olyan szerződési feltétellel vállalta szállításukat, melynek értelmében a fuvarozótársaság felelőséggel tartozik a károk bekövetkezéséért, ha a lábbelik nem érkeznek meg időre.³⁹

Hogy az ítéletek utóélete mennyire ellentmondásosan alakult, jól mutatja azt az alig egy évvel később született *Elbinger Aktiengesellschaft v Armstrong* (1874)⁴⁰ ügy is. *Blackburn* bíró ítéletében a *Mayne on Damages* munka alapján azt a kérdést vizsgálta, hogy elegendő-e bizonyos tényeknek, körülményeknek a másik féllel való pusztán közlése ahhoz, hogy a *Hadley v Baxendale* ítélet alapján a felek a károk bekövetkezésével ésszerűen számolhassanak, anélkül, hogy azt is tudomására hoznák károkozónak, hogy a bekövetkezett károkért helytállni tartozik és hogy a károkozó vállalja is ezen károkért a felelősséget. *Blackburn* bíró kifejtette továbbá, hogy nincs tudomása olyan ítéletről, amelyben a *Hadley v Baxendale*-t oly módon alkalmazták volna, hogy a *Mayne on Damages* munkában felvetett kérdésekre egyértelmű választ adtak volna.

³⁷ *Horne and Another v. Midland Railway Company* (1872-73) LR 8 C.P. 131.

³⁸ A common law különbséget tesz *private carrier* és *common carrier* között, az utóbbinak fokozottabb a felelőssége a küldemény elvesztéséből vagy megsérüléséből eredő károkért. A *common carrier* továbbá csak bizonyos esetekben jogosult megtagadni a küldemény átvételét és a fuvarozást. Lásd részletesebben: Glass, D. A – Cashmore, C.: *Introduction to the Law of Carriage of Goods*. Sweet & Maxwell, London (1989) 12-13.

³⁹ *Horne and Another v. Midland Railway Company* (1872-73) LR 8 C.P. 145-146.

⁴⁰ *Die Elbinger Actien-Gesellschaft Fsr Fabrication Von Eisenbahn Materiel v. Armstrong* (1873-74) L.R. 9 Q.B. 473.

Álláspontja szerint a *Horne v Midland Railway Company* ügy, ahol maga is bíróként járt el, pedig csak tovább erősíti ezeket a kételyeket.

Összegezve, az *Ogus* által konszenzus elméletnek nevezett tétel lényege a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* és a *Horne v. Midland Railway Company* ügyek alapján akként foglalható össze, hogy a szerződés részévé kell válnia a szokatlan károkért való felelősség elvállalásának; a szokatlan károkért való felelősség megállapításához tehát nem elegendő az, hogy a szerződészegő fél tudomására hozták a szerződés sajátos természetével összefüggő tényeket, körülményeket.

Annak megkövetelése a bíróságok részéről, hogy a szerződés részévé kell válnia a szokatlan károkért való felelősség elvállalásának, talán magyarázható egy, a fent hivatkozott ítéletekből kiolvasható sajátos szemlélettel is. A bírók ezen ügyek indoklásában kitértek ugyanis arra, hogy egy magasabb fuvardíj alapján lehet egyértelműen arra a következtetésre jutni, hogy fuvarozó felelősséget vállalt a szokatlan, előre nem kalkulálható károk esetleges bekövetkezéséért. Indoklásaikból tehát az az általános vélekedés tűnik ki, hogy a fuvarozó egy nagyobb kockázattal járó ügyletet nyilvánvalóan akkor vállal el, ha ezért meg is fizetik.

III/3. A „konszenzus elmélet” meghaladása

A XX. század első fele megmutatta, hogy a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* és a *Horne v. Midland Railway Company* ítéletekben kinyilatkoztatott tétel nem talált osztatlan egyetértéssel követésre a bírák részéről. *The Arpad* (1934)⁴¹ és a *Heskell v. Continental Express Ltd* (1950)⁴² ügyekben ugyan elutasították a fuvarozóval szemben a viszonteladás megghiúsulása okán bekövetkező szokatlan károk megtérítése iránti kártérítési követeléseket, de a bírák közül néhány nem rejtették véka alá kételyeiket. A *Heskell v. Continental Express Ltd* (1950) ügyben *Devlin* bíró sajnálattal állapította meg, hogy a *The Arpad* ügy és az általa követett korábbi ítéletek alapján nem juthatna arra a következtetésre, hogy a fuvarozónak komolyan számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy a feladó vagy a címzett az árut tovább kívánja értékesíteni. Álláspontja megerősítésére felhívta *Maugham* bírónak a *The Arpad* ügyben tett azon kijelentését, mely szerint az eladók és a

⁴¹ *The Arpad* (1934) 49 L.L.Rep. 313; [1934] P. 189,

⁴² *Heskell v. Continental Express Ltd.*, (1950) 83 L.L.Rep. 438.

fuvarozók többségének tudnia kell, hogy ha a vele szerződő vevő, illetve címzett kereskedő, akkor ők az árut eladás vagy továbbeladás céljából vásárolják meg. De *Maugham* bíró azt is hozzátette, hogy az uralkodó joggyakorlat szerint ennél több szükséges ahhoz, hogy a károk megtérítéséért helytállni tartozzanak.⁴³ Ezen ítéletek alapján talán még az a megállapítás is megkockáztató, hogy a fuvarozók szokatlan károkért való felelőssége megállapításának tehát korlátjaként jelentkezett a „konszenzus elmélet” abban az időben, amikor a kereskedelmi élet professzionális szereplői egyre inkább kritikusan tekintettek arra az ítélkezési gyakorlatban általánosnak mondható vélekedésre, hogy a fuvarozótól kevésbé várható el, hogy külön figyelemfelhívás hiányában is tisztában legyen a szállítandó áru természetével, a felhasználására szánt céljával, szerződő fele szakmájának gyakorlatával⁴⁴.

Azon teória meghaladására, hogy a szerződés részeként kell vállalni a szokatlan károkért való helytállási kötelezettséget, a *Koufos v Czarnikow* ügyben került sor. *Lord Upjohn* szerint ha a felek bizonyos körülmények, tények tudatában kötnek szerződést, és ezen tudomás alapján következtetni lehet arra, hogy bizonyos károk bekövetkezhetnek, akkor ez olyannak tekinthető, amellyel számolni lehetett a szerződésszegés következményeként. Szükségtelen követelmény ezért, hogy ennek a szerződés részévé is kell válnia. *Lord Upjohn* osztotta a *Halsbury's Laws of England* harmadik kiadásában (1955. II. kötet 243. oldalán) kifejtett azon nézetet, hogy a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* és a *Horne v. Midland Railway Company* ítéletek alapján kialakult gyakorlatot nem kellene, nem lenne helyes követni.⁴⁵

A kérdés vizsgálata teoretikusnak is tűnhetne annak fényében, hogy a *McGregor on Damages* munka értelmében nincs is olyan ügy, amelyben akként döntöttek volna, hogy alperes a szerződés sajátos természetével összefüggő tények, körülmények ismeretében sem tartozik helytállni azon károkért, amelyek bekövetkezése nem volt valószínűtlen ezen tájékoztatás eredményeképp, mert a szokatlan körülményekre való figyelemfelhívás nem vált a szerződés részévé. A *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* és a *Horne v. Midland Railway*

⁴³ McGregor: i.m. 697-698.

⁴⁴ A fuvarozó felelősségéről lásd: McGregor: i.m. 166., 685-687.

⁴⁵ *Koufos appellant and C. Czarnikow Ltd. respondents* (On appeal from *C. Czarnikow Ltd. v Koufos*) [1969] 1 A.C. 421-422. Ezt az álláspontot követik: McGregor: i.m. 160-161.; Burrows: i.m. 95-96.; mely munka hivatkozza még forrásul a *Court of Appeal a GKN Centrax Gears Ltd v Matbro Ltd* [1976] 2 Lloyd's Rep 555 ítéletét is.

Company ügyekben felperes kereseti kérelmét azon az alapon utasították el, hogy a szerződés sajátos természetével kapcsolatos körülményeket nem hozták alperes tudomására. Az *Elbinger Aktiengesellschaft v Armstrong*⁴⁶ ügyben, ahol a felek 666 darab kocsikerék és hozzá tartozó összekötő tengely leszállítására szerződtek fix határidőre való teljesítéssel, felperes a szerződéssel kapcsolatos körülményeknek, tényeknek a másik fél tudomására hozása hiányában is sikerrel járt kártérítési követelését illetően. Az a bizonytalanság azonban, amelyet e diktum a joggyakorlatban előidézett, megfosztja álláspontom szerint a problémát teoretikus jellegétől.

McGregor on Damages munka alapján nem kétséges, hogy a felelősség megállapításához szerződési kikötést megkövetelő álláspont az olyan károkozó védelmét szolgálja, aki a tudomására hozott tényeknek, körülményeknek ellenére nem akarja vállalni az azzal járó helytállási kötelezettséget. Nyilvánvalóan azonban, ha a szerződés sajátos természetével kapcsolatos tényeket, körülményeket a vele szerződni kívánó fél tudomására hozta, akkor lehetősége volt arra, hogy elutasítsa az ezekkel összefüggésben felmerülő károk bekövetkezésének kockázatáért való felelősség vállalását. Ha erre vonatkozóan nem nyilatkozott, akkor helytállni tartozik a károk bekövetkezésért. A *Robophone Facilities Ltd v Blank* [1966] ítélet alapján azt tartja követendőnek e klasszikus angol jogirodalmi munka, hogy a károkozó felelősséggel tartozik a vele közölt sajátos körülményekkel összefüggésben bekövetkezett károkért, ha ezeket a körülményeket olyan módon hozták a tudomására, hogy láthatóan elfogadta az azokkal járó kockázatokat. A feleknek tehát nem csak a károk bekövetkezésének lehetőségével kell számolniuk, hanem azzal is, hogy alperes magára vállalta annak kockázatát, hogy helytálljon ezen károkért.⁴⁷

IV. A joggyakorlat egységesülésének jelei

Annak bekövetkezésében, hogy a „konszenzus elmélet” olyan szabállyá szelídült, mely szerint a károkozó felelősségének megállapításához elegendő az, ha láthatóan elfogadta a szerződés sajátos természetével együtt járó károk bekövetkezésének kockázatát, vélhetően más tényezők

⁴⁶ Die Elbinger Actien-Gesellschaft Fsr Fabrication Von Eisenbahn Materiel v. Armstrong (1873-74) L.R. 9 Q.B. 473.

⁴⁷ Robophone Facilities Ltd v Blank [1966] 3 All ER 143, McGregor: i.m. 161.

is szerepet játszottak. A *The Arpad* (1934) és a *Heskell v. Continental Express Ltd* (1950) ítéletekben kirajzolódni látszott már egy olyan szemlélet, amely később követésre talált az ítélkezési gyakorlatban. Jelesül, hogy a fuvarozótól is elvárható, hogy a piac ismeretében és külön figyelemfelhívás hiányában is számoljon azzal, hogy szerződészegése esetén termelékiesés vagy a viszonteladás meghiúsulása miatt szerződő partnerei károkat szenvedhetnek.⁴⁸ E szemlélet változásában feltehetően szerepet játszhatott az is, hogy a *Victoria Laundry* ügyben sor került az előreláthatóság szabályának újrafogalmazására, melynek eredményeként a két szabályból egy lett. Ezen előreláthatósági formula értelmében pedig azt kellett vizsgálnia a bírónak, hogy a *reasonable man* féle tudomás mellett voltak-e olyan tények, körülmények, amelyeket a károkozó tudomására hoztak a szerződés megkötésekor. A fuvarozó felelőssége szigorodásának, az előreláthatóság szabálya újraértelmezésének és a „konszenzus elmélet” meghaladásának egymástól függetlenül haladó jogfejlődési szálai találkozását vélhetjük felfedezni a „*The Pegase*” ügyben. Felperes egy hajórakomány krómhomokot kívánt importálni feldolgozás és viszonteladás céljából. A szerződés szerint az eladónak kellett az árut a vevő részére továbbítani és kiszolgáltatnia. Hajóbérleti szerződést (*charter-party*⁴⁹) kötött ezért a *Pegase* nevű hajó tulajdonosával a szállítandó árura. A rakomány csak 65 nappal később érkezett meg. A késedelem tényét a hajó tulajdonosa elismerte. Szerződészegése okán – a hajóraklevélben foglaltak alapján – felperes a hajótulajdonostól követelhetette bekövetkezett kárának megtérítését. *Robert Goff* bíró ítéletében akként foglalt állást, hogy bár a hajótulajdonos nem rendelkezett pontos információkkal a felperes vállalkozásának természetéről, de tudatában kellett hogy legyen annak, hogy viszonteladásra kerülhet sor, és annak, hogy fedezeti ügylet kötésére nincs lehetőség, mert az árut máshonnan nem lehet beszerezni.⁵⁰ Ítéletének indoklásában többek között helyet kapott a fuvarozók felelősségének a *Hadley v Baxendale* ítéletet követő joggyakorlatának áttekintésekor az előreláthatósági szabály *Victoria Laundry* ítéletben való újrafogalmazása mellett az is, hogy az idők folyamán hogyan lazult a *British Columbia Saw Mill Co. v Nettleship* ítélet jogtétele. *Lord Upjohn*-nal

⁴⁸ McGregor: i.m. 698.

⁴⁹ Lásd részletesebben: McGregor: i.m. 680.

⁵⁰ Satef-Huttenes Albertus S.p.A. v Paloma Tercera Shipping Co. S.A. („*The Pegase*”) [1981] 1 Lloyd’s Rep 175 p. 185 col 1.

egyetértve szembehelyezkedett továbbá a „konszenzus elmélettel” is. A *Robert Goff* bíró által megfogalmazott teszt szerint a szokatlan károokért helytállni tartozik a károkozó, ha a körülményeket oly módon hozták tudomására, hogy a károkozó helyében egy *reasonable man* is, ha a szerződéskötéskor fontolóra vette volna a dolgot, számolhatott volna ezen károk bekövetkezésével, vagy oly módon, hogy maga a károkozó ezen tények, körülmények fényében kalkulálhatott azzal, hogy szerződésszegése esetén helytállási kötelezettség terheli majd.⁵¹

A *Chitty on Contracts* munka arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *The Pegase* ítélet értelmében előbb egy szubjektív, aztán egy objektív tesztet kell alkalmazni annak megállapítása érdekében, hogy a károkozó helytállni tartozik-e a szokatlan károokért. A szubjektív szerint ha a körülményekből nyilvánvaló, hogy az alperes – felperes tudomása szerint – nem vállalta a szokatlan károk bekövetkezésének kockázatát, akkor bizonyos körülmények, tények ismerete nem elegendő a felelősség megállapításához. Az objektív szerint pedig, ha nyilvánvaló, hogy az alperes helyében egy *reasonable man* bizonyos körülmények tudatában nem vállalná a szokatlan károk bekövetkezésének kockázatát, a körülmények tudomása szintén nem elegendő a felelősség megállapításához. Ez utóbbira hozza példaként a klasszikus angol jogirodalmi munka a *Muhammad Issa el Sheikh Ahmad v Ali*⁵² ügyet, ahol megállapították alperes felelősségét felperes tőkehiányával összefüggésben keletkezett káraiért, mert ezen károk bekövetkezésével az alperesnek mint *reasonable man*-nak számolnia kellett⁵³. A *Chitty on Contracts* munka követendő szabályként a következőt ajánlja. A lényeges az, hogy megtörténjen a speciális körülményekről való tájékoztatás a felperes vagy megbízásából más személy részéről⁵⁴ az alperesnek oly módon, hogy abból kiderüljön, a felperes számára fontos volt, hogy alperes tudja milyen kihatásai lehetnek annak, ha nem szerződésszerűen teljesít.⁵⁵

⁵¹ Satef-Hutteneš Albertus S.p.A. v Paloma Tercera Shipping Co. S.A. („The Pegase”) [1981] 1 Lloyd’s Rep 175 (11. oldal), McGregor: i.m. 698.

⁵² Muhammad Issa el Sheikh Ahmad an another v Al and other [1947] AC 414, 427 Hivatkozta: Chitty on Contracts im. 743.

⁵³ Lásd még: McGregor: i.m. 162.

⁵⁴ De nem egy idegen személy részéről. Willes bírónak a *British Columbia and Vancouver’s Island Spar, Lumber and Saw Mill Co Ltd v Nettleship* ítéletben [1861-73] All ER Rep 342 erre vonatkozó megállapításával a mai források is egyetértének. Lásd. McGregor: i.m. 161.

⁵⁵ Chitty on Contracts im. 743- 744.

V. Összegzés

Összegezve tehát a jelenlegi joggyakorlat alapján, ha az egyik szerződő fél a szerződés sajátos természetével összefüggő körülményeket a másik fél tudomására hozta, akkor az előbbi fontolóra veheti ezeket. Dönthet úgy, hogy nem köt szerződést vagy nagyobb ellenszolgáltatás fejében vállalkozik a szolgáltatásra vagy csökkenti a károk bekövetkezésének kockázatát vagy korlátozza, illetve kizárja a felelősségét e szokatlan károk tekintetében⁵⁶. A tájékoztatást követő a szerződésszegésért való felelősségre vonatkozó külön nyilatkozat hiányában viszont neki kell viselnie a károk bekövetkezésének kockázatát. De csak akkor, ha a károsult is alappal tehetette fel azt, hogy a szokatlan károk bekövetkezésének kockázatát magára vállalta a szerződés megkötésekor. A szokatlan károkért való helytállási kötelezettség az angol jogban ma már egyértelműen nem szerződési kikötés függvénye, megalapozhatja azt a másik fél részére a szerződéskötéskor nyújtott tájékoztatás is. Bár tény, hogy az előbbi esetben a megtérítendő károk mértékének bizonyítása könnyebb.

⁵⁶ Burrows: i.m. 96.

FUGLINSZKY ÁDÁM

egyetemi adjunktus

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék*

FELRÓHATÓ KÁROSULTI KÖZREHATÁS ÉS KÁRENYHÍTÉSI KÖTELEZETTSÉG DOGMATIKAI ÉS JOGPOLITIKAI ELŐKÉRDÉSEI A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN

A felróható károsulti közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség jelentősége többek között abban áll, hogy e jogintézmény(ek) jelenti(k) az egyetlen kivételt a kártérítési jog 'mindent-vagy-semmit' logikája alól, s így a teljes kártérítés elvének hatékony korlátját képezi(k).¹ A modern kártérítési jogban elválik ugyanis a felelősség alapja, a felelősségi feltételek rendszere egyrésztől, és a kár mértékére vonatkozó szabályok másrésztől, s e két intézmény csak a fent említett 'mindent-vagy-semmit' logika szerint kapcsolódhat össze. Amennyiben a felelősségi feltételek teljesülnek, a teljes kárt meg kell téríteni; a felróhatóság foka és egyéb felelősségi tényezők nem befolyásolják a kártérítés mértékét, ez utóbbi kizárólag az elszenvedett kár nagyságától függ ('mindent'). Ha azonban a felelősségi feltételek bármelyike (károkozó magatartás, ok-okozati összefüggés, felróhatóság vagy egyéb felelősségi mérce, vétőképeség illetve jogellenesség) hiányzik, még csak részleges kártérítés sem jár ('semmit').

¹ Kézirat lezárva 2008. augusztus 29-én, a közzétett bírói gyakorlat áttekintése 2008. június 30-ával zárult. A www.birosag.hu honlapon elektronikus formában közzétett határozatokat a bírósági portál szerinti azonosítószámmal – s amennyiben szerepelt a határozat közzétett változatán – bírósági ügyszámmal hivatkozunk.

Lásd <http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=anonim>. A tanulmány a területi korlátok miatt jelentős rövidítésen esett át. Teljes terjedelmében, az egyes esetcsoportokhoz kapcsolódó bírói gyakorlattal bővítve, részletesen ld. Fuglinszky Ádám, Felróható károsulti közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban, Polgári Jogi Kodifikáció, 2008/4. 3-23.

A teljes kártérítés elvéről és korlátairól lásd: Fuglinszky Ádám: A teljes kártérítés elve, kritikája és korlátai, In: Kisfaludi András (szerk.), Liber amicorum, Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest (2007) 201.

Felróható károsulti közrehatás vagy a kárenyhítési kötelezettség megszegése esetén azonban a 'többé-kevésbé' logikáját követő megoldásra, azaz kármegosztásra kerül sor.

A kármegosztás morális és dogmatikai alapjai egyértelműek a polgári jogban: egyrészt a teljes kár megtérítése ezekben az esetekben a 'venire-contra-factum-proprium' elvének figyelmen kívül hagyását jelentené; másrészt pedig ha és amennyiben a 'casus-nocet-domino' alapgondolatát elfogadjuk, miszerint a senkire át nem hárítható kárt a tulajdonosnak, károsultnak kell viselnie, akkor annál inkább rá kell terhelnünk a kár azon részét, amelyet ő maga (felróhatóan) okozott, vagy amely kárenyhítési kötelezettsége elmulasztásából fakad.² A károsulti magatartás értékelését kívánja meg az egyenlő bánásmód alkotmányos elve is: az adott helyzetben általában elvárhatóság mércéjétől való eltérés semmilyen körülmények között, így károsulti minőségben sem maradhat következmények nélkül.

A nem vagyoni érdeksérelmek kompenzálása esetén nem különül el a kár összegének megállapítása majd utóbb annak (százalékos) megosztása a közrehatás ill. felróhatóság arányában a károkozó és a károsult között. A fenti körülmények figyelembe vétele egy lépcsőben történik. A nem vagyoni érdeksérelmet más típusú (vagyoni) előnnyel kompenzálni hivatott és arra alkalmas összeg meghatározásakor a számos mérlegelési tényező egyikeként veszi figyelembe az eljáró bíró a felróható közrehatást ill. a kárenyhítési kötelezettség elmulasztását.³

² Lange in: Hermann Lange/Gottfried Schiemann: Schadensersatz, Handbuch des Schuldrechts in Einzeldarstellungen, Band 1, 3., neu bearbeitete Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen (2003) 547.

³ Lásd pl. a következő két döntést: Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.583/2007/4., közzétételi száma szerint DIT-H-PJ-2007-60; ill. Fővárosi Ítéltábla: 6Pf.20.760/2007/7, FIT-H-PJ-2007-280. Vagy a szakirodalomban többek között: Havasi Péter: A nemvagyoni kár bírói gyakorlata, Gazdaság és Jog, 2002/1. 11.-14., 14.; Petrik Ferenc: Kártérítési jog, Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVGORAC, Budapest (2002) 264.; Nagy in Nagy Éva - Pecze Dóra: Polgári Jog II., jogi szakvizsga segédkönyvek, Dialóg Campus, Budapest-Pécs (2004) 69.

I. Homogén, vagy kettős jogintézmény?

Minden további elemzés előtt azt szükséges tisztázni, hogy a felróható károsulti közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség vajon egységes, homogén jogintézmény-e, ugyanazon logika két aspektusáról van-e szó, vagypedig éppen ellenkezőleg: két különböző jogintézményről, amelyeket csak és kizárólag azonos jogkövetkezményük, a kármegosztás kapcsol össze.

E két jogintézmény elhatárolása általában időbeli tényezők alapján szokott történni: a kár bekövetkezésében közrehatni csak a káresemény megtörténteig lehet. Ezt az időpontot követően már a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásáról beszélhetünk.⁴ E felosztás azonban legfeljebb didaktikai szempontból alkalmazható, hiszen számos olyan kivétel ismeretes, amelyek alapján a főszabály helyessége megkérdőjelezhető. Egyrészt a kár bekövetkezése időben elhúzódhat, az idő múlásával újabb és újabb vagyoni ill. nem vagyoni érdeksérelmek következhetnek be, válhatnak ismeretessé. E folyamatosan fellépő következmények károsulti 'katalizálása' egyaránt tekinthető felróható közrehatásnak, ha a később bekövetkező károkat független tényezőnek tekintjük; ugyanakkor e magatartás az egész károkozási folyamat és az eldöntendő tényállás szempontjából a már bekövetkezett károk enyhítése elmulasztásának is minősíthető. Ebben az összefüggésben az elhatárolás szinte elveszíti jelentőségét, hiszen pusztán terminológiai, logikai kérdés, hogy melyik értelmezést fogadjuk el. További megkülönböztetési szempont lehet a közreható magatartás jellege: ha az tevékenység, aktív magatartás, akkor felróható közrehatásról beszélünk. A kárenyhítési kötelezettség elmulasztása ezzel szemben, ahogy az elnevezés is mutatja, mulasztás, vagyis passzív magatartás. Ez a megállapítás szintén csak korlátozottan lehet igaz: mulasztás is közreható a kár bekövetkeztében, nemcsak tevételes magatartás; a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása pedig felfogható aktív magatartásként is, mindez megint csak megközelítés kérdése (pl. ha a károsult nem tartja be az orvos utasításait a rehabilitációra, diétás étrendre vonatkozóan, az első közelítésben mulasztás, ugyanakkor

⁴ Lásd pl. Csongrád Megyei Bíróság 1.Gf.40072/2001/4, BDT 2003. 791., ill. a szakirodalomban: Kemenes in: Gellért György (szerk.) A Polgári Törvénykönyv Magyarázata, 1. kötet: 1.-364. §§, KJK-Kerszöv, Budapest (2004) 340. §, 1235.

formál logikai szempontból a türelmes rehabilitáció helyett túl korán elkezdett extrém sportok, a magyaros konyha klasszikus ételeinek rendszeres fogyasztása a kímélő étrend helyett miért ne lehetne felfogható olyan aktív magatartásként, ami közrehat a kár kialakulásában, nagyságában?). A felróható közrehatás is tekinthető mulasztásnak, a kár megelőzésére irányuló kötelezettség elmulasztásának, ahogy ezt pl. a Debreceni Ítéltábla is megfogalmazza: „A II. rendű felperes a vezetői magatartása rossz megválasztásával a már létező kárveszélyes helyzetben a közvetlen károk kifejlődésének megakadályozását, azaz a kár megelőzését mulasztotta el.”⁵ Az elhatárolások kritikája és relatív értéke – a fentiek szerint – arra enged következtetni, hogy valójában egy jogintézményről van szó, s nem kettőről.

Hasonló következtetést lehet levonni a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma 36. számú állásfoglalásának indoklásából is. Az állásfoglalás egységesen kezeli és indokolja a felróható károsulti közrehatást a kár előidézésében, bekövetkezésében és súlyosbodásában. „A károsulttól elvárható magatartás elmulasztása kifejezésre juthat a kármegelőzés elhanyagolásában, a károkozás során tanúsított felróható magatartásban, a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásában.”⁶ A kármegosztás alapja minden említett esetben a Ptk. 340. § (1) bekezdése.

A deliktuális felelősség körében egységes szabályozásról és felfogásról tanúskodik az új Polgári Törvénykönyv parlament elé terjesztett törvényjavaslata és Vékás Lajos által szerkesztett ún. szakértői tervezete. A T/5949 számot viselő törvényjavaslat 5:475. § (1) bek. és a szakértői tervezet 5:514. § (1) bek. szerint a károsult a kár elhárítása és csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget. A tervezet indokolása szerint a károsult fő kötelezettsége, hogy „az általa elszenvedett kárt ne fokozza, azaz hogy tevékenysége a kár elhárítására, csökkentésére irányuljon”.⁷

⁵ Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.583/2007/4., DIT-H-PJ-2007-60. A két intézmény összekapcsolódásához és az elhatárolás bizonytalanságaihoz lásd még a BH 1981. 115. számon közzétett döntést.

⁶ PK 36., indokolás, 2. bek.

⁷ Lábady in: Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex, Budapest (2008) 5:514. § (1), 1120., ugyanígy T/5949. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, letölthető:

A már bekövetkezett kár enyhítésére irányuló kötelezettség indokolásbeli hangsúlyozásából még nem következik, hogy a tervezet a két jogintézmény elkülönítését szorgalmazná, éppen ellenkezőleg: a károsultnak a még be nem következett kár elhárítása is kötelezettsége. Ugyanakkor a törvényjavaslat 5:120. §-a a szerződésszegéssel okozott károk körében a két jogintézményt elkülöníti, az (1) bekezdés a közrehatás esetén a kármegosztást – felróhatóságtól függetlenül – a közrehatás arányában rendeli elvégezni. (Ennek oka azonban a szerződésszegésért való felelősség felróhatóságtól való elszakítása, s ezzel összefüggésben a károsult és a károkozói oldal összehangolása.) A (2) bekezdés azonban a kárenyhítési kötelezettség megszegésén alapuló kármegosztást a felróhatóság feltételéhez köti.⁸

A fentiek alapján még mindig úgy tűnik, hogy a felróható károsult közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása dogmatikai szempontból nem két különálló jogintézmény. Jogkövetkezményük is ugyanaz: kármegosztás. E válasz azonban elhamarkodott lenne, mivel a kérdés nem választható el annak vizsgálatától, hogy vajon önálló felelősségi tényező-e a károsult közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása a károsult (passzív) oldalon, avagy pusztán egyes károkozói (aktív) oldali felelősségi elemek – okozatosság, felróhatóság – ’tükörképei’. Amint ebben a kérdésben állást foglaltunk, a két jogintézmény egymás közötti viszonya, az elhatárolás jelentősége is egyértelművé válik. Mindez nem pusztán elméleti fölvetés, hanem komoly gyakorlati jelentőséggel bír: amennyiben azt állapítjuk meg, hogy a két jogintézmény nem önálló tényező és aktív felelősségi elemek tükörképei, akkor a kármegosztás is aszerint fog alakulni, hogy melyik aktív oldali elemhez kötődnek, azaz, vajon ugyanahhoz az aktív oldali elemhez kötődik-e a felróható közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása. Ha igen, a kármegosztást egységes szempontrendszer szerint kell végeznünk. Ha nem, a kármegosztás alapja és módszere a két jogintézmény kapcsán eltérő lehet.

<http://www.parlament.hu/irom38/05949/05949.pdf>, letöltés időpontja 2008. augusztus 20.; 5:475. §, 1263.

⁸ Törvényjavaslat 2008; 5:120. § (1). *Nem kell megtéríteni a szerződésszegéssel okozott kárt annyiban, amennyiben a károsult fél a kár bekövetkezésében közrehatott. (2) Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét sem, amely abból származott, hogy a károsult a kárenyhítési kötelezettségének felróható módon nem tett eleget.*

Elképzelhető, hogy a károsulti oldali jogintézmények egyszerre több aktív oldali felelősségi feltételhez is kötődnek. Ebben az esetben a kapcsolódás intenzitását kell vizsgálni: melyik aktív oldali elem van rájuk elsődleges hatással, melyik elem megfelelő alkalmazásával kell kezdeni a kármegosztást.

II. Önálló jogintézmény(ek)?

A fenti értelemben tehát felvethető, hogy a felróható károsulti közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása önálló felelősségi tényező. A károsult felelősségének: úgymond magával szemben fennálló, általános védekezési kötelezettségének megszegésén alapuló felelősségének alapja. Az uralkodó álláspont azonban elutasítja, értelmetlennek tartja ezt a megközelítést. *Lábady Tamás* szerint a kárt nem a károsult okozta „és ráadásul saját magával szembeni kártérítési felelősségről értelmetlen volna beszélni”, így a kárenyhítési kötelezettség elmulasztását a másik fél, tehát a károkozó kártérítési felelősségének körében kell és lehet értékelni.⁹

Osztjuk *Lábady Tamás* álláspontját. A felróható károsulti közrehatás – elnevezéséből következően is – a felróhatósághoz és az okozatossághoz kapcsolódik, e jogintézmények, felelősségi feltételek megjelenése a károsulti (passzív) oldalon. Valójában bizonyos okozatossági és felróhatósági kombinációk, együttállások jogpolitikai eredetű kiragadásáról és elkülönült szabályozásáról van szó. Sok esetben fordul elő, hogy a károkozó magatartás és a kár közötti ok-okozati összefüggés fennállása nem egyértelmű és nem megnyugtatóan elfogadható az eljáró bíró számára. Ennek számtalan oka lehet, ld. pl. a közreható természeti esemény (katasztrófa), az alternatív okozatosság, a megüresítő más ok, a károsult érzékenysége, stb. esetcsoportokat.¹⁰ Gyakorlati és jogpolitikai szempontból jól elválaszthatók e körön belül azok az esetek, amikor az okozatosság fennállását valamilyen károsulti magatartás gyengíti.

⁹ Vékás – Lábady: i.m. (2008), 5:514. §, 1120.

¹⁰ Fuglinszky Ádám: Megy-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb? Felelőhatóság, adekvát kauzalitás és előreláthatóság a szerződészegéssel okozott következménykárok kezelésében, In: Acta Conventus de Iure Civili Tomus VII., szerk: Görög Márta, Lectum Kiadó, Szeged (2007) 238.

A tényállás ekkor általában könnyebben felderíthető, s a kármegosztás alkalmazása mindenképpen találkozik a társadalom igazságérzetével.

Vagyis a felróhatóság és az okozatosság intézményéről történt leválás oka jogpolitikai, gyakorlati (jogalkalmazási) és nem dogmatikai természetű. Önálló vizsgálat tárgyát fogja képezni, hogy a kármegosztás a közrehatás, vagy a felróhatóság arányában történik-e de lege lata és történjen-e de lege ferenda, ami megmutatja, hogy a jogintézmény kapcsolata az okozatossággal vagy a felróhatósággal szorosabb-e.

A kárenyhítési kötelezettség kapcsán az okozatosság kérdése egyszerűbbnek tűnik, hiszen a kárenyhítési kötelezettség az egyes kárelemekhez kapcsoltnak nevesíthető. Az egyes kárelemek kapcsán teljesítendő kárenyhítési kötelezettség megszegése nyilván az érintett kárelemek megtérítését zárja ki. Szembeötlő továbbá a kárenyhítési kötelezettségnek a kárfogalommal, a megtérítendő károk körével fennálló szoros összefüggése. A szabályok funkcionalitását tekintve közömbös ugyanis, hogy a megtérítendő károk körét határozzuk meg szűkebben, már ebben a logikai és dogmatikai lépcsőben kizárva azokat az elemeket, amelyek a károsult mulasztásával, mulasztásaival állnak összefüggésben; vagy pedig megállapítjuk a teljes kárt a lehető legtágabb értelemben, és azt mulasztásarányosan csökkentjük, kármegosztást alkalmazva. A megtérítendő károk köre, vagyis a kárfogalom és a kárenyhítési kötelezettség a szakirodalomban is gyakran együtt, összefonódva jelenik meg. A következmény ugyanaz pl. akkor, ha megtérítendő kárként csak az újbóli beszerzési értéket fogadjuk el, amennyiben a megjavítás költsége ezt az összeget meghaladná; de akkor is, ha a javítási költséget tekintjük kárnak és azt csökkentjük a kárenyhítési kötelezettség elmulasztására tekintettel, mondván: a károsultnak a megjavítás helyett újbóli beszerzés eszközlése útján kellett volna csökkentenie a kárt. Hasonlóképpen: szólhat az elmaradt vagyoni előny megállapítása is már eleve csak egy határozott időtartamra, mondjuk a kár bekövetkezését követő egy évre, de ugyanerre az eredményre vezet, ha a bíróság több évre vetítve egy nagyobb összeget állapít meg, ám arra az álláspontra helyezkedik, hogy a károsult nem tett eleget kárenyhítési kötelezettségének, amikor a kártérítési összeget nem a jövedelemtermelő eszköz helyreállítására fordította és

jövedelemtermelő tevékenységét nem folytatta, s így egyévi összeget ítélt meg.¹¹

Sem a felróható károsulti közrehatás, sem pedig a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása nem önálló felelősségi jogintézmények tehát, hanem a felróhatóság-okozatosság, illetve a felróhatóság – okozatosság - kárfogalom aktív oldali felelősségi elemek károsulti (passzív) oldali vetületei, tükörképei. Részben más jogintézményekhez kapcsolódnak, hiszen a kárfogalommal való összefonódás csak a kárenyhítési kötelezettség sajátja; részben pedig ugyanazon jogintézmények tükörképei (felróhatóság és okozatosság), de a két érintett aktív oldali elemet másként képezik le, ami különösen az okozatosság vizsgálatánál szembeötlő. A felróható károsulti közrehatás egy szál a komplex ok-okozati folyamatok valójában kibogozhatatlan szövedékében, a többi eredővel (releváns oknak tekintett cselekvéssel, eseménnyel, körülménnyel) szerves összeolvadásba kerülve valamennyi kárelemre, kárfajtára kihat, megállapítása esetén a kármegosztást valamennyi kártípus tekintetében következetesen el kell végezni. A kárenyhítési kötelezettség és annak elmulasztása általában jól elkülöníthetően egy (esetleg több) kárelemhez kötődik, az adott kárenyhítési kötelezettség és az elmulasztása miatt bekövetkezett kárnövekmény viszonylag könnyen azonosítható, egymáshoz egy-egyértelműen hozzárendelhető, egymásnak megfeleltethető.

Összességében tehát azt a munkahipotézist lehet felállítani, mely szerint a felróható közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség megsértése két külön jogintézmény, két önálló esetcsoportot képeznek nem jelentéktelen hangsúlyeltolódásokkal az okozatossághoz, a felróhatósághoz és a kárfogalomhoz való kötődésük tekintetében. A kármegosztás szempontjai, alapjai így eltérően alakulhatnak az egyiknél és a másiknál.

¹¹ Lásd ehhez a BH 1996. 332. számon közzétett döntést ill. Bárdos Péter: Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében, HVGORAC, Budapest (2001) 172. és Petrik: i.m. (2002) 224. elemzését.

III. Az elvárhatósági mérce

károsulti közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség megszegése esetén

A felróhatóságot a károsulti oldalon ugyanúgy kell megítélni, mint a károkozói oldalon, legalábbis a kérdésfeltevést illetően: hogyan kell eljárnia, viselkednie egy átlagos, de gondos személynek saját érdekei védelmében. Az aktív oldali felróhatósághoz hasonlóan itt sem az érintett tudattartalmát vizsgáljuk (büntetőjogi értelemben vett szándékossági vagy gondatlansági viszonyulás magatartásának következményeihez), hanem azt a körülményt, hogy az objektivizált és tipizált mérce segítségével felállított magatartási kívánalomnak megfelelően járt-e el. Ha igen, akkor nincs alap kármegosztás alkalmazására, nemleges válasz esetén azonban kármegosztásra fog sor kerülni.

Joggal merül fel a kérdés mind a bírói gyakorlatban, mind pedig a jogtudományban, hogy helyes-e, igazságos-e a károsulttal szemben ugyanazt a zsinórmértéket, ugyanolyan szigorú elvárhatósági szintet alkalmazni, mint a károkozóval szemben. Ha ez így lenne, akkor a részleteket illetően is azonos elvek mentén, azonos esetsoportokat képezve járhatnánk el mint az aktív, károkozói oldalon, a felróható károsulti közrehatást a károkozói közrehatás, mint felelősségi-feltétel tükröképének tekintve. A bírói gyakorlat és a szakirodalmi szerzők döntő többsége ezzel ellentétes álláspontot foglal el. Eszerint, a károsult akarata ellenére került olyan helyzetbe, ami számára károsodással járt. Őt senki nem kérdezte meg, hogy beleegyez-e a károkozásba, kívánja-e azt, kissé vulgárisan fogalmazva, hogy szeretne-e kárt szenvedni. A veszély és a károkozó magatartás leggyakrabban felkészületlenül, hirtelen, meglepetésszerűen éri a károsultakat, akiknek általában nincs idejük a lehetséges döntési alternatívákat felelősségteljesen, az összes következményre és ezek valószínűségére kiterjedően végiggondolni. Nem biztos tehát, hogy ki tudják választani azt a magatartást, amelyet tanúsítva nem válnak maguk is a kár részleges okozóivá. A károsulttal szemben ezért megengedőbb, kevésbé szigorú elvárhatósági mércét kell alkalmazni. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 36. számú állásfoglalása mindezt ekképpen fogalmazza meg: „Az elvárhatóság megítélésénél figyelembe kell venni, hogy a károkozótól nagyobb mértékben lehet elvárni, hogy felismerje a kár bekövetkezésének lehetőségét, mint a károsulttól a károsodás veszélyének felismerését.

A károsult számolhat azzal a következménnyel, hogy a károkozástól mindenkinek tartózkodnia kell, kivételes esetektől eltekintve tehát nem várható tőle a szokásokat meghaladó elhárítási készenlét.”¹² Nem feltétlenül felróható tehát, ha a károsult a védekezésnek, kárelhárításnak, -csökkentésnek nem a legmegfelelőbb módját választja.¹³ Ahogy a Legfelsőbb Bíróság másodfokú tanácsa egy 1982-ben közzétett eseti döntésben fogalmazott, a kárenyhítési kötelezettség nem lehet terheesebb, mint maga a kártérítési kötelezettség.¹⁴ A szóban forgó esetekben valójában nem is a felróhatóság eltérő alkalmazásáról, tartalmának megváltoztatásáról van szó, hanem az ’adott helyzet’ megfelelő értékeléséről. A károsult számára más az adott helyzet, így mást jelent esetében az elvárható magatartás is.

Ugyanakkor a 36. sz. állásfoglalásban azt is olvashatjuk, hogy „A polgári jogi viszonyokban a feleknek úgy kell eljárniuk, hogy magatartásuk testi épséget, életet és anyagi javat ne veszélyeztessen. A károsultnak ezért a kár megelőzése érdekében a kárveszélyes helyzeteket lehetőleg kerülnie kell. Ha ezt nem teszi, és kár éri, ennek következményeit maga viseli.”¹⁵ *Bauer* egy 1988-as tanulmányában a kockázatalosztási szemléletre hivatkozva úgy érvel, hogy pl. a megrendelő kötelezettsége megfelelő tartalékok beépítése saját gazdálkodó egységének gazdasági-műszaki folyamataiba annak érdekében, hogy ha a kötelezett késedelmesen szállít is, ez se okozzon jelentős zavart, ne vezessen számottevő károsodáshoz.

¹² PK 36., indokolás, 3. bekezdés. A szakirodalomban ugyanígy többek között Zoltán Ödön: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1961) 36. és Petrik Ferenc: A kártérítési jog, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1991) 36. Bárdos (2001): i.m. 63. is azon a véleményen van, hogy a törvényalkotó feltehetően nem kívánt általános kármegelőzési kötelezettséget deklarálni. Egy példa a közzétett bírói gyakorlatból: BH 1989. 115 – LB.Gf.IV.30.670/1988, a Legfelsőbb Bíróság szerint nem elvárható az ABC boltot üzemeltető felperestől, hogy a hétfégi zárvatartás alatt gondoskodik a hűtők felügyeletéről, hiszen nincs ilyen előírás vagy gyakorlat, és erre apparátus hiányában nem is képes.

¹³ Közzé nem tett bírósági ítéleteket idézve Petrik: i.m. (1991) 38., Petrik: i.m. (2002) 77., 80.

¹⁴ BH 1982. 103. – LB.Gf.II.31.030/1980.

¹⁵ PK 36., indokolás, 1. bek.

Álláspontja szerint tehát gazdálkodó szervezetek egymás közötti viszonyait illetően a Ptk. 340. §-ából levezethető egy általános kármegelőzési, tartalékképzési kötelezettség.¹⁶ A generálklauzula absztrakciós szintjén nehéz következetesen állást foglalni tehát abban a kérdésben, hogy mennyiben terheli a jogalanyokat általános kármegelőzési, veszélyelkerülési kötelezettség; másként, kissé sarkítva fogalmazva: mennyiben kell defenzíven viselkednünk, és folyamatosan rettegetve, a minket fenyegető potenciális károkozók magatartását pásztázva élnünk mindennapjainkat. A kérdésre valószínűleg egy alacsonyabb absztrakciós szinten, esetsoportokra bontva adható hozzávetőleges iránymutatás, amit végül minden egyes esetben a konkrét körülmények is befolyásolnak.¹⁷

Az általános szintjén elsősorban a kárenyhítési kötelezettség körében rajzolódottak ki bizonyos alapelvek, mint pl. hogy a kárenyhítési kötelezettség elsődleges célja nem a károkozó mentesítése, így aránytalan, rendkívüli megerőltetést kívánó aktivitás nem várható el a károsulttól.¹⁸ Ennek következtében a károsultnak semmilyen olyan cselekvést nem kell felvállalnia, amely szokatlan, az átlagosnál kockázatosabbnak tekinthető;¹⁹ nem köteles olyan magatartásra, amelynek a kifejtésével pl. saját jó hírnevét veszélyeztetné, vagy elhagyná a legalitás talaját. Általában azt kell tennie, „ami adott esetben egy értelmesen gondolkodó, rendes embertől elvárható”,²⁰ „józan

¹⁶ Bauer Miklós: Felelősség és kártérítés de lege ferenda, *Jogtudományi Közlöny* 1988/5. 278.

¹⁷ Lásd pl. BH 1996. 34. – LB.Pfv.22.899/1994.: a havas, csúszós úton téli időszakban elvárható a gyalogosoktól, hogy különösen fokozott óvatossággal és körültekintően közlekedjenek. A felperes balesetét okozó hómaradvány egy felnőtt ember lépésével átléphető volt. A felperes nem így tett, közrehatását 25%-ban látta megállapíthatónak a Legfelsőbb Bíróság. Ugyanakkor a Szegedi Ítéletábla Gf.III.30.120/2008/7. – SZIT-H-GJ-2008-41. számon közzétett ítélete szerint a felperes vállalat fuvarozói tevékenységet akkor is, ha csak egy, a szerződéses kötelezettség teljesítésére alkalmas járműve van (és nincs tartalékszerelvény).

¹⁸ Nochta Tibor: A kármegelőzés polgári jogi eszközeiről, *Jogtudományi Közlöny* 1989/3. 129., Petrik: i.m. (1991) 39., Nagy-Pecze-Nagy: i.m. (2004) 23.

¹⁹ Például egész biztosan nem kell a felperesnek a hibásan teljesítő alperestől vásárolt balesetveszélyes gépkocsijával közlekednie annak érdekében, hogy ne szenvedjen el jövedelem-kiesést magánórái elmaradása miatt. Lásd BH 1987. 121. – LB.P.Törv.III.20.360/1986.

²⁰ Lukács Endre: A károsulttól elvárt magatartás kárának enyhítésére, *Külgazdaság jogi melléklete* 1981/11. 11.

gazdasági számítás” alapján.²¹ A szerződési jogban – különösen professzionális, üzleti tevékenységét gyakorló károsult esetén – magasabb lehet az elvárási szint. *Almási* 1929-ben megjelent művében leszögezi, hogy „a hitelező gondossági kötelezettségét annál nagyobb mérvűnek kell tekintenünk, minél inkább visszterhes alapú, vagy legalább is forgalmi jellegű jogokat gyakorol ő és annál kisebbnek, mennél rosszhiszeműbb és forgalomellenesebb az adós kötelemszegése.”²² *Lukács Endre* 52 évvel később megjelent cikkében hasonló álláspontot képvisel, véleménye szerint a kereskedő, üzletember károsultnak olyan intézkedéseket kell tennie, amilyeneket az ő helyzetében egy rendes, gondos kereskedőtől, üzletembertől el lehet várni, figyelemmel az áru, vagy szolgáltatás sajátosságaira, értékesítési, vagy megszerzési lehetőségeire, stb. Fent idézett tézisével összhangban, e kötelezettség határát az üzletág szokásai, a károsult jó hírneve, a súlyos kockázatvállalás és a legalitás jelentik.²³

IV. Felróható károsulti közrehatás

IV/1. Jogalap: Ptk. 340. § (1) bekezdés, 345. § (2) bekezdés

A felróható közrehatás miatti kármegosztás jogalapja a Ptk. 340. § (1) bekezdése, annak ellenére, hogy a jogszabályszóvegben kifejezetten nem szerepel a ’károsult felróható közrehatása’, mint szófordulat; ehelyett a kár elhárítására és csökkentésére irányuló kötelezettséget írt elő a károsult terhére a jogalkotó. Első olvasásra és a jogszabályszóveg nyelvtani értelmezése mellett a kár elhárítása is csak már bekövetkezett kár esetében jöhet szóba. Létezik ugyanakkor a kár elhárításának olyan tágabb értelmezése is, hogy mindenki lehetőleg kerülje a kárveszélyes helyzeteket, s ha önmagának okoz kárt, azt másra át nem háríthatja.²⁴

²¹ BH 1987. 450. – LB.Gf.II.30.023/1987.

²² Almási Antal: A kötelmi jog kézikönyve, I. kötet, 2. kiadás, Tébe, Budapest (1929) 179.

²³ Lukács: i.m. (1981) 11.

²⁴ Petrik: i.m. (1991) 35., ugyanakkor Bárdos: i.m. (2001) 63. vitatja, hogy a potenciális károsultakat általános kármegelőzési kötelezettség terhelné. Ebből azonban még nem következik, hogy a 340. § (1) bek. felróható közrehatásra történő alkalmazásával nem értene egyet.

A tény, hogy a 340. § (1) bekezdése nem tartalmazza expliciten a felróható közrehatás kifejezést, a bírói gyakorlatban meg sem jelenik problémaként, s a bíróságok egyértelműen ezt a szabályt tekintik a kármegosztás alapjának felróható közrehatás esetén, ahogy ez a 36. sz. polgári kollégiumi állásfoglalásból is kitűnik. Az állásfoglalás szövegezése szerint „Ha a károkozó magatartás előidézésében, a kár bekövetkezésében, a kár súlyosbodásában az elvárható magatartást elmulasztó károsult is közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Ez esetben a Ptk. 340. §-ának (1) bekezdése szerint kármegosztásnak van helye.”²⁵ A hazai polgári jogászok között volt olyan, aki észlelte a problémát, s azt a 340. § (1) bekezdésének analóg alkalmazásával javasolta megoldani.²⁶ A Törvényjavaslat 5:475. § (1) bekezdése,²⁷ valamint a szakértői tervezet 5:514. § (1) bekezdése a hatályos Ptk.-nak megfelelő szöveget tartalmaz. Veszélyes üzemi felelősség esetében a Ptk. 345. § (2) bekezdése a kármegosztás egyértelmű és speciális jogalapja. E szabály az új Ptk. törvényjavaslata szerint szerepelni fog a kódexben.²⁸

IV/2. A kármegosztás alapja: okozatosság v. felróhatóság

Fejtörést okoz annak eldöntése, hogy felróható károsulti közrehatás esetén mit tekintünk a kármegosztás alapjának: a közrehatás (azaz okozatosság) arányát vagypedig a felróhatóság arányát, illetve esetleg a kettőnek valamilyen kombinációját. Ha a közrehatás aránya a kármegosztás szempontja, akkor aszerint dönt a bíró, hogy a károsulti magatartás az okfolyamatban mekkora szerepet játszott: ha a kár bekövetkezéséhez vezető eseményeket, okokat együttesen 100 %-nak tekintjük, akkor ezen belül hány százalékra tehető a károsulti magatartás aránya. Ebben az esetben a felróhatóság szerepe csak annyi, hogy eldöntsük: alkalmazunk-e egyáltalán kármegosztást, vagy sem. Ha a károsulti magatartást felróhatónak ítéljük, akkor igen, ám a porciózás maga már a közrehatás arányában történik. A másik lehetséges felróhatóság foka, mértéke szerinti kármegosztás, vagyis nem a károsulti magatartás okfolyamatban betöltött szerepét, arányát vizsgáljuk, hanem

²⁵ PK 36, rendelkező rész, első mondat.

²⁶ Asztalos László: A polgári jogi szankció, Akadémiai Kiadó, Budapest (1966) 99.

²⁷Törvényjavaslat 2008, 5:475. § (1) bek. 334.

²⁸ Lásd Törvényjavaslat 2008, 5:491. §, 339.

aszerint osztjuk meg a kárt, hogy a károkozó és a károsult milyen mértékben tért el az adott helyzetben általában elvárható magatartástól; némiképp leegyszerűsítve: melyikük ténykedése mennyire volt súlyos. Ebben az esetben a vizsgálati sorrend fordított: az okozatosság tölti be azt a korlátozott és 'előszűrésre' szorító szerepet, mint az okozatosság-alapú megosztásnál a felróhatóság: ha a károsult magatartás és a kár között nincs ok-okozati összefüggés, akkor kármegosztásra egyáltalán nem kerül sor.

a) a 36. és a 37. sz. Polgári Kollégiumi Állásfoglalások

A 36. sz. Polgári Kollégiumi állásfoglalás nem ad választ a fenti kérdésre, mivel indokolásából mindkét álláspont levezethető. Az állásfoglalás fent idézett megfogalmazásából és kifejezéseiből: 'a kár előidézésében, bekövetkezésében való közrehatás'; 'magatartásának következményeit maga viseli'; inkább az tűnik ki, mintha az okozatosság aránya, a közrehatás aránya lenne a százalékos kármegosztás alapja. Az okozatosság elsődlegessége vezethető le az alábbi idézetből is: „Ha a károsult e kötelezettségét (a kárelhárítási kötelezettséget, F.Á.) elmulasztja, vagy maga is a károkozás irányába ható magatartást tanúsít..., mulasztása a kártérítés mértékét befolyásolja, kármegosztásra vezet, mert a károsult lényegében maga is károkozó”,²⁹ de méginkább a következő sorokból: „... a károsult maga viseli a kárnak azt a részét, ami abból származott, hogy az általában elvárható magatartást elmulasztotta. A jogellenes károkozótól kárának megtérítését csak az ezt meghaladó részében követelheti, vagyis közöttük kármegosztásnak van helye.”³⁰ Ez utóbbi citátum valójában a fenti első álláspontot ismétli meg: mindenekelőtt megvizsgáljuk, hogy a károsult magatartása felróható-e, s ha igen, akkor az ebből származó – a származik ige ebben az összefüggésben az ok-okozati összefüggésre utal – károkat nem követelheti, vagyis a károkat 'származásuk szerint', a közrehatás arányában kell megosztani.

Ugyanakkor a felróhatóság-alapú kármegosztás hívei is találnak muníciót az állásfoglalásban, többek között az alábbi, felróhatóság-arányos kármegosztást sugalló, mondatban: „... a károkozó sem kötelezhető a már bekövetkezett kárból nagyobb rész viselésére, mint

²⁹ PK 36., indokolás, 2. bek.

³⁰ PK 36., indokolás, 4. bek.

ami a terhére felróható.”³¹ Az állásfoglalás végül megválaszolatlanul hagyja a kérdést: „Azt, hogy a károsultnak a károkozásban való közrehatása milyen mérvű, a bíróság mindig az adott tényállás mellett, az eset minden körülményére figyelemmel, a károsult részéről az adott helyzetben általában elvárható magatartás figyelembe vételével állapítja meg.”³² Eszerint a kármegosztás aránya a közrehatás arányában történik, de a közrehatás arányának megállapítása során az is szerepet játszik, hogy mi az adott helyzetben általában elvárható magatartás, vagyis figyelembe kell venni a felróhatóságot is. E dodonai összegzés az okozatosság és a felróhatóság összehasonlásának látszatát is kelti, ami nem feltétlenül segíti a jogalkalmazói vagy elemzői tisztánlátást. A Ptk. 344. § (3) bekezdéséhez kapcsolódóan a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 37. számú állásfoglalása, amely a többes károkozáshoz kapcsolódó egyetemleges marasztalás mellőzése esetén értelmezi a közrehatás arányát. Amennyiben a károsulti közrehatást a többes károkozás egy sajátos eseteként fogjuk fel – aminek alátámasztására a 36. sz. állásfoglalásban is találunk érveket –, akkor a közrehatás arányát illetően iránymutatással szolgálhat a 37. sz. állásfoglalás, amely azonban a közrehatás arányát a felróhatóság arányához közelíti, szinte azonosnak tekinti-e két fogalmat: „... a közrehatás arányának meghatározásánál a magatartás felróhatóságát megfelelően értékelni kell.”,³³ olvashatjuk az indokolásban. Ugyanitt szerepel, hogy „a kérdést a Ptk. 344. §-a (3) bekezdésének a kártérítési felelősségre vonatkozó egyéb rendelkezésekkel, így különösen a Ptk. 339. §-ával és 344. §-ának (1) bekezdésével összefüggésben való értelmezése útján, valamint a kártérítési felelősség körében érvényesülő elvek szem előtt tartásával kell megoldani.”³⁴ Az állásfoglalás indokolása tartalmaz ennél határozottabb kijelentéseket is, mint pl. hogy elsősorban a károkozásban való közrehatás felróhatóságának van jelentősége és ezért a 344. § (3) bekezdés alkalmazásánál is ezt kell szem előtt tartani; vagy, ha valamelyik fél felróhatósága nagyobb, akkor rendszerint a közrehatásának mértéke is nagyobb, hiszen „a nagyobb mértékben felróható magatartás a károkozásban való nagyobb mértékű közrehatást is jelent; tehát éppen a felróhatóság nagyobb súlya emeli meg a károkozásban való közrehatás mértékét.

³¹ PK 36., indokolás, 3. bek.

³² PK 36., indokolás, 5. bek.

³³ PK 37., rendelkező rész

³⁴ PK 37., indokolás, 2. bek.

Mindebből következően tehát közös károkozás esetén a károkozó magatartásoknak a közrehatás aránya szempontjából való értékelésnél a magatartások felróhatósága mértékének, tehát a közrehatás felróhatóságának van elsősorban jelentősége”.³⁵ Ha elfogadjuk a 37. sz. állásfoglalás téziseit, továbbá azt az álláspontot, hogy a felróható közrehatás egy sajátos többes károkozás (amelyben az egyik károkozó történetesen maga a károsult), akkor alighanem a felróhatósági alapú kármegosztást kell elfogadnunk helyesnek, akár a Ptk. 344. § (1) és (2) bekezdése megfelelő alkalmazása alapján is, de vajon valóban így van ez?

b) Közzétett eseti döntések

A feltérképezett döntések legnagyobb csoportja mintha az okozatosság-alapú kármegosztást tekintené irányadónak. Az ítéletek egy kisebb hányadából nem szűrhető le, hogy a kármegosztás arányát a bíróság mely tényező alapján határozta meg; vagy azért, mert a tényezők egyikét sem nevezte meg és kitérő, átfogó fogalmakkal operált, vagy pedig azért, mert mind az okozatosságot mind pedig a felróhatóságot megnevezte a kármegosztás alapjaként. Végül, a vizsgált ítéletek harmadik csoportjában – s ezen döntések száma a legalacsonyabb – az eljáró tanács kifejezetten és határozottan a felróhatóság alapján végezte el a kármegosztást.

Az okozatosság-alapú ítéletek körében önálló alcsoportot képeznek azok a döntések, amelyekben a bíróság a felróható károsulti közrehatás mértékét olyan jelentősnek tartotta, hogy az alperes marasztalását teljes egészében mellőzte.³⁶ Itt különösen jól megfigyelhető a felróható károsulti közrehatás, mint passzív oldali elem és az aktív oldali okozatosság vizsgálatának szoros összefüggése. Ha a kárt teljes egészében a felróható károsulti magatartás okozta, akkor nincs is feltétlenül szükség a 340. § alkalmazására, a kereset az okozati összefüggés hiányára tekintettel is elutasítható.³⁷

³⁵ PK 37., indokolás, 4-5. bek.

³⁶ Lásd ehhez a szakirodalomban többek között Köles Tibor: Polgári jog II., Kötelmi jog, Jogi szakvizsga kézikönyvek, Novissima, Budapest (2004) 153.

³⁷ Pl. a gépjármű kulcsainak az értékmegőrző helyett a fürdő öltözőszekrényében történő elhelyezése, ha az autót ellopták, lásd LB.Pfv.VIII.21.573/2007/6. – LB-H-PJ-2007-124. Nem szerepel a Ptk. 340. §-ának említése a Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.647/2006/7 – DIT-H-PJ-2007-75 számú ügyében, amelyben a túlsúlyos

A Legfelsőbb Bíróság – többek között – egy 2001-ben született felülvizsgálati ítéletében elvi élel mondja ki, hogy a károsult felróható közrehatása a károkozó felelősségét mérsékelheti, de ki is zárhatja, ha a jogellenes magatartás a károsulti önhiba nélkül a kárt nem idézte volna elő.³⁸ Azokban az esetekben, amelyekben a felróható károsulti közrehatás miatt, a közrehatás arányát említve valószínűsíthetően okozatossági alapú kármegosztást alkalmazott a bíróság, szintén nem lehetünk bizonyosak abban, hogy az arányok meghatározása kimondatlanul nem a felróhatóság fokának figyelembe vételével történt-e, hiszen az ítéletek indokolásai nem zárják ki kifejezetten ennek lehetőségét, csak éppen nem is említik.³⁹

felperes nem mozgott, rehabilitációjában nem vett részt, így egészségkárosodását maga okozta.

Ha a felperes tudomással bírt arról, hogy nem egy 20 m²-es üzlethelyiséget, hanem egy 40 m²-es helyiség ½ tulajdoni hányadát szerezte meg, akkor a társtulajdonos hozzájárulásának hiánya miatt meghíusult bérleti szerződése miatt nem követelhet kártértést az eladó alperestől. Lásd LB.Pfv.VIII.21.258/2007/5 – LB-H-PJ-2007-106, ebben az ügyben a bíróságok hivatkoztak a Ptk. 340. §-ára, bár az érvelés ugyanaz, mint az előző ügyben. Szintén megjelenik a Ptk. 340. §-a egy a BH 1977. 74. számon közzétett legfelsőbb bírósági ítéletben, amely alapjául szolgáló tényállás szerint a felperes tévesen adta meg az alperes által legyártandó kapcsolók műszaki adatait. A kárt így kizárólag felperes okozta. (Ugyanígy, lásd BH 1975. 475. – hasonló tényállás alapján úgy BH 1988. 42. –: felperes kizárólag maga okozta a kárt a Ptk. 340. § alapján, mivel munkatársai elmulasztották vizsgálni az alperes nevében fellépő személy képviselői legitimációját. Hasonlóképpen teljes mértékben önokozta kárról van szó, de a 340. § említésével a BH 1979. 247., BH 1980. 398., BH 1981. 467., BH 1982. 202, BH 1982. 430. valamint a BH 1986. 335. számon közzétett eseti döntésekben.)

³⁸ BH 2003. 236. ügyszám: LB.Pfv.X.20.886/2001.

³⁹ Felperes ellenőrzési kötelezettségének elmulasztását, mint a közrehatás arányát 40%-ra értékelte a bíróság abban az ügyben, amelyben palackozott fröccs gyártása hiúsult meg, lásd LB.Pfv.IV.20.614/2007/4 – LB-H-PJ-2007-94. A közrehatás arányát említi a Legfelsőbb Bíróság BH 2008. 61. számon közzétett felülvizsgálati ítélete a biztonsági öv becsatolásának elmulasztása kapcsán, de egy jóval korábbi, BH 1980. 98. számon közzétett ítélete is, amelynek tényállása szerint az állatok pusztulásában 60%-ban közrehatott az a tény, hogy a károsult alkalmazottai nem megfelelően hajtották az állatokat a vasúti sínek környékén. Szintén a közrehatás arányát tekinti 30%-osnak a Legfelsőbb Bíróság abban a vadászbaeset tárgyában indult ügyben, amelyben a felperes elhunyt házastársa nem megfelelő helyen tartózkodott (BH 2003. 320). 50%-osra értékelte a Legfelsőbb Bíróság az elhunyt közrehatását, amikor az az általa ismertén – széndioxid termelődése miatt – életveszélyes szőlőcefre-silóba beugrott (BH 2002. 306). A felperes által igénybe vett tervező hibája miatt is a közrehatás arányát állapította meg 50%-ban a Debreceni Ítéltábla a Pf.II.20.087/2008/5. – DIT-H-PJ-2008-51. számon közzétett ügyben, a Pf.II.20.734/2007/5. – DIT-H-PJ-2008-37. sz. ítéletében pedig a fűtés és szellőztetés hiánya miatti közrehatás arányát

A vizsgált határozatok fő sodrától eltér és ezért kiemelendő a Legfelsőbb Bíróságnak egy több mint 30 évvel ezelőtt született ítélete, amely szerint a felperes 25%-ban volt okozója a bekövetkezett kárnak. A bíróság itt a 'közrehatás aránya' fordulat helyett az 'okozatosság aránya' kifejezést használta.⁴⁰ Hasonló okból kell megemlíteni a Csongrád Megyei Bíróság egy közelmúltban közzétett döntését, amelyben az eljáró tanács ítéletének indokolásában kiemeli, hogy a Ptk. 340. §-a a károsult szempontjából nem felelősségi kérdés, „hanem arról van szó a károkozó oldalán, hogy a közrehatás mértékének megfelelő felelősségmentesülés következik be.”⁴¹ Ha nem ilyen fokban, de az okozatosság-alapú kármegosztás jeleként értékelhetők azok a döntések is, ahol a százalékos arányhoz kapcsolatosan az okozatosságra utalva a 'visszavezethetőség' fogalmát, a 'visszavezethető' illetve a 'származik' kifejezéseket használja a bíróság,⁴² amennyiben tudatos és pontos fogalomhasználatból indulhatunk ki.

A vizsgált határozatok körében elenyésző kisebbségben vannak azok az ítéletek, amelyek meghozatala során egyértelműen a felróhatóság arányából indult ki a bíróság. Ez az állítás azonban elveszíti

határozta meg 15%-ban. Szintén a közrehatás arányát említi a Győri Ítéltábla GYIT-H-PJ-2008-44. számon közzétett eseti döntésében, ahol a tényállás szerint a felperes közrehatása a verekedés kiprovokálásában állt. A GYIT-H-PJ-2007-58. sz. – szintén verekedős – ügyben kifejezetten is az ok-okozati viszonyra helyezte a hangsúlyt. A közrehatás arányát említi a Pécsi Ítéltábla is abban az ügyben, amelyben a megrendelő nem megfelelő betonról gondoskodott a kivitelező számára (Gf.IV.30.104/2007/4. – PIT-H-GJ-2007-10). A közrehatás arányát vette alapul a Fővárosi Ítéltábla, tekintettel arra, hogy a károsult ittas állapota 20%-ban közrehatott abban, hogy kiesett a vasúti kocsiból (6.Pf.21.621/2007/3 – FIT-H-PJ-2008-382). Lásd még az alábbi döntéseket, valamennyi esetben a közrehatás arányának kifejezett említésével: Legfelsőbb Bíróság: BH 1976. 61., BH 1977. 389., BH 1979. 79., BH 1989. 280., BH 1996. 34., BH 1997. 369., BH 2007. 409., Pfv.VII.21.330/2007/5. – LB-H-PJ-2009-19.; Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.071/2008/3. – FIT-H-PJ-2008-200.; Szegedi Ítéltábla BDT 2006. 1413. számon közzétett döntése, amelyben a kazán nem megfelelő üzemeltetése 50%-os közrehatást eredményezett.

⁴⁰ Mivel a rendeltetésszerű használatra nyilvánvalóan alkalmatlan berendezést üzembe helyezte és használta, ld. BH 1976. 121. Ld. még: a BH 1984. 363. számon közzétett eseti döntést (LB.Gf.II.30766/1982), amelyben szintén arról van szó, hogy hány %-ban okozta a kárt az alperes magatartása illetve a felperes felróható magatartása.

⁴¹ Közzétéve BDT 2004. 972. számon, ügyszám: I.Gf.40.069/2002/3.

⁴² A BH 1982. 6. számon közzétett eseti döntés szerint a felperes kárának 30%-a vezethető vissza a felperes férjének szeszital fogyasztására a strandbaleset előtt. Lásd BH 1981. 116.: a borecetesedés 50%-ban felperes hibás és szakszerűtlen borkezelési technológiájára vezethető vissza; ill. BH 1988. 330.: „a kár ebből származó részét nem kell megtéríteni.”

igazságtartalmának jelentős részét akkor, ha a közrehatás arányára utaló ítéletek kapcsán megfogalmazott kételyeknek szabad utat engedve a fenti jelentős számú csoportot nem fogadjuk el egyértelműen az okozatosság-alapú kármegosztás bizonyítékaként. A felróhatóság-alapú kármegosztást tartalmazó ítéletekben hovatovább az eljáró tanácsok jóval határozottabban foglalnak állást a felróhatóság, mint alapvető rendezőelv mellett, mint azon ítéletek meghozói az okozatosság mellett, amelyek kapcsán okozatosság-alapú kármegosztást vélelmeztünk. Ugyanakkor, a felróhatóság-alapú döntések körének felmérése során figyelmen kívül kell hagynunk azokat a határozatokat, amelyek tényállása veszélyes üzemek találkozásán alapult, mivel ezekben az esetekben a 346. § (1) bekezdés kifejezett és speciális szabálya folytán valóban csak felróhatóság-alapú kármegosztás jöhet szóba.⁴³

A vizsgált ítéletek mindegyikét a Legfelsőbb Bíróság hozta. Az indokolások szövegezéséből egyértelműen levonható a következtetés, hogy a kármegosztás a felróhatóság (foka, súlya) alapján történt: „a felperes ... ilyen mértékben nem úgy járt el, ahogy az általában elvárható”⁴⁴; „mivel az előbbieken részletezett szerződésszegésben, illetve mulasztásban megnyilvánuló magatartások felróhatóságának arányát nem lehetett megállapítani...”⁴⁵; „az elsőfokú bíróság a felperes férje felróhatóságának arányát a rendelkezésre álló adatok helyes mérlegelésével állapította meg...”⁴⁶ Kiemelt figyelmet érdemel egy 2006-ban született és 2008-ban közzétett felülvizsgálati ítélet, amelynek előzményeként a jogerős ítéletet hozó bíróság a biztonsági öv becsatolásának elmulasztása kapcsán még a közrehatás arányát állapította meg 50%-ban, de a Legfelsőbb Bíróság már a felelősség mértékét vizsgálta és állapította meg 80-20%-ban az alperes biztosítójára nézve terhesebben.⁴⁷

⁴³ Lásd pl. Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.307/2007/7. – PIT-H-PJ-2008-28.

⁴⁴ BH 1977. 209. – LB.Gf.IV.30.326/1976.

⁴⁵ BH 1979. 162. – LB.Gf.V.30.855/1978.; ugyanebben a megfogalmazásban BH 1997. 196. – LB.Gfv.X.33.129/1995.

⁴⁶ BH 1988. 227. – LB.P.törv.III.20.886/1987., hasonlóképpen egy korábbi szerződési jogi ügyben: BH 1977. 235. – LB.Gf.31.363/1974.

⁴⁷ BH 2008. 61. – LB.Pfv.III.20.091/2006.; nehezebben értelmezhető a Legfelsőbb Bíróság Pfv.VIII.21.678/2007/6 – LB-H-PJ-2008-14. számon közzétett ítéletével helybenhagyott jogerős ítélet, amely a szerződésszegés(ek) súlya alapján állapítja meg a kármegosztás arányát.

A harmadik csoportba azokat a döntéseket soroljuk, amelyekből semmilyen következtetés sem vonható le a kármegosztás alapját illetően, hacsak az nem, hogy a kármegosztás alapja a bírói gyakorlatban bizonytalan. Az ide sorolt ítéletek egy részében a százalékos arányok vagy nem kapcsolódnak semmilyen jogi kategóriához, legalább is kifejezett megfogalmazásban nem, vagy pedig valamilyen gyűjtőfogalomhoz, genus proximumhoz kapcsoltan jelennek meg, amelyből az okozatosság-alapú és a felróhatóság-alapú kármegosztás egyaránt levezethető.⁴⁸ Ezekben az esetekben a felek mulasztásainak, jogellenes magatartásainak összegző felsorolását a kármegosztás arányának megállapítása követi a felróhatósághoz vagy a közrehatási arányhoz történő hozzárendelés nélkül, e fogalmak említésre sem kerülnek.⁴⁹

⁴⁸ Lásd BH 1975. 24. (LB.P.törv.V.20.103/1974): „A Legfelsőbb Bíróság mérlegelte a károkozás körülményeit, a peres feleket terhelő kötelezettségek elmulasztásának következményeit, közreható magatartásuk súlyát és jellegét, s mindezek alapján a kármegosztás mértékét a felperesre terhesebben 60-40%-os arányban állapította meg.” BH 1994. 332. (LB.Gf.IV.32.808/1992): „A Legfelsőbb Bíróság az eset összes körülményeket mérlegelés körébe vonva úgy ítélte meg, hogy a felperes kárának fele része az, ami saját mulasztására esik, s így kárának csak a fennmaradó részére tarthat az alperessel szemben igényt.”

⁴⁹ Lásd BH 1980. 243. (LB.Pf.V.21.240/1979), a helybenhagyott elsőfokú ítélet szerint: „... a felperes néhai férje sem úgy járt el, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható. Ő volt az, aki a betonkeverőgép csatlakozóját nem a földelt konnektorba, hanem a garázsban található földeletlen konnektorba helyezte. Ebben közrejátszott nyilván az is, hogy ez időben alkoholos befolyásoltság alatt állott. Ehhez képest a felperesi jogelőd és az alperes felelősségét – utóbbira terhesebben – 60-40%-os arányban állapította meg.” BH 1993. 751. (LB.Gf.VI.32298/1992.): „Arra a körülményre tekintettel, hogy a felperes elmulasztotta a törvény szerint őt terhelő folyamatos ellenőrzési kötelezettségét, a Legfelsőbb Bíróság a Ptk. 340. § (1) bekezdésének alkalmazásával kármegosztást alkalmazott, az alperesre terhesebb 80-20%-os arányban.” BH 2001. 273. (LB.Pfv.VIII.20.295/1999.), a helybenhagyott elsőfokú ítélet szerint: „Ú.Z. a felperes képviselőjében eljárva kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget, mert elvárható lett volna tőle, hogy sérülésének ambuláns ellátását követően értesítse a román partnert a történetekről, és vele az üzlet megkötéséről egy másik közeli időpontban egyezzen meg. Ezért 50%-os kármegosztást alkalmazott.” BH 2002. 487. (LB.Pfv. VIII.22.536/1999.), a helybenhagyott elsőfokú ítélet szerint: „A gépkocsiban hagyott kulcsra és forgalmi engedélyre figyelemmel az alperesre terhesebb 30-70%-os kármegosztást alkalmazott.” EBH 2004. 126. (LB.Pf.III.24.900/2002.): „A felperesnek ezt az ésszerűtlen döntését egybevetve azzal, hogy az alperes ennek következményeit miként háríthatta volna el, indokoltta tette, hogy az alperes kártérítő felelősségét a másodfokú bíróság az elsőfokú közbenső ítélettől eltérően, 50%-ban állapítsa meg.” Debreceni Ítélet tábla Pf.II.20.617/2007/4. – DIT-H-PJ-2008-24.: a bíróság „Tekintettel volt arra, hogy a

Az e körben elemzett határozatok másik részében az okozatosság és a felróhatóság együttesen jelenik meg, az eljáró tanács mindkettőt – gyakran elegyítve említi.⁵⁰

felperes a 2004. évi felújítási tervben szereplő kötelezettségének nem tett eleget, mint ahogyan a 2000. évben bekövetkezett véghasználat utáni felújítási kötelezettségét is csak bírságok kiszabása után a 2004. évi engedélyezett sarjaztatásos módszerrel, késedelmesen teljesítette. A kármegosztás arányát e szempontok alapján a felperesre terhesebben 60:40 %-ban határozta meg, ...”. Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.163/2007/3. – FIT-H-PJ-2008-218.: „Ezért az ítéltábla a kármegosztás arányát az I. rendű felperes súlyosan kifogásolható magatartására figyelemmel, a felperesekre terhesebb 25-75%-os arányban állapította meg...”. Ld. még BH 1979. 180., BH 1990. 276., BH 1996. 91., Fejér Megyei Bíróság Pf.20.174/2001/3 – BDT 2002. 682.

⁵⁰ Lásd az alábbi példákat: BH 1976. 506. (LB.Gf.VI.32.062/1975): „... a Legfelsőbb Bíróság a felperes közrehatását is megállapította és a kártérítés mértékének megállapításánál ezt a körülményt figyelembe vette. A jelen esetben az alperes mulasztása súlyosabb...” BH 1987. 248 (LB.Gf.I.30.900/1986): „E közrehatás mértékét a Legfelsőbb Bíróság nagyobb súllyal vette figyelembe ... A magatartások felróhatóságát ilyenképpen mérlegelve a Legfelsőbb Bíróság a II.r. alperesre terhesebb 80-20%-os kármegosztást találta alkalmazhatónak.” BH 1991. 209. (LB.Kft.I.25.180/1990): „...a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a kár bekövetkezése mindkét fél magatartására visszavezethető, nagyobb részben azonban az alperes magatartására vezethető vissza. Ezért a Legfelsőbb Bíróság 1/3 és 2/3-ad arányban látta indokoltnak a felperes és az alperes közötti kármegosztás alkalmazását, a felek magatartásának felróhatóságára is figyelemmel.” Igen karakteres példa: BH 1992. 242 – LB.P.Törv.III.20.652/1991: „A Legfelsőbb Bíróság a peradatok együttes és gondos mérlegelése alapján, az eset körülményeire is figyelemmel arra a meggyőződésre jutott, hogy a károsodás alapvető oka éppen A.S. súlyosan közreható, felróható magatartása volt, ezért a kármegosztás arányát az I.r. alperesre kedvezőbb 20-80%-ban határozta meg.” Csongrád Megyei Bíróság 1.Gf.40.038/2001/4 – BDT 2001. 541.: „A károsult felperes felróható magatartását (mulasztását) az összes körülménnyel összefüggésben vizsgálva és mérlegelve a másodfokú bíróság álláspontja szerint az alperesre terhesebb 75-25%-os kármegosztás látszik indokoltnak.” Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.501/2007/6 – SZIT-H-PJ-2008-6.: „A felperes néhai leánygyermeké hatodmagával foglalt helyet a gépjármű utasterében, az általa is tudottan jelentősebb mennyiségű alkoholt fogyasztott és a gépjárművet vezető beavatkozóval. Emellett nem alkalmazta a biztonsági övet sem, így megállapítható, hogy felróható magatartást tanúsított, és ez mindenképpen összefüggésben volt a káreseménnyel, hiszen a jármű túlterheltsége miatt következett be a baleset. A kármegosztás aránya a felróható közrehatás súlyához igazodik, annak megállapításánál szigorúbb mértéket kell alkalmazni a károkozóval, mint a károsulttal szemben, mert a fokozottan veszélyes tevékenység folytatása felróhatóság nélkül is megalapozza a felelősséget. Mindezen szempontokat mérlegelve és értékelve a másodfokú bíróság álláspontja szerint a vagyoni károk tekintetében a károkozóra terhesebb 60-40 %-os kármegosztás az indokolt...”.

c) Álláspontok a szakirodalomban

A szakirodalomban is többféle álláspont ismeretes. Az állásfoglalások oly mértékben sokfélék, hogy azt sem igazán lehet eldönteni, melyiket tekinthetjük uralkodó vagy többségi álláspontnak. Az egyik álláspont szerint a kármegosztásnak a közrehatás, az okozatosság arányában kell történnie; ebben a felfogásban a felróhatóság „csak” a kármegosztás előfeltétele: akkor kerülhet sor kármegosztásra egyáltalán, ha a károsult sem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁵¹ A Ptk. cserelapos kommentárjában az ellentétes álláspontot találjuk: „... a bíróság a két tényezőt egységben szemléli, nem választja el, de nagyobb szerepet juttat a felróhatóságnak.”⁵²

A felróhatóság-alapú kármegosztás mellett teszi le a voksot *Zoltán Ödön* is: „A felróhatóság (vétkesség) foka jön tekintetbe a károsult saját felróható magatartása esetén bekövetkező kármegosztásnál [Ptk. 340. § (1) bek.]”.⁵³ *Bárdos Péter* szerint a bíróságok a közrehatás mértékéből indulnak ki, ám ennek „a filozófiai okozatosság szemszögéből nincs értelme, hiszen egy kárt nem lehet kicsit vagy nagyon okozni, egy kárt csak okozni lehet.” Így csak azt lehet mérlegelni, hogy kinek a magatartása tűnik elítélendőbbnek: a közrehatás aránya valójában a hiba erkölcsi súlyát takarja. „Más szóval a közrehatásnak nincs mértéke, legfeljebb minősége van.”⁵⁴

⁵¹ Marton Géza: A kártérítés, In: Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog, III. kötet: A kötelmi jog általános része, Grill, Budapest (1941) 380. Az előidéző okok közrehatásának mértékére alapít Rózsa István: Szállítási szerződések megszegése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1963) 241. Petrik: i.m. (1991) 39. Eörsit idézve kifejezetten hangsúlyozza, hogy nem a vétkesség összeméréséről, hanem a károkozás mértékéről van szó; ugyanígy Petrik Ferenc: Szavatosság, Jótállás, Fogyasztóvédelem, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1995) 75.: „A felek magatartását egybevetve a kár előidézésében való közrehatásuk arányát kell megvizsgálni, és ennek megfelelően kell a kárt megosztani.”; Lásd még Kemenes (in Gellért) (2004) 340. §, 1234.: „A károsult szempontjából ismét nem felelősségi kérdéssről, hanem a károkozó oldalán a közrehatás mértékének megfelelő felelősségmentesülésről van szó.”

⁵² Harmathy Attila in: Petrik Ferenc (szerk.): Polgári Jog: Kommentár a gyakorlat számára (cserelapos kiadvány), második kötet, HVGORAC, Budapest, 2002.; 340. §, 576.

⁵³ Zoltán: i.m. (1961) 32.

⁵⁴ Bárdos: i.m. (2001) 55. sk.

Maga *Eörsi Gyula* is többféle álláspontot fogalmaz meg. Egyrészt kiemeli, hogy a 340. § alkalmazási körében nem a vétkességek összevetéséről van szó, hanem azt kell vizsgálni, hogy „a kár melyik része származott az önhibából.”⁵⁵ Más műveiben már egyértelműen a felróhatóság-alapú kármegosztás mellett foglal állást: „A kármegosztás aránya: a két magatartás hibáztatható voltának az aránya. Minél nagyobb hibát követett el az egyik a másikhoz képest, annál nagyobb arányban viseli a kárt (vétekarányos kármegosztás).”⁵⁶

d) Az új Polgári Törvénykönyv javaslata és szakértői tervezete

Vékás Lajos a kodifikáció során, egy 2001-ben megjelent tanulmányában, a szerződésszegéssel okozott károk körében azzal a javaslattal élt, hogy a károsult közrehatás esetében se legyen feltétel a felróhatóság, a károsult 'kimentésére' ugyanazok az elvek vonatkozzanak, mint a károkozóra, vagyis a szerződésszegő félre. A közrehatás pedig „a szerződésszegő fél felelősségét arányosan csökkenti.”⁵⁷ *Lábady Tamás* a *Vékás* tanulmányt megjelentető folyóirat ugyanazon számában a deliktuális felelősség körében alternatív javaslatot fogalmazott meg. Az elsőként szereplő normaszöveg szerint a kármegosztásnak nem (volt, illetve lett volna) feltétele a felróhatóság, annak aránya pedig a károsult magatartásából származó részhez igazodott volna. Meg kell jegyezni azonban, hogy a kodifikációs munkálatok és viták ezen fázisában még a kontraktuális felelősséghez hasonlóan a deliktuális felelősség objektív alapra helyezését, felróhatóságtól való elszakítását is javasolta a bizottság, amely javaslatot a későbbiekben elvetették. Az ekkori koncepcionális felfogással (felróhatóságtól független deliktuális felelősség) indokolta *Lábady*, hogy miért kell a deliktuális kármezőben is objektív alapra helyezni a károsult

⁵⁵ Lásd *Eörsi Gyula*: A polgári jogi felelősség kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1966) 159.

⁵⁶ *Eörsi Gyula* in: *Eörsi Gyula - Világhy Miklós*, Magyar polgári jog I, 2. változatlan kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest (1965) 565., ill. *Eörsi Gyula*: Kötelmi jog, általános rész, 24. változatlan kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (2003) 282.

⁵⁷ A kimentés feltétele a kodifikáció e fázisában a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívülálló, el nem hárítható akadály, amellyel a szerződéskötés idején a károkozónak nem kellett számolnia. Vö. *Vékás Lajos*: Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére - vitaindító tézisek az új Ptk. koncepciójához – II. rész, Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/4-5., 3.-14., 8.

magatartás értékelését.⁵⁸ Megfogalmazta ugyanakkor a normaszöveg felróhatóságtól függő alakzatát is, mondván, a károsultat privilegizálni kell, hiszen őt a károkozó akarata ellenére 'rángatja bele' a felelősségi jogviszonyba. A szerző ekkor nem teszi egyértelművé, hogy melyik megoldást tartaná helyesnek. Ugyanakkor e második alternatíva megfogalmazásából is a közrehatás-arányos kármegosztás modellje látszik kirajzolódni, a felróhatóság mint a károsulti magatartás figyelembe vételének előfeltétele játszik szerepet.⁵⁹

Az új Ptk. parlament részére benyújtott javaslatának 5:475. § (1) bekezdése, illetve a szakértői tervezet 5:514. § (1) bekezdése azonos szöveggel lényegében változatlan formában tartalmazza a Ptk. 340. § (1) bekezdését, ahogy ezt az indokolások kifejezetten le is szögezik. A kármegosztás alapját illetően tehát első ránézésre az új kódextől sem várhatunk érdemi segítséget.⁶⁰ Ugyanakkor az Országgyűléshez benyújtott törvényjavaslat – a már említettek szerint – a szerződésszegéssel okozott károk kapcsán önálló szabályozást tartalmaz. Az 5:120. § (1) bekezdése szerint nem kell megtéríteni a szerződésszegéssel okozott kárt annyiban, amennyiben a károsult fél a kár bekövetkezésében közrehatott. A javaslat indokolása kiemeli: „A kár bekövetkeztében – az oksági folyamatban – való közrehatás szempontjából a károkozó és a károsult ugyanazon szigorúbb, objektív mérce alá esik.”⁶¹

⁵⁸ „Ha a károkozó magatartás előidőzésében, a kár bekövetkezésében, a kár súlyosbodásában a károsult is közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak a károsult magatartásából származó részéért.” Lábady Tamás: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Polgári Törvénykönyvben (vitaindító tézisek), Polgári Jogi Kodifikáció 2001/4-5., 40.-53., 47. A felróhatóságtól független deliktualis felelősséghez ld. uő. 2001, 42.: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. A károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kár az adott helyzetben elháríthatatlan volt.”

⁵⁹ Lábady: i.m. (2001) 47.: „Ha a károkozó magatartás előidőzésében, a kár bekövetkezésében, a kár súlyosbodásában az elvárható magatartást elmulasztó károsult is felróhatóan közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak azért a részéért, amely abból származott, hogy a károsult nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.”

⁶⁰ Lásd Törvényjavaslat 2008, 5:475. §, 339. és 1263., illetve Vékás - Lábady: i.m. (2008) 5:514. §, 1120.

⁶¹ Törvényjavaslat 2008, 5:120. § (1) bek., 221. és 929.

IV/3. A kármegosztás során figyelembe veendő egyéb szempontok?

Mind a szakirodalomban, mind pedig a bírói gyakorlatban felmerült a kérdés, hogy az okozatosság és/vagy felróhatóság mellett figyelembe kell-e, lehet-e venni más szempontokat is a kármegosztási arány megállapítása során, mint pl. a felek gazdasági, szociális helyzete, az eset egyéb körülményei, vagy éppen a biztosíthatóság kérdése. Egy 1976-ban született ítéletében a Legfelsőbb Bíróság a kárviselés arányának megállapítása kapcsán, a jogsértés elhárítása érdekében kifejtett tevékenység és a vétkesség foka mellett, figyelembe venni rendelte az elkövetés módját és a terhelt személyi, vagyoni és jövedelmi viszonyait. A döntés még akkor is figyelemre méltó, ha büntetőügyben született, és a kár viselésének kérdése csak mellékesen elbírált polgári jogi igény volt.⁶² A Legfelsőbb Bíróság egy 1988-as ügyben pedig a biztosítás hiányát értékelte kármegosztás alapjául szolgáló tényként: „A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy a felperes súlyos közömbösséget tanúsított az általa raktározott áruk sorsával kapcsolatban, miután azokra semmiféle biztosítási szerződést nem kötött.” Igaz, itt a szerződésből fakadó speciális körülményekből nyomatékosan következett volna a biztosítás megkötése: „A szerződés 3. pontjából következően az alperes felhívta a felperes figyelmét a biztosítás szükségességére, és nyilván ez okból került a szerződés e pontjába az a megállapítás, hogy az áru a raktározó által nem lesz biztosítva.”⁶³ A Fővárosi Ítéltábla 2007-ben hozott ítéletében a 340. § (1) bekezdése alapján szintén a károsult terhére vette figyelembe, hogy a biztosítási szerződése módosításával, vagy egyéb biztosítással védelem alá helyezhette volna a károsodott építőanyagokat.⁶⁴ A szakirodalomban *Bárd Károly* egy 1981-ben megjelent, vitairattal is felérő tanulmányában felveti a kérdést, hogy beszélhetünk-e „a biztosítás elmulasztásának felelősségéről”, illetve, hogy „Önálló felelősségi elem-e a biztosítás elmulasztása?”⁶⁵

Álláspontom szerint a kármegosztás arányánál nem helyes figyelembe venni sem a károkozó, sem a károsult jövedelmi viszonyait, szociális helyzetét. A jogalkotó világosan pozícionálta a méltányosság

⁶² BH 1977. 227. – LB.B.törv.IV.1560/1976.

⁶³ BH 1989. 190. – LB.Pf.III.20.750/1988.

⁶⁴ Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.246/2007/3. – FIT-H-PJ-2008-48.

⁶⁵ Bárd Károly, Vállalati kockázat, felelősség, biztosítás, *Biztosítási Szemle*, 1981/7. 140-147., 141.

helyét és szerepét a kártérítési jogban, hol a károkozó (Ptk. 339. § (2) bek.), hol pedig a károsult (ld. Ptk. 347. § (2) bek.) javára alkalmazandó méltányosságként. Amennyiben a jogalkalmazó ezen a világosan kifejezésre juttatott jogalkotói szándékon túlterjeszkednék, az nem csak méltányosság-alapú, kádi-bíraskodás szerű és így kiszámíthatatlan (esetleges) bírói gyakorlat irányába vinné el a kártérítési jogi igazságszolgáltatást, de a civiljogi dogmatika kereteit is szétfeszítené.

Figyelman kívül hagyná továbbá, hogy a kártérítés(i) jog elsődleges célja a reparáció illetve a prevenció, és nem egyfajta mikroszintű szociális alapú újraelosztás. Nehezebb a biztosítás hiánya, mint kármegosztási elem megítélése. Tény, hogy a biztosítási jog kezdetben a kártérítési jogra épült, a két jogterület határa mintegy féligáteresztő, szemipermeabilis hártvaként látszott működni: a kártérítési jogban dolgozták ki a dogmatikai kereteket és a fogalomrendszert, ezt vette át a biztosítási jog. A felelősségbiztosítást illetően még szorosabb a kapcsolat: a kártérítési (felelősségi) jog mutatja meg, hogy a biztosítónak helyt kell-e állnia a biztosított személy magatartásáért. Ugyanakkor a 'hártva' a biztosítási jog felől nem áteresztő: a biztosítási jog nem befolyásolhatja a felelősségi jog fejlődését, nem alakíthatja át dogmatikáját. A fenti felvetés éppen ezt a klasszikus jogterületi szemipermeabilitást látszik cáfolni vagy éppen meghaladni. (Hasonlóképpen felvethető, hogy nem ítélnék-e másként a bírúk annak ismeretében, hogy az alperes mögött a tőkeerős felelősségbiztosító áll, vagy éppen ő maga az alperes.). Bár a felvetés és az idézett bírói ítéletek érvelése logikusan hangzik, mégis az látszik helyesnek, ha a biztosítás megkötésének elmulasztását nem tekintjük felróható károsulti közrehatásnak. Ezt az álláspontot dogmatikai és jogpolitikai érvek egyaránt alátámasztják. Dogmatikai szempontból az okozatosság kérdését kell fölvetni: valóban azért szenvedte el a kárt a károsult, mert nem kötött biztosítást? Mivel a jogtudomány túllépett a 'conditio-sine-qua-non' elméleten, azt is meg kell kérdeznünk: valóban a biztosítás hiánya a kár releváns, adekvát, szerves, stb. oka? Nemde inkább a károkozó magatartás? Ha az ok-okozatossági láncban a biztosítás hiányának elsődleges szerepet és jelentőséget tulajdonítunk, az nem más, mint az eddig ismert és elfogadott okozatossági elméletek félretétele. Másként fogalmazva: a kár a biztosítás hiányában is bekövetkezett volna, a biztosító utólag téríti meg kárt, de azt megelőzni, bekövetkezését megakadályozni nem tudja. (Kivéve, ha a kárfogalmat olymértékben elvontan tételezzük, hogy annak immár csak érintőlegesen van köze a konkrétan elszenvedett érdeksérelemhez, mert

kizárólag az általános egyenértékessel kifejezhető pénzbeli értékkel azonosítjuk.) Jogpolitikai szempontból pedig erősen megkérdőjelezhető lenne egy olyan döntés, amely alapján a potenciális károsultaktól, vagyis mindenkitől fix-költségeinek növekedését várnánk el, mivel vagyontárgyait 'mások jóvoltából' károsodás érheti. Ennek a gondolkodásnak, ha egyáltalán valahol, akkor is csak üzleti jogalanyok egymás közti viszonyaiban lehet helye, de véleményem szerint e körben is csak azokban az üzletágakban, olyan ügyletekhez kapcsolódóan, amelyekben a biztosítás megkötése általánosan elterjedt és szokásos, vagy a felek szerződése kifejezetten így szabályozza a kockázatviselést.

IV/4. Állásfoglalás: okozatossági alapú kármegosztás

Végül: felróható közrehatás esetén a 340. § (1) bek. alapján az okozatosság-alapú (közrehatásarányos) kármegosztást tartjuk helyesnek. Amennyiben a károsulti magatartás felróható, akkor a kárviselés arányát a közrehatás-okozatosság mértékének, súlyának, arányának megfelelően kell megállapítani. Ehhez a tézishez akkor is ragaszkodni kell, ha az okozatossági arányok megállapítása igen nehéz, bizonyítékokkal nehezen alátámasztható és felelősségteljes bírói mérlegelésen alapuló feladat. A felelősségi jog dogmatikájából ez következik, de ez a megoldás áll közelebb a kötelmi jog egyre gyakrabban hangsúlyozott kockázatelosztó funkciójához is. Nem osztjuk *Bárdos Péter* álláspontját. Az egyes események és történések közrejátszásának súlya mind fizikailag, mind logikai szempontból, mind pedig jogilag felmérhető, értékelhető. Az okozatossági alapú kármegosztás a kártérítési jogot a 'mindent-vagy-semmit' típusú gondolkodástól a 'többé-kevésbé' típusú gondolkodás felé mozdítja el, ami egy ilyen képlékeny és bonyolult jogterület kapcsán csak üdvözlendő, mert igazságosabb megoldásokhoz vezethet. (A teljes kártérítés elve valóban a 'mindent-vagy-semmit' logikáján alapul, de a felróható közrehatás esete éppen egy kivétel a teljes kártérítés elve alól; áttörése, korlátja magának az elvnek.) Ezt látszik alátámasztani a Törvényjavaslat már hivatkozott 5:120. § (1) bekezdése, amely a szerződésszegéssel okozott károk előidézésében történő károsulti közrehatás esetében a közrehatás arányában rendeli elvégezni a kármegosztást. Ez a változtatás még akkor is és annak ellenére is figyelemre méltó, hogy a deliktuális felelősség körében a 340. § (1) bek.-nek megfelelő szabály maradna érvényben. A felróhatóság foka, súlya alapján történő kármegosztás tulajdonképpen nem

jelent(ene) mást, mint a modern kártérítési jog által már meghaladott proporcionális (a vétkesség súlyához igazodó) felelősségi rendszerhez való részleges visszatérést.

V. A kárenyhítési kötelezettség és elmulasztása

V/1. Jogalap, Ptk. 340. § (1) bekezdés, 356. § (1) bekezdés

A kárenyhítési kötelezettség elmulasztásának Ptk.-beli jogalapja kettős. Általános szabályként a kötelezettséget és elmulasztása esetén a kármegosztást a 340. § (1) bekezdése fedi le. Emellett figyelembe kell venni a Ptk. 356. § (1) bekezdését is, mely szerint baleseti járadék csak akkor követelhető, ha a keresetcsökkenés a károsultnak nem felróható. E szabályból a contrario levezethető, hogy a károsult maga is köteles a keresetkiesés csökkentésére a körülményei által lehetővé tett mértékben, s ha erre nem törekszik, a mulasztással érintett kár(rész) tekintetében nem fog kapni kártérítést. (Mivel a 340. § (1) bekezdése inkább a kárenyhítési kötelezettséget emeli ki - kevésbé a felróható közrehatást -, a kármegosztás a szabály direkt alkalmazására alapítható. Analóg, megfelelő alkalmazás szükségessége – szemben a felróható közrehatással – nem merül fel.) A deliktuális felelősség körében a hivatalos Törvényjavaslat 5:475. § (1) bekezdése, valamint a szakértői tervezet 5:514. § (1) bekezdése a hatályos Ptk.-nak megfelelő szöveget tartalmaz. A Törvényjavaslat 5:120. § (2) bek. a szerződésszegéssel okozott károk körében külön nevesíti a kárenyhítési kötelezettség felróható megszegését, de a szabály szinte teljesen azonos tartalmú a fent hivatkozottakkal.⁶⁶ A 356. § (1) bekezdése is része lesz az új kódexnek, ld. a Törvényjavaslat 5:482. § (1) bekezdését, ill. a szakértői tervezet 5:521. § (1) bekezdését.⁶⁷

⁶⁶ A károsulti közrehatás és a kárenyhítési kötelezettség szétválasztásának oka valószínűleg az, hogy mivel a szerződésszegésért való felelősség objektív alapú lesz, nem lesz előfeltétele a felróhatóság, úgy ezzel összhangban a károsulti közrehatást sem csak felróhatóság esetén kell majd a károsult terhére figyelembe venni. A Törvényjavaslat szerint a kárenyhítési kötelezettség megszegése miatti kármegosztásnak továbbra is előfeltétele marad a felróhatóság. Lásd Törvényjavaslat 2008 5:120. §, 221., 969. sk.

⁶⁷ Törvényjavaslat 2008, 5:482. § (1), 332., 1270., Vékás – Lábady: i.m. (2008) 5:521. § (1), 1125.

V/2. A kármegosztás alapja

A kármegosztás alapjával kapcsolatos kérdések részben a kárenyhítési kötelezettséggel összefüggésben is feltehetőek. A probléma mindazonáltal kevésbé tűnik összetettnek, mint a felróható közrehatás esetében. Ennek oka a két jogintézmény eltérő természetében keresendő. A felróható közrehatás – mint láttuk – valamennyi kárelemre, kárfajtára kihat, hiszen a károkozó magatartáshoz, a károkozó folyamathoz kapcsolódik. A kármegosztást a megállapított arányban valamennyi kárelem esetében el kell végezni. A kármegosztás előkérdéseként kell eldönteni, hogy azt az okozatosság, vagypedig a felróhatóság arányában végezzük-e el. A kárenyhítési kötelezettség – még ha ezen elhatárolás tökéletlen is – már bekövetkezett károkhoz kapcsolódik, és általában minden jogalkalmazási nehézség ellenére egyértelműen megjelölhető, hogy az egyes kártételekhez kapcsolódóan pontosan mire is terjed ki a kárenyhítési kötelezettség (s hol húzódnak határai), így a konkrét kárenyhítési kötelezettség elmulasztása melyik kárfajtára hat ki, melyik kárfajta tekintetében eredményezi a kármegosztást, azaz a kár vonatkozó része megtérítésének elmaradását. Egy talán túlságosan is általánosított példa szerint: a jövedelemtermelő eszköz (gépsor) helyreállításának hiánya az elmaradt vagyoni előny összegét csökkenti, mert az elmaradt vagyoni előny csökkentéséhez olyan, illetve az a kárenyhítési kötelezettség kapcsolódik, hogy a károsult jövedelemtermelő tevékenységét a lehető legrövidebb időn belül állítsa helyre. A mulasztás azonban nem hat ki a károsult személyi sérülésekkel kapcsolatban felmerült, társadalombiztosítás által nem fedezett egészségügyi kiadásaira. Ha a károsult közlekedési költségeit tudná csökkenteni oly módon, hogy autóbérlés helyett taxit vesz igénybe, és nem így jár el, az autóbérlés költségeit nem, vagy csak részben igényelheti. Ezen eljárása is csak a kötelezettséggel érintett kártételre hat ki, a többire nem. Mindezt általánosítva azt mondhatjuk, hogy a kárenyhítési kötelezettség esetében az ok-okozati összefüggés megítélése egyszerűbb. A kármegosztás elrendelése itt is az okozatosság alapján történik, de az egyes kárelemekhez kapcsolva, s ez mindenképpen mást jelent, mint a felróható közrehatás esetében, ahol is a kármegosztás a közreható magatartás súlya, az össz-okozatossághoz képest képviselt aránya, hányada a káresemény bekövetkezéséhez vezető összes releváns ok figyelembe vételével kerül meghatározásra.

Hogyan modellezhető tehát a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásához kapcsolódó kármegosztás: elsőként abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy mire terjed ki a károsult kárenyhítési kötelezettsége. Ha ennek fényében nem teljesítette a kötelezettségét, akkor vizsgálni kell, hogy ez felróhatóan történt-e. (A kétlépcsős vizsgálat a gyakorlatban valószínűleg egy és ugyanazon gondolati művelet.) Ha igen, akkor alkalmazni kell a Ptk. 340. § (1) bekezdését: „Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget.” A jogszabály szövegezéséből következően a „kárnak azt a részét” kifejezés alatt a kárenyhítési kötelezettséggel érintett kárelem, kárfajta teljes egészét kell érteni, mint pl. elmaradt vagyoni előny (keresetkiesés, egyéb elmaradt vagyoni előnyök), dolog javítási költsége, stb. A 356. § (1) bekezdés a contrario értelmezése alapján: ha a jövedelem-kiesés felróható, a baleseti járadék nem illeti meg a károsultat. Mindebből pedig az következik, hogy a felróhatóság további, másodlagos figyelembevételének nincs már helye a kármegosztás meghatározása során, vagyis a bíró nem rendelheti el (mégis) a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása következtében fellépett, illetve el nem hárított kárnövekmény részleges megtérítését a felróhatóság arányára, fokára, súlyára tekintettel. A kármegosztás tehát kárelemenként, az egyes kárelemekhez kapcsolódó kötelezettségszegésekhez kötötten történik. Természetesen nem vonható el az érintett kárelem azon része, ami a kárenyhítési kötelezettség teljesítése esetén is fellépett volna (a fenti példák szerint: a jövedelemtermelő tevékenység elvárt helyreállításáig kiesett vagyoni előny, illetve az igénybe vehető taxiköltség összege.) Mindebből következően a kármegosztás alapjai, elvei mindkét jogintézménynél ugyanazok, azonos ezek figyelembevételének sorrendje is, a lényegi különbség a közrehatás totalitásában, illetve a kárenyhítési kötelezettség kárelemekre tagolt vizsgálatában jelenik meg.

FUGLINSZKY RÉKA

fogalmazó

Pesti Központi Kerületi Bíróság

ANTI-SUIT INJUNCTION

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ PERLÉSI TILALOM ANGLIÁBAN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOGINTÉZMÉNY
EURÓPAI JOGGAL VALÓ ÖSSZEEGYEZTETHETŐSÉGÉRE

I. Bevezetés: vizsgált joghatósági kérdések

Az angolszász jogrendszer gondolkodásmódja, megoldásai egy kontinentális jogrendszerből érkező jogász számára olykor idegenül hatnak. A következő oldalakon az angol anti-suit injunction, a határokon átnyúló perlési tilalom nemzetközi eljárásjogi intézményét szeretném röviden bemutatni (II) két joghatósági kérdéshez kapcsolódóan, majd vizsgálom e jogintézménynek az Európai Unió Tanácsa 2000. december 22-i, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK rendeletéhez (a továbbiakban: Brüsszel I. rendelet) való viszonyát (III).

I/1. A forum shopping elleni fellépés

Az egyik joghatósági kérdés kiindulópontja a párhuzamos joghatóságból fakadó ún. forum shopping helyzet. Ha több állam bírósága jogosult eljárni, az eljárást kezdeményező fél a számára kedvezőbb eljárásjogi és/vagy anyagi jogi megfontolások alapján egyik vagy másik állam foruma mellett dönt. Közismert tény, hogy az amerikai forumot a discovery eljárás,¹ a contingency fee² a punitive damage³, vagy a class-

¹ Az amerikai eljárásjog által a tárgyalást megelőzően biztosított azon eszközök összessége, amelyek a szemben álló feleknek, illetve az eljárásban nem részes személyeknek dokumentumok és más bizonyítékok bemutatását teszi lehetővé. Összehasonlítva például az angol disclosure eljárással, ami csak bizonyítékok bemutatását teszi lehetővé, az eszközök jóval gazdagabb tárházával találkozhatunk, így

action⁴ egy kontinentális, illetve más angolszász bírósággal szemben a felperes számára előnyösebbé tehetik. Míg a forum shoppingot mind a kontinentális, mind az angolszász jogrendszer elutasítja; addig a párhuzamos eljárások megengedhetőségéről eltérően gondolkoznak. Az eljárást kezdeményező fél forumválasztásával szemben a kontinentális jogrendszer érdemben nem lép fel. Párhuzamos eljárások esetén „mechanikus” döntés születik: a megelőzés elvén (Prioritätsprinzip⁵; first in time, first in right) alapulva pusztán két dolgot mondanak ki a kontinentális nemzetközi magánjogi kódexek, és a témánk szempontjából releváns Brüsszel I. rendelet 27. cikke is. Egyrésztől leszögezi, hogy amennyiben azonos igényből származó, azonos felek között folyamatban lévő eljárásokról van szó, amelyeket különböző tagállamok bíróságai előtt indítottak, ebben az esetben a később felhívott bíróság az elsőként felhívott bíróság joghatóságának megállapításáig hivatalból köteles felfüggeszteni eljárását [Brüsszel I. rendelet 27. cikk (1) bekezdés]. Ha pedig az elsőként felhívott bíróság megállapítja joghatóságát, a később felhívott bíróság köteles ennek javára megállapítani saját joghatóságának hiányát [Brüsszel I. rendelet 27. cikk (2) bek.]. A megelőzési elv alkalmazása a párhuzamos eljárások tilalmához vezet, mivel az ítélt dolog (res iudicata) tilalmát időben kiterjesztve megfogalmazza a függő dolog (lis alibi pendens) tilalmát.

az írásban feltett kérdések, tanúk szóbeli esküje etc. Fellas, John: *Transatlantic commercial litigation and arbitration* –, Oxford University Press, H.n. (2004) 15. és 17.

² Az amerikai eljárásban a felperes joga arra, hogy az ügyvéd a kereset sikeres elintézéséig ellenszolgáltatás mentesen dolgozzék. Az angol jogban ismeretes hasonló, kevésbé nagyvonalú intézmény a conditional fee, ami szerint az ügyvéd az elsőfokú eljárásban az ügyfélnek egy fix összegű díjért dolgozik, ami kiegészül pernyertesség esetén egy szintén előre megállapított prémiummal. Fellas: i.m. 370.

³ Az amerikai tort law az ún. compensatory vagy actual damages mellett ismeri a punitive damages kategóriáját. Míg előbbi lényegileg a károkozó magatartás természetes és közvetlen eredményeként beálló károkat takarja, addig utóbbi büntető karakterű; ott ítéltető meg, ahol az alperes rosszindulatúan vagy különösen hanyag módon járt el. Fellas: i.m. 30.

⁴ A class action egy vagy több félnek biztosítja a jogot, hogy hasonló helyzetben lévő egyének „osztályának” képviselőjeként lépjen fel. Ez az amerikai megoldás olyannyira egyedülálló, hogy az angol jogban sem ismeretes analóg intézmény. Fellas: i.m. 25. és 28.

⁵ Hau, Wolfgang Jakob: *Positive Kompetenzkonflikte im Internationalen Zivilprozessrecht* - Peter Lang Verlag; Frankfurt a.M., (1996) 207.

Egészen más gondolatmenetet követnek az angolszász bíróságok, amikor elismerik a párhuzamos eljárások létjogosultságát⁶ és egyben lehetőséget biztosítanak arra, hogy az eljárást kezdeményező fél perökonomiai, pertaktikai megfontolásainak jogszerűségét az ellenérdekű fél megkérdőjelezze. Erre két jogintézményt ismer a common law: az eljárás abbahagyására kötelezést (stay of proceedings) és a határon átnyúló perlési tilalmat (anti-suit injunction). Az első esetben, ha az eljárást kezdeményező fél angolszász fórumot hív fel a vitás kérdésben való döntésre, az ott alperesként szereplő fél hivatkozva arra, hogy az eljáró bíróságnak nincs szoros kapcsolata a jogvitával (forum non conveniens), az eljárás abbahagyását kezdeményezheti. Ennek az eljárási jogintézménynek az előnye abban áll, hogy a felhívott bíróság előtti eljárást szünteti meg, így nem sérti még indirekt módon sem más állam szuverenitását (lásd 1. sz. ábra: A stay of proceedings kibocsátása).⁷

Ha az alperesnek a stay of proceedings eszköze eleve nem áll rendelkezésre (mert nem angolszász bíróság előtt perelnek) vagy annak kibocsátását az eljáró bíróság megtagadta, de az utóbb felhívott, szintén joghatósággal bíró fórum angolszász, akkor az alperes e később felhívott fórumnál kezdeményezheti, hogy a külföldi eljárásban felperesként eljáró felet a bíróság tiltsa el az eljárás folytatásától, azaz bocsásson ki egy határon átnyúló perlési tilalmat, ha annak alább tárgyalt feltételei fennállnak.⁸

A határon átnyúló perlési tilalom indirekt módon az eljáró bíróság államának szuverenitását sérti (lásd: 2. sz. ábra: Az anti-suit injunction kibocsátása), mert az angolszász bíróság ilyenkor egy másik állam bírósága előtti perléstől tiltja el az előtte alperesként, ott

⁶ Bermann, George A.: The Use of Anti-suit Injunctions in International Litigation, in: Columbia Journal of Transnational Law (1990) Vol. 28, 589, 610; Smith, Lesley Jane: Antisuit Injunctions, Forum non Conveniens und International Comity, Recht der internationalen Wirtschaft (1993) 802, 803; Schmidt, Christian: Anti-suit injunctions im Wettbewerb der Rechtssysteme, Recht der internationalen Wirtschaft (2006) 492, 493; Lange, Dieter G.: Der Justizkonflikt zwischen den USA und Europa dargestellt am Beispiel des Falles „Laker“ 65-90., in: Walther J. Habscheid (Hrsg): Der Justizkonflikt mit den vereinigten Staaten von Amerika, Bielefeld (1986), Gieseking-Verlag, 81; Airbus Industrie v Patel [1998] 2 All ER 257, 264.

⁷ Maack, Martina: Englische antisuit injunctions im europäischen Zivilrechtsverkehr - Berlin, Duncker & Humblot (1999) 40.

⁸ A stay of proceedings és az anti-suit injunction bevethetőségéről két versengő angolszász jogrendszerű fórum esetében ld. még: Fellas: i.m. 369. skk

felperesként eljáró személyt, ami számos problémát vet fel, tartozzák ez a másik állam akár a kontinentális (lásd: III.2) akár az angolszász jogrendszerbe (lásd: II.3).⁹

I/2. A választottbíróági kikötések kikényszerítése

Választottbíróági (és jogválasztási) kikötéssel a felek éppen annak érdekében élnek, hogy az eljáró fórum kijelölésével (ún. forum planning) megelőzzék párhuzamos joghatóság esetén a fórumok közötti válogatást.¹⁰ Felmerül a kérdés, hogy az ilyen kikötés ellenére más fórum előtt megindított eljárás elleni fellépésre alkalmas eszköz-e az anti-suit injunction, ha azt a szerződéses kikötés ellenére mellőzött fórum joga egyébként ismeri?

Az angol bíróságok választottbíróági kikötések kikényszerítésére 1911-től, a *Pena Copper Mines v Rio Tinto* ügy óta bocsátanak ki anti-suit injunctiont.¹¹ Azóta az e célból kibocsátott határon átnyúló perlési tilalmak száma egyre emelkedik, ami korántsem a szerződésben foglaltak teljesítésére való hajlandóság ilyen fokú csökkenésére vezethető vissza.¹² Sokkal inkább arról van szó, hogy kérdéses, a választottbíróági kikötés érvényes, hatályos-e.¹³ Ennek eldöntése a konkrét jogvita előkérdésévé válik. Tovább árnyalja a képet, hogy az ilyen kikötés jogi természetéről is megoszlanak a vélemények. Azaz, ha meg is állapítja a bíróság, hogy a megsértett választottbíróági kikötés érvényes és a jogvita tárgyára kiterjed annak hatálya, kérdéses marad,

⁹ Ambrose, Clare: Can anti-suit injunctions survive european community law? In: *International and Comparative Law Quarterly* (April 2003) Vol. 52, 401, 408; Maack: i.m. 24. sk.; Wilson, Maura E.: Let Go of That Case! British Anti-Suit Injunction against Brussels Convention Members, in: *Cornell International Law Journal* (2003) Vol. 36., 208, 216;

¹⁰ Ingenhoven, Thomas: *Grenzüberschreitender Rechtsschutz durch englische Gerichte*, Bn. 67., Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden (2001) 274.

¹¹ Pengelley, Nicholas: The European Court of Justice, English Courts and the Continued Use of the Anti-suit Injunction in Support of Agreement to Arbitrate: *Through Transport v. New India* – in: *Journal of Private International Law*, 2006, Vol.: 2 No2, 397, 403; [Http://www.buicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf](http://www.buicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf) utolsó letöltés 2008. szeptember 15-én, 19. pont.

¹² Steinbrück, Ben: The Impact of EU Law on Anti-suit Injunctions n aid of English Arbitration Proceedings – in: *Civil Justice Quarterly*, 2007, Vol. 26., 358, 359

¹³ Lásd: *Continental Bank NA v. Aekos Cia Naviera SA and others* (Hartley, ICLQ, 2000, 166, 170 skk) *Aggheliki Charis Compania Maritina SA v. Pagnan S.p.A.* (The *Angelic Grace*).

hogyan vajon az ilyen kikötés megszegésének mi jogkövetkezménye. Ha a kikötésnek materiális kötőerőt tulajdonítunk, annak megsértése szerződésszegésnek minősül, ellenkező esetben nem fűződik hozzá szerződésszegés esetére kilátásba helyezett kártérítési kötelezettség. Míg az angol jog az előbbi felé hajlik,¹⁴ addig például a német jog megtagadja az ilyen kikötéstől az anyagi kötőerőt.¹⁵

II. Az anti-suit injunction

Az angol jog tehát mindkét vázolt joghatósági probléma megoldásának kulcsát az anti-suit injunction kibocsátásában látja. Az alábbiakban a jogintézmény történeti előzményét (II.1.), mai formáját és az elemzésnél is komoly segítséget nyújtó klasszifikációját (II.2.) mutatjuk be, végül a felmerülő jogi problémákat elemezzük (II.3.) a főbb csomópontok mentén haladva.

II/1. A jogintézmény kialakulása

Ennek az angolszász jogrendszerekben mindenütt jelenlévő, élő jogintézménynek a gyökerei a 15. századig nyúlnak vissza és fejlődése nagyjából három részre tagolható: a jogintézmény létrejöttésre a common court és az equity court versengése folytán, annak továbbfejlődésére a brit birodalmon belül és végül az anti-suit injunction nemzetközi szintéren való alkalmazására (horizontális tagolás).¹⁶

¹⁴ Hau: i.m. 198.

¹⁵ Dutta, Anatol – Heinze, Christian A.: Prozessführungsverbote im englischen und europäischen Zivilverfahrensrecht, Die Zukunft der anti-suit injunction nach der Entscheidung des Europäischen Gerichtshofs vom 27. April, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (2005) Vol.13., 428., 444. (további utalásokkal a 91. lábjegyzetben); Ingenhoven: i.m. 273. Ugyanakkor: Lenenbach, Markus: Antisuit Injunctions in England, Germany and the United States: Their Treatment Under European Civil Procedure and the Hague Convention, in: Loyola of Los Angeles International & Comparative Law Journal (1998) Vol. 20., 257., 290.

¹⁶ Airbus Industrie GIE v Patel and others [1998] 2 All ER, 257., 264.

A jogintézmény az equity bíróságok kezében common injunction név alatt eredetileg arra szolgált, hogy a common law bíróság előtt folytatott pereknek elejét vegye.¹⁷ Ha az equity bíróság által meghozott határozat címzettje a tilalom ellenére folytatta a common law bíróság előtt a perlekedést, azzal megsértette az equity bíróságot (contempt of court). Ezt az equity bíróság bírság kiszabásával, személyes szabadság elvonásával, ill. vagyontárgyak elkobzásával büntethette. Különösen a személyes szabadság elvonását kifogásolták a hatáskörüket féltő common law bíróságok. I. János alatt a common law bírák a contempt of court miatt az equity bíróságok által elzárásra ítélteteket a habeas corpus eljárásban szabadon bocsátották. A Coke és Ellesmere nevével fémjelezhető common law és equity law bírósági rendszer között zajló vita tisztázásával I. János Francis Bacont bízta meg egy, a kérdés kivizsgálására hivatott bizottság létrehozása mellett. A Bacon-bizottság véleménye szerint a common law bíróság megakadályozhatja az equity bíróság szabadságmegvonásra vonatkozó döntésének végrehajtását. Az Earl of Oxford ügy (1616)¹⁸ után a szabadságelvonás büntetésének végrehajtása elhalt, és a két jogág egységesítésével, az ún. equity remedies törvényben való szabályozásával [sec. 25 (8) Supreme Court of Judicature Act 1873], valamint a common injunction eltörlésével [sec. 24 (5) Supreme Court of Judicature Act 1873] a két bírósági ág versengése végetért.¹⁹

Az anti-suit injunction fejlődésének következő állomása a brit birodalom bíróságainak versengéséhez köthető. Mint a perlési tilalomhoz kapcsolódó, 1873-at követő joggyakorlat mutatja, ehhez a szakaszhoz köthető a jogintézmény határainak kialakítása, a meglehetősen széles mérlegelési jogkör szűkítése (ld.: *Bushby Vs Monday*; *Cohen vs. Rothfield* 1920).²⁰

E jogintézmény a 20. század második felére meghatározó jogintézménnyé vált nemzetközi magánjogi szintéren is, mind az angolszász államok egymás közötti, mind pedig a kontinentális államok bíróságai előtt zajló eljárások megakadályozására. Ezzel párhuzamosan

¹⁷ Wilson, *Cornell Int'l L.J.*, 208, 213.

¹⁸ Hau: i.m. 192.

¹⁹ Hartley, Trevor C.: *Antisuit Injunctions and the Brussels Jurisdiction and Judgements Convention*, in: *International and Comparative Law Quarterly* (2000) Vol. 49, 166, 168

²⁰ Kurth, Jürgen: *Inländischer Rechtsschutz gegen Verfahren vor ausländischen Gerichten*, *Schriften zum Internationalen Recht*, Band 44., Dunckler & Humblot (1989) 15-17.

megfigyelhető a jogintézmény egyfajta megsokszorozódása, azaz kialakulnak annak országspecifikus vonásai (vertikális tagozódás).²¹ A jogintézmény bemutatásánál a továbbiakban a nemzetközi szintéren alkalmazott angol anti-suit injunctionra szorítkozunk.

II/2. Meghatározások; az anti-suit injunction fajtái

Angliában az anti-suit injunction (korábbi nevén: injunction restraining or enjoining foreign proceedings) az 1981-es Supreme Court Act 37 § (1) bekezdésén alapuló, a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozó rendelkezés, ami a címzettjének ideiglenesen (interlocutory illetve interim) vagy véglegesen (final) megtiltja, hogy valamely külföldi bíróság előtt eljárást kezdeményezzen vagy folytasson le. Abban az esetben, ha az anti-suit injunction-t egy választottbírósági kikötés kikényszerítésére bocsájtják ki, akkor az interim anti-suit az 1996. évi Arbitration Act 44 § (1) bekezdése és (2) bekezdésének e) pontjának rendelkezésén alapul.²²

Egy antisuit-eljárás menete, az igénybevehető eszközök köre aszerint változik, hogy ideiglenes vagy végeleges, inter partes vagy ex parte eljárásról van-e szó. Ha a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátása sürgős, akkor az ún. ex parte-application [R.S.C., Ord. 29, r.1(2)] szerint jár el az angol bíróság, vagyis ha a külföldi fórum előtt alperesként eljáró fél az igényét valószínűsíti és a megfelelő okiratokat benyújtja, akkor még a keresetlevél (writ) egyidejű benyújtására sincs szükség, azt azonban a lehető leggyorsabban csatolni kell. Minden egyéb esetben az anti-suit eljárás a keresetlevél benyújtásával veszi kezdetét. Ekkor az esküvel megerősített biztosíték (affidavit) adására és az idézés vagy perbeli indítványnak az ellenérdekű féllel való közlésére (notice of motion or summons) is szükség van.

²¹ Amerikai Egyesült Államok: Smith, RIW, 802-809; Bermann: i.m. 589-631.; Swanson, Steven R.: Antisuit Injunctions in Support of International Arbitration, Tulane Law Review (2006-2007) Vol.81., 395-441; Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J., (1998) 260-265 Ausztrália: http://new.vicbar.com.au/pdf/CLESeminar_07042005.pdf utolsó letöltés 2008. június 3. 21:55, Kanada: Black, Vaughan: The Antisuit Injunction Comes to Canada, Queen's Law Journal (1988) Vol.13, 103-125.

²² A jogszabály elérhető a <http://www.jus.uio.no/lm/england.arbitration.act.1996/toc.html> honlapcím alatt.

A határon átnyúló perlési tilalomra vonatkozóan többféle csoportosítás is létezik, amelyek jelentős átfedést mutatnak. Két szempontból is érdemes a csoportosításoknak időt szentelni: a csoportosítás meghatározza egyrészt a perlési tilalom célját, másrészt az anti-suit eljárások eltérő mérlegelési szempontjait. A perlési tilalom funkciója ennek alapján valamilyen joghatósággal kapcsolatos magatartás, eljárási igazságtalanság kiküszöbölése. Attól függően pedig, hogy milyen konkrét célt (forum shopping megakadályozása, választottbírósági kikötés kikényszerítése) szolgál az anti-suit injunction, érvényesülnek eltérő szempontok és vizsgálódási módok a diszkrecionális döntésnél.

Maack a forum shopping megakadályozására irányuló anti-suit injunction, (választott)bírósági kikötés kikényszerítésére szolgáló anti-suit injunction, valamint az értelmetlen pervezetés (unconscionability) ellen fellépő anti-suit injunction között tesz különbséget.²³ Több szerző²⁴ átveszi az *Airbus Industrie GIE vs Patel and others*²⁵ ügyben az angol bíróság által felállított felosztást, amikor obligation based anti-suit injunction (választottbírósági kikötés kikényszerítésére szolgáló) és non-obligation based anti-suit injunction között tesz különbséget. Ez utóbbi fogalmat szokás tovább bontani az alternatív forum cases és a single forum case esetkörökre. Míg az előbbi esetben a klasszikus forum shopping helyzetről van szó, addig single forum case-ről beszélünk olyankor, amikor anyagi jogi szabályok miatt az ügyben eljárni lényegében kizárólag az a külföldi forum jogosult, amely előtt folyó eljárás felperese ellen az anti-suit eljárás irányul.²⁶

Hasonló felosztást közöl munkájában *Hau*²⁷ is, aki megkülönbözteti a convenience based anti-suit injunctiont (megfelel az előző csoportosításban a non-obligation based anti-suit injunction alternatív forum cases), az obligation based anti-suit injunctiont (ez megfeleltethető a non-obligation based anti-suit injunction single forum cases) valamint a policy based anti-suit injunctiont. Megint mások²⁸ a kibocsátás alapjául szolgáló jog alapján (equitable illetve legal right not to be sued abroad) határolják el a határon átnyúló perlési tilalmakat.

²³ Maack: i.m. 38-54.

²⁴ Inghoven i.m 281.; Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J., (1998) 257., 267. sk.

²⁵ *Airbus Industrie GIE v Patel and others* [1998] All ER 257., 265.

²⁶ Dicey, Albert Venn/Morris, John Humphrey Carlile: *The Conflict of Laws – London* (2000), Sweet & Maxwell, 13. kiadás, 12-068; Inghoven: i.m. 285.

²⁷ Hau, i.m. 193.

²⁸ Dutta - Heinze, ZcuP (2005) 428., 440., 443.; Dicey & Morris, 12-059 (Utalnak arra, hogy ez a csoportosítás meghaladottá vált, további klasszifikáció szükséges.)

Az újabb szakirodalom az equitable illetve legal right not to be sued abroad fogalmat inkább leíró jelleggel használja. Jelen tanulmányban az Airbus-ügyben felállított csoportosítást vesszük alapul, mert az nem elméleti, hanem az elmélet által átvett, alapvetően a gyakorlat által kialakított rendszerezés.

II/3. Az anti-suit injunction alkalmazásának problémái

A határon átnyúló perlési tilalom két eleme tűnik problematikusnak. Elsőként az eljárásjogi igazságtalanság, visszaélés mibenlétének szokásjogi szempontjaival és azok mérlegelésével szükségképpen együttjáró bizonytalanságot kell megemlíteni (II.3.1.). Hasonlóképpen joggal merülnek fel kérdések az anti-suit injunction kikényszeríthetőségével, és ezáltal hatékonyságával kapcsolatban (II.3.2.). A felmerülő konkrét problémák a jogintézmény igazi gyengéjére mutatnak rá: habár a perlési tilalom címzettje szigorúan a külföldi fórum előtt felperesként eljáró személy, egy kontinentális jogrendszerből jövő jogász számára egyértelmű, hogy annak kibocsátása az eljáró bíróság államának szuverenitásába való közvetlen beavatkozással jár.

II/3/1. Az anti-suit eljárás során két lépésben döntenek annak kibocsátásáról (lásd bővebben: 3. sz. ábra: Az anti-suit injunction kibocsátásának modellje): az angol bíróságnak meg kell állapítania joghatóságát, fel kell tárnia a tág értelemben vett visszaélés mibenlétét. Hangsúlyos szerepe van az eljárásban a comity²⁹ elvnek, ezért erre külön kitérünk.

Az in personam jurisdiction meglétének követelménye azt jelenti, hogy az angol bíróságnak joghatósággal kell bírnia a külföldi eljárás felperese felett.³⁰ A joghatóságot megalapozhatja a külföldi eljárás felperesének angliai lakó- vagy tartózkodási helye, előzetes alávetési nyilatkozata (választottbírósági kikötés), illetve erre utaló későbbi

²⁹ A határon átnyúló perlési tilalom kibocsátásának korlátja, ami megköveteli, hogy az angol bíróság tekintettel legyen a tilalommal közvetetten érintett államra és visszafogottan, körültekintéssel, kivételes esetben bocsásson ki anti-suit injuncciont (Lásd: II.3.1 pont végén).

³⁰ Dutta - Heinze, ZeuP (2005) 428., 438.

magatartása (perbebocsátkozása), valamint ha neki külföldön a keresetlevél kézbesíthető az angol polgári eljárásjog szabályai szerint.³¹

Erre az áttekinthető szabályozásra épül rá az európai jog vonatkozó építménye, aminek következtében az angol nemzetközi magánjogban gyökerező joghatósági szabályok annyiban érvényesülnek, amennyiben azt a Brüsszel I. rendelet joghatósági szabályai lehetővé teszik.³² Így az anti-suit injunction címzettjének angliai lakóhelye [Brüsszel I. rendelet 2. cikk (1) bekezdés] minden esetben, tartózkodási helye [Brüsszel I. rendelet 3. cikk] ellenben csak kivételes esetekben alapozza meg a joghatóságot. Mind valamely angliai bíróság javára szóló kikötés [Brüsszel I. rendelet 23. cikk], mind az angol bíróság előtti perbebocsátkozás [Brüsszel I. rendelet 24. cikk] érvényes joghatósági ok. A kézbesíthetőségre azonban nem alapíthatja joghatóságát az angol bíróság.

A joghatóság megállapítását követően foglalkozhat érdemben a bíróság a konkrét visszaélés feltárásával (tág értelemben vett oppression vizsgálata).³³ A visszaélésszerű magatartás kritériumai aszerint térnek el, hogy párhuzamos joghatóságból folyó (a), non-obligation based anti-suit injunction single forum case (b), vagy a választottbírósági kikötés kikényszerítésének (c) szándékával kezdeményezik a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátását.

ad a. A non-obligation based anti-suit injunction alternativ forum case, azaz az egyes államok joghatósági szabályai nyomán létrejövő párhuzamos joghatóságokból folyó viták (multi-fora dispute) esetén a visszaélésszerű magatartás megállapíthatóságának három konjunktív feltétele van. Először is Anglia ténylegesen és lényegi ponton kell kapcsolódjék a jogvitához (ún. natural forum követelménye). Másodsor az angol bíróságnak meg kell állapítania a szűk értelemben vett visszaélést. Végül vizsgálnia kell, hogy a külföldi fórum előtt eljáró felperes az őt ott megillető legitim előnyöket nem veszíti-e el egy angliai eljárás esetén.

³¹ Kurth: i.m. 29; Civil Procedure Rule (1998) Rule 6.20, amit "England's long arm statute"-ként is hívnak.

³² Maack: i.m. 36. sk.

³³ Ingenhoven: i.m. 280.

Az első feltétel az Airbus Industrie GIE v Patel and others³⁴ ügyben kristályosodott ki. A jogvita egy Bangaloreban 1990-ben szerencsétlenül járt Airbus A-320 körül forgott. A tényállás szerint a repülőszerencsétlenségben többek között megsérült egy indiai származású brit állampolgár. A hátramaradottak, illetve a túlélők keresetet indítottak három fórum előtt is: a pilótát alkalmazó cég és a bangalorei repülőterirányítás ellen a repülőszerencsétlenség helyszínén, Indiában; a repülő gyártó francia cég ellen annak székhelyén, Franciaországban; végül szintén a repülőgépet gyártó cég ellen az Egyesült Államokban. Ez utóbbi fórum előtt azért járhattak el, mert az amerikai jog számos joghatóságot megalapozó tényt ismer.³⁵ Jelen esetben a joghatóságot arra alapították, hogy az Airbus az egyik gépét egy texasi székhelyű cégnek adta el („are doing business in the USA”).

Az Indiában kezdeményezett eljárásban az Airbus a texasi eljárással való felhagyásra kérte kötelezni a felpereseket. Habár az indiai fórum kibocsátotta az anti-suit injunctiont, annak mégsem tudott érvényt szerezni, mivel a feleknek semmilyen kötődése nem volt Indiához: sem lakhelyük, sem vagyonuk nem volt Indiában. Az Airbus ekkor a brit állampolgárságú felperesekkel szemben Angliában a High Court előtt az indiai határozat elismerését és a brit állampolgároknak a texasi fórum előtti perléstől való eltiltását kezdeményezte, eredménytelenül. A Court of Appeal 1996-ban engedélyezte a fellebbezést, majd helyt adott az anti-suit injunctionnak. A jogeset több szempontból is mérföldkő a határon átnyúló perlési tilalmak történetében: míg ugyanis India és Franciaország kapcsolódott a jogvitához (ún. appropriate forum), addig Texasnak a kapcsolata formális volt (így Texas inappropriate forum volt).³⁶ Az alapelv az, hogy csak az ügyben közvetlenül érintett, ahhoz a legszorosabb és lényeges ponton kapcsolódó fórum (natural forum), illetve az üggyel legalább bizonyos fokú kapcsolatot felmutatni tudó fórum (appropriate forum) járhat el. Az pedig, hogy az érintett bíróság erélytelen, nem szolgálhat indokul ahhoz, hogy helyette egy másik bíróság járjon el.³⁷ A House of Lords úgy jellemezte az Airbus esetet, mint ami egyszerre klasszikus (mert újabb példa az in personam jurisdiction maximális kiterjesztésére)

³⁴ Airbus Industrie GIE v Patel and others [1998] 2 All ER, 257. skk.

³⁵ Schlosser, Peter: Airbus Industrie GIE vs Patel and others – eine Urteilsanmerkung, Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (1999) 115., 117.

³⁶ Airbus Industrie GIE v Patel and others [1998] 2 All ER, 257., 261.

³⁷ Fellas: i.m. 394.

és egyedülálló (mert példanélküli, hogy az angol bíróságot idegen joghatóság védelmére hívják fel) anti-suit injunction helyzet, és megtagadta a tilalom elrendelését.³⁸

A másodikként megjelölt feltétel, a szűk értelemben vett visszaélésszerű magatartás akkor állapítható meg, ha a külföldi eljárás - annak minden tényleges és jogi jellemzője alapján - az ott alperesként eljáró fél számára szokatlan mértékben sérelmes.

Ezt követi a harmadik feltétel, azaz annak vizsgálata, hogy milyen legitim előnyöktől esik el a külföldi eljárás megindítása vagy lefolytatása mellett döntő felperes, ha a határon átnyúló perlési tilalom miatt a külföldi eljárással felhagyni és egy angol bíróság előtt eljárni kényszerül. E kritérium vizsgálata során rendkívül körültekintően kell eljárnia a bíróságnak, mivel a felperes által élvezett legitim és illegitim előnyöket egy szűk mezsgye választja el egymástól.³⁹ Egy példával élve: a discovery eljárás, vagy a punitive damages önmagában nem alapozza meg az eljárási igazságtalanságot – noha az amerikai jog ezen intézményei kifejezetten hátrányosan érinthetik a külföldi eljárás alperesét, az anti-suit eljárás kezdeményezőjét.

ad b. A non-obligation based anti-suit injunction single forum case kiindulópontja az a jogi helyzet, amikor a külföldi eljárásban felperesként eljáró fél védelemét kizárólag a külföldi jog tudja biztosítani, mert az angol jogrendben nincs azonos vagy hasonló funkciót betöltő jogintézmény. Amennyiben valamely angol alapelv értelmében a külföldi eljárás felperese egyébként nem jogosult az ellenérdekű felet külföldön beperelni (legal right not to be sued abroad), akkor az angol bíróságnak kell döntenie, hogy a külföldi fórum előtti eljárásban a felperes vagy a másik fél érdeke erősebb-e.

A non-obligation based anti-suit injunction single forum case körében egyetlen jogesetet, a Laker légitársaság jogvitáját elemzi a szakirodalom.⁴⁰ A tényállás szerint az 1966-ban londoni székhellyel alapított és 1977-től a „Skytrain”-elnevezésű fapados légitársasággal mind nagyobb forgalomra szert tevő Laker Airways 1982-ben csődbe jutott. Nem sokkal a csőd bejelentése után a Laker Airways beperelte a

³⁸ Inghoven: i.m. 278. sk.

³⁹ Inghoven: i.m. 282. skk.

⁴⁰ British Airways Board v Laker Airways Ltd and others and conjoined appeals [1984] 3 All ER 39 skk. Elemzi még: Lange, 87-90; Fellas: i.m. 397-399.; Jasper, Dieter: Forum shopping in England und Deutschland, Duncker & Humblot; Berlin (1990) 87-89.

British Airways, a British Caledonian, a Lufthansa, és a Swissair légitársaságokat a District Court in Washington D.C. előtt kártérítési jogi sérelem és szándékos jogellenes magatartás miatt több mint 2 milliárd amerikai dollárt követelve. A Laker keresetét arra alapította, hogy a felsorolt légitársaságok között versenyjogba ütköző módon (szándékosan elkövetett deliktum, ill. a Sherman Act 1 és 2 § értelmében combination and conspiracy) került sor megállapodásra, aminek értelmében a versenytársak megkísérelték a Lakert megakadályozni a fapados járat indításához szükséges engedély megszerzésében (1). Majd később több légitársaság olyan áron utaztatott, hogy azzal a Laker ne tudjon hosszú távon lépést tartani (2), végül a Lakernek pénzügyei rendbehozatalára tett kétségbeesett kísérletét akadályozták meg azáltal, hogy nyomást gyakoroltak a hitelintézetekre (pl.: Midland Bankra) (3).

A Midland Bank (a Laker légitársaság fő hitelezője) 1982-ben nem volt még alperes az amerikai perben, ugyanakkor a csődbiztostól tudomása volt arról, hogy keresetkiterjesztést fontolgat ellene a Laker. Ezt megakadályozandó a bank perlési tilalom kibocsátását kezdeményezte a londoni High Court of Justice előtt, amit Mustill bíró kibocsátott majd Parker bíró fenntartott a főper kezdetéig. Az alperesként az amerikai bíróság előtt már perben álló légitársaságok a Midland Bank sikerén felbuzdulva maguk is anti-suit injunction kibocsátását kezdeményezték Angliában az amerikai eljárás leállítása érdekében. Az angol bíróság az amerikai eljárás ellen irányuló tilalmat először kibocsátotta, később azt ugyanazon bírák visszavonták, majd a légitársaságok kérelmére egy nappal később ismét kibocsátatták.

A Washington D.C.-beli District Court megállapította joghatóságát: e testület szerint a Laker légitársaság által felhívott amerikai bíróság volt a legalkalmasabb fórum az ügyben való döntésre (most appropriate forum).⁴¹ Ezenközben az angol bíróság – a Laker azon védekezése ellenére, hogy a határon átnyúló perlési tilalom őt az egyetlen fórumtól fosztaná meg, ami előtt igényét érvényesítheti – kibocsátotta a perlési tilalmat. A bizonyítási eljárás lefolytatására – ami az amerikai eljárás hangsúlyos eleme – az angliai perlési tilalmak miatt egyáltalán nem kerülhetett sor, így hónapokig állt a per.

⁴¹ A joghatóság (jurisdiction) és a megfelelő fórum (appropriate forum) nem szinoním fogalmak. Valamely angolszász bíróság saját, illetve egy külföldi bíróság eljárásának természetét csak akkor vizsgálhatja, ha az ügyben egyébként joghatósága adott.

A patthelyzetet végül 1985 júliusában a British Airways küszöbönálló privatizációja miatt szorgalmazott egyezség oldotta fel.⁴²

Mivel a Laker keresete az amerikai versenyjogi szabályok megsértésén alapult és mivel az angol jog conspiracy-ra alapított keresetet nem ismer, így a Laker kizorítása tárgyában egyedül az amerikai bíróságnak volt joghatósága dönten.⁴³ Erre a kizárórolagosságra utal az esetcsoport elnevezése is: non-obligation based anti-suit injunction single forum dispute. Az angol bíróság ilyen esetekben csak akkor bocsáthat ki határon átnyúló perlési tilalmat, ha az annak kibocsátását kezdeményező felet valamely angol alapelv értelmében a külföldi eljárás felperese nem jogosult külföldön perelni. A gyakorlat oldaláról ez mindig valamilyen anyagi vagy eljárási kifogás formájában jelentkezik.⁴⁴ Ilyen esetben a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátását alaposan meg kell fontolni, mivel annak kibocsátása végső soron a jogvédelem megvonásával jár a külföldi eljárásban felperesként eljáró fél számára.⁴⁵

ad c. Az obligation based anti-suit injunction esetében a külföldi eljárás alperesének szerződéses kikötésen alapuló joga van arra, hogy az adott szerződésből eredő, meghatározott igényekről egy bizonyos bíróság döntsön (prorogáció), és egyetlen másik bíróság se járjon el (derogáció). Az angol terminológia ezt együtt a contractual right not to be sued abroad feltételnek nevezi.

Ennek kapcsán az angol bíróság először azt vizsgálja, hogy a választottbírósági kikötés érvényes-e és kizárólagosan egy adott angol bíróság javára szól-e. Érvényes és kizárólagos kikötés esetén anti-suit injunction kibocsátásnak főszabályszerűen helye van, kivéve, ha valamilyen körülmény ezt kizárja (test of good reason).⁴⁶ Ilyen körülmény az anti-suit injunction kibocsátását kezdeményező félnek az idegen fórum előtti perbebocsátkozása.⁴⁷ Ahogy az angol bíróság előtti perbebocsátkozás fentebb angol joghatóságot eredményezett, úgy annak mintegy tükörképeként az idegen bíróság előtti perbebocsátkozás

⁴² Lange: i.m. 83.

⁴³ British Airways Board v Laker Airways Ltd and others and conjoined appeals [1984] 3 All ER 39, 40.

⁴⁴ Ilyen lehet az estoppel in pais; promissory estoppel, election, waiver, standing by etc. Ingenhoven: i.m. 286.; Maack: i.m. 53.

⁴⁵ Kurth: i.m. 23.

⁴⁶ Ambrose, ICLQ (2003) 401., 407.

⁴⁷ Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J. (1998) 257., 271.

automatikusan a szerződésben korábban kikötött angol joghatóságot felülírva a kikötés ellenében felhívott bíróság joghatóságához vezet, és így ez anti-suit injunctiót kizárja. Hasonló gondolat húzódik meg az anti-suit eljárás megindításával való késlekedés miatt kibocsátani megtagadott anti-suit injunctió mögött: ha a külföldi eljárás alperese az anti-suit injunctió kezdeményezését taktikai megfontolásokból húzza-halasztja, az az ő terhére esik.⁴⁸ Szintén elutasítás lehet a következménye, ha a külföldi eljárásban alperesi pozícióban lévő fél meg sem kísérel a külföldi bíróság előtt joghatósági kifogást előterjeszteni.

A test of good reason körében kerül értékelésre az is, ha a perlési tilalom kibocsátását kezdeményező felet megilletné ugyan az anti-suit injunctió, de a jogvita egyéb részeinek elbírálására – például egy másik kikötés, vagy más joghatósági szabályok okán - más fórum jogosult és nagyobb érdek fűződik ahhoz, hogy egy bíróság bírálja el az egymással összefüggő igényeket, mint ahhoz, hogy a választottbírósági kikötésnek érvényt szerezzen az angol bíróság (v.ö.: *Donohue v. Armco INc and others*).⁴⁹

Végül szintén a test of good reason körében kerül értékelésre az is, ha az állam, melynek bírósága előtt folyó eljárást az anti-suit injunctió érinteni fogja, a külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt ENSZ Egyezményben (a továbbiakban: New York-i Egyezmény) részes állam.⁵⁰ Ha a New York-i Egyezményben részes államról van szó, akkor a 2. cikk (3) bekezdése szerint: Az egyik fél kérelmére bármely Szerződő Állam bírósága választottbírósági eljárásra utasítja a feleket, ha olyan ügyben indítottak pert előtte, amelynek tárgyában a felek a jelen cikk értelmében megállapodást kötöttek, kivéve, ha megállapítja, hogy az említett megállapodás semmis, hatálytalan vagy nem teljesíthető.

Az 1958-as New York-i Egyezmény tehát kifejezetten csak arról az esetről szól, amikor a felhívott külföldi bíróság előtt az alperes a választottbírósági kikötésre alapítottan joghatósági kifogást tesz. Témánk szempontjából az eset ellentétpárja az érdekes: amikor az alperes nem él a már megindult eljárásban joghatósági kifogással, hanem azt az angol bíróságot keresi meg az eljárásjogi igazságtalanság rendezésének igényével, amelynek illetékességi területén a felhívni

⁴⁸ Ingenhoven: i.m. 291.

⁴⁹ *Donohue v. Armco Inc and others* [2002] 1 All ER 749.

⁵⁰ Az Egyezményt hazánk az 1962:25 tvr-rel ültette át a magyar jogba.

elmulasztott választottbíróóság van.⁵¹ Kérdéses, hogy a New York-i Egyezmény 2. cikk (3) bekezdése alapján kibocsátható-e a határon átnyúló perlési tilalom vagy sem. Érvelhetünk úgy, hogy ennek nincs akadálya - mi több, egy határon átnyúló perlési tilalom előmozdítja a New York-i Egyezmény érvényesülését, azaz annak akár a joghatósági kifogás megtételétől függetlenül helye lehet; az anti-suit injunction egy quasi alternatív eszköz a választottbíróesági kikötések kikényszerítésére. Érvelhetünk azonban úgy is, hogy anti-suit injunction kibocsátására mindaddig nem kerülhet sor, amíg a felhívott rendes bíróság a 2. cikk (3) bekezdésben előírt kötelezettségének nem tett eleget és nem utasította a feleket az általuk szerződésben vállalt választottbíróesági útra (relatív tilalom).⁵² Végül érvelhetünk úgy is, hogy a New York-i Egyezményben részes állam valamely bírósága előtt folyó eljárás felperese ellen nincs helye e jogintézmény alkalmazásának, mivel a New York-i Egyezmény kizárólag a felhívott fórum előtt való fellépés lehetőségét ismeri; az anti-suit injunction pedig nem egyeztethető össze annak szellemével (abszolút tilalom).

Ha az angol bíróság semmi ilyen körülményt nem tud megállapítani, azaz a kérelem kiállja a test of good reason próbáját, akkor kibocsátja a határon átnyúló perlési tilalmat az erre irányuló kérelemnek megfelelően.

Ahogy e pont bevezetőjében röviden szó volt róla, az angolszász bíróságok bizonyos esetekben vizsgálják, hogy az anti-suit injunction kibocsátása mennyiben egyeztethető össze a comity szellemével.⁵³ A határon átnyúló perlési tilalom kibocsátására akkor kerül sor, ha az angol bíróság a jogvitához közvetlenül vagy közvetve kapcsolódik.⁵⁴ A comity fogalma lényegében az anti-suit injunction belső korlátjának tekinthető, ami mélyen gyökerezik az angolszász, elsősorban amerikai jogi gondolkodásban, de a kontinentális jogi gondolkodás számára bizonytalan körvonalú fogalom.

A comitas gentium (international comity) jogelméleti indíttatású fogalom. Egyes jogtudósok⁵⁵ *Ulrich Huber* területi elvéhez kötik annak megjelenését, más kutatók⁵⁶ *Jean Bodin* tekintik az elmélet

⁵¹ Schlosser, Peter: Anti-suit injunctions zur Unterstützung von internationalen Schiedsverfahren, *Recht der internationalen Wirtschaft* (2006) 486-487.

⁵² Ingenhoven: i.m. 292.

⁵³ Dutta-Heinze, *ZEuP* (2005) 428., 446.

⁵⁴ *Airbus Industrie GIE v Patel and others* [1998] 2 All ER, 257., 270.

⁵⁵ Így: Schlosser, *IPRax* (1999) 115, 116 további utalásokkal.

⁵⁶ Például: Schmidt, *RIW* (2006) 492., 496. skk.

megalapozójának. Kiindulópontja, hogy a nemzeti törvények érvényessége csak a mindenkori ország területére korlátozódik, ugyanakkor a jogszolgáltatás a külföldi elemet is tartalmazó ügyekben átlépheti a határokat. Ilyen esetekben a külföldi személyekkel, idegen államokkal szemben a barátságosság, udvariasság követelményeinek eleget téve kell fellépni.

Ma a comity elsősorban a klasszikusnak mondható forum shopping, azaz a non-obligation based anti-suit injunction alternativ forum cases helyzetben jut szerephez.⁵⁷ Itt a comity elv azt követeli meg, hogy az angol bíróság a jogvitával a legszorosabb kapcsolatot tudja felmutatni. Single forum case esetén, ahol a kibocsátott határon átnyúló perlési tilalom annak címzettjét az igényérvényesítésre egyedül szóbjövő bíróság előtt való eljárástól tiltja el, a comity elv a jogintézmény visszafogott és az érdekek kellő mérlegelésén alapuló körültekintő, kivételes alkalmazását írja elő.⁵⁸ A bírósági, választottbírósági kikötések kikényszerítését szolgáló határon átnyúló perlési tilalmak esetében a comity elv nem érvényesül - ott a felek megállapodása felülírja ezt a követelményt.⁵⁹

II/3/2. Nemcsak az anti-suit injunction jogi természete, kibocsátása, hanem annak végrehajtása is számtalan kérdést vet fel.

Ha a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátására irányuló eljárás alperese nem tesz eleget az anti-suit injunction-nek, úgy ezzel a magatartásával megsérti az eljáró angol bíróságot (contempt of court), amely szankcióként pénzbírságot (fine); vagy letöltendő szabadságvesztést (committal) [R.S.C., Ord. 45, r.5(1) i.V.m R.S.C., Ord. 52, r.1,4] szabhat ki rá.⁶⁰ Ha az alperes még átmenetileg sem tartózkodik Angliában, de van valamilyen vagyontárgya ott, akkor az anti-suit

⁵⁷ Fellas: i.m. 394.

⁵⁸ V.ö.: Caution is clearly very necessary where there is no remedy in the English court in respect of the cause of action which, if the facts be proved, is recognised and enforceable by the foreign court. British Airways Board v Laker Airways Ltd and others and conjoined appeals [1984] 3 All ER 39,57; These single forum cases demonstrate that any limiting principle requiring respect for comity cannot simply be expressed by reference to the question whether the English court may be the natural forum for the dispute. Airbus Industrie GIE v Patel and others [1998] 2 All ER, 257, 268.

⁵⁹ Ingenhoven: i.m. 286.

⁶⁰ Kurth: i.m. 32.

injunction eljárásában felperesként eljáró fél kérelmére (ún. writ of sequestration) a vagyontárgy, vagy vagyon elkobozható.

Szembeötlő a jogintézmény gyengéje, ha az alperes nem Angliában él, vagy nem tartózkodik ott és vagyonnal sem rendelkezik az országban, ekkor a szigetországban való közvetlen végrehajtás ugyanis gyakorlatilag lehetetlen. Ezt némiképp ellensúlyozzák az anti-suit injunction megsértéséhez fűződő közvetett gazdasági hátrányok: az anti-suit injunctionnek eleget nem tévő fél csak nehézségekkel juthat hitelhez az angol pénzpiacokon, hajója nem futhat be angol kikötőbe, etc.⁶¹ Természetesen a közvetlen jogi hátrányok hiányát kompenzáló közvetett gazdasági következmények nem sokat nyomnak a latba, ha a tilalom címzettje természetes személy és/vagy nem az angol gazdasági élet egy állandó szereplője.

Jó példa erre a Philipp Alexander Securities and Futures v. Bamberger and others⁶² ügy, ahol az angol bróker cég, a PASF ellen a London javára szóló választottbírói kikötés ellenére a cég németországi ügyfelei német bíróságok előtt kezdeményeztek eljárást. A német bíróságok arra hivatkozva, hogy a választottbírói kikötés érvénytelen (mert a tőzsdén kötött határidős ügyletek kockázatáról nem világosították fel az ügyfeleket), de mégis érvényes is lenne, annak hatálya akkor nem terjedne ki a szóbanforgó jogvitára (mert a pertárgy értéke meghaladja az £50.000-ot), megállapították joghatóságukat. A PASF az angol bíróságtól egykori német ügyfelei ellen anti-suit injunction kibocsátását kérte, amely helyt adott a kérelemnek. A kibocsátott anti-suit injunction azonban hatástalan maradt, mivel semelyik ellenérdekű félnek sem volt kapcsolódási pontja Angliához.

Az előző bekezdésből következik, hogy életszerű az a szituáció, amikor a határon átnyúló perlési tilalomnak Anglia határain kívül kell érvényt szerezni. Itt a válaszunkat ketté kell bontani aszerint, hogy az az ország, amelyben a hozott intézkedést elismertetni és végrehajtani kívánják, common law vagy civil law jogrendszerű ország-e. Míg előbbi esetben az anti-suit injunction elismerése, kikényszerítése valószínűsíthető; addig az utóbbi esetben korántsem lehet ilyen egyértelmű választ adni. Ahogy az a Philipp Alexander Securities and Futures v. Bamberger and others jogesetnél is egyértelműen megmutatkozott, sokszor már az anti-suit injunction kézbesítése is kérdéses. A kontinentális jogrendszerű országok a polgári és

⁶¹ Ingenhoven: i.m. 325.

⁶² Elemzi: Maack: i.m. 30.

kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény⁶³ (a továbbiakban: Hágai Kézbesítési Egyezmény) 13. cikkének (1) bekezdésére, azaz az *ordre public* klauzulára hivatkozva korábban már az anti-suit injunction kézbesítését is megtagadták. 2001. május 31-én azonban hatálybalépett az Európai Unió Tanácsának 2000. május 29-i, a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről szóló 1348/2000/EK rendelete (a továbbiakban: Európai Kézbesítési Rendelet), amit a polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni, amennyiben bírósági és bíróságon kívüli iratokat kell továbbítani az egyik tagállamból a másikba. Mivel az Európai Kézbesítési Rendelet 20. cikk (1) bekezdése értelmében e jogszabály a rendelet hatálya alá tartozó ügyekben elsőbbséget élvez a tagállamok által kötött többoldalú megállapodások (itt a Hágai Kézbesítési Egyezmény külön is nevesítve van) rendelkezéseivel szemben, ezért ma az anti-suit injunction kézbesítésére az Európai Unión belül lényegében ezen rendelet alapján kerül sor. Mivel az Európai Kézbesítési Rendelet a bírósági irat kézbesítésének megtagadását csak abban az esetben teszi lehetővé, ha az irat bizonyos alaki követelményeknek nem tesz eleget, így az anti-suit injunction kézbesítése gyakorlatilag nem ütközhet akadályba.⁶⁴

Ha a kézbesítés megtörténik, a következő lépcsőfokot a határon átnyúló perlési tilalom elismerése és végrehajtása jelenti.⁶⁵ A Brüsszel I. rendelet III. fejezete rendelkezik a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról. A Brüsszel I. rendelet 32. cikke alapján határozatnak tekintendő valamely tagállam bírósága által hozott bármely határozat, elnevezésére való tekintet nélkül, beleértve az ítéletet, a végzést, fizetési meghagyást vagy végrehajtási intézkedést, valamint a költségeknek és kiadásoknak bírósági tisztviselő általi meghatározását. A szakirodalomban heves viták folynak a kérdésről, vajon az anti-suit injunction a határozat fogalma alá szubsumálható-e vagy sem.⁶⁶ E vita

⁶³ A magyar jogba a polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről és a nemzetközi kézbesítést szabályozó egyes törvények módosításáról szóló 2005. évi XXXVI. törvény ültette át.

⁶⁴ Hasonló eredményre jut.: Schmidt, RIW (2006) 492, 495.

⁶⁵ Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J., 1998, 257, 321.

⁶⁶ Lásd erről bővebben további utalásokkal és a főbb irányzatok bemutatásával: Maack: i.m. 149-153.

gyakorlati relevanciája csekély, hiszen mégha a perlési tilalom határozatnak minősül is, akkor sem biztos, hogy elismerésére, majd végrehajtására sor kerül. Az elismerés ugyanis megtagadható a Brüsszel I. rendelet 34. cikk 1. pontja értelmében, ha az elismerni kért határozat ellentétes az érintett tagállam közrendjével (*ordre public*), illetve a Brüsszel I. rendelet 34. cikk 3. pontja értelmében is, ha az összeegyeztethetetlen az azonos felek közötti jogvitában, abban a tagállamban hozott határozattal (pl.: közbenső ítélet), amelyben az elismerést kérik.

Az elrendelt határon átnyúló perlési tilalomnak külföldön érvényt szerezni azonban nemcsak közvetlenül, az elismerés és végrehajthatóvá nyilvánítás útján lehet. Az indirekt módot az anti-suit injunction ellenében meghozott külföldi ítélet Angliában való elismerésének és végrehajtásának megtagadása jelenti.⁶⁷ Így az angol bíróság a *Philipp Alexander Securities and Futures v. Bamberger and others* ügyben hozott döntésének indoklásában, ahol a bíróság a PASF kezdeményezte negatív megállapítási keresetet elutasította, leszögezte: az anti-suit injunction figyelmen kívül hagyásával hozott külföldi ítéletet Angliának nem áll módjában végrehajtani, mert az az angol *ordre public* klauzulába ütközik. Az anti-suit injunction kapcsán az *ordre publicra* tett megállapítások kijelölik a további vizsgálódás lehetséges irányait.

III. Az anti-suit injunction összeegyeztethetősége az európai joggal

Sokáig elképzelhetetlennek tűnt, hogy Anglia és az Európai Unió viszonyában az anti-suit injunction bármiféle problémát vessen fel. Ezt két érv látszott alátámasztani. Egyrészt az, hogy nincs olyan lényeges különbség a kártérítés mértéke, a perköltség vagy akár a bizonyítás lefolytatása tekintetében az angol jog és a kontinentális jogok között, ami a joghatósági konfliktus veszélyét előrevetítené. Másrészt ez ellen szólt, hogy Anglia részese a Lugano-i Egyezménynek,⁶⁸ ill. a Brüsszel I. rendeletnek szintén.⁶⁹

⁶⁷ Inghoven: i.m. 328.

⁶⁸ A Luganói Egyezményt az 1988. szeptember 16-án kötötték az akkori tagállamok az EFTA államokkal szintén a joghatóság és a bírósági határozatok végrehajtás rendezésének szándékával a polgári és kereskedelmi ügyekben, így az tulajdonképpen egy, az 1968-as Brüsszeli Egyezménnyel párhuzamos egyezmény.

⁶⁹ Maack: i.m. 25.

A '90-es évekre az angol bíróság egy sor olyan döntést⁷⁰ hozott, amelyben más uniós tagállam bírósága előtt folyó eljárás felperese ellen anti-suit injunctiont bocsátott ki. Az angol jog és a Brüsszel I. Rendelet viszonya sokáig rendezetlen volt; az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárások keretében viszonylag későn értelmezhetette az angol és az uniós jog egymáshoz való viszonyát. Az alábbiakban a Bevezetőben felvázolt két joghatósági problémához kapcsolódóan az Európai Bíróság úttörő döntésein keresztül mutatjuk be a határon átnyúló perlési tilalomnak az európai joggal való konfliktusát.

III/1. Turner v. Grovit - A forum shopping elleni fellépés

Az angol határon átnyúló perlési tilalomnak az európai joggal való konfliktusában két forgatókönyv lehetséges: az angol forumot, amely az anti-suit injunction ki kívánja bocsátani vagy másodikként, vagy elsőként hívták fel.⁷¹ Arra az esetre, ha az angol bíróságot másodikként hívták fel és az elsőként felhívott bíróság megállapítja joghatóságát, a Brüsszel I. Rendelet 27. cikkének (1) bekezdése egyértelmű utasítást ad: az elsőként felhívott köteles eljárni, a később felhívott bíróság pedig köteles ennek javára megállapítani saját joghatóságának hiányát. Ebből véleményem szerint logikusan következik, hogy ha nincs védendő joghatóság, akkor nem lehet helye a részben a joghatóság védelmének eszközeként számontartott határon átnyúló perlési tilalom kibocsátásának sem. A második esetben, ahol – mint a *Turner v. Grovit* ügynél is – éppenhogy az angol bíróság volt az elsőként felhívott, az angol bíróság köteles gyakorolni joghatóságát. A kérdés az, hogy az európai jog megengedi-e e joghatóság védelmében anti-suit injunction kibocsátását, illetve, hogy szükség van-e egyáltalán rá. Az alábbiakban ezeket a kérdéseket fogjuk körüljárni.

Gregory Paul Turner 1990-ben lépett jogászként egy, a Chequepoint csoportba tartozó cég alkalmazásába; szerződésének megfelelően Londonban dolgozott. *Turner* urat 1997 decemberében

⁷⁰ Marc Rich & Co AG v. Società Italiana Supianti XX (The Atlantic Emppear); Continental Bank NA v. Aekos Cia Naviera SA and others; Aggheliki Charis Compania Maritina SA v. Pagnan S.p.A. (The Angelic Grace); Bankus Trust v. RSG Editori; Philipp Alexander Securities and Futures v. Bauterger and others; Toepfer Int GmbH v. Societè Cargill France; Fort Dodge Animal Health Ltd v. Akzo Nobel NV and Intervet International BV; Boston Scientific Corporation v. Cordig.

⁷¹ Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J. (1998) 257, 311.

átmenetileg Madridba a Harada Ltd.-hez, a Chequepoint csoport spanyol tagjához irányították, ahol 1998 februárjában benyújtotta lemondását. 1998 márciusában Turner kártérítési keresetet nyújtott be az angol Employment Tribunalnál tisztességtelen elbocsátásra hivatkozva.⁷² Állítása szerint az őt átvevő Harada Ltd., illetve az őt átadó Chequepoint UK visszatartotta Angliában, illetve Hollandiában az alkalmazottak fizetési és biztosítási hozzájárulását, és az így felhalmozott pénzeszközöket saját üzletébe forgatta vissza. Turner úr feladata ennek az eljárásnak a leplezése lett volna, amit ő nem tudott vállalni, ezért megváltak tőle.⁷³ A Chequepoint joghatósági kifogással élt az angol munkaügyi bíróság előtt, mely kifogást első és másodfokon is elutasította a bíróság és helyt adott *Turner* keresetének. Kifogásának elutasítása után a Chequepoint Spanyolországban kártérítési keresetet nyújtott be *Turner* ellen munkavállalási szerződésének megszegésére alapítottn. *Turner* úr vitatta a joghatóságot, megtagadta a perbeocsátkozást és az angol munkaügyi bíróságtól anti-suit injunction kibocsátását kérte a Chequepoint ellen. Az 1999-ben kibocsátott perlési tilalom hatására a Chequepoint végül visszavonta keresetét Spanyolországban, de a House of Lords előtt jogvorvoslattal élt arra hivatkozva, hogy Turnernek joghatósági kifogással a spanyol bíróság előtt kellett volna élnie és az anti-suit injunction nem egyeztethető össze a Brüsszeli Egyezmény⁷⁴ szellemével.⁷⁵ A House of Lords előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett az Európai Bíróságnál, és azt a kérdést intézte a luxembourgi székhelyű intézményhez, vajon összeegyeztethető-e a Brüsszel I. rendelettel egy anti-suit injunction kibocsátása egy olyan fél ellen, aki a külföldi forum előtti eljárás megindítása vagy folytatása során rosszhiszeműen, azzal a szándékkal és céllal jár el, hogy az angol eljárást zavarja, hátráltassa.

Lord Hobhouse három érveléssel kívánta alátámasztani az angol álláspontot. Először rendszertani szempontból értelmezte a Brüsszel I. rendeletet és megállapította, hogy abban a semmi nincs, ami kifejezetten kizárná egy angol bíróság anti-suit injunction kibocsátására irányuló jogosultságát. Másodsor, azt a klasszikus angolszász érvet hozta fel, hogy ez az intézkedés nem jelent döntést a külföldi bíróság

⁷² *Turner v Grovit and others* [2000] 1 Q.B. 345. skk.

⁷³ Hartley, ICLQ (2000) 166, 166.

⁷⁴ Az Európai Közösség 1968-ban elfogadott, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok végrehajtásáról szóló brüsszeli Egyezmény a Brüsszel I. Rendelet előzménye.

⁷⁵ Hartley, ICLQ, 2000, 166, 168k.

joghatóságáról. Végül úgy érvelt, hogy a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátása az angol eljárásjogra tartozik. A Brüsszel I. rendelet mindaddig nem lehet hatással a nemzeti eljárási jogokra, amíg az adott szabály, jogintézmény nem befolyásolja hátrányosan az európai jog érvényesülését. Az anti-suit injunction nemhogy nem akadályozza, de elősegíti az európai jog célkitűzéseinek (lis alibi pendens, res judicata, forum shopping ellen való fellépés etc.) hatékony érvényesülését.⁷⁶

Az Európai Bíróság a *Turner v Grovit*⁷⁷ ügyben az előterjesztett érvekre összességében reagálva leszögezte, hogy egyetlen tagállam sem tilthat el egy, a Brüsszel I. Rendelet értelmében joghatósággal bíró másik tagállam bírósága előtt eljárni kívánó személyt az eljárás megindításától vagy folytatásától, még akkor sem, ha az anti-suit eljárásban alperesként szereplő fél egyébként rosszhiszeműen járt el e másik tagállam előtti eljárásban. Ítéletében a Bíróság a következő megállapításokkal támasztotta alá döntését:

A Brüsszeli Egyezmény az egymás jogrendszerébe és igazságszolgáltatásába vetett kölcsönös bizalmon (mutual trust) alapszik (ítélet 24. pont). Ennek a bizalomnak lényeges eleme, hogy az államok a Brüsszeli Egyezményt ugyanúgy értelmezik és alkalmazzák (ítélet 25. pont).

A Brüsszeli Egyezmény csak kivételes esetben [pl.: Brüsszeli Egyezmény 28. cikk (1) bekezdés] teszi lehetővé egy másik tagállam joghatóságának vizsgálatát (ítélet 26. pont). E kivétel körén kívül valamely felet egy másik tagállam bírósága előtt folyó ügyben való eljárástól eltiltani nem lehet, mert az az érintett tagállam joghatóságába

⁷⁶ Ambrose, ICLQ (2003) 401., 410.; Dickinson, Andrew: A Charter for Tactical Litigation in Europe? – in: Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly, 2004, Vol.: 51, 273, 274.

⁷⁷ C-159/02 [2004]

[http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=hu&newform=newform&alljur=alljur&jurcdj=jurcdj&jurtpi=jurtpi&jurtfp=jurtfp&alldocrec=alldocrec&docj=docj&docor=docor&docop=docop&docav=docav&docsom=docsom&docinf=docinf&alldocnrec=alldocnrec&docnoj=docnoj&docnoor=docnoor&typeord=ALLTYP&docnodecision=docnodecision&alco mmjo=allcommjo&affint=affint&affclose=affclose&numaff=C-](http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=hu&newform=newform&alljur=alljur&jurcdj=jurcdj&jurtpi=jurtpi&jurtfp=jurtfp&alldocrec=alldocrec&docj=docj&docor=docor&docop=docop&docav=docav&docsom=docsom&docinf=docinf&alldocnrec=alldocnrec&docnoj=docnoj&docnoor=docnoor&typeord=ALLTYP&docnodecision=docnodecision&alco mmjo=allcommjo&affint=affint&affclose=affclose&numaff=C-159%2F02&ydatefs=&mdatefs=&ddatefs=&ydatefe=&mdatefe=&ddatefe=&nomus uel=&domaine=&mots=&resmax=100&Submit=Keres%C3%A9s)

159%2F02&ydatefs=&mdatefs=&ddatefs=&ydatefe=&mdatefe=&ddatefe=&nomus uel=&domaine=&mots=&resmax=100&Submit=Keres%C3%A9s utolsó letöltés 2008-08-28, elemzi: Dutta/Heinze, ZEuP, 2005, 428, 428; Ambrose, ICLQ, 2003, 401 skk; Kruger, Thalia: The Anti-Suit Injunction in the European Judicial Space: Turner v Grovit – in: International and Comparative Law Quarterly (2004) Vol. 53, 1030, 1030 skk.

való beavatkozás, s mint ilyen az Egyezmény szellemével összeegyeztethetetlennek tekintendő (ítélet 27. pont).

Az Európai Bíróság elutasította azt az angol érvelést, miszerint a beavatkozás csak közvetettnek tekinthető és az közvetlenül nem a másik tagállam bírósága ellen irányul (ítélet 28. pont). A Bíróság arra is felhívta a figyelmet, hogy mégha igaz is az állítás, miszerint a határon átnyúló perlési tilalom egyfajta eljárás intézkedésként a kibocsátó angol bíróság előtt folyamatban lévő eljárás védelmére szolgál, a nemzeti eljárási jog részének tekintett intézkedés akkor sem akadályozhatja a Brüsszeli Egyezmény érvényesülését a gyakorlatban (ítélet 29. pont).

A Bíróság elvetette azt az érvet is, hogy a határon átnyúló perlési tilalom az Egyezmény céljainak elérését segíti elő, mivel az maga is újabb kollíziós jogi problémákhoz vezethet (ítélet 30. pont). Az anti-suit injunction kibocsátását még az sem indokolhatja, hogy az egy rosszhiszeműen perlekedő felet igyekszik távoltartani az idegen forumtól (ítélet 31. pont).

A Brüsszeli Egyezmény, illetve a Brüsszel I. rendelet kimondatlanul is azon a feltevésen alapul, hogy az egyes tagállamok jog- és igazságszolgáltatása egyenrangú.⁷⁸ Az Európai Unió Bírósága ezt fogalmazta meg akképpen, hogy az Európai Unió a tagállamok jogrendszerébe és igazságszolgáltatásába vetett kölcsönös bizalom alapján áll. A mutual trust elve tovább megy, mint az angolszász nemzetközi magánjogi gondolkodás alapját képező comity, mert nem csak egy másik állam joghatóságának tiszteletbentartását követeli meg, hanem egyenesen annak feltétel nélküli elfogadását.⁷⁹ E kölcsönös bizalom nem ér véget ott, ahol az európai jog közvetlen szabályai végződnek és a nemzeti szabályok kezdődnek, mert a tagállamoknak kötelességük nemzeti (eljárási) jogukat úgy alkalmazni, hogy a kölcsönös bizalmon alapuló uniós jog hatékonyságát az ne befolyásolja (effet utile).⁸⁰ Teljesen mindegy, hogy az angol bírák milyen tiszteletteljesen fogalmazznak, az anti-suit injunction végső soron a külföldi, másik uniós bírósággal szembeni bizalmatlanságot szimbolizálja, ami ellentétes a Brüsszel I. rendelet szellemével.⁸¹

⁷⁸ Rauscher, Thomas: *Europäisches Zivilprozeßrecht*, Kommentar, Bd 1; 2. Aufl., München, Sellier. European Law Publishers, XXVII, (2006) Einleitung Brüssel I-VO Rn. 11.

⁷⁹ Lásd Kruger, ICLQ (2004) 1030, 1035; Schmidt, RIW (2006) 492, 496 skk.

⁸⁰ Steinbrück, CJQ (2007) 358, 364.

⁸¹ Ambrose, ICLQ (2003) 401, 414.

III/2. The Front Comor - A választottbíróági kikötések kikényszerítése

Miután az Európai Bíróság nem ismerte el a forum shoppinggal szemben való fellépés érvényes eszközeként az anti-suit injunction-t, kérdésessé vált, hogy annak másik alkalmazási területén, a választottbíróági kikötések kikényszerítésének körében vajon meg fogja-e tűnni vagy pedig az Európai Unió tagállamainak viszonyában teljesen a perifériára szorítja. A bizonytalanságot tovább erősítette, hogy az európai joggal foglalkozó jogirodalom megosztott ateckintetben, hogy egyáltalán a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartozik-e a választottbíróági kikötés megsértésével külföldön indított eljárás ellen elrendelt anti-suit injunction, vagy sem.⁸²

A választott bírászkodásra a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés d) pontja értelmében nem terjed ki a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya. Ez a látszólag egyértelmű megfogalmazás a választott bírászkodás tisztázatlan fogalma miatt vezethet egy-egy konkrét jogvita megoldása során homlokegyenest ellentétes eredményre. A választott bírászkodás fogalmát restriktíven értelmezők körében ugyanis a fogalom csak magát a választottbíróági eljárást és az annak során hozott döntéseket takarja; míg a kiterjesztő értelmezés szerint ilyennek kell tekinteni minden, a választottbíróági eljárással kapcsolatos döntést, tehát az olyan, akár más, rendes bíróság által hozott határozatot is, amely érint valamely választottbíróági eljárást.⁸³ Ha a megszorító álláspontot követjük, akkor az anti-suit injunction nem minősül választottbíróági eljárás során hozott döntésnek és a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya kiterjed rá, akkor pedig érvényesek rá az előző pontban tett megállapítások; ha ellenben a kiterjesztő állásponttal azonosulunk, akkor az anti-suit injunction kikerül a Brüsszel I. rendelet hatóköréből.

A választottbíróági eljárás fogalmának kétféle értelmezése tetten érhető magában az angol bírósági gyakorlatban is. A *Toepfer International GmbH v. Molino Boschi Srl* ügyben *Lord Mance* úgy foglalt állást, hogy az anti-suit injunction nem kezelhető a Brüsszeli Egyezmény 1. cikk (4) bekezdése [Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés d) pontja] alóli kivételként, mivel a választott bírászkodás

⁸² Ambrose, ICLQ (2003) 401, 419.

⁸³ Maack: i.m. 140. skk;

védelmére elrendelt perlési tilalom nem a védeni kívánt választottbíróági eljárás szerves része. Annak célja sokkal inkább a folyamatban lévő külföldi eljárás elleni fellépés, mintsem egy választottbíróági eljárás lehetővé tétele.⁸⁴ Ezzel szemben *Colman* bíró a *Toepfer International GmbH v. Cargill France S.A.* jogvitában a választottbíróági kikötés védelmére kibocsátott anti-suit injunctiont a felhívott 1. cikk (4) bekezdése alapján a Brüsszeli Egyezmény tárgyi hatálya alóli kivételként kezelte.⁸⁵ Ez utóbbi jogvitában a Court of Appeal előzetes döntéshozatali eljárást is kezdeményezett, de végül az ügy megoldódott és az előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelmet is visszavonták.

A kiterjesztő álláspontot képviselte az angol bíróság a *West Tankers Inc. v. RAS Riunione Adriatica di Sicurtà SpA and others*⁸⁶ (a továbbiakban: *The Front Comor*) ügyben is, ahol a House of Lords szintén előzetes döntéshozatali eljárás keretében fordult az Európai Bírósághoz azzal a kérdéssel, vajon összeegyeztethető-e a Brüsszel I. Rendelettel, ha egy tagállami bíróság egy másik tagállam bírósága előtt folyó vagy megindítani kívánt eljárástól azért kívánja eltiltani a felet, mert az érintett bíróság előtt való perlés a felek között születtett választottbíróági megállapodásba ütközik.⁸⁷ A tényállás szerint 2000 augusztusában a West Tankers Inc. tulajdonában lévő és az Erg Petrol SpA-nak bérebeadott, „The Front Comor” névre keresztelt hajó nekiütközött Szürakuza partjainál az Erg tulajdonában lévő mólónak. A mólóban bekövetkezett kár megtérítését az Erg Petrol SpA biztosításának erejéig biztosítóitól, a Ras Riunione Adriatica di Sicurtà SpA-tól és a Generali Assicurazione Generali SpA-tól követelte, az így nem fedezett kár megtérítése tekintetében pedig választottbíróági eljárást kezdeményezett a West Tankers Inc. ellen Londonban, mivel a felek korábban hajóbérleti szerződésükben az angol jogot kötötték ki és London javára szóló választottbíróági kikötést tettek. 2003 júliusában az Erg biztosítói keresetet indítottak Olaszországban a West Tankerssel szembeni regress igényüket érvényesítendő. A West Tankers az angol bíróságtól anti-suit injunction kibocsátását kérte az olasz bíróság előtt eljáró biztosítók ellen arra hivatkozva, hogy a megtérítési jogból folyó

⁸⁴ Inghoven: i.m. 310.

⁸⁵ Dicey & Morris: i.m. 12-129. sk.

⁸⁶ [Http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf](http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf) utolsó letöltés 2008. szeptember 15-én, elemzi: Steinbrück, CJK (2007) 358, 358 skk.

⁸⁷ C-185/07.

követelésekre kiterjed a választottbírósági kikötés hatálya, így azokat is az angol bíróság előtt kell érvényesíteni.⁸⁸ *Colman* bíró 2005-ben úgy látta, a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátásának feltételei fennállnak, és kibocsátotta azt. Az ügy 2007-ben került az Európai Bíróság elé. Bár az ügyben döntés e tanulmány kéziratának lezárásáig nem született, a felek érvelésének és a szakirodalom ezzel kapcsolatos álláspontjának kifejtésével képet alkothatunk a jogintézmény által felvetett aktuális kérdésekről, az Európai Bíróság döntésének lehetséges irányáról.

Angol részről Lord Hoffmann fejtette ki a jogintézmény mellett felsorakoztatott 3 fő érvet az előkészítő iratban. Mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy a Brüsszel I. rendelet hatálya az 1. cikk (2) bekezdés d) pont értelmében a választottbírósági eljárásokra nem terjed ki, így a választottbírósági kikötés kikényszerítésére kibocsátott anti-suit injunction sem lehet ellentétes a Rendelettel (a).⁸⁹ Azzal a gyakorlatias érveléssel élt továbbá, hogy London a nemzetközi választottbíráskodás egyik fellegetvára, amit többek között éppen a határon átnyúló perlési tilalom kibocsátásának lehetősége tesz a felek számára vonzóvá (b). Az anti-suit injunction védelmében végül Lord Mance a jogintézmény hatékonyságát emelte ki (c).⁹⁰

ad a. Lord Hoffmann a választottbíráskodás kiterjesztő értelmezését követte értelmezésében. E kiterjesztő értelmezés mellett szól a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés d) pontjának nyelvtani elemzése: a jogszabály szövege választottbíráskodásról és nem magáról a választottbírósági eljárásról szól. Ezt a kiterjesztő értelmezést támasztja alá a történeti megközelítés, mivel az alapítók a felhívott jogszabályhely kapcsán minden, választottbíráskodással kapcsolatos vita rendezését ki kívánták zárni.⁹¹ A rendszertani elemzés szintén vezethet arra az eredményre, hogy a választottbíráskodás fogalma az anti-suit eljárást is magába foglalja, hiszen a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés d) pontjának kizáró rendelkezésén túl a 71. cikk (1) bekezdés utaló szabálya a New York-i Egyezmény rendelkezéseinek alkalmazását írja elő. A New York-i Egyezmény 2. cikk (3) bekezdése a

⁸⁸ [Http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf](http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf) utolsó letöltés 2008. szeptember 15-én, 2-6. pont Lord Hoffmann ismerteti a tényállást.

⁸⁹ [Http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf](http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf) utolsó letöltés 2008. szeptember 15-én, 13. pont.

⁹⁰ Steinbrück, CJK, 2007, 358, 362

⁹¹ Maack: i.m. 145-149.

választottbírósi kikötések elismerésének és kikényszerítésének dokumentumaként szolgál az Európai Unióban is. (Az természetesen egy következő kérdés, hogy a New York-i Egyezmény mennyiben enged teret a választottbírósi kikötéssel kapcsolatban a perlési tilalomnak, ld.: II.3.1.c.)

A párhuzamos eljárások kivédésének a res judicata elvre és a perfüggőségre alapított egyezménybeli, majd rendeletbeli rögzítése nem minden eljárásjogi tényállásra jelent megoldást.⁹² Nem alkalmazható akkor, ha a felek személye, az eljárás alpjául szolgáló történeti tényállás vagy a jogcím nem teljesen azonos; sem pedig akkor, ha egy rendes bírósági és egy választottbírósi eljárás párhuzamosságáról van szó. A választottbírósi eljárás és a rendes bíróság előtt zajló eljárás párhuzamosságának tilalmára vonatkozó általános szabály ugyanis nincs, azaz e két eljárás vonatkozásában nem érvényesül a litispendens elve.⁹³ Ha a két eljárás nem tekinthető párhuzamosnak, akkor egy választottbírósi eljárással kapcsolatban, valamely rendes bíróság által hozott határon átnyúló perlési tilalom még közvetlenül sem tekinthető a Brüsszel I. Rendelet valamely rendelkezésével ellentétesnek.

Véleményem szerint ugyanakkor az eurokonform jogértelmezés egyértelműen a választottbíráskodás kiterjesztő felfogása ellen szolgáltathat érvet. Ahogy azt az Európai Bíróság a Turner v. Grovit ügyben – összhangban a Brüsszel I. Rendelet Preambulának 17. pontjával – kifejtette, az Európai Unió az egymás jogrendszerébe és igazságszolgáltatásába vetett kölcsönös bizalmon alapul. Valamely választottbírósi kikötés kikényszerítésére kibocsátott határon átnyúló perlési tilalomnak az Európai Unióban olyan értelmezése is lehetséges, hogy az kétségbevonja a felhívott másik tagállami rendes bíróság szakmai hozzáértését, mert azt sugallja, hogy a tagállami bíróság helytelenül ítélte a választottbírósi kikötést nem létezőnek, érvénytelennek vagy hatálytalannak, és folytatott, vagy folytat le eljárást. Ez a látszat a kölcsönös bizalom elve ellen hat. Tekintettel a választottbíráskodás súlyára az európai régióban, ez a megállapítás arra ösztönözheti az Európai Bíróságot, hogy a választottbírósi kikötések kikényszerítésére kibocsátott anti-suit injunctiót is az európai joggal

⁹² Kruger, ICLQ (2004) 1030, 1036.

⁹³ Steinbrück, CJQ (2007) 358, 364;
http://www.biicl.org/files/2868_hol_west_tankers.pdf utolsó letöltés 2008. szeptember 15-én, 28. pont.

összeegyeztethetetlennek nyilvánítsa. Kérdés azonban, melyek azok a jogi érvek, amelyekre a Bíróság döntését alapozza.

ad b. London választottbírószági szerepe vitathatatlan, nem szabad ugyanakkor elfelejtenünk, hogy Európában Genf, Bécs, vagy Párizs hasonló szerepet tölt be anélkül, hogy rendelkezésükre állna olyan eszköz, mint a határon átnyúló perlési tilalom. Az anti-suit injunction fontos ugyan, de nem játszik elengedhetetlen szerepet London választottbírószági monopol helyzetének fenntartásában - így ez az érv nem indokolja a jogintézmény fennmaradását.

ad c. Az anti-suit injunction legitimációját annak hatékonyságára alapozó harmadik érveléssel a szakirodalomban is gyakran találkozhatunk.⁹⁴ Láthatjuk ugyanakkor a II.3.2 pontban, hogy az anti-suit injunction újabb joghatósági bonyodalmakhoz vezethet először a határozat kézbesítése, majd külföldön való végrehajtása, kikényszerítése folyamán.⁹⁵

IV. Összegzés

Az anti-suit injunction az angolszász jogi kultúrában mélyen gyökerező jogintézmény, aminek találkozása a kontinentális alapokon álló európai joggal korántsem konfliktusmentes. Ennek okait a következőkben találhatjuk: a kontinentális nemzeti és szupranacionális jogrendszerekben a joghatóság olyan eljárásjogi kategória, ami kötelező szabályokból álló zárt rendszert alkot, biztosítva ezzel a jogbiztonságot.⁹⁶ A kevésbé dogmatikus angol felfogás ezt anyagi jogi kategóriaként kezeli⁹⁷ és diszkrecionális döntési jogot enged a bíróságoknak, biztosítva ezzel az igazságosság esetről-esetre való érvényesülését.⁹⁸

⁹⁴ V.ö.: Hartley, ICLQ, 2000, 166, 169.

⁹⁵ Hau: i.m. 190; Ingenhoven: i.m. 334.

⁹⁶ Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J., (1998) 257., 307. sk.

⁹⁷ Maack: i.m. 147; Steinbrück, CJQ (2007) 358., 367.

⁹⁸ Ingenhoven: i.m. 313

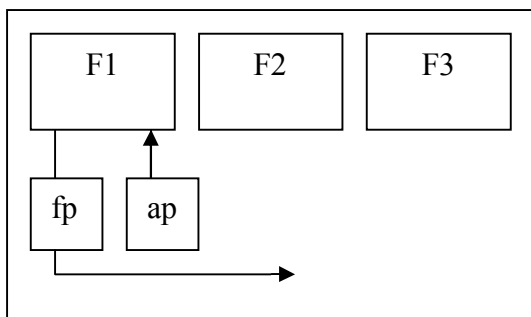
Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az anti-suit injunction csak egyike azon lehetséges eszközöknek, amelyekkel egy állam joghatóságának védelmében a forum shopping elkerülése vagy a választottbírósági kikötések védelme érdekében élhet. Jelen tanulmány kiragadta az angol anti-suit injunction intézményét és nem foglal állást más tagállamok gyakorlatával kapcsolatban. Példaként említhetjük az „Italian Torpedo”-nak elnevezett olasz bírósági gyakorlatot, ami a negatív megállapítási keresetek esetében a joghatóság gyakorlásának megtagadását takarja, ha a kereset tisztán pertaktikai indíttatású.⁹⁹ Ezek az európai jog szemszögéből nem megengedett eszközök.

Az anti-suit injunction azonban bevett jogintézmény a common law rendszerében. Egyetértek Schlosser és Ingenhoven azon megállapításával, miszerint a common law országok az Európai Unióhoz hasonlóan egyfajta jogközösséget alkotnak, amelynek a határon átnyúló perlési tilalom szerves része. Bár a civil law-common law konfliktus feloldásának elviekben alkalmas eszköze lehetne a határon átnyúló perlési tilalom, vagy egy ahhoz hasonló intézmény felvétele a kontinentális szemléletű uniós joganyagba¹⁰⁰; az anti-suit injunction az európai jogban várhatóan nem lesz hosszúéletű, mivel az európai jogtól teljesen idegen szemléletmódot képvisel.

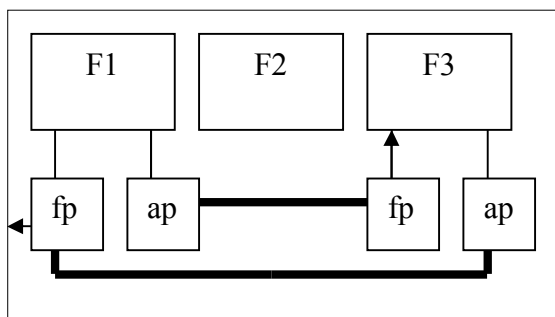
⁹⁹ Steinbrück, CJQ (2007) 358., 373. (további utalásokkal a 99. lábjegyzetben).

¹⁰⁰ Schlosser, IPRax (1999) 115., 117.; Ingenhoven: i.m. 313.

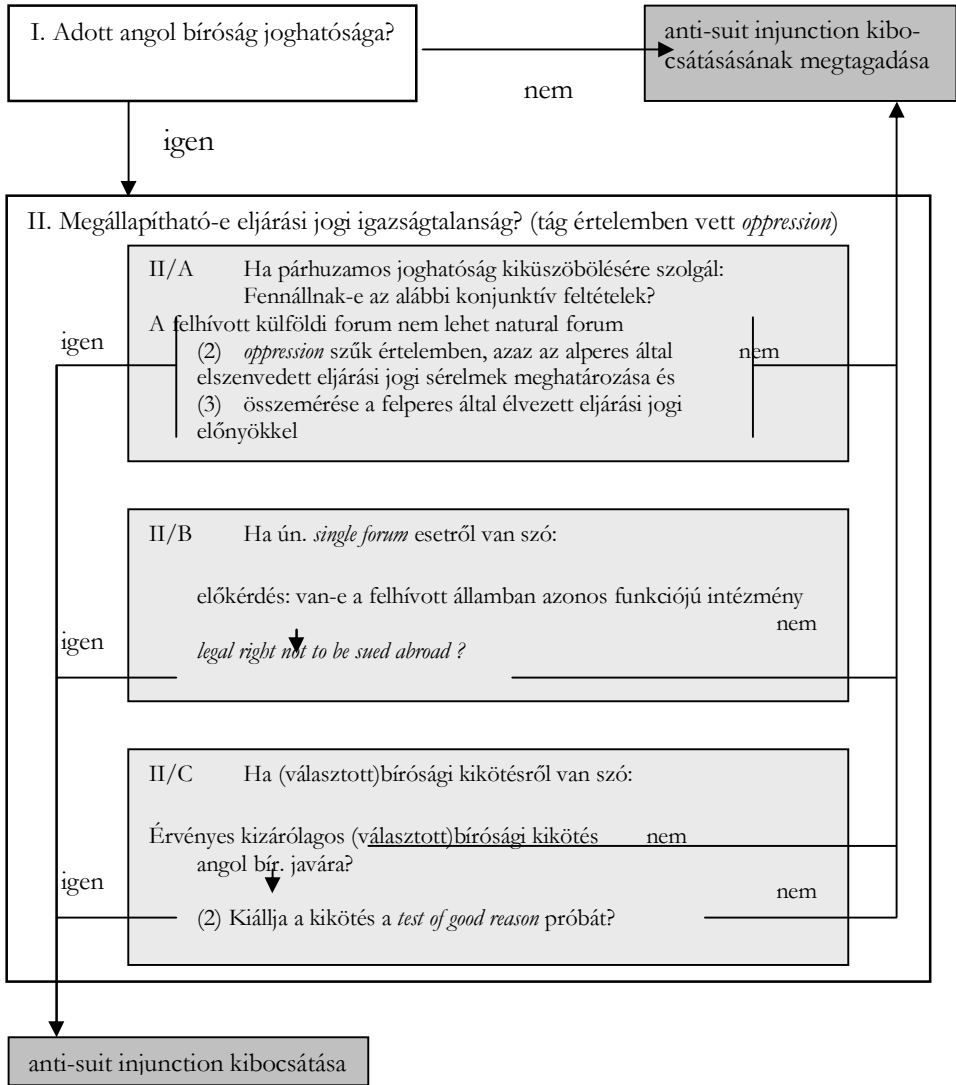
1. sz. ábra: *A stay of proceedings kibocsátása*

2. sz. ábra: *Az anti-suit injunction kibocsátása*

3. sz. ábra: *Az anti-suit injunction kibocsátásának modellje*¹⁰¹

¹⁰¹ Ingenhoven: i.m. 278-298; Fellas: i.m. 388.; Lenenbach, Loy. L.A. Int'l & Comp. L.J., (1998) 257, 268-271.

GÖRÖG MÁRTA

egyetemi docens

*Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék*

Köszönet

Jelen könyv a Debrecenben megrendezett Magánjogot oktató fiatalok II. találkozója és konferenciája előadóinak tanulmánykötete. A debreceni jogi kar Polgári Jogi Tanszékén oktató Kollégák színvonalas szervezése lehetőséget biztosított a „fiatal” magánjogászok számára, hogy várva-vártan újólal találkozzanak, eszmét cseréljenek, megosszák egymással az őket foglalkoztató szakmai kérdéseket. A konferencia sikerét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a konferencián előadóként és résztvevőként új kollegákat üdvözölhattünk, illetve a pécsi Polgári Jogi Tanszék meghívott bennünket a 2009-es, míg a miskolci Polgári Eljárásjogi Tanszék a 2010-es konferenciára. Még egyszer gratulálva a szervezők munkájához, köszönöm, hogy részt vehettem ezen a – minden szempontból – kiváló konferencián.

A HOZZÁTARTOZÓI NEM VAGYONI KÁRTÉRÍTÉSI IGÉNY

I. Bevezetés, jogintézményi fejlődés

A jelenlegi polgári jogi jogalkalmazási gyakorlatban számos olyan jogintézménnyel találkozhatunk, mely a jogfejlesztő bírói jogalkalmazási gyakorlatnak köszönhető. Ilyen bírói joggyakorlat eredménye az ún. hozzátartozói igény. Elnevezése már magában beszédes: a hozzátartozó elvesztése, a hozzátartozó személyiségi jogainak sérelme okán bekövetkező jogsérelem esetében ítéli meg a bíróság, a megállapításához szükséges feltételek megléte esetén. Annak ellenére, hogy ma már a hozzátartozói igény joggyakorlatunk szerves része, mégsem tekint vissza hosszú múltra.

A Polgári Törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) megalkotásakor a jogalkotó eltekintett régebbi jogunk talaján kinőtt jogalkalmazási gyakorlattól, annak erkölcsi kártérítés tekintetében tapasztalt konzekvenciáit hanyagolta. Ezt a jogalkotói döntést több körülmény együttesen befolyásolta. Anélkül, hogy ehelyen részletesen elemeznénk a törvény keletkezésének idején meglévő társadalmi, jogi, politikai körülményeket, elég csupán a Legfelsőbb Bíróság 1953-ban kimondott álláspontjára utalni, mely a nem vagyoni kártérítés jogintézmények alkalmazását, törvénykönyvbeli elhelyezését azon az elvi alapon zárta ki, hogy „szocialista életviszonyok között az erkölcsi értékek pénzre nem válthatók.” A Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése (1953) egy újnak tűnő jogintézményt is bevezetett: az általános kártérítést, s később az általános kárnak ezen, III. sz. Polgári Elvi Döntés által kialakított fogalmát ültette át a jogalkotó a Ptk. 358. § (2) bekezdésébe. Számos szerző ezen általános kártérítésben látta az erkölcsi károk megtérítésének lehetőségét,¹ míg mások – igaz szűk körben – elképzelhetőnek tartották az eszmei, nem-vagyoni kártérítés bevezetését hivatkozással a szocialista jogban fellelhető példákra.²

Miként a jogalkalmazási gyakorlat hiányolni kezdte a nem vagyoni károk kompenzálásának lehetőségét, úgy szélesedett ki az általános kártérítés jogintézménye a hatvanas évek vége felé olyanná, hogy az e címen megítélt összegek mértékéből és nem egyszer az ítélet indokolásából kitűnően voltaképpen eszmei károkért való kárpótlást, illetve a valódi általános kárral kapcsolatos és azzal elkeveredve nem vagyoni kárért való kárpótlást is jelentett.

Később, miután a hetvenes években a nem vagyoni károk újbóli elismerése körüli vita megindult, úgy vált ez a gyakorlat az ítéletekben is egyre markánsabban jelentkezően magabiztosabbá. „Nem arról volt szó, hogy a bírák a tisztán erkölcsi károkért kárpótlást ítélték volna meg, hanem arról, hogy minden olyan sérelmet, ami bármely úton „forintosítható” volt, az általános kártérítés útján reparáltak és csak azokat utasították el, amelyeknek pénzben való kifejezése még közvetve

¹ A Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi döntése kimondta, hogy „amennyiben vagyoni károsodás történt, azonban ennek összege – akár csak részben – valamely okból pontosan ki nem számítható, olyan összegű általános kártérítésre is kell a károkozásért felelős személyt kötelezni, amely a körülményekhez képest a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmasnak mutatkozik.”

² Bodóczy László: Gondolatok a nem-vagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről, Magyar Jog, 1963. júniusi szám, 365.

sem volt lehetséges.”³ Ezt a felfogást jól tükrözi az alábbi ítéleti indokolás is: „A felperest fiatalon érte a baleset. Esztergályos szakmát tanult, néhány hónappal tanulmányai befejezése előtt állott. Esztergályos szakmát ellátni nem tud [...] Érvényesülési lehetőségei korlátozottak [...] az általános élettapasztalat szerint a szakmunkások szaktudásukat munkahelyükön kívül is érvényesíthetik, hasznosíthatják [...] A felperes ezektől is elesett [...] Mindezek jelentős anyagi hátrányt eredményeznek.”⁴

A Polgári Törvénykönyv 1977. évi novelláris módosítása „ébresztette fel csipkerózsika álmából” (*Lábady Tamás*) a nem vagyoni kártérítés jogintézményét a ma már jól ismert „fogyatékoságaival”. A módosítást követően a Ptk. 354.§-ának hatályos szövege alapján akkor vált lehetővé a nem vagyoni kártérítés, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezítette. A törvényi rendelkezés hatálybalépését követően jelentkező Legfelsőbb Bírósági gyakorlatban pár év múltán már fellelhetőek a hozzátartozói igények körébe tartozó ítéletek.⁵

A Legfelsőbb Bíróság által 1981-ben megalkotott 16. számú, a nem vagyoni kárért való felelősségről szóló irányelve tovább súlyosbította ezt a rendelkezést, amikor is kimondta, hogy „nem vagyoni kár megtérítésére a kárért felelős személy csak a törvény által meghatározott feltételek együttes megléte esetén kötelezhető.” Vitathatatlan érdeme ugyanakkor a bírói joggyakorlat által megalkotott hozzátartozói kártérítési jogosultság deklarálása. Az irányelv 3. pontja ugyanakkor az igényérvényesítésre jogosultak körét a közeli hozzátartozókra szorította azzal, hogy „a károkozó magatartás miatt életét veszített személy közeli hozzátartozója is csak akkor tarthat jogszerű igényt a nem vagyoni hátrány csökkentése céljából kárpótlásra, ha a haláleset következtében a társadalmi életben való részvétele vagy egyébként is az élete tartósan, súlyosan megnehezült.”

Az irányelvben megfogalmazottak konzekvensen megjelentek a bírósági ítéletekben, így tetten érhető az, az irányelvben is kifejtett álláspont, hogy „az életét veszített személy közvetlen hozzátartozójának a kártérítési igényét nem alapozza meg önmagában a halál ténye, a gyász, a fájdalom. Csak akkor követelhet nem vagyoni kártérítést, ha –

³ Bódis Gabriella: A nem vagyoni kár, Felelősség és szankció a jogban, ELTE ÁJTK tudományos kiadványa, Budapest (1980) 344.

⁴ Bódis Gabriella által ismertetett 41. Pf. 27 975/1975. Bódis, 346.

⁵ BH 1980.243.

sajátos személyi körülményei folytán – a közeli hozzátartozó életviszonyai úgy alakultak, hogy a megváltozott helyzethez nem tud alkalmazkodni, vagy egyébként tartósan, súlyosan megnehezült életének vitele. Annak elbírálásánál, hogy a társadalmi életben való részvétel vagy egyébként az élet tartósan vagy súlyosan megnehezült-e, általában a társadalmi életben való részvételt, a fizikai és pszichikai létet, a mindennapos élettevékenységét gátló vagy súlyosító körülményeket, továbbá az említett szempontból jelentős egyéb körülményeket is összességükben kell mérlegelni.”⁶

Ilyen elnehezültnek értékelte a bíróság például annak, az édesanya halála időpontjában 15 éves gyermeknek az életvitelét, aki a haláleset következményeként bizonytalanná, szorongóvá, érzelmileg labilissá vált. Az ítéletben megjelölt tényállás szerint a gyermeknek az édesanya halála következtében súlyos terheket kellett átvállalnia a fiatalabb testvérei ellátásában, irányításában, a velük való törődésben, mely jövőjének kialakulásában is kedvezőtlen fordulatot hozhatott a bíróság értékelése szerint. A bíróság megalapozottnak találta annak a 19 éves özvegynek a nem vagyoni kártérítés iránti igényét is, aki férje balesete következtében 2 éves fiúgyermekével és a házastársa halála után született leánygyermekével maradt özvegyen, s a férjének elvesztése után ideggyengeség és depresszív neurózis jelentkezett nála.⁷ Ugyanakkor a bíróság eseti állásfoglalásában elutasította a túlélő házastárs keresetét azzal az indokkal, hogy „a gyász és fájdalom idővel elhalványul, az élet természetes rendje pedig az, hogy a visszamaradt hozzátartozó idővel beilleszkedjék új életvitelébe.”⁸ Nagyon fontos momentum ugyanakkor az is, hogy a Legfelsőbb Bíróság hivatkozott ítéleti indokolásában kimondta, hogy „a nem vagyoni kártérítésnek nem feltétele az, hogy kóros személyiségváltozás, patológikus állapot következzen be.”⁹

A rendszerváltást követően a Legfelsőbb Bíróság 21. számú irányelvének egyik, jelen vizsgálódásunk szempontjából elévülhetetlen érdeme, hogy egyrészt hatályon kívül helyezte a 16. számú irányelvet, másrészt „lehetőséget adott a személyiség minden oldalú védelmét szolgáló, jogfejlesztő bírói gyakorlat kialakítására.”

⁶ BH 1986.459., 1985.312.

⁷ BH 1981.464.

⁸ Fővárosi Bíróság 41.P.20.312/1980.,

⁹ Ez az álláspont természetesen visszatér további ítéletekben is, így többek között BH 1992.319., Pécsi Városi Bíróság 17.P.23.161/1997/18.

Jelenleg a nem vagyoni kártérítés iránti, így a hozzátartozói igények egyik meghatározó alapja a 34/1992. (VI.1.) AB határozat, mely alkotmánybírósági döntés vitathatatlan érdeme annak deklarációja, hogy „a nem vagyoni kártérítés a polgári jogban nem keletkezett új felelősségi tényállást, hanem az a *személyhez fűződő jogok megsértéséért járó felelősség alakzata*, amelynek körében a jogellenesség a személyhez fűződő valamely jog megsértésében áll.”¹⁰

II. Az igény érvényesítésére jogosultak

A hozzátartozói igények, mind elnevezésénél, mind a bírósági jogalkalmazási gyakorlat által megalkotott, majd kitöltött tartalmánál fogva a hozzátartozók személyiségi jogi sérelmének orvoslására szolgál. Mind az korábban megjelölésre került, a Legfelsőbb Bíróság 16. számú Irányelve a közeli hozzátartozók körére szorította az igényérvényesítésre jogosultak körét. Az állandó bírói gyakorlat ma a Ptk. 685.§ b. pontjának első fordulatában megjelölt személyek, a közeli hozzátartozók javára ítéli meg a nem vagyoni kártérítést, mely személyi körben az élettárs nem érintett.

Álláspontunk szerint – különös figyelemmel a házastársi és élettársi kapcsolatok statisztikailag kimutatott számára és egymáshoz viszonyított arányára – megfontolást érdemel – az eset körülményeihez képest – az élettárs igényérvényesítési jogosultságának elismerése. A Ceglédi Városi Bíróság elismerte annak az élettársnak a hozzátartozói igényét, aki az elhunytal 22 évig élt élettársi kapcsolatban, mely kapcsolat harmonikus, kiegyensúlyozott volt, közösen nevelték az élettárs két gyermekét. Az élettársak bensőséges kapcsolatát jól jellemezte, hogy a halálesetet megelőzően egy hónappal egymás javára végrendelkeztek. A bíróság ítéletének indoklásában kifejtette, hogy „minden ügy egyedileg kerülhet elbírálásra és figyelemmel arra, hogy a jogszabály kizáró rendelkezést a nem vagyoni kártérítésnél nem tartalmaz, így jelen ügyben is a bíróság a jogeset egyedi jellegéből indult ki.”¹¹

¹⁰ 34/1992. (VI.1.) AB határozat. A kurzívval szedett részek az alkotmánybírósági határozat alapján kerültek kiemelésre.

¹¹ Ceglédi Városi Bíróság 1.P.20.559/1996/17.

III. A jogalap

A 16. számú irányelv hatályon kívül helyezését követően is töretlen az ítélkezési gyakorlat, hogy önmagában a hozzátartozó elvesztése nem alapozza meg a nem vagyoni kárpótlást. A halál az élet természetes velejárója. A hozzátartozó gyásza, fájdalma természetes, mely az idő múlásával elhalványul. Ezen túlmenően többlétevényállás szükséges ahhoz, hogy a hozzátartozó nem vagyoni kárpótlásban részesüljön.¹² Ugyanakkor fellelhető olyan bírósági ítélet is, mely ettől eltérő álláspontra helyezkedik: „a házastárs elvesztése önmagában olyan körülmény, amely a nem vagyoni kártérítés feltételeit megteremti, annak mértéke meghatározásánál a kompenzáció összegének megállapításánál kell figyelembe venni azt, hogy milyen mértékben nehezítette el a károsult életét a hozzátartozó elvesztése.”¹³

A hozzátartozói igények jelentős része a családtag elhalálása következtében keletkezik. A bíróság megítélte a hozzátartozói igényt többek között az alábbi esetekben: Az édesapa elvesztésekor 12 éves gyermekben az apa elhalálása félelemérzetet váltott ki, a család szociális és anyagi hátrányba is került.¹⁴ A feleség közlekedési balesetben bekövetkezett halála után a férj magába forduló, zárkózottabb, ingerlékenyebbé vált, alkalmazkodó készsége, újabb párkapcsolat kialakítására való képessége negatív irányba változott.¹⁵ A feleség elvesztése után a férjnél az elhúzódó gyászreakció és a súlyos veszteségélmény következményeként depresszió alakult ki.¹⁶ Az édesanya halálával összefüggésben pszichiátriai és gyógyszeres kezelést igénylő depressziós tünetek alakultak ki.¹⁷ Súlyos depresszió, kimerültség, rokkantsági állományba helyezés.¹⁸

¹² Pesti Központi Kerületi Bíróság 25.P.93.604/1995/28.

¹³ Miskolci Városi Bíróság 19.P.21.762/1997/53., Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Pf.22.708/1999/3.; ugyanezen a véleményen van többek között Vásárosnaményi Városi Bíróság P.20.078/1998/51., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 1.Pf.21.930/1999/3.

¹⁴ Miskolci Városi Bíróság 19.P.21.762/1997/53., Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Pf.22.708/1999/3.

¹⁵ Székesfehérvári Városi Bíróság 7.P.22.239/1995/37.

¹⁶ Miskolci Városi Bíróság 10.P.21.884/1999/7., Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Pf.22.574/1999/3.

¹⁷ Pécsi Városi Bíróság 7.P.21.822/1998/10., Baranya Megyei Bíróság 2.Pf.20.157/1999/4.

¹⁸ Zalaegerszegi Városi Bíróság 16.P.22.376/1998/14.

A házastársnál elhúzódó gyászreakció, az édesapa elvesztésekor három éves gyermek agresszív, követelődzövé vált, alkalmazkodási zavar alakult ki, pszichoterápián vett részt.¹⁹ A gyermek elvesztésével összefüggésben az édesanyánál súlyos depresszív-neurotikus tünetképződés állapítható meg, súlyos fokú kompenzálatlan neurozisz alakult ki, súlyos depresszióban szenved, a káresemény után bekövetkezett terhességét mindezzel összefüggésben elvesztette, az édesapánál a gyermek halálára visszavezethető depresszió alakult ki, mely közepes fokú depresszív-neurotikus tünetképződést mutat.²⁰ 30 éves házasság után a házastárs elvesztése miatt olyan kedvezőtlen pszichés állapot alakult ki, amelyben nagyfokú labilitás mellett létrejövő hangulatváltozások, regresszív neurotikus reakciók a társadalmi életbe való beilleszkedést, a megváltozott helyzethez való alkalmazkodást, társas kapcsolatok, új párkapcsolatok kialakítását, a szabadidő eltöltését, a szórakozási lehetőségekhez való hozzáállást, a munkavégzést és a mindennapi élettevékenységeket jelentősen megnehezíti, életminőséget rontja.²¹ Olyan, pszichikai válságot eredményező elhúzódó gyászreakció, mely hosszú ideig, akár végleges jelleggel is fennmarad és mindez az érintett személy mindennapi életvitelére, a társadalmi életbe való beilleszkedésére jelentős kihatással van.²²

A hozzátartozói nem vagyoni kártérítési igények másik jogalapja az érintett személy halála nélküli káresemények kapcsán keletkezik. A Legfelsőbb Bíróság meghatározó jelentőségű döntése²³ óta a halál nélküli hozzátartozói igények jogosultságáról is beszélhetünk. Így a bíróság a házasság tartalmát adó valamennyi tényezőnek – köztük jelentőségéhez mért hangsúllyal a nemi kapcsolatnak – lényegesen hátrányos megváltoztatását nem vagyoni kártérítési igényre okot adónak találta,²⁴ továbbá más döntésében kimondta, hogy a személyiségi jogok

¹⁹ Zalaegerszegi Városi Bíróság 9.P.20.521/1999/10.

²⁰ Miskolci Városi Bíróság 10.P.27.804/1998/9., Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Pf.21.424/1999/3.

²¹ Budai Központi Kerületi Bíróság 9.P.22.411/1998/10., Fővárosi Bíróság 61.Pf.26.440/1999/3.

²² Vásárosnaményi Városi Bíróság P.20.078/1998/51., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 1.Pf.21.930/1999/3.

²³ Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20.822/1996.

²⁴ Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20 822/1986. Továbbá Lábady Tamás meghatározó jelentőségű könyvében megjelölt jogesetek. Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1992. 69., 445,442,448. számú jogesetek.

megsértése a sértett házastársát is hátrányosan érintheti, ezért az erre alapított igény vizsgálata nem mellőzhető.²⁵

IV. Azösszezszerűségéről

A bírósági ítéletekben nyomon követhető jogalkalmazási gyakorlat szerint a hozzátartozó elvesztése miatt eredendően kisebb összegű nem vagyoni kár kerül megállapításra, mintha magát az igényérvényesítőt érte volna valamely esemény folytán nem vagyoni kár. „E körben zsinórmértéknek a társadalmi megítélést és a jó ízlést lehet tekinteni. A jó ízlést és társadalmi megítélést venné semmibe a bíróság, ha a hozzátartozó elvesztése miatt milliós nagyságrendű kárpótláshoz segítené a hozzátartozókat; azt sugallva, hogy az ilyen baleset következményeként a hozzátartozók sérelmeikkel arányban nem álló kárpótláshoz jutnának.”²⁶

V. Kitekintés más jogrendszerek jogalkalmazási gyakorlatára

V/1. „Schockschaden” a német joggyakorlatban

A hozzátartozói igények leggyakoribb előfordulási esete nem vitatottan a hozzátartozó halála, elvesztése okán lép fel. Ez történhet akként, hogy a – később esetleges igényt érvényesítő – hozzátartozó a haláleset, illetve sérelem következtében maga is sokkot szenved el, illetve ha a jogsérelem eredményeként nála pszichés károsodás következik be.

Az elhunyt, vagy megsérült személy hozzátartozói részére nyújtandó fájdalomdíjat a német jog nem ismeri el. A jogalkalmazási gyakorlat harmadik személyek számára fájdalomdíjat csak sokk-károk bekövetkezése és meghatározott előfeltételek megléte esetén igazolja.

A XX. század elején a német bíróságok meglehetősen tartózkodóan viseltettek az ilyen, sokk-károk keletkeztette, harmadik személy által érvényesített igényekkel szemben. Kifogásaik alapját mindenekelőtt az okozati összefüggés problematikájában látták. A

²⁵ BH 2005.54.

²⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Pf.22.399/1997/5, ugyanez az álláspont jelenik meg: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 2.Pf.20.383/1996/4., Miskolci Városi Bíróság 10.P.26.861/1998/3.

Reichsgericht (a Német Birodalom Legfőbb Bírósága) ezen álláspontja egy régi döntésében egyértelműen látható:²⁷

A felperes lánya vonat-kirándulásra indult, amikor a vasúti kocsiban ülve egy baleset következtében súlyosan megsérült. A felperes, aki időközben a vasútállomás várótermében tartózkodott, súlyosan sérült lányának látványa hatására idegösszeroppanást kapott és súlyos elmebeteg lett. A vasúttal szembeni, kártérítés megfizetésére irányuló keresetét a bíróság elutasította.

„Mindenekelőtt a balesettel való összefüggés hiányzik. [...] A felperes nem közvetlenül volt a baleset részese, az csak közvetett hatással volt rá [...] A kauzalitás e fajtájánál lényegtelen és elhanyagolható körülmény, hogy a baleset és a felperes helyileg és időbelileg közel volt egymáshoz; ugyanilyen hatást gyakorolt volna az is, ha a felperes [...] a lánya balesetét csak egy hosszabb idő múltán otthon tudta volna meg. Az, hogy ez esetben a felperes testi sérelme nem a vasút működése okán következett volna be kézenfekvő.”

Egy évtizeddel később a Reichsgericht – bár nem hozzátartozói igényként – egy elszenvedett idegsokk kapcsán ismerte el először a kártérítésre irányuló igényt.²⁸

A jelenlegi német jogalkalmazási gyakorlat alapján a közeli hozzátartozó halála következtében beállt, sokkos lelki állapot, lelki megrázkódtatás fájdalomdíj igényt csak akkor igazol, ha az igényt érvényesítő személyek a közeli hozzátartozó halálával összefüggésben tapasztalatilag sérültek.²⁹

A sokk-kár a mai német joggyakorlatban az áldozat önálló egészségére azzal, hogy „a hozzátartozó halálos balesetéről szóló értesülés miatti lelki megrázkódtatás („sokk-kár”) nem alapoz meg a károkozóval szemben kártérítési igényt akkor, ha annak orvosilag megérthető kihatása van, ami azonban nem lépi túl azokat az egészségi sérelmeket, amelyeknek a közeli hozzátartozók halálhíre esetén a tapasztalatok szerint ki vannak téve. A BGB 823.§ (1) bekezdésének oltalmi célja csak olyan egészségkárosításra terjed ki, amely ezt a keretet

²⁷ Reichsgericht, Urt. v. 2.3. 1908., in: RGZ 68, 47

²⁸ Reichsgericht, Urt. v. 27.10.1914. A felperes, egy a kávéházban felszolgált fagyaltban több üvegszilánkot fedezett fel. Azon téves elképzelés alapján, hogy az üvegszilánk megsebezte, idegsokkot kapott, ami gyomorbetegséget okozott. Mindezek következtében felperes munkaképtelen lett. A kártérítésre irányuló keresete eredményre vezetett.

²⁹ LG Gießen NJW 87,711; OLG Frankfurt VersR 71,968; OLG Karlsruhe VersR 78,575; LG München VersR 81,69; OLG München VersR 70,525.

tüllépi.[...] A határozat indokolásában foglalt iránymutatás szerint a keresetnek akár részben is csak akkor adhat helyt a bíróság, ha meggyőződött arról, hogy a balesetről történt értesülés a felperesnél a normális reakciót képező fájdalom, gyászon és levertségen túlmenően közvetlenül a testi és lelki egészség traumatikus károsodásához vezetett.”³⁰ Említést érdemel azonban, hogy az 1971-ben kialakított, de azóta is idézett álláspont szerint az ilyen hozzátartozói kárigény csak kivételesen fogadható el. Ugyanakkor „valamely kár megtéríthetősége nem függ szükségképpen attól, hogy a károkozó közvetlenül a károsult jogilag védett érdekét sértette-e, harmadik személy kézenfekvő pszichikai reakcióinál a károkozó az abból eredő kárért kártérítéssel tartozhat. Ilyen esetben nem harmadik személy káráról van szó, ami elvileg nem téríthető, hanem a károkozó a közvetlen áldozatán túlmenően még másnak az egészségét is megsértette, aki emiatt a BGB 823.§ (1) bekezdése alapján kártérítéssel tartozik. (BGHZ 56., 163., 164.) Ehhez képest a kártérítési igény előfeltétele, hogy a sokk miatt orvosilag megállapítható károkozás álljon fenn, a pusztá érzelmi kárért nem jár térítés. Ha a térítést igénylő sokk-kár fennáll, a károkozó a vagyoni kár kiegyenlítésén túlmenően a 847. § szerint fájdalomdíjjal is tartozik.”³¹

V/2. *A probléma az osztrák jogban*

A korábbi osztrák jogalkalmazási gyakorlat alapján az Oberste Gerichtshof (az Osztrák Legfőbb Bíróság) a „Zweitgeschädigten” kártérítésre irányuló igényét elutasította:

Az ötödik hónapban lévő terhes anya gyermeke egy autóbalesetben halálosan megsérült. Amikor az anya ezt megtudta, idegsokkot kapott és a rákövetkező napokban koraszülése volt. Hét hónappal később egy születési hibát fedeztek fel, ami a felperes szerint mindenféleképpen az idegsokkra volt visszavezethető. Az elszenvedett lelki és testi fájdalom miatti fájdalomdíjra irányuló keresetét valamennyi bíróság elutasította.

³⁰ BGHZ 56,163; VersR 1971. 903.

³¹ Heinrich, Helmut - Grunsky, Wolfgang: Münchener Kommentar zum BGB 2. kötet, 3. kiadás, Beck, München (1994) 249. § előtti 53. jegyzet, melyre figyelmemet dr. Murányi Katalin hívta fel. Köszönet érte.

„[...] az a kár, melyet a felperes elszenvedett, egy úgynevezett „Drittschaden”, amire alapuló igényt nem lehet elismerni. A jogirodalom által részben képviselt felfogással ellentétben a §1295 ABGB-ben alkalmazott „jedermann” „mindenki” kifejezés a kialakult joggyakorlat szerint azt jelenti, hogy alapvetően - amennyiben a törvényben magában más nincs meghatározva - csak a jogellenes magatartás közvetlen sérültje érvényesíthet kártérítési igényt, a csak közvetett sérült személy nem. [...] Ami a kártérítési igényre tekintettel általánosságban megjelölésre került, az különösképp értelmezendő a fájdalomdíjra is. Csak a saját testi sérelemre visszavezethető lelki fájdalmak esetén lehet fájdalomdíjat fizetni. [...]”³²

A jelenlegi jogalkalmazási gyakorlat a hozzátartozó által elszenvedett sokkhatást Körperverletzung-ként, testi sérelemként értékeli, így a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján maga a hozzátartozó is jogosulttá válik az ABGB §1325 szerinti fájdalomdíj igény érvényesítésére.³³ A releváns lelki fájdalmat eredményező állapotokat kétféleképpen lehet megkülönböztetni a tisztán lelki sérelemtől: a. idegi és pszichés következmények valamely testi sérelem bekövetkezése esetén, b. azok a behatások, melyek fajtája és intenzitása szerint egy pszichotraumatikus állapothoz vezetnek.

Problematikus azonban annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy azokban az esetekben, amikor a közeli hozzátartozót a szeretett személy elvesztése, vagy sérülése okán tisztán lelki sérelem (amely nem meríti ki a fentebb megjelölt, Körperverletzungként értelmezendő lelki fájdalom kritériumait) éri, megítélhető-e fájdalomdíj. Az osztrák jogalkalmazási gyakorlat szerint az ilyen tisztán lelki károk nem kártérítés-képesek.³⁴ Ugyanakkor *Helmut Koziol* javasolja, hogy az ilyen esetekben legalább a közeli hozzátartozók által előterjesztett fájdalomdíj igény váljék megítélhetővé.³⁵

³² OGH, Urt. v. 14.2.1963, in: ZVR 1963. Nr. 147, 155. O.

³³ ZVR 1995/44; Danzl szerint a „lelki sérülés esetére csak akkor járhat fájdalomdíj, ha az egészséget érintő pszichés hatás testi sértésként, vagyis Körperverletzungként tekintendő.” ZVR 1990,1

³⁴ JBl 1965,246 és 251; ZVR 1987/23; ZVR 1995/46

³⁵ Helmut Koziol: Österreichisches Haftpflichtrecht, 3. Neubearb. Aufl., Manz, Wien (1997) 354.

V/3. ...és Svájcban

A svájci jogban a „Schockschaden”-t nem vagyoni kárként tekintik és a hozzátartozót egy ún. „Angehörigenschmerzensgeld”-ben, „hozzátartozói fájdalomdíjban” részesítik. Ez az igény halál esetében közvetlenül az Art. 47 OR-en³⁶ alapul, súlyosabb sérelmeknél, sérüléseknél az Art. 49 OR-ből³⁷ adódik a hozzátartozók személyiségi jogának megsértése által.

Ha a sérülés és az annak következtében beálló halál időpontja nem azonos, lehetőség nyílik mindkét igény egymással párhuzamos érvényesítésére. Emellett a hozzátartozók a sérült fájdalomdíj igényét örökölhetik. A következő döntések egyértelművé teszik a svájci jogalkalmazási gyakorlatot:

A gyermek egy baleset során súlyos agysérülést szenvedett és teljesen rokkant lett. A kórházból való hazatértekor az édesanyja feladta az állását, hogy a gyermek gondozása lehetővé váljék családi körben. Amikor a gyermek kilenc évvel később elhunyt, a szülők és a leánytestvér az egykori baleset okozója biztosítójával szemben pert indítottak az Art. 47 OR alapján Genugtuung megfizetésére. A BG a keresetnek helyt adott.

„Az Art. 47 OR alapján a bíró halál, vagy testi sérülés bekövetkezte esetén a sérült, vagy az elhunyt hozzátartozói különös körülményei figyelembe vételével egy meghatározott mértékű pénzüsszeget ítélhet meg ’Genugtuung’-ként. A Genugtuung igény átörökíthető, ha a jogosult azt még maga érvényesítette. [...] A Bundesgericht máig nem döntött abban a kérdésben, hogy az a hozzátartozó, aki a sérülnek kifizetett, vagy a sérült által már megigényelt pénzbeli kártalanítást megörökli, a hozzátartozó elhunytja esetén alapvetően érvényesíthet-e saját jogon igényt. [...]

³⁶ Art. 47 OR.

„Beit Tötung eines Menschen oder Körperverletzung kann der Richter unter Würdigung der besonderen Umstände dem Verletzten oder den Angehörigen des Getöteten eine angemessene Geldsumme als Genugtuung zusprechen.”

³⁷ Art. 49 Abs. 1 OR.

„(1) Wer in seiner Persönlichkeit widerrechtlich verletzt wird, hat Anspruch auf Leistung einer Geldsumme als Genugtuung, sofern die Schwere der Verletzung es rechtfertigt und diese nicht anders wiedergutmacht worden ist.”

A teljesen rokkant fiú a hozzátartozói körében való gondozás által több gondoskodáshoz és melegséghez jutott, mint egy (ápoló)otthonban. A közelség és a nagy fájdalom, ami a szülőket érte, a felmerült kellemetlenségek ellenére az érintettek személyes viszonyát kétségkívül még inkább elmélyítette. Ezért nem szabad sok szót arra vesztegetni, hogy Reto W. halála a hátramaradottaknak lelki fájdalmat okozott, és emiatt az elszenvedett fájdalom miatt kártalanításra van igényük. [...]”³⁸

Az ilyen igények közeli hozzátartozók javára történő megítélése vonatkozásában a svájci bíróságok joggal liberálisok. A következő két ítélet ezt a praxist teszi kézzelfoghatóvá:

Egy zuhanó katonai repülőgép a felperes mindkét gyermekének kioltotta az életét. Az apa a gyermekek haláláról szerzett értesülés hatására súlyos sokkos állapotba került és 50 %-ban rokkant lett. A svájci hadsereget az idegsokk miatt bekövetkezett vagyoni és nem vagyoni károk megtérítése miatt beperelte. Az alperes azt az álláspontot képviselte, hogy a felperes által érvényesített károk csupán indirekt károk. A BG (svájci Legfőbb Bíróság) kifejtette, hogy „valamennyi személy, aki miként a felperes az abszolút védett jogi tárgyában sérelmet szenved, az a bekövetkezett károk megtérítése iránt a károkozóval szemben érvényesítheti igényét.” A bíróság a felperes keresetének helyt adott.³⁹

A felperes feleségét a gyalogátkelőhelyen egy motoros elgázolta. A baleset következtében elvesztette látását és gondoskodásra, a továbbiakban ápolásra szorult. A látásának helyreállítására nem volt lehetőség. A felperes az Art. 47 és 49 OR alapján a motoros biztosítóját a személyi kapcsolataiban bekövetkezett sérelmek miatt Genugtuung megfizetésére perelte be. A BG a keresetnek helyt adott. „[...]Az alapul fekvő esetben a felperes személyi kapcsolatainak csökkenése kapcsán kell ítéletet hozni, ami egyébként a felperes abszolút jogát sértette [...]”⁴⁰

³⁸ BG, Urt. v. 27.10.1992, in: BGE 118, II, S. 404.

³⁹ BG, Urt.v. 11.3.1986, in: BGE 112, II 118.

⁴⁰ BG, Urt v. 22.4.1986, in: BGE 112, II 220.

VI. Összegző gondolatok

A nemzetközi összehasonlításból jól látszik, hogy az egyes jogrendek, bár egyaránt ismerik a hozzátartozói igényt, jogalapját, szabályozási methodusát tekintve mégis eltérően értékelik azt. Valamennyi – ismertetésre került – ország jogalkalmazási gyakorlatának vitathatatlan érdeme, hogy lehetőséget teremtenek a hozzátartozói igény elismerésére. Hiszen mind erkölcsi, tapasztalati, mind jogi nonszensz lenne annak deklarálása, hogy az érintett személy elvesztése, személyiségi jogainak sérelme, bizonyos előfeltételek megvalósulása során nem vonja maga után a hozzátartozó személyiségi jogainak sérelmét.

Szerencsés módon valamennyi országban jogeseteken keresztül kimutathatóan lezajlott jogfejlődés ma már szélesebb körben ismeri el az igény jogalapját. Csak helyeselni tudjuk azt, az ismertetésre került jogesetben megmutatkozó magyar bírósági jogalkalmazási gyakorlatot is, mely bizonyos körülmények fennforgása esetére az élettársat is igényérvényesítésre jogosultnak tartja. Vélhetően a bejegyzett élettársak minden egyéb körülmény figyelembe vételének szükségessége nélkül jogosulttá válnak majd az igény érvényesítésére.

Az csak a jogfejlődés irányának, s az előttünk álló évek jogalkalmazási gyakorlatának kérdése, hogy a hozzátartozói igényhez kapcsolódó jogalkotás, jogalkalmazás merre tart. Figyelemmel azonban a kodifikáció irányára (sérelemdíjnak, mint a személyiségi jogsértések szankciójának bevezetésére), valamint többek között *Lábady Tamás* által is megfogalmazott kívánalomra,⁴¹ véleményünk szerint e területen is előbb-utóbb a törvényhozó jótékony hatású beavatkozására lesz szükség.

⁴¹ Lábady: i.m. 68.

HAJNAL ZSOLT

egyetemi tanársegéd

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

I. Bevezetés

Kevés olyan problematikus terület volt a fogyasztóvédelmi szabályozás történetében, mint a fogyasztó fogalmának meghatározása, melynek ennyire eltérő irányai és törekvései lettek volna, amelyben ráadásul a bírói jogalkalmazás és a hatósági joggyakorlat ilyen eltéréseket mutatott volna.

Hatályos jogunk több egymástól részben eltérő meghatározást alkalmaz a fogyasztóra, mely az európai uniós jogharmonizációs jogalkotás révén újabb impulzusokat kapott és az illetően kibontakozó fogyasztóvédelmi szabályozási reformcsomag koncepciójának, valamint az új Ptk. megalkotása körüli törekvéseknek köszönhetően a meglévő meglehetősen kaotikus rendszer tovább differenciálódik, újabb eddig nem ismert fogalmakkal és szabályozott viszonyokkal gazdagodik, ugyanakkor az átgondolt és „számító” jogalkotás alkalmát is magában hordozza.

A fogyasztó fogalmának szabályozási lehetőségeit a hatályos fogyasztó-fogalmak irányából közelítem meg, a jelenlegi hatósági és bírói joggyakorlat megoldásain és a gyakorlatban jelentkező problémákon keresztül, fókuszálva az általános, objektív fogyasztó fogalmunk problematikájára. Az egyik legfontosabb és megkerülhetetlen kérdés, mely az új Polgári Törvénykönyv tervezetében is kulcsfontosságú szerepet játszott, az hogy a fogyasztó fogalmát – szemben úszva az európai trenddel, vagy éppen megelőzve korunkat – milyen más csoportokra terjesszék ki. A polgári törvénykönyv tervezetének vizsgálata előtt nem lehet figyelmen kívül hagyni az európai jogalkotás, az Európai Bíróság gyakorlata, illetve más tagállamok jogharmonizációs illetve az elhatárolási kérdések kapcsán

különös jelentőséggel bíró jogalkalmazói gyakorlatának erőteljes és megkerülhetetlen befolyását, melyekre jelen tanulmány kötött keretei között csak befolyásoló hatásként tesztek utalást.

Tanulmányom és egyben a fogyasztó definiálásával kapcsolatos kutatásaim célja, a jelenlegi szabályozási rendszer problémás kapcsolódási pontjainak feltérképezése és a Ptk tervezetével kapcsolatos *de lege ferenda* javaslatok adása.

II. A fogyasztó fogalom hatályos magyar szabályozása

A jelen tanulmányomban a téma e sokoldalúsága miatt szorítkozni próbálok a fogyasztói jogviszony alá rendelt személyi körre, a fogyasztó fogalmi meghatározásaira és ezek mögött megbúvó jogalkotói szándéokra, az ellentmondásokkal teli joggyakorlattal, valamint problémát jelentő elhatárolási kérdésekre.

Hatályos jogunk több meghatározást alkalmaz a fogyasztóra, megkerülhetetlen feladat tehát a fogyasztó magánjogi védelme határainak egyértelmű megvonása.¹ Kutatásom középpontjába állított fogyasztói jogviszony egyértelmű behatárolása nem egyszerű feladat, adódik ez egyrészt az európai jogalkotás produktumai által szabályozott, majd tagállami implementáció útján „átvett” (transzformál) különböző fogyasztó fogalmak használatából, a jogviszony erősen szituatív és relációs jellegéből, a fogyasztói társadalmak védelmi szükségletének eltérő szintjéből, a fogyasztóvédelmi hagyományok eltérő jellegéből.

II/1. A védelemben részesített fogyasztók csoportja

Adódik tehát a kérdés: Mi indokolja a jogalkotó által kiragadott csoport (vagy bizonyos jogviszonyban résztvevő személyi kör) eltérő és különös méltánylást érdemlő elbánását? Általános jelleggel azt mondhatjuk, hogy a fogyasztók védelmének a célja az, hogy a szerződés-kötés során kialakult egyensúlyhiányos helyzetet kiegyenlítse, és a magánjogi viszonyokban megszokott mellérendeltséget juttassa érvényre a fogyasztói viszonyokban. Az egyensúlyi eltolódás létrejöttének okait a fogyasztói társadalom informáltságának hiányában,

¹ Vékás Lajos, Az európai közösségi magánjog sajátos alanyáról: a „fogyasztó” fogalmáról, Európai Jog, 2002/5. 2-13.

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

kiszolgáltatottságában, a szerződést kötő másik fél gazdasági erejében, tehát magánjogi viszonyokkal ellentétes, alá-fölé rendelt viszonyban látják (a fogyasztóvédelem protekcionista szemlélete). Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az európai jogalkotás nemzeti fogyasztóvédelmi szabályozásunknak, mindeddig viszonylag rugalmas keretek közé szorítva, de mégis determinálva minta-fogyasztói attitűdöt sugallt. A mindenkor minta-fogyasztó, mint viszonyítási pont meghatározásának jelentősége abból adódik, hogy a jogalkotás a fogyasztók védelmének a szintjét e minta-fogyasztó körütekintéséhez, tájékozottságához, és kulturáltságához mérten állítja be, így az ezen szint alá eső fogyasztókat a fogyasztóvédelmi jog eszközeivel nem kívánja védelemben részesíteni (szakzsargonnal élve a fogyasztót magától nem kívánja megvédeni), míg a szint fölött tartózkodókat minden eszközzel védeni kívánja. Mindez egy meghatározott fogyasztóvédelmi szemléletet és megközelítést tükrözött, amely a minimum jogharmonizáció által nemzeti ízlésre alakítható irányelvek ellenére is átültethető maradt a nemzeti jogokba. A magyar fogyasztóvédelmi jogunk véleményem szerint, pontosan az európai fogyasztóvédelmi magánjogalkotásnak köszönhetően *funkcionális protekcionizmussal* közelíti meg a fogyasztóvédelem alanyi körét, melybe egyre inkább vegyülnek a fogyasztónak egyelőre megelőlegezett tulajdonságai (körütekintés, ésszerűség, jogérvényesítési képesség stb), melyek révén a piac együtthatójaként kell vele számolnia a jognak.

Tanulmányom egyik alapvető tézise az a horizontális-vertikális szabályozást feltételező szemléletmód, mely feltételez egy, az alapvető fogyasztóvédelmi magánjogi jogszabályokban testet öltő absztrahált fogyasztó fogalmat, és ezek mellett az egyes nevesített szerződéses szituációkban különös védelmi szintet igénylő definiált fogyasztó-típusokat.

A védelemben részesíteni kívánt kör relatív megközelítéséből adódóan eltérő eredményt érhetünk el a fogyasztói kör határainak megvonása során, hiszen a jogügylet célja, jellege, a viszonyrendszer, valamint a szerződéskötési szituáció vizsgálata során eljuthatunk más-más személyi körhöz.²

² Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog, Complex, Budapest (2007) 76.

Mindehhez párosul egy bírói, javarészt az általános, Ptk-ban és Fgytv-ben meghatározott fogalmakhoz kapcsolódó döntések során kialakított gyakorlat, mely a meghatározás vitatott pontjait hivatott világitani.

Nevezetesen a jogi személyek fogyasztóként való szerepeltetését, a fogyasztó és fogyasztói szerződés fogalmi különbözőségeit, a jogügylet céljának és szituációjának eltérő mérlegelését, illetve ennek jogalkalmazási kérdéseit.

II/2. A fogyasztó fogalmának hatályos szabályozása

A hatályos, 1997. évi CLV. fogyasztóvédelemről szóló törvényünk hatályos „fogyasztó”-fogalma, a funkcionális negatív megközelítést alkalmazza – azt tekintve fogyasztónak, aki „gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül árut vesz, rendel, kap, használ, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, továbbá aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje”³. A fogalom meghatározásából egyértelműen kitűnik, hogy a kontraktus jogcíme által meghatározottak nem pusztán az adásvételi szerződést nevesítik a fogyasztói ügylettel, hanem a „használat” és a dolog megszerzése révén akár az ajándékozás is fogyasztói minőséget kölcsönözhet⁴, valamint a tájékoztatás és ajánlat címzettjét az ügylet megkötésének elmaradása esetére is védelemben részesíti. A jogalkotói szándék azt a megítélést hivatott kifejezésre juttatni, hogy nem a jogalany jellege, hanem a jogügyleti szituáció dönt a fogyasztói minőség megítéléséről. (vékás) Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az Fgytv. adós maradt a fogyasztói szerződés definiálásával.

II/3. A fogyasztó fogalmához kapcsolódó joggyakorlat

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a BH2000.554. számú határozatában arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a Ptk.-nak a rendszeréből, illetőleg a fogyasztóvédelmi törvény szóhasználatából arra a következtetésre jutott, hogy a fogyasztó nemcsak természetes személy, hanem egyéb feltételek fennállása esetén gazdasági társaság - adott

³ A fogyasztó fogalmát a törvény a 2145/1996. (VI. 13.) Korm. határozat 1.1. a) pontjával és az Európai Bizottság fogyasztóvédelmi jellegű jogszabályaival összhangban határozza meg

⁴ Fazekas: im. 77.

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

esetben jogi személyiséggel rendelkező korlátolt felelősségű társaság - is lehet. Az egyéb feltétel pedig az, hogy a vásárolt áru, illetőleg az igényelt szolgáltatás az adott személy gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül essék. Ez mindössze annyit jelent, hogy az adott áru vásárlása, illetőleg az adott szolgáltatás igénybevétele kapcsán tevékenysége jellegéből adódóan szakmai tapasztalattal, műszaki ismerettel ne rendelkezék a fogyasztó. A Legfelsőbb Bíróság, BH2006. 343. és EBH2004. 1093 számú döntéseiben azon véleményt képviselte, a fogyasztói státusz egyik legfontosabb kritériuma, hogy a dolog megszerzése, birtoklása, használata annak végső felhasználása érdekében történjen.⁵ Az ítélet indoklásában a jogalkalmazó azonban a logikai láncot felborítva a végfelhasználói státusz irányából vizsgálja a fogyasztói minőség egyik konjunktív feltételét, miszerint az ügylet megkötésére a nem természetes személy gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül került sor.⁶

A Polgári Törvénykönyvünk értelmező rendelkezései között rendezi a fogyasztó és a fogyasztói szerződés fogalmát, fogyasztónak tekintve mindazt a személyt, aki a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból köt szerződést, illetve fogyasztói szerződésnek tekintve azt a szerződést, mely a fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti.⁷

A látszólag ugyanazon az alapon fogalom meghatározások azonban jelentős különbségeket palástolnak. Jóllehet mindkét fogalom meghatározás a fogyasztói alanyi kör tekintetében személy megjelölést használ, azonban a Ptk. fogyasztói minőségét csak a

⁵ A magyar bírói gyakorlat által kialakított végső felhasználó fogalma nem ismeretlen az európai fogyasztóvédelmi jogokban sem. A spanyol fogyasztóvédelmi jogról szóló 26/1984 törvény is nevesíti a végső felhasználót, valamint a görög 2251/94. fogyasztóvédelmi jogi törvényük is végső fogyasztóról tesz említést.

⁶ BH2006. 343. „*A perbeli telefonvásárlás nem kétséges, hogy a felperes gazdasági és szakmai tevékenységét is szolgálhatja, azonban a nem természetes személy fogyasztói minőségben történő áruvásárlásának specifikuma az, hogy a vásárolt áru végső felhasználója legyen. A felülvizsgált ügyben a felperes a telefonkészülék előfizetője, végső felhasználója lett, így azt nem gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében, hanem azon kívül, fogyasztóként vásárolta, melyből következően panaszának kivizsgálása az alperes hatáskörébe tartozik.*”

⁷ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 685 § d.), e.) pont.

szerződéses jogviszonyok alanyaira terjeszti ki, illetve meghatározza a fogyasztói szerződés fogalmát, mellyel egyidejűleg a fogyasztói minőség relációs jellegét is kifejezésre juttatja.⁸

A Fővárosi Ítéltábla egy 6.Pf.20.911/2008/7 számú ítéletében arra következtetésre jutott, hogy a Ptk. alkalmazásának körében, a fogyasztói szerződés meghatározása során, nyilvánvalóan nem az Fgytv. fogyasztói forgalomra vonatkozó fogalom-meghatározásának értelmezéséből és analógiájából, hanem a Ptk. 685. § e) pontjának közvetlen tételes jogi rendelkezéséből kell kiindulni, amikor kizárólag az ügylet célja vizsgálandó a fogyasztói szerződés létrejöttének megállapítása szempontjából.⁹

Az említett legfelsőbb bírósági döntéseken túl vegyünk egy nagyon illusztris példát a szerteágazó és bírói gyakorlattal cizellált fogyasztói csoportnak szemléltetésére. A nagykereskedő vállalat mezőgazdasági termelőeszközök értékesítésével foglalkozik, egy megrendelője – melynek egyébként üzleti profilja a mezőgazdasági termékek előállítására – egy gépet vásárol tőle. A dilemma ezek után következik, hogy az üzleti tevékenysége körében gépet vásárló vállalat minősülhet-e fogyasztónak, így megilletik-e őt a fogyasztói többlet jogosultságok, mint jótállás, jótállási jegy, kedvezőbb szavatossági szabályok stb. Az eladó szerint természetesen nem, mivel egyértelmű, hogy üzleti tevékenysége körében vette a terméket, számlát kért róla, melyet aztán könyveiben is megjelenít, míg a vásárló jogi személy szerint fogyasztónak minősül, mert az áru végső felhasználója és egyébként a gép üzemeltetéséhez szükséges műszaki ismeretekkel nem rendelkezik. Azonban a magyar bírói joggyakorlat által kialakított esetjog arra enged következtetni, hogy a Ptk. és Fgytv. szerinti minősítés eltérő eredményekre vezethet. Ehhez párosul egy a bírói joggyakorlattal összhangban nem álló hatósági jogalkalmazás, melyben a jogi személyek

⁸ Lásd ezek elemző kifejtését: Csécsy Andrea: Fogyasztóvédelmi jellegű módosulások szavatossági jogunkban, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Doktori Iskola, Doktoranduszok Fóruma Novotni Alapítvány Miskolc (2003) 81-87.; Uő: A szerződésszegés szabályozása magánjogunkban, Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis II. Multiplex Media-DebrecenUniversity Press (2002) Debrecen, 93-111., Uő.: A szerződésszegés szabályozásának néhány problematikája az új Ptk. tervezetének tükrében, A magánjogi kodifikáció eredményei. Tanulmánykötet (2006-2007) Novotni Kiadó Miskolc 2008. 256-269.

⁹ A Legfelsőbb Bíróság az EBH 2005. 1321. szám alatt közzétett eseti döntésében a Ptk. 685. § d) pontjának alapul vételével olyan iránymutatást adott, hogy a szerződő fél csak akkor minősül fogyasztónak, ha a szerződést olyan célból köti meg, amely független az általa folytatott gazdasági, vagy szakmai tevékenységtől.

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

fogyasztói minőségben való megjelenésére nem találunk példát, tehát következetesen, kikerülve az egyedi esetekben történő mérlegelés terhé a természetes személyek körére szűkítik a fogyasztó fogalmát.

II/4. A fogyasztó fogalom meghatározások problematikája

A fogyasztóvédelmi magánjog két alapvető „Kódexében” foglalt fogalmak nüanszyninak tűnő, azonban a joggyakorlat által elmélyített különbségei jogalkotói reagálást tesznek szükségessé. Nem térhetünk napirendre a kérdés felett pusztán azzal, hogy a jogági hovatartozás címén, az Fgytv. vagy Ptk. alkalmazási területén annak fogyasztó fogalmát, avagy fogyasztói szerződés fogalmát tekintjük alkalmazandónak.

Egyrészt az Fgytv. vegyes interdiszciplináris jogági jellege miatt több szálon kapcsolódik a Ptk-hoz, mint ahogyan az első látásra szembeűnik. A fogyasztói szerződés keretében érvényesített szavatossági igények esetében a hibás vagy hibátlan teljesítés bizonyítása kapcsán az Fgytv-ben szabályozott használati és kezelési útmutatóban foglaltaknak, mint a rendeltetésszerű használatról szóló tájékoztatásnak lesz kiemelkedő szerepe, ugyanígy amikor az Fgytv-ben szabályozott békéltető testület hatáskörében eljárva vizsgálja az Fgytv szerinti fogyasztó áruk és szolgáltatások minőségével kapcsolatos minőségi kifogásait.

Az az álláspontom, hogy a jogalkotónak meg kell ragadnia a fogyasztóvédelmi jog harmonizációja során kínálkozó ezernyi lehetőség egyikét, hogy az egyébként is egymással szimbiózisban létező, de a tárgyaltak alapján meglehetősen eltérő fogyasztó-fogalmakat egységesen definiálja, teret engedve ezzel az egységes szempontok mellett kialakítható hatósági, bírói jogalkalmazásnak.

A kérdés tehát csak az, létezik-e egy megfelelő és minden jogalkotói igényt kielégítő objektív fogyasztó fogalom, avagy a szabályozás jelenlegi rendszeréhez hasonlóan egy általános és főszabály szerint érvényesűlő fogalom meghatározás mentén, más speciális szabályozás jellegéhez igazodó, szubjektív vagy szituatív fogyasztó fogalmak is létezzenek.

Véleményem szerint az utóbbi megoldás kecsegtethet kevesebb kudarccal, így a fogyasztó fogalma körüli „utazás következő állomásaként” arra kell választ találnunk, hogy indokolt-e a jelenleg hatályos fogyasztó fogalmunk meglehetősen tág személyi körre szabott meghatározása, avagy enged-e a hazai jogalkotó az egységes szabályozás csábító ábrándjával kecsegtető megannyi jogalkotási lehetőségnek, kényszernek.

III. Európai jogharmonizáció és jogalkalmazás impulzusai a fogyasztó fogalmának szabályozására

Az európai jogalkotás és jogalkalmazás rendkívül sokoldalú és effektív hatás gyakorol a tagállami magánjogokra, ezeken belül is különösen igaz ez a fogyasztóvédelmi magánjog alakulására és jogalkotásra¹⁰.

Az európai irányelvek, az utazási szerződésekről szóló irányelv kivételével a természetes személyek meghatározott körére szűkítik le a fogyasztó fogalmát, e felfogás mellett konzekvensen tart ki az Európai Bíróság is, amikor joggyakorlatában a nem természetes személyeket kizárja a fogyasztó fogalmából, valamint az átlag/minta fogyasztót, mint szubjektumot görcső alá helyező, döntéseiben testet öltő impulzusával arra készíti és kényszeríti az európai jogalkotókat, hogy az európai minta-fogyasztóhoz igazított védelmi szintet finomabbra hangolják.¹¹

A fogyasztóvédelmi irányelvek szabályozási sajátossága, hogy egy különös védelmet igénylő szituációt nevesítve, a magánjogban megszokott diszpozitivitástól eltérő, kógens minimális tájékoztatási szabályok betartását rendelik gazdálkodóknak.¹² Az európai uniós

¹⁰ Király Miklós: A fogyasztóvédelmi irányelvek értelmezése az Európai Bíróság joggyakorlatában, in: *Ius Privatum Ius commune Europae*, ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest (2001) 325-338.

¹¹ Lásd az átlagfogyasztóval kapcsolatos Európai Bíróság jogértelmezését: Európai Bíróság, C-210/96 számú jogeset, *Gut Springenheide GmbH Rudolf Tusky v. Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt*, (1998) ECR I-4657, 31. pont és 220/98. számú jogeset *Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v. Lancaster Group GmbH*, (2000) ECR I-117; Európai Bíróság, C-479/93 számú jogeset, *Verein gegen Unwesen im Handel und Gewerbe Köln e. v. / Mars GmbH*, (1995) *Entscheidungen des EuGH*, 4. kiadás (2007) 411.

¹² Vékás Lajos, Európai fogyasztóvédelmi magánjog, <http://www.ajk.elte.hu/index.asp?URL=http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/hallgatoktevenysege/tdk/pjevkonyv2001/VekasLajos.html> (Letöltés ideje: 2006.10.13.)

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

jogharmonizációs kötelezettségeink teljesítésekor a de minimis szabály alapján kellet eljárnia a jogalkotónknak, melynek értelmében a fogyasztói érdekek védelmében, az irányelvinél szigorúbb szabályozás alkotható, illetve fenntartható. A jogharmonizáció révén hazai jogunkba implementált fogyasztóvédelmi irányelvek szintén eltérő fogyasztó fogalmakkal operálnak, melyek nemcsak erősen szituatív jellegükben térnek el, hanem az érintet személyi körben és a használt fogalmak tekintetében is különbségek adódhatnak.

Mindezek mellett megfigyelhető az a tendencia, mely az EU jogalkotása nevezetesen a UCP irányelv kifejezett, minden tagállamban feltétlenül alkalmazandó szabályaiban is tetten érhető, nevezetesen a fogyasztó fogalmát csak és kizárólag a természetese személyekre szűkíti le. Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól szóló irányelv (*UCP irányelv*)¹³, mely a fogyasztóvédelmi szabályanyag teljes áttekintését és koncepcionális újraszabályozását tette szükségessé, szintén kulcsfogalmakat használ. Az irányelvek eddigi (termékfelelősségi irányelvtől eltekintve) szabályozási de minimis szabályaitól eltérően a *maximum jogharmonizáció* mentén kívánja az Európa - szerte egységes szabályozás megteremtését, így a fogyasztó fogalma sem megkerülhető. Az irányelvi szabályozás és a vizsgált fogyasztói fogalmat tartalmazó jogszabályok fogalmi meghatározásai között jelentős különbség mutatkozik az általuk használt, a személyi hatályt meghatározó „fogyasztó”-fogalom tekintetében. Az irányelv „fogyasztó” alatt azokat a természetes személyeket érti, akik az irányelv hatálya alá tartozó körben kereskedelmi, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenységükön kívüli célok érdekében járnak el. Az irányelv tehát a közösségi fogyasztóvédelmi szabályozásban bevett megközelítést alkalmazza, melynek célja a gazdaságilag kiszolgáltatott, szakmai ismeretekkel nem

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról.

rendelkező személyek védelme.¹⁴ Az arányosság elvével összhangban és az abban foglalt védelem hatékony alkalmazása érdekében ez az irányelv azt az átlagfogyasztót veszi viszonyítási alapul, aki a Bíróság értelmezése szerint megfelelően tájékozott, figyelmes és körültekintő, figyelembe véve a társadalmi, kulturális és nyelvi tényezőket is, ugyanakkor ez az irányelv rendelkezik azon fogyasztók kihasználásának megakadályozásáról is, akik tulajdonságaik alapján különösen kiszolgáltatottak a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatoknak.

Amennyiben egy kereskedelmi gyakorlat célzottan egy bizonyos fogyasztói csoportra – például a gyermekekre – irányul, kívánatos, hogy a csoport átlagtagja szempontjából megvizsgálják a kereskedelmi gyakorlat hatását, tehát immáron nem pusztán a jogalkalmazásban ölt testet a szubjektív, eseti rászorultság alapján való bírói döntés lehetősége, hanem konkrét felhatalmazás érkezik a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozása köréből.¹⁵ Az irányelv szabályozási koncepciójában kiemelt figyelmet szenteltek az azonos relációs jelleg mentén történő szabályozásra, ily módon az irányelvet átültető hazai jogszabály (Fttv.) kizárólag a *business to consumer* (fogyasztó és gazdálkodó) viszonyokra tartalmaz szabályokat.¹⁶

III/1. A fogyasztó fogalmának legújabb változásai

A fogyasztóvédelmi tárgyú jogszabályok módosításának 2008. szeptember elsejével történő hatálybalépésével a fogyasztóvédelmi magánjog pilléreinek számító versenyjogi-, reklámjogi-, fogyasztóvédelmi szabályokat tartalmazó törvényeink, valamint az

¹⁴ 2008. évi XLVII. törvény a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról (Fttv.), 2. § a). pontja: fogyasztó: az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy

¹⁵ Lásd a mintafogyasztó fogalmához: Markus Artz: Verbraucherschutz in Deutschland durch das BGB und das UWG, in: A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és gyakorlatban, szerk: Szikora Veronika, Center-Print, Debrecen (2007)115.; Zlatan Meskic: Europäisches Verbraucherrecht – gemeinschaftsrechtliche Vorgaben und europäische Perspektiven, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Bécs (2008) 49.

¹⁶ Lásd a témáról: Vörös Imre: A tisztességtelen verseny elleni jog a magyar és az európai jogban – hatás, ellenhatás és harmonizáció. In: Vörös Imre (szerk.):Tisztességtelen verseny – Fogyasztóvédelem. Egy európai jogi irányelv átültetésének margójára. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest (2007); Ohly Ansgar: Irány a harmonizált versenyjog, Jogtudományi Közlöny, 2005/11. 443-452.

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

Fgytv. is teljes átvilágításra és újraszabályozásra kerültek, így az érintett joganyag koherenciájának megőrzése érdekében az Fgytv. alapvető fogalmai is átalakultak a már említett hatásokhoz igazodva. A hatályos Fgytv. 2. § a.) pontja szerint az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy minősül fogyasztónak, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz, vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje. Lényegi változást az előző szabályozáshoz képest az új Fgytv. fogyasztó fogalma annyiban tartalmaz, hogy a már ismertetett közrehatásoknak megfelelően a védelemben részesülő alanyok körét a természetes személyekre korlátozta, míg a fogalom ügyleti szituatív jellegét meghatározó viszonyok között a korábbi *tájékoztatót* az Fttv. forgalomrendszerének megfelelően üzlet kommunikációra módosította.

Abban a jogpolitikai helyzetben, amikor a fent említett jogharmonizációs kötelezettségen túl a Kormány II. féléves jogalkotási tervében a fogyasztóvédelmi törvény reformja is helyet kapott, valamint az új Ptk. kodifikációja is előrehaladott állapotban van közelítve a Ptk. hatályba megalkotásának 10. jubileumához, egy maximális jogharmonizáció elvén nyugvó irányelv harmonizációja a fogyasztóvédelmi jogszabályanyag teljes áttekintését tette szükségessé, ritka ajándéknak tűnhet a jogalkotók oldaláról az a lehetőség, hogy végre egységes szabályozást nyerhessen a fogyasztó fogalma, megtéve ezzel az első lépést abba az irányba, hogy a fogyasztóvédelmi magánjog alapvető intézményeit egységesen szabályozhassuk, megteremtve ezzel párhuzamosan egy biztos dogmatikai alapot a szituatív jellegű fogyasztóvédelmi magánjogi szabályozásnak.

IV. A fogyasztó fogalom szabályozásának lehetőségei az új Ptk. tervezet tükrében – de lege lata és de lege ferenda

Az egységes alapokon nyugvó honi fogyasztóvédelem ápolói immáron csak az új Ptk. felé tekintenek hatalmas várakozással, azonban az előzetesen közzétett Ptk. Tervezet fogyasztóról és különösképpen a fogyasztói szerződésről vallott elképzelései tükrében naivnak tűnő várakozásain tovatűnnek. Az egységes szabályozás ritka ajándékának

látszata ugyanis hamis ábrándnak tűnhet, látva az elkészült tervezetet, melyben több egymással konkuráló érdeket, jogalkotói trendet, külföldi befolyást és gazdasági lobbít egyszerre fedezhetünk fel, dogmatikai felkészültség, jogalkotói igényesség, a jövőbe mutató jogalkotói szándék vagy a védendő kedvezményezett csoport a fogyasztói társadalom mélyreható ismeretének hiányával egyetemben.

IV/1. A fogyasztó és fogyasztói szerződés szabályozási lehetőségei

A Tervezet 5.33 § szerint a fogyasztói szerződés önálló foglalkozása és üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy (fogyasztó) önálló foglalkozása vagy gazdasági tevékenysége körében eljáró személlyel kötött szerződésként történő szabályozása önmagában az előbbiekben vázolt trendnek történő megfelelést látszik teljesíteni. Azonban a fogyasztói szerződés mindmáig ismeretlen szabályozási módszere önálló, a fogyasztó fogalmától némileg elkülönülő jelleget kölcsönöz az új intézménynek, nevezetesen, akkor amikor a jogalkotó kimondja, hogy a fogyasztói szerződésre irányadó szabályait – a törvény eltérő rendelkezése hiányában – alkalmazni kell arra a szerződésre is, amelyet a külön törvény szerint legalább középvállalkozásnak számító vállalkozás köt alapítvánnyal, egyesülettel, egyéni vállalkozóval vagy legfeljebb mikrovállalkozásnak minősülő vállalkozással.

Az újszerű fogalom meghatározás, pontosabban a fogyasztói szerződésekre alkalmazandó szabályok kiterjesztése anélkül, hogy a fogyasztó fogalmát kiterjesztenék, új megközelítést kölcsönöz a témának. Az új fogalom új meghatározást, elhatárolást és alkalmazási gyakorlatot feltételez.

A fogyasztó fogalmának természetes személyekre történő leszűkítése indokolt, kiváltképpen a Magyar Köztársaságra, mint európai uniós tagállamra is kötelezettségeket hárító közösségi szintű jogalkotás perspektívájában (például a tisztességtelen üzleti gyakorlatokról szóló irányelv hazai implementálása, a fogyasztók jogairól szóló irányelv javaslata). Megjegyzendő továbbá, hogy a jelenlegi hatósági jogalkalmazás gyakorlati tapasztalatai is azt tükrözik, hogy a fogyasztó fogalmának természetes személyekre való leszűkítése elengedhetlenné vált. A gazdasági élet professzionális szereplőinek rendelkezniük kell érdekeik védelméhez szükséges lehetőségekkel, még akkor is ha üzleti/gazdasági tevékenységük körében kötnek szerződést, helyettük a jog nem vállalhatja fel a védelmet. A javaslat – az EK fogyasztóvédelmi

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

irányelvek nyomán és a Ptk. definícióját pontosítva – azt kívánja meg, hogy az ügyleti cél a jogviszonyra lépő természetes személy gazdasági tevékenységén és önálló foglalkozása gyakorlásán kívül essék. A fogyasztói jogviszony személyes, családi, háztartási szükségletek kielégítését célzó jogügyleti jelleg az indoklásban helyet kapott, azonban explicit módon a szövegszerű javaslatban nem szerepel, így továbbra is fennállhat annak a veszélye, hogy a jogalkalmazás során az önálló foglalkozás és üzleten kívül eső körben való szerződéskötés, illetve a végső felhasználás jellege eltérően esik latba.¹⁷

A Szakértői Javaslat külön kitér a fogyasztó fogalmának vizsgálatakor elhatárolási aggályokat (ugyanakkor kiterjesztési lehetőségeket) felvető kérdésekre. Mint az üzleti tevékenységet nem végző, non-profit szervezetek fogyasztóként való szerepeltetésére, valamint a polgári jogi társaság, hasonló természetes személyekből álló jogközösség, társasház fogyasztóvá minősítésére. A Szakértői Javaslat következetesen foglal állást a fogyasztói minőség határainak egyértelmű meghúzásával, ugyanakkor homályosan kilátásba helyezi eseti jelleggel a fogyasztóvédelmi szabályok törvényi hatályának fenti „közösségek”-re való kiterjesztését. A természetes személyekből álló jogközösségek fogyasztóvá minősítése nem érintené a jogi személyiség kérdését, ugyanakkor megnyithatná az utat a személyegyesítő társaságok fogyasztóvá minősítése irányába. A polgári jogi társaság fogyasztói minőségével kapcsolatos dogmatikai csatározásokban, és joggyakorlatban bővelkedik a német jogirodalom, ahol a polgári jogi társaság korlátozott jogképességének elismerésén át fogyasztói minőség kiterjesztéséig vezetett az út.¹⁸

¹⁷ Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Szerk: Vékás Lajos, Complex, Budapest (2008) 758.; T/5949. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, Előadó: Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter, Budapest (2008). A Szakértői Javaslat, valamint a Törvényjavaslat a fogyasztó fogalmának koncepcionális kérdéseiben lényegét ugyanazon az elvi állásponton helyezkedik el. A fogyasztó definiálásakor használ üzleti/gazdasági kifejezések álláspontom szerint ugyanazt juttatják kifejezésre, az eltérés sokkal inkább az európai kodifikátorok szóhasználatnak való megfelelésből adódhat.

¹⁸ A pjt jogképességének vizsgálatához lásd: Szikora Veronika: A német társasági jog alapvető kérdései, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó (2006) 102-107.; Szikora Veronika: A polgári jogi társaság szabályozásának főbb csomópontjai Magyarországon,

IV/2. A Törvényjavaslat fogyasztói szerződésre vonatkozó szabályai

Álláspontom szerint több ponton is aggályosak a Tervezetnek a fogyasztói szerződésre vonatkozóan alkalmazott terminológiai meghatározásai. A Javaslat hivatalos indoklásában úgy vélem a jogalkotó önmagának mond ellent akkor, amikor a fogyasztó fogalmánál egyértelműen meghúzza a védelem határait és deklarálja, hogy „a gazdasági élet professzionális szereplőinek, jogi személyiséggel rendelkező alanyainak rendelkezniük kell az érdekeik védelméhez szükséges lehetőségekkel még akkor is, ha nem üzleti tevékenységük körében kötnek szerződést”, ugyanakkor a fogyasztói szerződésre alkalmazandó szabályok kiterjesztésekor „a Javaslat nem hagyhatja figyelmen kívül azt a körülményt, hogy ezekben a szerződéses kapcsolatokban a felek piaci ismereteiben rendszerint éppúgy jelentős különbség mutatkozik a legalább középvállalkozás javára, mint az érdekérvényesítő képesség terén”. Az indoklásból arra kell következtetnem, mintha a szerződéstkötő felek közötti professzionalitásban rejlő különbségek mélysége alapozná meg a fogyasztó minőségek (avagy a fogyasztói szerződések szabályainak alkalmazhatóságát).

A magánjogunk alapvető szabályait meghatározó Polgári Törvénykönyvünk eddig megszokott szabályozási módszerétől idegen fogalmak használata könnyen megütheti az olvasó fülét (mikrovállalkozás, kis és középvállalkozás), és a jogalkotó is adósmarad a fogalmak meghatározásával, ugyanis az indoklásban ígértek ellenére („Arra vonatkozóan, hogy ki minősül mikro- vagy középvállalkozásnak a Hetedik Könyv értelmező szabályai adnak eligazítást”) a Hetedik Könyv értelmező rendelkezései között nem találunk meghatározást.

Miskolci Jogi Szemle, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007/1. 25-40.; Szikora Veronika: A német személyegyesítő társaságok jellemzői és elhatárolásuk más társasági formáktól, In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus XXIII/2., Miskolc, Miskolc University Press (2005) 535-560.; Személyegyesítő kereskedelmi társaságok (közkereseti társaság, betéti társaság) és a csendes társaság a német jogban. In: Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis V. (2005) 199-225.; Szikora Veronika: A polgári jogi társaság jelentősége a magyar és az osztrák jogban, Gazdaság és Jog 2004/7-8. 25-35.; Szikora Veronika: Anwendungsbereiche der Gesellschaft bürgerlichen Rechts und die Regelungen des Gesellschaftsverhältnisses, In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus XXII., Miskolc, Miskolc University Press (2004) 483-516.; Szikora Veronika: Die Gesellschaft bürgerlichen Rechts im System des österreichischen Gesellschaftsrechts, In: Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV. (2004) 263-284.

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS ALANYA
AZ AKTUÁLIS JOGALKOTÁS KÖZÉPPONTJÁBAN: A FOGYASZTÓ

Az új Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslata szerinti fogyasztói szerződés létrejöttének megállapításához szükséges fogalmakat a hatályos szabályozás alapján a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény határozza meg. Kérdéses, hogy a mennyiben helyes egy külön jogszabályra bízni a fogyasztói szerződés egyes elemei terminológiai meghatározását. A törvény megalkotásának célja az volt, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozást követően fokozott figyelmet fordítsanak a hazai támogatási rendszerek az uniós támogatási rendszerre és nem az, hogy a polgári jogunk definícióit szolgáltassák.

Álláspontom szerint egyáltalán nem tekinthető szerencsés megoldásnak az, hogy a fogyasztói szerződés fogalmának meghatározása egy a Ptk.-hoz képest meglehetősen speciális tárgykört szabályozó, technikai törvénybe kerüljön, amelynek elsődleges célja a támogatási rendszerre vonatkozó megfelelő szabályozási rendszer létrehozása volt.

IV/3. De lege ferenda észrevételek a Ptk. Törvényjavaslatához

A Ptk. Törvényjavaslat elfogadásakor/módosításakor figyelmemmel kell lennie az egységes szabályozás követelményének szükségességére, mely nem hagyná, hogy a több szálam szorosán kötődő Fgytv.-ben és Ptk-ban szabályozott szabályozott fogyasztói viszonyok külön életet kezdjenek el élni. Elengedhetetlennek tartom a fogyasztóvédelmi magánjog egységes alapjainak megteremtését, mely a teszi lehetővé a fogyasztói jogviszony alapjául szolgáló fogalmak eltérő meghatározását. Az eltérő meghatározás vezethetne ahhoz az anomáliához, hogy az egybként fogyasztói szerződést kötő gazdálkodó, nem érvényesíthetné igényeit az Fgytv.-ben szabályozott békéltető testület előtt.

A támogatási rendszer tekintetében a törvényi terminológia a mikro- és középvállalkozások meghatározása szempontjából megfelelően alkalmazható lehet, ugyanakkor ezen fogalmi meghatározásoknak a polgári jogi jogviszonyokra való alkalmazása nehezen átlátható volna és több problémát is felvetet, így a fogyasztó szerződésre alkalmazandó szabályok meghatározott relációkra való

kiterjesztése indokolatlan és dogmatikailag minden alapot nélkülöz. A fent meghatározott kategóriák az éves bevételhez, valamint a foglalkoztatotti létszámhoz igazodnak, így a kisvállalkozói, valamint mikrovállalkozói minőség az egyik oldalon, míg a másik oldalon a középvállalkozói minőség a szerződés teljes létszakasza alatt (a megkötéstől, a teljesítésen át, a minőségi kifogások érvényesítéséig) bármikor változhat azáltal, hogy adott negyedévben arányosan több bevételt realizál, valamint több vagy kevesebb foglalkoztatottja van. Problematikus lehet továbbá annak az utólagos bizonyítása, hogy valamely szerződés megkötésének időpontjában egy vállalkozás mikro-, illetve középvállalkozásnak minősült-e, ez alapján létrejött-e fogyasztói szerződés. Különösképpen a kisebb vállalkozások körében igen jellemző ugyanis a foglalkoztatottak számának viszonylag rövidebb időtartamon belüli gyakoribb változása, elsősorban a költséghatékony működés biztosítása időben eltérő optimális feltételei megteremtésére való törekvésre tekintettel.

A társasházak szerződéses relációban való szerepeltetése egyfajta gyakorlatorientáltságot ugyan feltétele, de a közös tulajdon eme speciális fajtájának a fogyasztói szerződések körében való szerepeltetése álláspontom szerint nem indokolt (sokkal inkább lenne az a polgári jogi társaság, és hasonló természetes személyek jogközösségének megnevezése)

Mindezekre való tekintettel ildomos volna a jogbiztonság követelményének legmesszemenőbbekig történő érvényesítése érdekében, továbbá a jogszabályi rendszer koherenciájának és átláthatóságának megőrzése érdekében a fogyasztói szerződéshez kapcsolódóan a KKV-k támogatási rendszeréhez kapcsolódó fogalmi meghatározások alkalmazását mellőzni, hiszen a magánjogi viszonyok alapvető Kódexéül szolgáló Polgári Törvénykönyvben nem kaphatnak helyet technikai, európai tenderekből kölcsönvett fogalmak. Emellett a jelenlegi közösségi jogalkotási folyamatok és a hazai hatósági jogalkalmazói gyakorlat tükrében is indokolt a fogyasztó fogalmának természetes személyekre való leszűkítése.

KÁROLYI GÉZA

egyetemi docens

*Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar
Gazdasági Jogi Tanszék*

A HITEL (KÖLCSÖN) ÜGYLETEK JOGI SAJÁTOSÁGAI

Magyarországon 1987 óta beszélhetünk kétszintű bankrendszerrel, ami azt jelenti, hogy elkülönül a központi jegybank a pénzügyi intézményektől, és nem áll kapcsolatban közvetlenül a gazdálkodó szféra alanyaival.

A 2001. évi LVIII. törvény rendelkezik a Magyar Nemzeti Bankról. A törvény értelmében a jegybank önálló és független intézmény. A függetlensége megjelenik a működési függetlenségben (kormányzattól független), az intézményi függetlenségben (nem utasítható), a személyi függetlenségben (a döntéshozók nem utasíthatóak) és a pénzügyi függetlenségben (saját források a feladat ellátásához).

A bankrendszer másik pillére a pénzügyi intézmények köre, amelyekre a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. Törvény (Hpt.) szabályai rendelkeznek. A pénzügyi intézmények jogosultak pénzügyi szolgáltatás nyújtására, így a hitel és kölcsönügyletek megkötésére¹.

Jelen tanulmány a hitel és kölcsönügyletek jogi aspektusú sajátosságainak bemutatását tűzte ki céljául.

¹ Halustyik Anna. Bankszabályozás Magyarországon. Sárközy Tamás jubileumi kiadvány (2006) 87-99.

I. A pénzhitelek

A pénzhitelekkel kapcsolatosan megjelenő szerződésformák elsődlegesen a bankhitelszerződések és a (bank)kölcsönszerződések².

I/1. A bankhitelszerződés

A bankhitelszerződés fogalmilag meghatározott hitelkeretösszeg rendelkezésre tartását és ennek terhére kölcsönszerződés(ek) megkötését vagy egyéb hitelműveletek végzését jelenti.

A bankhitelszerződés fogalmi eleméből következőleg a szerződés alanya egyik oldalon csak hitelintézet lehet, míg a másik oldalon a hitelt igénylő személyként bármilyen jogalany szerepelhet. Tekintettel arra, hogy a bankhitelszerződés esetén nincs szó közvetlen pénzeszköz átadásról, ezért a bankhitelszerződés a *praestare* típusú szerződések egyik tipikus esete.

A megkötött bankhitelszerződést követően a pénzeszközök átadására a felek kölcsönszerződést fognak kötni. E vonatkozásban a bankhitelszerződés a kölcsönszerződés előszerződése, de rendhagyó előszerződése, tekintettel arra, hogy a szerződéskötési kötelezettség csak a hitelintézetet terheli.

A bankkölcsönszerződést a feleknek mindig írásba kell foglalniuk, ez érvényességi kritérium (BH.1996.378.).

A bankkölcsönszerződés *konszenzuál szerződés*. A szerződéskötést követően érvényesül a *clausula rebus sic stantibus elve*, azaz a hitelintézet megtagadhatja a kölcsönszerződés megkötését, ha bizonyítja, hogy a vele szerződő fél körülményeiben utóbb olyan változás következett be, ami miatt tőle a hitelnyújtás vagy más banki művelet nem várható el (BH 1996.378.)

A bankkölcsönszerződés *viszterhes ügylet*, a hitelintézetet a keret rendelkezésre tartásáért jutalék illeti meg, még abban az esetben is, ha a kölcsönszerződés megkötésére nem kerül sor.

Speciális hitelként funkcionálnak a bankszámlaszerződéssel összefüggő hitelek így az *overdraft-hitel*, és a *rudrózó (gördülő) hitel*. Az overdraft hitel lényege, hogy a bank a bankszámlán egy bizonyos

² Szentiványi Iván. A hitelügyletek szabályozásának aktuális kérdései. Gazdaság és Jog 1995. 4. sz. 3-8.

hitelkeretet tart az ügyfele rendelkezésére, azaz az ügyfél a szálaegyenlegén túl jut kölcsönhöz, míg a rulirozó hitel esetén, amennyiben a felhasznált kölcsön visszafizetésre kerül, a hitelkeret ismételten feltöltődik és a felhasználható hitelkeret ismételten, automatikusan megnyílik.

Megszűnik a bankhitelszerződés, ha a felek kölcsönszerződés megkötésével kimerítették a hitelkeretet, vagy ha a kölcsönszerződés feltételei végleges jelleggel meghíúsulnak, illetve ha a rendelkezésre tartás felek által elfogadott határideje lejár.

I/2. A (bank)kölcsönszerződés

A (bank)kölcsönszerződés meghatározott pénzösszegnek az adós rendelkezésére bocsátása.

Alanyai egyik oldalon a hitelező, amely bankkölcsön esetén csak hitelintézet lehet, míg egyéb esetben bármilyen jogalany állhat e pozícióban; a másik oldalon az adós, aki bármely jogalany lehet. Kivételeket természetesen az egyes jogszabályok megfogalmazhatnak, így például központi költségvetési szervek, elkülönített állami pénzalapok, a társadalombiztosítás pénzügyi alapjai pénzkölcsönt (hitelt) - kivéve megelőlegezési, likviditási hitelt - nem vehetnek fel (Áht. 100.§(1) a.pont) vagy hitelszövetkezet nem nyújthat kölcsönt a tagjain kívül más jogalanyoknak (Hpt. 5§ (6)bek.).

A szerződés főkötelezettsége, hogy hitelező a szerződésben meghatározott pénzösszeget adós rendelkezésre bocsássa, míg adós a kölcsön összegét és szerződésben vállalt kamatait határidőben visszafizesse.

A kölcsönszerződés, tehát *dare* típusú szerződés és a bankszámlaszerződéshez hasonlóan *konszenzuál szerződés*, azaz a szerződés létrejöttéhez nem szükséges a kölcsön tényleges átadása.

A kölcsönszerződésnél is érvényesül a *clausula rebus sic stantibus* elve, azaz a kölcsönösszeg átadása megtagadható, ha a kölcsönszerződés megkötését követően akár a saját, akár a másik fél körülményeiben utóbb olyan lényeges változás következett be, amely miatt a szerződés teljesítése többé el nem várható, vagy utóbb olyan körülmények állnak be, amely miatt a kölcsönszerződés azonnali hatályú felmondásának lenne helye.

A kölcsönszerződést *nem kell írásban foglalni*, de ha a kölcsönt bank nyújtja a gyakorlatban szinte minden esetben írásbeli megállapodás készül.

A bankkölcsönszerződés minden esetben *visszterhes ügylet*, de a kölcsönszerződésnek ingyenes formája is ismert. Amennyiben az ügylet visszterhes, úgy az átadott pénz használatáért ügyleti kamatot kell fizetni.

A bankkölcsönügyletekben kiemelt jelentőséggel bír a felek közötti együttműködési kötelezettség, amelynek során a Hpt. a hitelintézet kötelezettségévé teszi (Hpt. 203-210. §) az ügyfelek széles körű tájékoztatását a hitelintézet általános szerződési feltételeit is tartalmazó üzletszabályzatáról, a kamatokról, arról, hogy változtatható-e, és ha igen, milyen módon a kamat, a szolgáltatási díjakról, az ügyfelet terhelő egyéb költségekről, a késedelmi kamatokról, a kamatszámítás módszeréről, fogyasztónak minősülő ügyfél esetén az ügyfelet érintő kockázatról. E tárgykörben kiemelendő a 41/1997. (III.5.) Korm r. is a teljes hiteldíjmutató számításáról és közzétételéről. A teljes hiteldíjmutató (THM) az a belső kamatláb, amely mellett az ügyfél által visszafizetendő tőke és hiteldíj egyenlő az ügyfél által a hitel folyósításáig bezárólag a kölcsönrel kapcsolatban fizetett összes költséggel csökkentett hitelösszeggel. A THM számításánál az ügyfél által a pénzügyi intézménynek fizetett költségeket, valamint a harmadik személynek fizetett költségek közül az ügyfél által felajánlott fedezet értékbecslésének díját és lakásépítéseknel a helyszíni szemlék díját kell figyelembe venni.

A kölcsönszerződések *osztályozhatóak* az adós személye alapján, a lejárat alapján (rövid,- közép,- hosszútávú), célja alapján (fogyasztási kölcsön, forgótőke kölcsön stb.). A részletekre történő áruvásárlás mögött nagyon sok esetben kölcsönügylet is meghúzódik, ugyanis a bank kifizeti eladónak a teljes vételárat majd a részleteket már vevő a kölcsönnyújtó banknak fizeti.

A pénzkölcsönre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem *más helyettesíthető dolgot ad kölcsön*.

Megszűnik a kölcsönszerződés, ha a kölcsön visszafizetésre kerül. Megszűnik akkor is, ha adós a kölcsönösszeget nem veszi át, amelyre egyébként nem köteles, de ebben az esetben meg kell térítenie a hitelezőnek a szerződés megkötéséből eredő kárát (negatív interesse), amennyiben hitelező nem pénzintézet. Pénzintézet esetén, tekintettel arra, hogy a pénzt rendelkezésre tartja – akár van hitelszerződés, akár nincs – az adós a bankhitelszerződéshez hasonlóan rendelkezésre tartási

jutalék fizetésére köteles. Megszűnik a kölcsönszerződés, ha a kölcsön futamideje lejárt.

Megszüntethető a határozatlan időre kötött kölcsönszerződés, ha azt bármelyik fél tizenöt napi felmondással megszünteti. Megszüntetheti a kölcsönszerződést a hitelező azonnali hatályú felmondással, ha a kölcsön célja, a kölcsön fedezete, vagy adós körülménye változik az alábbiak szerint:

- a. a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra fordítása lehetetlenné válik;
- b. az adós a kölcsönösszeget a szerződésben meghatározott céljától eltérően használja;
- c. a kölcsönre nyújtott biztosíték értéke jelentősen csökkent, és azt az adós a hitelező felszólítására nem egészíti ki;
- d. az adós vagyoni helyzetének romlása vagy a fedezet elvonására irányuló magatartása veszélyezteti a kölcsön visszafizetésének lehetőségét;
- e. az adós más súlyos szerződésszegést követett el.

Ha a hitelező pénzügyintézet, a fentebb meghatározott eseteken kívül azonnali hatállyal felmondhatja a kölcsönt, ha

- a. az adós hitelképtelenné válik,
- b. az adós a pénzügyintézetet a kölcsön összegének megállapításánál valótlan tények közlésével, adatok eltitkolásával vagy más módon megtévesztette, amennyiben ez a kölcsön összegének a megállapítását befolyásolta;
- c. az adós a kölcsön fedezetével, biztosítékával vagy céljának megvalósulásával kapcsolatos vizsgálatot - figyelmeztetés ellenére - akadályozza, ideértve azt az esetet is, ha a szerződésben vállalt vagy jogszabályban előírt adatszolgáltatási kötelezettségét megszegi.

II. Kötelezettségvállalási hitelek

A hitelintézetek nemcsak azáltal nyújthatnak hitelt, ha a megállapodásban szereplő pénzüsszeget a hitelt igénylő részére rendelkezésére tartják, hanem hogy tőlük független gazdasági ügyekkel összefüggésben valamelyik fél fizetési ígéretét saját fizetési ígéretükkel is megerősítik. A kötelezettségvállalási hitelek közé sorolható az akcepthitel és az avalhitel.

Az *akcepthitel* vagy elfogadványhitel a váltóügyletek kapcsán ismeretes és azt jelenti, hogy a bank megengedi, hogy a váltó rá nézve kerüljön kiállításra, azaz a bank kerül a váltó címzettjeként feltüntetésre. Ez lényegében kölcsönnyújtás a váltó kiállítója részére, aki váltóval vele szemben fennálló követelést egyenlít ki. A váltó csak lejáratkor kerül a hitelintézethez, kifizetése esetén a hitel konkrét kölcsönné válik a váltó kibocsátójával szemben.

Az *avalhitelek* vagy kezességvállalási hitelek az előző kötelezettségvállalási hitelhez hasonló módon funkcionálnak. Két fő formája a bankgarancia és a bankkezesség.

II/1. Bankgarancia

A bankgarancia (Ptk. 249.§) mindig egy banktól független alapjogviszonyhoz kapcsolódik. A megbízó (garantőr) arra kéri a bankot (garans), hogy a közte és egy 3. személy közötti jogviszonyhoz a bank adja meg a saját fizetési ígéretét is.³ A bankgarancia tehát lényegében a bank kötelezettségvállalásra a kedvezményezett irányába arra az esetre, ha a megbízó esedékességkor nem tenne eleget fizetési kötelezettségének.

A bank kötelezettségvállalása az általa meghatározott összeghatárra, az általa meghatározott futamidőre és az általa meghatározott feltételek mellett áll fenn. A bank a kötelezettséget ellenszolgáltatásért vállalja, ezért részére díj jár.

A bank teljesítésére csak abban az esetben kerül sor, ha a megbízó esedékességkor kötelezettségének nem tesz eleget.

³ Bánhegyi Ilona. A bankgarancia. Jogtudományi Közlöny. 1992/5. 218-225.

A bankgarancia kibocsátása esetén a garanciavállalás teljesen független a megbízó és a kedvezményezett közötti alapjogviszonytól, amiből az is következik, hogy a bank nem lesz jogosult a kedvezményezettrel szemben az alapjogviszonyból származó kifogások érvényesítésére⁴.

A bankgarancia általában ún. első követelésre szól, ami gyakorlatilag a feltétel nélküli, visszavonhatatlan bankgaranciát jelenti, ami lehívható a kedvezményezett felhívása által a garanciavállalás okmányainak benyújtásával, vagy bizonyos esemény beálltával vagy elmaradásával, illetve esetenként a bankfeltételekhez is köthető pl. okmányok benyújtása).

A bank teljesítése esetén kötelezettségvállalása átfordul kölcsönbe, a megbízó ettől kezdve adós a jogviszonyban és kamat fizetésére kötelezett. A gyakorlatban éppen ezért a hitelintézetek a bankgarancia nyújtását ugyanúgy mérlegelik, mintha kölcsön nyújtására kerülne sor.

A bírói gyakorlat mára teljesen elválasztja a bankgaranciától a szándéknyilatkozatot, ami nem vonja maga után a bank teljesítési kötelezettségét. (BH. 1992. 120.)

II/2. Bankkezeség

Kezességet (Ptk. 272-276. §) bank is vállalhat. Kezességi szerződéssel a bank arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni. A kezesség járulékos jellegű kötelem, ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállalt és ebből kifolyólag érvényesítheti azokat a kifogásokat is, amelyet a kötelezett érvényesíthet a jogosulttal szemben. A bank által vállalt kezesség ipso iure készfizető kezesség. Amennyiben a bank a jogosultat kielégíti, a követelés a kezességvállalást megelőző jogokkal együtt rá száll, tehát ebben az esetben is quasi kölcsönként működik. A gyakorlatban, tekintettel a kezesség járulékos jellegére és a készfizető kezesség tényére a bankkezeség vállalása nagyon ritka.

⁴ Salamonné dr. Solymosi Ibolya. A bankgaranciáról. Céghírnök 2000/2. 12-13.

III. Eladói hitelek

A hitelügyletek által a vevői oldalt finanszírozzák (buyer's credit). Azonban előfordul a gyakorlatban, hogy az eladói oldal kerül likviditási problémába, ezért a szakirodalom ezeket a hitelek eladói (supplier's credit) hiteleknek említi. Az eladói hitelek közé soroljuk a faktoring és a forfait ügyletet.

Factoring

A faktoralásról szóló szerződésben a faktoráló egy 3. személlyel szemben fennálló követelését eladja a faktorcégnek. A faktoring ügylet tehát lényegében az engedményezés és az adásvétel ötvözete. Alanyi oldalról a faktorcég érdemel kiemelést, ugyanis a követelészvásárlás pénzügyi szolgáltatás, azaz csak olyan jogi személyek jogosultak e tevékenység végzésére, akiknek a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) ezt engedélyezte.⁵ A faktorcég haszna a követelés megvásárlásának ára és az esedékességkor befolyt vételár különbözete, illetve a faktoráló által fizetett faktordíj.

A szerződésben meg kell jelölni a követelés összegét illetve mindazon feltételeket, amit a felek fontosnak tartanak. Faktorálni nemcsak lejárt, hanem jövőben esedékes követeléseket is lehet. A követelés megvásárlásáról a kötelezettet (3. személyt) vagy értesítik – nyílt faktoring, vagy nem – csendes faktoring. A kötelezett teljesítésért a faktoráló felelőssége aszerint alakul, hogy a felek hogyan állapodtak meg. Lehetséges, hogy vállalja a felelősséget (del credere felelősség), de lehet, hogy kizárja.

A faktoring alapja az engedményezés (Ptk. 328-331.§). Engedményezéssel az engedményes szintén a régi jogosult helyébe lép. Az eltérések az alábbiakban foglalhatóak össze: Az engedményes bármely jogalany lehet, a faktorcég engedélyhez kötött. Engedményezés nem feltétlenül visszerhes, ismert az ingyenes alakzata is. Nem lehet

⁵ Nagy Zoltán: A faktoring fogalmának elméleti megközelítése, értelmezése. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXV. Miskolc, 2007. 373-404.; Nagy Zoltán: A faktoring közjogi szabályozásának aspektusai Magyarországon In: Miskolci Jogi Szemle, Miskolc 2007/2. 72-91. ; Nagy Zoltán: A faktoring mint pénzkölcsönnyújtási tevékenység. In: Hitelintézeti Szemle, Budapest 2007/5. 453-468.

engedményezni a személyhez kötött és a jogszabály által kizárt követeléseket. Engedményezés nemcsak a felek akaratából jöhet létre, mint a faktoring, hanem jogszabály is létesítheti pl. törvényi engedmény a biztosítások körében. Engedményezésnél a kötelezettet értesíteni kell, faktoring esetén nincs ilyen előírás, de a kötelezett hozzájárulására a követelés átszállásához egyik esetben sincs szükség. A kötelezettért való felelősség faktoring esetén megállapodás tárgya, engedmény esetén az engedményező az engedményessel szemben a kötelezett szolgáltatásáért – az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig (ezért ingyenes engedményezés esetén nincs felelősség) – kezesként felel, kivéve, ha a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta át az engedményesre vagy a felelősségét egyébként kizárta.

IV. Záró gondolatok

A bemutatott jogintézmények részben a Ptk.-ban (bankhitelszerződés, bankkölcsönszerződés, bankkezesesség, bankgarancia) kerülnek szabályozásra, részben atipikus jogviszonyként (faktoring, forfait) működnek. Valamennyi esetben kiemelendő, hogy e jogviszonyokra a polgári jogi diszpozitív szabályokon túl a pénzügyi jogszabályok kogens rendelkezései is alapvetően meghatározóak.

KECSKÉS ANDRÁS

egyetemi tanársegéd

Pécsi Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar

Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék

POST-ENRON, POST-SARBANES-OXLEY, DE MI VÁLTOZOTT?

Volt idő, amikor az európai vállalatok számára presztízskérdés lehetett, hogy New Yorkban jegyzik-e a papírjaikat a tőzsdén. Ha úgy tetszik, a prosperitás és a sikeres működés egyik szimbóluma volt az amerikai értékpiacon történő megjelenés.

Napjainkban azonban már kétségtelenül mást jelent a vállalatok számára: többletköltséget és nehézségeket. A 2002-es amerikai befektető védelmi és számviteli reformot követően számos vállalat döntött úgy, hogy elhalasztja –akár véglegesen– az amerikai regisztrációját. A Sarbanes-Oxley Act, azaz a Részvénytársaságok Számviteli Reformjáról és a Befektetők Védelméről szóló 2002. évi törvény ugyanis számos olyan feladatot ró a társaságokra, amelyek betartása jelentős nehézségekkel –nem utolsó sorban többletköltséggel– jár.

A törvény hatálya ugyanis nem csak az amerikai társaságokra terjed ki, de minden olyan nyilvánosan működő részvénytársaságra, amely az amerikai értékpiacon jegyezteti magát. Ebből következően a jogszabály hatásainak még magyar vonatkozása is van, hiszen a *Deutsche Telekom Csoport* tagjaként működő *Magyar Telekom* 1997 óta a New York-i értéktőzsdén is jelen van.

A jogszabály ihletői az ezredfordulót követő nagy vállalati botrányok voltak, amelyek a hanyag vállalatirányítási rendszeren és a meghamisított pénzügyi beszámolókon alapultak. A részvényesek védelme érdekében kulcsfontosságúnak mutatkozott a felelős vállalatirányítás megteremtése, amely a társaságok irányítását, ellenőrzési rendszerét és pénzügyi jelentéseit rendszerezetté és áttekinthetőbbé teszi, hogy működésük transzparens lehessen a befektetők számára.

Az európai érintettek sokszor hajlamosak túlzásokba esni és az amerikai kapitalizmus sajátos jelenségének tekinteni az ilyen botrányokat. A Parmalat (és számos már európai) vállalati botrány óta azonban mindenki számára világos, hogy globális problémákról van szó.

A globális problémák pedig mindenhol válaszokat igényelnek. Az európai válaszok azonban –úgy fest– karakterükben és tartalmukban is eltérnek a Sarbanes-Oxley Act amerikai megoldásaitól.

Körülbelül hat év távlatából korai lenne még következtetéseket levonni a vállalatirányítás különféle jogi megoldásainak sikerét vagy kudarcát illetően. Inkább csak annak objektív nézőpontú áttekintésére és rendszerezésére kínálkozik lehetőség, ami a témában eddig történt. E tanulmány első része felidézi a törvény születésének előzményeit. Második része áttekinti elfogadásának körülményeit a Képviselőház és a Szenátus előtt, ahol a politikai szempontok és a közvélemény nyomása sokszor megelőzik a szakmai érveket. Harmadik részében a törvény tartalmát és annak kritikáit ismerteti. Negyedik részében pedig az Európai vállalatirányítási reform –eltérő– módszereit és fő irányait ismerteti.

I. A Sarbanes-Oxley Act születésének előzményei és a vállalati botrányok

Az 1990-es évek vége még a derűlátás és a túlzott optimizmus időszak volt az értékpiacon. Amikor az 1998-as orosz tőzsdeválság hatásai lecsengtek, a piacok növekedésnek indultak és számos jel mutatott abba az irányba, hogy a fejlődés tartós lesz. Az üzleti életben alkalmazott új technikák és megoldások a fogyasztók számára is mind hozzáférhetőbbek lettek (globális szinten is), az informatikai üzletágak szektorális növekedése szinte példátlan mértékű profitot termelt. A fogyasztói igények növekedésével az Internet- használat hétköznapivá vált, a világháló szinte minden háztartásba beköltözött, az ahhoz tartozó (szoftver és hardver) kellékekkel együtt. Nem csoda hogy ebben az időszakban több millió laikus (üzleti ismeretekkel csak alig rendelkező) befektető helyezte el pénzeszközeit a sikeres vállalatok papírjait vásárolva. Erre az időszakra tehető az úgynevezett „dotcom buborék” felfúvódása.¹

Ebben a derűs üzleti atmoszférában a vállalati menedzsmentek is elsősorban a profitszerzés szempontjait tekintették elsődlegesnek, gyakran megfelelkezve a pénzügyi beszámolók minőségéről.

¹ A legprecízebben talán „pont hu” buboréknak fordíthatjuk magyarrá. A szófordulat az internetes címek végződésére utalva jelzi, hogy e tőzsdei buborék érintettjei az informatikai szektor befektetői voltak.

A befektetőket úgy tűnt ez nem is nagyon zavarja (és ez egészen addig így volt, amíg az első veszteségek nem jelentkeztek.)

2000 tavaszán a buborék már kipukkadni látszott, a fejlődés ugyanis már átlendült a csúcsponton, egyre több befektető döntött úgy, hogy realizálja a profitját és eladja részvényeit. A piaci túlkínálat következtében az árfolyamok süllyedni kezdtek. Később, 2001. szeptember 11-én a World Trade Center iker tornyai ellen intézett terrortámadás a piacokon csak növelte a bizonytalanságot.

Az ikertornyok sok mindent maguk alá temettek, ami a nagyon is közeli múltban magától értetődő, természetes volt. A XXI. Század nyitányán újfajta globális problémák jelentkeztek, az Egyesült Államok újfajta háborúra készült, de minden jel abba az irányba mutatott, hogy a gazdaság is új irányokat vesz és újfajta kapitalizmus van születőben. A világgazdaság új motorjai (Kínai, India, Dél- Amerika) mind nagyobb fordulatszámot értek el, míg a régiek úgy tűnt kicsit lassabbak már. Az Egyesült Államok vállalati csodái közül sokról kiderült, hogy a fantasztikus pénzügyi beszámolók hátterében nem álltak valós adatok. A csalásokra fényderült, 2002 már a vállalati botrányok éve volt.

Az Enron botrány –amely talán mind közül a legismertebb– 2001 végén már kibontakozóban volt, 2002-ben pedig már világossá vált, hogy a vállalat sikerei mögött hamis beszámolók álltak. Ennek ellenére a kezdeti reakció –még a kormányzat részéről is– az volt, hogy az Enron ügy egy kivételes jelenség, „rothadó alma” csupán a piacon, amely nem igényel jogszabályi szintű beavatkozást. Ahogy azonban a 80 milliárd értékű „kártyavár”² összeomlásának részleteire mindinkább fény derült, egyre inkább látszott, hogy több „rothadt alma” is van a kosárban.

A vállalatok csalárd ügyleteiben aktívan közreműködtek az üzleti jogi terminológiában *gatekeepereknek* (azaz kapuőröknek) nevezett könyvvizsgáló cégek, ügyvédi irodák, befektetési bankok, akik a vállalati menedzsmentek kérései vagy utasításai szerint jártak el. Habár a *gatekeeperek* hivatalosan a befektetők érdekében fejtik ki tevékenységüket.³ Az Enron botrány kirobbanásával kapcsolatban például felmerült a Barclays Bank és a Winson&Elkins ügyvédi iroda neve.

² Aguirre, Gary J.: The Enron Decision: Closing The Fraud- Free Zone on Errant Gatekeepers? In. Delaware Journal of Corporate Law, 2003/2. 447.

³ Coffee, John C.: The Attorney as Gatekeeper: an Agenda for the Sec in Columbia Law Review, 2003/5. 1296- 1299.

Az „Öt Nagy” könyvvizsgáló cég között számon tartott Arthur Andersen pedig egyenesen tönkrement a botrányban, noha az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága végül ejtette az ellene emelt vádakat.

Az Enron csalárd ügyleteinek lényegét igen röviden összefoglalhatjuk. Noha a csalások rendszere és kivitelezése több szálon futott és rendkívül összetett volt, a séma mégis szinte minden esetben azonos volt.

Az Enron –sokszor jogilag kifogásolható módon– leányvállalatokat alapított, hogy azokkal hamis vagy színlelt üzleteket és pénzügyi tranzakciókat bonyolíthasson. Ezeket az ügyleteket az a közös vonás jellemezte, hogy tényleges gazdasági hasznuk nem volt, sőt költségeiket tekintve veszteséget termeltek. Az Enron ugyanis leányvállalatainak keresztül tulajdonképpen saját magával kötött üzleteket.

Tényleges haszon ezekből az ügyletekből nem származhatott, hiszen leegyszerűsítve annyi történt, mintha valaki az egyik zsebéből kivett pénzt átteszi a másikba. Azonban ezeknek az ügyleteknek a segítségével az Enron jelentős mértékben képes volt kozmetikázni a negyed éves pénzügyi beszámolóit. A kialakított mechanizmus szerint az Enron a veszteségeket a leányvállalatoknál hagyta, míg a velük kötött üzletek bevételeit feltüntette saját egyenlegében.

Az Enron leányvállalatainak volt néhány közös jellemzője, amelyek a későbbi ügyleteik kapcsán bonyodalmakat okoztak. Ezek közül az egyik, hogy legtöbbjük vagyona az Enron által rendelkezésükre bocsátott Enron részvények képezték. Ez pedig azt is jelentette egyúttal, hogy a leányvállalatok fizetőképessége döntő mértékben függött attól, hogy az Enron részvény hogyan teljesít az értékpiacon.

Ennek a jelentősége még inkább előtérbe kerül, ha arra gondolunk, hogy az Enron számos ilyen leányvállalattal kötött fedezeti ügyleteket, hogy a tulajdonában álló értékpapírok árfolyamnyereségéből származó hasznot –legalább is papíron– bebiztosítsa. Ilyenkor ugyanis előfordulhatott, hogy az Enron részvények rossz tőzsdei teljesítménye esetén a leányvállalatok vagyona nem volt elégséges a fedezeti ügyletekben meghatározott célokra.

E szövevényes, már- már „bizantin” fedezeti konstrukciók során még az is előfordult, hogy egy bizonyos részvény árfolyamnyereségéből eredő haszon biztosítására olyan leányvállalattal kötöttek vételi opciót, amelynek vagyona a fedezni kívánt részvénytípusból állt.

Eszerint, ha bekövetkezett az eshetőség, amely a fedezeti ügylet lényegét adja: azaz a meghatározott részvény árfolyama csökkent, akkor ezzel párhuzamosan automatikusan csökkent az említett leányvállalat fizetőképessége is.

Ezek a fedezeti ügyletek mégsem voltak teljesen értelmetlenek: csak ezeknek a segítségével tudta ugyanis az Enron megjeleníteni negyedéves pénzügyi beszámolóiban azt a hasznót, amelyeket fedezeti ügyletek hiányában a vonatkozó jogi szabályozás –tekintettel a részvények tőzsdei árfolyamingadozására- nem engedélyezett volna feltüntetni e beszámolóban.

Az egyre kedvezőbb és kedvezőbb pénzügyi beszámolók hatására az Enron részvények árfolyama az egekbe szökött, amely a befektetőket is vásárlásra készítette, a társaság valós gazdasági teljesítményére vonatkozó ismeretek hiányában.

A csalásban közreműködő vezető tisztségviselők (ide értve az Enron botrányainak során leginkább elhíresült –vagy inkább hírhedté vált- Andrew Fastowt) és bizalmasaik jelentős haszonra tettek szert akár az e célból alapított cégeken, akár az Enron részvények árfolyam-spekulációin keresztül.

Az Enron botrány legfontosabb részét három elhíresült ügycsokor alkotta, amely az Enron leányvállalatainak nevéhez fűződik: A JEDI, az LJM1 és az úgynevezett „raptor” vállalatok által kötött csalárd pénzügyi tranzakciók.⁴

Az Enron csalárd ügyleteiről a *William Charles Powers* által vezetett vizsgálóbizottság készített jelentést. A teljes cím: Report of Investigation by the Special Investigative Committee of the Board of Directors of Enron Corp, de az üzleti jogi köznyelv *Powers Report*ként használja.⁵

George Bush a botrányokat kommentálva 2002. július 9-én mondott beszédet, amelyben azonban még mindig nem tett említést arról, hogy az eseményeket a jogalkotás eszközeivel kellene orvosolni. Ehelyett csak a már meglevő szabályok szigorúbb betartását

⁴ Westbrook, David A.: Corporation Law After Enron: Possibility of a Capitalist Reimagination in Georgetown Law Journal, 2003-2004/1. 73- 86.; Aguirre i.m. 445-455.

⁵ Powers, William C., Jr; Troubh, Raymond S.; Winokur, Herbert S., Jr.: Report of Investigation by the Special Investigative Committee of the Board of Directors of Enron Corp. 2002, február 1. Forrás: <http://fl1.findlaw.com/news.findlaw.com/wp/docs/enron/specinv020102rpt1.pdf>.

szorgalmazta, különös tekintettel az igazgatósági tagok személyes felelősségre vonhatóságára.

Azonban az Enron botrány után nem sokkal több másik vállalat is hasonló botrányokba keveredett. A Global Crossing, az AOL, a Xerox, az Adelphia Communications és a Tyco International vállalati botrányai szintén a címlapokra és a média érdeklődésének a középpontjába kerültek.⁶ Amikor 2002. június 25-én a Worldcom is nyilvánosságra hozta tényleges pénzügyi adatait, a pánik elérte a csúcspontját. A Worldcommal egyidőben pedig a Qwest is feliratkozott e hosszú listára. Több –a legnagyobbak közül való– könyvvizsgáló cég is érintett volt a botrányokban: a Deloitte& Touche, az Ernst& Young, a KPMG és a PricewaterhouseCoopers neve is szóba került. Figyelemre méltó, hogy az Enron, a Global Crossing, a Worldcom és a Qwest könyvvizsgálója az Arthur Andersen volt.

A Worldcom összeomlásával –minden idők eddigi legnagyobb csődjével– egyéb iránt az Enron addigi rekordját megdöntve szerezte meg a kétes babérokat. Világossá vált, hogy a média nyomása, a megkárosított befektetők haragja és a társadalom felháborodás most már kormányzati lépésekért kiált.

II. A törvény megalkotása

A Sarbanes-Oxley Act 2002. július 30-án George W. Bush elnök aláírásával emelkedett törvényi erőre. Elfogadásával kapcsolatban közismert, hogy az széleskörű –két párti– támogatást élvezett. Michael Oxley képviselő javaslatát a Képviselőház 2002. április 25-én, 334-90 arányban fogadta el, míg a Szenátus Bankbizottsága 2002. június 18-án, 17-4 arányban. A Szenátus 2002. július 15-én (nem egészen három héttel a Worldcom botrány kirobbanása után) egyhangúlag, 79-0 arányban fogadta el a javaslatot. Ezt követően a Képviselőház és a Szenátus e célra létrehozott egyeztető bizottsága összehangolta a különbségeket a két javaslat között és 2002. július 24-én jóváhagyta a végleges törvényjavaslatot, amelynek a 2002. évi Sarbanes-Oxley Act nevet adta. A rákövetkező napon a Képviselőházban 423-3 arányban, a Szenátusban pedig 99-0 arányban – elsőprő többséggel – került elfogadásra a javaslat.

⁶ Westbrook i.m. 65- 67.

Érdeemes azonban áttekinteni részletesebben is, kik voltak a javaslat előterjesztői és milyen utat járt be a tervezet a jogalkotás fázisaiban.

II/1. A törvény elnevezése

Tekintettel arra, hogy e törvény elnevezése magában rejti alkotóinak nevét és rajtuk keresztül a törvényalkotás fázisainak emlékeit is, érdemes röviden felidézni Paul Sarbanes szenátor és Michael Oxley képviselő politikai múltját és munkásságát. A jogszabály ugyanis világszerte Sarbanes-Oxley Act néven vált ismertté (sőt bizonyos okoknál fogva talán hírhedtté is) az üzleti és könyvvizsgálati szférák szakemberei között, sőt gyakran használják a még rövidebb (SOX) elnevezést is. Teljes elnevezése a Részvénytársaságok Könyvelési Reformjáról és a Befektetők Védelméről szóló 2002. évi törvény. A törvény bevezető rendelkezései között utal arra, hogy az elnevezés hivatkozás céljából történő rövidített alakjának helyes változata a 2002. évi Sarbanes-Oxley Act.

Paul Sarbanes szenátor lakóniai görög emigráns családból származik, 1933-ban, a *Maryland* keleti partján fekvő *Salisbury* városában született, egyetemi tanulmányait a *Princeton University* hallgatójaként végezte, de ösztöndíjjal megfordult az angliai *Oxford University*-n is, ahol kimagasló tanulmányi eredményt ért el. Először 1976-ban választották szenátorrá, amely mandátumot folyamatos újraválasztás mellett leköszönéséig, 2006-ig töltötte be. Ezzel ő lett *Maryland* eddigi leghosszabb ideig hivatalában maradt szenátora. Számos házbizottság tagjaként látott el megbízatást, többek között 1974-ben az ismert *Watergate Bizottságban*, illetve a *Költségvetési Bizottságban*. 2002-ben ő volt a *Sarbanes–Oxley Act* szenátusi előterjesztője, miáltal neve rövid idő alatt az érdeklődés középpontjába került.

Michael Garver Oxley képviselő 1944-ben született az *ohioi Findlayben*. Jogi diplomáját 1969-ben szerezte az *Ohioi Állami Egyetemen*. Korábbi pályáján a *Federal Bureau of Investigation (FBI)* munkatársaként is dolgozott, képviselői mandátumát pedig 1981-ben szerezte. 2004-ben kiélezett választási küzdelemben győzte le a demokrata jelöltként harcba szálló *Ben Konopot*, majd nem sokkal ezután bejelentette, hogy 2007-ben, a mandátumának lejártával egyidőben visszavonul. Nevének világhírnevet kölcsönzött, hogy 2002-ben ő volt a *Sarbanes-Oxley Act* kongresszusi előterjesztője.

Az eltérő pártállású előterjesztők nevei, amelyek egymás mellett állnak a jogszabály elnevezésében, önmagukban is jelzik a törvény megalkotását végigkísérő két párti (demokrata és republikánus) konszenzust. A konszenzus azonban sokszor nem az aminek látszik, különösen ha azt végső soron a választási kampány érdekei, propagandisztikus célkitűzések, vagy a politikai marketing szempontjai vezérlik. A vállalati csálások elleni markáns fellépés hálás szerepét ugyanis egyik párt sem szerette volna elmulasztani. Ezért végső soron már maga a törvény elnevezése is magában rejti a vele szemben megfogalmazott kritikák egyik legmarkánsabbikát: sokszor a szakmai szempontok áldozataul estek a népszerűségi szempontoknak.

II/2. A képviselőházi vita

Kissé közhelyesnek is tűnhet a megállapítás, miszerint a szavazatok többségét kezében tartó pártnak lehetősége nyílik arra, hogy erőteljes kontrollt gyakoroljon a jogalkotási eljárásra. Úgy fest, hogy ez alól a Sarbanes-Oxley Act sem jelent kivételt. A Michael Oxley republikánus képviselő által vezetett pénzügyi bizottság (Financial Services Committee) törvénytervezetét a szavazatok többségét kezükben tartó republikánusok egyetlen nap leforgása alatt sikerre vitték. A demokraták ugyan kifogásolták néhány rendelkezés hiányát, ez azonban lényeges akadályt nem gördített a törvényjavaslat útjába. A kifogás alapját jelentő rendelkezések közül kettő szerepelt a demokraták módosító javaslatában, amely végül is megbukott. A republikánus törvényjavaslat mégis magabiztos fölényvel –két párti támogatást élvezve– került elfogadásra.

A demokrata képviselők ugyanis a küszöbön álló újraválasztási kampány előtt nem kockáztathatták meg, hogy a republikánus javaslatot azon az alapon utasítsák el, hogy az nem kellőképpen szigorú, miközben korábban egy olyan alternatívát támogattak, amely megbukott.⁷

A javaslat papírformaszerű –de a vártnál fölényesebb– győzelmének történetét tovább színesíti, hogy az audit bizottságok függetlenségének, illetve a vezető tisztségviselői kölcsönök kérdését a képviselőházi vita egyetlen pontban sem érintette, sőt a demokraták

⁷ Romano, Roberta: The Sarbanes-Oxley Act and the Making of Quack Corporate Governance in *Yale Law Journal*, 2004- 2005/7. 1551.

javaslatában sem szerepeltek. Emellett a képviselők a javaslat vitájában csak rendkívül korlátozott számban vettek részt, akik pedig mégis, azok mind tagjai voltak a javaslatot előkészítő pénzügyi bizottságnak (Financial Services Committee).⁸

II/3. A szenátusi vita

Az általános vélekedés szerint az Egyesült Államokban a törvényalkotás legfontosabb kérdései a bizottsági ülésezések során dőlnek el. Sokszor azonban a szenátusi ülésteremben játszódnak le a meghatározó események. Ennek legfőbb oka, hogy a szenátusi ügyrend rendkívül széles mozgásteret biztosít az egyes szenátorok számára, hogy hatást gyakoroljanak a jogalkotás folyamatára. Ez adott esetben obstrukció eszközeivel történő késleltetésben is megnyilvánulhat.

Az eljárás arculatát azonban igen jelentős mértékben módosíthatja egy sikeres klotúr, hiszen a további vita és módosító javaslatok előterjesztésének lehetőségét nagymértékben korlátozza. Ehhez azonban két párti egyetértés szükséges, hiszen háromötödös többséghez kötött indítványról van szó.

A Sarbanes-Oxley Act esetében különösen hangsúlyos volt a klotúr sikere. Ugyanis e törvény megalkotása során a gyakorlatban a háromötödös többségnél is szélesebb körű támogatásra lehetett volna szükség, amit már csak azért sem lett volna könnyű elérni, mert mindenki a saját javaslataival kívánta volna kiegészíteni a tervezetet. A klotúr sikere viszont azt jelentette, hogy a bizottsági ülésezés során függőben maradt vitás kérdések soha sem jutottak a szenátusi vita középpontjába. Ennek eredményeként a jogalkotás e fázisában sem volt lehetőség részletes vizsgálat tárgyává tenni a törvényjavaslat rendelkezéseit.

II/4. A bizottsági munkafázis

A törvényjavaslatot ugyan a demokraták terjesztették elő, de annak tartalmát a republikánusoknak is módjában állt befolyásolni. A javaslat sikeréhez ugyanis az ő támogatásuk is elengedhetetlen volt. A

⁸ Romano i.m. 1551.

demokraták többségnek is alig– alig nevezhető egyetlen szavazat előnye a jogalkotás lényegesebb kérdéseit két párti támogatástól tette függővé.

A republikánusok befolyásának köszönhető egyik legfontosabb következmény, hogy a könyvvizsgálati közfelügyeletet ellátó bizottság (PCAOB) tagjai közül kettőnek okleveles könyvvizsgálónak kell lennie. Az aktív könyvvizsgálók részvételi lehetőségének megteremtésére Michael Enzi republikánus szenátor⁹különös gondot fordított, egyébiránt a szenátusban ő volt az egyetlen okleveles könyvvizsgáló. Az ő támogatása meghatározó jelentőségű volt, amelyet viszont attól tett függővé, hogy az említett rendelkezés bekerül–e a javaslatba, vagy sem.

A szenátusi bizottság tanácskozásainak beszámolóiból kiderül, hogy az elnök Paul Sarbanes szenátor csak az év májusának végére tudott előterjeszteni olyan javaslatot, amelyet minden demokrata bizottsági tag támogatni tudott, a Michael Enzivel történő megegyezés pedig újabb egy hónapjába került. Az ő átállása viszont maga után vonta párttársainak a támogatását is, miáltal Sarbanes javaslata két párti –de még így sem egyhangú– támogatással került elfogadásra a bizottságban. Habár a bizottság republikánus tagjai korábban több mint száz módosító javaslatot terjesztettek elő –lassítva ezzel az eljárást–, a megegyezés Enzivel lehetőséget adott Sarbanesnek, hogy ezeket figyelmen kívül hagyja.

A törvényalkotás során következő fázisától megváltozott a republikánusok taktikája. Noha a bizottsági eljárás alatt –majdnem végig– a törvényjavaslat ellen foglaltak állást, a szenátus előtti klotúr indítványuk lényegében a törvény elfogadását eredményezte. Álláspontjuk radikális megváltoztatását azzal indokolták, hogy a során következő bizottsági értekezleten, amelyen a képviselőházi és szenátusi törvényjavaslat összehangolása történik, előnyösebb pozícióból érvényesíthetik a szándékaikat.

Ennél valószínűbb, hogy a fő szerepet a politikai– és közhangulat krízisszerűvé változása játszotta. A vonatkozó politikai elemzések következtetései szerint a krízis helyzetek gyors és határozott lépéseket diktálnak a pártok számára a jogalkotás területén.

Az események tükrében a hangulat többször is megváltozott: 2001 őszén az Enron összeomlása időlegesen felkavarta a kedélyeket. A következő év áprilisára azonban a krízis hangulat nagymértékben enyhült, a közkeletű vélekedés szerint az Enron elszigetelt jelenség volt

⁹ Michael Enzi szenátor a Banking, Housing, and Urban Affairs Committee tagjaként vett részt a törvényalkotásban.

csupán. A törvényjavaslat sorsa a szenátus Bank Bizottsága előtt vontatottan, lassan haladt csak előre: Sarbanesnek hónapokba telt a két párti támogatás megszerzése. A kialakult helyzet a demokraták frakcióvezetője, Thomas Daschle számára is komoly fejtörést okozott, a törvényjavaslat sikerre juttatása pillanatnyilag szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnt.

Azonban június 26-át követően –ami a Worldcom botrány kitörésének napja– a politikai környezet lényegesen megváltozott. Daschle immár nyolcvan támogató szavazat reményében várhatta a júliusra kitűzött szavazást. Phil Gramm, a bizottság rangidős republikánus szenátora, aki a törvényjavaslat egyik legelhivatottabb ellenzője volt eddig, most meg sem próbált akadályt gördíteni annak útjába.

A kialakult válsághelyzet hatására a Szenátus felgyorsította a jogalkotási folyamatot és támogatta a klotúrt.

II/5. A törvényjavaslat a szenátus előtt

A Szenátus előtt a törvényjavaslatnak csupán egyetlen rendelkezése képezte érdemi vita tárgyát. Ez az egy a könyvvizsgáló cégek által nyújtott nem– könyvvizsgálói szolgáltatások tilalmáról szóló rendelkezés volt.

A képviselőházi javaslat nem rendelkezett az ellenőrző bizottság szervezeti kérdéséről, annak érdekében, hogy azokat a tőzsdefelügyelet (SEC) határozhassa meg. A nem– könyvvizsgálói szolgáltatások nyújtásának lehetőségét a tőzsdefelügyelet már korábban is korlátozta. Ehhez a képviselőházi javaslat hozzátett még kettő megszorítást.

A pártok közötti véleménykülönbséget megalapozta, hogy ezeket a kérdéseket illetően a republikánusok a Képviselőházi javaslat rendelkezéseit támogatták, amelyek egybeesetek a tőzsde felügyelet (SEC) élén álló Harvey L. Pitt javaslataival is. A könyvvizsgáló szakma is ezeket a javaslatokat –következésképp a Képviselőházi javaslatot– támogatta. Azonban pár évvel korábban a könyvvizsgálói lobbis Pitt támogatásával akadályozta meg az akkori tőzsde felügyeleti elnök, Arthur Levitt szabályozási törekvéseit. A republikánusok támogatását és a demokraták ellenszenvét maga mögött tudó Pitt személye minden valószínűség szerint közrehatott a pártok véleményformálásában. Elképzelhető, hogy a demokraták bizonyos kérdésekről másként vélekedtek volna, ha más személy állt volna a tőzsdefelügyelet élén.

A nem–könyvvizsgálói szolgáltatások nyújtásának tilalmáról szóló vita felidézte a két évvel korábbi összeütközést Levitt és a könyvvizsgálói iparág között. Ami azonban akkor fölösleges aggodalomnak tűnhetett, 2002- ben már megalapozott előrelátásnak mutatkozott –legalább is a demokraták számára. A számviteli csalások által kiváltott média örületnek és közfelháborodásnak köszönhetően a politika is nyomás alá került. A vezető médiumok esti hírei között 2002 januárja és júliusa között 613 üzleti hír került adásba, amelyből 471 (azaz 77%) számviteli csalásokkal foglalkozott. Ráadásul mindezek 80%–a megfogalmazta a kormányzati beavatkozás igényét is. Mindez nagymértékben aláásta a könyvvizsgálói iparág társadalmi presztízsét is.

A Szenátus előtt a másik három igen jelentős vállalatirányítási rendelkezésről (úgy mint a független ellenőrző bizottság, a vezetői kölcsönök és a certification requiremnet kérdése) nemigen esett szó.

Érdemes említést tenni más módosító javaslatokról is. Ilyen a Senate Judiciary Committee (Igazságszolgáltatási Bizottság) módosító javaslata, vagy azok, amelyek főként szenátorok egyéni kezdeményezései voltak.

Az utóbbiak közül az egyik legismertebb *John McCain* és *Carl Levin* szenátorok módosító javaslata volt, amely a tőzsdei opciók számviteli megítéléséről szolt, és amely saját pártvezetésük támogatásának hiányában nem került a törvényjavaslatba. Itt azonban nem párton belüli széthúzásról, mint inkább praktikus megfontolásokról volt szó: a javaslat akadályozhatta volna a törvényalkotás folyamatát és kimenetét. Még maga *Sarbanes* is lemondott a bizottsági vita során saját törvényjavaslatának a tőzsdei opciókra vonatkozó rendelkezéséről, annak érdekében, hogy saját párttársai támogatását megszerezze.

A Senate Judiciary Committee (Igazságszolgáltatási Bizottság) javaslatának vitás kérdései régebbi eseményekig nyúlnak vissza. A javaslatot az elnök Patrick Leahy szenátor után Leahy javaslatnak is nevezik. E módosítás a büntetőjogi szankcióknak, a *whistleblowerek* védelmének, és az értékpapír csalások elévülési statútuma kiterjesztésének témaköreit foglalta magába.

Az utóbbi kérdésében előterjesztett módosítás felülbírálta a Legfelsőbb bíróság egyik –az elévülési statútumról rendelkező– határozatát,¹⁰ amelyet az értékpapír perek 1995. évi reformja¹¹–a

¹⁰ *Lampf vs. Gilberston*, 501 U.S. 350 (1991).

tőzsdedefügyelet és a plaintiffs' bar lobbizása ellenére – helyben hagyott. A Leahy javaslat viszont, az eljárásindítás határidőinek meghosszabbításával kedvezőbb helyzetbe kívánta hozni a megkárosított felpereseket.

A demokrata frakció előterjesztésében a javaslat elévülési státútumra vonatkozó rendelkezése és a büntetőjogi szankciókról szóló rendelkezés összevontan szerepelt. Azonban míg az utóbbi széleskörű támogatást élvezett az előbbi ellentmondásos és pártpolitikai színezetű volt. Az elévülési státútum kérdése megosztotta a pártokat, aszerint hogy azok hogyan viszonyultak az 1995-ös reformokhoz. Habár az 1995-ös értékpapírjogi reform két párti támogatást élvezett, Bill Clinton elnök vétót emelt ellene, illetőleg, a plaintiffs' bar határozottan ellenezte. Miután azonban 2001-ben a Fehérház a Republikánusoké lett, a Demokraták a szenátusban gátolták a vonatkozó kezdeményezéseket. Ez a magatartás pedig az 1995-ös rendelkezések ellen irányult, amely kiváltotta a Republikánusok ellenérzéseit. A pártok álláspontjai mögött persze mások érdekei is meghúzódtak: az üzleti társadalomé a Republikánusok és a plaintiff's bar-é a demokraták oldalán.

Végül az elévülési státútum szolgáltatott alapot annak a Republikánus lépésnek, amely a klotúrhöz vezetett: *Gramm* szenátor indítványozta annak elkülönítését a módosító javaslat más rendelkezéseitől, amellyel viszont már magának a törvényjavaslatnak a sikerét tette kérdésessé. Ennek hatására a pártok megegyeztek az elévülési státútumot illetően és a klotúr beiktatását illetően is.¹²

Abban a rövid periódusban, amely a klotúr és a törvény elfogadása között eltelt, a Szenátus még elfogadott pár módosító javaslatot, köztük a felső vezetők részére bocsátott kölcsönök tilalmazásáról szólót is. Ezt a –*Charles Schumer* demokrata szenátor által

¹¹ Az 1995. évi Private Securities Litigation Reform Act (PSLRA) figyelemre méltó változásokat eszközölt a szövetségi értékpapírjogot érintő kérdésekben, úgymint a perbeli védelem, a felelősség, a keresetindítás, a díjazások, a költségek és a pertársaság kérdésében.

A jogszabály születésével kapcsolatos érdekesség, hogy Bill Clinton elnöki vétójával szemben emelkedett törvényerőre (Clinton két elnöki ciklusa alatt összesen harminchét alkalommal emelt vétót). A republikánusok csaknem egyhangúlag támogatták a törvényt, összesen csak négyen (William Cohen, John McCain, Richard Shelby, Arlen Specter) szavaztak ellene. A demokraták közül a liberálisok (Tom Harkin, Ted Kennedy, Claiborne Pell, Carol Moseley Braun) támogatták, míg sokan ellenezték a törvényt.

¹² Romano i.m. 1562.

előterjesztett– javaslatot vita nélkül, egyhangúlag fogadták el. Figyelemreméltó, hogy egy pár nappal korábbi beszédében a Wall Streeten, *George W. Bush* elnök felhívta a vállalati igazgatótanácsok figyelmét, hogy tartózkodjanak a vezető tisztségviselői kölcsönök szolgáltatásától. *Schumer* felszólalásában egyébiránt hozzátette, hogy „beszélt a Fehérház embereivel, akik támogatásukról biztosították.”

Az amerikai jogirodalom csipős kritikával fessegeti a kérdést, hogy *Bush* miért helyezkedett ilyen álláspontra, amikor korábban ő maga is kapott hasonló kölcsönöket. Egyes álláspontok odáig mennek, hogy így akarta magát mentesíteni az ebből eredő kritikák alól.¹³

Bármilyen is legyen azonban az ok, *Bush* állásfoglalása döntőnek bizonyult a rendelkezés sorsát illetően. Korábban ugyanis a Bank Bizottság már elutasított egy ilyen javaslatot, sőt *Sarbanes* szenátor, amikor a javaslatot ismertette a Szenátussal, úgy fogalmazott, hogy az általa vezetett bizottság „nem ment el addig”, hogy tilalmazza a vezető tisztségviselői kölcsönöket.

II/6. Miért támogatták a törvényt a Republikánusok?

A fentiek ismeretében további érdekes kérdés lehet, hogy vajon miért támogatták a Republikánusok a Demokrata törvényjavaslatot. *Roberta Romano*, a Yale Law School professzor asszonya több lehetséges okot is felvet a témába vágó cikkében a Yale Law Journal hasábjain.¹⁴

Egyik részről kétségtelen, hogy jelentős társadalmi nyomás nehezedett a republikánus szenátorokra, ami –főként a Worldcom botrány kirobbanása után– nemigen hagyott más választást a számukra.

Másik részről a törvényjavaslat lehetséges ellenzői –az üzleti társadalom képviselői–, akik az ellenérvek társadalmi és gazdasági bázisát képezhették volna, koránt sem mutattak egységes arculatot a kérdésben. Az Üzleti Kerekasztal (Business Roundtable), amelynek tagjai közt a nagy vállalatok szerepelnek, támogatta a törvényjavaslatot. Ezzel szemben a tagjai között sok kisebb céget számláló Kereskedelmi Kamara (Chamber of Commerce) ellenezte azt. Ennek oka többek között abban keresendő, hogy a kisebb vállalkozásokat (amelyek a Kereskedelmi Kamara bázisát alkotják) túlságosan is érzékenyen érintették a jogszabály által bevezetett, vagy megemelt adminisztratív és

¹³ Romano i.m. 1562.

¹⁴ Romano i.m. 1521– 1611.

számveteli költségek. Nekik elemi érdekük volt, hogy a kisvállalkozások mentesüljenek például a nem könyvvizsgálói szolgáltatások tilalmának szabálya alól. *Gramm* szenátor ilyen irányú javaslata azonban nem nyert kellő támogatást és nem került be a törvénybe.

Ezzel ellentétben a Kerekasztal tagjai –nagy vállalatok–, akiket kevésbé érintett a jogszabály költségvonzata, a jogszabály mellé álltak, hogy ezzel is demonstrálják elítélő nézőpontjukat a vállalati botrányokkal szemben, valamint elhatárolják magukat az azokban érintett vállalatoktól.

Azzal együtt, hogy az üzleti társadalom nem alkotott egységes bázist a jogszabály ellenzőinek oldalán, a média élesen kritizálta a Republikánusokat, amiért javaslataik a Demokratákéhoz képest túlzottan is elnézők a vállalati élet „kárttevőivel”¹⁵ szemben.

Amennyiben mindezt számba vesszük, úgy nem nehéz megérteni, hogy a Republikánusok nem ragaszkodtak a javaslatukhoz, miközben azt a megkárosított befektetők nézték volna rossz szemmel, akiknek részvényeiken, derivatív ügyleteiken, nyugdíjalapjaikon, portfólióikon keresztül nagyarányú veszteséget szenvedtek. A politikai közvélemény pedig kétségtelenül előbb szimpatizált velük, mint a vállalati menedzsmentek bonyolult, egymásnak is ellentmondó érveivel.

Egy ilyen markáns szembenálláshoz még az is igen kevés volt, hogy a republikánus szenátorok valószínűleg meghittebb kapcsolatot ápoltak a Kamarával, mint a Kerekasztallal. Az egyes államokban a Kamarának ugyanis számos tagja tevékenykedik. A hivatalos álláspont szerint a Republikánusok az egyeztető konferenciát várva szavazták meg a törvényt, hogy azon majd kedvezőbb pozícióban közelíthessék annak tartalmát a saját álláspontjukhoz.

Elképzelhető hogy ennél azért nagyobb hangsúllyal esett a latba, hogy a hagyományosan demokraták által propagált vállalati elszámoltathatóság témaköre a választásokon politikai tőkét jelenthetett volna. Különösen akkor, ha a Republikánusok „puhán”¹⁶ állnak a vállalati bűncselekményekhez.

¹⁵ Az amerikai jogirodalom plasztikus terminológiájának tükörfordítása (corporate wrongdoers).

¹⁶ Borrus, Amy; McNamee, Mike: Accounting: Congress Only Looks like It's Getting Tough. In *Business Weekly*, 2002, április 29. Idézi Roberta Romano: „soft on corporate crime”. Lásd Romano i.m. 1566.

Azonban az egyeztető bizottság ülésének időszakára a társadalmi, gazdasági és nem utolsó sorban média közeg nem volt már alkalmas arra, hogy a Republikánusok véghezvigyék ilyen irányú törekvéseiket.

Ezeknek az eseményeknek a tükrében válnak érthetővé a republikánus Képviselőházi frakcióvezető, Richard Gephardt szavai a törvény támogatásáról: „feltétel nélküli megadás” („an unconditional surrender”).

III. A törvény tartalma

A Sarbanes-Oxley Act (e fejezetben a továbbiakban SOX törvény) a következő tizenegy fejezetet tartalmazza:

- I. A nyilvánosan működő részvénytársaságok számvitelét ellenőrző bizottság
- II. A könyvvizsgálói függetlenség
- III. A vállalati felelősség
- IV. Pénzügyi adatok szigorított közzététele
- V. Az elemzőkre vonatkozó összeférhetlenségi szabályok
- VI. A SEC (tőzsdefelügyelet) erőforrásai és hatásköre
- VII. Tanulmányok és beszámolók
- VIII. Vállalati és büntetőjogi felelősségre vonhatóság,
- IX. A fehérgalléros bűnözés szankcióinak szigorítás
- X. vállalati adó- visszatérítés
- XI. A vállalati felelősségre vonhatóság csalás esetén

A törvény szabályozási koncepciója nagy általánosságban a befektető védelem és a számviteli reform intézményeit kívánja megreformálni. Ahogyan a jogszabály elnevezése is utal rá – A részvénytársaságok számviteli reformjáról és a befektetők védelméről szóló 2002. évi törvény – a befektetők védelmét a vállalati beszámolók megbízhatóságának és pontosságának javításával próbálja megvalósítani – kritikusai szerint csak kevés sikerrel.

A reformok érdekében létrehozott egy új ellenőrző bizottságot a független könyvvizsgáló cégek számára, amelynek irányába a törvény hatálya alá eső társaságoknak beszámolás kötelezettsége áll fenn. Emellett szigorúan szabályozza a könyvvizsgáló cégek tevékenységét, tilalmazva, hogy ügyfelek számára nem könyvvizsgálati szolgáltatásokat (non audit services) nyújtsanak.

Kötelezővé teszi a társaságok vezérigazgatói és pénzügyi vezetői által teendő értékelést a belső kontrollra vonatkozóan, emellett tilalmazza a vállalati kölcsönök folyósítását felsővezetők számára.

A törvény hatálya kiterjed mindazokra a társaságokra, amelyeket az 1934. évi tőkepiaci törvény kibocsátóként definiál, azaz minden olyan társaság, amelynek részvényeit jegyzik az Egyesült Államok valamely tőzsdéjén. Emiatt minden olyan külföldi vállalatot is érintenek a törvény rendelkezései, amely az Egyesült Államok valamely tőzsdéjén regisztrált. Érthető módon a külföldi vállalatokat érzékenyen érintik a SOX törvény működési költségeket drágító rendelkezései (különös tekintettel a belső kontroll rendszer működtetési költségeire) és az amerikai kormányzat barátságtalan lépésének tekintik a jogszabályt. Sőt némelyikük egyenesen az amerikai értékpiacon való távolmaradás mellett dönt, olyan országok tőzsdéit részesítve előnyben, ahol nincsen hatályban a SOX törvényhez hasonló szigorú szabályozás.¹⁷

III/1. Bevezető rendelkezések

A törvény első érdemi fejezetét megelőzően tartalmaz három rövidebb bevezető szakaszt. Ezek közül az első a törvény rövidített elnevezéséről rendelkezik (Sarbanes-Oxley Act of 2002), illetve felsorolja a törvény egyes fejezeteinek címét is.

A második értelmező rendelkezéseket tartalmaz,¹⁸ illetve rendelkezik arról, hogy az 1934. évi tőkepiaci törvény (Securities Exchange Act) harmadik szakasza kerüljön kiegészítésre a Sarbanes-Oxley Act-ben foglaltakkal.

A bevezető rendelkezések közül a harmadik – utolsó - szakasz deklarálja, hogy a Sarbanes- Oxley Act bármely pontjának (illetve a tőzsd felügyelet által a törvény hatálya alatt hozott szabályok és a PCAOB állásfoglalások) megsértése egyenértékű az 1934-es Securities Exchange Act megsértésével, ezzel összhangban ugyanazokat a szankciókat vonja maga után.¹⁹

¹⁷ Példának okáért a SOX törvény hatálybalépését követő évben, 2005-ben az Alternative Investment Market (AIM), a londoni másodlagos tőzsde 519 új vállalatot regisztrált, míg New Yorkban a Nasdaq csak 45-öt.

¹⁸ Példának okáért értelmezi a PCAOB bizottság, a kibocsátó (issuer), igazgatótanács (board), stb. fogalmát.

¹⁹ Sarbanes-Oxley Act, 1-3. §

III/2. A PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board)

A független könyvvizsgáló cégeket ellenőrző bizottság, a Public Company Accounting Oversight Board (továbbiakban a PCAOB) létesítésével és felállításával a SOX törvény a könyvvizsgálatot végző cégek hatékony intézményi ellenőrzését kívánta megteremteni. Április 25- e óta immár öt éves távlatból tekinthetünk vissza e szervezet munkájára. A vállalati botrányok tanulsága szerint erre szükség is volt, hiszen több esetben is felmerült a könyvvizsgáló cégek ellentmondásos szerepe.

A SOX törvény első fejezete rendelkezik a PCAOB megalakításáról, valamint annak összetételéről, feladat- és hatásköreiről, finanszírozásáról. A bizottság a Sarbanes- Oxley Act által –így tehát a szövetségi jog (federal law) hatálya alatt– konstituált non- profit részvénytársaság, amely a nyilvánosan működő részvénytársaságok könyvvizsgálóit ellenőrzi. A bizottság tevékenységén keresztül érvényesíteni kívánt jogpolitikai cél, hogy a befektetők informatív, valóságghű és független könyvvizsgálói jelentésekhez jussanak.

Ennek érdekében a PCAOB feladata a nyilvánosan működő társaságok könyvvizsgálatát végző cégek regisztrációja, valamint az auditált beszámolók készítésére vonatkozó standardok megalkotása a könyvvizsgálatra, a minőségellenőrzésre, az etikai és függetlenségi kérdésekre vonatkozóan. Emellett ellátja az általa regisztrált cégek felügyeletét, visszaélések esetén pedig megfelelő szankciókat ró ki.

Az elnevezés érdekessége, hogy az amerikai üzleti szleng gyakran nem is a PCAOB rövidítést használja, hanem azzal összecsengésben „Peekabo”-nak nevezi e bizottságot. Az elnevezés fanyar humora a testület ellenőrző –mindent látó– hatáskörére és széleskörű²⁰ jogosítványaira utal. (Érdekes ugyanis, hogy a Peekabo egy játék neve, amelyet újszülöttekkel játszanak felnőttek: arcukat eltakarják, majd hirtelen felfedik, az újszülöttre néznek, meglepetésére így szólva: „Peekabo! Látlak!”)

A bizottság tagjainak, független ellenőrzési feladataik ellátása érdekében szigorú összeférhetlenségi szabályoknak kell megfelelniük. Függetlenségük iránya tulajdonképpen kettős: a kormányzati és az üzleti szféra irányában is érvényesülnie kell.

²⁰ Vö. Acevedo, Arthur: How Sarbanes- Oxley Should be Used to Expose the Secrets of Discretion, Judgement and Materiality of the Auditor’s Report in De Paul Business and Commercial Law Journal, 2005-2006/1. 8.

Ebből adódóan a PCAOB-nak non-profit, nem kormányzati szervként kell működnie, az alkalmazottjai sem lehetnek az Egyesült Államok Kormányának alkalmazásában álló személyek.

Összetételét tekintve a testület öt pénzügyi szakemberből áll, akiknek a kinevezése öt évre szól. Közülük kettőnek okleveles könyvelőnek kell lennie, a maradék három tag azonban nem lehet –és korábban sem lehetett– az. Az elnök ugyan lehet okleveles könyvelő, de csak akkor, ha kinevezése előtt legalább öt éve nem végezte nyilvánosan működő részvénytársaság könyvelését.²¹

A tagok függetlenségének biztosítása érdekében munkájukat kötelesek teljes állásban végezni. A törvény hatálya alá eső társaságoktól nem kaphatnak semmiféle juttatást. Ez alól természetesen kivételt képeznek az olyan biztos és folytatólagos juttatások, mint például a nyugdíj, hiszen ezek állandó jellegűknél fogva nem alkalmasak anyagi befolyás gyakorlására sem.

A tagok kinevezésének jogát a Securities and Exchange Commission –tőzsde felügyelet– (továbbiakban a SEC) gyakorolja, az Egyesült Államok Központi Bankjának elnökével és a Pénzügyminiszterrel való egyeztetést követően. A továbbiakban újraválasztásukra csak egyszer kínálkozik lehetőség. A mandátum lejártá előtt munkájuk alól a tőzsde felügyelet –csak megfelelő indoklással– mentheti fel őket.²²

Minden olyan társaságnak be kell jegyeztetnie magát a PCAOB-nál, amely nyilvánosan működő cégek könyvvizsgálatát végzi. Az érintett könyvvizsgáló cégeknek meg kell adniuk azoknak a társaságoknak a nevét, amelyeknek az elmúlt évben beszámolót készítettek, illetve azokat is, amelyeknek vélhetően beszámolót fognak készíteni. Ebből a rendelkezésből következik, hogy a PCAOB-nál nem regisztrált könyvvizsgáló cégek nem is végezhetik jogszerűen a nyilvánosan működő részvénytársaságok könyvvizsgálatát.²³

Mindezek mellett a SOX törvény e szakasza széleskörű adatszolgáltatási kötelezettséget ró a könyvvizsgáló cégekre. A regisztrált cégeknek nyilatkozniuk kell arról, hogy milyen összegű díjazásban részesültek az érintett társaságok által, ideértve mindazon díjazásokat, amelyeket könyvvizsgálói, illetve egyéb számviteli és nem könyvvizsgálói (non-audit) szolgáltatásaikért részesültek. Emellett

²¹ Acevedo i.m. 8.

²² Sarbanes-Oxley Act 101. §.

²³ Acevedo i.m. 8.

válaszolniuk kell a PCAOB pénzügyi információkra és beszámolókra vonatkozó kérdéseire is.

Emellett a regisztrált cégek kötelezettsége, hogy a szolgáltatásaik minőségellenőrzéséről szóló nyilatkozatot bemutassák, hogy felsorolják az összes alkalmazásukban álló és a könyvvizsgálatokban résztvevő könyvelőt, valamint hogy jelentést tegyenek a cég és alkalmazottai ellen folyamatban levő könyvvizsgálati jelentésekkel kapcsolatos büntető-, polgári-, és közigazgatási eljárásról.

A bejegyzett cégek éves beszámolójukat kötelesek benyújtani a PCAOB-nak, illetve annak kérésére adott esetben ennél gyakrabban is jelenléti kötelezettség terheli őket. A könyvvizsgálók működési költségeit növelheti, hogy a PCAOB-nak jogában áll regisztrációs és tagsági díjat gyűjteni a bejegyzett cégektől.²⁴

A PCAOB-nak kulcsfeladat jut a könyvvizsgálati standardok meghatározásában. Ebből adódóan a szervezetnek együttműködési kötelezettsége áll fenn azokkal a kijelölt könyvelő- és tanácsadó csoportokkal, melyeket a törvény által meghatározott témakörökben létrehozni kívánt standardokkal kapcsolatban hívnak össze. A PCAOB elfogadhatja az ezen csoportok által javasolt standardokat, de jogában áll azokat kiegészíteni, módosítani, hatálytalanítani vagy visszautasítani. A SEC irányában pedig évente beszámolási kötelezettség terheli a standardok alkotásával összefüggő tevékenységét illetően.

A jogszabály alapján a PCAOB-nál regisztrált cégek kötelesek legalább hét évig megőrizni a könyvvizsgálói tevékenységükre vonatkozó azon iratokat és az ezekhez kapcsolódó információkat, amelyek alkalmasak a beszámolóikban foglalt következtetések alátámasztására. A bejegyzett cégek kötelezettsége, hogy a minőségellenőrzésre vonatkozó standardokat bevezessék, valamint hogy az általuk készített beszámolókat egy külső partnerrel felülvizsgáltsák és jóváhagyassák.

Az egyik létrehozott számviteli standard a –később még ismertetésre kerülő 404-es szakasz által előírt– belső kontroll rendszer ellenőrzését célozza.²⁵ E standard alapján a könyvvizsgáló köteles kielemezni, hogy a belső kontroll szerkezete, eljárásai által kezelt adatok alapján pontos képet lehet-e kapni a kibocsátó vagyoni helyzetéről

²⁴ Sarbane-Oxley Act 102. §.

²⁵ Acevedo i.m. 8.

(tranzakciók, pénzeszközök csoportosítása).²⁶ Ehhez kapcsolódóan a könyvvizsgálók feladata meggyőződni arról, hogy a kibocsátó pénzügyi tranzakciói megfelelően dokumentáltak-e; csak ezek alapján tudja beszámolóit a GAAP alapján elkészíteni, valamint az érintett társaság belső kontroll rendszerében felmerülő gyengeségekről beszámolni.²⁷ Ismét visszaköszönnek tehát a vállalati botrányok számviteli csalásai, ezúttal a megakadályozásukra tett erőfeszítéseken keresztül.

A számviteli standardok alkotásával kapcsolatos rendelkezések tulajdonképpen szakítást jelentenek azzal az 1940 óta bevett gyakorlattal, amelynek során a számviteli szakma önmaga alakította ki működésének standardjait.²⁸

A regisztrált cégek vizsgálatának szabályai alapján évente kell ellenőrizni azoknak a könyvvizsgáló cégeknek a működését, amelyek több mint 100 kibocsátó számára végeznek könyvvizsgálatot, míg a többi bejegyzett céget legalább háromévente.²⁹

A PCAOB vizsgálati eljárása során széleskörű jogosítványokat élvez, vizsgálatot indíthat a bejegyzett könyvvizsgáló cégek és alkalmazottaik tevékenységének körében, amely a SOX törvény, a PCAOB, vagy az értékpapírijog vonatkozó rendelkezéseit sértheti. A törvény alapján bejegyzett cégeket és alkalmazottaikat szigorú együttműködési kötelezettség terheli (adatszolgáltatás, tanúskodás).

Az említett jogszabályok megsértése esetén a PCAOB-nak jogában áll szankciót kivetni a bejegyzett cégre és alkalmazottjára (felfüggesztés, kizárás, pénzbüntetés³⁰). A szervezet szankciót vethet ki azokra a cégekre is, amelyek nem megfelelően felügyeltek valamely alkalmazásukban álló személyt, annak könyvvizsgálati tevékenységével vagy a minőségellenőrzési előírások betartásával kapcsolatban.

²⁶ Soltenberg, Clyde; Lacey, Kathleen A.; Crutchfield George, Barbara; Cuthbert, Michael: A Comparative Analysis of Post- Sarbanes- Oxley Corporate Governance Developments in the US and European Union: The Impact of Tensions Created by Extraterritorial Application of Section 404 in American Journal of Comparative Law, 2005/2. 465.

²⁷ Sarbanes-Oxley Act 103. §.

²⁸ Acevedo i.m. 10.

²⁹ Sarbanes-Oxley Act 104. §.

³⁰ A pénzbüntetés nagyságrendjét a törvény általános esetben természetes személyek számára 100.000 dollár, jogi személyek számára 2.000.000 dollár összegben maximalja.

A PCAOB által kezelt dokumentumok és adatok nem nyilvánosak, azokat bizalmas és titkos adatként kell kezelni a bírósági és közigazgatási eljárások során. (A törvény azonban hozzáférést biztosít ezekhez az adatokhoz a SEC, a legfőbb ügyész és egyéb állami szervek számára.)³¹

A törvény kötelezi a külföldi könyvvizsgáló cégeket is –amelyek a hatálya alá tartozó vállalatok vagy külföldi leányvállalataik számára végeznek könyvvizsgálatot–, hogy regisztráltassák magukat a szervezetnél. A SOX törvény és a PCAOB valamint a SEC vonatkozó szabályai ezért őket is ugyanolyan mértékben kötelezik, mint azokat a könyvvizsgáló cégeket, amelyek a szövetségi vagy valamely tagállami jog alapján jöttek létre és működnek.³²

A PCAOB felett a felügyeleti és felülbírálati jogosítványokat a SEC gyakorolja, a közérdek, a befektetői érdekek és a törvényesség védelmében. Ennek keretében jogában áll előírás vagy rendelet útján bővíteni a szervezet feladatait, illetőleg előírhatja bizonyos adatok dokumentációját. Amennyiben szükséges, a SEC még el is távolíthatja hivatalából a szervezet tagjait.

A PCAOB-nak értesítési és együttműködési kötelezettsége áll fenn a SEC irányában, minden olyan vizsgálattal kapcsolatosan, amely az értékpapírjog megsértésével kapcsolatos. Köteles továbbá tájokoztatást adni arról, ha valamely hatáskörébe tartozó céggel, illetve annak alkalmazottjával kapcsolatban lefolytatott eljárás során határozatot hozott. A SEC-nek jogában áll a PCAOB határozatait felülbírálni, szankcióinak mértékét módosítani.³³

A számviteli jogszabályok rugalmasságának elősegítését célozza, hogy a SEC-nek jogában áll általánosan elfogadott számviteli alapelveként (azaz GAAP) elfogadni minden olyan alapelvet, amelyet a SOX törvény kritériumainak megfelelő –standardok megállapítására létrejött– szervezet hoz.

E kritériumok szerint az ilyen szervezetnek önálló jogi személynek kell lennie, olyan igazgatóság vezetése alatt kell állnia, amelynek tagjai többsége nem állt nyilvános cégek könyvvizsgálatát végző társaság alkalmazásában az elmúlt két évben. Az ilyen szervezet működtetéséhez szükséges anyagi fedezet biztosításának a PCAOB finanszírozásához hasonlóan kell történnie. Működésének olyan

³¹ Sarbanes-Oxley Act 105. §.

³² Sarbanes-Oxley Act 106. §.

³³ Sarbanes-Oxley Act 107. §.

többségi szavazásos eljáráson kell alapulnia, amely alkalmassá teszi gyors döntéshozatalra. Ezen kívül megfelelő mérlegelési képesség szükségeltetik a standardok elfogadásakor, azok aktualizálására és nemzetközi konvergenciájára vonatkozóan.³⁴

A PCAOB működéséhez szükséges anyagi forrásai egyrészt a könyvvizsgáló cégek által fizetett regisztrációs illetve éves díjakból származik, valamint –az ésszerű határokon belül– jogában áll a kibocsátóktól éves számviteli hozzájárulási díjat szedni.³⁵ Ez a típusú finanszírozási rendszer szintén azoknak az érveit erősíti, akik a SOX törvény kritikáit az üzleti életben felmerülő költségek emelésében látják.

A PCAOB felállításával kapcsolatban széles körben elterjedt álláspont, hogy azok tulajdonképpen a könyvvizsgálói szakma –addigi– önszabályozó időszakának a végét jelentik.³⁶

III/3. A könyvvizsgálói függetlenség

A SOX törvény második fejezete rendelkezik a könyvvizsgálói függetlenség szabályairól, amelyek a vállalati botrányok óta kiemelt érdeklődés tárgyát képezik. Az üzleti összefonódások eredményeként számos könyvvizsgáló cég neve felmerült a botrányokban, az Arthur Andersen pedig az Enron botrányaiban betöltött szerepe miatt olyan mértékben hitelét veszítette, hogy az gyakorlatilag gazdasági csődjéhez vezetett.

Ebben a témakörben a legfontosabb rendelkezés a nem könyvvizsgálói tevékenységek tilalma, amelyeket egy regisztrált könyvvizsgáló cég nem végezhet olyan kibocsátó számára, amelynek egyidejűleg a könyvvizsgálója is. (Ezek közé tartozik a könyvelés, vagy egyéb a számviteli nyilvántartásokhoz kapcsolódó szolgáltatás nyújtása; pénzügyi információs rendszer tervezése és kivitelezése; az értékbecslési tevékenység; a belső ellenőrzési tevékenység kiszervezése; az igazgatósági illetve a humán erőforrásokra vonatkozó hatáskörök gyakorlása; a brókeri, értékpapír-ügynöki, befektetési tanácsadói vagy befektetési banki szolgáltatás nyújtása,; az olyan jogi és egyéb szakértői szolgáltatás nyújtása, amelyek nem közvetlenül a könyvvizsgálathoz kapcsolódnak; valamint bármilyen egyéb tevékenység amit a PCAOB

³⁴ Sarbanes-Oxley Act 108. §.

³⁵ Sarbanes-Oxley Act 109. §.

³⁶ Acevedo i.m. 7.

nem engedélyez.) Ugyan a PCAOB a felsorolt tilalmak alól kivételes esetben felmentést adhat bármely személy, könyvvizsgáló, vagy kibocsátó számára, de csak a SEC felülvizsgálatának kikötése mellett.³⁷

Az üzleti összefonódások megakadályozása érdekében a SOX törvény megtiltja, hogy egy könyvvizsgáló cég öt évnél hosszabb ideig legyen egy kibocsátó partnere. A törvény hatálya alá eső kibocsátók ezért kötelesek ötévente gondoskodni arról, hogy lecseréljék könyvvizsgálóikat. Tekintettel azonban az üzleti szférában több irányban is kialakult kapcsolatokra, számos kritika fogalmazódik meg e rendelkezés hatékonyságát illetően.

A könyvvizsgálónak az általa használt irányelvekről, gyakorlatról, a kibocsátó menedzsmentjével folytatott egyeztetésről és kommunikációról tájékoztatni kötelesek a kibocsátó audit bizottságát.

Emellett a könyvvizsgálói összeférhetetlenség szabályainak értelmében a regisztrált cégnek tilos olyan társaságot ellenőrizni, amelynek vezérigazgatója, pénzügyi- vagy kontrolling vezetője, főkönyvelője, illetve ezeknek a pozícióknak megfelelő pozíciót betöltő személy a könyvvizsgálatot megelőző egy éven belül a könyvvizsgáló alkalmazásában állt.³⁸

III/4. A vállalati felelősség

A SOX törvény az 1934-es tőkepiac törvény szabályait módosítva egyértelművé teszi a vállalatok audit bizottságainak feladatait és meghatározza tagjainak szakmai és függetlenségi kritériumait. Ennek értelmében a kibocsátó audit bizottsága minden tagjának igazgatótanács tagnak is lennie kell. Más tekintetben viszont függetlennek kell lennie, ami azt jelenti, hogy az igazgatósági tevékenységén kívül nem kaphat más kiegészítő juttatást, valamint üzleti kapcsolatban sem állhat a kibocsátóval, sem annak leányvállalatával, habár ez alól a szabály alól indokolt esetben a SEC kivételt tehet.

A kibocsátó által alkalmazott könyvvizsgáló kinevezéséért, javadalmazásáért, valamint munkájának felülvizsgálatáért az audit bizottság közvetlenül felel.

Az audit bizottságok vizsgálják ki a menedzsment és a könyvvizsgáló közötti nézeteltéréseket, valamint véleményezik a

³⁷ Sarbanes-Oxley Act 201. §.

³⁸ Sarbanes-Oxley Act 206. §.

könyvvizsgáló jelentését. Fontos szabály, hogy ők határoznak arról, hogy a könyvvizsgáló milyen nem könyvvizsgáló tevékenységeket nyújthat a vállalatnak.³⁹

A vállalati botrányok tanulságait alapul véve a vezérigazgatónak és a pénzügyi igazgatónak csatolnia kell egy nyilatkozatot a negyedéves és éves beszámolók mellé, amelyben tanúsítják, hogy az azokban foglalt adatok megfelelnek a valóságnak, továbbá, hogy a társaság működéséről és pénzügyi helyzetéről hiteles képet nyújtanak. Ez magában foglalja, hogy a nyilatkozatot aláíró tisztségviselő megismerte a beszámoló tartalmát, megállapítja, hogy az nem tartalmaz hibákat, nem maradtak ki belőle lényeges információk, illetve annak tartalma nem félrevezető a társaság helyzetét illetően. Az előzmények ismeretében világos, hogy a rendelkezést nem kis részben az Enron, vagy a Worldcom „kreatív” könyvelési technikái és a meghamisított beszámolók és a menedzsmenttel kapcsolatos manipulációi ihlették. Sőt a törvény a vezérigazgatót és a pénzügyi igazgatót teszi felelőssé a belső kontroll rendszer kialakításáért és működtetéséért is.⁴⁰

A SOX törvény az említett okokból külön kiemeli, hogy a vezérigazgató és a vezető tisztségviselők számára tilos a könyvvizsgálókat tisztességtelenül befolyásolni, manipulálni, félrevezetni, abból a megfontolásból, hogy a valóságnak nem megfelelő mérleget készítsenek. A beszámolók hitelességeért a vezérigazgatót és a pénzügyi igazgatót súlyos anyagi felelősség is terheli, hiszen bónusza, részvényjuttatása, természetbeni juttatásai és saját részvény tranzakcióinak az árfolyamnyeresége is elkobozható, ha a beszámolót a kibocsátást követő egy évben újra közzé kell tenni, mert abban jelentős hiba van, illetve nem felel meg a jogszerűség követelményeinek. A SEC-nek pedig jogában áll a törvény hatálya alá tartozó társaságok alkalmazásában álló vezető beosztású személyt felfüggeszteni állásából, ha nem találja alkalmasnak arra, hogy ilyen minőségben lásson el tevékenységet.

A kibocsátók jogászaire vonatkozó szakmai és erkölcsi szabályokat a SEC alkotja, amelyek kötelezik a jogi tanácsadót arra, hogy jelentse a vállalat vezetői felé, ha bizonyíték kerül a birtokába arról, hogy a vállalat, vagy valamely alkalmazottja megsérti az értékpapír és tőkepiaci törvényeket. Sőt, amennyiben ennek ellenére sem kerül sor a megfelelő lépések megtételére, akkor a jogi tanácsadó köteles az ügyet

³⁹ Sarbanes-Oxley Act 301. §.

⁴⁰ Sarbanes-Oxley Act 302. §.

az audit bizottság elé tárni. (A vállalatok jogászai, –mint *gatekeeperek*– szintén ellentmondásos szerepet töltek be a 2002-es botrányszériában.)

III/5. A pénzügyi adatok nyilvánossága

A törvény igen fontos fejezete foglalkozik a pénzügyi adatok nyilvánosságával, amely a vállalati botránnyok központi kérdésköre volt egyben. A veszteségek illetve a nyereségek leányvállalatokon keresztül történő eltüntetése és felnagyítása, az „*off the balance sheet*” (mérlegen kívüli) tételek elhallgatása, a *non consolidation* (beszámolóba nem konszolidálandó tételek) szabályok kijátszása nagyon gyakori megoldások voltak a vállalatok „kreatív könyvelésének” eszköztárában.

A SOX törvény ezért már rendelkezik arról, hogy a pénzügyi beszámolóknak tartalmazniuk kell mindazokat a kiegészítéseket is, amelyeket a társaság könyvvizsgáló cége a könyvvizsgálat során tett.⁴¹ Minden éves és negyedéves pénzügyi beszámolóban tartalmaznia kell az olyan mérlegen kívüli tranzakciót, vagy nem konszolidált szervezetekkel való relációt, amelyek a kibocsátó pénzügyi helyzetére lényeges hatással vannak.⁴²

A SOX törvény tilalmazza a vezető alkalmazottaknak folyósított személyes célú kölcsönök nyújtását is. Ez alól kivételt képeznek a hitelezéssel foglalkozó vállalatok, amennyiben a hitelt a vállalat rendes üzletmenetének keretében, bárki számára elérhető feltételek mellett, piaci kondíciókkal nyújtják. A vállalati vezetők és a 10%-os részesedéssel rendelkező tulajdonosok pedig a vállalat értékpapírjaival végrehajtott tranzakcióikról is kötelesek tájékoztatni a SEC-et.⁴³

A SOX törvény rettegett 404-es szakasza kimondja, hogy az éves beszámolóknak tartalmazniuk kell a belső kontrollra vonatkozó jelentést. Ebben a menedzsment nyilatkozik felelősségéről a belső kontroll környezetért, valamint a beszámoló elkészítéséhez szükséges jelentésrendszer kialakításáért és működtetéséért. Emellett értékelniük is kell e rendszerek működésének hatékonyságát.

⁴¹ Sarbanes-Oxley Act 401. §.

⁴² Az Enron például leányvállalatain keresztül jelentős mértékű veszteséget tüntetett el, ugyanakkor a velük kötött üzletekből nagy mértékű profitot vallott be, számos hamis tranzakciót és fedezeti ügyletet kötött velük.

⁴³ Sarbanes-Oxley Act 402. §.

A nyilvánosságra hozott információ felülbírálata a SEC hatáskörébe tartozik. A felülvizsgálat egy kibocsátó esetében háromévente kötelező, de a SEC döntése alapján gyakrabban is történhet.

III/6. A SOX törvény egyéb fontos rendelkezései

A SOX törvény ötödik fejezete tartalmaz rendelkezéseket a SEC-nek, az Egyesült Államok Nemzeti Értékpapírtőzsdéjének, illetve a regisztrált értékpapírokkal foglalkozó társaságok részvényelemzéseket publikáló alkalmazottaira. Ezek szerint az említett szervezetek kötelezettsége, hogy összeférhetetlenségi szabályokat állapítsanak meg annak érdekében, hogy az elemzések tárgyilagos és valós képet nyújtsanak a befektetők számára.⁴⁴

A vállalatok vezető tisztségviselőire vonatkozó szankciókról a törvény a nyolcadik fejezetében rendelkezik. Az a személy aki hatósági vizsgálat akadályozásának vagy befolyásolásának céljából beszámolókat, dokumentumokat vagy tárgyi dolgokat megmásít, megsemmisít, meghamisít, megrongál vagy eltitkol pénzbírsággal, valamint legfeljebb húsz év szabadságvesztéssel büntethető.⁴⁵ Az a könyvvizsgáló, aki szándékosan nem tartja be a könyvvizsgálatok és a felülvizsgálati dokumentumok legalább öt éves megőrzésének követelményét szintén pénzbírsággal, illetve legfeljebb tíz év szabadságvesztéssel büntethető.⁴⁶

Emellett a törvény kiemelt hangsúlyt fordít az úgynevezett *whistleblower*ek⁴⁷ védelmére. A vállalat azon alkalmazottai, akik a bírósági eljárás során csalásra vonatkozó információt szolgáltat a kibocsátóról, nem bocsátható el, nem fenyegethető meg és egyéb eszközzel sem diszkriminálható a munkáltatója által. Amennyiben ez mégis megtörténik –és hitelt érdemlően bizonyítható–, úgy a munkáltató köteles őt visszavenni, méghozzá az előzőnek megfelelő pozícióba és ugyanolyan díjazás mellett. Emellett az elmaradt munkabéreket és azok kamatát, valamint az ügyben felmerült (például ügyvédi) költségeit megtéríteni.⁴⁸

⁴⁴ Sarbanes-Oxley Act 501. §.

⁴⁵ Andrew Fastowt, az Enron pénzügyi igazgatóját a csalásokban való közreműködéséért hat év börtönbüntetésre ítélték.

⁴⁶ Sarbanes-Oxley Act 802. §.

⁴⁷ Szó szerinti fordításban sípoló, síp fúvó; olyan alkalmazott, aki a társaság csalárd ügyeire vonatkozóan bizonyítékot mutat fel.

⁴⁸ Sarbanes-Oxley Act 806. §.

Emellett a jogszabály súlyosbítja az úgynevezett „fehérgalléros” bűncselekmények büntetési tételeit, bízva azok visszatartó erejében. Az adócsalás büntetési tételének felső határát így öt évről húsz évre emelte, a pénzügyi beszámoló hitelességét tanúsító vezérigazgatói és pénzügyi igazgatói nyilatkozat szabályainak megszegése pedig legfeljebb egy millió dollár pénzbüntetést és/vagy legfeljebb tíz év börtönbüntetést von maga után. Szándékos megtévesztés esetében pedig még súlyosabb (öt millió dollár pénzbüntetést és/vagy húsz év szabadságvesztés) büntetés szabható ki.⁴⁹

III/7. A törvény kritikái

A SOX törvényt megalkotásától kezdve számos kritikai éri. Sokan –az ismertetett körülmények miatt– már a törvényalkotás folyamatát is elhamarkodottnak és szakszerűtlennek tartják, hangsúlyozva, hogy a törvény rendelkezéseit inkább a vállalati botrányok által gerjesztett „médiá őrület”, a közvélemény nyomása és politikai szempontok befolyásolták.⁵⁰

A törvény tartalmát illetően széles körben elterjedt álláspont, hogy az igazi reform elmaradt, hiszen a jogszabály számos helyen nem tesz mást, mint megismétel (vagy nyomatékosít) olyan rendelkezéseket, amelyek más jogszabályokban már szerepeltek. Ezért a szakmai álláspontok egy része inkább csak az addigi befektető védelmi, vállalatirányítási és számviteli szabályok újrarendszerezését látja benne, mintsem az igazi újítást. Természetesen a törvény támogatói ezt másként látják, olyan reformról beszélnek, amelyhez az Egyesült Államokban csupán az 1930-as évek értékpapírjogi és tőkepiaci reformjai foghatók.

Az európai társaságok részéről gyakori kritika, hogy a törvény extraterritorális hatálya révén őket is olyan problémák érintettjeivé teszi, amelyek sajátosan amerikai karakterűek. Ez az álláspont nyilvánvalóan túloz, hiszen vállalati csalások mindenhol voltak már –és minden bizonnyal lesznek is. A Parmalat európai botrányát például az üzleti jogi közvélekedés –kissé rosszmájúan– Európa Enron botrányának is nevezi.⁵¹ Arról van inkább szó, hogy az amerikai értékpiacon

⁴⁹ Sarbanes-Oxley Act 903. §.

⁵⁰ Romano: i.m. 1521- 1611.

⁵¹ Soltenberg, Clyde - Lacey, Kathleen A. - Crutchfield George, Barbara - Cuthbert, Michael: A Comparative Analysis of Post- Sarbanes-Oxley Corporate Governance

kívánczó európai vállalatok kifejezett nehézségként élik meg a törvény által előírt szigorú követelményeket.

Kétségtelen, hogy az amerikai és az európai megoldások sokszor nem állnak összhangban egymással. Vannak, akik a törvényt azon az alapon kritizálják, hogy a vállalatoknak, amelyek az amerikai és európai értékpiacon is jelen vannak, mindkét követelményrendszernek egyszerre kell megfelelniük. A SOX törvény például megtiltja, hogy a munkavállalók képviseltesék magukat a felügyelő bizottságban, az igazgatóságban, avagy más bizottságokban. Ennek indokaként függetlenségük hiányát jelöli meg. Ez a megoldás éppen ellentétes azzal, amit az Európai Unió országai alkalmaznak.⁵²

A legkiemeltebb kritika tárgyát talán a belső kontroll (internal control) szabályai képezik, vagyis a SOX törvény rettegett 404. szakasza. A rendelkezésből fakadó kötelezettségek éves szinten óriási költségeket jelentenek a vállalatok számára, míg a könyvvizsgáló cégeknek profit növekedést hoznak. Számos vállalat menedzsmentje kritizálja a törvényt azon az alapon, hogy profitjuk jelentős részét játssza át a könyvvizsgáló cégeknek – azoknak a könyvvizsgáló cégeknek, amelyek a vállalati botrányokban maguk is érintettek voltak.

Az üzleti élet gyakorlatában gyakran felmerülnek olyan álláspontok is, amelyek értelmetlennek tartják az ötévenkénti könyvvizsgáló cserét. Ezek szerint ez csak felesleges akadozást jelenthet a könyvvizsgálat menetében, ráadásul az üzleti élet csúcsain úgyszólván több irányú elkötelezettség állhat fenn a kibocsátók és a könyvvizsgálóik között, amely a könyvvizsgáló cseréjét kellemetlen formalitássá teheti csupán.

A törvény hatálya alá tartozó kisebb társaságok, illetve az azokat tömörítő Kereskedelmi Kamara (Chamber of Commerce) azon az alapon kritizálja a törvényt, hogy amit a legnagyobb vállalatok az ezredfordulón elkövettek, annak most ők isszák meg a levét. A nagy vállalkozások –és az őket tömörítő Üzleti Kerekasztal (Business Roundtable) ugyanis készségesebbnek mutatkoztak a törvénynek

Developments in the US and European Union: The Impact of Tensions Created by Extraterritorial Application of Section 404, in *American Journal of Comparative Law*, 2005/2. 459.

⁵² Elias Mossos: Sarbanes-Oxley Goes to Europe: A Comparative Analysis of United States and European Union Corporate Reforms After Enron in *Currents: International Trade Law Journal*, 2004/1. 10.

történő megfelelést illetően, mintegy demonstrálva, hogy ők elhatárolódnak a vállalati botrányok érintettjeitől.

Végezetül számos kritika alapul azon a körülményen, hogy a törvény a vállalati csalások konkrétumaiból általánosít– sokszor túlzott mértékben is.

IV. A felelős vállalatirányítás európai szabályozása

A Sarbanes-Oxley Act az amerikai nemzeti jogalkotás olyan állomása, amely az európai befektetők, vállalatok és szakemberek nézőpontjából legalábbis nehezen konvertálható megoldásokat tartalmaz. A jogszabály hatása talán egy kicsit sokszerű is volt: „az európaiakat meglepte, hogy 25 év együttműködés (cooperation) után az amerikai törvényhozás és a tőzsd felügyelet megváltoztatja a szabályozás irányát és nemzetközi nézőpontból az unilaterális megközelítést választja.”⁵³

Mindazonáltal a Sarbanes-Oxley Act alapjául szolgáló problémakörök nem minősülnek kifejezetten amerikai jelenségnek, még szűk értelemben sem. Vitathatatlan, hogy az Enron látványos összeomlása befektetők ezreit károsította meg, nem sokkal ezután pedig a Worldcom csődje sokkolta a közvéleményt. Emellett azonban az „öreg kontinens” vállalati szférája sem volt mentes a botrányoktól. A francia Vivendi Universal vállalat áttekinthetetlen könyvelésével és csillagászati összegű díjazásaival hívta fel magára a figyelmet. A Marconi botrányai Nagy- Britanniában borzolták a kedélyeket. Az ír Elan befektetői szintén a „kreatív könyvelés” megoldásaitól szenvedtek. A német Deutsche Telekom tartozásaival hívta fel magára a figyelmet. A svéd ABB vállalat „arany ejtőernyője”⁵⁴ szintén magára irányította a figyelmet. Kétes dicsőség, hogy az olasz Parmalat botránya világszerte az egyik leginkább elhíresült európai vállalati botrányvá vált.⁵⁵ A holland Royal Ahold 2001- 2002-ben 500 millió dollárral értékelte felül a bevételeit.⁵⁶

⁵³ Soltenberg i.m. 459.

⁵⁴ A „golden parachute”, azaz „arany ejtőernyő” olyan klauzula a vezető tisztségviselő szerződésében, amely biztosítja számára, hogy ha vállaltszerzés esetében megszűnne a jogviszonya, csillagászati összegű juttatásra tarthat számot.

⁵⁵ Soltenberg i.m. 459.

⁵⁶ Elías Mossos i.m. 9.

Az felelős vállalatirányítás kérdései tehát az Európai Unióban is központi szerephez jutottak, noha részletes áttekintésükre most nincs lehetőség. A szabályozás történetének alakulását és irányait viszont feltétlenül érdemes felidézni, mert megmutatják, hogy –noha eltérő szemlélettel, eltérő megoldásokkal– de hasonló kérdésekre keresik a választ Európában is, mint az Egyesült Államokban.

Az vállalatirányítás európai jogi szabályozásának első –egyelőre tagállami szintű– lépései a spanyol, illetve a német, később a francia és az olasz jogszabályok voltak. Ezeknek azonban közös jellemzője volt az önkéntesség elve, vagyis a vállalatok több adatról is nyilatkozhattak a beszámolóikban, illetőleg ha nem tették megmagyarázhatták ennek miértjét. Érdekes, hogy az üzleti titkok európai hazájában, Svájcban, a tőzsde szintén előírta a vállalatoknak, hogy nyilatkozzanak a vezetői díjazás, a vállalttulajdonlás és a könyvvizsgálati költségek kérdésében, avagy nyilatkozzanak arról, hogy ezt miért nem teszik.⁵⁷

A megoldás kissé esetlen, de tulajdonképpen egybevág azzal a felfogással ahogyan az európaiak többsége a vállalati szféra csalásaihoz viszonyul. Amerikában az ilyen csalárd ügyletek jóval nagyobb felháborodást váltanak ki (gondoljunk csak például az Enron botrány által kiváltott média őrületre). Európában egyébiránt a Bizottság működési körében sem ismeretlenek a csalások, gondoljunk csak 1999. március 16-ára, amikor is a Bizottság kollektíven, testületileg mondott le, miután egy független szakértői bizottság csalárd ügyletekre bukkant.⁵⁸

Az eltérő nézőpontból részben tehát az is következik, hogy az Európai Unió ugyanazokra a problémákra eltérő megoldásokat alkalmazott, mint az Egyesült Államok. Ez a körülmény a multinacionális vállalatok számára problematikus, hiszen üzleti tevékenységet bonyolítanak Amerikában, Európában és a világ más részein is. A SOX törvény szigorú rendelkezéseinek extraterritoriális hatálya azonban sokukat arra készteti, hogy átgondolják van-e értelme jegyeztetni magukat az amerikai értéktőzsdéken.⁵⁹

Az Európai Unió a szabályozás első lépéseit 2001-ben tette egy szakértői testület (High Level Group of Company Law Experts) létrehozásával. A testület arra kereste a választ, hogy az EU-nak milyen szabályozási irányvonalat kell követnie a vállalatirányítás területén.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Elías Mossos i.m. 10.; Soltenberg i.m. 459.

A High Level Group záró jelentésében 2002-ben úgy foglalt állást, hogy a jogi szabályozás arculata tagállamonként nagymértékben eltérő és lépéseket kell tenni az egységes értékpiaci viszonyok és vállalatirányítási normák, standardok, valamint az egységes gyakorlat felé. Mindazonáltal nem az irányelvekkel történő szabályozásra tett javaslatot, hanem alapelvek és nem kötelező erejű szabályok alkotására, amelyek lehetővé teszik, hogy az EU tagállamok tanulhassanak egymás tapasztalataiból, megoldásaiból. A High Level Group ugyan javasolta egy irányelv megalkotását, amely szerint a vállalatoknak be kell számolniuk vállalatirányítási stratégiájuk kérdéseit illetően, de tagállami szintre bízva annak eldöntését, hogy az ilyen beszámolóknak mit kell tartalmazniuk. Szintén megengedően foglalt állást a tagállamok vállalatirányítási joganyagával kapcsolatban, hiszen azt javasolta az EU-nak, hogy nyissa meg a teret tagállami szinten olyan szabályozás megvalósítására, amelyet a vállalatok vagy kötelesek betartani, vagy kötelesek nyilatkozni arról, hogy üzleti gyakorlatuk miért tér el attól.⁶⁰

Erre a jelentésre épült az európai vállalatirányítási reform következő jelentős állomása a 2003 májusában meghirdetett akcióterv (Modernizing Law and Enhancing Corporate Governance in the European Union- a Plan to Move Forward). Az akcióterv célja az volt, hogy az EU tagországokban létrejöjjön a közös nézőpont a vállalatirányítás legfontosabb kérdéseit illetően.

Az ebben foglalt célokat az EU irányelvek és ajánlások formájában kívánta elérni. Az akciótervben megjelölt legfontosabb célok a vállalatirányítás globális szinten is legaktuálisabb kérdéseit érintették.

a) Ezek közé tartozott annak felvetése, hogy az éves beszámolók tartalmazzanak vállalatirányítási jelentést is. b) A vállalati botrányok tanulságaival kapcsolatban felmerült az igazgatósági tagok kollektív felelősségének kérdése mind a pénzügyi és nem pénzügyi jelentésekért. c) A befektetőket érintő egyik legfontosabb célkitűzés volt fejleszteni a részvényesi jogok gyakorlásának jogi kereteit különös tekintettel annak országhatárokon átívelő gyakorlatára. d) Ezen kívül az akcióterv célul tűzte ki egy ajánlás kidolgozását a független (independent) és a társasággal munkaviszonyban nem álló (non executive) igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok szerepének növeléséről. e) Természetesen nem maradhatott el az egyik legaktuálisabb célkitűzés, az igazgatósági tagok javadalmazásának témája

⁶⁰ Elias Mossos i.m. 9.; Lásd még Report of the High Level Group of Company Experts on a Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe

sem. Az akcióterv célul tűzte ki, hogy ajánlás szülessen a kérdésben, hogy a tagállamok mielőbb kidolgozassák az igazgatósági tagok javadalmazásának szabályait, ezzel nyújtva hitelesebb képet a befektetők számára. f) Szükségesnek mutatkozott továbbá egy „*Corporate Governance Forum*” létrehozása is, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a tagállamok tapasztalatot cserélhessenek és egyeztessenek jogi szabályozásukat és gyakorlatukat érintő kérdésekben.⁶¹

Az EU felelős vállalatirányítást érintő kérdésekben számos ajánlást és irányelvet alkotott –az akciótervvel összhangban az ott vázolt kérdéskörökben.

Az igazgatóságot érintő EU jogi szabályozás körében ki kell emelni a Bizottság ajánlását *az igazgatósági tagok díjazásáról*.⁶² Az igazgatósági tagok díjazásának témája a vállalati botrányok központi kérdésköreinek egyike. Az ajánlás szerint a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a nyilvánosan működő társaságok közvétegyék a díjazási módszereiket és annak szempontjait, hogy a részvényesek megismerhessék és ellenőrizhessék az igazgatósági tagok díjazásának mértékét, illetve azt, hogy a díjazást milyen jogcímen és formában kapják.

A Bizottság *a jegyzett társaságok nem ügyvezető igazgatói, illetve felügyelő bizottsági tagjainak szerepéről* szóló –nem kötelező erejű– ajánlásában⁶³ szintén egy –a vállalati botrányokban– kiemelt jelentőségű kérdés tekintetében hívta fel a tagállamok figyelmét.

A beszámolók és a könyvvizsgálat kérdéseit illetően ki kell emelni a Bizottság rendeletét *a nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról*.⁶⁴ Az Európai Parlament és a Tanács *transzparenciáról* szóló irányelve a pénzügyi beszámolókkal és a nagy értékpapír állományok megvásárlásáról, illetve értékesítésével együtt járó tájékoztatási

⁶¹ Mohai György: Felelős Vállalatirányítás- Divat, vagy a piacok megmentője? in BÉT elemzések 2003, november 25. Forrás: http://www.bet.hu/data/cms76972/Felelos_vallalatiranyitas.pdf (utoljára megtekintve 2008. június 27.)

⁶² A Bizottság 2004/913/EK ajánlása egy megfelelő rendszer előmozdításáról a jegyzett társaságok igazgatóinak díjazásához (2004. december 14.)

⁶³ A Bizottság 2005/162/EK ajánlása a jegyzett társaságok nem ügyvezető igazgatói, illetve felügyelő bizottsági tagjai szerepéről és az igazgatóság (felügyelő bizottság) által létrehozott bizottságokról (2005. február 15.)

⁶⁴ A Bizottság 1725/2003/EK rendelete az 1606/2002/EK európai parlamenti és tanácsi rendelettel összhangban egyes nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról (2003. szeptember 29.)

kötelezettségről szól.⁶⁵A számvitelről és könyvvizsgálatról szóló társasági jogi alapelv a könyvvizsgálók feladatait tisztázza; a felelős vállalatirányítás szempontjából kulcsfontosságú 41. cikkének rendelkezése alapján pedig minden közérdeklődésre számot tartó jogalanynak rendelkeznie kell audit bizottsággal.⁶⁶

A részvényesek jogai szempontjából kiemelkedően jelentős a *nyilvános vételi ajánlatról* szóló (takover) irányelv, amely a kisebbségi jogok védelme szempontjából is kulcsfontosságú.⁶⁷ Az *egyes részvényesi jogok gyakorlásáról* szóló irányelv az információszerzést és a szavazást könnyíti meg a részvényesek számára.⁶⁸

Magyarországon a Budapesti Értéktőzsde 2002-ben kezdte meg a nyilvánosan működő vállalatok számára a *Felelős Vállalatirányítási Ajánlások* kidolgozását, amelyet a BÉT igazgatósága 2003. december 8-án fogadott el. A javaslatok kidolgozásánál figyelembe vették a nemzetközi viszonylatban leggyakrabban alkalmazott elveket, de a magyarországi tapasztalatokat és a hazai piac jellemzőit is. Az ajánlások javaslatokat foglalnak magukba, amelyek a követendő gyakorlathoz való igazodást célozzák, mindazonáltal betartásuk nem kötelező. A BÉT szabályzata csak azt követeli meg, hogy a jegyzett vállalatok nyilatkozatot tegyenek közzé, amelyben tájékoztatást adnak irányítási gyakorlatukról, illetve saját gyakorlatukat összevetik az ajánlásokban foglaltakkal, illetve szükség esetén megindokolják miért térnek el azoktól.

2004. március 30-ig a tőzsdei kibocsátók önkéntesen nyilatkozhattak arról, hogy az ajánlásokat megismerték, valamint hogy azokkal alapvetően egyetértenek és a társaság igazgatósága azok betartására törekszik. 2004 első felében került átvezetésre a BÉT szabályzatában, hogy a feltáró nyilatkozatot –amelyben a kibocsátó nyilatkozik az ajánlásban szereplő pontokról– a „*Részvények A*”

⁶⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/109/EK irányelve a szabályozott piacra bevezetett értékpapírok kibocsátóival kapcsolatos információkra vonatkozó átláthatósági követelmények harmonizációjáról és 2001/34/EK irányelv módosításáról

⁶⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2006/43/EK irányelve az éves és összevont (konszolidált) éves beszámolók jog szerinti könyvvizsgálatról, a 78/660/EGK és a 83/349/EGK tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 84/253/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről (2006. május 17.)

⁶⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/25/EK irányelve a nyilvános vételi ajánlatról (2004. április 21.)

⁶⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2007/36/EK irányelve az egyes részvényesi jogok gyakorlásáról a tőzsdén jegyzett társaságokban (2007. július 11.)

kategóriás kibocsátóknak a 2004-es üzleti évüket követő 120 napon belül kell megtenniük, míg a „*Részvények B*” kategóriás kibocsátóknak a 2005-ös üzleti évüket követő 120 napon belül, majd ezt követően minden üzleti évet követő 120 napon belül.

Az ajánlások tartalma részint a korábban ismertetésre került európai szabályozás témaköreit érinti, kiemelt jelentőséget tulajdonítva az igazgatóság és a felügyelő bizottság hatásköri kérdéseinek, valamint a transzparencia és az áttekinthetőség kérdésének. A felelős vállalatirányítási ajánlások szerkezete hármas tagolású –három oszlopban történik. Az első oszlop tartalmazza magát az ajánlást. A második oszlop az annak alapjául szolgáló jogszabályi hivatkozásokat. A harmadik az ajánlásokhoz fűzött magyarázatokat és részletesebb javaslatokat tartalmazza.

A BÉT ajánlásai a Sarbanes- Oxley Act és az európai szabályozás tárgyköreit érintik, mint a –már korábban szóba került– igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok függetlenségének a kérdése, az audit bizottságok szükségessége, a belső kontroll kialakításának tárgyköre. A szabályozás jellege az európai megoldásokkal mutat hasonlóságot, példának okáért a szankciók elmaradása, illetve az ajánlások be nem tartásával járó –csupán– indoklási kötelezettség.⁶⁹

Világosan látható tehát, hogy az amerikai (Sarbanes- Oxley Act) és európai (ajánlások, irányelvek) szabályozás megoldásai –noha tartalmukat tekintve eltérhetnek és el is térnek– nem a szabályozás irányában és tárgyköreiben, hanem a hozzáállásban és karakterükben mutatják a legnagyobb különbségeket. A Sarbanes- Oxley Act látványos szigora, súlyos szankciói és –minden amerikai tőzsdén jegyzett vállalatra– kötelező rendelkezései más nézőpontot feltételeznek, mint az európai szabályozás türelmesebb –de mondjuk ki: lassabb és körülményesebb– rendelkezései. A Sarbanes- Oxley Act viszonylatában felmerülő számos –alapos és alaptalan– kritika és ellenérv mellett érdemes azt is megegyezni, hogy annak gyors hatálybalépése, határozottsága és szigora talán visszaad valamit a jog –üzleti erőterben igencsak megfogyatkozott– étoszából. És a mindenható vállalati menedzsmentek és gátlástalanul manipulált beszámolók világában ezt nem szabad lebecsülnünk.

⁶⁹ Lásd a Budapesti Értéktőzsde Részvénytársaság Felelős Vállalatirányítási ajánlásait. Budapest, 2004.

KISS TIBOR

egyetemi tanársegéd
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A SZERZŐI JOGI SZANKCIÓRENDSZER FOGYASZTÓVÉDELMI ASPEKTUSBÓL

I. A fogyasztóvédelem és a szerzői jog összefüggései

A fogyasztóvédelem napjainkban meglehetősen felkapott és divatos témává vált mind a jogirodalom,¹ mind a jogalkotás és jogalkalmazás területén. Ez a folyamat a Fogyasztóvédelmi törvény² megalkotásával kezdődött, illetve folytatódott a Ptk. fogyasztóvédelmi célzatú, európai uniós jogközelítésnek eleget tevő módosításaival,³ legutóbbi eredménye a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (a továbbiakban: „NFH”) felállítása. Kiindulópontnak tekinthetjük azt az általános felfogást, mely szerint a különböző polgári jogi, büntetőjogi és közigazgatási jogi szabályok együttese alkotja az ún. fogyasztóvédelmi jogot, mely szabályokat a fogyasztók védelmének a szempontja foglalja magába.⁴ A fogyasztóvédelem tehát interdiszciplináris terület,⁵ amelynek a kialakulásában a tömegtermelés kialakulása és a kereskedelmi ügyeletek tömegessé válása játszott fontos szerepet, s mely folyamat azzal a következménnyel járt, hogy a gazdasági erőegyensúly felborult a

¹ Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog, Complex, Budapest (2007).

² A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV törvény.

³ Lásd különösen a Ptk. 2002. évi XXXVI. törvénnyel való módosítását a hibás teljesítést érintően, az Európai Tanács 85/577/EGK irányelve az üzlethelyiségen kívül kötött szerződések tekintetében a fogyasztók védelméről, valamint a Tanácsnak a fogyasztóval kötött szerződések tisztességtelen szerződési feltételeiről szóló 93/13/EGK irányelvét, illetőleg az Európai Parlament és a Tanácsnak a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK irányelvét.

⁴ Lamm Vanda – Peschka Vilmos (szerk.): Jogi lexikon, KJK-KERSZÖV, Budapest (1999) 211.

⁵ Tattay Levente: Közvetlen fogyasztóvédelmi előírások a szellemi alkotások jogában, Jogtudományi Közlöny, 2005/6. 295.

fogyasztó és a másik szerződő fél, a nem ritkán multinacionális óriásvállalat formájában fellépő, tipikusan erőfölényben lévő fél között.

A fogyasztó fogalmának meghatározásai is – még, ha csak közvetetten is – visszatükrözik a fogyasztók azon kiszolgáltatott helyzetét, mely miatt külön jogi eszközökkel is védeni kell ezen személyeket. A fogyasztóvédelmi törvény szerint fogyasztónak az a személy minősül, aki – gazdasági vagy szakmai tevékenységkörén kívül – árut vesz, rendel, kap, használ, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, továbbá aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje.⁶ A Ptk. fogalomrendszerében a fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenységkörén kívül eső célból szerződést kötő személy.⁷ A gazdasági reklámtevékenységről szóló törvény szerint fogyasztónak minősül minden olyan természetes és jogi személy, valamint jogi személyiség nélküli gazdasági társaság, aki felé a reklám irányul.⁸ A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény alapján a fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolása tilalmának körében fogyasztónak minősül a megrendelő, a vevő és a felhasználó.⁹ A definíciókból egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a jogszabályok azon személyeket helyezik szabályozásuk központjába és azokat kívánják védelemben részesíteni, akik mind anyagilag, mind szakmai felkészültség tekintetében nem egyenrangú partnerei a velük szemben álló, jelentős piaci részesedéssel rendelkező vállalkozásoknak.¹⁰

A különböző jogszabályok különböző eszközökkel igyekeznek védelmet nyújtani az egyre kiszolgáltatottabb helyzetben lévő fogyasztók számára, a jogvédelemben elsődleges szerep jut a magánjognak.¹¹ A magánjog fogyasztóvédelemmel összefüggő rendelkezéseit a klasszikus felosztás szerint három csoportba lehet rendezni, így elkülöníthetők (i) a kifejezetten fogyasztóvédelmi célzatú jogi előírások, mint például a tisztességtelen szerződések kikötésének tilalma, a fogyasztók megtévesztésének tilalma, illetőleg a termékfelelősségi szabályok, másrészt (ii) a minőségvédelem polgári jogi

⁶ 1997. évi CLV. törvény 2. § e) pont.

⁷ 1959. évi IV. törvény 685. § d) pont.

⁸ 1997. évi CLV. törvény 2. § g) pont.

⁹ 1996. évi CLVII. törvény 8. § (1) bek.

¹⁰ Szellemi alkotások a fogyasztóvédelemben (2003/1. - Mozgástér), Cégvezetés XI. évfolyam 1. szám, 6.

¹¹ A súlyosabb jogsértések esetén figyelembe vehetők büntetőjogi eszközök is, mint például a fogyasztó megtévesztése elnevezésű tényállás (Btk. 296/A. §).

intézményei, melyek között a szavatossági, jótállási szabályokat és a minőség meghatározásával, tanúsításával kapcsolatos szerződéses kikötéseket lehet említeni, végül (iii) a polgári jogi reparációs igényeket, mint például a kártérítést, illetőleg az érvénytelenség jogkövetkezményeit.¹²

A fogyasztóvédelem kérdésköre kapcsolatba hozható a szellemi alkotások jogával is, hiszen a különböző oltalmi formák által védett alkotások szellemi értékeket hordoznak, vagyoni értékű információkat tartalmaznak, mely információk pontossága alapvető követelmény, az azokkal történő visszaélés alkalmas lehet a fogyasztók megtévesztésére.¹³ A kapcsolódás a szellemi alkotások és a fogyasztóvédelem között természetesen jóval szorosabb az iparjogvédelem, különösen a védjegyjog és az árujelzők joga területén, melyek kapcsán a jogszabályok kifejezetten rendelkeznek több aspektusból is a megtévesztés tilalmáról, illetőleg annak következményeiről.¹⁴ A kapcsolat a fogyasztóvédelem és a szerzői jog között is kimutatható, még ha nem is olyan szerves ez a kapcsolat, mint a védjegyjogban. A szerzői jog körében a kérdés úgy vetődik fel, hogy ki tekinthető azon kiszolgáltatott helyzetben lévő félnek a különböző, szerzői művekhez kapcsolódó jogviszonyokban, aki fogyasztóvédelmi eszközökkel is támogatásra szorul. A kérdés úgy is megfogalmazható, hogy szerzői jogi értelemben ki tekinthető „fogyasztónak”. A másik ehhez kapcsolódó kérdés pedig az, hogy a szerzői jogi értelemben vett „fogyasztóval” szemben milyen speciális fogyasztóvédelmi eszközök alkalmazhatók, illetőleg igénybe vehetők-e speciális eszközök. Ezen kérdésekre a válasz az alábbiak szerint adható meg.

¹² Fazekas: i.m. 25-26.

¹³ Tattay: i.m. 296.

¹⁴ A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 3. § (1) bekezdés b) pont, 19. § (4) bekezdés, 23. § (2) bekezdés, 35. § (1) bekezdés b) pont, 96. § (3) bekezdés a) pont.

II. A kiszolgáltatott helyzetben lévő alanyok a szerzői jogi jogviszonyokban

Amennyiben áttekintjük a szellemi alkotások, s így a szerzői művekhez kapcsolódó jogviszonyokat,¹⁵ azt az elsődleges megállapítást tehetjük, hogy a kérdés vizsgálatánál két személyi kör vizsgálandó, a szerzők és egyéb kapcsolódó jogi jogosultak, másrészt pedig a felhasználók. Az Sztj. preambuluma arra utal, hogy a jogalkotó a törvényi szabályozással egyensúlyt kíván teremteni és fenntartani a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széleskörű közönség érdekei között, figyelemmel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is. Ez a célkitűzés, azaz az egyensúlyteremtés azonban nem minden esetben valósul meg. A kiszolgáltatottabb helyzetbe, azaz a fentiek szerinti értelemben vett „fogyasztói” pozícióba kerülhetnek mind a szerzők, mind pedig a felhasználók.

II/1. A szerzők „fogyasztói” szerepben

A szerzők kiszolgáltatott helyzete, „fogyasztói” minősége a szerzői művek létrehozására irányuló jogviszonyokban jelenik meg először. Egy jövőben megalkotandó műre vonatkozó kiadói szerződés esetén a szerző az, aki szemben áll valamely nagyobb szervezettel, a kiadóval, vagy más típusú szerződések esetén színházzal, filmelőállító multinacionális vállalattal, mely utóbbiak az igényüket jelentős mértékben rá tudják kényszeríteni a kiszolgáltatottabb helyzetben lévő szerzőkre. A jogi védelmet biztosító ún. alapjogviszonyok, mint abszolút szerkezetű és negatív tartalmú jogviszonyok kapcsán a szerzők és egyéb kapcsolódó jogi jogosultak ugyancsak kiszolgáltatott helyzetbe kerülhetnek az egyébként tűrési, tartózkodási kötelezettséggel terhelt minden kívülállóval szemben. Ez utóbbiak alatt a felhasználók széles körét – akár a teljes fogyasztói társadalmat is – kell érteni, melynek alapvető igénye mutatkozik arra, hogy az egyes szerzői jogi védelem alatt álló alkotásokat a lehető legszélesebb körben és a legegyszerűbb módon, a szerzői és egyéb jogosultak engedélye nélkül és díjfizetés

¹⁵ A szellemi alkotások jogviszonyainak jellemzőire nézve lásd Csécsy György: A szellemi alkotások joga, Novotni, Miskolc (2007) 20-22.

mellőzésével felhasználják. A szerzők ebben az esetben törvényi védelemre szorulnak jogaik megóvása érdekében. A felhasználás jogviszonyait illetően, azaz a már létrehozott szerzői alkotások és rokonjogi teljesítmények széleskörű társadalmi felhasználásának megvalósítására kötött szerződések kapcsán ugyancsak felmerül a szerzők kiszolgáltatottabb szerepe a multinacionális kiadóvállalatokkal, filmelőállítókkal, hangfelvétel-előállítókkal, vagy akár szoftveróriásokkal, adatbázis-előállítókkal szemben. Szükségesnek mutatkozik olyan szabályok megalkotása, amelyek enyhíteni igyekeznek a szerzők és egyéb rokonjogi jogosultak kiszolgáltatott helyzetén, megfelelő eszközöket biztosítva számukra az egyenlőtlen felek küzdelmében.

II/2. A felhasználók „fogyasztói” szerepben

Nemcsak a szerzők és egyéb rokonjogi jogosultak, hanem adott esetben a felhasználók is kerülhetnek olyan helyzetbe, melyben a velük szerződő, velük jogviszonyban álló másik félhez képest helyzetük kiszolgáltatott, pozíciójuk gyengébb a tipikusan gazdaságilag erősebb pozícióban lévő féllel szemben. Ilyen eset lehet az, amikor a szerzői művek és rokonjogi teljesítmények felhasználására irányuló folyamatban kerülnek hátrányos pozícióba annak következtében, hogy az adott művekhez és egyéb teljesítményekhez csak olyan feltételek mellett és olyan díjak fizetése ellenében tudnak hozzájutni, melyek tekintetében a szerződési feltételek kidolgozásában nem lehet szerepük. E körben lehet megemlíteni a közös jogkezelő szervezetek által rögzített és a miniszteri jóváhagyást követően a Magyar Közlönyben megjelenő jogdíjközleményekben meghatározott jogdíjakat, valamint azt az esetet is, amikor a kiadók és valamely szomszédos jogi jogosultak az adott szerzői művek műpéldányát kereskedelmi forgalomban az általuk egyoldalúan meghatározott áron értékesítik, szerzői jogi terminológiával terjesztik, mint többszörözött termékeket. Ugyancsak ez mondható el az ún. üres kazetta díjak,¹⁶ valamint a reprográfiára szolgáló készülékek gyártói által fizetendő díjak vonatkozásában is.¹⁷

A létesítés jogviszonyai tekintetében ritkábban fordul elő az az eset, hogy a szerzővel szerződő fél kerül kiszolgáltatott helyzetbe a szerzővel szemben. Ez legfeljebb abban az esetben merülhetne fel, ha

¹⁶ Sztj. 21. § (1) bekezdés.

¹⁷ Sztj. 21. § (4)-(6) bekezdés.

egy olyan sikeres szerző kívánna kiadói, megfilmesítési, stb. szerződést kötni, mely szerző műveinek óriási példányszámban való értékesítése előre garantálható. Ilyen esetben a szerző valószínűleg „diktálhatja” a feltételeket a szerződő partnerének, de a szerzővel szerződő fél helyzete ebben az esetben nem tekinthető kiszolgáltatottnak, hiszen számára ez mindig gazdaságilag is eredményt ígérő szerződést jelent, s nem ritkán a különböző kiadók és egyéb szervezetek „versengenek” is a szerzőkért. Ebben az esetben tehát a szerzőkkel vagy egyéb rokonjogi teljesítmények jogosultjaival szerződő felek nincsenek kiszolgáltatott, „fogyasztói” szerepben.

III. A „fogyasztók” védelmében igénybe vehető eszközök

Azt követően, hogy a fentiekben bemutatuk, hogy mind a szerzők (és elsősorban ők), mind a felhasználók kerülhetnek „fogyasztói” szerepbe fontos annak is a kimutatása, hogy milyen eszközök vehetők igénybe a szerzői jogi értelemben vett „fogyasztói” érdekek védelmére. Figyelemmel arra, hogy a fogyasztói pozíció szerződéses jogviszonyokban jelenik meg, a szerzői jogi felhasználási szerződésekre, illetőleg a szerzői művek létrehozására irányadó szerződésekre is mondhatjuk azt, hogy azok szerzői jogi értelemben vett fogyasztói szerződések.¹⁸ Az ilyen értelemben vett „fogyasztói szerződés” tehát egy kiszolgáltatott helyzetben lévő személynek a szerződése a gazdaságilag erősebb féllel. Mint a szerződéses jogviszonyokra általánosságban, ezen szerződésekre is alkalmazást nyerhetnek a polgári jogi eszközök, így a kártérítési, szavatossági igények, illetőleg az érvénytelenség jogkövetkezményei. Amennyiben pedig az egyes műpéldányok, illetőleg anyagi hordozón megjelenő rokonjogi teljesítmények kereskedelmi forgalomban való értékesítése történik, úgy a fogyasztóvédelmi törvény általános rendelkezései is érvényesülnek. Ezen esetekben tehát a jogkövetkezmények alkalmazásának nincsenek specialitásai szerzői jogi szempontból sem.

Lényeges azonban rámutatni arra, hogy vannak olyan eszközök, amelyek a szerzői jogi értelemben vett „fogyasztó” érdekeinek védelmét szolgálják, s melyeket speciális tárgyú jogszabályok rögzítenek. E körben

¹⁸ A fogyasztói szerződés fogalmát a Ptk. 685. § e) pontja akként definiálja, hogy az a szerződés, amely a fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti.

a kifejezetten szerzői jogi tárgyú jogszabályok jöhetnek szóba. Amennyiben áttekintjük ezeket a jogszabályokat, akkor egyértelműen levonhatjuk belőlük azt a következtetést, hogy közvetlen fogyasztóvédelmi célzatú rendelkezések ezekben nem találhatók, csak ún. közvetett fogyasztóvédelmi cézzal bíró előírásokat tartalmaznak.¹⁹ Ezeket a közvetett fogyasztóvédelmi célzatú szerzői jogi szabályokat – melyek mind a szerzők és egyéb kapcsolódó jogi jogosultak, mind a felhasználók érdekeit védik – az alábbiak szerinti csoportosításban mutatjuk be:

III/1. A szerzők és kapcsolódó jogi jogosultak, mint „fogyasztók” érdekeit védő közvetetten fogyasztóvédelmi célzatú szerzői jogi rendelkezések

Az Szjt. számtalan olyan rendelkezést tartalmaz, amely közvetetten azt kívánja biztosítani, hogy a szerzők a kiszolgáltatott helyzetükben megfelelő jogi eszközöket vehessenek igénybe, adekvát eszközökkel léphessenek fel jogaik védelme érdekében. Az Szjt. e körbe sorolható rendelkezései négy csoportba rendezhetők.

III/1/1. A szerzők és kapcsolódó jogi jogosultak jogait biztosító szabályok

Alapvetően a kiszolgáltatott helyzetben lévő szerzők jogait védik azok a szerzői jogi törvénybeli rendelkezések, amelyek biztosítják a szerzők számára a személyhez fűződő, illetve a vagyoni jogaikat. A személyhez fűződő jogok körében a szerzők elidegeníthetetlen és időben korlátlanul érvényesülő jogai, így a mű nyilvánosságra hozatalához fűződő jog,²⁰ illetőleg a visszavonás joga,²¹ a mű integritásához fűződő jog,²² illetőleg és különös tekintettel a név feltüntetéséhez fűződő jog említendő. A név feltüntetéséhez fűződő jognak azért van különös jelentősége, mert ennek akár a hagyományos fogyasztóvédelmi jogi értelemben vett szerepe is van, hiszen a fogyasztók számára is fontos az, hogy ne megtévesztő módon kerüljenek tájékoztatásra az adott mű, vagy rokonjogi teljesítmény szerzőjéről, illetőleg jogosultjáról,²³ ugyanis egy

¹⁹ Tattay i.m. 296.

²⁰ Szjt. 10. §.

²¹ Szjt. 11. §.

²² Szjt. 13. §.

²³ Összhangban az 1997. évi CLV. törvény 8. §-ában rögzített tájékoztatáshoz való joggal.

jól ismert szerző nevének lehet jelentős árfelhajtó hatása is, ezért nem mindegy, hogy egy adott művet ténylegesen annak a szerzőnek a neve alatt árusítanak, aki azt valójában létrehozta.²⁴ Ez esetben persze a szabályozás célja és jellege folytán nemcsak a szerző, hanem éppen a vele szemben álló felhasználói közönség is védelemben részesül, az ő „fogyasztói” jogai is előtérbe kerülnek.

A névfeltüntetéshez való jog nemcsak a szerzőket, hanem a szomszédos jogi jogosultakat is megilleti, így az előadóművészeket is megilleti az a személyhez fűződő jog, hogy a nevüket (a felhasználás jellegétől függően), ahhoz igazodó módon – feltüntessék, illetőleg az előadóművészek együttese esetében pedig ez a jog az együttes, valamint az együttes vezetője és a főbb közreműködők nevének feltüntetésére terjed ki.²⁵ A hangfelvétel előállítóját is megilleti az a jog, hogy a nevét a hangfelvétel másolatain feltüntessék,²⁶ illetve a rádió- és televízió-szervezeteknek, illetőleg a saját műsort vezeték útján nyilvánosságához közvetítőket is megilleti az a jog, hogy nevüket feltüntessék.²⁷ Ugyancsak e körben említhető az is, hogy a tervezőnek joga van meghatározni, hogy az épületen, vagy a műszaki létesítményen a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel,²⁸ illetve hogy a szerző nevét abban az esetben fel kell tüntetni a látképen is, ha azon egy meghatározott képzőművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari termelőművészeti alkotás, vagy műszaki létesítmény bemutatása szerepel, továbbá az ilyen alkotások tudományos ismeretterjesztő előadás, illetőleg iskolai oktatás céljára történő felhasználásakor is meg kell jelölni a szerzőt.²⁹ Az építészeti vagy műszaki alkotás tervének változatlan újrafelhasználása esetén az eredeti terv szerzőjét is fel kell tüntetni,³⁰ illetőleg a mű kiállítása esetén a szerző nevét fel kell tüntetni.³¹

A szerzőt megillető vagyoni jogok körébe a szerzőt megillető kizárólagos engedélyezési jog, illetve az ehhez kapcsolódó díjigény sorolható.³² Ugyanez mondható el az egyes szomszédos jogi

²⁴ Szellemi alkotások a fogyasztóvédelemben, Cégvezetés XI. évfolyam 1. szám, 2.

²⁵ Sztj. 75. § (1) bek.

²⁶ Sztj. 79. §.

²⁷ Sztj. 81. §.

²⁸ Sztj. 67. § (2) bek.

²⁹ Sztj. 67. § (3) bek.

³⁰ Sztj. 67. § (4) bek.

³¹ Sztj. 69. § (3) bek.

³² Sztj. 16. §.

jogosultakat megillető, a törvényben külön rögzített kizárólagos felhasználás engedélyezési jogára,³³ valamint az adatbázis előállítóinak a kímásoláshoz és az újrahasznosításhoz fűződő kizárólagos jogára.³⁴

III/1/2. A közös jogkezelő egyesületek működése

Az előző pontban említett, a szerzőket illetőleg kapcsolódó jogi jogosultakat megillető, személyhez fűződő és vagyoni jogok érvényesítésére a különböző alkotásokhoz fűződő jogok közös kezelésére létrehozott egyesületek határozzák meg az egyes felhasználási módok tekintetében a jogdíjakat és a felhasználás egyéb feltételeit.³⁵ Ezen szervezetek érdekérvényesítő képessége a szerzői díjak önálló jogosultkénti igényérvényesítésére vonatkozó jogán alapszik. A közös jogkezelő szervezetek erős pozíciójára utal az, hogy a díjszabásban előírhatják a felhasználásra való jogosítás feltételeként, hogy a felhasználók fizessék meg a díjszabás szerinti díjat, illetve, hogy szolgáltatassanak adatot a felhasznált művekről, illetőleg szomszédos jogi teljesítményekről.³⁶

III/1/3. A felhasználási szerződésekre vonatkozó rendelkezések

Az Sztj.- nek a felhasználási szerződésekre vonatkozó rendelkezései között számtalan olyan szabály szerepel, amely kifejezetten a szerzők érdekeit szolgálja, a velük szemben álló, velük szerződő féllel szembeni igényeik érvényesítésére ad lehetőséget. Ezek, a szerzők érdekeit szolgáló rendelkezések közvetve hivatottak szolgálni a szerzők érdekeit, mégis hatékony védelmet nyújtva. Ezek a rendelkezések az alábbiak:

³³ Sztj. 73. § (1) bek., 76. § (1) bek., 80. § (1) bek. és 82. § (1) bek.

³⁴ Sztj. 84/A. § (1) bek.

³⁵ Sztj. 90. § (1) bek.

³⁶ Sztj. 92. § (5) bek.

- Ha a felhasználási szerződés tartalma nem állapítható meg egyértelműen, a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni.³⁷
- Ha a szerződés nem jelöli meg azokat a felhasználási módokat, amelyekre az engedély vonatkozik, illetve nem határozza meg a felhasználás megengedett mértékét, az engedély a szerződés céljának megvalósításához elengedhetetlenül szükséges felhasználási módra és mértékre korlátozódik.³⁸
- Semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amellyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt.³⁹
- A szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényesen nem adható.⁴⁰
- A felhasználási szerződést – törvényben meghatározott kivételektől eltekintve – írásba kell foglalni.⁴¹
- A felhasználási engedély csak kifejezett kikötés esetén terjed ki a mű átdolgozására.⁴²
- A mű többszörözésére adott engedély csak kifejezett kikötés esetén ad a felhasználónak jogot arra, hogy a művet kép- vagy hangfelvételen rögzítse, illetve, hogy azt számítógépre vagy elektronikus adathordozóra másolja.⁴³
- A mű terjesztésére adott engedély csak kifejezett kikötés esetén ad a felhasználónak jogot arra, hogy a műpéldányokat forgalomba hozatal céljából behozza az országba.⁴⁴
- A bíróság módosíthatja a felhasználási szerződést akkor, ha az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéséhez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően naggyá válik a felek szolgáltatásai közötti értékkülönbség.⁴⁵

³⁷ Szt. 42. § (3) bek.

³⁸ Szt. 43. § (5) bek.

³⁹ Szt. 44. § (1) bek.

⁴⁰ Szt. 44. § (2) bek.

⁴¹ Szt. 45. § (1) bek.

⁴² Szt. 47. § (1) bek.

⁴³ Szt. 47. § (2) bek.

⁴⁴ Szt. 47. § (3) bek.

⁴⁵ Szt. 48. §.

- A jövőben megalkotandó műre vonatkozó szerződés alapján átadott mű elfogadásáról a felhasználó a mű átadásától számított két hónapon belül köteles nyilatkozni.⁴⁶
- Meghatározott esetekben a szerző felmondhatja a kizárólagos felhasználási engedélyt tartalmazó szerződést, így például, ha a felhasználó nem kezdi meg a mű felhasználását a szerződésben meghatározott vagy ennek hiányában az adott helyzetben általában elvárható időn belül, vagy, ha a felhasználó a szerződéssel megszerzett jogait nyilvánvalóan a szerződés céljának megvalósítására alkalmatlan módon vagy nem rendeltetésszerűen gyakorolja,⁴⁷ illetve a felmondás helyett a szerző – a felhasználásért fizetendő díj arányos csökkentése mellett – megszüntetheti az engedély kizárólagosságát.⁴⁸

III/1/4. A követő jog intézménye és a járulékfizetés a védelmi idő eltelte után

Alapvetően a szerzők érdekét szolgálja a szerzői jog azon két, speciális intézménye, amely a szerzők javára fizetendő, szerzői díjigényt alapozza meg. A követőjog szerint ugyanis az eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszterhes átruházásakor szerzői díjat kell fizetni, mely díjazásról nem lehet lemondani.⁴⁹ A szerzői jogok védelmi idejének eltelte után pedig az eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszterhes átruházásakor járulékot kell fizetni.⁵⁰ A szabályozás célja az, hogy a szerzőket megfelelő díjazásban részesítse olyan helyzetekben, amikor a művek megalkotása időpontjában olcsón átruházott (eladott), viszont bizonyos idő elteltét követően sokkal magasabb értéket képviselő és az eredeti, első átruházás vételárához képest sokkal magasabb áron értékesíthető művekről van szó. A szabályozás lehetővé teszi, hogy ezen továbbértékesítésből ne csak a műalkotás átruházáskori tulajdonosa, hanem a szerző is részesedhessen a törvényi előírások alapján.⁵¹

⁴⁶ Szjt. 49. § (1) bek.

⁴⁷ Szjt. 51. § (1) bek.

⁴⁸ Szjt. 51. § (5) bek.

⁴⁹ Szjt. 70. § (1) bek.

⁵⁰ Szjt. 100. § (1) bek.

⁵¹ A követő jogot érintően lásd részletesen: Kiss Tibor: A követő jog, egy jogintézmény múltja, jelene és jövője a magyar szerzői jogban, Miskolci Jogi Szemle, 2007/1. 45-66.

III/2. A felhasználók, mint „fogyasztók” érdekeit védő közvetetten fogyasztóvédelmi célzatú szerzői jogi rendelkezések

Az Szjt. a felhasználók érdekei védelmében is tartalmaz közvetett fogyasztóvédelmi célzatú rendelkezéseket, melyek elsődleges célja az, hogy azokban az esetekben, amikor a szerzői igények érvényesítésének valamely fontos közérdekből gátat kíván szabni a közösség, ennek meglegyenek a törvényi alapjai, másrészt az indokolatlanul magas szerzői díjakkal szemben való fellépés lehetőségét is biztosítja a felhasználók számára. Ezek a szerzői jogi törvényben nevesített intézmények pedig az alábbiak:

III/2/1. A név feltüntetéshez fűződő jog

Amint arról az előzőekben részletesen szóltunk, a szerzők és a kapcsolódó jogi jogosultak névfeltüntetéshez fűződő joga a felhasználók, mint „fogyasztók” megfelelő tájékoztatáshoz való jogát is szolgálja, ezért e körben is említést kell tenni róluk.

III/2/2. A szabad felhasználás esetei

Alapvetően a felhasználók, azaz a társadalom, a közösség érdekeit szolgálják az Szjt.-nek azon rendelkezései, melyek a törvényben taxatívén meghatározott és kiterjesztően nem értelmezhető szabályok alapján lehetővé teszik azt, hogy a már nyilvánosságra hozott szerzői művek a szerzők engedélye nélkül és díj fizetése nélkül kerüljenek felhasználásra.⁵² Az Szjt. a szabad felhasználást a szomszédos jogokra is kiterjeszti,⁵³ valamint lényegében a szabad felhasználásnak megfelelő rendelkezéseket tartalmaz a törvény az adatbázisok előállítóinak jogait szabályozó részben is.⁵⁴

⁵² Szjt. 33. §, illetve a szabad felhasználás eseteit lásd Szjt. 34-41. §, valamint egyes képzőművészeti alkotások vonatkozásában az Szjt. 68. §.

⁵³ Szjt. 83. § (2) bek. első mondat.

⁵⁴ Szjt. 84/C. §.

III/2/3. A közös jogkezelő szervezetek díjmegállapításával kapcsolatos jogok

A közös jogkezelő szervezetek számára – ahogy arról fentebb szoltunk – biztosított jog az, hogy a felhasználás feltételeit, valamint, hogy a díjakat évente megállapítsák és azt a Magyar Közlönyben közzétegyék.

Ezen egyoldalú díjmegállapítással kapcsolatban, annak ellensúlyozásaként említhető az Szt. azon, felhasználókat védő rendelkezése, mely szerint a jogdíjakat a felhasználókra indokolatlan megkülönböztetés nélkül kell megállapítaniuk, illetve, hogy a felhasználás feltételeit az egyenlő bánásmód követelményeinek megfelelően kell meghatározni.⁵⁵

Az Szt. napirenden lévő módosítása a közös jogkezelő szervezetek díjmegállapításával kapcsolatosan a felhasználók számára további, közvetett fogyasztóvédelmi célzatú rendelkezéseket kíván bevezetni, így:

- a díjszabás miniszter általi jóváhagyását megelőzően a miniszter köteles lenne véleményt kérni a jelentős felhasználóktól és a felhasználók érdekképviselői szerveitől, valamint az MSZH elnökétől, illetve bizonyos esetekben az elektronikus hírközlésért felelős minisztertől,
- a díjszabás tisztességtelen általános szerződési feltételként való megtámadására nyílna lehetőség,⁵⁶ figyelemmel arra, hogy a díjszabás e tekintetben nem minősülne jogszabály által megállapítottnak, illetőleg olyannak, amelyet jogszabály előírásának megfelelően határoztak meg.⁵⁷

⁵⁵ Szt. 90. § (1) bek.

⁵⁶ A Ptk. 209/A. § (1) bek.

⁵⁷ Előterjesztés a kormány részére a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI törvény jogharmonizációs célú módosításáról, 13. § (ami az Szt. 90. § (2) bekezdését módosítaná, illetőleg egészítené ki).

IV. Konklúzió

A fentiekben kifejtettek alapján egyértelműen megállapítható az, hogy a szerzői jogi törvény is tartalmaz közvetetten fogyasztóvédelmi célzatú rendelkezéseket, melyek egyaránt alkalmasak a kiszolgáltatott helyzetben lévő szerzők, vagy adott esetben a felhasználók jogainak védelmére. Nem tartjuk azonban a kérdéskörhöz tartozónak azon szerzői jogi törvénybeli rendelkezéseket, melyek az egyes felek számára igényérvényesítési lehetőségeket biztosítanak különböző szinten, a különböző szankciók, polgári jogi jogkövetkezmények, vámjogi jogkövetkezmények alkalmazása útján, vagy jogvitában közreműködő szervek⁵⁸ igénybevétele útján, mert ezen szabályok alkalmazására illetve szervek igénybevételére már konkrét jogviták esetében van lehetőség, melyek már közvetetten sem tekinthetők fogyasztóvédelmi kötődésűnek. Az ismertetett rendelkezések azonban hatékony védelmet jelentenek a szerzők, illetőleg a felhasználók számára, s ez által a két csoport különböző érdekeinek kiegyenlítését célul tűző törvényi kívánalmaknak is megfelelnek.

⁵⁸ A Szerzői Jogi Szakértő Testület, illetve Egyeztető Testület.

KOVÁCS BÁLINT

óraadó

*Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék*

bírósági titkár

Vas Megyei Bíróság

EGY RÖVID GONDOLAT AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÓ KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGÉRŐL

I. Az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségéről

Az elmúlt években a bírói gyakorlatban és a jogirodalomban ismét a figyelem középpontjába került a „műhiba-perек” magyar bírói gyakorlata, az orvos-beteg jogviszony jogi természete és az ezzel összefüggésben felmerült nem vagyoni kár megtérítése. *Dr. Kemenes István* a Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának vezetője értékes összegzést készített az orvosi jogviszony természetéről. Kemenes szerint az orvos-beteg jogviszony jellemzően kontraktuális viszony, az orvos és beteg között az esetleges károkozást megelőzően ugyanis relatív szerkezetű, kötelmi jogviszony jön létre, melynek tartalma nem az orvosnak a károkozástól való tartózkodása, hanem éppen ellenkezőleg, az orvos kötelezettsége egy meghatározott más fél, a beteg irányában gyógyító, tevőleges magatartás kifejtése. Az orvos és beteg kapcsolata nem egyszerűsíthető le a szerződésen kívüli károkozásra, ugyanis az orvos és a beteg között létrejövő relatív szerkezetű jogviszonyt nem az orvos károkozása hozza létre. A deliktuális megközelítés azt feltételezné, hogy az orvos-beteg között a károkozó magatartás előtt nem létezett kötelmi jogviszony azt a károkozás ténye hozza létre.¹ Ebből következően az orvosi jogviszonyra irányadóak a Ptk. szerződési jogi részének általános szabályai, valamint az adekvát szerződéstípus különös részi szabályai. A jogviszonyt tartalommal tölti meg továbbá az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV törvény (a

¹ Kemenes István: Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései, Szeged (2007) 3.

továbbiakban: Eü.tv.) rendelkezései, valamint az orvosi szakmai, etikai szabályok, irányelvek, szakmai szokások, protokollok, és esetleg külön megállapodásban írt jogok és kötelezettségek.²

E rövid írás keretei között nem áll módomban az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségének feltételeit részletesen elemezni. Nem térek ki arra, hogy mikor tekinthető az orvosi tevékenység, illetve beavatkozás jogellenesnek, miként arra sem, hogy a jogellenességet mennyiben zárja ki a beteg tájékozott beleegyezése. Érdekes volna azt is vizsgálni, hogy az Eü. tv. 77. §. -ban megfogalmazott: „az ellátásban résztvevőtől elvárható gondosság” kritériuma hogyan viszonyul az „adott helyzetben általában elvárható magatartás mércéjéhez”.

A terjedelmi korlátok miatt nem foglalnék állást továbbá abban a kérdésben sem, hogy az orvosi, szakmai szabályok megsértése, a jogellenesség vagy a felróhatóság fogalomkörében értékelendő probléma-e. E rövid írás keretei között az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségének csupán egyetlen összefüggését, a kártérítés mértékét, szűkebben az összecszerűség problémakörét érintem.

II. Az „összecszerűségről” a magyar joggyakorlatban

A magyar bírói gyakorlatban az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelőssége körében a kár mértékének megállapítása, az összecszerűség meghatározása bírói mérlegelésen alapul, melynek objektív mértékét általános jelleggel megállapítani nem lehet. A bírói gyakorlat általánosságban annyit mond, hogy a nem vagyoni kárpótlás összegét úgy kell meghatározni, hogy az – az eset összes egyedi körülményét figyelembe véve és mérlegelve – alkalmas legyen arra, hogy a pénzzel nem mérhető hátrányokat másnemű, pénzbeli előnyök nyújtásával hozzávetőlegesen kiegyensúlyozza.

² Kemenes: im. 5.

Álláspontom szerint az orvosi jogviszony kifejezés helyett szerencsésebb az egészségügyi szolgáltató és az ellátást igénybevevő közötti jogviszonyról, továbbá az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségéről beszélni, figyelemmel arra, hogy az egészségügyi szolgáltató a szolgáltatást egységesen nyújtja. Az eljáró orvosok, nővérek, betegmozgatók egyaránt részt vesznek az egészségügyi szolgáltatás nyújtásában, és a szolgáltatást sem szükségszerűen „betegek” veszik igénybe. Lásd erről még: Kemenes: im. 4.

A bírói becslés korlátja a józan mértéktartás, figyelembe véve a hasonló tényállású ügyekben, azonos időszakban történt káresetek kapcsán megítélt nem vagyoni kárpótlási összegeket, törekedve a károsultak közötti indokolatlan különbségtétel elkerülésére.³ A pénzben nyújtott kárpótlásnak alkalmasnak kell lenni arra, hogy a nem vagyoni hátrányt bizonyos mértékben enyhítse, a hátrányos következmények elviselését csökkentse. Az összegszerűség körében tehát a bíróságnak legalább három viszonyrendszerben kell mérlegelnie. A károkozó és károsult viszonyában a károkozó oldalán figyelembe kell vennie a jogsértés súlyát. A károsult érdekkörben azt kell vizsgálnia, hogy hány személyiségi jog sérült meg, volt-e károsulti közrehatás, ugyanakkor figyelemmel kell lenni a károsulti oldal egyéb szubjektív körülményeire is, mint például a károsult korára, családi állására, munkaképességére, stb. Ezen primer mérlegelési szempontokon túl vizsgálnia kell az azonos időszakban történt, hasonló tényállású káresetek károsultjainak megítélt kárpótlások összegét is. Nem utolsó sorban a reparatív szempontok mellett nem hagyható figyelmen kívül a nem vagyoni kárpótlások összegszerűségének társadalmi, gazdasági hatása sem. Ez utóbbi problémakörrel kapcsolatban merül fel a kérdés, hogy vajon mennyiben szolgálhat tanulsággal a magyar joggyakorlat alakításában az Egyesült Államok jogrendszerében mutatkozó kártérítési jogi válságjelenség.

III. Az Egyesült Államok kártérítési jogának válsága a műhiba-perek kapcsán

Az Egyesült Államokban az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségének bírói gyakorlatában kialakult, „nem vagyoni kártérítésként” megítélt „kárpótlási” összegek évtizedek óta folyamatos válságban tartják az egészségügyi biztosítási piacot, ezen keresztül az orvosi munkaerőpiacot, és tág értelemben magát a kártérítési rendszert is.

A válság első hulláma az 1970-es években jelentkezett. Ekkorra csatolódtott ugyanis vissza „reflexhatásként” először az egészségügy

³ Baranya Megyei Bíróság 1. Pf. 20728/2001/3. számú ügy indokolása., Lásd még Dr. Fézer Tamás: A nem vagyoni kártérítés megítélésének új irányjai. <http://www.law.klte.hu/jati/tanszkek/polgar/tse/tse-nemvagyoni-08-09-1.pdf>

biztosítás rendszerében a bíróságok által megítélt sokszor túlzóan magas összegű nem-vagyoni kártérítések problémája. A bíróság által megítélt összegek maguk után vonták a biztosítási díjak radikális emelkedését, melynek következtében számos biztosítótársaság kivonult a piacról, más társaságok pedig egyes egészségügyi tevékenységet nem voltak hajlandók biztosítani⁴. A megítélt összegek ugyanakkor nagyban fokozták a társadalom perlekedési hajlamát, így rohamszerűen elmélyült a válság. A kialakult helyzet megoldására szövetségi szintű szabályozás mind a mai napig nem történt, ugyanakkor szinte minden állam jogalkotása foglalkozott a kérdéssel. Californiában 1975-ben fogadták el a Medical Injury Compensation Act-et (a továbbiakban: MICRA), amely a későbbiekben mintaszabályozásul szolgált más államok számára. A törvény 250.000 dollár összegben maximalta a megítélhető nem vagyoni „kárpótlás” mértékét. További fontos intézkedése volt, hogy az úgynevezett „collateral source rule” lehetőségét kizárta⁵. A MICRA bevezetését megelőzően ugyanis nem volt annak akadálya, hogy a bíróság megítélje azokat a kárelemeket is, amelyek egyébként máshonnan - elsősorban biztosításokból – megtérültek. Az új szabályozás azonban ezt kizárta.

A válság második hulláma az 1980-es években tetőzött. A MICRA és a hozzá hasonló törvényi szabályozások⁶ a biztosítási piac zavarait jöllehet tompították, azonban megoldani azt nem tudták. A kártérítési összeghatár „felső plafonjának” törvényi meghatározása ellenére a 80-as évek közepére az egészségügyi felelősségbiztosítások díja átlagosan mintegy 450%-al nőtt.⁷ Természetesen azokban az államokban, ahol alacsonyabb összegben állapították meg a törvényi maximum összegét, ez a hatás kisebb mértékben jelentkezett. A biztosítási díjak mértéktelen emelkedésének visszaszorítására 1988-ban, Californiában egy átfogó biztosítási szabályozást vezettek be (Proposition 103), amely szerint állami, hatósági jóváhagyás kell ahhoz,

⁴ Clark, Jacob: Medical Malpractice. Insurance Puppets and Tort Reform. 1-2. (<http://www.usd.edu>.)

⁵ Clark: im. 2-3.

⁶Az Egyesült Államokban jelenleg 35 államban van a MICRA-törvényhez hasonló, összegszerűségi plafont megállapító jogszabály. A megállapítható maximális kárpótlási összegek jelentős szórást mutatnak 200.000 dollártól 1,6 millió dollárig. Lásd még Kirby, M: Medical malpractice - An International Perspective of Tort System Reforms.1-5.old. <http://www.hcourt.gov.au/>

⁷Kirby, M: Medical malpractice - An International Perspective of Tort System Reforms. 1-5.old. <http://www.hcourt.gov.au/>.

ha a biztosító társaság 15%-ot meghaladó díjemelést kíván eszközölni, még akkor is, ha egyébként a biztosítási szerződés szerint erre lehetősége van⁸.

A válság harmadik hulláma 2000 óta zajlik. Egyes szerzők szerint⁹ az állami kórházak mintegy 45%-a küzd azzal a problémával, hogy a biztosítási szempontból „nagy kockázatú” osztályokon egyre kevesebb szakorvosuk van, mert az orvosok a kisebb kockázatú helyeken keresnek állást^{10,11}. Az American Medical Association közleménye szerint jelenleg azokban az államokban van kifejezett krízis-jelenség, amelyekben nincs a MICRA-hoz hasonló törvényi szabályozás, és a törvényi maximumot előíró államok közül is csak abban a hatban nincs válság, amelyik 250.000 dollárban vagy akörül állapította meg az összegszerűség felső határát.

A jelenlegi orvosi munkaerő piaci zavarokon túl Atiyah szerint az amerikai kártérítési jog is súlyos válságba került a bíróságok túlzott bőkezűsége miatt az orvosi műhibákkal kapcsolatos perekben. Atiyah szerint az amerikai tort law rendszerének válsága arra az idejétmúlt elvi tévedésére vezethető vissza, hogy a tort law rendszere mind a mai napig három tort kategóriára épül: international torts, torts of negligence és torts of strict liability. Ez a felosztás ugyanis a szándékosság meglétére és annak hiányára helyezi a hangsúlyt. Atiyah úgy véli, hogy ennek a felosztásnak csak a gondatlan (negligence) károkozásért való felelősség gondolatának kezdetleges fázisában volt jelentősége, akkor, amikor a polgári és büntető felelősségi rendszerek még nem különültek el egymástól¹². Álláspontja szerint a szándékosság és gondatlanság már nem a legfontosabb megkülönböztető jegy a károkozási formák között,

⁸ [Http://www.insurance.ca.gov/0500-about-us/0500-organization/0400-rate-regulation/prop-103.cfm](http://www.insurance.ca.gov/0500-about-us/0500-organization/0400-rate-regulation/prop-103.cfm).

⁹ Sugarman, Stephen D: Tort Reform Through damages Law Reform: An American Perspective. Sydney Law Review. Sydney (2007) 521.

¹⁰ Az American Medical Association adatai szerint a szülész-nőgyógyászok 70%-a kényszerült már helyváltoztatásra a biztosítási díjak miatt. A szülészek 7-8%-a kénytelen volt megszüntetni praxisát. Összességében, a szülész-nőgyógyászok legalább 90%-a ellen nyújtottak már be legalább 1 keresetet. Lásd: <http://www.ama-assn.org/ama/pub/legislation-advocacy/current-topics-advocacy/practice-management/medical-liability-reform.shtml>

¹¹ A 2007 és 2008. évben végzett orvostanhallgatók közel felét motiválta a szakterület választáskor a kártérítési perekből való félelem <http://www.eski.hu/hol/cikkh.cgi?id=223>.

¹² Atiyah, P.S.: American Tort Law in Crisis. In.: Oxford Journal of Legal Studies. Oxford.(1987). 286-187.

hiszen csaknem minden tort megvalósítható szándékos és gondatlan magatartásformával egyaránt. Az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelőssége, a műhiba-perek döntően gondatlan tort tényállásokon alapulnak. A műhiba-perekben megítélt hatalmas összegű nem vagyoni kártérítések pedig funkcionálisan elmosás a határát – a punitive damage alkalmazásának lehetőségén túl - a szándékos és gondatlan felelősségi eseteknek. Atiyah álláspontja szerint a tortokat a károsult érdekséremlme alapján kellene osztályozni, mint például personal injuries, property damages, economic loss, stb.), és a kártérítés mértékét, összecszerúségét ehhez kellene igazítani¹³.

IV. Összecszerúség és biztosítás a magyar joggyakorlatban

Az amerikai jogrendszer zavarait –a jog gazdasági analízisének körébe tartozó fenti gondolatmeneten keresztül – vizsgálva, nyilvánvaló, hogy a nem vagyoni kárpótlási perek ítélezési gyakorlata komoly hatással van a biztosítási-, és orvosi munkaerő-piaci folyamatokra. Egyúttal az is látszik, hogy ezek a társadalmi és gazdasági tényezők közvetlenül befolyásolják az ítélezési gyakorlatot. A kérdés az, hogy a „jog külső és belső szemlélete” között ez a szoros kölcsönhatás jelen van-e a magyar ítélezési gyakorlatban? A magyar jogrendszerben a bíróságok által megítélt nem vagyoni kárpótlások összege ez idáig nem fejtett ki olyan társadalmi, gazdasági hatást, amely biztosítási vagy komoly munkaerő-piaci válságot okozott volna. A „műhiba-perek” összecszerúségi gyakorlata maximum az egészségügyi szolgáltató működésére lehet hatással. Az Eü. tv. 108.§ (2) bekezdése, valamint az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. számú törvény 8. § (2) bekezdése az egészségügyi szolgáltató számára felelősségbiztosítás-kötési kötelezettséget ír elő. A felelősségbiztosító – szerződése szerint – maximum 5 millió forintig köteles helytállni. A megítélt kárpótlási összegek 5 millió forint feletti részét az egészségügyi szolgáltatónak a működésére kapott OEP finanszírozásból kell kigazdálkodnia. A jelenlegi szabályozás mellett tehát az Egyesült

¹³ Harper, James és Gray: The Law of Torts. (2nd edition,) Boston (1986). 5-15.; Bacsa György: Gondolatok a polgári jogi felelősség céljairól és a felelősségen belüli funkcionális elhatárolásról. [Http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/kiadvanyok/elektronikus/seminarium/BacsaGyorgy-Felelosseg.pdf](http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/kiadvanyok/elektronikus/seminarium/BacsaGyorgy-Felelosseg.pdf).

Államokban a biztosítási piacon tapasztalható válság kérdése hazánkban fel sem merülhet, hiszen nálunk a biztosító társaságok felelőssége – ilyen értelemben – korlátozott. A helyzet tehát fordított.

Nálunk a jogalkotó – egyébként helyesen - nem a bíróság által megítélhető összeg mértékét korlátozza, hanem az azért való helytállás körében a biztosító felelősségét. A biztosító társaságok számára tehát indifferens a nem vagyoni kárpótlási összegek felső határának kérdése, az legfeljebb az egészségügyi szolgáltató gazdálkodási, finanszírozási problémáival állhat összefüggésben. Kérdés tehát, hogy ez a kárért felelős személy oldalán felmerülő körülmény mennyiben kell, hogy befolyásolja a bíróság mérlegelését az összecszerűség meghatározásakor. A válasz a károsult oldal nem vagyoni kárpótláshoz fűződő érdekét és a kárpótlás reparatív funkcióját tekintve nem lehet vitatott. Állami és önkormányzati fenntartással működő és tulajdonban lévő egészségügyi szolgáltatók esetében a jelenlegi helyzet a kárért felelős személy oldalán a felelősségbiztosítás által fedezett mérték fölött egyfajta sajátos, ösztársadalmi „kárporlasztáshoz” vezet. A helyzetet tovább bonyolítja, ha az egészségügyi szolgáltató nem költségvetési szerv, hanem korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság, vagy más társasági forma.

Ezekben az esetekben a kérdés az, hogy vajon a társasági jogi felelősségi problémák, mennyiben hatnak közre a nem vagyoni kárpótlás összecszerűségének megítélésére. Kemenes véleményében nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a nem vagyoni kárpótlás összegének meghatározásakor van-e jelentősége annak a körülménynek, hogy a felelősség kontraktuális vagy deliktuális alapon áll fenn. A nem vagyoni kárpótlás összegét a bíróságok a Ptk. 355. § (4) bekezdésének alkalmazásával állapítják meg. Az egészségügyi szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevő személy között létrejött jogviszony tisztán kontraktuális megközelítéséből következik a Ptk. 318. § (1) bekezdésben foglalt kártérítés mérték mérséklését kizáró szabály alkalmazása. A méltányossági okból történő kártérítés mérték mérséklését előíró szabályt a magyar bírói gyakorlat elvétve alkalmazza.

Az új Ptk. koncepciója a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség és az az alapján fennálló kár megtérítésének szabályozásán változtatni kíván. A szerződésszegéshez kapcsolódó szankciót az előreláthatóságához kívánná kötni. Kimentésre az adna lehetőséget, ha szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső elháríthatatlan körülmény okozta, amely a

szerződés megkötésekor nem volt előrelátható¹⁴. Az új Ptk. koncepciója ugyan jellemzően a kereskedelmi forgalom ügyleteire kívánja alkalmazhatóvá tenni e szabályt. Felmerül azonban a kérdés, hogy ha az egészségügyi szolgáltató és az azt igénybe vevő személy közötti jogviszonyt konzekvensen és szigorúan szerződéses jogviszonynak tekintjük, esetlegesen a károkozó érdekkörében felmerült okból alkalmazható-e a szabály.

¹⁴ Csécsy Andrea: előreláthatósági klauzula a szerződések jogában http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm.

MÁRTON MÁRIA

PhD hallgató

*Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék*

GONDOLATFELVETÉSEK A TERMŐFÖLDHÖZ KAPCSOLÓDÓ ELŐVÁSÁRLÁSI JOGGAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

I. Az elővásárlási jog magánjogi természetéről

Az elővásárlási joggal, mint jogintézménnyel - annak dologi jogi és kötelmi jogi összefüggéseivel - nem csak a Polgári Törvénykönyvben találkozhatunk. Noha e tekintetben is a magánjogi kódex megmarad a „jó védőjátékos” szerepében, az életviszonyok sokszínűsége okán, az egyes speciális szabályokat igénylő esetek rendezésénél sokszor nem elegendőek az általa kínált normák.¹ Adott érdekek más összefüggésbe helyezhetik e jogintézményt és ezzel akár alanyi, tárgyi, és tartalmi változás állhat elő. Így lehet a termőföld védelmének is fontos védőbástyája. A termőföld, mint életfeltétel védelme során nélkülözhetetlenek azok a jogi instrumentumok, melyek arra irányulnak, hogy biztosítsák a termőföld olyan személyek tulajdonába kerülését, akiktől elvárható a mezőgazdasági termelés fejlesztése, az agrárgazdálkodás minél hatékonyabbá tétele.

Az elővásárlási jog a tulajdonjogot, és bizonyos fokban a szerződési szabadságot is korlátozó hatalmasság, mely adásvételnél az eladót megakadályozza abban, hogy szabadon megválaszthassa a vevő személyét.² A tulajdonos rendelkezési jogának e korlátozása nem tekinthető olyan súlyos mértékűnek, mint a vételi jognál, hiszen például nem korlátozza azt, hogy a tulajdonos mikor, vagy milyen feltételek mellett kívánja dolgát eladni. A korlátozás abban áll, hogy az eladó

¹ A termőföld sajátos védelmének indokairól lásd még Menyhárd Attila: Dologi jog, Osiris, Budapest (2007) 76-77.

² Az elővásárlási jogról lásd még: Nochta Tibor – Kovács Bálint – Nemessányi Zoltán: Magyar polgári jog. Kötelmi jog. Különös rész, Dialóg-Campus, Budapest-Pécs (2008) 22-24.

addig nem köthet adásvételi szerződést harmadik féllel, amíg az elővásárlási jog jogosultja valamilyen formában tudomására nem hozza, hogy kíván-e élni elővásárlási jogával, vagy lemond arról. A kötelező jogi partitúra szerint az eladó a vevőtől kapott ajánlatot közli az elővásárlási jog jogosultjával³. Kérdéses lehet az, hogy ennek milyen formában kell megtörténnie. Mivel elővásárlási jog létezhet természetesen ingókon és ingatlanokon is, az ajánlat formája ehhez kapcsolódik. Tehát, ha a dolog ingatlan, akkor mivel annak adásvételi szerződésére a magánjogi kódex az írásbeli formát írja elő, az ajánlatnak is írásban kell megérkeznie az elővásárlási jog jogosultjához.⁴ A bírói gyakorlatban kialakultak szerint az ajánlatot teljes terjedelmében közölni kell, hiszen a jogosult csak ebben az esetben dönthet hitelesen arról, hogy kíván-e jogával élni, avagy sem. Így a vételi ajánlatban szerepelnie kell a vételárnak, a fizetés határidejének, módjának, de az ajánlattevő nevének is, hiszen ezen feltételek bármelyike alkalmas lehet arra, hogy az elővásárlási jog jogosultja arra az elhatározásra jut, hogy megakadályozza a szerződés létrejöttét és maga kíván a dolog tulajdonosává válni. A kötelezett a harmadik személy részéről érkező ajánlatot a szerződés megkötése előtt köteles az elővásárlásra jogosulttal közölni, azonban a gyakorlatban elterjedtebb az a megoldás, hogy a tulajdonos és a vevő megkötí az adásvételi szerződést, amelynek hatályosulását az elővásárlásra jogosult nyilatkozatától vagy éppen hallgatásától teszik függővé.⁵

Ha az elővásárlásra jogosult az elfogadásra általában nyitva álló vagy a jogszabályban illetve az elővásárlási jogot létesítő szerződésben pontosan meghatározott időn belül elfogadó nyilatkozatot tesz, akkor a szerződés közte és a tulajdonos között az ajánlat tartalma szerint létrejön.

³ Lásd még részletesebben: Kisfaludi András: Az elővásárlási jog egyes dogmatikai kérdései; Liber Amicorum Studia A. Harmathy Dedicata; ELTE ÁJK Budapest (2003) 161-185., illetve Kisfaludi András: Az elővásárlási jog néhány szabályzásra váró kérdése; Polgári Jogi Kodifikáció 2003/6. 10-18.

⁴ Vö. Leszkoven László: A termőföldet érintő elővásárlási jog egyes kérdései; Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus XXII., Miskolc (2004) 393-404.

⁵ Vö.: A Polgári Törvénykönyv magyarázata 2., szerk. Gellért György; Complex, Budapest (2008) 1440-1450.

Ha nemleges választ ad az ajánlatra, vagy határidőn belül arra nem nyilatkozik, akkor a tulajdonos a harmadik féllel megkötheti az adásvételi szerződést az ajánlatban foglaltaknak megfelelően, vagy esetleg rá nézve kedvezőbb feltételekkel is (vagy pedig a már megkötött szerződés hatályosul). Ez utóbbi természetszerűen azt jelenti, hogy a feltételek a vevő és így az elővásárlási jog jogosultjára nézve hátrányosabbak, vagyis a jogosult az ilyen ajánlatot sem fogadná el.⁶

Az elővásárlási jog megsértésének jogkövetkezményeivel kapcsolatosan szintén a judikatúra alakította ki azt az álláspontot, hogy az elővásárlási jog megsértésével kötött szerződés a jogosulttal szemben hatálytalan. Vagyis az elővásárlási jog megsértése nem a megkötött szerződés érvénytelenségét, hanem annak hatályosságát érinti.⁷ Az elővásárlásra jogosult kereseti kérelme arra irányul tehát, hogy a bíróság állapítsa meg az eladó és a vevő között létrejött szerződés hatálytalanságát vele szemben, valamint, hogy a szerződés a jogosult és az eladó között létrejött.⁸ A per során a bíróság arról fog döntést hozni, hogy a felek a szerződést az elővásárlásra vonatkozó szabályok megsértésével kötötték-e meg, illetve azt, hogy a felperes elfogadó nyilatkozata komoly és megalapozott-e. Ha a jogosult a szerződésről való tudomásszerzést követően azonnal él perindítási jogával, a teljesítőképességét és a teljesítőkészségét vizsgálja a bíróság. Ilyenkor a vevő által kifizetett vételárat bírói letétbe kell helyezni. Ha a jogosult az igényét a tudomásszerzéstől számított hosszabb idő múlva kívánja érvényesíteni, a bíróság megvizsgálja a késedelem okait, a jogosult magatartását illetve azt, hogy amikor a szerződés léteéről tudomást szerzett rendelkezett-e teljesítőképességgel.

⁶ Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Köles Tibor és Sággy Mária, akik szerint az újabb, a vevőre esetlegesen kedvezőtlenebb ajánlatot is közölni kell az elővásárlási jog jogosultjával, hiszen elképzelhető, hogy időközben annak körülményeiben olyan változás állt be, hogy jogát mégis tudja és kívánja gyakorolni. Lásd: Köles Tibor-Sággy Mária: Polgári jog II. Kötelmi jog, Novissima, Budapest (2006) 239.

⁷ Vö.: Menyhárd: i.m. 382.

⁸ Az elővásárlási jog gyakorlásáról lásd még: Jobbágyi Gábor - Fazekas Judit: Kötelmi jog, Szent István Társulat, Budapest (2007) 209-210.

Ezen általános Ptk-beli és a bírói gyakorlat által kialakított szabályokhoz a termőföld esetében többlétszabályok kapcsolódnak.

II. A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog sajátosságai

A termőföldhöz kapcsolódó elővásárlási jogra vonatkozó speciális szabályok „hadrendbe állítását” a termőföld megóvása indokolta. A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény tükrözi azt a jogpolitikai célt is, melynek lényege: azoknak a személyeknek a földhöz juttatása, akik az agráriumból kívánnak megélni.⁹ Ma Magyarországon a mezőgazdasági termelésből élőknek mindösszesen csak a fele rendelkezik földtulajdonnal. Megfordítva ez azt is jelenti, hogy azok akiknek termőföldje van, csak felerészben foglalkoznak mezőgazdasággal, és azoknak, akik ténylegesen ebből élnek 50%-a kénytelen azt bérelni valaki mástól. A jogalkotói szándék hosszútávon az, hogy ez az arány megváltozzon és az agrárgazdaság számára kedvezőbb irányba mozduljon el, vagyis hogy a leginkább érdekelt és motivált alanyok jussanak földtulajdonhoz. Természeteszerű, hogy az ilyen változás kedvezően befolyásolná a mezőgazdasági termelés és agrárgazdaság alakulását, hiszen nyilvánvaló, hogy teljesen másképp szervezi meg a munkát, másképpen tervez és alapoz egy olyan valaki, akinek a tulajdonában van a megművelendő termőföld, mint az olyan, aki azt csak bizonyos ideig béreli, és számolnia kell azzal, hogy ettől a lehetőségtől gyakorlatilag bármikor megfoszthatják.

A vonatkozó normaanyagnak markáns és mellőzhetetlen része, hogy kitérjen arra is, hogy kiket és milyen sorrendben illet meg a termőföldre elővásárlási jog. Így:

⁹ A termőföldhöz kapcsolódó elővásárlási jog fejlődéséről lásd: Szilágyi János Ede: A termőföldek törvényes elővásárlási jogának alakulásáról, különös tekintettel a rendszerváltás utáni jogfejlődésre; *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV. (2006) 511-525.

GONDOLATFELVETÉSEK A TERMŐFÖLDHÖZ KAPCSOLÓDÓ
ELŐVÁSÁRLÁSI JOGGAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

Termőföld vagy tanya eladása esetében – ha a törvény másként nem rendelkezik - az alábbi sorrendben elővásárlási jog illeti meg:

1. a haszonbérlet, a felesbérlet, és részesművelőt; jogi személy vagy jogi személyiség nélküli más szervezet haszonbérlet esetén annak helyben lakó természetes személy tagját, illetve helyben lakó részvényesét;
2. a helyben lakó szomszédot;
3. a helyben lakót;
4. a magyar államot a Nemzeti Földalapról szóló törvényben foglaltak szerint.

A helyben lakó szomszéd és a helyben lakó jogosulti csoportokon belül az elővásárlási jog gyakorlásának sorrendje a következő:

1. a családi gazdálkodó;
2. nyilvántartási (regisztrációs) számmal rendelkező őstermelő, illetőleg egyéni mezőgazdasági vállalkozó;
3. jogi személy, illetve jogi személyiség nélküli más szervezet esetén annak helyben lakó természetes személy tagja vagy helyben lakó részvényese.¹⁰

A törvény taglalja, hogy ezekben a jogosulti csoportokban milyen sorrendet kell megtartani az egyes alanyok között. Találunk előírást arra vonatkozóan is, hogy ez az elővásárlási jog nem vonatkozik a közeli hozzátartozók, illetve a tulajdonostársak közötti adásvétel esetére. A haszonbérlet, felesbérlet és részesművelő jogi személy vagy jogi személyiség nélküli más szervezet haszonbérlet esetén annak helyben lakó természetes személy tag, továbbá a helyben lakó részvényes esetén az elővásárlási jog csak akkor áll fenn, ha az annak alapját képező jogviszony legalább három éve fennáll.

A törvény azonban nem szabályozta, a termőföldre vonatkozó elővásárlási és előhaszonbérleti jog gyakorlásának részletes szabályait, hanem a Kormányt hatalmazta fel arra, hogy e kérdés rendezésére jogszabályt alkosson. Ennek eredményeként kimondásra került¹¹, hogy a termőföldről szóló törvény valamint a Ptk. alapján fennálló elővásárlási jog esetén a termőföld vagy tanya tulajdonosa az ingatlanra vonatkozó vételi ajánlatot a szerződés megkötése előtt köteles az elővásárlásra jogosultakkal közölni, kivéve, ha az ajánlat az első helyen álló elővásárlási jogosulttól érkezett. Ebből a passzusból következik, hogy az

¹⁰ 1994. évi LV. törvény 10. § (1) – (2) bek.

¹¹ 16/2002. Korm. rendelet

egyéb jogszabályokban biztosított elővásárlási jog érvényesítése során nem alkalmazhatóak a vonatkozó szabályok.

Az ajánlatot teljes terjedelmében kell közölni a jogosulttal. A közlésből ki kell tűnnie annak is, hogy az, aki az ajánlatot tette elővásárlásra jogosult-e és milyen jogcímen. Egészen 2007. szeptember 30-ig ebben a rendeletben volt szabályozva az ajánlattétel módjára vonatkozóan az az előírás, hogy azt az ingatlan fekvőhelye szerinti polgármesteri hivatalban kell hirdetményi úton közzétenni, azonban ezt a szabályt az Alkotmánybíróság alkotmányellenessége miatt megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság indokolásában arra hivatkozott, hogy a Ptk. az ingatlanok – így a termőföld és a tanya tekintetében is – az ajánlat megküldését írásban követeli meg. Ahhoz, hogy az ajánlat hatályosulhasson az szükséges, hogy azt a másik fél megkapja. A Ptk. előírásai alapján így azonban a hirdetmény útján közölt ajánlat nem minősülhet megfelelőnek. Az Alkotmánybíróság szerint a termőföldről szóló törvényben található rendeletalkotási felhatalmazás nem ruházta fel a Kormányt azzal a jogosítvánnyal, hogy a Ptk.-n alapuló elővásárlási jogok gyakorlására is a hirdetményi kézbesítést írja elő. Tekintve, hogy a törvényben egyszer már szabályozott jogviszonyok módosítása csak törvényi szinten történhet, a Rendelet ezen előírása alkotmányellenes. Miután ennek a passzusnak a megsemmisítésével az a helyzet állt volna elő, hogy az eladónak sokszor akár több száz, a Ptk-n alapuló elővásárlási joggal rendelkezőnek kellett volna a vételi ajánlatot megküldenie - mely kötelezettsége alól a magánjogi kódex alapján csak akkor mentesült volna, ha a az értesítés a jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt rendkívül nagy nehézséggel vagy késedelemmel járna -, ezért kiegészítésre került a termőföldnek az elővásárlási jog jogosultjaira vonatkozó szabályozása, és bekerült a földtörvénybe az eddig a Rendeletben szabályozott hirdetményi úton történő ajánlattétel szabályozása is.

A Rendelet további részletes szabályokat közöl erről az ajánlattételről. Az eladónak ajánlatát postai úton, tértivevénnyel kell megküldenie a település jegyzőjének, aki az ajánlat beérkezésétől számított 8 napon belül a polgármesteri hivatal hirdetőtáblájára azt 15 napra kifüggeszti.¹² Ez idő alatt van joga nyilatkozni az elővásárlási jog jogosultjának arról, hogy kíván-e élni jogával, vagy arról lemond.

¹² A hirdetményi közzétételről lásd még: Olajos István: A termőföld adásvételéhez kapcsolódó elővásárlási és előhasznonbérleti jogok gyakorlásáról, Napi Jogász, 2002/4. 7-12.

(Természetesen ez utóbbival egyenértékű az is, ha hallgat.) A jegyző a beérkezett nyilatkozatokról 8 napon belül iratjegyzéket készít és azt az ajánlat eredeti példányával, illetve a nyilatkozatokkal együtt megküldi az eladónak. Innen a szabályok jól ismertek: ha a jogosult élni kíván az elővásárlási jogával, akkor közte és az eladó között a szerződés az ajánlat tartalmának megfelelően létrejön; több elővásárlásra jogosult esetén a szerződés a rangsorban előrébb állóval, több azonos helyen álló elővásárlásra jogosult esetén azzal jön létre, akit az eladó választ.¹³

III. Egy fontos problémafelvetés

A gyakorlatban a szerződés érvényességének illetve hatályának kérdéséhez kapcsolódóan merül fel az a körülmény, hogy ajánlattétel közléséhez a jegyző közreműködése szükséges. Nem elképzelhetetlen ugyanis az, hogy nem megfelelő módon vagy egyáltalán nem tesz eleget ennek a kötelezettségének. Hogyan érinti ez az eladó és vevő között létrejött szerződést?

Ha az elővásárlási jog Ptk.-beli szabályait vizsgáljuk, akkor adott esetben ezt az ajánlatot nem tekinthetjük érvényesnek. Ha a jegyző nem függeszti ki hirdetőtáblára az ajánlatot, akkor olyan helyzet áll elő, mintha az ajánlat közlése meg sem történt volna.¹⁴ Ha adott esetben a jogosult elfogadó nyilatkozatát az eladónak nem küldi meg, felmerül a kérdés, hogy ennek milyen jogkövetkezményei lesznek a tulajdonos és a harmadik személy között közben létrejött szerződés vonatkozásában. Az elővásárlási joggal kapcsolatosan kikristályosodott bírói gyakorlatból egyértelműen következik, hogy az elővásárlási jog megsértése a szerződés érvényességét nem érinti. Vagyis a szerződés akkor a jogosulttal szemben relatíve hatálytalan lenne? Mivel a Ptk. szabályait a termőföldhöz kapcsolódó elővásárlási jogra is alkalmazni kell, a 373. § (2) bekezdésében találjuk a választ: amennyiben az elővásárlási jog jogosultja a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatával az ajánlat tartalmát magáévá teszi, a szerződés közöttük létrejön. Azonban ebben a konkrét esetben az elővásárlási jog jogosultja, nem a tulajdonoshoz, hanem a

¹³ Lásd még: Kovács László: Változások a termőföld forgalmában; Közjegyzők Közlönye, 2002/6. 3-8.

¹⁴ Vö.: Bobvos Pál: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása Acta Juridica et Politica Tomus LXVI.; Szeged(2004) 1-25.

jegyzőhöz intézi elfogadó nyilatkozatát. Láthatjuk, hogy a speciális élethelyzet speciális szabályozást indokolna, azonban a termőföldről szóló törvény erről az esetről hallgat. Kit kell tehát a nyilatkozat címzettjének tekinteni? A kérdés megválaszolása fontos, hiszen ettől függ az elfogadó nyilatkozatnak a hatályosulása, a későbbiekben a már harmadik személlyel megkötött szerződés hatályossága is.

Felmerülhet az az értelmezés, hogy a jegyzőt sajátos *közreműködőnek* tekintjük. A hatályos szabályok szerint aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős. Kérdés, hogy ebben a konkrét esetben a jegyző tevékenysége az idézett norma fényében tekinthető-e a kötelezett közreműködőjének eljárásaként, hiszen a jegyzői eljárás „beékelődését” a törvény írja elő, emellett a joggyakorlat szerint a fél közreműködőjének az tekinthető, akivel az szerződéses jogviszonyban áll.¹⁵ Másik értelmezés lehet, hogy a termőföldhöz kapcsolódó elővásárlási és természetesen előhaszonbérleti jog tekintetében az elfogadó nyilatkozat *címzettje* lesz a jegyző. Ennek az lehet az oka, hogy maga a jogszabály definiálja ezt a típusú ajánlattételi eljárást, ezek után úgy is értelmezhető a jogalkotó szándéka, hogy a jegyzőt címzettként kívánja feltüntetni. Ennek következtében, ha a jegyzővel közlésre kerül az elfogadó nyilatkozat (az előírásoknak megfelelően, a kötelező módon és határidőn belül), akkor azt hatályosnak kell tekinteni, úgy, mint, az ehhez képest „általános” elővásárlási jog tekintetében. Ha a jegyző ezek után valamilyen mulasztást (esetleg szándékos hibát) követ el – konkrét példánkban nem értesíti az elővásárlási jog kötelezettjét arról, hogy érvényes elfogadó nyilatkozatot kapott, vagy arról tájékoztatja, hogy elfogadó nyilatkozatot egyáltalán nem kapott -, akkor de facto megtörténik az elővásárlási jog megsértése, vagyis az elővásárlási jog kötelezettje és a harmadik személy vevő közötti szerződés az elővásárlási jog jogosultjára nézve hatálytalan lesz. Ez azért idegen az általános jogi megítéléstől, mert az elővásárlási jog megsértésére általában már a nyilatkozat tétel előtt sor kerül, hiszen az elővásárlási jog jogosultja nem, vagy csak hiányos ajánlatot kap, amely tekintetében nem tud legjobb tudomásának megfelelő jognyilatkozatot tenni. Itt azonban minden a jogszabályban előírt kötelezettségének eleget tett mind az elővásárlási jog kötelezettje, mind a jogosultja.

¹⁵ Harmathy Attila: Felelősség a közreműködőért; KJK, Budapest (1974) 280.

Példánkban azonban jól láthattuk, hogy *hiába keressük benne a már „megszokott” felróható magatartást, annak ellenére, hogy azt nem találjuk (persze csak a kötelezeti, illetve jogosulti oldalon), az elővásárlási jog sériül és ez hatálytalanná teszi a később megkötendő szerződést.*

Ami a jegyző mulasztását illeti a konkrét példában, az véleményem szerint egyértelmű, hogy ebben az esetben az államigazgatási jogkörben okozott kár megállapításának alapot adhat.¹⁶ Ma már nem kérdéses, hogy a jegyző eljárását államigazgatási eljárásnak kell tekintenünk, hiszen a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma 42. számú döntésében kimondta, hogy államigazgatási jogkörben okozott kárnak az államigazgatási jellegű, tehát a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező – intézkedő tevékenységgel, illetve ennek elmulasztásával okozott kárt lehet tekinteni. A jegyző tevékenysége minden kétséget kizáróan megfelel ezeknek a feltételeknek, annál is inkább, mert a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényben kimondásra került, hogy törvény államigazgatási feladatot, hatósági hatáskört állapíthat meg jegyzőnek (stb.)¹⁷

Nagyban segíteni fogja az elővásárlási jog megsértésének következményeivel kapcsolatos jogértelmezést az, hogy az új Ptk. tervezet¹⁸ normaszövegébe már beemelésre került a bírói gyakorlatban kialakult *élő jog*, jelesül hogy a tulajdonos elővásárlási jogból eredő kötelezettségeinek megszegésével kötött szerződés az elővásárlási jog jogosultjával szemben hatálytalan, továbbá, hogy a jogosult az ebből eredő igényeit csak akkor gyakorolhatja, hogy egyidejűleg ajánlatot elfogadó nyilatkozatot tesz. Természetesen a termőföldhöz kapcsolódó elővásárlási és előhaszonbérleti jog megsértése jogkövetkezményeinek a megítélése éppen a fent tárgyalt speciális szabályok és speciális lehetőségek miatt továbbra is a judikatúra feladata lesz.

¹⁶ A magánjog közigazgatásban való felbukkanásáról lásd még Nochta Tibor: A gazdasági – kereskedelmi magánjog közigazgatási szerepköréről; Animus in consulendo liber, Sipos István emlékkötet, ELTE AJK, Budapest (2008) 191-199.

¹⁷ Vö.: Bobvos i.m. 1-25.

¹⁸ Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, szerk.: Vékás Lajos; Complex, Budapest (2008) 877.

NAGY ADRIENN

egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

A fizetéseképtelenségi eljárásról szóló 1346/2000/EK tanácsi rendeletnek¹ számos olyan rendelkezése van, mely alapvetően a határokon átívelő fizetéseképtelenségi eljárásokban részt vevő felszámolókat érinti, és követel meg tőlük a saját nemzeti jog ismeretén kívül szélesebb körű tájékozottságot. E tanulmány alapvető célja az, hogy csokorba szedje a fizetéseképtelenségi szakértőket érintő legfontosabb uniós szabályokat.

A terjedelmi korlátokra tekintettel három, általam legjelentősebbnek tartott tárgykörre szűkítem vizsgálódásomat. Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy a fizetéseképtelenségi rendelet alkalmazása szempontjából kit kell felszámolónak tekinteni. Másodsorban a más tagállamban eljáró felszámoló lehetőségeit, jogosítványait elemzem, majd ezt követően az ugyanazon adóssal szemben elrendelt fő- és területi fizetéseképtelenségi eljárások kapcsán tevékenykedő fizetéseképtelenségi szakértők együttműködési és tájékoztatási kötelezettségét világítom meg közelebbről. Az elemzés során törekszem arra, hogy a közösségi jogi szabályok tartalmát a magyar nemzeti joggal összevetve ismertessem, és rávilágítsak az uniós vagy esetleg a magyar nemzeti jogban rejlő hiányosságokra.

¹ A tanulmány az OTKA (68304 sz.) kutatási szerződés keretében készült.
A Tanács 2000. május 29-i 1346/2000/EK rendelete a fizetéseképtelenségi eljárásról; HL L-160, 2000. 06. 30. 1-18. (a továbbiakban: fizetéseképtelenségi rendelet vagy Rendelet)

I. A felszámoló közösségi jogi fogalma

A fizetésektelenségi rendelet az 1. cikk (1) bekezdésében, a Rendelet hatálya kapcsán utal első ízben a felszámoló személyére. A rendelet tárgyi hatálya alá sorolható fizetésektelenségi eljárások egyik kritériumaként fogalmazza meg a felszámoló kijelölését.² A felszámoló fogalmát a 2. cikk b) pontja rögzíti, melynek lényeges elemeit az alábbiak szerint összegezhetjük:

- felszámoló bármely természetes személy vagy szervezet lehet,
- a felszámoló feladata az adós rendelkezése alól kivont vagyon kezelése, felszámolása, vagy az adós tevékenységének felügyelete.

A felszámoló személyével szemben támasztott általános követelmények mellett a Rendelet C melléklete sorolja föl konkrétan azt, hogy az egyes tagállamokban kezdeményezett fizetésektelenségi eljárásokban mely személyeket vagy szervezeteket kell felszámolónak tekinteni. E megoldás nyomán egyértelmű más tagállam bíróságai, illetve egyéb jogalkalmazói számára, hogy az a személy vagy szervezet, aki felszámolóként kíván fellépni a határokon átvélt fizetésektelenségi eljárásokban, az erre jogosult, illetve hatáskörének tartalma is könnyebben azonosítható. A megoldás hátránya viszont az, hogy amennyiben változnak az egyes tagállamok nemzeti szabályai, illetve ha az Európai Unió új tagállammal bővül, a Rendelet 45. cikke alapján a Tanácsnak kell módosítania a C mellékletet. E negatívum azonban nem nagy jelentőségű, hiszen a 45. cikkben rögzített módosító eljárás meglehetősen egyszerű.³

² Csőke Andrea álláspontja szerint a Rendelet magyar fordításában szereplő „felszámoló” elnevezés megtévesztő, hiszen e személyi kör nem azonos a magyar jog felszámoló fogalmával. A Szerző a „fizetésektelenségi szakértő” elnevezést szerencsésebbnek találta volna. In: Csőke Andrea: A határokon átnyúló fizetésektelenségi eljárások; Hvg-orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest (2008) 55. A magam részéről nem találok félreérthetőnek a fogalom-használatot, hiszen a Rendelet 2. cikk b) pontja utal arra, hogy e fogalom alatt az egyes tagállamok tekintetében mely szervet vagy személyt kell érteni, így a magyar jogalkalmazók számára világos és érthető e fogalomnak a magyar tartalomtól való eltérése.

³ A Rendelethez fűzött mellékletek első módosítására 2005. április 12-én került sor a Tanács 603/2005/EK rendeletével.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

A felszámoló személyének meghatározásával összefüggésben a Rendelet 2. cikk b) pontjában rögzített általános fogalom-meghatározás és a C mellékletben konkrétan felsorolt személyek és szervek összevetéséből érdemes néhány megjegyzést kiemelni. Egyrészt a tagállamok maguk jogosultak eldönteni azt, hogy a Rendelet 2. cikk b) pontjában rögzítettek alapján a saját nemzeti joguk szerint mely szervezetet és személyeket tüntetnek fel a C mellékletben. Az Európai Unió a C melléklet elfogadásakor, illetve módosítása során nem vizsgálja azt, hogy e személyek vagy szervek megfelelnek-e a 2. cikkben rögzített kritériumoknak. Továbbá az egyes tagállamok, azok bíróságai vagy az eljárásban részt vevő egyéb személyek sem jogosultak arra, hogy vitássá tegyék azt, hogy a C mellékletben az adott tagállam kapcsán felszámolóként feltüntetett személy joggal került-e bejegyzésre.

Összefoglalva tehát kijelenthetjük, hogy az egyes tagállamok diszkrecionális jogkörébe tartozik a C melléklet tartalmának kialakítása, és e döntést a többi tagállamnak tiszteletben kell tartania a kölcsönös bizalom elvéből fakadóan.

Magyarország viszonylatában a Rendelet C melléklete a vagyonfelügyelőt és a felszámolót nevesíti. Vizsgáljuk meg, hogy a magyar Cstv.⁴ rendelkezései alapján e két személy megfelel-e a Rendeletben található fogalom-meghatározással.

A csődeljárásban kijelölhető vagyonfelügyelő jogkörét meghatározó Cstv. 14. § és 15. §-ainak, valamint a felszámolási eljárásban részt vevő felszámoló jogállását szabályozó Cstv. 27/A. § tartalmát megvizsgálva egyértelműen kijelenthető, hogy a Rendelet 2. cikk b) pontja által támasztott követelmények maradéktalanul megvalósulnak. Mind a vagyonfelügyelőt, mind a felszámolót a bíróság rendeli ki végzéssel a felszámolók névjegyzékéből.⁵

A Rendelet C mellékletében felsorolandó személyek és szervezetek kapcsán a tagállamok részéről a legnagyobb bizonytalanságot az okozta, hogy az ún. ideiglenes felszámolót feltüntessék-e a listán vagy sem. A válasznak a Rendelet 1. cikk (1) bekezdése, azaz a fizetéseképtelenségi eljárás fogalma, illetve a 16. cikk (1) bekezdése, azaz az eljárás kezdő időpontja vonatkozásában is jelentősége van.

⁴ 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról (Cstv.).

⁵ A vagyonfelügyelő és a felszámoló jogállásáról lásd bővebben: Juhász László: A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve; Novotni, Miskolc (2008)

A 16. cikk (1) bekezdése értelmezésével összefüggésben merült fel ugyanis az a kérdés, hogy amennyiben az adós mellé ideiglenes felszámolót rendeltek ki a fizetéseképtelenségi eljárás elrendelésére irányuló kérelem előterjesztésével egyidejűleg, e határozat minősülhet-e eljárást megindító határozatnak. E kérdés megválaszolása kapcsán az Európai Unió Bírósága az EUROFOOD IFSC Ltd. (C-341/04) ügyben arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben az ideiglenes felszámolót is kirendelő határozat az adós vagyonának lefoglalásával és a Rendelet C mellékletében feltüntetett felszámoló kinevezésével jár, akkor e határozat „fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozatnak” minősül. A vagyonlefoglalás magában foglalja azt is, hogy az adós a vagyona feletti rendelkezési jogot is elveszti.

Az Egyesült Királyság például a Tanács 603/2005/EK rendeletében döntött úgy, hogy – az általa korábban bejelentettekkel ellentétben – az ideiglenes felszámoló személyét kiveszi a C mellékletből, majd az EUROFOOD IFSC Ltd. ügy után ismételt bejelentette személyét.⁶

A fenti gondolatmenetet összefoglalva annak, hogy az ideiglenes felszámoló személye szerepel-e vagy sem a Rendelet C mellékletében, abból a szempontból van jelentősége, hogy az őt kirendelő határozat minősülhet-e az eljárás kezdő időpontjának. Amennyiben az ideiglenes felszámoló nem szerepel a C mellékletben, az őt kirendelő határozat hiába felel meg az 1. cikk (1) bekezdésében foglalt egyéb feltételeknek, mégsem tekinthető eljárást megindító határozatnak.

Magyarország esetében a C melléklet nem tartalmazza a Cstv. 24/A. §-ában rögzített ideiglenes vagyonfelügyelő személyét. Az ideiglenes vagyonfelügyelőt a bíróság rendeli ki a felszámolók névjegyzékéből a hitelező kérelmére. A hitelező e kérelmét a felszámolási eljárás iránti kérelem benyújtásával egyidejűleg, vagy azt követően a felszámolás kezdő időpontjáig terjesztheti elő. A felszámolás kezdő időpontja az a nap, amikor a felszámolást elrendelő jogerős bírósági végzést a Céglapban közzéteszik.⁷ Az ideiglenes vagyonfelügyelő megbízatása a felszámolás ezen kezdő időpontjáig, vagy a felszámolási eljárás megszűntetéséig tart.

Az ideiglenes vagyonfelügyelő feladataival összefüggésben általánosságban elmondható, hogy tevékenységének célja az adós

⁶ Ian F. Fletcher: *Insolvency in Private International Law*; Oxford University Press, Oxford (2005) 364.

⁷ Cstv. 27. §

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

vagyonkimentésének megakadályozása. Tájékozik az adós vagyoni-pénzügyi helyzetéről, az adós vezetője a rendes gazdálkodás körét meghaladó szerződéseket csak az ideiglenes vagyonfelügyelő hozzájárulásával köthet, az adós vezetőit együttműködési kötelezettség terheli. Az ideiglenes vagyonfelügyelő kezében a legnagyobb „fegyver” az, hogy kérelme alapján a bíróság soron kívül, a fizetéseképtelenség vizsgálatának mellőzésével rendeli el az adós felszámolását.

A Rendelet 2. cikk b) pontjában rögzített kritériumok és a magyar ideiglenes vagyonfelügyelő jogkörének összevetése kapcsán megállapíthatjuk, hogy az ideiglenes vagyonfelügyelő e feltételeknek mindenben megfelel, hiszen feladata „az adós vagyonának felügyelete”. Erre tekintettel Magyarország is feltüntethetné személyét a C mellékletben, ennek jogszabályi akadálya nincs. A korábban ismertett, a Rendelet 16. cikkében rögzített, az eljárás kezdő időpontjának meghatározása szempontjából azonban nem lenne indokolt Magyarország vonatkozásában a C melléklet módosítása, hiszen hazánkban a fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozatnak a Cstv. értelmében a bíróság Cégekülönbnyben megjelenő határozata minősül még abban az esetben is, ha korábban valamely hitelező kérelmére ideiglenes vagyonfelügyelőt rendeltek ki. Továbbá a magyar ideiglenes vagyonfelügyelő kirendelésével az adós a vagyona feletti rendelkezési jogot nem veszíti el, ez a kritérium csak a felszámolás kezdő időpontjában valósul meg.⁸

Álláspontom szerint azonban a Rendelet 38. cikke szempontjából lenne fontos a magyar ideiglenes vagyonfelügyelő személyének feltüntetése a C mellékletben. E rendelkezés értelmében ugyanis amennyiben a főeljárásra joghatósággal rendelkező bíróság az adós vagyonának megóvására ideiglenes felszámolót nevez ki, az ideiglenes felszámoló jogosult arra, hogy az adós más tagállamokban fellelhető vagyontárgyai biztosítása érdekében az adott tagállam nemzeti joga szerinti biztosítási intézkedés elrendelését kérje. A Rendelet azonban nem határozza meg az „ideiglenes felszámoló” fogalmát, és a 38. cikk megfogalmazásából is az tűnik ki, hogy ezen személyeket az adott tagállam nemzeti joga határozza meg. Egyetérthetünk ily módon azon véleménnyel, miszerint önmagában az a tény, hogy a magyar ideiglenes vagyonfelügyelő nem került feltüntetésre a C mellékletben,

⁸ Csőke: i.m. 66.

nem jelentheti azt, hogy ne élhetne a 38. cikkben rögzített lehetőséggel.⁹ Ezt az álláspontot egyebekben alátámasztja a Rendelet 25. cikke is, melynek értelmében, ha a fizetéseképtelenségi eljárás elrendelése iránti kérelmet már előterjesztették, és e kérelem nyomán a bíróság ideiglenes intézkedést hozott, e határozatot valamennyi más tagállamnak automatikusan el kell ismernie.

Álláspontom szerint a magyar ideiglenes vagyonfelügyelő C mellékletben történő feltüntetése ennek ellenére indokolt lenne. Ugyanis amennyiben az ideiglenes vagyonfelügyelő a 38. cikk alapján más tagállamban biztosítási intézkedést kezdeményezne, a 19. cikk szerint kellene kinevezését igazolnia. Sok félreértést kerülhetnénk el azáltal, ha az „ideiglenes vagyonfelügyelő” kifejezés szerepelne a C mellékletben, hiszen a címzett tagállam egyértelműen és könnyedén ellenőrizhetné az eljárási jogosultságot az ideiglenes vagyonfelügyelőt kirendelő bírósági végzés alapján.

II. A felszámolók hatáskörére és kinevezésük igazolására vonatkozó rendelkezések

A fizetéseképtelenségi rendelet felszámolókat érintő rendelkezései közül a második csoportba sorolható a más tagállamban eljáró felszámoló hatáskörére vonatkozó 18. cikk, illetve a felszámolói kinevezés igazolását elemző 19. cikk. A felszámoló jogállását, hatáskörét és felelősségét a 4. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében alapvetően a *lex concursus* kapcsolóelv alapján az eljárást megindító tagállam nemzeti joga határozza meg. A 18. cikkben foglalt rendelkezések akkor kelnek életre, amikor a felszámoló az eljárás határokön átvélő jellegére tekintettel más tagállamban kíván tevékenységet kifejteni.

A 18. cikk elkülönítve elemzi a főeljárás felszámolójának, valamint a területi eljárás felszámolójának eljárási lehetőségét más tagállamban. A főfelszámoló az univerzalitás jegyében, illetve a főeljárás automatikus és közvetlen elismeréséből fakadóan más tagállamban is eljárhat e minőségében, és ehhez nincs szükség arra, hogy a felszámolói

⁹ Herédi Erika: Biztosítási intézkedések az európai fizetéseképtelenségi jogforrásban és a nemzeti szabályozás; Magyar Jog 2007/2. 83.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

kvalitással kapcsolatban előzetes elismerési eljárást folytassanak le, vagy először teljesítsék a közzétételi kötelezettséget.¹⁰

A főfelszámoló hatáskörének tartalmát a fő fizetésképtelenségi eljárás megindításának helye szerinti tagállam nemzeti joga határozza meg. E jog rendelkezik a felszámoló hatáskörének természetéről, terjedelméről és a felszámoló kötelezettségeiről.¹¹ A Rendelet azonban a nemzeti joghoz képest többletjogosítványt is biztosít: a főfelszámoló jogosult arra is, hogy a más tagállamban fellelhető vagyontárgyakat összegyűjtse és elszállíttassa (*ius tollendi*). Talán ez a leggyakoribb oka annak, hogy egy főfelszámoló más tagállamban kíván eljárni. A vagyontárgy elszállítása csak akkor nem lehetséges, ha:

- a Rendelet 5. és 7. cikke alapján a vagyontárgyon harmadik személynek dologi joga áll fenn, vagy azzal kapcsolatban tulajdonjog fenntartását kötötték ki, hiszen e harmadik személyek e jogosultságuk erejéig a főeljárás hatáskörén kívül esnek;
- a vagyontárgy fekvése szerinti tagállamban területi eljárás van folyamatban, mely a jogi természetéből fakadóan kívül esik a főeljárás univerzalitásán;
- vagy a vagyontárgy fekvése szerinti tagállamban területi eljárás elrendelése iránti kérelmet terjesztettek elő, és ennek kapcsán ideiglenes intézkedést rendeltek el. Például ha Magyarországon ideiglenes vagyonfelügyelőt rendeltek ki a másodlagos eljárás elrendelése iránti kérelem nyomán, a más tagállamban kirendelt főfelszámoló már nem gyakorolhatja hatáskörét Magyarországon.

A 18. cikk (3) bekezdése további megszorításokat tartalmaz a főfelszámoló hatáskörét illetően:

1. A felszámoló hatáskörének gyakorlása során annak a tagállamnak a joga szerint jár el, amelynek területén intézkedéseket készül hozni, különös tekintettel a vagyon értékesítését szolgáló eljárásokra. Ezt a rendelkezést úgy kell értelmezni, hogy a főeljárás megindításának helye szerinti tagállam joga határozza meg:
 - a felszámoló hatáskörének terjedelmét,
 - a hatáskör gyakorlásának módját.

¹⁰ Jelentés a Fizetésképtelenségi Eljárásokról szóló Egyezményhez; készítette professzor M. Virgos és ME Schmit (Virgos – Schmit Jelentés) 160. pont

¹¹ Virgos - Schmit Jelentés 159. pont

Például ez a jog irányadó arra a kérdésre, hogy az adós ingó vagyonának értékesítése milyen módon történhet: elégséges az egyszerű adásvétel, vagy nyilvános pályázat kell, vagy esetleg nyilvános árverés. Ha az értékesítés módját az eljárás megindításának helye szerinti jog megadta, az értékesítési eljárás szabályait már a vagyon fekvése szerinti nemzeti jog fogja körvonalazni. Például: ha az eljárás megindításának helye szerinti tagállam joga árverést kíván meg, akkor az árverés - mint eljárás - szabályait a dolog fekvése szerinti tagállam nemzeti joga határozza meg.¹²

E kettős szabályozás nagymértékben megnehezíti az eljáró felszámoló munkáját, így a gyakorlatban általában a vagyontárgy elszállításának jogával élnek, vagy másodlagos eljárást kezdeményeznek a vagyontárgy fekvése szerinti tagállamban, amennyiben ott az adós telephellyel rendelkezik.

2. A felszámoló más tagállamban nem jogosult kényszerintézkedéseket hozni. Amennyiben felmerül egy ilyen intézkedés megtételének szükségessége, a fő fizetéseképtelenségi eljárás felszámolója az adott tagállamban területi eljárást kezdeményezhet, amennyiben ott az adós rendelkezik telephellyel. Ha ilyen telephely nincs, a felszámoló az adott tagállam hatóságaihoz fordulhat annak érdekében, hogy saját joguk alapján rendeljenek el valamilyen fajta kényszerintézkedést.¹³
3. A felszámoló nem jogosult eldönteni a jogvitákat vagy egyéb vitákat. Ezt a kitétel azért volt fontos leszögezni, mert néhány tagállamban, mint például Franciaországban ugyanazon személy lehet vagyonfelügyelő és jogvitákat eldöntő bíró is, akinek határozatával szemben fellebbezéssel lehet élni a bírósághoz. Ez a megoldás sok tagállam számára azonban idegen volt – Németország, Írország, Egyesült Királyság -, ezen államok ugyanis szigorúan tiltják azt, hogy valamilyen személy saját ügyében bíraskodjon.¹⁴

¹² Virgos – Schmit Jelentés 165. pont.

¹³ Gabriel Moss - Ian F Fletcher - Stuart Isaacs: The EC Regulation on Insolvency Proceedings – A Commentary and Annotated Guide; Oxford University Press, (2002) 201.

¹⁴ Moss – Fletcher – Isaacs: i.m. 201.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

4. A felszámolónak úgy kell gyakorolnia hatáskörét, hogy az adott tagállam jogát ne sértse. Például a felszámoló jogosult arra, hogy más tagállamokból a vagyontárgyakat elszállíttassa. Ha ez a vagyontárgy az adott tagállam történelmi és kulturális örökségének részét képezi, akkor erre a nemzeti jog alapján kiviteli tilalom vonatkozik, és ezt a főeljárás felszámolójának is tiszteletben kell tartania.¹⁵

A Rendelet arra az esetre nem nyújt kifejezett eligazítást, hogy mi történjen akkor, ha a főeljárás felszámolója megsérti a 18. cikkben foglalt korlátozásokat. A Rendelet által követett célkitűzésekből azonban az következik, hogy ebben az esetben a főeljárás megindításának helye szerinti tagállamnak a felszámoló eljárását felügyelő bírósága által kerüljön felelősségre vonásra a felszámoló.¹⁶

A Rendelet arra a kérdésre sem ad választ, hogy hogyan történik a más tagállamban eljáró főfelszámoló hatáskörének tartalmi igazolása. A hatáskör tartalmát ugyanis a főeljárás megindításának helye szerinti tagállam nemzeti joga adja meg. A bizonyítási kötelezettség e tekintetben alapvetően a felszámolót terheli, aki szükség esetén az őt kijelölő bíróságtól kérhet további igazolást hatásköre tartalmát illetően. Ezen igazolás, illetve annak fordítása kapcsán felmerült költségek a fizetési képtelenségi eljárással összefüggésben felmerült költségeknek minősülnek.¹⁷

A 18. cikk (2) bekezdése foglalkozik a területi eljárásban kijelölt felszámoló hatáskörével. E felszámoló a helyi jog által biztosított hatáskörrel járhat el a helyi vagyontárgyak tekintetében. A területi eljárás felszámolójának hatásköre tehát az adott tagállamra korlátozódik. Ezen általános szabály alól két kivételt említ a Rendelet, amikor is a területi felszámoló hatáskörét kiterjeszti más tagállamokra:

- Egyrészt hivatkozhat arra, hogy a területi eljárás megindítását követően az itt található ingó vagyontárgyat más tagállamba szállították. Kérheti a vagyontárgyak visszaadását, vagy beleegyezhet akár azok elszállításába is, ha az a helyi hitelezők érdekeinek megfelel.¹⁸ Ez a rendelkezés hivatott biztosítani a 3. cikk (2) bekezdésében rögzített eljárás sértetlenségét.

¹⁵ Virgos – Schmit Jelentés 164. pont.

¹⁶ Moss – Fletcher – Isaacs: i. m. 201.

¹⁷ Ian F. Fletcher: *Insolvency in Private International Law*; Oxford University Press, Oxford (2005) 426.

¹⁸ Virgos – Schmit Jelentés 165. pont

- A területi eljárás felszámolója bármely tagállamban megtámadási keresettel élhet a hitelezők érdekében. A „megtámadási kereset” fogalom minden olyan eljárást felölel, amelynek célja valamely jogcselekmény vagy szerződés hatásainak érvénytelenítése a vagyontárgy birtokának visszaszerzése érdekében.

A megtámadási keresetek feltételeit a területi eljárás megindításának helye szerinti tagállam nemzeti joga határozza meg a Rendelet 4. cikk (2) bekezdés m) pontja alapján. Ez egy Magyarországon kezdeményezett területi eljárásban kijelölt felszámoló esetében azt jelenti, hogy a Cstv. 40. §-a alapján kell megítélni a jogügyleteket a megtámadhatóság szempontjából, s ennek alapján kell a pert megindítani a hitelezőkkel szemben.¹⁹

Abban az esetben, ha a határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárásban részt vevő felszámoló más tagállamban kíván eljárni, szükség lehet a felszámolói minősége igazolására. E tekintetben a Rendelet 19. cikke egy egyszerű megoldást fogalmaz meg: a felszámoló bemutatja a kirendelését tartalmazó bírói határozat hiteles másolatát, vagy a bíróság által kiállított bármilyen igazolás megfelelő.

A célállam hivatalos nyelvére történő fordítás azonban konkrét esetben megkövetelhető, és ezt úgy kell kivitelezni, hogy figyelembe veszik a célállamban a hivatalos dokumentumok fordítására előírt nemzeti szabályokat. A fordítást el lehet készíttetni mind az eljárás megindításának helye szerinti tagállamban, mind pedig a célzott tagállamban az erre képesítéssel rendelkező személlyel.²⁰ Fontos szabály ugyanakkor az, hogy a dokumentumok felülhitelesítésére nincs szükség.

A Rendelet e szabálya kapcsán Magyarország viszonylatában egyetlen konkrét probléma merült fel a Tej s.r.o. (Szlovákia) hazánkban lefolytatott főeljárásával összefüggésben. A bíróság a felszámolást elrendelő határozata helyett – annak terjedelmes voltára tekintettel – egy, a Rendelet 19. cikkének megfelelő tanúsítványt állított ki a felszámolói minőség igazolása érdekében azon okból, hogy ezáltal elkerüljék a több oldalas felszámolást elrendelő határozat fordításával összefüggésben felmerülő nagyobb költséget. A felszámolótól ezt a tanúsítványt Szlovákiában nem fogadták el, és a magyar bíróság végzésének magyar nyelvű hiteles másolatát kérték.²¹

¹⁹ Csóke: i.m. 183.

²⁰ Virgos – Schmit Jelentés 169. pont

²¹ Csóke: i.m. 185.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

III. A felszámolók együttműködési és tájékoztatási kötelezettsége

A főeljárás és a másodlagos eljárások kölcsönös függőségi viszonyban állnak egymással. Hiszen olyan adóssal szemben kezdeményezik őket, akinek tevékenysége különböző központokban összpontosul, vagyona pedig más-más tagállamokban található. Az adós hitelezői igényeiket különböző típusú eljárásokban jelenthetik be. Mindebből az következik, hogy a felszámolók közötti információcsere, illetve együttműködés nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a különböző stádiumban tartó eljárások zökkenőmentesen levezényelhetők legyenek. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni azt is, hogy a fő- és a területi eljárások egymástól függetlenek, a főeljárás felszámolója nem „fölköttese” a másodlagos eljárások felszámolójának.²²

A felszámolók tájékoztatási kötelezettségének különösen a következő területekre kell kiterjedniük:

- az adós vagyontát milyen vagyontárgyak alkotják;
- a vagyontárgyak visszaszerzése érdekében indított vagy tervezett keresetek;
- bejelentett hitelezői igények;
- a hitelezői igények igazolása vagy az azzal kapcsolatos viták;
- a hitelezői igények sorrendje;
- a tervezett reorganizációs intézkedések;
- az eljárás folyamata stb.²³

A felszámolók közötti információcserét az adott tagállamok nemzeti joga az adatvédelmen keresztül korlátozhatja.

A tájékoztatási kötelezettség ikertestvére a felszámolók közötti együttműködési kötelezettség. A közös cél elérése érdekében, nevezetesen hogy az adós fizetési képtelensége során a legteljesebb mértékben kerüljenek kielégítésre a hitelezők, vagy az adós céget megmentésük, elengedhetetlen a felszámolók közötti együttműködés.

²² Csőke: i.m. 214.

²³ Virgos – Schmit Jelentés 230. pont

Adódhatnak olyan eljárási szakaszok is, amikor a másodlagos eljárás és a főeljárás felszámolóinak céljai nem esnek egybe. Például: vita alakulhat ki a tekintetben, hogy egy meghatározott vagyontárgy „helyi” vagyontárgy-e, és így a másodlagos eljárás joghatása alá tartozik-e, vagy a főeljárás során kell értékesíteni.²⁴

A Rendelet 31. cikkének (3) bekezdése az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség egyik nevesített esete, amely tükrözi a főeljárás primátusát a másodlagos eljárások felett. A főeljárás felszámolója javaslatot tehet a másodlagos eljárásokban arra, hogy miként értékesítsék vagy hasznosítsák az ott lévő vagyontárgyakat. Ehhez természetesen az szükséges, hogy a másodlagos eljárás felszámolója tájékoztatást adjon a főeljárás felszámolójának az adott tagállamban lévő vagyontárgyakról. Ezen rendelkezés nyomán a főeljárás felszámolója például megakadályozhatja bizonyos vagyontárgyak eladását, hiszen a vagyontárgy megőrzése hasznosabb lehet akkor, ha az adós ellen folyó fő fizetéseképtelenségi eljárás reorganizációs eljárás. A 31. cikk (3) bekezdése azonban nem tartalmaz iránymutatást arra vonatkozóan, hogy a másodlagos eljárás felszámolója kötve van-e a főeljárás felszámolójának javaslatához. Ezt a szabályt viszont nem lehet olyan tágan értelmezni, hogy ezáltal a másodlagos eljárás felszámolójának munkája teljesen lehetetlenné váljon.²⁵

Amennyiben szükséges, az adott eljárásra alkalmazandó jog határozza meg a felszámoló felelősségét akkor, ha a másodlagos eljárás felszámolója nem tartja be a 31. cikkben foglalt kötelezettségeket. Például abban az esetben, ha más tagállamban indítanak fő fizetéseképtelenségi eljárást, a Magyarországon kijelölt másodlagos eljárás felszámolójának döntései ellen a Cstv. 51. §-a értelmében kifogással lehet élni.

A Rendelet 31. cikkében rögzített együttműködési és tájékoztatási kötelezettség szabályozása nem tekinthető kielégítőnek. Álláspontom szerint a Rendeletnek konkrétan nevesítenie kellene e kötelezettségek tartalmát legalább a főbb irányvonalakat illetően, másrészt a közösségi jogi normának kellene tartalmaznia a megsértésük miatt alkalmazható szankciót. A gyakorlatban az együttműködés és tájékoztatás hiányára több tagállam felszámolója is panaszkodnak.²⁶

²⁴ Moss – Fletcher – Isaacs: i.m. 218.

²⁵ Virgos – Schmit Jelentés 233. pont

²⁶ Erről lásd bővebben: Csóke: i.m. 214-215.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI RENDELET
FELSZÁMOLÓKAT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI

Egyetérthetünk azon véleménnyel²⁷, miszerint az együttműködés legnagyobb gátját a nyelvi probléma jelentheti. Egyrésztől azon okból, hogy például Magyarországon kevés olyan felszámoló található, aki megfelelő idegen nyelvtudással rendelkezik a 31. cikkben rögzített kötelezettségek teljesítéséhez. Másrésztől, amennyiben a felszámolók tolmácsot is vesznek igénybe, egy-két jogi kifejezés, jogintézmény lefordítása kapcsán keletkezhetnek torzulások.

A Rendeletben rejlő problémát ismerte fel az INSOL EUROPE nemzetközi fizetéseképtelenségi szervezet, mely 2007. október 13-án Monacóban tartott konferenciáján fogadta el az „Európai Kommunikációs és Együttműködési Útmutatót a Határokon Átnyúló Fizetéseképtelenségi Eljárásokban”. Az Útmutató iránymutatást ad a nemzetközi fizetéseképtelenségi eljárásokban részt vevő felszámolóknak az együttműködési kötelezettség gyakorlati kivitelezésére, de alkalmazása nem kötelező jellegű az Európai Unió tagállamai számára.²⁸

IV. Záró gondolatok

A felszámolókat érintő legfontosabb szabályok ismertetését követően az alábbi hiányosságokat emelhetjük ki a közösségi jogi, illetve a magyar szabályozást illetően.

A Rendeletnek a felszámoló személye meghatározása kapcsán kialakított jogtechnikai megoldása jelentősen megkönnyíti a tagállamok jogalkalmazóinak feladatát a C melléklet megalkotása révén. Magyarország esetében azonban hiányosságként értékelhető, hogy az ideiglenes vagyonfelügyelőt elmulasztotta feltüntetni e listában.

A más tagállamokban eljáró felszámoló hatáskörét rögzítő közösségi jogi szabály alapvetően letisztult, logikus és a gyakorlatban kivitelezhető. Külön érdemes kiemelni a főfelszámoló más tagállamban fellelhető vagyontárgyakat illető elviteli jogát, mely jogosítvány az uniós szabályokon nyugszik, és jelentősen megkönnyíti a felszámoló dolgát. Nem mondható viszont szerencsésnek az a rendelkezés, miszerint a főfelszámoló hatáskörének tartalmát az eljárás helye szerinti tagállam joga, míg az intézkedések kivitelezésének módját a vagyontárgy fekvése

²⁷ Csőke: i.m. 217.

²⁸ E témával kapcsolatban lásd bővebben: Csőke: i.m. 217-218.

szerinti tagállam nemzeti joga határozza meg. E szabály a gyakorlatban csak rendkívüli nehézségek árán kivitelezhető.

Hiányosságként róható fel a közösségi jogalkotónak a felszámolókat terhelő együttműködési és tájékoztatási kötelezettség erőtlen megfogalmazása. A Rendelet által konstruált főeljárás – területi eljárások rendszerében ugyanis ez a kötelezettség a biztosítéka az adóssal szembeni határokon átívelő fizetéseképtelenségi eljárás zökkenőmentes kivitelezésének. E szabály álláspontom szerint bővebb kifejtésre szorul magában a Rendelet szövegében, illetve megsértését valamilyen formában szankcionálni kellene.

NAGY ANDREA

egyetemi adjunktus

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Eljárásjogi Tanszék

AZ ÜZLETRÉSZEK FORGALMI ÉRTÉKÉNEK MEGHATÁROZÁSA

Az üzletrészek forgalmi értékének meghatározása az elmúlt években mind nagyobb jelentőséggel bír a bírói gyakorlatban.

Áttekintve a házassági vagyoni jog és a közös vagyon megosztása körében irányadó szabályokat, azok statikusságát valamint a bírói gyakorlatban és a jogirodalomban való kidolgozottságát, gondolhatnánk azt is, hogy e körben nem lehet és nem is érdemes kutatóként, vagy gyakorlati jogászként e témával kritikai szinten foglalkozni.

A látszat azonban megtévesztő, mivel a joganyag változatlansága mellett az életviszonyok jelentős változáson mentek keresztül az elmúlt 20 évben.

A gazdasági jog átalakulása számos kihívás elé állította a családjog területét is. 1990-től kezdődően olyan új vállalkozási és pénzügyi befektetési formák jelentek meg, amelyek korábban nem léteztek, és a privatizáció és a szövetkezetek feloszlása is megnövelte a magánszemélyek kezében lévő vagyon mennyiségét.¹ A házassági közös vagyon köre számos új elemmel bővült. A házastársak vagyonában sok esetben két, gazdasági szempontból jól szétválasztható vagyonrészt lehet elkülöníteni: az üzleti célú és a házastársak fogyasztási célját szolgáló vagyont. Ezen elkülönülés azonban a jogi szabályozásban – egyelőre – nem tükröződik.²

Az életviszonyok egyre bonyolultabbá válásával, a gazdasági jog átalakulásával a klasszikus házassági vagyoni jogi szabályok újraértelmezése szükségessé vált.

¹ Kőrös András: Házastársi közös vagyon, közös lakás, HVG-ORAC, Budapest (2002) 32.

² Kőrös András: A házassági vagyoni jog korszerűsítésének az elvei, Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/2.

E változásokra a bírói gyakorlat reagált, megpróbálva a jogszabályokat a megváltozott vagyoni viszonyokra is alkalmazhatóvá tenni. A házassági vagyonjog alaptételei azonban változatlanok maradtak.

A házasság megkötésével, a házastársak között, a házassági életközösség idejére házastársi vagyonközösség keletkezik. A házassági életközösség alatt – bármely házastárs által – akár együttesen, akár külön-külön szerzett vagyontárgy a házastársak osztatlan közös tulajdona, kivéve azt, amely valamelyik házastárs különvagyon.

A vagyon fogalma azonban az utóbbi két évtizedben jelentős változáson ment keresztül.

Családjogi értelemben a házastársak osztatlan közös tulajdonszerzése kiterjed egyrészt mindazon dolgokra, amelyek a Ptk. 94. § (1) bek-e szerint tulajdonjog tárgyai lehetnek, másrészt mindazokra, amelyek nem minősülnek a Ptk. 94. § (1) bek-e szerint polgári jogi értelemben tulajdonjog tárgyának, de a (2) bek. szerint a tulajdonjog szabályait kell megfelelően alkalmazni, mint pl. a pénz, az értékpapír és a dolog módjára hasznosítható természeti erő. Harmadrészt a közös vagyon fogalma kiterjed a kötelmi jellegű igényekre is, azaz a vagyonjogi jellegű jogokra és kötelezettségekre is.³

A fentiek alapján megállapítható, hogy a házastársi vagyonközösség szempontjából a vagyon szélesebb körű fogalom, mint a közös tulajdon, tehát a házastársi vagyonközösség elemévé válik az is, amit a házastársak a különvagyon körén kívül, nem tulajdonként szereztek.⁴

A házastársak között a vagyonközösség kizárólag az életközösség alatt áll fenn, a házassági életközösség megszűnésekor a vagyonközösség is véget ér, és bármelyik házastárs követelheti a közös vagyon megosztását.

Amennyiben a házastársak között nincs megállapodás a közös vagyon megosztása tekintetében, vagy az érvénytelen, bármelyik házastárs a bíróságtól kérheti a vitás vagyoni kérdések eldöntését.

A közös vagyon megosztása körében fontos szempont a teljes körű vagyoni rendezés elve. A házastársi életközösség alatt szervezett vagyontárgyakat a vagyonmérlegben fel kell tüntetni, meghatározva azok értékét is.

³ Csúri Éva: Értékpapírok és társasági részesedések a házassági vagyonjogban, HVG-ORAC, Budapest (2000)

⁴ Lásd: BH 1998/233, BH 2000/395, BH 1998/84.

A közös vagyon megosztásánál általános alapelv, hogy a házastársak vagyonrészét a házassági életközösség megszűnésekor meglévő közös vagyonból lehetőleg természetben kell kiadni. Amennyiben ez bármely okból nem lehetséges vagy számottevő értékcsökkenéssel járna, a megosztás módját – vita esetén – a bíróság állapítja meg, azonban figyelemmel kell lennie a megosztás arányosságára is.

A közös vagyon természetbeni megosztása mellett is előforduló, az egyik házastársat megillető, a másik házastársat terhelő értékkülönbözlet összegét a teljes vagyontömeg tekintetében egységesen állapítja meg.

A fenti elveket a bírói gyakorlat a házastársak fogyasztási célú vagyona tekintetében viszonylag egységesen kezeli.

Az üzleti célú vagyonba tartozó egyes vagyonelemek fennálló házastársi tulajdonközösség megszüntetése körében azonban számos problémával találkozhatunk. Ennek indokai között találjuk, hogy a vállalkozásban lévő vagyonra speciális rendelkezések vonatkoznak, amely a gazdasági jogszabályoknak a családjogi szabályokkal való együttes alkalmazását követeli meg.

Mindig az adott gazdasági társasági forma határozza meg, hogy mi tartozik a házastársak közös vagyonának körébe, azt milyen értékben lehet a házastársi közös vagyon mérlegébe beállítani, és hogyan lehet a házastársak között megosztani.

Ez azonban a bírói gyakorlatban számos problémát vet fel. A házastársi közös vagyon fogalmi elemeinek bővülésének egyik alapvető mozgatórugója a gazdasági társaságok, és ezzel együtt a társasági részesedések megjelenése volt.

A vagyon és a tulajdon megkülönböztetésének alapvető jelentősége van akkor, amikor a házastársak vagy az egyik házastárs által a gazdasági társaságba bevitt vagyoni hozzájárulás a közös vagyoni vita alapja.

A nem tag házastársat nem illetheti meg több jog, mint amennyi a tag házastársat a társaság tagsági jogviszonyából eredően megilleti, és a vagyonközösségből eredő jogait nem a társasággal, hanem a házastársával szemben érvényesítheti.

A társasági részesedés meghatározásánál el kell különíteni egymástól a társaság vagyonát, illetve a tagnak e vagyonra vonatkozó jogait és kötelezettségeit. A társaság vagyona növekedhet vagy csökkenhet a társaság gazdálkodásának eredményességétől függően, az a tagok vagyonától elkülönül, és a társaság, mint önálló jogalany vagyonává válik.

A tagokat a társaság vagyona felett tulajdonosi jogosítványok nem illetik meg, a tag az üzletrésze fejében a tagsági jogviszonyból eredő jogokat gyakorolja, illetve kötelezettségeit teljesíti.⁵

A társasági részesedés közös vagyoni értékéről a következőket kell kiemelni. Az üzletrész értékének meghatározása függ attól, hogy azt a társaság mely létszakában kell megállapítani.

Az alapítás létszakában a társaság cégbejegyzését megelőző megszűnése esetén a tag házastárs törzsbetétjének az értéke, az általa befizetett és visszafizetni rendelt összeg tartozik a vagyonközösséghez.

A megszűnés létszakában, ha a megszűnés jogutód nélkül történik, a tagot a végelszámolás vagy felszámolás befejezését követően megillető ún. likvidációs hányad jelenti a vagyoni részesedést.

Amennyiben a társaság jogutódlással szűnik meg, és a tag házastárs nem kíván a jogutód társaságban részt venni, vele el kell számolni és az elszámolás folytán megillető összeg tartozik a vagyonközösséghez.

A működés létszakában a forgalomképes üzletrész a házastársi közös vagyon tárgya, a tag házastársnak az ezen fennálló tulajdonjoga a házastársi közös vagyon része. A kialakult és töretlen bírói gyakorlat alapján a házastársak közös vagyonát a házastársi életközösség megszakadásának időpontjában meghatározott forgalmi értéken kell megosztani.

Ez irányadó társasági részesedéseknél is. Ettől eltérni csak akkor lehet, és vehető figyelembe az ítélet meghozatalakor érték, ha az üzletrész értéke a különválás és a megosztás időpontja közötti időszakban a házastársak tevékenységén vagy mulasztásán kívül álló, illetve mindkét házastárs tevékenységére vagy mulasztására visszavezethető okból emelkedett vagy csökkent.⁶

Erre tekintettel az életközösség megszakadásakor érték alapulvétele indokolt, ha a tag házastárs a társaságban személyes tevékenységet végez, és ez a társaság tevékenységének a nyereséges vagy veszteséges volta e tevékenységgel szükségképpen vagy valószínűsíthetően összefüggésben áll.⁷

Gyakori eset, hogy az üzletrész forgalmi értékének a perbeli időszakban való növekedése kizárólag az egyik házastárs egyedüli tevékenységének köszönhető, mivel a társaság egyedül az egyik

⁵ A Családjog kézikönyve 2007. I. kötet, Szerk.: Kőrös András, HVG-ORAC, Budapest (2007) 289.

⁶ BH 1999/553.

⁷ Csúri i.m. 320.

házastárs ügyvezetése alatt állt, és a társaság értékének meghatározásakor az időmúlás irreleváns volt.

Az üzletrész forgalmi értéke a tag törzsbetétje és a társaság – pozitív vagy negatív – többletvagyonából a tagra jutó részesedés értékének az együttes összegéből tevődik össze.

A forgalmi érték fogalmát jogszabály nem határozza meg, de a bírói gyakorlat forgalmi érték alatt azt a vételárat érti, amely az adott vagyontárgy szabadpiacon való értékesítése estén elérhető, vagy elérhető lenne.

A forgalmi érték meghatározásánál széles körű bizonyítási eljárás lefolytatás, könyvszakértő igénybe vétele szükséges, ha a felek egyező nyilatkozatot nem tettek az érték vonatkozásában.

Az üzletrész tényleges forgalmi értékének meghatározásakor elsődlegesen összehasonlító adatok alapján kell meghatározni,⁸ tehát ugyanezen gazdasági társaság többi üzletrészesének a forgalmára vonatkozó adásvételi szerződésekben kikötött vételárak alapulvételével kell meghatározni. Ez a meghatározás azonban számos esetben a valóságtól eltérő eredményekre vezethet, tekintettel arra, hogy a gazdasági életben „bevett” forma az egyszerűség kedvéért az üzletrész adásvételi szerződéseken „névértéket” szerepeltetni.

Amennyiben összehasonlító adatok alapján az üzletrész forgalmi értékének meghatározása nem lehetséges, a forgalmi érték alapjául az adott gazdasági társaság piaci értéke szolgálhat. A forgalmi érték meghatározásánál számos szakértői módszert ismer a joggyakorlat.

Ez pedig igen csak részletes bizonyítási eljárás lefolytatásával állapítható meg. Szükség szerint be kell szerezni a társaság társasági szerződéseit, annak valamennyi módosításával együtt, az éves mérlegeket és vagyonkimutatásokat, a társaság volt tagjaival való elszámolásokat és egyéb okirati bizonyítékokat. A könyvszakértő mellett szinte elkerülhetetlen egyéb társszakértők – mint pl. ingatlanforgalmi, gépjármű, ingóforgalmi szakértő – kirendelése is. A vállalkozás értékelésekor a szakértőnek abból kell kiindulnia, hogy mi lesz a vállalkozás további sorsa: tovább működik-e, vagy megszűnésre kerül.

Amennyiben a társaság tovább működik, jövedelemalapú (hozamalapú) értékelést szükséges elvégezni, amely nem más, mint a folyamatosan működő társaság értéke.

Különösen alkalmas módszer ez akkor, amikor a házassági életközösség megszakadása és a szakértői vizsgálat között hosszabb

⁸ Kőrös i.m. (Házastársi közös vagyon...) 285.

(több éves) időtartam telik el, mivel a szükséges és általában csak tervezett adatok, ebben az esetben már beépültek a vizsgált évek mérlegbeszámolóinak tényleges adataiba, tehát már nem kell megtervezni.⁹

Az üzletrész forgalmi értékének meghatározásakor – különösen akkor, ha a társaság megszüntetésre kerül – a felszámolási értéket is szükséges meghatározni. A felszámolási érték a vállalkozás eszközei piaci árának kötelezettségeivel csökkentett értékének felel meg.

A kialakuló bírói gyakorlat a társaság reális és méltányos piaci értékét az ún. továbbműködési és a felszámolási érték figyelembevételével, a két érték közül a magasabb értékkel egyezően kell meghatározni a szakértőnek.

Azonban a könyvszerinti érték nem azonos az eszköz szabad piaci forgalmi értékével, a kötelezettségek körében pedig a felszámolási érték meghatározásánál pl. a társaság munkavállalói munkaviszonyának megszüntetésekor fizetendő végkielégítés és egyéb járandóságok összegét is figyelembe kell venni. A felszámolási érték az az érték, amely a társaság – jogszerű – jogutód nélküli megszüntetése után marad.

A könyvszerinti érték tehát sohasem lehet kizárólagos alapja a forgalmi érték meghatározásának, akkor sem, ha a „könyvszerinti érték a könyvvizsgáló aláírása miatt is valós értéknek tekintendő, hiszen a könyvvizsgáló igazolta, hogy a beszámolóban valós könyvszerinti értékeket tüntettek fel”.

Ezen indoklás azonban nem veszi figyelembe a „számviteli valódiságnak való megfelelés” és a tényleges forgalmi érték közötti különbséget. A könyvvizsgáló, amikor a könyvszerinti értékek valóságosságáról nyilatkozik, a számviteli törvény kifejezést használja.

A számvitelről szóló 2000. évi C tv. 15 § (3) szerint könyvvitelben rögzített és a beszámolóban szereplő tételeknek a valóságban is megtalálhatóknak, bizonyíthatóknak, kívülállók által is megállapíthatóknak kell lenniük. Értékelésük meg kell, hogy feleljen az e törvényben előírt értékelési elveknek és az azokhoz kapcsolódó értékelési eljárásoknak (a valódiság elve).

A társaság értékének meghatározásakor arra is figyelemmel kell lenni, hogy fennáll-e a fenti szakértői módszerek alapján kialakult forgalmi értéket befolyásoló egyéb, forgalmi értéket csökkentő tényező.

⁹ Csúri Éva: A gazdasági jog egyes kérdései a házassági vagyoni jogban, Ügyvédek Lapja, 2003/1. 17.

A bírói gyakorlatban az üzletrész értékének megállapítása tehát a felek egyező előadása, az egyik félnek a másik fél által kétségbe nem vont előadása, vagy könyvszakértő kirendelése útján történhet.

Amennyiben – a bizonyítási teherről való kioktatás megtörtént, és ennek ellenére a bizonyításra köteles fél bizonyítási indítványát nem terjeszti elő, vagy a szakértő díját a bizonyító fél – a mulasztás jogkövetkezményeire történő figyelmeztetés ellenére – nem előlegezi meg, akkor a bizonyítási teher és a bizonytalanság jogkövetkezményeit kell alkalmazni. E körben a magasabb értéket állító fél terhére kell értékelni a másik fél által elismertet meghaladó érték tekintetében a bizonytalanság jogkövetkezményeit.

Azonban a szakértői bizonyítás lefolytatását, vagy annak eredményességét a másik házastárs hiúsította meg, pl. az által, hogy a társaság irataiba való betekintés jogát a szakértőnek nem engedte át. Ebben az esetben lehetőség van a bizonyítási teher megfordítására, és a magasabb érték bizonyítatlanságának a jogkövetkezményeit a bizonyítást meghiúsító tagra való áthárítására.

NEMESSÁNYI ZOLTÁN

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

AZ „UNDISCLOSED AGENCY” (REJTETT KÉPVISELET) ALAPVONÁSAI AZ ANGOL JOGBAN

I. Mi rejlik a rejtett képviselet intézménye mögött?

Lord Atkin a termékfelelősség intézményét megalapozó *Donoghue (or McAlister) v Stevenson*¹ ügyben kifejtett gondolatmenete szerint a „Szeresd felebarátodat” bibliai parancsa a jog nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy ne okozz kárt felebarátodnak. A jogász kérdés pedig *Lord Atkin* szerint úgy szól: „Ki az én felebarátom?”².

Az angol jog rejtett képviseleti doktrínája viszont azt a dilemmát veti fel, hogy „Ki az én szerződő partnerem?”. A doktrína ugyanis „lehetővé teszi egy idegennek, akiről soha nem is halottam, hogy igényt támasszon velem szemben egy olyan szerződésből fakadóan, amelyről azt hittem, hogy a legjobb barátommal kötöm”³. Rejtett képviselet esetében előfordulhat, hogy a harmadik személy tőkeerős eladóval vélt szerződést kötni, és kiderül, hogy az csak képviselő volt, s valójában egy jóval gyengébb fizetőképességű képviselttel szemben kell igényét érvényesítenie⁴.

¹ *Donoghue (or McAlister) v Stevenson* [1932] All ER Rep 1

² „The rule that you are to love your neighbour becomes in law: You must not injure your neighbour; and the lawyer's question: Who is my neighbour? receives a restricted reply.” *Lord Atkin* in *Donoghue (or McAlister) v Stevenson* [1932] All ER Rep 1. A kérdés tulajdonképpen arra vonatkozott, hogy a termék előállítója szerződéses jogviszony hiányában felelősséggel tartozik-e a termék fogyasztójával szemben.

³ *Holmes, O.W.: The History of Agency. In: Select Essays in Anglo-American Legal History III. (1909) 404.*

⁴ *Eörsi Gyula: A kereskedelmi képviseletek joga egységesítésének két problémája, Jogtudományi Közlöny, 1971/11. 492.*

A rejtett képviselet, mint az angol common law „abszolút eredeti intézménye”⁵, újra és újra magára vonja német és francia elméleti jogászok figyelmét, mégha azt a hagyományos kontinentális jogi gyakorlat rendkívül bonyolultnak és nehezen megemészthetőnek tartja is⁶. Az elmélet világában az intézmény külföldi és hazai megítélése ugyanakkor nagymértékben eltérő⁷: amíg a német és francia jogtudósok a mindenkori érdekeket finom és differenciált módon figyelembe vevő jogpolitikai példaként tekintenek rá, addig az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban több hang is ellene szól, és az ottani szerzők általában a common law anomáliájának minősítik⁸. A széles körben elfogadott angolszász álláspont szerint „a közönséges jogérzettel ellentétes”⁹, a „szerződési jog alapvető elveivel is összeegyeztethetetlen”¹⁰ anomália az, ha megengedjük egy személynek, hogy pereljen illetve perelhető legyen egy olyan szerződés alapján, amelyet a valóságban nem is kötött meg”¹¹.

A rejtett képviseleti doktrína vizsgálata álláspontom szerint egy további, általánosabb elméleti problémakör átgondolását segítheti elő. Nevezetesen a szerződés római jogi, személyhez kötődő modelljének és a modern szerződések szociológiai funkciójának közelítését. A modern kereskedelmi viszonyok között egyre kevésbé lényeges mozzanat a szerződő felek személye. Ezt a tendenciát előlegezte meg a rejtett képviselet már régóta élő intézménye, amelynek elismerése nyilvánvalóan a hagyományos kötelmi jogi dogmatika áttörését jelenti: figyelmen kívül hagyja a képviselt és a képviselő közötti belső és a képviselt (vagy a képviselő) és a harmadik személy közötti külső jogviszonyok egymástól való elkülönítését. A naturalizmus teret nyer

⁵ Müller-Freienfels, Wolfram: Die „Anomalie” der verdeckten Stellvertretung (undisclosed agency) des englischen Rechts, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 17. Jahrgang (1952) 578.

⁶ Grönfors, Kurt: Unification of Agency as a Legislative Challenge, Uniform Law Review 1998/2-3. 469.

⁷ Müller-Freienfels egy angol nyelvű tanulmányában a bibliai „senki nem lehet próféta saját hazájában” szállóigével jellemzi az undisclosed agency angolszász megítélését. Lásd: Müller-Freienfels, Wolfram: The Undisclosed Principal. In: Modern Law Review, 1953/3. 299.

⁸ Fridman, G.H.L.: The Law of Agency, 2nd Edition, London (1966) 172.

⁹ Holmes: i.m. 404.

¹⁰ Pollock Frederick szerkesztői kommentárban fejtette ki a véleményét az undisclosed agency doktrináról a Cooke v Eshelby (12 App. Cas. 271) ügy kapcsán. Lásd: Law Quarterly Review, 1887/3 358-359.

¹¹ Müller-Freienfels: Die „Anomalie”... i.m. 580.

benne a jogi formalizmussal szemben. Előremutatóan, az ügyletben ténylegesen érdekeltet helyezi előtérbe a jogviszony formális alanyaival szemben, s ezzel már a XVIII. századtól kezdődően megkérdőjelezi a relatív szerkezetű kötelmi viszonyok zárt jellegének manapság egyre több sebből vérző tézisé.

II. A rejtett képvislet joghatása

A kontinentális jogrendszerekben uralkodó doktrina szerint a képviseltre vonatkozóan akkor fakadnak jogok és kötelezettségek a képviselő által kötött szerződésből, ha utóbbi a szerződést a képviselt nevében kötötte. Ebből pedig a fordított esetre az a következtetés adódik, hogy az ügyletből nem származnak joghatások a megbízóra (a képviseltre) nézve, ha a képviselő bár a megbízás keretein belül, de nem a megbízó nevében járt el, azaz nem tette nyilvánvalóan felismerhetővé, hogy az ügylet joghatásai a megbízót illetik. A kontinentális jogrendszerekben a (közvetlen) képvislet joghatásainak beálltához az szükséges, hogy egyértelmű utalás történjen az ügy valódi urára. Ez az elv „Offenheitsprinzip”-ként (nyilvánossági elv) vonult be a jogi köztudatba. Ennek lényege, hogy csak akkor állnak be a képviselt személyében a képviselő által kötött szerződésből fakadó joghatások, ha a képviselő szerződési nyilatkozata *nyíltan* utal a képviseltre¹².

Az angol jog rejtett képvisleti doktrinája szerint viszont a képviselt akkor is pert indíthat a harmadik személlyel szemben, és utóbbi is perelheti a képviseltet, ha a képviselő semmilyen formában nem hozta a harmadik személy tudomására, hogy valójában más javára szerződött. A common law tehát nem követi a nyilvánossági elvet: a rejtve maradó képviselt perelhet és perelhető azon szerződés alapján, amelyet megbízottja a saját nevében kötött és a harmadik személy a szerződéskötéskor nem volt tisztában azzal, hogy akivel szerződik, valójában csak képviselő.

Az angol képvisleti jog legrészletesebb összefoglalása a sokat hivatkozott és általánosan elismert jogtudományi munkában, az eredetileg 1896-ban megjelent¹³ és azóta tizenhat újabb kiadást megért

¹² Leonhard, Franz: Vertretung beim Fahrnisserwerb. (Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig (1899) 2.

¹³ William Bowstead eredetileg kódexnek szánt, 1896-ban megjelent könyvének a címe még „A Digest of the Law of Agency” volt.

Bowstead-féle monográfiában található.¹⁴ A monográfia szerint a képviselet (agency) két személy közötti bizalmi viszony, amelyben egyikük (a principal) kifejezetten vagy ráutaló magatartással hozzájárul ahhoz, hogy a másik személy (az agent) az ő érdekében eljárjon oly módon, hogy az hatással legyen harmadik személyekkel szembeni jogviszonyaira, és az agent ezt kifejezetten vagy ráutaló magatartással elvállalja¹⁵. A képviselő felhatalmazott ezen cselekmények megtételére; ezen felhatalmazásából jogosultság keletkezik a principal harmadik személyekkel szembeni jogviszonyainak befolyásolására¹⁶.

A common law képviseleti joga - némi egyszerűsítéssel¹⁷ - két alapvető esetet különböztet meg aszerint, hogy a harmadik személy tudja-e a szerződéskötéskor, hogy a képviselő (agent) egy megbízó (principal) érdekében jár el. Nyílt képviseletről (disclosed agency) beszélünk akkor, ha az ügyletkötés időpontjában a harmadik személy számára ismert az a tény, hogy az ügylet a megbízó érdekét szolgálja. A nyílt képviselet két további alesetre bontható az alapján, hogy a képviselő közli-e a harmadik személlyel a képviselt nevét (named principal) vagy sem (unnamed principal)¹⁸. Akkor is nyílt képviseletről van tehát szó, ha a harmadik személy bár tudja, hogy akivel szerződik, csak képviselő, azonban a képviselt személyazonossága számára ismeretlen. Rejtett képviselet (undisclosed agency) akkor áll fenn, ha a harmadik személy az ügyletkötés időpontjában nem tud a képviselt létezéséről¹⁹, így szándéka is csak az lehet, hogy személyesen a képviselővel kerüljön jogviszonyba²⁰ (aminek egyik szükségszerű előfeltétele, hogy a képviselő a saját nevében szerződjön).

A kontinentális jogok szempontjából feltűnő sajátossága az angolszász képviseleti jognak, hogy a jogkövetkezmények nyílt és rejtett képviselet esetében alapvetően azonosak²¹. Főszabály szerint mindkét esetben jogosult a képviselt személy (principal) pert indítani a harmadik

¹⁴ Reynolds, F M B: Bowstead and Reynolds on Agency. 16th edition. London, 1996. (a továbbiakban: Bowstead and Reynolds) 2.

¹⁵ Bowstead and Reynolds Article 1 (1). 1.

¹⁶ Bowstead and Reynolds Article 1 (2). 1.

¹⁷ Jelen tanulmányban nem térek ki az agency egyéb fajtáinak ismertetésére. A „del credere agent”, a „commercial agent”(kereskedelmi ügynök), a „general agent”, a „special agent”, a „factor” és a „broker” angolszász jogi fogalmakat lásd: Bowstead and Reynolds Art. 2 (5)-(10). 30-31.

¹⁸ Bowstead and Reynolds Art. 2 (1)-(3). 1-033. 30.

¹⁹ Bowstead and Reynolds Art. 2 (4). 1-033. 30.

²⁰ Bowstead and Reynolds 1-035. 31.

²¹ Fridman, G.H.L.: The Law of Agency, 2nd Edition, London (1966) 174.

személlyel szemben és ez utóbbi is perelheti a principalt azon szerződés alapján, amelyet a képviselő (agent) képviseleti jogkörében eljárva kötött a harmadik személlyel²². A common law tehát nem tulajdonít különösebb jelentőséget a képviselet közvetett és közvetlen formája közötti, a kontinentális jogokra jellemző megkülönböztetésnek: ha a képviselő a képviselt számlájára jogosult szerződést kötni harmadik személlyel, akkor ez a szerződés a képviseltet jogosítja és kötelezi. Az angol jog alapvetően a közvetlen képviselet joghatásainak megvalósítására törekszik, akár tudta a harmadik személy, hogy képviselővel szerződik, akár nem²³. Ezt mutatja, hogy a common law szerint ha a képviselő a saját nevében szerződik harmadik személlyel és pedig akár szóban, akár írásban, bizonyítani lehet, hogy valójában kinek a javára kötötte a szerződést annak érdekében, hogy ez utóbbi személy perelhessen illetve perelhető legyen a szerződés alapján²⁴.

III. A rejtett képviselet joggyakorlati alapjai

A kontinentális jogászok számára meglepő és nehezen értelmezhető rejtett képviseleti doktrína a vele szemben megfogalmazott angolszász bírálatok ellenére szilárd joggyakorlati alapokon nyugszik. Bár a rejtett képviseletnek nem ez a legkorábbi megjelenése, mégis klasszikus, későbbi ítéletekben is gyakran hivatkozott példája a *Sims v Bond* ítélet²⁵, amelyben egy hajót üzemeltető társaság ügyvezetője és résztulajdonosa a saját nevében nyújtott kölcsönt egy banknak a társaság tulajdonosait illető közraktári jegy átadásával. Az ügyvezető halála után a társaság többi tulajdonosa, mint rejtett képviseltek indítottak pert a bankkal szemben a kölcsön visszafizetése iránt. Az ügyben eljáró egyik bíró, Denman CJ leszögezte, hogy ha a képviselő saját nevében, de rejtett képviselt javára szerződik, akár a képviselő akár a rejtett képviselt pert indíthat a harmadik személlyel szemben. Utóbbi esetben azonban az alperest olyan helyzetbe kell hozni a rejtett képviselt felbukkanásakor,

²² A nyílt képviseletre (disclosed agency) vonatkozóan lásd Bowstead and Reynolds Art. 73 (1), 361. a rejtett képviselet (undisclosed agency) hasonló főszabályát lásd: Bowstead and Reynolds Art. 78 (1), 408.

²³ Bowstead and Reynolds 1-019. 11.

²⁴ Bowstead and Reynolds Article 78. (3) 409.

²⁵ *Sims v Bond* (1833) 5 B & Ad 389.

mintha a képviselő lett volna a szerződő fél²⁶, azaz a harmadik személy a képviselttel szemben érvényesítheti mindazokat a kifogásokat, amelyek a képviselővel szemben rendelkezésére állnának. Felpereseknek ilyenkor azt kell kétséget kizáróan bebizonyítani, hogy a kölcsönösszeg, mégha azt névlegesen más nyújtotta is harmadik személynek, ténylegesen felpereseket illette (az adott ügyben felperesek nem tudták bizonyítani, hogy a kölcsön nyújtása az ő számlájukra történt)²⁷.

A kontinentális európai jogi kultúrán felnövekedett modern jogászok számára még inkább meghökkentő lehet, hogy a doktrinát ingatlanok adásvételére is alkalmazzák.²⁸ 1807-ben Norfolk hercegének képviselője a saját nevében, de a herceg számára kötött adásvételi szerződést alperessel az utóbbi tulajdonában lévő ingatlanra, amely a szerződés szerint egy mérföldre feküdt Horsham városától. A herceg képviselője csak az előleg megfizetése után árulta el alperesnek, hogy valójában a herceg javára járt el. Miután azonban kiderült, hogy az ingatlan ténylegesen három és négy mérföld közötti távolságra fekszik Horsham-tól (és ezáltal az értéke lényegesen alacsonyabb, mint a szerződésben szereplő), a herceg saját nevében indított pert az ingatlan tulajdonosa ellen és követelte az előleg visszafizetését. Az angol bíróság végső fokon helyt adott a herceg keresetének, holott a szerződést a herceg képviselője a saját nevében kötötte és csak később árulta el alperesnek, hogy az ingatlant valójában nem a maga számára akarta megszerezni.²⁹

Ugyancsak gyakran idézett döntés a *Spurr v Cass*, *Cass v Spurr* egyesített ítélet. Az ügyvéd Spurr „Spurr és Chambers” cégnév alatt végezte tevékenységét, Chambers azonban bár maga is ügyvéd, nem partnere volt, hanem csak segéd az irodában. Az ügyféllel, Cass-szal viszont a „Spurr és Chambers” szerződött és az ügyfélnek ebből a szerződésből fakadóan számlatartozása keletkezett. Spurr-nek pedig egy kisebb értékre szóló váltón alapuló tartozása volt az ügyféllel szemben. A kérdés tulajdonképpen úgy merült fel, hogy a Spurr által egyedül

²⁶ „Where a contract (...) is made with an agent in his own name for an undisclosed principal, either the agent or the principal may sue upon it, defendant in the latter case being entitled to be placed in the same situation, at the time of the disclosure of the real principal, as if the agent had been the contracting party.” *Sims v Bond* (1833) 5 B & Ad 392.

²⁷ *Sims v Bond* (1833) 5 B & Ad 389.

²⁸ Lásd a lejjebb részletesen elemzett ítéleteket: *Nash v Dix* (1898) 78 LT 445. és *Dyster v Randall & Sons and others* [1926] All ER Rep 151.

²⁹ *Duke of Norfolk v Worthy*[1803-13] All ER Rep 381.

indított perben helyt kell-e adni a követelésének, ha Chambers nem áll perben, illetve hogy az ügyfél által indított perben Spurr beszámíthatja-e az ügyfél számlatartozását. A Queen’s Bench Divison mindkét kérdést igenlően válaszolta meg³⁰.

A rejtett képviselet doktrínája hatást gyakorolt Anglián kívüli common law jogrendszerű államok jogi gondolkodására is. Ezt mutatja a *Browning v. Provincial Insurance Company of Canada* ítélet, amelynek tényállása szerint Browning pék az 1867. évben azzal bízta meg bizományosát, hogy vásároljon számára meghatározott mennyiségű lisztet és hajón szállítsa el hozzá Montrealból New Fundland szigetére. A bizományos a saját nevében biztosítási szerződést kötött a szállítmányra az alperes biztosító társasággal, amely nem is tudott a megbízó Browningról. A lisztet szállító hajó felborult és a liszt jelentős része megsemmisült. Browning a saját nevében indított keresetet a biztosítóval szemben kárának megtérítése iránt. Az angol bíróság végül helyt adott a keresetnek azzal az indokolással, hogy mind az angol, mind a kanadai jog értelmében a tengeri biztosításokra is irányadó az a szabály, amely szerint a (rejtett) képviselt pert indíthat és perelhető azon szerződés alapján, amelyet kereskedelmi képviselője a saját nevében kötött harmadik személlyel, utóbbinak azonban rendelkezésére állnak mindazok a kifogások, amelyek a képviselővel szemben érvényesíthetők lennének³¹.

A rejtett képviseleti doktrína szilárd beágyazódását jelzi az azóta egyébként sokat bírált *Watteau v Fenwick* ítélet³², amelyben az angol bíróság az elv fenntartása érdekében még a képviseleti jog általános szabályaitól való kifejezett eltérést is felvállalta. Az alperes sörgyár megvásárolt egy sörözőt, és annak korábbi tulajdonosát a továbbiakban üzletvezetőként alkalmazta; a hatósági engedély továbbra is a korábbi tulajdonos nevére szolgált, és az ő neve szerepelt a söröző cégén is. A sörgyár és az üzletvezető közötti titkos megállapodás értelmében utóbbi ásványvízen és üveges sörön kívül minden egyebet (így szivarokat is) kizárólag az alperestől rendelhetett. Az üzletvezető azonban halasztott fizetéssel szivarokat rendelt meg mástól (felperestől), aki nem tudott arról, hogy az üzletvezető csak képviselő. Miután a szivarok vételárát nem fizették meg, és az eladó számára kiderült, hogy az üzletvezető alperes javára járt el, pert indított a sörgyárral szemben. Az ügyben a fő

³⁰ *Spurr v Cass. Cass v. Spurr* (1870) L.R. 5 Q.B. 656.

³¹ *Browning v Provincial Insurance Company of Canada* (1873) L.R. 5 P.C. 263.

³² *Watteau v Fenwick* [1893] 1 Q.B. 346. és skk.

kérdés az volt, hogy a rejtve maradt képviselt személy felelőssé tehető-e képviselőjének azon cselekményeiért, amelyeket utóbbi képviseleti jogkörét túllépve végzett. A dilemma azért merült fel, mert nyílt képviselet esetében egyértelműen érvényesült az a kontinentális jogrendszerekben is ismert szabály, hogy a képviseleti jogkörét túllépő képviselő által kötött szerződések nem kötik a képviseltet³³. Az ügyben eljáró Wills J. bírő mindenekelőtt megállapította a szivarokról, hogy azok olyan árucikkek, amelyeket egy sörözőben rendszerint árusítanak. Ezt követően felidézte azt a kontinentális jogrendszerekben is ismert általános szabályt, hogy a képviselt személy felelősséggel tartozik képviselőjének azon felhatalmazás (authority) keretében végzett aktusaiért, amellyel az ilyen jellegű képviselők rendszerint rendelkeznek³⁴, éspedig függetlenül azon korlátozásoktól, amelyek a képviselő és a képviselt közötti (titkos) megállapodáson alapulnak³⁵. Wills bírő álláspontja szerint a szabály a rejtett képviseletre is irányadó. Meglepően rövid indokolású³⁶ ítéletében a *contrario* érveléssel arra a valóban lényeges pontra mutatott rá, hogy ellenkező esetben a rejtett képviselettel kapcsolatos valamennyi perben a képviseleti jog titkos korlátozására hivatkozhatna a képviselt és ezzel megakadályozná a harmadik személy igényérvényesítését³⁷.

Az angol jog rejtett képviseleti doktrínája a vele szemben megfogalmazott számtalan kritika ellenére a mai napig érvényesül a *common law*-ban. Ezt mutatja az 1995. évben született *Boyer v Thomson* ítélet, amelyben a Lordok Háza helyt adott a képviselőtől hajót vásárló személy által a (szerződéskötéskor) rejtve maradt megbízóval szemben indított keresetnek, miután kiderült, hogy a hajó nem volt megfelelő minőségű és nem volt alkalmas a szerződésben szereplő célra³⁸.

³³ Bowstead and Reynolds Article 77. 405.

³⁴ A jogirodalom a képviselő felhatalmazásának ezen formáját „rendszerinti felhatalmazásnak” (usual authority) nevezi. Lásd: Bowstead and Reynolds 106.

³⁵ Lásd a hasonló szabályt a magyar jogban a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 220. § (1)-(2) bekezdéseiben.

³⁶ Markesinis, B.S. – Munday, R.J.C.: *An Outline of the Law of Agency*, Third Edition, London, Dublin, Edinburgh (1992) 35.

³⁷ *Watteau v Fenwick* [1893] 1 Q.B. 349.

³⁸ *Boyer v Thomson*. [1995] 3 All ER 135

IV. A doktrina korlátozása

Számos angol ítéletben – a fent már említett elméleti aggályokkal összhangban – a korábbi bírósági határozatok kötőereje ellenére megtalálható a joggyakorlatban meggyökeresedett rejtett képviselő bírálata³⁹. Blackburn bíró a sokat idézett és később részletesen elemzett *Armstrong v. Stokes* ügyben⁴⁰ például mintha kissé sajnálkozva állapította volna meg, hogy a rejtett képviselő által nyújtott megoldás – nevezetesen az, hogy a harmadik személy közvetlenül fordulhat a mindaddig rejtve maradt képviselttel szemben – helyállóságával kapcsolatos kételyek ellenére nem térhet el a korábbi precedensektől⁴¹.

A rejtett képviselő kedvezőtlen hazai megítélése vélhetően jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az angol joggyakorlat számos olyan elvet alakított ki, amelyek a doktrina érvényesülését korlátok közé szorítják: bizonyos esetekben a common law bíróságok nem ismerik el a rejtve maradó képviselt és a harmadik személy közötti közvetlen igényérvényesítés lehetőségét⁴². Bár Blackburn bíró kifejtette, hogy nem a bíróságok feladata, hogy a jogrendszer hibáit illogikus kivételekkel korrigálja, más angol ítéletek – ha már nem tudták megszüntetni az anomáliát – néha nehezen követhető kivételek sorával próbálták meg körülbástyázni azt. Ezen kivételek révén a rejtett képviselő alapvető joghatása (a jogviszonyban nem állók közötti közvetlen perlés lehetősége) immáron az esetek jelentős részében nem érvényesül. A továbbiakban a doktrina lehetséges korlátozási irányait vesszük sorra.

³⁹ Az angol-amerikai joggyakorlatban különösen gyakran bukkan fel az „undisclosed agency anomáliája” kifejezés. Müller-Freienfels, Wolfram: Die „Anomalie” der verdeckten Stellvertretung (undisclosed agency) des englischen Rechts. In: Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 17. Jahrgang 1952. 580.

⁴⁰ *Armstrong v. Stokes* (1872), 7 Q.B. 598. skk.

⁴¹ Müller-Freienfels, Wolfram: Die „Anomalie” der verdeckten Stellvertretung (undisclosed agency) des englischen Rechts. In: Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 17. Jahrgang 1952. 581.

⁴² Zweigert, Konrad – Kötz, Hein: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts, Tübingen, (1996) 435.

IV.1. Eljárásjogi korlátozás

A rejtett képviseleti doktrina korlátozásával kapcsolatos egyik kísérlet eljárásjogi köntösben jelent meg. Az 1848. május 15-én született *Humble v Hunter* ítélet⁴³ alapjául szolgáló hajóbérlési szerződést bérbeadóként a hajó tulajdonosának (felperesnek) a fia kötötte meg, a szerződés őt jelölte meg a hajó tulajdonosaként. A valódi tulajdonos felperes által a bérlő ellen indított perben az angol bíróság nem adott helyt a keresetnek. Indokolásában Lord Denman CJ arra hivatkozott, hogy a rejtett képviseleti doktrina nem alkalmazható abban az esetben, ha a képviselő az ügy uraként szerződik, márpedig jelen esetben ez történt, hiszen a képviselő önmagát a hajó tulajdonosaként tüntette fel⁴⁴. Az ítéletet kommentáló jogirodalom általában abban az eljárásjogi szabályban találta meg a jogtétel magyarázatát, amely szerint szóbeli bizonyíték (a jelen esetben a képviselet létrejöttére vonatkozóan) nem állhat ellentétben az írásbeli szerződéssel⁴⁵. Bár Lord Denman okfejtésében nem szerepel utalás erre a processzuális normára, az ítéletben egyértelműen felismerhető ugyanakkor a rejtett képviseleti doktrina érvényesülési körének korlátozására irányuló jogalkalmazói szándék. Az eljáró bíró olyannyira erre törekedett, hogy még az intézmény létét egészeben kétségbe vonó indokolást is elfogadhatónak tartott. Amint arra ugyanis az ítéletet bíráló számos jogtudós rámutatott, *Lord Denman* sommás érvelése szerint a rejtett képviselet jogkövetkezményei nem kerülhetnek alkalmazásra, ha a képviselő ügy köti meg a szerződést, mintha ő volna az ügy valódi ura. A rejtett képviseletnek azonban fogalmi eleme az, hogy a képviselő önmagát tünteti fel a szerződés kedvezményezettjeként⁴⁶, és ha elfogadnánk a lordbíró érvelését, szinte lehetlenné válna a rejtett képviselt igényérvényesítése⁴⁷.

Az elv ugyan követésre talált az ötven évvel későbbi vállalkozási szerződéssel kapcsolatos *Formby Bros v Formby* esetben, amelyben a bíróság nem tette lehetővé annak bizonyítását, hogy a szerződésben következetesen „tulajdonos”-nak nevezett szerződő fél valójában apósa képviselőjeként járt el⁴⁸, az angol joggyakorlat azonban hamarosan

⁴³ *Humble v Hunter* [1843-60] All ER Rep 468.

⁴⁴ *Humble v Hunter* [1843-60] All ER Rep 469.

⁴⁵ Lásd: *Bowstead and Reynolds* 419.

⁴⁶ *Fridman*: i.m. 419.

⁴⁷ Lásd: *Bowstead and Reynolds* 419.

⁴⁸ *Formby Bros v Formby* [1910] WN 48, 54 Sol Jo 269, 102 LT 116.

elmozdult az ítélet gondolati tartalmától. Az 1919-ben született *Fred Drughorn, Ltd v Rederiakt Transatlantic* ítéletben⁴⁹ éppen fordított volt a szereposztás, mint a *Humble v Hunter* ügyben. Az alperes társaság határozott időre szóló hajóbérelti szerződést kötött Lundgren úrral. A szerződés Lundgren-t nevezte meg bérlőként, holott ő valójában egy másik társaság képviselőjeként járt el. Alperes a szerződést felmondta, és Lundgren a jogellenes felmondásból fakadó kár megtérítése miatt indított keresetet. Lundgren halálát követően a képviselt társaság lépett perbe felperesként, azt állítva, hogy Lundgren a szerződést az ő javukra kötötte. Az ügyben eljáró bíróság számára a fő kérdés az volt, hogy vajon a *Humble v Hunter* ítélet jogtételét kell-e alapul vennie, azaz miután a szerződés Lundgrent nevezte meg bérlőként, el kell-e utasítania a képviselt társaság keresetét. Lord Haldane helyt adott felperes keresetének, de a korábbi precedens érvényét megőrizve, nem bírálta felül a *Humble v Hunter* doktrínáját. Az ellentmondást talán kissé erőltetetten úgy oldotta fel, hogy különbséget tett tulajdonjogot érintő és pusztán szerződéses rejtett képviseleti esetek között. A tulajdonjoggal kapcsolatos ügyekben, a *Humble v Hunter* ítéletben szereplő gondolattal összhangban, nem tartotta megengedhetőnek a szerződéssel ellentétes szóbeli bizonyíték felhasználását. Ilyenkor Lord Haldane szerint a „tulajdonos” kifejezés használata implicit módon kizárja, hogy a szerződő félén kívüli személy érvényesítsen igényt tulajdonosként. Maga a szóhasználat volt tehát az, ami miatt nem volt összeegyeztethető a rejtett képviselet bizonyítása a szerződés tartalmával. A szerződéses esetekben viszont – hivatkozva a hajóbérelti szerződések körében uralkodó üzleti szokásokra – lehetségesnek látta, hogy a rejtett képviselt bizonyítsa a képviseleti viszony létét⁵⁰. Az ügyben eljáró másik bíró, Lord Sumner is hasonló módon érvelt: a szerződés szóhasználat, mely szerint „Lundgren a bérlő”, álláspontja szerint nem jelenti azt, hogy kizárólag őt lehetne valódi érdekeltnek, a bérlő jogaival és kötelezettségeivel rendelkező személynek tekinteni. A szerződésben ugyanis csak annyi szerepel, hogy Lundgren a bérlő és az okirat nem mondja ki, hogy Lundgren nem más számára bérlő a hajót. Ha pedig ez valóban így van, meg kell engedni ennek bizonyítását⁵¹.

A később született angol döntések ezen ítélet által kiköveztet úton mentek tovább. Lawrence bíró az 1944-ben hozott *Danziger v*

⁴⁹ *Fred Drughorn, Ltd v Rederiakt Transatlantic* [1919] A.C. 203.

⁵⁰ Uo. 207-208.

⁵¹ Uo. 209.

Thompson ítéletben⁵² a fenti gondolatmenet alapján egy lakásbérleti szerződés kapcsán engedte meg annak bizonyítását, hogy a szerződésben bérlőként megnevezett személy valójában másvalakinek a képviselőjeként kötötte azt. A „bérlő” kifejezésnek ugyanis véleménye szerint nincs olyan implicit tartalma, amely arra utalna, hogy a szerződést kötő személy nem képviselőként jár el és ezzel kizárná a rejtett képviselet bizonyíthatóságát⁵³. Az egy évvel későbbi Epps v Rothnie ítéletben pedig Scott LJ bíró egyenesen úgy fogalmazott, hogy a Humble v Hunter elv nem tekinthető helyes jognak⁵⁴. A modern angol jog tehát elfordult a Humble v Hunter jogtételétől. Az általánosan érvényesülő, már idézett szabály jelenleg úgy szól, hogy ha a képviselő akár szóban akár írásban a saját nevében szerződik harmadik személlyel, bizonyítani lehet, hogy valójában kinek a javára kötötte a szerződést annak érdekében, hogy ez utóbbi személy perelhessen illetve perelhető legyen a szerződés alapján⁵⁵.

IV. 2. A rejtett képviseleti doktrina kifejezett és implicit kizárása

Már a XIX. század végén született ítéletekből kiolvasható az a jogtétel, hogy a saját nevében eljáró személy által kötött szerződés rendelkezései kifejezetten kizárhatják, hogy a szerződésben részes fél mögött álló rejtett képviselő a szerződés alapján pert indíthasson illetve perelhető legyen⁵⁶. Ez a mai napig érvényesülő kizárási lehetőség a szerződésekben többnyire olyan megfogalmazásban jelenik meg, hogy a felek nyilatkoznak arról, hogy nem másvalakinek a képviselői, illetve arról, hogy a feleket személyesen köti a szerződés. Az angol joggyakorlat a kifejezett kizárás mellett már a XIX. századtól kezdődően kialakította a beleértett (implicit) kizárás lehetőségét. Eszerint a szerződés rendelkezései implicit módon kizárhatják, hogy a tényleges szerződő félen kívül más személy érvényesítsen igényt a szerződésből fakadóan, vagy másvalakivel szemben kerüljön sor kereset benyújtására. A mai felfogás a fent elemzett Humble v Hunter ítéletet is az implicit

⁵² Danziger v Thompson és mások [1944] K.B. 654.

⁵³ Uo. 656-657.

⁵⁴ Epps v. Rothnie [1945] K.B. 565.

⁵⁵ Bowstead and Reynolds: i.m. Article 78. 409.

⁵⁶ Lásd: az 1887. évi „The United Kingdom Mutual Steamship Assurance Association, Limited v Nevill” ítéletet ((1887) 19 Q.B.D. 110). Lásd még: Bowstead and Reynolds Article 78.(4) 409.

kizárás egyik eseteként tartja számon. A már idézett Bowstead-féle monográfia szerint a szerződés rendelkezései kifejezetten vagy beleértve kizárhatják az undisclosed principal perlési jogosultságát, illetve azt, hogy a szerződéses igény érvényesítése érdekében pert indítsanak ellene⁵⁷.

Az implicit kizárás lehetőségével kapcsolatos első esetként a jogirodalom a *Nash v Dix* ítéletet⁵⁸ szokta említeni. Ennek alperese a kongregacionalista gyülekezet vagyongazdálkodója nyilvános árverés útján eladásra kínálta a korábban a gyülekezet kápolnájaként szolgáló ingatlant. Az ajánlati feltételek nem tartalmaztak megszorítást arra vonatkozóan, hogy ki tehet ajánlatot. Az egyik ajánlatot azonban amiatt utasította el az alperes, mert azt római katolikusok egy csoportja tette, akik az épületet katolikus istentisztelet céljára akarták használni. Ezt követően a csoport ajánlatot tett az ásványvíz-gyártó cég vezetőjeként dolgozó felperesnek, hogy amennyiben meg tudja szerezni az ingatlant, azt megvásárolják tőle úgy, hogy felperes 100 angol fontot profitál az ügyleten. A felperes ügyvédei írtak alperes képviselőinek, és ajánlatot tettek ügyfelük, az ásványvíz előállító társaság javára az épület megvásárlására vonatkozóan. A szerződési tárgyalásokat követően a felek aláírták a szerződést, amelyben a vételár, kevesebb volt, mint amennyi a katolikus csoport ajánlatában szerepelt. A szerződés kifejezetten nem utalt arra, hogy felperes maga számára vásárolja meg az ingatlant, de alperes mégis ezt hitte és felperes tisztában volt alperes elképzelésével, hiszen az ügy uraként írta alá a szerződést. Alperes, miután tudomást szerzett a felperes és a katolikus csoport közötti megállapodásról, megtagadta a szerződés teljesítését arra hivatkozva, hogy felperes a római katolikus csoport képviselőjeként kötött szerződést, holott tudta, hogy velük alperes nem kötne szerződést, azaz megtévesztette alperest⁵⁹.

Az ügyben eljáró North J. bíró megállapította, hogy felperes nem a római katolikus csoport rejtett képviselőjeként vásárolta meg az ingatlant, hanem saját maga számára azért, hogy haszonnal továbbértékesítse. A megtévesztés kérdése ugyanakkor azért nem releváns az adott esetben, mert az eladó nem foglalkozott azzal, hogy a társaságnak vagy a felperesnek adja el az ingatlant és a szerződő felek között nem volt arra vonatkozóan sem külön megállapodás, hogy a

⁵⁷ Bowstead and Reynolds: i.m. Art. 78 (4). 8-069. 409.

⁵⁸ *Nash v Dix* (1898) 78 LT 445.

⁵⁹ *Nash v Dix* (1898) 78 LT 445.

szerződő fél személye a szerződés lényeges eleme⁶⁰. Az ítélet tehát szűkebb értelemben nem a rejtett képviseleti doktrínával kapcsolatos, de ebben jelenik meg először a szerződés személyes jellegére (illetve annak hiányára) történő utalás, amely a későbbi döntések rendszeres viszonyítási pontja.

A szerződés személyes jellegének legismertebb, magyar jogirodalomban is idézett példája a *Said v. Butt* ügy⁶¹, amelynek kalandos életű felperese az első világháborúban az orosz kormány kémjeként tevékenykedett, majd az 1910-es végétől kezdődően különböző színházi vállalkozásokban vett részt producerként. A perbeli esetben egy színházi előadás bemutatójának megtekintését vette a fejébe. Miután a színház igazgatósága egy korábbi, felperessel közösen szervezett előadás üzleti eredményének elszámolásából fakadó, nyilvános vádaskodásig fajuló vita miatt haragban állt vele és ezért nem adott el neki jegyet⁶², barátján keresztül szerezte azt be, aki a saját nevében vásárolt. A bemutató estjén a színház igazgatója (alperes) nem engedte, hogy felperes elfoglalja helyét. Az ügyben eljáró McCardie J. bíró elutasította felperes azon érvét, amely szerint neki, mint rejtett képviseltnak a képviselője által számára kötött szerződés alapján igénye volt arra, hogy megnézhesse az előadást. Ezért elutasította keresetét. Indoklásában felidézte az angol ítéletek egyik alapvető jogirodalmi hivatkozási pontját, Pothier „*Traité des obligations*” című munkáját. Ebben az a megállapítás szerepel, hogy amennyiben a szerződésnek bármilyen okból is lényeges eleme a másik szerződő fél személye, az ilyen személyben való tévedés kizárja a szerződéskötésre irányuló szándék fennállását, következésképpen a szerződést érvénytelenné teszi⁶³. McCardie J. bíró szerint az adott esetben szerződés kifejezetten személyes jellegű volt. Felperes ugyanis tudta, hogy a színház igazgatósága nem adna el számára jegyet, hiszen ezt korábban kifejezetten megtagadta.

Az ítélet jogtételét a jogirodalom úgy általánosította, hogy kizárt a „rejtőzködő” képviselt harmadik személlyel szembeni igényérvényesítési lehetősége, ha a szerződő felek személye a szerződés

⁶⁰ *Nash v Dix* (1898) 78 LT 445.

⁶¹ *Said v. Butt* [1920] All ER Rep 232.

⁶² Közkeletű tévedés, hogy felperes színikritikus lett volna, aki a múltban a színházra rossz fényt vető kritikákat írt. A tévedés megjelenik Molnár Hella egyébként rendkívül alapos tanulmányában is. Lásd: Molnár Hella: Közvetett képviselet és bizomány. In: *Jogi tanulmányok 2006*. ELTE ÁJK. Szerk.: Nagy Marianna, Budapest (2006) 135.

⁶³ *Said v. Butt* [1920] All ER Rep 238.

lényegi elemét képezi⁶⁴. Amennyiben tehát a szerződés értelmezéséből az következik, hogy a harmadik személynek jogos érdeke fűződött ahhoz, hogy a szolgáltatás teljesítésére csak az általa ismert szerződő partnerrel szemben legyen köteles, az angol bíróságok nem ismerik el a (szerződéskötéskor) rejtve maradt képviselt kereseti jogát⁶⁵.

Nem állapította meg a szerződés személyes jellegét a *Dyster v Randall & Sons and others* ítéletben⁶⁶ eljáró bíróság, a rejtett képviseleti doktrínát azonban egy fontos analógia lehetőségével gazdagította. Az ügy felperese azzal bízta meg képviselőjét, hogy a saját nevében (a képviseltről hallgatva), de a képviselt számára vásároljon meg egy ingatlant alperestől. Felperes korábban alkalmazottként dolgozott alperesnél, akinek a bizalma megrendült benne. Felperes tudta, hogy alperes nem akarna vele újra üzleti kapcsolatba kerülni, ezért bízta meg képviselőjét az ingatlan megszerzésével. Felperes még a vételár maradéktalan megfizetése előtt birtokba lépett és építési munkálatokat végzett az ingatlanon. Miután a munkálatok terveit a szerződés rendelkezéseivel ellentétesen nem mutatták be alperesnek, utóbbi felmondta a képviselővel kötött szerződést. Felperes a szerződés teljesítésére kérte kötelezni alperest. Az ügyben eljáró Lawrence J. bíró a *Nash v. Dix* ítéletből indult ki, nevezetesen azon kitételből, hogy az adott szerződésnek nem volt lényeges eleme a szerződő felek személye. Bár akkor a bíróság azt állapította meg, hogy a szerződő fél valójában nem képviselőként járt el, Lawrence J. szerint a korábbi ügy bírója ugyanerre a következtetésre jutott volna, ha fennáll a képviseleti viszony. Ezt a gondolatmenetet követve a *Dyster v Randall* ítéletben azt állapította meg, hogy a szerződésnek nem volt lényeges eleme a szerződésben részes felek valamely személyes tulajdonsága. Alperes bárki mással is megköthette volna a szerződést, az ilyen szerződésből fakadó jogosultságok engedményezhetők és az engedményes követelhetné a szerződés teljesítését. Lawrence J. szerint tehát önmagában az a tény, hogy a szerződést aláíró személy nem közli az eladóval, hogy az ingatlan adásvételi szerződés valójában kit jogosít, nem eredményez megtévesztést, még akkor sem, ha a szerződő fél tudja, hogy ha az eladó tisztában lenne a valódi jogosult kilétével, nem kötné meg a szerződést.

⁶⁴ Bowstead and Reynolds: i.m. 8-080. 422-423.

⁶⁵ Zweigert – Kötz: i.m. 435.

⁶⁶ *Dyster v Randall & Sons and others* [1926] All ER Rep 151.

Ez alól csak azon szerződések képeznek kivételt, amelyeknek bizonyos személyes megfontolások lényeges elemét képezik⁶⁷.

Lawrence bíró indokolásának az a mozzanata kapott utóbb különös hangsúlyt a jogirodalomban, amely a szerződés személyes jellegének hiányát a követelés engedményezhetőségével kapcsolta össze. Többek között ezen alapult Goodhart és Hamson elmélete⁶⁸, amely a rejtett képviselő intézményét a jogügyleti jogutódlással magyarázta: álláspontjuk szerint az nem más, mint primitív és rendkívül korlátolt engedményezés. A saját nevében eljáró képviselő által a képviselt javára kötött szerződésben részes felek a képviselő és a harmadik személy. A képviselt csak később lép be az eredetileg a képviselő és a harmadik személy között kötött szerződésbe, amely azonban ezt követően is ugyanaz marad, mint ami volt: a képviselő és a harmadik személy közötti szerződés és nem a képviselt és a harmadik személy közötti kontraktus. Ettől kezdve azonban a harmadik személlyel szemben a képviselt is jogosult és kötelezett lesz⁶⁹. Goodhart és Hamson elmélete egyébként sokáig tartotta magát az elméletben, a Privy Council csak az 1994-ben hozott *Siu Yin Kwan and another v Eastern Insurance Co Ltd* ítéletben⁷⁰ utasította el egyértelműen az engedményezés analógiáját.

IV. 3. Korlátozás a beszámítás lehetőségének elismerése révén

Már a XVIII. századi angol joggyakorlatban felmerült a kérdés, hogy a harmadik személy a képviselővel szemben fennálló követeléseit beszámíthatja-e a rejtett képviselt által vele (a harmadik személlyel) szemben indított perben érvényesített igény ellenében. A beszámítás lehetőségének elismerése nyilvánvalóan a rejtett képviselői doktrína ellenében hat. Ha a harmadik személy beszámíthatja a képviselővel szembeni követeléseit azokba a tartozásokba, amelyek valójában a képviseltet illetik, az elv nem érvényesülhet a maga teljességében. A beszámítás lehetőségével kapcsolatos ítéletek tehát tulajdonképpen a rejtett képviselői doktrína további korlátozására tett kísérletekként foghatók fel. Az a tény pedig, hogy a beszámítással kapcsolatos dilemma már az *undisclosed agency* első ítéleti megjelenésének tartott

⁶⁷ *Dyster v Randall & Sons and others* [1926] All ER Rep 154-155.

⁶⁸ Goodhart – Hamson: *Undisclosed Principals in Contract*: Cambridge Law Journal 4 (1932) 320-356.

⁶⁹ Goodhart – Hamson: i.m. 330.

⁷⁰ *Siu Yin Kwan and another v Eastern Insurance Co Ltd* [1994] 1 All ER 213.

Rabone v. Williams ítéletben⁷¹ megjelent, egyértelműen mutatja, hogy a doktrína a korlátozásának lehetőségével együtt fejlődött. Az ítéletben a híres bíró, Lord Mansfield⁷² úgy fogalmazott, hogy amennyiben a más javára eljáró képviselő a saját nevében úgy értékesíti az árukat, hogy elhallgatja a képviselt létét a harmadik személy előtt, utóbbinak joga van arra, hogy minden tekintetben az ügy urának tekintse azt, aki valójában csak képviselő. Bár a képviselt a rejtett képviseletre vonatkozó alaptétel értelmében perelheti a harmadik személyt a képviselővel kötött szerződés alapján, a vevő azonban ezen követelésekkel szemben beszámíthatja azokat a tartozásokat, amelyek őt a képviselővel szemben megilletik. Lord Mansfield indoklásában megelégedett annak kinyilatkoztatásával, hogy ez az elv régóta érvényesül.

Az ítélezési gyakorlatot meghatározó jogeset ebben a kérdésben a *George v Clagett* ügy⁷³, amelynek tényállása szerint egy képviselő saját nevében (ún. del credere bizományi díj ellenében) árukat adott el a képviselt számlájára, úgy hogy azokat sajátjaként értékesítette, azaz nem fedte fel a harmadik személy előtt, hogy képviselőként jár el, és a harmadik személy nem is tudott a képviseltről. Amikor a képviselt pert indított a harmadik személy ellen a vételár megfizetése iránt, a Lord Kenyon vezette bíróság lehetővé tette a harmadik személy számára, hogy beszámítsa a képviselővel szembeni követeléseit a képviselt igényével szemben⁷⁴.

A két évtizeddel később született *Baring v Corrie* ügyben⁷⁵ egy bróker által kötött szerződés vonatkozásában ellentétes következtetésre jutott a bíróság. Az eltérést az ítélet azzal indokolta, hogy a bróker lényegesen különbözik a képviselőtől. Az ügyben eljáró egyik bíró, Abott CJ szerint a két közvetítő között nem csupán elnevezésbeli különbség van, hanem számos lényeges részletben eltér jogállásuk. A képviselő feladata általában az, hogy árukat a saját nevében értékesítsen

⁷¹ *Rabone v. Williams*, (1785) T.R. 360.

⁷² Lord Mansfield angol jogfejlődésben betöltött szerepére vonatkozó kiváló magyar nyelvű tanulmány született. Lásd: Kelemen Dániel: Lord Mansfield élete és munkássága, *Jogtudományi Közlöny*, 2006/4. 145-150.

⁷³ *George v Clagett* (1797) 2 Esp 557, Peake Add Cas 131, 7 Term Rep 359.

⁷⁴ Bár az ítélet bevezető részében kifejezetten szerepel, hogy az adott esetben a faktor del credere bizományi díj ellenében járt el, a jogirodalom az ítélet jogtételét későbbi ítéleteket alapul véve tágan értelmezte, és nem tekinti a beszámítás feltételének a del credere bizományi díj kikötését. Lásd: Derham, S. Rory: Set-Off and Agency. In: *Cambridge Law Journal* 1985/11. 387.

⁷⁵ *Baring v Corrie* (1818) 2 B & Ald 137, 106 ER 317, [1814-23] All ER Rep 283.

és ne fedje fel a képviselt kilétét; a képviselt mindezek ismeretében feljogosítja a képviselőt az áruk birtoklására és arra, hogy saját nevében adja el azokat. A bróker ehhez képest általában nem maga birtokolja az árukat és nem a saját nevében értékesíti azokat. Amikor tehát a képviselt megbíz egy brókert, joggal számíthat arra, hogy a bróker nem saját nevében fogja eladni az árukat. A konkrét esetben azonban a bróker úgy adott el, hogy nem fedte fel a képviselt nevét, túllépte tehát felhatalmazását. Abott CJ kifejtette azt is, hogy a vevő gondatlanul nem tájékozódott afelől, hogy ki a perbeli áruk tulajdonosa⁷⁶. Az ügyben eljáró másik bíró, Lord Tenterden szerint pedig miután a harmadik személy tudta, hogy szerződő partnere olykor brókerként, olykor pedig kereskedőként (azaz saját számlára) köt szerződéseket, érdeklődnie kellett volna afelől, hogy a konkrét ügyletben brókerként járt-e el, ezt azonban elmulasztotta⁷⁷. A vevő ezért nem számíthatja be a brókerrel szembeni követeléseit abban a perben, amelyet a képviselt indított a vevővel szemben az áruk ellenértékének megfizetése iránt.

A *Fish v Kempton* esetben⁷⁸ a képviselő úgy adott el árukat harmadik személynek, hogy utóbbi tudta, hogy faktórral szerződik. Az ügyet tárgyaló egyik bíró, Cresswell, J. szerint alperes beszámítási kifogása érdekében kiterjesztő értelmezést akart adni a *Rabone v Williams*, illetve a *George v Clagett* ítéletekben megjelent, és azóta egységesen alkalmazott jogtételnek, amely szerint, ha a képviselő tulajdonosként értékesíti az árukat, és a vevő jóhiszeműen abban a hitben vásárolja meg azokat, hogy a tulajdonossal köt szerződést, beszámíthatja a képviselővel szembeni követeléseit a képviselt által érvényesített igények ellenében. Az ítélet szerint viszont, ha a harmadik személy tudja, hogy szerződő partnere képviselőként jár el, nem számíthatja be a képviselővel szembeni követeléseit a képviseltnek a vételár megfizetésére irányuló igényével szemben, mégha a harmadik személy jóhiszeműen járt is el.

Ezt a jogtételt terjesztette ki a *Semenza v Brinsley* ítéletben⁷⁹ az eljáró bíróság. Azért utasították el alperes beszámítási kifogását, mert nem bizonyította, hogy nem tudta és nem is tudhatta, hogy szerződő partnere az adásvétel időpontjában csak képviselő volt. Az ítélet szerint,

⁷⁶ Hasonló véleményt fogalmazott meg az ügyet tárgyaló másik bíró Bayley J. is.

⁷⁷ *Baring v. Corrie* (1818) 2 B & Ald 144.

⁷⁸ *Fish v Kempton* (1849) 7 CB 687, 18 LJCP 206, 13 Jur 750, 13 LTOS 72.

⁷⁹ Másrészt a *Semenza v Brinsley* 1865, 18 CBNS 467, 34 LJCP 161, 11 Jur NS 409, 13 WR 634, 12 LT 265.

aki úgy vásárol meg árukat mástól, hogy tudja, hogy utóbbi képviselő, nem számíthatja be a vele szembeni követeléseit a képviselt által a vételár megfizetése iránt indított perben, még akkor sem, ha az adásvétel időpontjában nem tudta és nem is tudhatta, hogy ki az áruk valódi tulajdonosa⁸⁰.

A XIX. század második felére tehát dogmává merevedett az a felfogás, hogy a harmadik személy csak akkor számíthatja be a képviselővel szemben fennálló követeléseit a képviselt által ellene indított perben, ha nem tudja, hogy szerződő partnere „csak” képviselő és nem az eladott áruk tulajdonosa. Nem meglepő tehát, ha az újabb mérföldkőnek tekinthető *Borries v Imperial Ottoman Bank* ítélet⁸¹ alapjául szolgáló jogvita középpontjában éppen a harmadik személy tudomása állt. Ebben az ügyben a felperes rejtett képviselője – a Scheitlin & Co. cég – felperes hozzájárulásával a saját nevében árukat adott el alperesnek. Alperes állítása szerint még azelőtt beszámította a képviselővel szembeni követeléseit, hogy tudomást szerzett volna arról, hogy valójában felperes az áruk tulajdonosa, és utóbbi pert indított volna ellene a vételár megfizetése iránt. Felperes ezzel szemben azt hozta fel, hogy alperes már az adásvétel előtt tudhatott arról, hogy a Scheitlin & Co. csak látszólag tulajdonosa az áruknak és csak felperes képviselőjeként jár el⁸². Felperes ügyvédje teleológiai ihletésű érvelésében abból indult ki, hogy a harmadik személy képviselővel szembeni követeléseinek a képviselt által érvényesített igénnyel szembeni beszámíthatóságát lehetővé tevő szabály célja, hogy védje a vevőt (a harmadik személyt). Ez a védelem abban áll, hogy megakadályozza, hogy miután bizonyos speciális indokok (mint például a beszámítás lehetősége) miatt szerződött valakivel, utóbb kiderülhessen, hogy más valakinek tartozik felelősséggel, akivel szemben ezek az indokok nem állnak fenn és akivel nem is szerződött volna. Ha viszont az ügylet során bármikor a harmadik személynek lehetősége volt tudomást szerezni arról, hogy szerződő partnere csak képviselő, már

⁸⁰ *Semenza v Brinsley* 1865, 18 CBNS 467, 34 LJCP 161, 11 Jur NS 409, 13 WR 634, 12 LT 265. „One who buys goods of a person whom he knows to be selling them as an agent cannot set off in an action by the principal for their price a debt due to him from the agent, even though he did not at the time of the purchase know, and had not the means of knowing, who was the real owner.”

⁸¹ *Borries and Another v. Imperial Ottoman Bank* (1873) L.R. 9 C.P. 38.

⁸² *Borries and Another v. Imperial Ottoman Bank* (1873) L.R. 9 C.P. 39. Az ítélet teljes szövege a „means of knowledge” kifejezést használja.

nem indokolt számára megadni a beszámítás lehetőségét⁸³. Felperes szerint tehát alperesnek nem pusztán azt kellett volna bizonyítania, hogy egyrészt nem tudta, hogy a felperes az áruk tulajdonosa, másrészt, hogy a *Scheitlin & Co.* céget vélte tulajdonosnak, hanem azt is, hogy nem volt lehetősége tudomást szerezni arról, hogy a Scheitlin & Co. cég nem tulajdonos, hanem csak képviselő. Az ügyet tárgyaló bírák (így például *Coleridge C.J.* és *Keating J.*, *Denman J.*) szerint ugyanakkor a beszámításhoz elegendő annak bizonyítása, hogy az alperes nem tudott szerződő partnerének képviselői mivoltáról. Brett bíró úgy fogalmazott, hogy a tudomásszerzési lehetőség hiányának bizonyítása olyan terhet róna a vevőre, amelyet a kereskedelmi jog soha nem szándékozott volna rá terhelni. A „tudomásszerzés lehetősége” olyan tág fogalom, hogy annak alapján akár arra is kötelezni lehetne a vevőt, hogy bizonyítsa, hogy hosszas tudakozódás eredményeként sem tudta kideríteni, hogy felperes volt az áru tulajdonosa, és a Scheitlin & Co. cég csak képviselő volt. Ez Brett álláspontja szerint nyilvánvalóan igazságtalan eredményre vezetne, miután a felperes hatalmazta fel a közvetítőt az áruk birtoklására és arra, hogy azok tulajdonosaként járjon el⁸⁴.

A sokszor idézett, 1887. március 15-én hozott *Cooke & Sons v Eshelby*⁸⁵ ítélet alapjául szolgáló tényállás szerint a *Livesey & Co.* nevű bróker cég saját nevében textilt adott el a *Cooke & Sons*-nak, valójában azonban egy rejtve maradó képviselt javára járt el képviselőként. A *Cooke & Sons* tudta, hogy a társaság bizonyos esetekben brókerként kereskedett, máskor pedig saját számlájára kötött szerződéseket. Nem érdeklődött azonban arról, hogy a konkrét szerződést a *Livesey & Co.* milyen minőségében kötötte. Állítása szerint nem volt semmilyen ismerete erről a kérdésről. A képviselt felszámolója által a textil ellenértékének megfizetésére vonatkozó igénnyel szemben a *Cooke &*

⁸³ Felperes érvelésében egyrészt egy jogirodalmi munkára hivatkozott: *Simth's Mercantile Law*. 8th Edition. 152. old. Másrészt a már idézett *Semenza v Brinsley* ítéletet hívta segítségül, amelynek fejrészében valóban szerepel a tudomásszerzés lehetősége. A tudomásszerzés lehetősége azonban a valódi tulajdonos kiletére vonatkozott és nem arra, hogy a szerződést megkötő fél csak képviselő. Az ítélet indokolásában *Willes, J.* bíró nem is szabta a beszámítás érvényességének feltételül annak bizonyítását, hogy a harmadik személy nem tudhatott arról, hogy szerződő partnere csak képviselő. Erre egyébként a *Borries and Another v. Imperial Ottoman Bank* (1873) ügyben eljáró egyik bíró, *Coleridge C.J.* is rámutatott. *Borries and Another v. Imperial Ottoman Bank* (1873) L.R. 9 C.P. 43.

⁸⁴ *Borries and Another v. Imperial Ottoman Bank* (1873) L.R. 9 C.P. 46-47.

⁸⁵ *Cooke & Sons v Eshelby* [1886-90] All ER Rep 791.

Sons beszámította a képviselővel, azaz a *Livesey & Co.*-val szembeni, más jogviszonyból fakadó követeléseit.

Lord Halsbury „dícséretes őszinteségként” jellemezte, hogy a *Cooke & Sons* cég ügyvezetője *Cooke* úr bevallotta: bár nem tudta, hogy az adott esetben saját számlájára eljáró személlyel vagy képviselővel van dolga, a brókerceget tekintette az ügy urának. Egyben azt is állította, hogy nem volt semmilyen ismerete arról, hogy az ügy urával vagy brókerrel szerződik. *Lord Halsbury* úgy nyilatkozott, hogy a jelen esetben alkalmazandó, régóta érvényesülő elv (azaz a *George v Clagett* ítéletben megfogalmazott doktrina) alapja, hogy a képviselt felhatalmazta a képviselőt arra, hogy az ügy uraként lépjen fel, és a képviselővel szerződő harmadik személy valóban őt is hitte a szerződő félnek, és ebben a hiszemben cselekedett. Az elv alkalmazásának szerinte két együttes feltétele van: (1) a rejtett képviselt felhatalmazta képviselőjét, hogy az ügy uraként járjon el és (2) a harmadik személy téves elképzelése (hogy az ügy valódi urával szerződik) a képviselt magatartásán alapult. *Lord Halsbury* felidézte a *Baring v Corrie* ítélet azon részeit, amelyekben a harmadik személynek azt rótták fel az ügy akkori bírái, hogy nem tudakozódott afelől, hogy szerződő partnere bróker vagy saját számlájára eljáró kereskedő. Ebből pedig arra az eredményre jutott, hogy önmagában az a tény, hogy a bróker saját nevében adja el az árukat, egyéb körülmények hiányában nem ad alapot arra a következtetésre, hogy saját áruit értékesíti. Miután pedig nem látta bizonyítottnak, hogy a saját nevében értékesítés ténylegesen befolyásolta a harmadik személy azon elképzelését, hogy az áruk tulajdonosával szerződik, nem tartotta alaposnak a beszámítási kifogást⁸⁶.

Az ügyben eljáró másik bíró, *Lord Watson* még egyértelműbben fogalmazott. Szerinte ha a bróker saját nevében köt adásvételi szerződést olyanokkal, akik tisztában vannak brókeri minőségével, ez egyáltalán nem jelent biztosítékot a harmadik személyek számára arra vonatkozóan, hogy a bróker saját számlájára jár el. Éppen ellenkezőleg: a brókeri minőség egyenértékű annak kifejezett közlésével, hogy az áru lehet a bróker saját tulajdona, de lehet egy képviselt személyé is, aki megbízta őt azok értékesítésével. Az a vevő, aki hajlandó ezen feltételekkel megkötni a szerződést, az ügy valódi urának felbukkanásakor nem hivatkozhat arra, hogy a bróker saját nevében kötött adásvételi szerződést. Ha az árukat megvenni szándékozó személy csak saját számlájára eljáró személlyel és nem képviselővel

⁸⁶ *Cooke & Sons v Eshelby* [1886-90] All ER Rep 793.

kíván szerződést kötni – annak érdekében, hogy biztosítsa a beszámítás lehetőségét – tájékoztatást kell kérnie. Amennyiben a bróker nem hajlandó elárulni, hogy saját maga számára, vagy valaki más képviseletében jár el, a harmadik személy nem köteles vele szerződést kötni. Ha anélkül, hogy tisztában lenne azzal, hogy szerződő partnere képviselő, vagy saját számlájára eljáró kereskedő, a harmadik személy mégis szerződést köt vele (tehát ha nem kér tájékoztatást, vagy ha figyelmen kívül hagyja, hogy a bróker elutasította a tájékoztatás megadását), *Lord Watson* szerint annak tudatában szerződik, hogy lehetséges, hogy egy képviselt személy áll szerződő partnere mögött. Ha ez bebizonyosodik, a bíró szerint nem számíthatja be az agent-tel szembeni követeléseit a principal által a vételár megfizetése iránt indított perben⁸⁷.

A *Cooke & Sons* a *George v Clagett* ítéletre alapozva azzal érvelt, hogy azokban az esetekben, amikor a brókernek felhatalmazása van arra, hogy saját nevében (de a rejtett képviselt javára) adjon el árukat, a vevőt – amikor a képviselt személye ismertté válik – olyan helyzetbe kell hozni, mintha a képviselő a saját számlájára szerződött volna. Következésképpen jogosult volna beszámítani a képviselővel szembeni tartozásait a képviselt által indított perben⁸⁸.

Lord Watson ezzel a felvetéssel szemben dogmatikai argumentumot hozott fel. Álláspontja szerint a *Baring v Carrie*, a *Semenza v Brinsley* és a *Borries v Imperial Ottoman Bank* ítéletekből az tűnik ki, hogy a vevő azon jogosultsága, hogy egészen addig, amíg a korábban rejtett képviselt személye ismertté nem válik, a képviselőt tekintheti a valódi szerződő félnek, az úgynevezett „estoppel” szabályon alapul⁸⁹. A lordbíró tehát abban a speciális angol eljárásjogi intézményben látta a *George v Clagett* ítéletben megjelent jogtétel gyökerét, amely a kontinentális jogokban utaló magatartásként ismert⁹⁰. Az estoppel szabály értelmében ha valaki mással szemben szándékosan olyan magatartást tanúsít, melyből utóbbi alaposan következtethet valamely jölgilag jelentős tényre, és e következtetésre jóhiszeműen támaszkodva

⁸⁷ *Cooke & Sons v Eshelby* [1886-90] All ER Rep 794.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Az estoppel fogalmát ehelyütt szükségtelennek látom részletesen elemezni. Elegendőnek tartom, ha a hatályos magyar Polgári Törvénykönyv (az 1959. évi IV. törvény) 6. §-ában is szereplő utaló magatartás dogmatikai alapjait kidolgozó és az estoppel intézményét részletesen bemutató magyar szerző kiváló művét idézem fel. Fürst László: Utaló magatartások. Dunántúl Egyetemi Nyomdája Pécs (1929)

helyzetét rosszabbra változtatja, akkor ez utóbbival szemben nem bizonyíthatja annak a ténynek az ellenkezőjét⁹¹.

Lord Watson szerint ugyanakkor ahhoz, hogy a képviselttel szemben utaló magatartásra (estoppel-re) lehessen hivatkozni, nem elegendő annak bizonyítása, hogy a képviselő saját nevében adta el az árukat. Azt is bizonyítani kell, hogy a képviselő úgy adott el, mintha a vétel tárgyát saját áruinak képeznék, azaz – más szavakkal – azt, hogy a vétel körülményei indukálták a vevő azon megalapozott elképzelését, hogy szerződő partnere saját számlájára jár el és nem egy rejtett képviselt javára. Ezen kívül az is bizonyításra szorul, hogy a képviselő a képviselt magatartása vagy meghatalmazása alapján jogosult volt-e arra, hogy „valódi szerződő félként” lépjen fel⁹².

Ez a szabály *Lord Watson* szerint érthető és igazságos. Magyarozatát abban látta, hogy a tisztességes eljárás („fair dealing”) elvével volna ellentétes, ha a rejtett képviselt saját magatartásával vagy mulasztásával arra indíthatná a vevőt, hogy a képviselővel szembeni beszámítás lehetőségében bízva kössön vele, mint „valódi eladóval, szerződést, ugyanakkor a képviselt jogosult volna fellépni a vevővel szemben és ezzel megfosztani őt a beszámítás lehetőségétől⁹³.

Az adott esetben azonban a bróker saját nevében eljárva, burkoltan célzott arra, hogy lehetséges, hogy csak képviselő, és nem sajátjaként adja el az árukat. Ilyenkor *Lord Watson* szerint a vevőnek nincs megfelelő indoka ahhoz, hogy azt hihesse, a valódi szerződő féllel szerződik⁹⁴. Következésképpen nem is élhet beszámítással.

Az öt évvel később született *Montagu v Forwood* ítélet⁹⁵ azért érdemel külön említést, mert abban az eljáró bíróság egyértelműen a *George v Clagett* ítélet jogtételének az adásvételi szerződésektől különböző szerződésekre történő kiterjesztése mellett foglalt állást. Az ítélet tényállása szerint a felperes azzal bízta meg a *Beyts & Craig* céget, hogy biztosítási díjakat gyűjtsön a számára. A képviselő azonban nem lévén bróker, alkalmazta a *Lloyd's*-nál bejegyzett brókerként tevékenykedő alperest, aki nem tudott arról, hogy a *Beyts & Craig* csak képviselő. Miután alperes összegyűjtötte a díjakat, ezt az összeget beszámította a *Beyts & Craig*-gel szemben korábbról fennálló, egyébként

⁹¹ Fürst i.m. 54.

⁹² *Cooke & Sons v Eshelby* [1886-90] All ER Rep 795.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ *Montagu v Forwood* [1893] 2 Q.B. 350.

nagyobb összegű követelésébe. Felperes pert indított a bróker ellen, és követelte a végső soron számára összegyűjtött összeget. Az ügyben felmerült kérdés tulajdonképpen az volt, hogy a *George v Clagett* ítéletben megfogalmazott doktrina alkalmazható-e nem adásvételi szerződések esetében is. Az ügyben eljáró egyik bíró, Lord Esher úgy fogalmazott, hogy az elv érvényesül olyankor is, amikor a képviselőt pénzüsszegek begyűjtésére hatalmazzák fel és a vele szerződő személyben semmi nem ébreszti azt a hitet, hogy partnere pusztán képviselő, és erről ténylegesen sincs tudomása⁹⁶.

Sajátos, a beszámítással és a szerződés személyes jellegével is kapcsolatos eset volt a *Greer v Downs Supply* ügy⁹⁷, amelynek alperese csak azért kötött a képviselővel adásvételi szerződést, mert korábbról követelése volt vele szemben, és abban reménykedett, hogy ezt a képviselő vételárra vonatkozó követelésével szemben beszámíthatja. A rejtve maradt képviselt – akinek a számlájára az agent szerződést kötött – keresetét a bíróság elutasította. Indokolásában a szerződés személyes jellegével kapcsolatban idézett dogmatikai rendszerbe illeszkedően azokat a személyes megfontolásokat – nevezetesen a beszámítás lehetőségét – emelte ki, amelyek miatt alperes éppen a képviselővel kötött szerződést⁹⁸.

IV.4. Korlátozás a képviselő fizetéseképtelenségével összefüggésben

Egyes jogirodalmi munkák a rejtett képviselet eredetét a képviselő fizetéseképtelenségével magyarázzák⁹⁹. Ebben a szemléletben az elv a képviselő fizetéseképtelenség esetén mind a harmadik személy, mind a képviselt érdekeit védi a közvetlen igényérvényesítés megteremtésével. Nem véletlen tehát, hogy a doktrina korlátozása olyan esetben is szerepet kapott, amely a képviselő fizetéseképtelenségével volt kapcsolatos. Ennek példája az *Armstrong v Stokes* ítélet¹⁰⁰, amelynek alperese rendszeresen azzal bízta meg képviselőjét (bizományosát), hogy meghatározott díjazásért a saját nevében vásároljon a számára textilt. Felperes, aki a per alapját képező esetben a textilt halasztott fizetés mellett eladta a bizományosnak, soha nem tudakozódott afelől, hogy

⁹⁶ *Montagu v Forwood* [1893] 2 Q.B. 355.

⁹⁷ *Greer v. Downs Supply Co.*, [1927] 2 K.B.28.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ *Bowstead and Reynolds*: i.m. 406-408.

¹⁰⁰ *Armstrong v. Stokes* (1872), 7 Q.B. 598. skk.

szerződő partnere a maga számára vagy másvalaki részére vásárol. Alperes az áruk átvételét követő napon, jóval azelőtt, hogy felperes tudomást szerzett volna az alperes és a bizományos közötti képviseleti viszonyról, jóhiszeműen megfizette az áruk ellenértékét és a százalékosan meghatározott bizományi díjat a bizományosnak, aki azonban fizetéseképtelenség miatt nem teljesítette felperessel szembeni kötelezettségét. Később, a bizományos üzleti könyveiből derült ki felperes számára, hogy szerződő partnere más számára vásárolt, és ezt követően indított pert az alperessel, mint rejtett képviselttel szemben a vételár megfizetése iránt¹⁰¹. A kérdés tulajdonképpen az volt, hogy a jóhiszeműen eljáró rejtett képviseltet kötelezheti-e a bíróság a vételár másodszori megfizetésére. Más szavakkal kifejezve: a rejtett képviselt viseli-e annak kockázatát, hogy jóhiszeműen megfizette képviselőjének az utóbbi által megvett áruk ellenértékét. A korábbi hasonló ítéletekből nem volt egyértelmű állásfoglalás kiolvasható. A *Thomson v. Davenport* ügyben¹⁰² Lord Tenterden meglehetősen nyakatekert megfogalmazással azt mondta ki, hogy a harmadik személy csak akkor nem követelheti a rejtett képviselttől a képviselő által kötött szerződés alapján esedékes vételárat, ha ez a képviselt és a képviselő közötti elszámolási viszonyt a képviselt hátrányára változtatná meg¹⁰³. A *Heald v. Kenworthy* ítéletben viszont *Parke, B.* bíró már jóval szűkebben határozta meg a harmadik személy rejtett képviselttel szembeni igényérvényesítésének kizárt esetkörét: szerinte az eladó csak akkor nem követelheti a vételárat a rejtett képviselttől, ha az eladó (a harmadik személy) magatartása ösztönözte arra a képviseltet, hogy fizesse meg a vételárat a képviselőnek¹⁰⁴.

Az *Amstrong v Stokes* ügyben eljáró *Lord Blackburn*-nek tehát állást kellett foglalnia egyik vagy másik korábbi nézet mellett. Érvelését azzal kezdte, hogy kissé sajnálkozva elkésettnek tekintette a rejtett képviseleti doktrina helyességével kapcsolatban (korábbi ítéletekben) megfogalmazott kételyeket. Megállapította, hogy immár kétségtelenül úgy szól a szabály, hogy ha az eladó a vele szerződő fél nemteljesítését követően fedezi fel, hogy szerződő partnere mögött valójában egy rejtett képviselt személy áll, kihasználhatja ezt a „váratlan isteni szerencsét”, és ahelyett, hogy a képviselő csődvagyonából keresne

¹⁰¹ *Amstrong v Stokes* (1872), 7 Q.B. 598.

¹⁰² *Thomson v. Davenport* 9 B & C. 78.

¹⁰³ *Thomson v. Davenport* 9 B & C. 86.

¹⁰⁴ *Heald v. Kenworthy* (1855) 24 L.J Ex 76-77.

kielégítést, közvetlenül a képviselttől követelheti az ellenérték megfizetését. Erre irányuló kérelmének a bíróság csak akkor nem ad helyt, ha igazságtalan lenne a képviseltet az ellenérték megfizetésére kötelezni¹⁰⁵. *Blackburn* bíró szerint elviselhetetlen terhet jelentene ugyanis, ha a merev főszabályt alkalmaznánk azokra a személyekre, akiknek rejtett képviselti mivolta csak azt követően derült ki, hogy tisztességesen megfizették az összeget képviselőjüknek, akit az eladó a ténylegesen érdekelt félnek hitt¹⁰⁶. Zárszavában elismerte, hogy az iménti elv tulajdonképpen a rejtett képviselti doktrína hibás voltának a következménye; felfogható úgy, mint a helytelen szabály orvoslására tett kísérlet a kivétel megkonstruálása révén¹⁰⁷.

Érdemes megjegyezni, hogy az angol joggyakorlat nem ismerte el az *Amstrong v. Stokes* ítélet jogtételét feltétlenül érvényesülő szabálynak. A hét évvel később született *Irvine & Co. v. Watson & Sons* ítéletben¹⁰⁸ Bowen J. bíró nem egy rejtett képviselt, hanem egy meg nem nevezett képviselt) eladóval szembeni felelősségét vizsgálta. A harmadik személy (az eladó) tehát ez esetben tudta, hogy akivel szerződik, csak képviselő, de utóbbi nem nevezte meg a képviselt személyt. A *Heald v. Kenworthy* ítéletre alapozva annak ellenére megállapította a képviselt felelősségét a felperes eladóval szemben, hogy a képviselt már korábban megfizette az áruk ellenértékét a képviselőnek.

¹⁰⁵ *Amstrong v. Stokes* (1872), 7 Q.B. 603-604.

¹⁰⁶ *Amstrong v. Stokes* (1872), 7 Q.B. 610.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ *Irvine & Co. v. Watson & Sons* ítéletben (1879) 5 Q.B.D. 102.

OSZTHEIMER KATALIN

PhD hallgató

*Károly Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárási Jogi Tanszék*

A POLGÁRI PERRENDTARTÁST MÓDOSÍTÓ XI. NOVELLA ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEI

Az általunk elemezni kívánt törvény módosítás- és újítás eredményeképp bekövetkezett változások hatékonysága és funkcionálása - újdonságukra tekintettel, joggyakorlati tapasztalatok hiányában - nehezen ítéltető meg, így erre jelen dolgozat sem vállalkozhatott. A polgári perrendtartásról és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2008. évi XXX. törvény (Ppn.) alkotmányossági aspektusból azonban megragadható, hiszen az Alkotmánybíróság e területen végzett tevékenysége kérdéseket, válaszokat, s követelményeket egyaránt felvetett – a dolgozat ezek összegző bemutatására törekszik. A Ppn. releváns rendelkezéseit és intézményeit három – szabályozási tárgykörüket tekintve különböző – részre bontva tárgyaljuk, melyek közös vonása, hogy mindegyikük mutat valamely lényeges alkotmányi összefüggést, amely a következőkben jelölhető meg.

I. Maga a jogalkotói szándék. A Ppn. egyik legfontosabb deklarált célja a polgári eljárások gyorsítása és egyszerűsítése, a perek ésszerű időben történő befejezésének elősegítése. Az ennek érdekében tett törvénymódosítás és újítás alkotmányos vetületét az újonnan bevezetett intézmény, a „kisértékű perek” felvetette kérdések, az ennek kapcsán esetlegesen egymással konfliktusba került alkotmányos értékek adják. Ezek ütköztetése és bemutatása előtt az ésszerű idő betartásának alkotmányos szükségességét, az Alkotmánybíróság álláspontját taglaljuk.

II. Ezt követően térünk rá a 2008. évi XXX. törvénnyel járó módosítások - kétségtelenül egyik legnagyobb vihart kavart, médiavisszhangot is kapott – alkotmányjogi, s eljárásjogi konzekvenciájára, melynek következtében a Ppn. több rendelkezését hatályon kívül helyezték.

III. A novella magával hozta a polgári perrendtartás jogalkotói mulasztásból eredő bizonyos hiányosságainak pótlását is – hiszen a tanú adatainak zártan történő kezelése bevezetésének szükségességére az Alkotmánybíróság hívta fel a figyelmet.

I. Az ésszerű idő elvének betartása konfliktusban más alkotmányos követelményekkel

I/1. Az ésszerű idő betartásának Alkotmányból eredő kötelezettsége

A polgári perek ésszerű időben történő befejezésének alkotmányos követelménye az Alkotmány azon rendelkezéséből eredeztethető, amely szerint a Magyar Köztársaság elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, s biztosítja a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját is.¹

Erre tekintettel a polgári perrendtartás a perek ésszerű időben történő befejezésére vonatkozó rendelkezéseit az Alkotmánybíróság nemzetközi kötelezettségvállalásunk, nevezetesen a Római Egyezmény² 6. cikkelyében megfogalmazott „ésszerű időben történő befejezés” követelményének alávetve vizsgálta. A Pp. időtakarékosságot és hatékonyságot elősegítő rendelkezéseit – így elsősorban a határidőkre, kézbesítési szabályokra vonatkozó szabályokat - kielégítőnek találta,³ s álláspontja szerint a jogalkotót sem terheli mulasztás e tekintetben. A határozat rámutatott továbbá, hogy a Római Egyezmény 25. cikkelye szerint az ott megjelölt fórumokhoz fordulhat bármely természetes személy, ha azt állítja, hogy az egyezményben megfogalmazott jogát – így az ésszerű időben történő tárgyaláshoz való jogát – konkrét ügyben megsértették. Ilyen kérelem elbírálására azonban nem az Alkotmánybíróságnak van határhelye; vagyis az ésszerű idő vonatkozásában vállalt nemzetközi kötelezettségvállalásunk konkrét

¹ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya, 7. § (1) bek.

² Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Rómában, 1950-ben kelt egyezmény. Kihirdette: 1993. évi XXI. törvény.

³ Ezek fényében vizsgálta, s találta megalapozatlannak azon indítványozó panaszát, aki szerint a jogalkotó mulasztást követett el, s túl tág teret engedett a jogalkotónak azáltal, hogy nem kötelezte a bíróságot arra, hogy a másodfokú eljárást befejező határozat kézbesítésekor azonnal idézze is a feleket az első tárgyalásra olyan esetekben, ha a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróságot a per újabb tárgyalására és újabb határozat hozatalára utasította. 159/B/1993 AB határozat. ABH 1996 411.412.

esetben történő megsértésének orvoslása végső esetben nemzetközi fórumok kompetenciájába tartozik.

Míthogy az Alkotmánybíróság hatásköre jogszabályok vizsgálatára terjed ki, az indítvány vizsgálatának idején (1993) még tételes jogszabályban nem rögzített „törvénykezései szünet” intézményének értelmezésére hatáskör hiányában nem tért ki.

Az 1993-as határozat summázata szerint tehát nem merül fel kényszerítő jogalkotási igény a perek gyors és alapos tárgyalásának elősegítése érdekében.⁴ Annak vizsgálatára s eldöntésére pedig, hogy a rendelkezésre álló jogi eszközök ténylegesen mennyire hatékonyak; mikor igényelnek változtatásokat, a szükségletek és lehetőségek ismeretében a törvényhozó, s nem az Alkotmánybíróság hivatott.⁵

Bár a polgári perrendtartást alkotmánykonformnak mutatkozott e tekintetben, a hatékonyság tényleges érvényesülését sürgető társadalmi elvárás úgy tűnik mégis cselekvésre sarkallta a jogalkotót. A perek ésszerű időben történő befejezése hazánkban is a modern perjogi irodalom egyik „örökzöld” témájává vált.

Az elmúlt évtized szabályozási történetének tanúsága szerint az időszerű polgári per megvalósulása érdekében egyre több szabályozási technikát igyekeznek felhasználni, s törvénybe iktatni a jogalkotó maga is. A törvényalkotói szándék jut kifejezésre egyrészt a felek jóhiszemű pervitelre vonatkozó alapelvi szabályozásban, s a perelhúzási tilalom felállításában. Ennek egyensúlyaként a Pp. 2. § (1) bekezdése a bíróság feladataként határozza meg, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. A fél ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogának sérelmére hivatkozással a törvény [Pp. 2. § (3) bek.] olyan, a bírósági jogkörben okozott kárfelelősséghez [Ptk. 349. § (3) bek.] képest különös anyagi jogi kártérítési igényt érvényesítését tette lehetővé, ahol a bíróság részéről való gondos eljárás önmagában még nem jelent exculpációs lehetőséget.⁶

A polgári perrendtartás legújabb novelláris módosítása új jogintézmény bevezetésével (kisperértékű ügyek) valamint a meglévő intézmények változtatásával s egyszerűsítésével (elektronikus fizetési meghagyásos eljárás, szakszerű képviselő erősítése stb.) igyekeznek

⁴ 932/E/1993. AB határozat II. rész 2. pont

⁵ 902/B/2006 AB határozat. AB közlöny XVII. Évf. 10. szám III rész 2. pont

⁶ A polgári perrendtartás magyarázata. (szerk. Szabó Imre) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Bp. 2006. 18-19.

elősegíteni az ésszerű időben történő befejezést. Az eljárás gyorsításához fűződő érdek alkotmányjogi vonatkozásait leginkább a „kisperértékű ügyek” vetik fel.

I/2. A perek gazdasági súlya és az igényérvényesítés. A „kisértékű perek”

A módosítás egyik kardinális pontja, hogy az eddig csak a jogorvoslati eljárásban relevanciával bíró „kisperértékű ügyek” kategóriája „kisértékű perek” néven beiktatásra került az elsőfokú eljárásba is, mely által a felek számára idő- és költségtakarékosság tekintetében egyaránt könnyítést és egyszerűsítést remél hozni a jogalkotó. A Pp. a kisértékű perekre vonatkozó szabályokat – a többi feltétel teljesülése esetén – azokban az egy millió forintot meg nem haladó, pénz követelésére irányuló perekben rendeli alkalmazni, amelyekben az eljárás fizetési meghagyással szemben előterjesztett ellentmondás folytán alakult perré.⁷

Vagyis a jogalkotó a per gazdasági súlya; a pertárgyérték alapján megszabott mérték szerint döntötte el, hogy mely ügyek bírnak quasi „kisebb jelentőséggel”.

Az egymillió forintos értékhatár azonban meglehetősen relatív kategória. Bizonyos nézőpontból teljességgel megfelel a mai gazdasági helyzetnek, amelyben az egymillió forint alatti értékhatár valóban kisperértéknek számít.⁸

Mi a helyzet, ha az egyes jogkeresők, a peres felek szemszögéből vizsgáljuk a dolgot? Számukra egyáltalán nem biztos, hogy kisperértéknek fog számítani bírósági úton érvényesített, egymillió forintot meg nem haladó vagyoni igényük. Ebből a nézőpontból szemlélve viszont úgy tűnik, hogy az általános gazdasági értékhatárra tekintettel „meghatározott ügyféli jogokat korlátoz a jogalkotó csak abból az okból, hogy a perek gyorsabban befejeződjenek.”⁹ Korlátozás alá esik a fél keresetváltoztatási, viszontkereset- és beszámítási kifogástételi, sőt jogorvoslati jog is.

Az általános szabályozástól eltérően a felperes keresetét az alperes érdemi ellenkérelme után egy ízben, az első tárgyaláson változtathatja meg, az alperes a felperes ellen viszontkeresetet (annak

⁷ Pp. 387. § (1) bek.

⁸ Lásd: Eötvös Károly Közpolitikai Intézet álláspontja az „időszerű eljárásokról”. <http://www.jogiforum.hu/hirek/18255>.

⁹ A problémafelvetést lásd dr. Kiss Daisyvel készült interjú alapján: <http://www.jogiforum.hu/interju/48> (Letöltés ideje: 2009. 02. 21.)

hozzájárulása nélkül) szintén csak az első tárgyaláson indíthat. Ezen időpontok után az elsőfokú ítélet hozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig van mód keresetváltoztatás, illetve viszontkereset indításra, de csak a másik fél hozzájárulásával.¹⁰ Fellebbezésnek az elsőfokú eljárás szabályainak lényeges megsértésére, vagy az ügy érdemi elbírálásának alapjául szolgáló jogszabály téves alkalmazására hivatkozással van helye,¹¹ míg főszabály szerint felülvizsgálati eljárás a Pp. 271. § (2) bekezdése alapján nem folytatható le.

A pertárgyértékre tekintettel történő jogkorlátozással a magyar Alkotmánybíróság a felülvizsgálat értékhatárhoz kötöttsége kapcsán foglalkozott, s azt nem találta alkotmányosértőnek. A különleges korlátozást, amely a jogvita tárgyának értékétől teszi függővé a felülvizsgálat lefolytatását, törvényhozói mérlegelés körébe tartozó szabályozási körnek tekinti. A felülvizsgálati eljárás intézményét pedig nem találta összefüggésben állónak az alkotmányos bírói úthoz való joggal, hiszen „semmilyen befolyásolja azt, hogy bárki a perben érvényesíthető jogait és kötelességeit bírósági - a perindításkor nyilvánvalóan elsőfokú - megítélés elé vigye”.¹²

Az általánostól eltérő szabályozás már első fokon történő értékhatárhoz kötöttsége minden bizonnyal érdekes kérdéseket vet fel alkotmányi aspektusból.

A német polgári eljárásjog hasonló utat járt be; a perek gyorsítása, és hatékonyságuk növelése érdekében 2001-ben és 2004-ben került sor a Zivilprozessordnung átfogó reformjára.¹³ A kis perértékkel bíró, valamint a „sikerre kilátással eleve nem bíró” ügyek kiszелеktálása a különböző eljárási fokokból nemcsak a jogirodalmárok és jogalkalmazók, hanem az Alkotmánybíróság figyelmét is magára vonta. Általánosítva az ütköztetett érveket úgy fogalmazhatnánk, hogy a polgári perek ésszerű időben történő, hatékony befejezése érdekkonfliktusba került a diszkrimináció tilalmával, a bírói úthoz való joggal, s a jogorvoslati jogosultsággal egyaránt. A német Alkotmánybíróság az egyszerűsített eljárások „javára” hozta meg döntéseit.

¹⁰ Lásd: a bíróság kivételes engedélye ill. a törvényi feltételek fennállása kivételes eseteit. Pp. 391/A. § A keresetváltoztatásról, 391/B. § a viszontkereset szabályairól.

¹¹ Pp. 392. § (1) bek.

¹² 286/B/1998 AB határozat, ABH 1999 671.672.

¹³ Lásd bővebben: Osztovits András: A német polgári eljárásjog reformja. Vihar vagy előretörés? Magyar Jog 2003/7.

A perek ésszerű időben történő befejezéshez fűződő érdeket a jogállamiság értékeiből vezette le, az egyszerűsítő és „gyorsított” eljárásokat pedig ezen alkotmányos garanciák eljárásjogi eszközének, konkretizálásának tekinti.¹⁴ A szóbeli tárgyaláshoz való jog pedig nem kívánja meg, hogy minden polgári jogvitát hosszadalmas, szóbeli tárgyalás eredményeképp zárjanak le. Annak eldöntése, hogy mikor van lehetőség egyszerűsített eljárás lefolytatására a jogalkotó mérlegelései körébe tartozik.¹⁵ A diszkrimináció tilalmat pedig szintén nem sérti meg a jogalkotó, amikor bizonyos ügyeket szelektálva korlátozza a felek bizonyos jogait, hiszen a megkülönböztetés itt nem önkényesen, egyes személyek között, hanem szabályozási tárgykör szerint történik.¹⁶

Segítségül hívva a német Alkotmánybíróság érvelését azt mondhatjuk, hogy a perek ésszerű időben történő befejezéséhez fűződő igény már nemcsak jogos társadalmi elvárás, hanem alkotmányos kontextusban is megállja a helyét. Ez irányba mutat az európai országokban általában szabályozott kisperértékű ügyek jogintézménye, valamint a 861/2007 EK rendelet, amely a kis értékű követelések európai eljárását is bevezeti.

Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az erre a jogintézményre vonatkozó szabályozás árnyalt, több irányból megközelített elemzést kíván a hatékony, céljának megfelelő működéshez.

Ehhez mindenképpen segítséget nyújthatnak majd az e körben teendő hatásvizsgálatok, melyek elvégzésének ideális időpontja körülbelül a módosítás hatályba lépésétől számított egy éven belül határozható meg. A felvetett kérdésekre a válaszokat tehát minden bizonnyal a jogalkalmazási gyakorlat és tapasztalat fogja szolgáltatni.¹⁷

¹⁴ Vö. 2BvR 1664/04 II rész 22. pont (www.bundesverfassungsgericht.de).

¹⁵ Vö. 1/BvR 308/5 II rész 10. pont (www.bundesverfassungsgericht.de).

¹⁶ A német alkotmányjogi panasz a Zpo. 522. §-ban fogalt „sikerre kilátással nem bíró ügyek” és a jogorvoslati jog kapcsán merült fel, az Alkotmánybíróság ennek kapcsán fejtette ki álláspontját a jogalkotói szabad mozgástér kapcsán. vö. 1/BvR 1336/08 III rész. 9. pont. (www.bundesverfassungsgericht.de).

¹⁷ Eötvös Károly Közpolitikai Intézet álláspontja uo.

II. Jobbiztonság és visszamenőleges hatály –
a Ppn. hatályon kívül helyezett rendelkezései

II/1. Kiindulási alap: a „parkolási ügyek” bíróság előtti érvényesíthetősége

Korábban eltérő volt a joggyakorlat annak megítélésében, hogy a parkolási társaságok parkolási díj- és pótdíj fizetése iránti követelése bíróság előtt érvényesíthető-e. Egyes bíróságok a Ktv.¹⁸ rendelkezései alapján az elmaradt befizetéseket adók módjára történő behajtás útján látták rendezhetőnek, míg más bíróságok polgári jogviszonyból származó követelésnek tekintve bírósági útra tartozónak ítélték ezeket az ügyet.

A joggyakorlatot végül a Legfelsőbb Bíróság Jogegységi Határozata¹⁹ egységesítette. A határozat magáévá tette az Alkotmánybíróság értelmezését, amely rámutatott arra, hogy a járművek fizetőhelyen való várakozása a helyi közszolgáltatás igénybevételét jelenti, mely által felek között polgári jogviszony keletkezik, (ráutaló magatartással kötött nevesítetlen szerződés).²⁰ A polgári jogvitákból származó igények pedig bíróság előtt érvényesíthetők,²¹ mégpedig a polgári jogban általánosan irányadó, öt éves elévülési határidőn belül – a követelésre jogosultaknak így meglehetősen hosszú idő állt rendelkezésre a jogérvényesítésre.

Az alkotmányos probléma alapját az Országgyűlés által elfogadott törvénymódosítások képezték, amelyek értelmében az egy éven túli parkolási díj meg nem fizetése miatti ügyeket a bíróságok nem tárgyalhatják, a folyamatban lévő pereket pedig meg kell szüntetniük. A polgári ügyekben irányadó öt éves elévülési idő helyett a parkolási bíróságok tartozásának behajtására a törvény egy éves határidőt szabott, melynek következtében tömeges méretekben érkezett a bíróságra fizetési meghagyás iránti kérelem - ezek nagy része a benyújtott

¹⁸ 1988. évi I. törvény a közúti közlekedésről 48. § (5) bek.

¹⁹ 2/2005 Közigazgatási- Polgári Jogegységi Határozat a parkolási díj (pótdíj) bíróság előtti érvényesíthetőségéről.

²⁰ 267/B/1999 AB határozat III. rész 1. pont.

²¹ A Ktv. 48. § (5) bekezdése szerint a parkolási díjat (pótdíjat) meg nem fizetése esetén adók módjára kell behajtani, az adóigazgatási (végrehajtási eljárást) azonban szükségképpen meg kell előznie a bíróság eljárásának, hiszen a végrehajtható okiratnak minősülő, a behajtást kérőtől származó megkeresésnek tartalmi kelléke a fizetési kötelezettséget megállapító jogerős határozat.

ellentmondások miatt perré alakult, a követelés értékére tekintettel kisperértékű ügynek minősültek. A szabályozás maga alkotmányos aggályokat váltott ki, hiszen visszamenőleges hatállyal állapított meg kötelezettségeket.

Az Alkotmánybíróságról szóló törvény lehetővé teszi,²² hogy az eljáró bíró a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezze, ha az előtte folyamatban levő ügy elbírálása során olyan jogszabályt vagy állami irányítás egyéb jogi eszközét kell alkalmaznia, amelynek alkotmányellenességét észleli. Ezen törvényi felhatalmazás alapján kezdeményezték az érintett bírák az alkotmánybírósági vizsgálatot - szerintük ugyanis a Ppn. megjelölt rendelkezései visszamenőleges hatályúak, s a jogszabály kihirdetése előtti időkre való alkalmazása aggályokat vet fel.

II/2. Az Alkotmánybíróság megoldása s annak eljárásjogi konzekvenciái

A parkolási ügyek nagy jogalkalmazási vihart kavart eseteit végül az Alkotmánybíróság 2008 őszén megkezdett eljárása eredményeként megszületett 2/2009 (I. 23.) határozata zárta le, amely a 2008. évi XXX. törvény több rendelkezését is hatályon kívül helyezte²³ – mégpedig „ex tunc”, a kihirdetésre visszamenőleges hatállyal.

A határozat többek között rámutat arra, hogy a Ppn. a követelés érvényesíthetőségének oldalán jelentett alkotmányellenes módosítást. A Ppn. szerint ugyanis a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani, illetve a már megindított pert meg kell szüntetni, ha az igény keletkezése és az igényérvényesítés között több mint egy év telt el.²⁴

²² 1989. évi XXXII. törvény 38 §. (1) bek.

²³ Hatályon kívül helyezett rendelkezések: 2008 évi XXX. törvény 63 §. (2), (9), és (10) bekezdései.

²⁴ Ppn. hatályon kívül helyezett 63. § (10) bek. „A keresetlevelet (fizetési meghagyás iránti kérelmet) a bíróságnak a Pp. 130. §-ának (1) bekezdésében meghatározott eseteken kívül akkor is idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania, illetve a perindítás hatályainak beállta után a pert a Pp. 157. §-ában meghatározott eseteken kívül a bíróság akkor is köteles hivatalból, az eljárás bármely szakában megszüntetni, ha a közút területén vagy a közút területén kívüli közterületen létesített, illetve kijelölt várakozóhely jogosulatlan használata folytán keletkezett igények érvényesítésére a keresetlevelet (fizetési meghagyás iránti kérelmet) a jogosulatlan úthasználattól számított egy éven túl nyújtották be. E határidő elmulasztása esetén igazolásnak helye nincs.”

Vagyis a módosító törvény az eljárási szabályokat változtatta meg – tette mindezt anélkül, hogy a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítására, valamint a permegszüntetésre vezető új okot beépítette volna a perrendtartás e két jogintézményébe. A Pp. 130. § (1) bekezdésében megfogalmazott „általános” perelőfeltételek teljesülésének vizsgálatakor, - csakúgy, mint a permegszüntetés általános szabályainak (Pp. 157. §) alkalmazásakor - a bírónak figyelemmel kellene lennie a közút jogosulatlan használatával kapcsolatos (pót)díjigény új, „különös” esetére is.²⁵

Ez a jogosultaknak hátrányos eljárásjogi következményt jelent, - mutat rá az Alkotmánybíróság - hiszen az igényérvényesítés szabályait terhesebbé teszi számukra. A Pp. 130. § (1) bekezdésében megjelölt okok a keresetlevél benyújtásakor már fennállnak, így esetükben a felek előtt is ismert perindítást akadályozó körülmények, amelyek bekövetkezése a perindítást követően is kifejtik – nem kis mértékű - hatásukat: a per megszüntetését eredményezik perbe vitt igények érdemi elbírálása nélkül.

A Ppn. által beiktatott új (a keresetlevél idézés nélkül elutasítását vagy permegszüntetést magával vonó) perakadály viszont olyan okra vezethető vissza, amelyet a peres felek az eljárás megindításakor nem láthattak előre. Ezek a szabályok beleütköznek a jogállamiságból fakadó jogbiztonság követelményébe (konkrétan az ennek részét képező visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmába) így az Alkotmánybíróság „negatív jogalkotói” hatáskörével élve ismertetett határozatában azokat hatályon kívül helyezte.

III. Jogalkotói mulasztás pótlása: tanúvédelem és a hátrányos megkülönböztetés tilalma

A polgári perbeli tanú a büntető eljárásbeli tanúhoz képest eltérő helyzetben van, hiszen előbbiben a vallomástételre indító egyik legfontosabb körülmény a peres felek valamelyikének a leendő tanúhoz intézett felkérése a tanúzásra. A vallomás objektivitását nagyban veszélyezteti, hogy a megidézett tanú az őt felkérő fél – a felperes vagy az alperes „tanújának” számít, s önkéntelenül vagy tudatosan ennek megfelelően igyekszik megtenni vallomását. A polgári perbeli tanúk általában a peres felek ismeretségi köréből kerülnek ki (munkatársak,

²⁵ 2/2009 (I.23.) AB határozat III rész 1.2. pont.

rokonok, hozzátartozók stb.)²⁶ s őket nemritkán ismerik, vagy az eljárás során a beadványokból, keresetlevélből megismerik az ellenérdekű felek is. A hiteles vallomástételre való készséget pedig befolyásolja, ha a vallomás megtétele valamiféle hátránnyal járhat a tanúra nézve, (pl. az ellenérdekű fél rajta bosszulja meg a per rá nézve sikertelen kimenetelét) s mindez hátráltathatja a bizonyítási eljárás hatékonyságát.

Ezt a problémát az eljárásjogok a tanúvédelmi intézkedések, - többek között a tanú adatainak zártan történő kezelésének törvényi szabályozásával igyekeznek megoldani. Ezen intézményi rendszert illetően polgári perjogunk idáig hiányosságot mutatott, melynek pótlása irányába már korábbiakban is történt kezdeményezés,²⁷ s végül a Pp. XI. novelláris módosítása orvosolt.

A jogalkotó ezáltal azonban nemcsak perhatékonysági-eljárásjogi, hanem alkotmányos kötelezettségnek is eleget tett, hiszen nemrégiben az Alkotmánybíróság hívta fel e feladatának teljesítésére.

A határozat indoklása kiemeli, hogy bár a tanúvédelem hagyományosan az állami büntetőhatalmi igényérvényesítéssel kapcsolatban kialakított jogintézmény - a XX. századi bűnözés strukturális átalakulása, valamint a nemzetközi és európai bűnügyi együttműködés támasztotta követelmény a polgári eljárásjoggal szemben is fennáll.²⁸

Az Alkotmánybíróság a sérült alkotmányi értéket a hátrányos megkülönböztetés tilalmának Országgyűlés által, mulasztással előidézett sértésében jelölte meg. A jogalkotó ezt az által követte el, „hogy a polgári eljárásban nem teremtett lehetőséget a tanú személyi adatainak zártan kezelésére, ha a büntetőeljárásban a tanút már ilyen védelemben részesítették, azonban a bíróság a bűncselekménnyel, illetve a bíróság által elbírált szabálysértéssel okozott kár megtérítése iránt a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igényt egyéb törvényes útra utasította.”²⁹

Az Alkotmánybíróság a diszkrimináció-tilalomba ütközés megállapítása során első lépcsőben - saját e körben kialakított

²⁶ Kengyel Miklós: A tanú polgári perbeli kihallgatásának pszichológiai problémái. In: Magyar Jog 1981/9. 853.

²⁷ Petrétai József Igazságügyi és Rendészeti miniszter 2006-os koncepciója III. rész 16. pont.

²⁸ 91/2007 (XI.22.) AB határozat.

²⁹ 91/2007 (XI. 22.) AB határozat, rendelkező rész.

gyakorlatát követve - elvégezte az ún. „homogén-csoport” próbát.³⁰ Ennek keretében azt vizsgálta, hogy a jogalkotó az eltérő szabályozással – amely jelen esetben a polgári, a büntető és a közigazgatási eljárás tanúvédelmi szabályait jelenti – megkülönböztetése azonos helyzetű, azonos szabályozási kör alá vonható jogalanyok között történt-e. Ennek kapcsán megállapította, hogy a büntető- és a (bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti) polgári perbeli tanúk eljárásbeli helyzete összevethető, lényegét tekintve azonos.

A törvényalkotó azonban nem ennek megfelelően mérlegelte a büntetőeljárásban személyi adatainak zártan kezelése által védelmet élvező tanú érdekeit annak fennforgásakor, amikor a büntető bíróság döntésével a sértett bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti igényét polgári bíróság elé utalja. Lényegében tehát ugyanazt, az ugyanazon jogalaptól származó követelés polgári perbeli érvényesítése során továbbra is tanúként közreműködni köteles személyektől megvonta a védelmet, amely tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű okkal nem bír – vagyis önkényes, így sérti a hátrányos megkülönböztetés alkotmányos elvét.³¹

Bár a két eljárásbeli tanú pozíciója azonos, a polgári és büntetőeljárás közötti (fent elemzett) lényeges eltérések miatt mégis különböző szabályozás szükséges. Büntetőperben a tanú adatait jellemzően a közzéadó ismeri - akitől viszont nem kell megóvni. Polgári perben a tanú adatait a felek jelentik be a bíróságnak, s a felek általában ismerik, vagy tipikusan a keresetlevélből, beadványokból előbb-utóbb megismerik a másik fél tanújának adatait – még mielőtt a tanú nyilatkozhatott volna adatainak zártan kezeléséről. Erre tekintettel van szükség a tanút megidézni kért fél arra való kötelezésére, hogy előzetesen tudakozódjon a tanútól, adatainak kezelését illetően.³²

A Pp. módosítása következtében jelenleg a fél egy példányban beadott külön lapon köteles a tanú idézhető címét (esetlegesen szükséges egyéb személyazonosító adatait) megjelölni,- magában a beadványban viszont a tanú nevén kívül egyéb adatait nem kell feltüntetni. Különösen indokolt esetben pedig a tanú nevének feltüntetése helyett egyéb megjelölés is alkalmazható a beadványban, s az így megjelölt tanú adatait külön lapon kell feltüntetni.

³⁰ Lásd pl. 9/1990 (IV. 25.) AB határozat ABH 1990, 46.48, 21/1990 (X.4.) AB határozat ABH 1990 73.77.

³¹ 91/2007 (XI. 22.) AB határozat, III/4.3.

³² T/5590 sz. Törvényjavaslat indokolása 52.

Ha a fél a tanút nem tudta adatainak zártan kezeléséről nyilatkoztatni, köteles így eljárni.³³

Láthattuk, hogy az Alkotmánybíróság kifejezetten a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti per tanúinak csoportját tekintette a hátrányos megkülönböztetés kapcsán homogénnek a büntetőeljárás tanúival. A miniszteri indokolás szerint viszont e megállapítás megáll előbbi polgári per, és egyéb jelentősebb súlyú polgári per tanúinak összehasonlításakor is. A jogalkotó a tanúvédelem ezen szabályait tehát minden polgári perre kiterjesztette.³⁴

IV. Összegző gondolatok

A Pp. XI. novellájának alkotmányi összefüggéseit három jogintézmény kapcsán felvethető – s többnyire az Alkotmánybíróság előtt fel is vetett – kérdés kapcsán igyekeztünk megragadni, s röviden felvázolni.

Elsőként a novella célkitűzésének; nevezetesen az ésszerű polgári per megteremtésének - napjainkban meglehetősen nagy jogalkotási aktivitást kiváltó - általános alkotmánybírósági követelményével és fogalmával foglalkoztunk. Ennek kapcsán leszögezhető, hogy a taláros testület a perrendtartás vonatkozó rendelkezéseit alkotmánykonformnak találta, jogalkotói kötelezettséget legalábbis a perek hosszú időtartama miatt nem állapított meg.

A kisértékű perek első fokú eljárásba iktatását a törvényalkotó indokolása szerint mind jogi hagyományunk, mind az európai jogrendszerekben általánosan elfogadott volta legitimálja. Ha kitekintünk az általunk gyakran követett német polgári eljárásjogra, azt láthatjuk, hogy az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése a német jogirodalomban és jogalkotásban is folyamatosan napirenden van. Az ott szabályozott jogintézmények kapcsán az Alkotmánybíróságot megjárta kérdések későbbiekben nálunk is felmerülhetnek.

A perek ésszerű időben történő befejezése úgy tűnik a modern polgári perrel szemben támasztott olyan elvárás, amely már nemcsak társadalmi és jogalkalmazói szinten jelenik meg, hanem az alkotmányos értékrendszerbe is beépül (lásd a német és a magyar Alkotmánybíróság döntéseit). A jogállamiság lényeges elemét alkotó jogbiztonság

³³ Pp. 167 §. (3) és (5) bek.

³⁴ T/5590 sz. Törvényjavaslat indokolás 52.

megköveteli a kiszámítható, megbízható és ésszerű (időn belül történő) igazságszolgáltatás létét.

A dolgozat által tárgyalt másik két témakör: a Ppn. hatályon kívül helyezett rendelkezéseinek (amelyek eljárásjogi szabályozás által sértettek alkotmányos elveket), valamint a tanúvédelmi intézkedések alkotmánybírói felhívásra történő kiteljesítésének kérdései szintén a polgári eljárásjog alkotmányi kontextusban történő vizsgálatára, jelentőségének felismerésére adnak módot.

Az eljárásjog és az alkotmányosság összefüggése az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a jogbiztonság szempontjából értékelhető, amely „nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, hanem az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. A jogbiztonság szempontjából így alapvető jelentőséghez jutnak az eljárási garanciák, hiszen csak formalizált eljárási szabályok követésével és betartásával működhetnek alkotmányosan a jogintézmények. (9/1992 (I.30.) AB határozat ABH 1992. 65.)

OSZTOVITS ANDRÁS

meghívott előadó

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék*

MERRE TARTASZ, EURÓPAI POLGÁRI ELJÁRÁSJOG?

I. Bevezetés

Közel tíz éve, 1999. május 1-jén lépett hatályba az Amszterdami Szerződés, amely az addig nemzetközi egyezmények útján fejlődő, külföldi tényállású polgári eljárásjogi szabályok helyett ezen jogi normák szabályozásának egy lényegesen új fajta technikáját tette lehetővé: az EU tagállamainak közvetlen beleszólása nélkül, a közösségi intézmények nyertek felhatalmazást ezek megalkotására – Dánia kivételével – minden tagállam területére kiterjedő hatállyal. A közösségi jogalkotó nem télenkedett, és az elmúlt, közel tíz év alatt tíz rendeletet, egy irányelvet és egy határozatot hozott a polgári eljárásjoggal kapcsolatban. Ezzel kezdetét vette, s a mai napig is tart a szakma egy része által üdvözölt, sokan mások által gyanakvással figyelt, de hatását tekintve mindenképp rendkívül fontos közösségi jogfejlődés.¹

Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy az EU polgári eljárásjogának eddigi eredményeit összegezzük, és megvizsgáljuk, hogy fejlődésének milyen irányai fedezhetők fel, illetve fejlődését mely tényezők korlátozzák leginkább.

II. A közösségi jogalkotás jogalapja: az EK Sz. 65. cikke

Az Amszterdami Szerződés egyik legfontosabb vívmánya, hogy az addig az EU III. pillérében található polgári ügyekben történő együttműködés szabályozási körét átemelte, az I., másnéven közösségi pillérbe. Ennek

¹ Hess, Burkhard: Die „Europäisierung“ des internationalen Zivilprozessrechts durch den Amsterdamer Vertrag – Chancen und Gefahren, NJW 2000, 23., 27-29); Jürgen Basedow: The Communitarization of the Conflict of Laws under the Treaty of Amsterdam, C.M.L.Rev. 2000., 692-695., 687.

eredményeként az EK intézményei jogalkotási hatáskörrel rendelkeznek ebben a kérdéskörben az EKSz. 61. cikk c) pontja és 65. cikke alapján.

A 65. cikk két fontos korlátot állít a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködéssel kapcsolatban elfogadásra kerülő intézkedésekkel kapcsolatban: egyrészt, az ilyen közösségi jogi normák tárgyi hatálya csak a több tagállamra kiterjedő vonatkozású polgári ügyeket szabályozhatja, másrészt pedig a belső piac megfelelő működését kell szolgálnia. Az első korlát azt eredményezi, hogy a Közösségnek a 65. cikk alapján nem nyílt meg a lehetősége a polgári eljárásjog egészének átfogó szabályozására, s ez alapján egy egységes, minden tagállamra kiterjedő polgári perrendtartás megalkotására. Nem nyert hatáskört a tagállamok bírósági szervezetrendszerének egységesítésére sem, mindezek kizárólagos tagállami hatáskörben maradtak. A belső piac megfelelő működésére vonatkozó korlátozás ugyanakkor kevésbé szigorú, mint a 95. cikk szabálya, ami alapján közösségi jogszabályt csak a belső piac működés érdekében lehet hozni. A 65. cikk ezen korlátozását összeolvasva a 61. cikk célkitűzésével – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fokozatos létrehozása –, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amíg a 95. cikk alapján alapvetően a belső piac működését zavaró tényezők megszüntetése, azaz reaktív jogszabályalkotásra van lehetőség, addig a 65. cikk proaktív szereplőkké teszi a közösségi jogalkotókat.

Ezzel kapcsolatos az a jogalkotói előkérdés is, hogy az EK vajon választhat-e a 65. és a 95. cikk közül a polgári ügyekben történő együttműködés körében meghozandó jogszabályok kapcsán. A vonatkozó jogirodalom² sem alakult ki egységes álláspont e kapcsán, mindössze abban van látszólagos egyetértés, hogy az EKSz. 65. cikke a speciális szabály a 95. cikk általános rendelkezéseéhez képest. A vita tétje abban áll, hogy az Egyesült Királyság, Írország és Dánia kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak az Amszterdami Szerződéshez, amelyben az EKSz. 61. cikk c) pontja és 65. cikke alapján hozandó intézkedések hatálya alól kizárták önmagukat. Az Egyesült Királyság és Írország annyiban finomított ezen az elutasító állásponton, hogy a tagállamok közti igazságügyi együttműködésben részt kívánnak venni, ami annyit

² Pfeiffer, Thomas: A nemzetközi magán- és eljárásjog közösségiesedése, Európai Jog, 2004/1. 5-7.; Haimo Schack: Die EG-Kommission auf dem Holzweg von Amsterdam, ZEuP 1999., 805-808., 805.

jelent, hogy a közösségi szervek által kibocsátott polgári eljárásjogi normák ott is hatályosak.³

A 95. cikk hatályával szemben egyetlen tagállam sem élt fenntartással. Amennyiben tehát erre hivatkozva születik meg egy közösségi jogszabály, az kivétel nélkül mindenhol, így Dániában is hatályos. Az EK szervei az eddig megalkotott polgári eljárásjogi aktusai közül egyetlen egy esetben sem élt azzal a lehetőséggel, hogy a 65. cikket, és az ahhoz fűzött tagállami fenntartásokat „megkerülve”, a 95. cikkben írt felhatalmazásra hivatkozva tegye az egész Közösség területén hatályossá azt.

III. Az EU polgári eljárásjogának korszakolása

Az Amszterdami Szerződés óta eltelt időszakot figyelembevéve a közösségi polgári eljárásjogi szabályok két korszakát különböztethetjük meg: az alapozás időszakát, valamint az építkezését.

A szükséges alapozáshoz tartoznak a joghatósági rendeletek (44/2001/EK, 1347/2000/EK, illetve ez utóbbit később hatályon kívül helyező 2201/2003/EK rendeletek, az 1346/2000/EK rendelet), valamint ezek gyakorlati alkalmazásához elengedhetetlenül fontos, ugyanakkor elsősorban technikai jellegű szabályokat tartalmazó 1348/2000/EK rendelet a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről, illetve az 1206/2001/EK rendelet a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködésről. A joghatósági rendeletekben közös, hogy – ha nem is kivétel nélkül minden polgári jogvitára – de széles körben rendezik a tagállamok bíróságai közötti munkamegosztást, valamint a tárgyi hatályukhoz tartozó ügyekben hozott bírósági határozatok másik tagállamban történő elismerésének és végrehajtásának szabályait. Újítást azonban csak szűk körben jelentettek, tekintettel arra, hogy nem voltak előzmények nélküliek: az 1968-ban, illetve 1988-ban hatályba lépett Brüsszeli-, illetve Lugánói Egyezmények már előkészítették ezek alkalmazását. Igaz ugyan, hogy ezen két nemzetközi egyezmény tárgyi hatálya nem terjedt ki a házassági és szülői felelősséggel kapcsolatos perekre, de a közösségi jogalkotó kész anyagból dolgozhatott: az EU tagállamai ugyanis még 1998. május 28-án újabb nemzetközi

³ Osztovits András (szerk.): Az Európai Unió alapító szerződéseinek magyarázata 1. 65. cikk magyarázata, 446-448.

egyezményt kötöttek, amely a Brüsszeli Egyezmény mintájára – annak hatálya alól kivett – az „Egyezmény a joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról házassági ügyekben” címet viselte. Ez az egyezmény azonban már nem lépett hatályba, hanem helyette a Tanács – az új jogszabályi felhatalmazás birtokában – rögtön munkához látott, és már 2000. május 29-én elfogadta az 1347/2000/EK rendeletet a házassági ügyekben és a szülői felügyeletre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról. Bár a szabályozás tárgyának kiemelt fontossága mindenképp indokoltta tette a gyors rendeletalkotást, bizonyos kérdések végiggondolására nem maradt elég idő. Így fordulhatott elő, hogy Franciaország már 2000. július 3-án javaslatot terjesztett elő a rendelet módosítására a szülői felügyelettel kapcsolatos szabályok kibővítése érdekében. Ezt a javaslatot a Tanács szinte teljes mértékben a magáévá tette, és a 2003. november 27-én elfogadott 2201/2003/EK rendelettel az 1347/2000/EK rendeletet hatályon kívül helyezte.

Az alapozás időszakában elfogadott joghatósági rendeletekben közös, hogy teljes körű, zárt joghatósági rendszert hoznak létre az Európai Unió területén – Dánia kivételével. A konkrét peres eljárásra joghatósággal rendelkező tagállam bírósága által meghozott határozatnak más tagállam területén történő elismerése és végrehajtása körében pedig az előbbi vonatkozásában főszabállyá az automatizmust, az utóbbi esetében pedig az egyszerűsített eljárást emelik. A kézbesítési rendeletben megjelenik a bírósági iratoknak másik tagállam területére történő közvetlen kézbesítésének lehetősége azzal, hogy ezzel kapcsolatban a tagállamok még fenntartásokkal élhettek, illetve éltek, s így a gyakorlatban inkább az áttevő-átvevő intézményeken keresztül történő kézbesítés valósult meg. A bizonyításfelvételtől szóló rendelet legmerészebb újítása, hogy lehetővé teszi meghatározott esetekre nézve, hogy a nemzeti bíróságok másik tagállam területén is foganatosítsanak bizonyítási cselekményt. Ennek részben formai, részben költségvonatkozásában nem teljesen tisztázott szabályi miatt a gyakorlatban ezzel a lehetőséggel a magyar bíróságok nem éltek, maradt a rendelet másik újításának alkalmazása: az igazságügyi minisztériumok kihagyásával, a tagállami bíróságok közvetlenül egymást kereshetik meg bizonyítási cselekmények foganatosítása érdekében.

Az ezen rendeletekkel felállított rendszeren az első áttörést, az építkezés időszakának előfutárát a 805/2004/EK rendelet jelentette, a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásával. E jogszabály a nem vitatott pénzbeli követelésekre

vonatkozó határozatokra, bírósági egyezségekre és közokiratokra nézve teszi lehetővé a végrehajtás elrendelésének és foganatosításának szinte teljes automatizálását az EU minden tagállama területén, áttörve ezzel a 44/2001/EK rendelet korlátozásait.

Új, eddig nem létező és önálló eljárásokat hozott létre az Európai Parlament és a Tanács az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról szóló 1896/2006/EK rendeletével, és a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről szóló 861/2007/EK rendeletével. Mindkét eljárásban közös, hogy a tagállami jogszabályok szerinti eljárások alternatívájaként áll a peres felek rendelkezésére, és csak és kizárólag határokon átnyúló ügyekben lehet őket alkalmazni. Ilyen ügynek az minősül, amelyben legalább az egyik fél az eljáró bíróság székhelye szerinti tagállamban rendelkezik állandó lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel. A két rendelet céljai nagyrészt azonosak, a közösségi jogalkotó az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítésében jelöli meg azt. A 861/2007/EK rendelet preambuluma (7) pontja ezt annyival egészíti ki, hogy a különböző tagállamokban a hitelezők számára biztosított eljárásjogi eszközök működésével kapcsolatos egyenetlenségek következtében a belső piacon bekövetkező versenytorzulás olyan közösségi jogalkotást tesz szükségessé, amely az egész Európai Unióban egységes feltételeket biztosít a hitelezők és az adósok számára. Valamely, a kis értékű követelések európai eljárása alá tartozó követelés elbírálási költségeinek megállapításakor szükséges tekintettel lenni az egyszerűség, a gyorsaság és az arányosság elvére. A közösségi jogalkotó szerint indokolt, hogy a felszámítandó költségekre vonatkozó adatok hozzáférhetőek legyenek a nyilvánosság számára, valamint hogy az ilyen költségek megállapításának módja átlátható legyen. A kis értékű követelések európai eljárásának, a költségek csökkentése mellett, egyszerűbbé kell tennie és fel kell gyorsítania a határokon átnyúló ügyekben a kis értékű követelések elbírálását azzal, hogy a tagállamok belső joga szerinti, változatlanul fennmaradó lehetőségek mellett további fakultatív jogi eszközt kínál. A rendelet mindezek érdekében egyszerűsíti a kis értékű követelések európai eljárása keretében valamely másik tagállamban hozott határozatok elismerését és végrehajtását is.

Mindkét rendeletről elmondható, hogy a közösségi jogalkotó egyszerre tett tanúbizonyságot újítási szándékáról és önmérsékletéről. Ez előbbit abban véljük felfedezni, hogy ezek azok az első

jogszabályok, amik kifejezetten az EKSz. 65. cikk c) pontjába foglalt felhatalmazásra tekintettel születtek (a polgári eljárások megfelelő lefolytatását akadályozó tényezők kiküszöbölése, szükség esetén a tagállamokban alkalmazandó polgári eljárási szabályok összeegyeztethetőségének előmozdítása), ugyanakkor nem lépték át a 65. cikk felhatalmazásának azon általános korlátját, hogy a Közösségnek csak a több államra kiterjedő vonatkozású polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén van jogalkotási hatásköre.

IV. Az EU polgári eljárásjoga fejlődésének korlátai

Az EKSz. 68. cikk (1) bekezdése a 234. cikk (2) bekezdésének azon főszabálya alól, miszerint előzetes döntéshozatali eljárást bármely nemzeti bíró kezdeményezhet, azt a kivételt határozza meg, hogy a IV. Cím vonatkozásában csak azok a nemzeti bíróságok kezdeményezhetnek előzetes döntést, akik határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség. Ez a korlátozás a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén a 65. cikk alapján meghozott közösségi jogszabályok tekintetében minden szempontból ésszerűtlen és indokolatlan. Az ide tartozó joghatósági rendeletek (44/2001/EK, 2201/2003/EK, 1346/2000/EK), valamint a bírósági iratok kézbesítéséről szóló 1348/2000/EK rendelet és a bizonyításfelvételtől szóló 1206/2001/EK rendeletben szabályozott kérdésekkel szükségképpen az elsőfokú bíró találkozik, s kell azokat értelmeznie és alkalmaznia, a többi bírói szintet megelőzve. Ám éppen az elsőfokú bírók vannak elzárva annak lehetőségétől, hogy vitás kérdés esetén az EuB segítségét vegyék igénybe egy előzetes döntéshozatali eljárás keretei között. E megszorítás értelmetlenségét a Bizottság megkétszerezte ugyan, de felismerte, s 2006. június 28-án Közleményt⁴ adott ki az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, a Régiók Bizottságának és az Európai Közösségek Bíróságának a hatékonyabb jogvédelem biztosítása céljából az Európai Közösséget létrehozó szerződés IV. Címének a Bíróság hatáskörével kapcsolatos rendelkezései kiigazításáról. Ebben a Bizottság amellettt érvel, hogy a Tanács a 67. cikk (2) bekezdés második francia bekezdés felhatalmazása alapján módosítsa a 68. cikk (1) bekezdését oly

⁴ COM (2006) 346 végleges.

módon, hogy az előzetes döntéshozatali eljárást a nem végső fokon eljáró nemzeti bíróságok is kezdeményezhessék a IV. Cím vonatkozásában.

A Tanács egyelőre nem fogadta meg a Bizottság ezen javaslatát, ezért az EuB lépett, és az EKSz. 223. cikk (6) bekezdésének felhatalmazása alapján módosította saját eljárási szabályzatát – a Tanács jóváhagyásával.⁵ Ennek lényege, hogy az EKSz. harmadik részének IV. címe szerinti területek vonatkozásában egy vagy több kérdést felvető előzetes döntéshozatalra utalás – a nemzeti bíróság kérelmére vagy kivételesen hivatalból – a szabályzat vonatkozó rendelkezéseitől eltérve sürgősségi eljárásban is elbírálható.

A nemzeti bíróságnak kérelmében ismertetnie kell a sürgősség fennállását alátámasztó és ezen eltérő eljárás alkalmazását igazoló jogi és ténybeli körülményeket, valamint lehetőség szerint megjelölnie az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésekre a nemzeti bíróság által javasolt választ. Ha a nemzeti bíróság nem nyújtott be sürgősségi eljárás lefolytatása iránti kérelmet, a Bíróság elnöke – ha valószínűsíthető, hogy ezt az eljárást kell alkalmazni – felkérheti az eljáró tanácsot, hogy vizsgálja meg az előzetes döntéshozatalra utalás említett eljárásban történő elbírálásának szükségességét.

Az előzetes döntéshozatalra utalás sürgősségi eljárásban történő elbírálásáról szóló határozatot a kijelölt tanács hozza meg, az előadó bíró jelentése alapján és a főtanácsnok meghallgatását követően.

A hivatalvezető haladéktalanul gondoskodni köteles arról, hogy ezen előzetes döntéshozatalra utalást – amennyiben a nemzeti bíróság sürgősségi eljárás alkalmazását kérte, illetve ha az elnök felkérte a kijelölt tanácsot az utalás ezen eljárásban történő elbírálása szükségességének vizsgálatára – közöljék a nemzeti bíróság előtti eljárás feleivel, az e bíróság székhelye szerinti tagállammal, valamint az Alapokmány 23. cikkének első bekezdése szerinti intézményekkel.

Az előzetes döntéshozatalra utalás sürgősségi eljárásban történő elbírálásáról vagy annak megtagadásáról szóló határozatot haladéktalanul kézbesítik a nemzeti bíróságnak, a feleknek, a tagállamnak és az előző bekezdés szerinti intézményeknek. Az előzetes döntéshozatalra utalás sürgősségi eljárásban történő elbírálásáról szóló határozat megállapítja az előbb említettek számára a beadványok vagy írásbeli észrevételek benyújtására rendelkezésre álló határidőt. Az

⁵ HL L 24., 2008. január 29., 39-43.

általános szabályoktól ez annyiban tér el, hogy az előbb felsorolt személyeknek 2 hónapjuk van írásbeli észrevételeik megtételére. Újítás az is, és a szándékolt gyorsítást szolgálja az az előírás, hogy a határozat megjelölheti azokat a jogkérdéseket, amelyekre e beadványokban vagy írásbeli észrevételekben ki kell térni, és meghatározhatja ezek maximális terjedelmét.

A kijelölt tanács a főtanácsnok meghallgatását követően határoz, de dönthet úgy is, hogy három bíróból álló tanácsban jár el. A kijelölt tanács ugyanakkor úgy is határozhat, hogy visszautalja az ügyet a Bírósághoz annak érdekében, hogy az ügyet nagyobb létszámú ítélkező testületnek osszák ki. A sürgősségi eljárás az új testület előtt – adott esetben a szóbeli szakasz újbóli megnyitását követően – folytatódik.

A sürgősségi előzetes döntéshozatali eljárás bevezetése azonban csak a „tűzoltásra” elegendő: nem orvosolja azt az alapvető problémát, hogy az EKSz. 65. cikkének felhatalmazása alapján elfogadott közösségi polgári eljárásjogi szabályok értelmezését csak a végső fokon eljáró nemzeti bíróságok kezdeményezhetik az EuB-nál, nem pedig a keresetlevéllel szükségszerűen először találkozó elsőfokú bíróságok, akiknek saját joghatóságuk vizsgálata, ideiglenes intézkedés hozatala, vagy éppen másik tagállam területén hozott bírósági határozat elismerése-végrehajtása körében dönteni kell. Az EuB „sürgős” jogértelmezése ily módon csak és kizárólag perorvoslati eljárás során vehető igénybe, ami olyan elsőfokú határozatok esetén, amihez a nemzeti jogszabályok – mint pl. a Pp. 156. §-a az ideiglenes intézkedéseknél – az előzetes végrehajthatóságot engedi, különösen is kifogásolható.

A közösségi jog fejlődése szempontjából az EuB-nak a létrehozásától kezdve kiemelkedő szerepe van, elég, ha csak utalunk mindarra az alapelvre – a teljességi igénye nélkül –, amiket jogértelmező tevékenysége során az elmúlt évtizedek alatt kidolgozott: a közösségi jog közvetlen hatályának és elsődlegességének elve, hatékony érvényesülésének elve, a tagállamok kártérítési felelőssége, vagy a fogyasztóvédelmi magánjog területén a tisztességtelen szerződési feltételeknek a nemzeti bíróságok által hivatalból történő vizsgálata stb. Az EKSz. 234. cikke szerinti előzetes döntéshozatali eljárás az egyetlen olyan intézményesített közösségi jogi eszköz, aminek segítségével a nemzeti bíróságok kapcsolatot tarthatnak az EuB-gal, s amelynek segítségével a luxemburgi testület impulzusokat, visszajelzéseket kap a nemzeti bíróságoktól a közösségi jog alkalmazása kapcsán: milyen jogértelmezési problémák merülnek fel, milyen tényállású ügyekben stb.

Az EK Sz. 68. cikke ezt az „ihlető forrást” apasztja el, az EU polgári eljárásjogi szabályainak jogértelmező fejlődését gátolva. Ennél közvetlenebb veszélyt jelent ez a korlátozás arra nézve is, hogy így megnő a veszélye a vonatkozó rendeletek eltérő értelmezésének és alkalmazásának a tagállamok területén.

Az EuB iránymutatására ugyanakkor a polgári eljárásjogban is nagy szükség lenne. A vonatkozó jogforrások közül egyedül a 44/2001/EK rendelet az, ami szerencsés helyzetben van, mivel az előzményének tekinthető Brüsszeli Egyezményt az EuB több, mint száz ügyben értelmezte. Ugyanakkor hiába találunk a tárgyi hatályára, azaz a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmának értelmezésére öt ítéletet⁶, mivel azok konkrét tényállásokat vizsgáltak, még itt sem adható meg ezen fogalompárnak az egyértelmű, minden ügyre nézve meghatározható értelmezése. Azaz, az EuB további jogértelmezésére lenne szükség még ezen az egyszerűnek tűnő, ugyanakkor az egyes tagállamokban a nemzeti joguk alapján mégis nem szükségszerűen ugyanazokat a jogforrásokat jelentő kérdésben is.

Az EU legújabb polgári eljárásjogi rendeleteiben ráadásul olyan fogalmak is megjelennek, amiket eddig került a közösségi jogalkotó. A kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről szóló 861/2007/EK rendelet 5. cikk (1) bekezdésében megjelenik a tisztességes eljáráshoz való jog a következő esetben: a felek kérelmezhetik tárgyalás tartását, mely kérelmet a bíróság elutasíthatja, ha úgy ítéli meg, hogy tekintettel a körülményekre az ügy tisztességes elbírálásához nyilvánvalóan nincs szükség tárgyalásra. Egyáltalán nem egyértelmű ugyanis, hogy ezen rendelet vonatkozásában mit kell tisztességes eljáráshoz való jog alatt érteni. Célszerű lenne az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (1) bekezdésével kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bírósága által kidolgozott joggyakorlatot figyelembe venni, s e mellett szólhat az az érv is, hogy ezen egyezménynek az EU minden tagállama a részese. Ugyanakkor az EU nem tagja ennek, így intézményeit, köztük az EuB-t sem köti az egyezmény, így annak joggyakorlata sem. Az EuB tehát megtehetné, hogy némileg eltérő tartalommal, tágabban vagy szűkebben értelmezze

⁶ 29/76. sz. LTU-ügyben 1976. október 14. napján hozott ítélet, 814/79. sz. Niederlande-ügyben 1980. december 16. napján hozott ítélet, C-172/91. sz. Volker Sonntag-ügyben 1993. április 21. napján hozott ítélet, C-271/00. sz. Gemeente Steenberg-ügyben 2002. november 14. napján hozott ítélet, C-266/01. sz. Préservatrice foncière-ügyben 2003. május 15. napján hozott ítélet.

ezt az eljárásjogi alapelvet, minderre ugyanakkor kevés lehetősége lesz, mivel az elsőfokú bíróságok nem kezdeményezhetnek előzetes döntéshozatali eljárást ebben a kérdésben sem.

Előre látható nehézséget okoz majd a magyar bíróságoknak mindenképp, de egész biztosan a legtöbb nemzeti bíróságnak is ugyanezen rendelet 14. cikk (2) bekezdése, amely lehetővé teszi a bíróságok számára, hogy a korábbi cikkekben foglalt határidőket meghosszabbítsák, amennyiben ez szükséges a felek jogainak védelméhez. A magyar Pp. egyértelmű különbséget tesz a törvényi-, illetve a bíróság által megadott határidők között, s a bírók csak ezen utóbbi határidőket hosszabbíthatják meg. A rendelet ugyanakkor „törvényi” határidők meghosszabbítását is lehetővé teszi, a rendelet által közelebbről meg nem határozott esetben. Az EuB vonatkozó jogértelmezésének hiányában ezen rendelkezés alkalmazása során is hatványozottan fennáll annak a veszélye, hogy eltérő joggyakorlatok alakulnak ki az egyes tagállamokban, illetve tagállamokon belül is.

V. Merre tartasz, európai polgári eljárásjog?

Az Európai Tanács a 2004. november 5-én elfogadott hágai programjában öt évre előre meghatározta a polgári eljárásjogot érintő jogalkotási terveit. Amit eddig még nem fogadtak el, de már előkészület alatt vannak: az eltartással kapcsolatos határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, beleértve az óvintézkedéseket és az előzetes végrehajtást is, az öröklési kérdésekre vonatkozó joghatósági szabályok, valamint az ilyen határozatok kölcsönös elismerése és végrehajtása, továbbá a házastársi közös vagyonra vonatkozó joghatósági szabályok és az ilyen határozatok kölcsönös elismerése. Ez utóbbi két témakörben várhatóan választ kell adnia a közösségi jogalkotónak a másik tagállam területén található ingatlanok tulajdonjogát érintő joghatósági problémákra: a 44/2001/EK rendelet alapján az ilyen ügyek az ingatlan fekvése szerinti tagállam kizárólagos joghatósága alá tartoznak. Ez a rendelkezés jelenleg azt eredményezi, hogy ha egy házastársi közös vagyon részét képezi egy másik tagállamban található ingatlan is, akkor addig nem hozható érdemi döntés, amíg külön erre az ingatlanra nézve ezen másik tagállam bírósága nem határoz. Mindez a felek szempontjából nem jelentéktelen újabb pénzkiadás és idővesztés. A megoldás az lenne, s remélhetőleg ez a szabályozási koncepció köszön majd vissza az új közösségi rendeletekben is, hogy egy peres eljárásban,

egy tagállam bíróság előtt lehet érvényesíteni az örökléssel kapcsolatos-, illetve a házastársi közös vagyon megosztására irányuló igényeket akkor is, ha ezek részét képezi másik tagállamban található ingatlan is. Egy ilyen újítás újabb tartóoszlopot jelent majd az egységes európai igazságügyi térség építésében, a tagállami határok lebontásában.

Amennyiben ezek az újítások a gyakorlatban is sikeresnek bizonyulnak, és a tagállamok egymás bíróságaiba vetett bizalma töretlen marad, úgy talán ismét előtérbe kerülhet egy olyan polgári eljárásjogi keretrendszer kialakítása közösségi szinten, amely első lépésként ajánlásokat fogalmaz meg a tagállamok számára polgári perrendtartásaik szabályainak egymáshoz való közelítése tekintetében, az igénybevehető perorvoslatok, bizonyítási szabályok, határidők vonatkozásában. Erre mindenekelőtt azért lenne szükség, hogy az EU polgárainak ne jelentsen megoldhatatlan problémát az, hogy egy másik tagállamban teljesen idegennek tetsző polgári eljárási szabályok mentén kelljen pereskedniük, és esélyük se legyen arra, hogy költség kímélő módon, jogi képviselő nélkül, személyesen próbálják meg igényeik bíróság előtti érvényesítését..

Ez utóbbi gondolatmenettel talán több évtizedet is előreugrottunk, s egyáltalán nem biztos, hogy a tagállamok ne éreznék szuverenitásuk újabb korlátozásának azt, ha az EU akárcsak – jogilag nem kötelező – ajánlás formájában állna élére a nemzeti perrendtartások egymáshoz való közelítésének. Érvelni ennek szükségessége mellett ugyanakkor lehetséges, és meggyőződésünk szerint szükséges is.

PRIBULA LÁSZLÓ

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELLEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

Az előadás egy sajátos kettősséget kíván bemutatni. Miközben a magánjog szinte valamennyi területén a fogyasztóvédelmi szempontok egyre nagyobb térnyerését láthatjuk, addig az utóbbi években a reklámjog területén megfigyelhető egy részleges visszalépés, korábban kifejezetten a fogyasztók érdekeiben bevezetett korlátozások megszüntetése, a korlátozás szigorának enyhítése. Ennek okai azonban összetettek, nem jelenthető ki egy egyértelmű tendencia, pusztán megjelent néhány, feltétlenül átgondolásra érdemes jogalkotói megoldás. A fejlődés két eltérő útja alapvetően a burkolt reklámok tárgykörében érhető tetten.

A reklámokkal kapcsolatos szabályozás döntő részét a reklámtevékenységek módjára, terjedelmére, tárgyára vonatkozó korlátozások és tilalmak jelentik. Jogtörténeti szempontból a reklámszabályozás több korszaka különíthető el. Jellemző, hogy a XIX. század második fele előtt a reklámtevékenységeket nem, legfeljebb a reklámhordozók elhelyezését szabályozták, majd a XIX. század második felétől elsődlegesen versenyjogi aspektusból, később, a második világháború után már fogyasztóvédelmi aspektusból is számos reklámtartalmú korlátozás, tilalom lépett életbe. Bár az egyes államok más és más megoldásokat követtek, a reklámszabályozások fejlődésének történetében kirajzolódott egy jól követhető folyamat. Kezdetben a valótlan adatok állításával szemben léptek fel, arra tekintettel, hogy a reklám akkor okozhatja a legtöbb sérelmet, ha az áruval, szolgáltatással kapcsolatban olyan információkat közöl, amelyek nem a valóságnak megfelelőek, hiszen akkor a fogyasztó téves tájékozódás alapján választ. A későbbiek során azonban ez a szempont kissé árnyaltabbá vált, mivel a jogalkotó figyelembe vette, hogy a reklámoknak sajátos nyelvük van (tehát nem kell őket szó szerint, komolyan venni), ugyanakkor nem is

kell feltétlenül valótlan állítani ahhoz, hogy a fogyasztók felé a valóságoshoz képest más információkat juttassanak el. Ezért a valótlan tartalmú reklámok tilalmát hamarosan a félrevezető, illetve megtévesztő reklámok tilalma váltotta fel. A későbbiekben a korlátozások kiegészültek az egyes árukra, szolgáltatásokra vonatkozó – így pl. gyógyszerek, dohányárak, alkoholtartalmú italok, veszélyes anyagok – szabályokkal is. Ehhez képest valamivel később jelentek meg meghatározott reklámozási módszerek tilalmai, illetve korlátai is.

Felvethető a kérdés, mennyiben szükséges szabályozni a reklámokat?

„A reklámozás elsősorban a meggyőzés technikája, amellyel - főleg a média lehetőségeit felhasználva - a fogyasztókat kísérli meg a reklámozó rávenni az áru, szolgáltatásai igénybe vételére.” – fogalmaz az egyik legrészletesebb európai reklámjogi kézikönyv.¹ Egy évszázaddal ezelőtt a reklámjogot összefoglaló munka a reklámok lényegét még a vállalkozások tevékenységének egy típusában látta volna, amellyel termékeik minél szélesebb körben való népszerűsítését célozzák. A két meghatározás közötti különbség szemléleti eltérést jelent: míg a második világháború előtt a reklámozást a vállalkozások magánügyének tekintették, addig ezt követően utat tört a fogyasztóvédelmi szemlélet, amely elsősorban a reklámoknak a fogyasztókra gyakorolt hatásait tartotta szem előtt. Ennek oka a reklámok tömeges térhódítása, illetve a korábbinál sokkal szélesebb kört megszólítani képes reklámhordozók elterjedése volt.

A fenti rövid eszmefuttatás arra a kérdésre is választ ad, hogy kell-e, illetve hogyan kell a reklámokat szabályozni.

Elvileg két szélsőséges megoldás is elképzelhető:

1. Amennyiben a reklámtevékenységek semmilyen kötelező szabályozás alá nem tartoznának, akkor az elsődleges haszonszerzésre törekvő funkció kerülhetnek előtérbe. Ekkor az adott társadalmi közeg alkalmatlan lenne egy jó színvonalú reklámkultúra kialakulásához, hiszen amennyiben mindent szabad lenni, akkor csak a lehetőségek szabnának határt a visszaélések, a fogyasztókat megtévesztő tevékenységek elterjedéséhez.

¹ The European Handbook on Advertising Law Londonù Sydney (1999) 26.

2. Amennyiben viszont a túlszabályozás érvényesülne, akkor a reklám nem érhetné el fő célját, a hatékonyságot. Egyöntetű a reklámszakma, a jogalkotó és a fogyasztói érdekvédelem álláspontja abban, hogy mindenekelőtt önmérsékletre van szükség, és a jogalkotónak akkor kell beavatkoznia, amikor a tisztességes verseny, illetve a fogyasztók védelme érdekében ez feltétlenül indokolt. Természetesen egyes jogpolitikai célok, mint pl. a dohánytermékek forgalmának visszaszorítása, is szabályozási alappá válhat. De figyelemmel kell arra lenni, hogy a reklámjogviszonyok egymásnak mellérendelt jogalanyok polgári jogi jogviszonyai, amely természeténél fogva a határok kijelölése után autonómiát igényel.

A reklámok szabályozásának egyik fő jellemzője, hogy a reklámtevékenységekre vonatkozó egyes előírások elszórta, egységes rendszert nem alkotva jelennek meg az egyes jogszabályokban – így van ez azokban az országokban, így Magyarországon, Spanyolországban vagy Portugáliában, ahol létezik önálló reklámtörvény, és így van más országokban, ahol a jogalkotó nem tartotta szükségesnek a reklámjogi szabályok lényeges rendelkezéseinek egy kódexbe történő foglalását. Egységes reklámjogi szabályozásról korántsem beszélhetünk, hosszú ideig a reklámokkal kapcsolatban az az álláspont volt előtérben, amely szerint a reklám is élvezi az Európai Unió belső piaci négy szabadságjogának védelmét, természetesen a reklám szabadsága sem korlátlan, de a korlátozás levezethető az Európai Közösséget alapító Szerződésből, és ezért szükségtelen, hogy az Unió ezzel kapcsolatban további előírásokat alkosson. Az 1980-as évektől kezdődően azonban számos olyan irányelv született, amely kisebb vagy nagyobb mértékben a reklámtevékenységek egyes elemeit szabályozza, a mai napig az a jellemző azonban, hogy az egyes tagállamok reklámjogi jellegű szabályai jelentős eltéréseket mutatnak.

Időben először az 1984/450 EGK irányelv (kihirdetve: OJL 250 - 09/09/1984) született meg a megtévesztő reklámról. Meghatározza a megtévesztő reklám fogalmát, felsorol néhány olyan vizsgálandó körülményt, amelyet a megtévesztő reklám során figyelembe kell venni. Ezen felül a tagállamok számára ír elő kötelezettségeket, így hogy a tagállamoknak a belső szabályozásukkal meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy a sérelmet szenvedett felek vagy a bíróságokon peres eljárást kezdeményezzenek, vagy közigazgatási hatóság segítségét vegyék igénybe. Az eljárással kapcsolatban megállapítja azt, hogy a bizonyítási teher az általános szabályokhoz képest megfordul, azaz a reklámozót terheli annak a bizonyítása, hogy a reklámja nem volt megtévesztő. A

félrevezető reklám szankcionálását nem szabályozza részletesen az irányelv, de minimumként előírja a jogsértő reklám betiltását, illetve a közzététel megtiltását.

Ezt követte az 1989/552 EKG irányelv (kihirdetve: OJL 298. – 17/10/1989.) a televíziózás gyakorlásáról és a televíziós reklámról. A második reklámjogi irányelv tehát nem egy meghatározott reklámozási módhoz, hanem egy speciális, de annál fontosabb reklámhordozóhoz kapcsolódott. Az irányelv a reklámokkal két szempont szerint foglalkozik, egyrészt rendelkezéseket tartalmaz a reklámok formájára nézve, másrészt kifejt egyes reklámtilalmakat. Általános követelményként tartalmazza, hogy a televíziós reklám felismerhető, és el kell különülnie más programrészekről. Általános elvárásaként leszögezi, hogy a reklám legyen becsületes és tisztességes. Tiltja a burkolt és a tudatküszöb alatti technikákat alkalmazó reklámot. Tiltja a dohánytermékek televíziós reklámozását.

Az első, valamelyik meghatározott termékcsoporthoz nézve először 1992-ben született irányelv, az 1992/28/EKG irányelv (kihirdetve: OJL 113 - 30/04/1992.) az embergyógyászati célú termékek reklámozásáról. Általános főszabályként előírja, hogy tilos a lakosság körében reklámozni a vényköteles gyógyszereket és meghatározott termékeket.

1997-ben létrejött az összehasonlító reklámokról rendelkező 1997/55 EK irányelv (kihirdetve: OJL 290 – 23/10/1997.). Az irányelv az összehasonlító reklámokkal szemben pozitív és negatív követelményeket fogalmaz meg. Így rendelkezik arról, hogy csak azonos szükségleteket kielégítő vagy azonos rendeltetésű árukat és szolgáltatásokat lehet összehasonlítani, eredetjelzéssel rendelkező termékeknél az összehasonlítás csak az azonos jelzésű termékekre vonatkozhat, az összehasonlításnak objektívnek kell lennie. Ezen felül az összehasonlítás nem idézheti elő az összetéveszthetőséget a reklámozó és a versenytárs árujelzője között, a reklám nem feketítheti be, nem kicsinyelheti le a versenytárs árujelzőjét, termékét, szolgáltatását, tevékenységét, nem használhatja ki tisztességtelen módon a versenytárs megkülönböztető jegyének, termékének hírnevét.

Az egyik legtöbb problémát felvető reklámjogi probléma az Unión belül a dohányreklámok kérdése volt. Az 1998/43 EK irányelv (kihirdetve: OJL 047 – 18/02/1998.) azt a főszabályt állította fel, hogy tilos a dohánytermékek Unión belüli reklámozása. Németország azonban semmisségre irányuló keresetet nyújtott be az Európai Bírósághoz a kereskedelmi szólásszabadság megsértésére hivatkozva.

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

Végül a Bíróság úgy döntött (C-376/98. sz. ügy), hogy az irányelvet megsemmisítette. (Case-376/98. Federal Republic of Germany v. European Parliament and Council of the European Union 2000 I-8419) Hosszas viták után ezt követően az Európai Parlament és a Tanács 2003 júniusában egy, a korábbinál is szigorúbb, a dohánytermékek reklámozására és szponzorálására vonatkozó irányelvet fogadott el. (2003/33 EK irányelv – kihirdetve: OJL 152 – 20/06/2003). Az irányelv a nyomtatott sajtóban és a közterületi reklámhordozókon általánosságban tiltja a dohánytermékek reklámozását, kivétel a szakmai célú reklám és az Unión kívüli országokba irányuló sajtótermékekben feltüntetett reklám.

A reklámokkal közvetve összefüggésbe hozható irányelv az elektronikus kereskedelemmel foglalkozó 2000/31 EK irányelv (kihirdetve: OJL 178 - 08/06/2000.), amely csak érintőlegesen foglalkozik az online reklámmal. Több iránymutatása nem találkozott a szakma egyetértésével. Ezért is következett be ezen a téren szigorítás, hiszen 2002 júniusában elfogadták az elektronikus kommunikációra vonatkozó adatvédelmi irányelvet (2002/58 EK irányelv, kihirdetve: OJL 201 – 31/07/2002), amely már az úgynevezett opt-in modell mellett döntött, amely lényege az volt, hogy csak akkor lehetséges a kereskedelmi célú elektronikus levelek küldése, ha ahhoz a címzett előzőleg hozzájárult.²

A reklámtevékenységek általános reklámjogi szabályai az egyes korlátozásokat lényegében három csoportba sorolják, a hazai, még az előadás időpontjában hatályban lévő 1997. évi LVII. törvény, a Reklámtörvény meghatározott áruk reklámozására vonatkozó korlátozásokat vezet be (jellemzően a gyógyszerekre, dohánytermékekre, alkoholtartalmú italokra), korlátoz egyes reklámtevékenységeket abból a szempontból, hogy azok meghatározott érdekeket ne sértsenek (általában a kiskorúak fejlődését, személyiségi jogokat, közérkölcset), a harmadik csoportba tartoznak a meghatározott reklámozási módszerekre vonatkozó korlátozások. Megfigyelhető, hogy az előző két csoporttal ellentétben, az utóbbi évtizedekben ezek a korlátozások az Európai Unió egyes tagállamaiban jelentősen közeledtek egymáshoz, mára szinte azonosnak mondhatók.

Eltekintve a dohányreklámok szabályozására vonatkozó vitáktól, akkor ezen utóbbi csoportba tartozó korlátozások, tilalmak kialakulása

² Vikman László: A kéretlen elektronikus reklámok szabályozása, Jogi Fórum, 2002. október 15. www.jogiforum.hu/publikaciok/69.

hozta magával a legtöbb elméleti és gyakorlati vitát. Létezik ugyanis egy mára már szélsőséggé vált álláspont, amely szerint, amennyiben a reklámozó magatartásával a versenytársak és a fogyasztók érdekeit közvetlenül nem sérti, úgy szabadsága a reklám közzétételének mikéntjében nem korlátozható. Ez az álláspont szabad teret engedne a reklámozónak abban, milyen fórumokon, milyen módon, milyen tartalommal népszerűsíteni termékét, szolgáltatásait – természetesen, amennyiben egyéb tilalomba ez a magatartás nem ütközik. Ez a szempont a marketingkommunikáció alapvetését vallja, amely szerint a termékről, szolgáltatásról lehetőleg minél sokszínűbb módon, minél több fórumon, minél több információt kell közvetíteni, és lehetőleg az indirekt reklámozás minél több változatát kell gyakorolni.

Van a reklámok szabályozásának történetében tehát egy különös kettősség: ez elsősorban a reklám közgazdasági illetve fogyasztóvédelmi aspektusból történő megközelítésének a különbségéből adódik. Kétségtelen ugyanis, hogy a reklámtevékenység is egy piaci tevékenység, és a második világháborúig nagyjából elégségesnek is tűnt a reklámok pusztán versenyjogi alapú szabályozása. Ha ugyanis az egyes piaci tevékenységek fő korlátja is a tisztességes verseny, akkor miért lenne ez másképp a reklámok esetében? Ebbe a gondolatsorba könnyen beilleszthetők az egyes árukra, szolgáltatásokra vonatkozó reklámkorlátozások, illetve a meghatározott érdekeket sértő reklámok elleni fellépés is. Így pl. a gyógyszerreklámok korlátai a termékek forgalmazásának korlátain alapulnak, és ha a jogalkotó tiltja pl. az erőszakra buzdító reklámot, akkor feltehetően tiltja az erőszakra buzdító piaci magatartásokat is – csak más eszközökkel.

Az egyes tiltott vagy korlátozott reklámozási módszerek azonban már kifejezetten csak a reklámtevékenységekkel kapcsolatban jelennek meg, a reklámok sajátos logikájából levezethetőek, és nincs megfelelő párjuk általában a versenyjogban. Nincs olyan, hogy „burkolt verseny”, „tudatosan nem észlelhető verseny” vagy „látszatösszehasonlító” piaci magatartás, a reklámok ilyen típusait azonban a jogalkotó korlátok közé szorítja. Ezek az intézmények – burkolt reklám, tudatosan nem észlelhető reklám, összehasonlító reklám, különleges ajánlat – váltak az első, kifejezetten speciális reklámjogi intézményekké.

Az a megközelítés, amely nem egyszerűen a versenytársak belügyének tekintette a reklámozás mikéntjét, abból származik, hogy a reklámoknak sajátos nyelvezetük, sajátos logikájuk van. *Bernard Brochand*

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

és Jacques Lendrevie³ kiemeli, hogy a reklám *elkötelezett kommunikáció*. Tájékoztató ugyan, de egy sajátos szemszögből, a reklámozó szemszögéből. *Szíjűséggéppen* a reklámozó érdekében *túloz*, de a túlzás nem lépheti túl azt a szintet, amely mellett már nem veszik komolyan a fogyasztók állításait. A reklám *nem művészet és nem tudomány*, valahol a kettő között áll. Nem tudományos szempontból mutatja be a termékeket, mert akkor háttérbe szorul a szórakoztató jellege, de nem is csak a művészet eszközeivel él, mert akkor háttérbe szorul a tájékoztató jellege. Mivel napjainkban az elvárás, hogy a reklám mindkét jelleggel megfelelő arányban rendelkezzen, ezért megfelelően egyensúlyozni kell a két terület között. *Optimista szemléletet* tükröz. Ez következik a termék, szolgáltatás népszerűsítéséből, hiszen akkor keltheti fel az érdeklődést, ha pozitív üzeneteket küld, másrészt a fogyasztás ösztönzése önmagában is egy harmonikus, derűs világ bemutatásán keresztül lehet sikeres. A reklám *viszonylagos és szezonális*. Az általa közvetített üzenetek, a bemutatás módja, a megszólított fogyasztók köre nagyrészt függ attól a társadalmi-gazdasági-kulturális közegtől, amelyben megjelenik. A reklámozók ezeket a körülményeket nem hagyhatják figyelmen kívül, mivel akkor a kampány sikere kerülhet veszélybe.

Ha a reklám világa ezen okokból döntően különbözik a piaci magatartásokban megszokott kommunikációtól, akkor az a minimális követelmény, hogy a fogyasztók el tudják különíteni, hogy mikor találkoznak reklámokkal, és mikor más jellegű tájékoztatással. Tudniuk kell, hogy az információkat milyen szűrőn keresztül figyeljék, hiszen tisztában vannak általában a reklám sajátosságaival. Ez az elvárás vezetett egy olyan intézmény megjelenéséhez az 1980-as években, amely korábban ismeretlen volt az európai reklámszabályozásban, ez pedig a reklám *azonosíthatóságának* követelménye.

A korábbi felfogás nem feltétlenül tartotta szükségesnek, hogy a fogyasztó egyértelműen el tudja különíteni, hogy reklámmal vagy egyéb tájékoztatással áll-e szemben, azt sem tartotta korlátozandónak, ha időben és térben a tájékoztatás és a reklám összefolyik. Nem volt tiltott, ha egy sajtószerv semleges közleményében minden előzmény nélkül egy reklámtartalmú üzenet jelent meg. Nem volt tiltott, ha egy televízióban bemutatott film, sportközvetítés vagy rendezvény során az elkülönítést nem jelölve, egyszer csak reklámot tettek közzé, és azt sem korlátozták, ha egy műsoron belül anélkül, hogy jelölték volna, hogy reklámról van

³ Bernard Brochand – Jacques Lendrevie: A reklám alapkönyve, KJK-Kerszöv, Budapest (2004) 12-18.

szó, reklámtartalmú információkat közöltek volna, de ez a felfogás teret engedett a fogyasztókat közvetlenül megszólító reklámok olyan típusainak, amikor a reklámokat közvetítő személyek anélkül, hogy előzetesen közölték volna, milyen információkat kívánnak továbbadni, a fogyasztókat utcán leszólítva, lakásukon felkeresve, telefonon kapcsolatot teremtve, azonnal reklámüzenetekkel bombázták. (A korábbi és a későbbi szemlélet különbségét jól mutatja a *Szomszédok* illetve a *Barátok Közé* televíziós sorozat eltérő megoldása: előbbiben a rendezvényeket, eseményeket, könyveket, áruházakat a nevükön nevezték, utóbbiban a burkolt reklám elkerülése végett kitalált neveket, címeket, helyszíneket mondanak.)

A reklámok azonosíthatóságának a követelménye először az 1989/552 EKG irányelvben jelent meg, de még egyértelműbben érvényesült a 2002/58 EK irányelvben.

Az azonosíthatóság, amely egyben a tájékoztatástól való elkülönülést is magában foglalja, lényegében három területen jelenik meg: a tudatosan nem észlelhető reklám, a burkolt reklám, valamint a hozzájárulás nélküli személyes reklám tilalmában.

A tudatosan nem észlelhető reklámok tilalma gyakorlatilag nem változott, legkésőbb az 1989-es irányelv útmutatása alapján a tagállamok ezen eszköz alkalmazását a teljes tilalom kimondásával iktatták ki a reklámozás világából. Hazai jogunk az 1996. évi I. törvénnyel (Médiatörvény) tett először eleget az európai normáknak ebben a körben, és mindebben a mai napig gyakorlati problémák nem merültek föl.

Sokkal hosszabb folyamat eredménye volt – és mivel a szórólapokon keresztül történő reklámozás változatlanul megengedett lesz, nem teljes sikerrel – a személyes reklámtartalmú üzenetek hozzájárulás nélküli közzétételének a tilalma. A szabályozás folyamatát a kéretlen e-mailek tömeges mértékben való elterjedése gyorsította.

A hazai jogunk 1986-ig nem ismerte a burkolt reklám fogalmát, ekkor azonban az 1986. évi II. törvény, a Sajtótörvény úgy rendelkezett, hogy a reklámot a tájékoztatástól elkülönítve, a jellegét kifejezve kell közölni, a tájékoztatás pedig nem szolgálhat burkolt reklámtevékenységet - a burkolt reklám fogalmát azonban ezen túl nem határozta meg. A burkolt reklám fogalmát Magyarországon először a Médiatörvény írta le, amely értelmében burkolt reklám az a műsorszám vagy műsorszámon belüli tájékoztatás, amely *semleges információ látszatát kelteve* ösztönöz áru vásárlására vagy szolgáltatás igénybevételére vagy bármely más üzleti magatartásra. A későbbiekben a burkolt reklám

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELLEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

fogalma megjelent a Reklámtörvényben is, amely szerint az a semleges információ látszatát keltő tájékoztatás formájában közzétett reklám.

A burkolt reklám fogalmáról általában többet nemcsak a magyar jog, hanem rendszerint más nemzeti jogok sem mondanak. A törekvés célja egyértelmű és könnyen felismerhető, a fogyasztónak tudnia kell, hogy reklámmal áll szemben, nem pedig egy semleges tájékoztatással. Azt ugyanis a fogyasztók mára már megfelelően felmérték, hogy a reklámoknak olyan speciális nyelvezete van, amelyet egészen másképpen kell értelmezniük mint egy semleges közlést. A burkolt reklám legnagyobb veszélye abban rejlik, hogy mintegy visszaél a fogyasztó bizalmával, mivel a fogyasztó azt gondolhatja, hogy a közvetített üzenet is a tájékoztatás része, azt esetleg „komolyabban veszi”, tartalmát megfelelően mérlegelni nem tudja. Alkalmazása nem is okozna problémát, ha a termék, szolgáltatás népszerűsítése, a figyelemfelhívás csak és kizárólag a tájékoztatástól jól elkülönített reklámokban történhetne. Azonban a reklámüzenetek sajátosságaiból következően ez nem feltétlenül van így. A burkolt reklám tilalmának szigorú felfogása ugyanis a kereskedelmi jellegű kommunikációt szűkítené, mivel jól kiválasztott indokolással szinte valamennyi tájékoztatásra rá lehet azt fogni, hogy reklámtartalmú üzeneteket hordoz (így akkor is, ha egy vállalkozás székhelyének megváltozásáról értesít, ha egy termék valamilyen rendezvényen egyáltalán megjelenik, vagy ha egy könyv megjelenéséről, egy tevékenység megkezdéséről csupán tájékoztatnak). A jogalkalmazó nincs könnyű helyzetben a burkolt reklám határainak kijelölésénél, és egyértelműen az a folyamat látszik kibontakozni, amely a fogyasztók védelmével szemben inkább a kereskedelmi szólásszabadság minél szélesebb körű érvényesülése irányában mozdul el.

A burkolt reklám fogalmának értelmezési nehézségeire mutatott rá tanulmányában *Hargitai Lilla*⁴, aki felhívta arra a figyelmet, hogy a gyakorlatban nehéz alkalmazni, hogy a tájékoztatás mikor tartalmaz reklámtartalmú információt. Reklámhatással bír a márkanév gyakori ismétlése, a hírértékű események megszervezése vagy publicitás bármilyen formában történő igénybevétele is.

Az, hogy a termék, szolgáltatás megjelenése burkolt reklámnak minősül-e, a legtöbb problémát a termékelhelyezés eseteiben okozza.

⁴ Hargitai Lilla: Gondolatok a médiatörvény reklámszabályainak lehetséges módosításáról www.mediakutato.hu 2000. nyár jogi rovat.

Egy műsor szereplői is valamilyen autót vezetnek, valamilyen ruhát viselnek, újságot olvasnak, étterembe, rendezvényekre járnak – szóval, számos olyan körülmény merül fel természeténél fogva, ami, ha nem is hangsúlyosan, de reklámtartalmú elemeket rejt magában. Életszerűtlen és költséges is lenne valamennyi terméket, szolgáltatást felismerhetetlenné tenni. Számos esetben önkéntelenül bújtatott reklámokkal találkozhatunk, így egy közlekedési baleset helyszínén látható lehet egy reklámhordozó, vagy egy sportközvetítés során természetes a palánkon, a játékosok mezein közzétett reklám. A burkolt reklámhoz hasonlóan látszik, mégis elkerülhetetlen a szponzor termékeinek a megjelenése a szponzorált rendezvényen, műsorszámban. Egyes műsorok tematikájuknál fogva állandóan felhívják egyes szolgáltatásokra, népszerűsítnek bizonyos termékeket – ilyenek a kulturális vagy az ismeretterjesztő műsorok.

Az ORTT számos határozatában volt kénytelen a burkolt reklám fogalmát értelmezni – mivel a leggyakrabban ez a probléma természetesen a televízióban bemutatott reklámok során merült fel:

A 258/1997. (XI. 05.) ORTT határozat szerint *nem tekintendő burkolt reklámnak az, amikor egy adott reklámon belül a közvetlenül reklámozott termék, szolgáltatás, intézmény, szervezet, stb., mellett más terméknek, szolgáltatásnak, intézménynek, szervezetnek, stb. reklámja pl. logója is megjelenik, ez a reklámozó hatáskörébe tartozik.*

A 280/1997. (XI. 26.) ORTT határozat abban foglal állást, hogy a szponzorált műsorszámokban *a szponzor termékének a megjelenése (pusztán a megjelenése) nem számít burkolt reklámnak.*

A 247/1997. (X. 30.) ORTT határozat szerint semleges információ látszatának minősül minden olyan közlés, akár képből, akár hangban, akár írásban, amellyel szerzője, illetve közreadója gazdasági, személyes vagy csoportérdeket jelenít meg az objektivitás érzését keltő eszközökkel. Burkolt reklámnak minősül az adott műsorszámban vagy műsorfolyam egészében az alapinformáció lényeges tartalmához képest indokolatlan módon és mértékben megjelenő gazdasági elem. A határozat hangsúlyozza, hogy nemcsak szándékos, hanem gondatlan is lehet a burkolt reklám. Dr. Boross László 1999. január 14. napján kelt szakértői véleményében kifejtette, hogy *a burkolt reklám tényének megállapítása*

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

során ... nem vizsgálандók a gazdasági háttérmotívumok. Kizárólag az képezheti vizsgálat tárgyát, hogy az alapinformációhoz képest indokolatlan mértékben jelent-e meg valamely kiegészítő információ, amely kimeríti a burkolt reklám fogalmában definiált ösztönző befolyást. Ebből következően burkolt reklám gondatlanságból is képernyőre kerülhet.⁵

A 243/2002. (I. 31.) ORTT határozat szerint valamely műsorszám tartalmához kapcsolódó kiadványok, honlapok, zenei felvételek, *kulturális szolgáltatások bemutatása* a műsorszámban önmagában *nem minősül burkolt reklámnak*. A bemutatás tájékoztató jellegű lehet, reklámértékű információkat nem tartalmazhat, és nem hívhat fel az adott termék, szolgáltatás, stb. igénybevételére.

A jogalkalmazónak tehát egyensúlyoznia kell a fogyasztók érdekeinek védelme és a kereskedelmi szólásszabadság indokolatlan korlátozásának az elkerülése között. Az iránytű elviekben az életszerűség lenne, megfigyelhető, hogy a jogalkalmazó arra törekszik, hogy a tájékoztatást önmagában ne tegye értelmetlenné az, hogy közvétehetőjének az átlagoshoz képest nagyobb odafigyelést kellene tanúsítani a burkolt reklámok elkerülése céljából. Természetes, hogy egy kulturális műsorban könyvekről, zenei albumokról, kiállításokról beszélgetnek. Természetes, hogy a támogatott műsorban a műsorvezető a támogató öltönyét viseli, a támogató díszleteit használja fel. Természetes, ha egy labdarúgó-mérkőzésen az esemény helyszínén reklámhordozók jelennek meg. Természetes, hogy egy televíziós sorozatban a szereplők napi szinten felismerhető márkájú termékeket használnak. Nem természetes azonban mindezek indokolatlan kihangsúlyozása, az objektivitás látszatának a mellőzése. Ugyanakkor, bár elméletben mindez jól megfogalmazható, a gyakorlati megvalósítás számos nehézséget hordoz magában.

Példa erre, hogy az ORTT Panaszbizottsága burkolt reklámnak minősítette, hogy a televízió reggeli műsorában úgy népszerűsítették egy ismert író utoljára megjelent könyvét, hogy pontosan megnevezték a könyvbemutató helyét és idejét, sőt azt is megemlítették, hogy a kiadó 15%-os kedvezményt ad a bemutató helyén vásárlóknak. Nem minősítette ugyanakkor burkolt reklámnak azt, hogy egy rádiós

⁵ Boross László szakértői véleménye -
www.ortt.hu/elvihat.php?menu_id=40&elvhat=14.

műsorvezető egy televíziós műsor zsűrijében helyet foglalva a rádió nevét megjelölő pólót viselt, arra hivatkozva, hogy a Médiatörvényben nem szerepel olyan rendelkezés, amely azt korlátozná, hogy egy produkció szereplője valamely más műsorszolgáltatót népszerűsítő ruhadarabot viseljen - függetlenül attól, hogy a bizottságban elhangzott olyan különvélemény, mely szerint a törvény sok mindent nem tartalmaz kifejezett formában, azonban mégis burkoltan reklámtartalmú információkat hordoz.

A burkolt reklám tilalmában egyértelműen fogyasztóvédelmi szempontok fejeződnek ki, hiszen a cél, hogy a közvetve vagy közvetlenül haszonszerzést célzó reklámozó által alkalmazható eszközök korlátok közé kerüljenek. Bonyolultabb a helyzet, amikor a burkolt reklám néha szükségszerű, nehezen elkerülhető megjelenése egy társadalmilag hasznos célra irányuló, elsődlegesen nem gazdasági jellegű kampány része.

Magyarországon egyelőre még kevésbé elterjedtnek tekinthető a társadalmi felelősségvállalás (angol elnevezéséből rövidítve, a továbbiakban: CSR) intézménye. A lényege, hogy egyes vállalkozások önként, közvetlen haszonszerzési cél nélkül szociális, kulturális, környezetvédelmi és egyéb, a társadalom számára hasznos tevékenységet is végeznek. Ezen tevékenységekről azonban valamilyen módon az érintetteknek természetesen értesülniük kell. Több alkalommal azonban mindez a burkolt reklám értelmezési nehézségeivel találkozott.

Elsődlegesen az okoz problémákat, hogy az ilyen jellegű tájékoztatások reklámoknak minősülnek-e, ha szerepel bennük a CSR tevékenységet folytató vállalkozás elnevezése, jelzése. Nehéz attól elvonatkoztatni, hogy a profitorientált vállalkozások bármilyen megjelenése csak reklám célokat foglalhat magában. Mint ahogy arra rámutat Haszán Zoltán: *„Nehéz ugyanis túllépni azon a berögződésen, hogy üzleti reklámnak minősül minden, ahol egy cég neve, logója felbukkan, függetlenül attól, hogy ott és akkor ez nem a cég profítjának maximalizálását szolgálja, legalábbis nem direkt.”*⁶

Miután közlekedési balesetben elhunyt az RTL Klub riportere, Hégető Honorka, munkásságának emlékére létrehozták a Hégető Honorka díjat, amelyet az azonos nevű alapítvány ítelt oda elsősorban riporteri munkák támogatása végett. 2004. augusztusában a csatorna

⁶ Haszán Zoltán: CSR: társadalmi felelősségvállalás a cégeknél, Népszabadság, 2006. december 29.

A REKLÁM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM FEJLŐDÉSÉNEK KÉT ELTÉRŐ ÚTJA

híradója – miután közzétette az alapítvány pályázati felhívását – megemlítette a fő támogató Pannon GSM nevét. Az Országos Rádió és Televízió Testület burkolt reklám közzétételéért 7,1 millió Ft bírságot szabott ki a televíziós műsorszolgáltatóval szemben.

A túlzottan szigorúnak tűnő gyakorlat következménye a másik oldalról túlzott óvatossághoz is vezetett: így előfordult, hogy amikor a Canon gyűjtést szervezett a Vöröskereszt javára, a híradásokban nem szerepelt sem a cég neve, sem a gyűjtés helyszíne, mivel az pedig egy ismert bevásárlóközpont (a West End City Center) volt, ez utóbbit csak – félreérthetetlen módon – körülírták. Hasonlóan nem hangzott el a Tesco neve és a helyszín, amikor szintén a Vöröskereszttel közösen véradást szervezett.

Holott az esetlegesen tetten érhető reklámtartalmú információknak nincs olyan jelentősége, mint a társadalmi felelősségvállalás pozitív következményeinek. Sőt ez esetben a reklámok létevel és szerepével szemben kritikusabb fogyasztó is hajlandó a reklámot „megbocsátani.” Mindenesetre jelentős előrelépés, hogy 2007. júniusában megállapodás született az Országos Rádió és Televízió Testület valamint a Magyar PR Szövetség között, amely értelmében a Szövetség által felállított testület segíti az ORTT-t a CSR kommunikáció megítélésében. A megállapodás célja a CSR kommunikációs és a burkolt reklám megkülönböztetése, hiszen indokolt az ilyen tevékenységek minél szélesebb körben való bemutatása, azonban cél, hogy ezzel együtt ne ösztönözzön üzleti magatartás igénybe vételére. A tanácsadó testület az ORTT felkérése alapján állást foglalhat, hogy a vizsgált tájékoztatás melyik kategóriába sorolandó.

Az Unió jogalkotásában is enyhe elmozdulás látszik a burkolt reklám tilalmának szigoráról. A Bizottság 2005. december 13-án javaslatot nyújtott be az 1989/552 EKG irányelv megújítására, amely egyértelműen a kereskedelmi szólásszabadság szélesebb körű értelmezésére irányul. A burkolt reklám azon formája, amely termékelhelyezésnek minősül, televíziós sorozatokban, filmekben megengedett lenne, azonban a film elkezdése előtt a nézőket tájékoztatni kellene arról, hogy azokban rejtett reklám fog szerepelni. Korlátozás lenne, hogy a hír-, a gyermek- és vallási műsorokban burkolt reklámok ezentúl sem szerepelhetnének, továbbá – bár feltehetően ez értelmezési nehézségeket fog jelenteni – a filmekben engedélyezett burkolt reklámok sem kerülhetnének *nagyobb mértékben* előtérbe. A tervezet szerint a reklámok azonosíthatóságának szigorúbb feltételeit lazítaná, hogy nemcsak blokkokban lehetne reklámokat közölni.

A jelenlegi reklámtörvényt felváltani kívánó majdani törvény a burkolt reklámokkal kapcsolatos szabályozást a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat körébe kívánja helyezni, az intézmény generálklauzula jellege miatt nagyobb teret kíván feltehetően engedni a jogalkalmazói értelmezés számára.

Az utóbbi években úgy tűnik, hogy a burkolt reklámok tilalmának szigorát egy enyhébb, a reklámozók érdekeit jobban előtérbe helyező szabályozás fogja felváltani. Vitatni lehet persze, hogy mindez fogyasztóvédelmi szempontból szükségtelen visszalépés-e. Ha az a kiindulópont, hogy a fogyasztót védeni kell minden olyan hatástól, amikor egyértelműen nem tudja elkülöníteni, hogy reklámmal vagy más tájékoztatással áll-e szemben, egyértelmű a visszalépés. Ugyanakkor a reklámok és a mögötte lévő gazdasági érdekek a fogyasztóvédelem szigorúbban értelmezett szempontjait egyébként is gyakran áttörik, és értelmezés kérdése az, hogy ezek az eszközök mennyiben nem megengedhetők. A marketingkommunikáció ismeri a *merchandising* fogalmát, amely egyelőre teljesen a jogi szabályozás körén kívül esik. Lényege az arculatátvitel, azaz jól ismert személyek, rajzfilmek, mesefigurák vagy jelenetek felhasználása a reklámokban, amelyek előnye a reklámozó szempontjából, hogy a felhasznált elemek önmagukban már pozitív tartalmat hordoznak, és a fogyasztók szívesen fogadják azokat a reklámok árujelzőjeként is. Kétségtelen azonban, hogy a fogyasztók, főleg a gyerekek, az árujelzőként alkalmazott személyek, figurák, jelenetek pozitív tartalmát nem feltétlenül tudják elkülöníteni a reklám üzenetétől. A jogalkotó még sincs abban a helyzetben, hogy az ilyen eszközökkel szemben fellépjen, sőt azt nem is tartja feltétlenül szükségesnek. Egy konkrét esetben a bírói gyakorlat (*FBK 1995/14*) is úgy foglalt állást, hogy másképpen kell a reklámok által hordozott információkhoz viszonyulni, nem az átlag alatti képességekkel rendelkező, hanem az átlagos fogyasztókat kell figyelembe venni, ebből következően a túlzott védelem sem indokolt. Az elméletben feltehetően számos vitát vált ki a burkolt reklám hol előretörése, hol visszaszorulása. Kétségtelen azonban, hogy mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó számos olyan érdeket kényszerül figyelembe venni, amelyek közötti egyensúlyozás nem egyszerű feladat.

PETKÓ MIHÁLY

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A BIOTECHNOLÓGIA KIHÍVÁSAI A JOG TERÜLETÉN NAPJAINKBAN

A biotechnológia térhódítása megkerülhetetlen tényé vált napjainkra. Nem tudunk elmenni úgy bevásárolni egy élelmiszer üzletbe, hogy ne találkozzunk az élelmiszerek összetevőit böngésző vásárlókkal, vagy éppen a művelt mezőgazdasági területek mellett mindenféle nemesítésre felhívó táblákkal, a médiában naponta hallunk híreket arról, hogy génterápia alkalmazásával milyen eredményeket sikerült elérni kutatóknak. A biotechnológia újabb és újabb területeket hódít, a hagyományos területnek tekintett növénytermesztésen túlnove, egyre elterjedtebbek az állati jellegű kutatások, melyek eredményeit az emberre vetítve is vizsgálják. Egyes jóslások szerint a génterápia a jövő legveszélyesebb dopping típusa lehet az élsportolók testében.¹ A biotechnika alkalmazása alapvetően változtatja meg mindennapjainkat, hiszen közvetlen kihatással van környezetünkre és szervezetünkre.

Egy-egy új növényfajta bevezetése, állatok ellenállóképességének növelése beláthatatlan hatással lehet az adott ökoszisztémára és annak környezetére is. A fejlődés mint tudjuk sosem áll meg az élővilág területén sem, addig azonban míg korábban évszázadok, évezredek teltek el úgy, hogy a természet saját törvényei szerint erősödtek meg és pusztultak ki fajok, napjainkra ez a folyamat a biotechnológiai kutatásoknak köszönhetően felgyorsult, az emberi beavatkozás, a Darwin és követői által megfigyelt természeti normákba, alapvetően megváltoztatja ezen a területen is a korábban felállított szabályokat. A problémát az jelenti, hogy a kívánt hatások elérése mellett egy sor egyéb mellékhatás jelentkezi, melyeket sokszor előre nem lehet látni, vagy éppen kellő gondosság mellett lehetne, de akkor a kutatási folyamat gazdasági szempontból veszteséges lenne.

¹ Tattay Levente: A génszűrés és a 98/44 EK Irányelv, www.jak.ppke.hu/tanszek/poljog/letolt/gen.doc.

A leírtakból kifolyóan kézzel fogható, hogy az óvatosság, biztonsági intézkedések szükségessége miatt a felelősség fogalma a hagyományos területek mellett, erre az emberi tevékenységre is kiterjesztendő. Fontos feladatok várnak a társadalomra, köztük a jogalkotókra, hogy körbehatárolják azt a kört, ahol szükségessé válik a védelmi intézkedések megtétele, illetve preventív eszközök alkalmazása.

Látható, hogy a biotechnológiai kutatások, találmányok szükségességéről nagyon megoszlanak a vélemények. Míg Európában az állampolgárok többsége elutasító álláspontra helyezkedik², addig az USA-ban az állampolgárok döntően génmanipulált növényeket is tartalmazó élelmiszereket fogyasztanak, olyannyira, hogy a nagy élelmiszerforgalmazók döntő része (*Kellog-Quaker, Oats* és mások) nem tudják garantálni, hogy termékeik mentesek volnának a géntechnológiával módosított alapanyagoktól.³ A harmadik világ polgárai pedig leginkább szenvedő alanyai az ilyen irányú kutatásoknak, hiszen a leggyakrabban ezekben az országokban történik a termelés, vagy éppen a kutatásokhoz szükséges erőforrások kiaknázása.⁴

A biotechnológiai kutatásoknak elsősorban a komoly veszélyeire szokták felhívni a figyelmet, hiszen bár a növénytermesztés már idáig is többé-kevésbé a genetikai kód megváltoztatására törekedett, ez azonban nem közvetlen beavatkozással, hanem tenyészkiválasztással történt. A biotechnológia közvetlen beavatkozást jelent az élőlények génállományába. A géntechnológia alkalmazásakor egymástól törzsfeljődésileg távol álló fajokból származó géneket ültetnek be egy másik szervezetbe, így nem lehet pontosan tudni, hogy a beültetett gén milyen kölcsönhatásokba lép, illetve milyen zavarokat okoz a befogadó sejt bonyolult működési rendjében. Ezért a következmények veszélyességét sem tudjuk megbízhatóan megítélni, ráadásul a különböző hatások sokszor csak hosszú idő után jelentkeznek.

A tömeges kételyek ellenére, ha vetünk egy pillantást a jelenség jogi szabályozására, érzékelhető, hogy a technikai újdonságok eme köre lassan többé-kevésbé elfogadottá válik. Bár a hazai jogalkotás korábban elutasító álláspontra helyezkedett szabadalmi törvényünk 2002. évi XXXIX. törvénnyel történő módosításával 2003. január elsejétől a

² Gurbán Györgyi: Recenzio: Dr. Alan Mc Hughes: Consumer's guide to GM food from green genes to red herrings, Oxford University Press, Oxford (2001) PPKE JÁK Doktori Iskola (2002) 4.

³ Tattay i.m.

⁴ Náthon, Natalie: A biológiai sokféleség (biodiverzitás), a biotechnológia és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok, www.sarandpartners.hu/publikaciok.html.

növényfajták is az ipajogvédelem tárgyává váltak. Mindez azt jelenti, hogy szabadalmi törvényünk oltalma immáron élettelen tárgyakra és bizonyos élő szervezetekre egyaránt kiterjed.

A biotechnológia ilyen mértékű térhódítása ugyanakkor következményei miatt sokoldalúan befolyásolja a jogalkotást. A génmódosítások mindenre kiterjedő hatása közül kettőt szoktak általában kiemelni. A fajok megszűnésével, eltűnésével kapcsolatban a biológiai sokféleség (biodiverzitás) védelmét, másrészt pedig az állati- és emberi élőlények védelmét. Az előbb kötelezettség abból ered, hogy a módosításokkal kitenyésztett növény- és állatfajták erősebbek, ellenállóbbak mint fajtájuk egyéb tagjai, így az evolúció törvényei szerint kiszorítják azokat, amit csak gyorsít az a tény, hogy a kedvező tulajdonságok miatt elsősorban ezeket termesztik, tenyésztik. Beszédes adat e körben, hogy az USA-ban 1999-ben learatott szójabab termés 47%-a a kukoricának 37%-a génkezelt növény volt, azaz a genetikai beavatkozás révén vált alkalmassá arra, hogy a gyomirtónak ellenálljon, vagy a kártevőkkel felvegye a harcot. Jóllehet a termés java részét takarmányként használták fel, manapság az amerikai lakosság kukoricapehelyben, palacsintában és egyéb élelmiszerekben kis mennyiségben már fogyasztja ezeket a terményeket.⁵

A biodiverzitás megőrzésével kapcsolatban több nemzetközi egyezmény született. Közülük hazánk számára a két legfontosabb a Rio de Janeiroban 1992. június 13.-án aláírt Biológiai Sokféleség Egyezmény (Convention on Biological Diversity, rövidítése: CBD), valamint a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) létrehozó Marrakesh-i Egyezmény 1/C mellékletét képező a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (ún. TRIPS Egyezmény). Ez előbbi egyezményt az 1995. évi LXXXI. törvény, az utóbbit pedig az 1998. évi IX. törvény hirdette ki.

A CBD egy keretegyezmény, amelynek a rioi környezetvédelmi csúcstalálkozón történt elfogadása úttörő jelentőségű volt a biotechnikában. A folyamat mely az egyezmény megszületéséhez vezetett húsz évig tartott, az 1972-ben Stocholmban tartott első globális ENSZ környezetvédelmi konferenciától kezdve. A megszületett egyezmény célja a biológiai sokféleségben rejlő értékek megőrzése. Az egyezmény szerint biológiai sokféleség a bármilyen eredetű élőlények közötti változatosságot jelenti, beleértve többek között a szárazföldi,

⁵ Venetianer Pál: A mindentudás egyeteme. Megismerhetők, megváltoztathatók-e génjeink. Az átírható üzenet, Magyar Nemzet, 2002. október 5.

tengeri és más vízi-ökológiai rendszereket, valamint az e rendszereket magukban foglaló ökológiai komplexumokat; ez magában foglalja a fajokon belüli, a fajok közötti sokféleséget és maguknak az ökológiai rendszereknek a sokféleségét. Biológiai erőforrások tartalmazzák a genetikai erőforrásokat, szervezeteket vagy azok részeit, populációkat vagy az ökológiai rendszerek bármely más élő komponensét, amely az emberiség számára ténylegesen vagy potenciálisan felhasználható vagy értékes. Biotechnológia bármely olyan technológiai alkalmazást jelent, amely biológiai rendszereket, élő szervezeteket vagy ezek származékait használja fel meghatározott felhasználású termékek vagy folyamatok létrehozására vagy módosítására.

A CBD Egyezmény alapelve, hogy az Egyesült Nemzetek Kartájával és a nemzetközi jog alapelveivel összhangban az egyezményt megkötő államok szuverén joga a saját erőforrásaik felhasználása a saját környezetpolitikájuk szerint, s felelőssége annak biztosítása, hogy törvénykezési vagy ellenőrzési területükön belüli tevékenységük ne okozzon kárt más Államok vagy a nemzeti fennhatóságon kívül eső területek környezetében. Minden szerződő fél - amennyire csak lehetséges és megfelelő - együttműködik más szerződő felekkel közvetlenül, vagy ahol lehetséges, ott az illetékes nemzetközi szervezeteken keresztül, a nemzeti fennhatóság határain kívül eső területek vonatkozásában, valamint a kölcsönös érdekeket érintő más ügyekben a biológiai sokféleség megőrzése és fenntartható alkalmazása érdekében. Minden Szerződő Fél, a sajátos feltételeinek és képességeinek megfelelően nemzeti stratégiákat, terveket vagy programokat dolgoz ki a biológiai sokféleség megőrzésére és fenntartható hasznosítására, vagy e célra adaptál már meglévő stratégiákat, terveket vagy programokat, amelyek tükrözik, többek között, az ezen Egyezményben felsorolt és az érintett Szerződő Félre vonatkozó intézkedéseket; és belefoglalja, amennyire csak lehet és megfelelő, a biológiai sokféleség megőrzését és fenntartható hasznosítását az ágazati vagy ágazatközi tervekbe, programokba és szakpolitikai tevékenységbe; létrehozza a védett területek rendszerét, vagy olyan területeket, ahol a biológiai sokféleség megőrzése érdekében speciális intézkedéseket kell tenni; irányelveket dolgoz ki, ahol szükséges, a védett területek, vagy az olyan területek kiválasztására, kijelölésére és kezelésére, ahol a biológiai sokféleség megőrzésére speciális intézkedéseket kell tenni; akár a védett területeken belül, akár azokon kívül szabályozza vagy kezeli azokat a biológiai erőforrásokat, amelyek a biológiai sokféleség megőrzéséhez fontosak, tekintettel azok

megőrzésének és fenntartható hasznosításának biztosítására; elősegíti az ökológiai rendszerek, természetes élőhelyek védelmét és a fajok életképes populációinak fenntartását természetes környezetükben; elősegíti a védett területekkel szomszédos területeken a környezetileg helyes és fenntartható fejlődést ezen területek további védelme céljából.⁶

A CBD Egyezmény a fenti feladatok megvalósítása érdekében pénzügyi feladatok is megszab a szerződők részére. Ennek köszönhetően minden szerződő fél kötelezte magát arra, hogy lehetőségei szerint pénzügyi támogatást és ösztönzőket biztosít az olyan nemzeti tevékenységekhez, amelyek az Egyezmény célkitűzéseinek elérését segítik elő nemzeti terveivel, prioritásaival és programjaival összhangban.⁷

A TRIPS Egyezmény más jellegű védelmet biztosít, hiszen csupán a szellemi alkotások védelmén keresztül tartalmaz szabályokat. Jelentősége abban áll, hogy a szellemi alkotások univerzális védelmének kötelező elemeivel foglalkozik.

Az Egyezmény alapelvei kimondják, hogy a megállapodás felei a nemzeti törvényeik és szabályozásuk megalkotásakor és módosításakor a közegészség és a közélet védelméhez szükséges és olyan intézkedéseket alkalmazhatnak, amelyek a társadalmi-gazdasági és műszaki fejlődéshez létfontosságú ágazatokban a közérdeket előmozdítják, feltéve, hogy ezek az intézkedések a megállapodás rendelkezéseivel összhangban vannak. A szellemi tulajdonjogok jogosultjai megfelelő intézkedéseket tehetnek a jogaikkal való visszaélés vagy olyan gyakorlatok megakadályozására, amelyek indokolatlanul korlátozzák a kereskedelmet, vagy ellentétesen befolyásolják a nemzetközi technológia átadást.⁸

A biotechnológia szempontjából fontos rendelkezése az egyezménynek, hogy a felek kizárhatják a szabadalmi oltalomból azokat a találmányokat, amelyeknek kereskedelmi hasznosítását területükön a közrend vagy a közérkölc megóvása érdekében meg kell akadályozni, beleértve az emberi, állati vagy növényi élet vagy egészség megóvását vagy a környezet komoly károsodásának elkerülését, feltéve, hogy az ilyen kizárás nem pusztán azért történik, mert a hasznosítást belső jogszabályok tiltják.

⁶ CBD Egyezmény 2., 3., 5., 6. Cikkelye.

⁷ CBD Egyezmény 20. Cikkelye.

⁸ TRIPS Egyezmény 8. Cikk.

A megállapodást kötő felek emellett kizárhatják a szabadalmi oltalomból:

a) az emberek vagy állatok kezelésére szolgáló diagnosztikai, gyógyászati és sebészeti eljárásokat;

b) azokat a növényeket és állatokat, amelyek nem mikroorganizmusok és a növények vagy állatok előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat, melyek eltérnek a nem-biológiai és mikrobiológiai eljárásoktól. A felek biztosítják azonban a növényfajták oltalmát szabadalommal, vagy hatékony sui generis rendszerrel vagy ezek bármely kombinációjával.⁹

Ezen általános jellegű egyezményeken túlmenően az Európai Unió is foglalkozott számos alkalommal a biotechnológia alkalmazásával összefüggő kérdésekkel. Az Európai Uniónak a 2000 decemberében elfogadott Emberi Jogi Chartája [lásd az Emberi Jogi Charta 3. Cikkének (2) bekezdését] rendelkezik az orvostudománynak, a biológiának az emberi integritást érintő kérdéseiről. Az Emberi Jogi Charta kimondja, hogy a biotechnológiai eljárásokat csak az érintett személy hozzájárulásával lehet lefolytatni, hogy tilos emberi fajok létrehozása, vagy az emberi test vagy részeinek hasznoszerzés céljára való felhasználása, illetve az emberi lények klónozása.

A biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelv (a továbbiakban: irányelv) tízéves jogalkotási folyamat után 1998-ban jött létre. Ennek oka, hogy az Európai Unió felismerte, hogy a biotechnológia és a génmanipuláció egyre fontosabb szerepet játszanak számos iparágban, és a biotechnológiai találmányok oltalma minden bizonnyal alapvető jelentőséggel bír majd a Közösség iparának fejlődése szempontjából. A kutatás és fejlesztés – különösen a génmanipuláció területén – nagy kockázattal járó, jelentős összegű befektetést igényel, így nyereségességüket csak megfelelő jogi oltalom biztosíthatja. Erre tekintettel alapvető fontosságú a hatékony és összehangolt oltalom a tagállamok mindegyikében a biotechnológia területén történő befektetések szinten tartása és ösztönzése érdekében.

Az Irányelv alapvető elvként szögezi le, hogy a biotechnológiai találmányok jogi oltalma nem teszi szükségessé az egyes tagállamok szabadalmi jogszabályai helyébe lépő önálló jogszabály megalkotását, mivel a biotechnológiai találmányok jogi oltalmának alapját lényegében továbbra is a tagállamok szabadalmi jogszabályai képezik, azzal, hogy azokat alkalmassá kell tenni vagy bizonyos esetekben ki kell egészíteni

⁹ TRIPS Egyezmény 27. Cikk.

annak érdekében, hogy megfelelő módon lehessen eljárni az olyan – biológiai anyagot felhasználó – technológiai fejlesztések esetében, amelyek megfelelnek a szabadalmazhatóság feltételeinek.¹⁰

Az európai szabadalmi jogban (Müncheni Egyezmény) nincs olyan tilalom vagy korlátozás, amely eleve kizárná a biológiai anyag szabadalmazhatóságát, ezért azt a tagállamoknak állampolgáraik számára biztosítani kell. Fontos elvként szögezi le az Irányelv, hogy a biológiai anyag szabadalmazhatósága nem teheti legálissá az általánosan tilalmazott – közrendbe, közérkölsbe ütköző genetikai kísérleteket (ember csíravonalába történő beavatkozást, klónozást stb.).¹¹

Az Irányelv alkalmazásában biológiai anyag bármely olyan – genetikai információt tartalmazó – anyag, amely önmagában képes a szaporodásra vagy biológiai rendszerben szaporítható.¹² A jogszabály értelmében az új, feltalálói tevékenységen alapuló és iparilag alkalmazható találmány szabadalmazható akkor is, ha biológiai anyagból álló vagy azt tartalmazó termékre, vagy olyan eljárásra vonatkozik, amelynek révén biológiai anyagot állítanak elő, dolgoznak fel vagy alkalmaznak.¹³

Nem részesülhetnek szabadalmi oltalomban

- a) a növényfajták és az állatfajták;
- b) a növények vagy állatok előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárások.¹⁴

Kialakulásának és fejlődésének egyetlen szakaszában sem lehet szabadalmazható találmány tárgya az emberi test, sem pedig az emberi test bármely részének pusztá felfedezése, ideértve valamely gén szekvenciájának vagy részszekvenciájának felfedezését is. Az emberi testből izolált vagy valamely műszaki eljárással más módon előállított rész, ideértve a gén szekvenciáját vagy részszekvenciáját is, szabadalmazható találmány tárgya lehet akkor is, ha az ilyen rész szerkezete megegyezik valamely természetben előforduló rész szerkezetével.

¹⁰ 98/44/EK (8) bekezdés

¹¹ 98/44/EK (40) bek.

¹² 98/44/EK 2. cikk (1) bek. a).

¹³ 98/44/EK 3. cikk.

¹⁴ 98/44/EK 4. cikk.

A találmány nem részesülhet szabadalmi oltalomban, ha kereskedelmi célból történő hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölcsebe ütközne; a hasznosítás nem tekinthető közrendbe vagy közérkölcsebe ütközőnek pusztán azért, mert az valamely jogszabállyal ellentétben áll.

Ha a nemesítő nem tudja megszerezni vagy hasznosítani a növényfajta-oltalom tárgyát egy korábbi szabadalom megsértése nélkül, kérelmére a szabadalmazott találmány hasznosítására – megfelelő díj megfizetése ellenében – az oltalom alatt álló növényfajta hasznosításához szükséges terjedelemben kizárólagosságot nem biztosító kényszerengedélyt kell adni.

A hazai szabályozást tekintve elmondható, hogy a növényfajták oltalmát jelenleg szabadalmi törvényünk (1995. évi XXXIII. tv., továbbiakban: Szt.) külön részben és fejezetben (a negyedik részben és a XIII. fejezetben) szabályozza; e szerkezeti egység az Szt. különös részét képezi, hiszen a növényfajták oltalmára vonatkozó szabályok több kérdésben nagyban eltérnek az ipari találmányokra vonatkozó, általános szabadalmi jogi rendelkezésektől. A növényfajták oltalma ezért - noha a szabadalmi jelzőt viseli - hatályos jogunkban is önálló, az általános szabályok hatálya alá eső találmányok szabadalmi oltalmától elkülönülő oltalmi formát képez. Az Szt. tehát jelenleg a növényfajták oltalmát egy speciális szabadalmi oltalom keretében biztosítja, a növényfajták oltalmára létesült Nemzetközi Egyezmény (azaz az UPOV-egyezmény; ld. az I. 2. pontot) 1978. évi szövegében előírt anyagi jogi szabályokkal összhangban. Magyarország az UPOV-egyezményhez 1983-ban csatlakozott és e csatlakozással hazánkban az egyezmény 1978. évi szövege lépett hatályba.¹⁵

A biotechnológia és ezen belül különösen a géntechnológia területén az elmúlt évtizedekben végbement változások és a növényfajták kifejlesztésével kapcsolatos eljárások fejlődése következtében az UPOV-egyezmény 1978. évi szövegéhez való csatlakozásunk óta a növényfajták oltalmának nemzetközi rendszere megváltozott; e változások miatt időszerűvé vált a növényfajták oltalmára vonatkozó hazai jogi környezet megfelelő átalakítása.

A növényfajta újdonságára vonatkozó rendelkezés módosult egyrészt a tekintetben, hogy - a korábbi szöveg opcionális szabályával ellentétben - a szerződő felek számára immár kötelező szabály, hogy a növényfajtának a - nemesítő által vagy az ő beleegyezésével történő - forgalomba hozatala nem jár a növényfajta újdonságának elvesztésével,

¹⁵ Az egyezmény szövegét az 1983. évi 14. törvényerejű rendelet hirdette ki.

ha az a növényfajta-oltalmi bejelentés napját megelőző egy éven belül történt. Az újdonságrontó cselekmények köre is változott a korábbi szöveghez képest. Az új szöveg szerint egyrészt bővebb a cselekmények köre: míg az 1978. évi szöveg alapján a - meghatározott időszakban történt - forgalomba hozatallal vesztette el az újdonságát a növényfajta, az 1991. évi szöveg alapján ez a növényfajttal való bármiféle rendelkezéssel bekövetkezik. Nem újdonságrontó ugyanakkor az eladásra való felkínálás az új szöveg szerint; e tekintetben tehát a nemesítők számára kedvezőbb az új egyezmény. Pontosította továbbá az 1991. évi felülvizsgálat a korábbi szöveget annyiban, hogy nem a növényfajta, hanem annak szaporítóanyaga, illetve terménye eladásához vagy az azzal egyéb módon történő rendelkezéshez kapcsolódik az újdonságrontás.

A törvény a növényfajták hatékony, korszerű oltalmának biztosítása érdekében, az Szt. megalkotása óta a nemzetközi jogi környezetben és a közösségi jogban bekövetkezett változásoknak megfelelően:

- megváltoztatja a növényfajták iparjogvédelmi oltalmának elnevezését;
- módosítja a növényfajták oltalmának anyagi jogi szabályait;
- speciális eljárási jogi szabályokkal egészíti ki az Szt.-nek a növényfajták oltalmát szabályozó részét.

E törvényhez kapcsolódik az UPOV-egyezmény 1991. évi szövegéhez való csatlakozásról szóló országgyűlési határozati javaslat, valamint az egyezmény új szövegének kihirdetésére irányuló törvény.

A magyar szabályozás fent jelzett érdemei mellett ugyanakkor továbbfejlesztést igényel. Az Európai Uniónak a 2000 decemberében elfogadott Emberi Jogi Chartája¹⁶ amely rendelkezik az orvostudománynak, a biológiának az emberi integritást érintő kérdéseiről, kimondja, hogy a biotechnológiai eljárásokat csak az érintett személy hozzájárulásával lehet lefolytatni, hogy tilos emberi fajok létrehozása, vagy az emberi test vagy részeinek hasznosítás céljára való felhasználása, illetve az emberi lények klónozása. Mindezzel szoros összefüggésben áll a közrend és közérdekek szempontjából történő védelem.

¹⁶ Emberi Jogi Charta 3. Cikkének (2) bekezdés

A közrend és közerkölcs kérdésének szabályozására vonatkozó kifogással kapcsolatban az Európai Bíróság kifejtette¹⁷, hogy az irányelv valóban ad mérlegelési lehetőséget a tagállamok számára annak megítélése kapcsán, hogy mely találmány hasznosítása ütközik közrendbe vagy közerkölcsbe; e mérlegelési lehetőség azonban szükségszerű a tagállamok kulturális, társadalmi sajátosságaira tekintettel. A közrend és közerkölcs előírásainak tagállami alkalmazása mindazonáltal nem teljesen korlátok nélküli: egyrészt nem tekinthető a hasznosítás közrendbe vagy közerkölcsbe ütközőnek pusztán azért, mert valamely jogszabállyal ellentétben áll; másrészt az irányelv meghatároz bizonyos eseteket, amelyek mérlegelés nélkül kizárandók az oltalomból. Korlátozza a tagállami döntéseket az is, hogy azokat az Európai Bíróság is felülbíráhatja. Az irányelv azzal, hogy a közrend és közerkölcs elvének alkalmazásában - csakúgy, mint számos egyéb, a szellemi tulajdon területén született közösségi jogszabály - a tagállamok számára meghatározott keretek között mérlegelési lehetőséget ad, nem sérti a jogbiztonság elvét.

További követelmény lehet, hogy a táplálkozás és egészségmegőrzési elvárásoknak megfelelően elő kellene írni, hogy a biotechnikai kísérletek, fejlesztések során milyen prioritásoknak kell megfelelniük, melyek természetesen nem a szabad verseny gátlására szolgálnának, hanem általános, elemi emberi célok és értékek megőrzésére. Tehát a nemesítés kapcsán vizsgálni kellene a „forgalomba hozatal” esetleges hatásait, vagy lehetőséget adni a szabadalom utólagos visszavonására.

Le kell szögezni ugyanis, hogy a biotechnika esetén élőlényeken, élőlényekben végzett változásokról, változtatásokról van szó, ahol az eredmények jóval gyorsabban és radikálisabban bekövetkezhetnek. Arról nem is beszélve, hogy az újonnan megalkotott találmányok szabadon a környezetbe bocsátva előre nem látható további változásokon eshet keresztül, vagy a bioszférában eredményezhet változásokat.

Álláspontom szerint tehát az utólagos kontrollálás lehetőségén szükség lenne elgondolkodni a jogalkotónak, természetesen a törvényi keretek között, hiszen mindez a szabadalmas jogaival és érdekeivel ellentétben állhat. Ebben az esetben a közérdek az ami elsőbbséget kell, hogy élvezzen az igényjogosult érdekeivel szemben.

¹⁷ C-355/04 P, Rec. P. I-1657

Ugyanakkor tisztában kell lenni azzal, hogy az oltalom megadására irányuló eljárás nem tud keretet nyújtani ezeknek a vizsgálatoknak, éppen ezért ezeket nem az oltalomról döntő hatóság feladatává kell tenni, hanem az igénylő feladatává, hogy a szükséges felmérésekről szóló dokumentumokat csatolja az eljárásban. Mint korábban jeleztem a gyakorlat, pénzügyi okokból az, hogy az oltalmat előállítók nem végzik el a találmány elérése után azokat a vizsgálatokat, melyek annak a környezetre gyakorolt hatásait tárnák fel.

Természetesen előfordulhat olyan élethelyzet, hogy a legmondosabb hatásmérés ellenére előre nem várt hatások jelentkeznek, ezért javaslom az oltalom megadásának utólagos kontrollálását.

A leírtakból leszűrhető, hogy arra tekintettel, hogy a biotechnikai szabadalmak esetén élőlények és azok bioszférára gyakorolt hatása a jogi védelem tárgya, eltérő jellegű védelem, illetve ennek köszönhetően módosított eljárási szabályok szükségesek. A szabadalom megadását követően ugyanis az oltalmazott növényfajták a bioszférába kerülnek, ahol olyan kölcsönhatásba lépnek annak elemeivel, melyek hosszútávú hatása, a kezdeti biztató eredmények ellenére, kedvezőtlen lehet. Így nem elegendő az oltalmi eljárás által biztosított törvényi kontroll, hanem meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy a gyakorlat által produkált eredmények döntsenek.

Nemzetközi szinten is fontos teendők adódnak. A kritikusok rámutatnak arra, hogy mivel a TRIPS egyezmény célja a szabadkereskedelem és a gazdasági liberalizáció előmozdítása, a környezetvédelmi megfontolások nem egyszer háttérbe szorulnak.¹⁸ Az nemzetközi fejlődés az elmúlt néhány évtizedben éppen arra mutatott rá, hogy környezetvédelmi megfontolások nélkül egyetlen jelentős politikai, gazdasági intézkedés nem hozható, ezt pedig a jogfejlődésnek, köztük a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályozásnak is tükröznie kell.

Ezen a téren az is fontos, hogy a megalkotott egyezmények szabályai minél szélesebb körre terjedjenek ki, sajnos ugyanis az a helyzet, hogy az élesedő nemzetközi verseny a sérülékenyebb, ugyanakkor nagyobb fajtagazdagsággal rendelkező, tipikusan fejlődő, országokat kiszolgáltatottá teszi. Mindez pedig azt a következményt vonja maga után, hogy ezekben az országokban leszűkül a termelés néhány esetleg máshol nem oltalmazott, vagy éppen nagyobb hasznot hozó fajtára. Egy ilyen típusú folyamat semmiképpen sem kedvez az

¹⁸ Náthon: i.m. (www.sarandpartners.hu/publikaciok.html).

adott társadalomnak, és gazdaságnak, hiszen az ökoszisztéma ilyen jellegű változása, vagyis a fajtagazdagság szűkülése, sérülékenyebbé teszi az adott területen fennálló biológiai rendszert.

Az említett jelenségekből sejthető, hogy multinacionális cégek és fejlődő társadalmak érdekei ütköznek. A csata sajátossága az, hogy a fejlett országokban biztosított szabadalmi védelem sok esetben kedvezőtlen hatást vált ki, hiszen az így garantált kizárólagosság kedvezőtlenül hat a fejlődő országokra, visszaveti termelésüket, rosszabb esetben kiszolgáltatottá teszi azokat a termelőket, akik informális módon részt vettek a fajta kitenyésztésében. Az is előfordulhat, hogy a szabadalmi oltalommal védett fajtát évszázadok óta termesztik, csak nem jelentették be.¹⁹ A nagyvállalatok elsődleges érdeke az, hogy minél szélesebb körre kiterjesszék a szabadalmi oltalmat növényekre, állatokra egyaránt.

A nemzetközi jogalkotásnak ezen a mezsgyén kell egyensúlyozni a nemzetközi szinten megalkotott CBD-egyezmény működtetése rendkívül költséges, és számos szervezet folyamatos együttműködését követeli meg. Az egyezmény alapján, hatályba lépése után tizenkét évvel született meg az egyetlen biokalózkodás-ítélet.²⁰ A megszületett ítélet bizakodásra ad okot, ám mégsem valószínű, hogy ez a védelmi rendszer önmagában alkalmas lesz a hagyományos tudás megóvására. A hagyományos tudás, a népi gyógymódok elvesztése elvesztett lehetőségeket jelent, akár az AIDS gyógyításának, akár egy hatékony fogyasztószernek az elvesztett lehetőségét. A felbukkanó betegségek megelőzése a biológiai sokféleség megőrzésén keresztül ráadásul költséghatékonyabb lehet, mint azoknak a vakcináknak a kifejlesztése, amelyekkel később gyógyítani lehetne.²¹

Érdemes figyelembe venni a nagyvállalatok ellen fellépő szervezet igényeit, akik ellenzik az élőlények feletti szabadalmat. A genetikai forrás felhasználhatóságát közösségi kontroll alá helyeznék. A szabadalmakat korlátoznák, a jelenlegi egyezményeket (CBD és TRIPS) hangolnák össze.

¹⁹ Kovács K.: Biodiverzitás, genetikai források, hagyományos tudás és szellemi tulajdon, Szabadalmi Közlöny és Védjegyértesítő 2002, 107/5.

²⁰ EP436257.

²¹ Burney M. A biodiverzitás megőrzése lassíthatja a betegségek terjedését. http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=11768, 2006. március.

A genetikai hozzáférést állami beleegyezéshez kötnék. Ez egyfajta megoldást jelenthetne, azonban nem szabad elfelejteni, hogy ez méginkább bonyolítaná a jelenlegi helyzetet, lassabbá, költségesebbé válnának az eljárások, így ezek a törekvések is óvatosan kezelendők. Mindenképpen védeni szükséges a küzdelemben gyengébb felet, de csak az ésszerűség keretei között.

Összességében elmondható, hogy olyan szabályozásra van szükség, amely nem teszi lehetővé a jogosult egyeduralmát, figyelemmel van a találmány várható társadalmi és környezeti hatásaira. Álláspontom szerint lehetőséget kellene teremteni a jogosultságok körének korlátozására a szabadalmaztatást követően, hiszen a hatástanulmányok nem tudják előre kimutatni az összes lehetséges következményt.

SZALAI PÉTER

egyetemi adjunktus

*Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék*

VÉDJEGYBITORLÓ ÁRUK ÉLETÚTJA A GYÁRTÁSTÓL A MEGSEMISÍTÉSIG

Régóta ismerjük azt a jelenséget, hogy jól ismert márkák védjegyeihez megtévesztésig hasonló megjelölésekkel gyártanak és kínálnak eladásra különféle árukat, ritkábban szolgáltatásokat. Az ilyen áruk sok helyen megtalálják a keresletüket, hiszen a kevésbé tehetős vásárlók a jól ismert márkáknak tulajdonított minőség és presztízs birtokába juthatnak az eredeti termékekéhez képest sokszor elenyésző áron. Mindeközben a védjegyjogosultak nemcsak a közvetlen bevételkiesés miatt károsodnak, hanem a gyengébb minőségű utánpótlások, hamis áruk az ismert védjegyeket hordozó áruk minőségébe vetett fogyasztói bizalmat – amely sokszor évtizedes erőfeszítés eredménye – is tönkreteszhetik. Ez a jelenség makrogazdasági szinten is jelentős hátrányokkal jár; nem meglepő tehát, hogy mind a magyar, mind az uniós jog hatékony jogi eszközökkel kíván fellépni a védjegybitorlás ellen, illetve a tisztességes piaci verseny érdekében.

Tanulmányomban megkísérlem végigkövetni azon – a köznyelvben leginkább a hamis jelzővel illetett – áruk sorsát, amelyek a magyar védjegy jog szerint védjegybitorlónak minősülnek. Megkísérlem bemutatni, hogy milyen módon kerülnek be a különböző hatóságok látóterébe az ilyen áruk, ezt követően milyen jogkövetkezmények alkalmazhatóak a védjegybitorlókkal szemben, illetőleg a védjegyjogosultak érdekében, végül milyen lehetőségek vannak az ilyen áruk hasznosítására jogsértő voltuk ellenére.

I. A védjegy és a védjegybitorlás

I/1. A védjegy fogalma

A védjegy fogalmát a magyar jogban a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban Vt.) és a közösségi védjegyről szóló 40/94/EK Tanácsi rendelet 4. cikke határozza meg; ezek szerint a védjegy *grafikailag ábrázolható olyan megjelölés, amely alkalmas áruk vagy szolgáltatások egymástól való megkülönböztetésére.*

A védjegy jellemzően szó, szóösszetétel vagy ábra (alfabetikus karakterekkel vagy azok nélkül), de elvileg bármi lehet, ami a grafikai ábrázolhatóság kritériumának megfelel és rendelkezik megkülönböztető képességgel.¹

I/2. A védjegybitorlás jelentése

A védjegybitorlás a védjegy használata árukon vagy szolgáltatások nyújtása a védjegy alatt a *védjegyjogosult hozzájárulása nélkül.*² Tanulmányom az áruvédjegy bitorlására fókuszál, mert a szolgáltatási védjegy bitorlása nem gyakori, illetve ezek vonatkozásában az itt modellezett életpálya nem is értelmezhető.

Érdeemes kitérni arra, hogy az áruvédjegyek vonatkozásában sem mindig van szó arról, hogy az érintett áru a hagyományos értelemben hamis volna – bár kétségtelenül ez a jellemző. A védjegybitorló áru ugyanis többnyire a védjegyjogosult hozzájárulása – ennek megfelelően minőségi előírásainak betartása – nélkül jön létre; ekkor beszélhetünk a tulajdonképpen hamis áruról, amelynek megjelenése hasonló ugyan az eredetihez, de minőségi jellemzői – sokszor jelentősen – elmaradnak azétól. Ez esetben a bitorlás nemcsak a védjegyjogosult érdekeit sérti, hanem jellemzően a fogyasztókéét is. Védjegybitorlásról beszélünk azonban akkor is, amikor a védjegyjogosult engedélye, sőt, megrendelése alapján készült – ennek megfelelően eredeti és a

¹ A gyakorlatban jelenleg nem elfogadott az illatok lajstromozása; az érett eper illatának lajstromozását az Európai Elsőfokú Bíróság elutasította (T305/04) arra hivatkozással, hogy az illat nem teljesíti a grafikai ábrázolhatóság követelményét.

² A Vt. 27. §-a szerint védjegybitorlást követ el, aki a 12. §-ban foglalt rendelkezések megsértésével a védjegyet jogosulatlanul használja.

védjegyjogosult minőségi standardjainak megfelelő – árut a védjegyjogosult engedélye nélkül hozzák forgalomba Magyarországon (vagy közösségi védjegy esetében az EU területén).³

I/3. A védjegybitorlással jellemzően az alábbi árufajtáknál találkozunk:

- illatszerek, kozmetikumok,
- gyógyszerek,
- ruházat, sportruházat, ruházati kiegészítők,
- elektronikai cikkek,
- óra, ékszer.

A bitorolt védjegyet tekintve

- jellemzően külföldi védjegyek, ezeken belül is az úgynevezett „jó hírű” védjegyek,⁴
- jellegzetes magyar védjegy bitorlása nem jellemző (ha előfordul, akkor a bitorló is jellemzően belföldi).

A bitorlás jellege szerint

- a védjeggyel azonos megjelölés használata;
- a védjegyre emlékeztető, az arra irányuló asszociációt indukáló megjelölés.

I/4. A védjegybitorló áruk származása

A védjegybitorló áruk származását illetően statisztika nem készül, de amennyiben külföldről származnak, úgy jellemzően távol-keleti, azon belül is kínai eredetűek. Esetenként az is előfordul, hogy Magyarországon látják el az importált, „nyers”, jelöletlen árut a jogsértő megjelöléssel (jellemzően ruházati cikkek esetében), ritkábban már a nyersanyaggal együtt itt készülnek.

³ Az egyes szellemi tulajdonjogokat feltehetően sértő áruk elleni vámhatósági intézkedésekről és az ilyen jogokat ténylegesen sértő áruk ellen hozandó intézkedésekről szóló 1383/2003/EK Tanács Rendelet 2. cikk (2) bekezdése egységesen „hamisított áruknak” nevezi a védjegybitorlással érintett árukat.

⁴ Vt. 4. § (1) bekezdés c) pont.

II. A védjegybitorlás ismertté válása és a bitorlás miatt indítható eljárások

A védjegybitorló áruk általában a vámhatáron, a vámellenőrzés során vagy a vámhatóság ellenőrzése (razzia) során a kereskedőnél, üzletben, piacon kerülnek elő. Nem ritka az sem, hogy a jelentősebb gazdasági erővel rendelkező védjegyjogosult képviselői útján észleli a védjegybitorlást, és ennek alapján értesíti a hatóságot.

II/1. Vámigazgatási eljárás – közvetlen vámfelügyelet

A vámigazgatási eljárás általános jogi keretét a közösségi vámjog végrehajtásáról szóló 2003. évi CXXVI. törvény, valamint az egyes szellemi tulajdonjogokat feltehetően sértő áruk elleni vámhatósági intézkedésekről és az ilyen jogokat ténylegesen sértő áruk ellen hozandó intézkedésekről szóló 1383/2003/EK Tanácsi Rendelet adja. Utóbbi Rendelet 5. Cikk (1) bekezdésében foglaltak szerint a védjegyjogosult valamennyi uniós tagállamban írásban kérelmezheti az illetékes vámszervnél⁵ a vámhatósági intézkedést, ha áruival kapcsolatban valamely szellemi tulajdonjog megsértésének gyanúja merül fel.⁶

A fentiek végrehajtását hazánkban az egyes szellemi tulajdonjogokat sértő áruk elleni vámhatósági intézkedésekről szóló 371/2004. (XII. 26.) Korm. rendelet teszi lehetővé, amelynek 4. § (2) bekezdése szerint védjegybitorlással érintett vámáruk forgalomba bocsátásának felfüggesztése vagy a lefoglalása időtartamára a vámárukat a vámhatóság közvetlen vámfelügyelet alá veszi, majd erről értesíti a védjegyjogosultat.

⁵ Magyarországon a Vám- és Pénzügyőrség Közép-Magyarországi Regionális Parancsnokságánál.

⁶ a) ha az árukat a Közösségi Vámkódex létrehozásáról szóló, 1992. október 12-i 2913/92/EGK tanácsi rendelet 61. cikkével összhangban szabad forgalomba bocsátás, kivitel vagy újrakivitel céljából bejelentik, vagy

b) ha azokat a 2913/92/EGK rendelet 37. és 183. cikke szerint a Közösség vámterületére belépő vagy onnan kilépő, az említett rendelet 84. cikke (1) bekezdésének a) pontja értelmében vett felfüggesztő eljárás alá vont, az említett rendelet 182. cikkének (2) bekezdése szerint értesítés melletti újrakivitel alatt álló vagy az említett rendelet 166. cikkének értelmében vámszabad területre beléptetett vagy vámszabad raktárban betárolt árukon végzett ellenőrzések során találják meg.

A védjegyjogosult vagy képviselője a vámhatóság értesítését követő 10 munkanapon belül köteles igazolni, hogy a vámfelügyelet alá vont áruk vonatkozásában megindította a védjegybitorlási pert. Ebben az esetben a vámhatóság közvetlen vámfelügyelet alatt tartja az árukat a per jogerős befejezéséig. Ekkor általában a vámhatóság a büntetőeljárást is lefolytatja.

Arra is lehetőség van, hogy az értesítést követően a védjegyjogosult kérésére és költségén egyszerűsített eljárást folytasson le a vámhatóság, amelynek keretében a vámfelügyelet alatt megsemmisíthetik a vámárukat anélkül, hogy védjegybitorlási per útján szükséges lenne meghatározni, vajon a magyar jog szerint sértettek-e szellemi tulajdonjogot.⁷

Amennyiben a vámhatóság előtt 10 munkanapon belül sem a védjegybitorlási per megindítását nem igazolják, sem az egyszerűsített eljárás lefolytatását nem kérik, illetőleg utóbbi ellen a védjegyjogosult tiltakozik, úgy a vámhatóság a lefoglalást megszünteti, illetve a közvetlen vámfelügyeletet feloldja, feltéve, hogy a teljes vámkezelést elvégezték.⁸

II/2. Szabálysértési és büntetőeljárás

A védjegyeket érintő legsúlyosabb, legsérelmesebb magatartásokat a jogalkotó szabálysértésként, illetőleg bűncselekményként határozza meg; ezek miatt szabálysértési, illetve büntető eljárás indulhat.

1. Az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 71. §- a határozza meg az *áru hamis megjelölése* szabálysértési alakzatát. Eszerint aki árut - a versenytárs hozzájárulása nélkül - olyan jellegzetes külsővel, csomagolással, megjelöléssel vagy elnevezéssel állít elő, amelyről a versenytárs, illetőleg annak jellegzetes tulajdonsággal rendelkező áruja ismerhető fel, vagy ilyen árut forgalomba hozatal céljából megszerez, tart, illetőleg forgalomba hoz, *feltéve, hogy az áru értéke a 100.000 Ft-ot nem haladja meg*, százezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható. A szabálysértési eljárás a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság illetékes területi szerve hatáskörébe is tartozik. Azt az árut, amelyre nézve a szabálysértést elkövették, el kell kobozni.

⁷ 1383/2003/EK Tanácsi Rendelet 11. cikk (1) bek.

⁸ 1383/2003/EK Tanácsi Rendelet 13. cikk (1) bek.

A 152. § határozza meg az iparjogvédelmi jogok megsértésének szabálysértési tényállását, amely szerint aki a jogosultnak (...) védjegy vagy földrajzi árujelző oltalma alapján fennálló jogát az oltalom tárgyának utánzásával vagy átvételével megsérti, harmincezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

2 Amennyiben az elkövetési érték meghaladja a 100 000 Ft-ot, az *áru hamis megjelenése bűncselekményi alakzata*⁹ valósul meg, így emiatt büntetőeljárás indul. A büntetőeljárásban a „hamisítást” és az elkövetési értéket (a bűncselekménnyel okozott vagyoni kárt) szakértő, esetleg eseti szaktanácsadó állapítja meg.

Az iparjogvédelmi jogok megsértése bűncselekményi alakzata¹⁰ tényállásában abban különbözik a szabálysértési alakzattól, hogy előbbinek része a vagyoni hátrány okozása, így csak abban az esetben valósul meg, amennyiben vagyoni hátrány bekövetkezik – márpedig közvetlenül vagy közvetve, de elvileg minden esetben bekövetkezik¹¹, hiszen vagyoni értékű jog jogosulatlan gyakorlásáról van szó. A gyakorlatban a legnagyobb számban az áru hamis megjelölése miatt indított büntetőeljárások fordulnak elő legnagyobb számban; 2008. első három negyedévében összesen 1186 esetben indult ilyen eljárás.¹²

Főntos megemlíteni, hogy az említett bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban a Vám- és Pénzügyőrség jár el nyomozó hatóságként.¹³

A büntetőeljárások lefolytatását gyakran nehezíti, hogy nincs meg az elkövető, az áruk eredete sokszor nem felderíthető, így nem ismert a gyártó vagy az importőr személye. Amikor a piacon a jogsértő árukat árusító kereskedők meglátják a közeledő rendőröket vagy vámhivatalnokokat, árujukat hátrahagyva egyszerűen elmenekülnek. Ilyenkor a formalizált eljárást terhelt hiányában nem lehet lefolytatni, a büntetőeljárást megszüntetik; a bitorló áruk lefoglalását azok megsemmisítése követi.

Ha a büntetőeljárásban mégis van ismert személyazonosságú olyan terhelt, akivel szemben az eljárás lefolytatható, akkor általában eljut az eljárás a jogerős bírósági ítéletig; ennek eredménye többnyire megrovás

⁹ Büntető Törvénykönyv 296. §.

¹⁰ Büntető Törvénykönyv 329/D. §.

¹¹ A vámhatóság által lefoglalt jogsértő árukkal összefüggésben általában forintban kifejezve milliós nagyságrendű az okozott vagyoni hátrány.

¹² [Http://vam.gov.hu](http://vam.gov.hu).

¹³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 36. § (2) bek. b) pont.

vagy más intézkedés, esetleg önállóan alkalmazott mellékbüntetés (típusosan elkobzás), kivételesen enyhe pénzbüntetés. Az elkobzott áruk végül megsemmisítés sorsára jutnak.

II/3. Polgári (védjegybitorlási) per és az ideiglenes intézkedés

1. A polgári pert a védjegyjogosult vagy a védjegyrajstromba bejegyzett használó indíthatja meg. A bitorlási perre a Fővárosi Bíróság kizárólagosan illetékes, és hármas tanácsban jár el.

Amennyiben a vámhatóság közvetlen vámfelügyelet alatt tartja a „gyanús” vámárut, akkor a védjegyjogosult vagy képviselője a vámhatóság értesítését követő 10 napon belül köteles igazolni, hogy megindította a bitorlási pert; ebben az esetben a vámhatóság közvetlen vámfelügyelet alatt tartja az árukat annak befejezéséig.

A védjegybitorlási perben a védjegyjogosult

- a) követelheti a védjegybitorlás megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) követelheti a védjegybitorlás vagy az *azzal közvetlenül fenyegető cselekmények* abbahagyását és a bitorló eltiltását a további jogsértéstől;
- c) követelheti, hogy a bitorló *szolgáltasson adatot a bitorlással érintett áruk, illetve szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevőkről, valamint az ilyen áruk terjesztésére kialakított üzleti kapcsolatokról;*
- d) követelheti, hogy a bitorló *nyilatkozattal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a bitorló részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;*
- e) követelheti a védjegybitorlással elért *gazdagodás visszatérítését;*
- f) követelheti a *kizárólag vagy elsősorban a védjegybitorlásra használt eszközök és anyagok, valamint a védjegybitorlással érintett áruk, illetve csomagolóanyagok lefoglalását, meghatározott személynek történő átadását, kereskedelmi forgalomból való visszahívását, onnan való végleges kivonását, illetve megsemmisítését (objektív alapú szankciók);*
- g) a polgári jogi felelősség szabályai szerint *kártérítést is követelhet (szubjektív alapú szankció)*¹⁴.

¹⁴ Vt. 27.§ (2)-(3) bek.

2. Fontos kiemelni, hogy a Vt. speciális rendelkezésekkel¹⁵ segíti elő, hogy a védjegyjogosult ideiglenes intézkedés iránti kérelme alapján a bíróság gyors és hatékony jogvédelmet biztosíthasson.¹⁶

Az ideiglenes intézkedést - az ellenkező valószínűsítéséig - a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelméhez szükségesnek kell tekinteni, ha a kérelmező igazolja, hogy a védjegy oltalom alatt áll, és ő a védjegy jogosultja vagy olyan használója, aki jogosult saját nevében fellépni a bitorlással szemben. Ez a kedvezmény a kérelmezőnek a bitorlásról és a bitorló személyéről való tudomásszerzését követő hatvan napon belül, de legfeljebb a védjegybitorlás megkezdését követő hat hónapig vehető igénybe.

Az ideiglenes intézkedés iránti kérelem a keresetlevél benyújtását megelőzően is előterjeszthető, amelyet a Fővárosi Bíróság nemperes eljárásban bírál el. A bíróság az ideiglenes intézkedés tárgyában soron kívül, legkésőbb az ilyen intézkedés iránti kérelem előterjesztésétől számított tizenöt napon belül határoz. Az ideiglenes intézkedés tárgyában hozott határozat elleni fellebbezést a másodfokú bíróság soron kívül, legkésőbb a fellebbezés benyújtásától számított tizenöt napon belül bírálja el.

A védjegyjogosult - a bitorlás esetén támasztható polgári jogi igényeken felül - az ideiglenes intézkedésre vonatkozó feltételekkel kérheti a bíróságtól

a) biztosítási intézkedés elrendelését a bírósági végrehajtásról szóló törvény szabályai szerint, ha valószínűsítette, hogy a kártérítés, illetve a bitorlással elért gazdagodás visszatérítése iránti követelésének későbbi kielégítése veszélyben van;

b) a bitorló kötelezését banki, pénzügyi és kereskedelmi adatainak és iratainak közlésére, illetve bemutatására az a) pont szerinti biztosítási intézkedés elrendelése céljából;

c) biztosíték adását, ha ennek fejében - a védjegybitorlás abbahagyásának követelése helyett - hozzájárul a feltételezett védjegybitorlási cselekmények bitorló általi folytatásához.

A bíróság a keresetlevél benyújtását megelőzően előterjesztett ideiglenes intézkedés tárgyában hozott határozatát az ellenfél kérelmére hatályon kívül helyezi, ha a védjegyjogosult a pert a védjegybitorlás miatt az

¹⁵ A Polgári perrendtartás 156.§-a rendelkezéseihez képest.

¹⁶ Vt. 95. §.

ideiglenes intézkedéssel érvényesített követelés tárgyában nem indította meg a határozat közlésétől számított tizenöt napon belül.

A védjegybitorlási per gyakran fejeződik be egyezséggel, hiszen amennyiben a bitorlás ténye valószínűnek látszik, az objektív alapú szankciók miatt az alperes nem tudja elkerülni az áruk lefoglalását és megsemmisítését abban a valószínűtlen esetben sem, ha maga nem tudott az áruk jogsértő voltáról vagy nem ismerte fel azt. Így aztán a perköltség mérséklése érdekében célravezetőbb az egyezés megkötése. Más esetben ítéletet hoz a bíróság, amely – a fenti okok miatt – általában a felperesnek kedvez.

III. A védjegybitorló áruk sorsa: jogsértő mivoltuktól megfosztás vagy megsemmisítés

A fent ismertetett eljárások általában oda vezetnek, hogy a jogsértő áruk lefoglalásra kerülnek, elsősorban annak érdekében, hogy ne kerülhessenek kereskedelmi forgalomba. Az ilyen áruk tehát az általuk indukált eljárások befejezéséig jellemzően a vámraktárban várják sorsukat, amely elvileg kétféle lehet.

1. Az egyes elkobzott dolgok közérdekű felhasználásáról szóló 2000. évi XIII. törvény alapján lehetőség van arra, hogy a jogsértő árukat közérdekű, karitatív célra lehessen felhasználni. A közérdekű felhasználás e körben a jogsértő áruknak a rászorulóknak részére történő, egyéni szükségleteiket meg nem haladó mértékű ingyenes juttatása. Akkor merülhet fel ennek a lehetősége, ha a jogsértő áruk jellegüknél fogva személyes vagy járulékos szükségletet biztosítanak.¹⁷

A közérdekű felhasználás kezdeményezésére a Karitatív Tanács jogosult.¹⁸ Az áru hamis megjelölése elkobzott dolog közérdekű felhasználásának akkor van helye, ha az áru hamis megjelölésével jogaiban megsértett védjegyjogosult a közérdekű felhasználáshoz

¹⁷ Ilyenek lehetnek az ételmezés, ruházkodás, hálófelszerelés, tisztálkodás, takarítás, tisztítás, iskoláztatás és művelődés, ideiglenes lakhatás, lakáskarbantartás, lakásfelszerelés, híradástechnikai felszerelés, háztartási eszköz, konyhai felszerelés, játék, szabadidősport körébe eső áruk, termékek.

¹⁸ Erről részletesen rendelkezik a Karitatív Tanács megalakításáról és működésének részletes szabályairól szóló 65/2000. (V. 9.) Korm. rendelet.

hozzájárult, illetve ennek hiányában¹⁹ abban az esetben, ha az elkobzott dolog jogsértő mivoltától megfosztható és erről a bíróság rendelkezett. Utóbbi eljárás a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, Budapest területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság hatáskörébe és illetékességébe tartozik. A bíróság nemperes eljárásban határoz. Ha az elkobzott dolog megfosztható jogsértő mivoltától, a bíróság megállapítja, hogy a dolog közérdekű célra felhasználható. A bíróság rendelkezik arról, hogy az elkobzott dolog milyen módon fosztható meg a jogsértő mivoltától. A Karitatív Tanácsnak a közérdekű felhasználás lebonyolítására kijelölt tagja az elkobzott dolgot saját költségén köteles a bíróság határozatában meghatározott módon jogsértő mivoltától megfosztani, majd azt karitatív célra felhasználni.

Ha a bíróság azt állapítja meg, hogy az elkobzott dolog közérdekű célra nem használható fel, az elkobzott dolgot az elkobzást végrehajtó hatóságnak haladéktalanul vissza kell szolgáltatni. Ez esetben az elkobzást végrehajtó hatóság köteles az elkobzott dolgot megsemmisíteni.

2. A jogsértő áruk megsemmisítésének lehetőségéről és az ennek során követendő eljárásról a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet rendelkezik. A megsemmisítésre akkor kerül sor, ha a lefoglalt áru – ebben a körben már bűnjel – közérdekű felhasználásra alkalmatlan, vagy ahhoz az érintett védjegy jogosultja nem járul hozzá.

A megsemmisítés - az erre a célra kijelölt bizottság jelenlétében - elégetés, összetörés útján, vagy más alkalmas módon úgy történik, hogy a bűnjel rendeltetésszerű használatra alkalmatlanná váljon.

¹⁹ A hozzájárulás megtagadásának indoka lehet, hogy nem biztosított az, hogy a jogsértő termékek nem kerülnek mégis kereskedelmi forgalomba a közérdekű felhasználás során – mint ahogy arra már volt is példa.

TÖRŐ EMESE

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar

Gazdasági Jogi Tanszék

A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐINEK FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEI A GT. ÉS A CSTV. TÜKRÉBEN

A vezető tisztségviselők jogállását és felelősségi helyzetét a 2006-os, valamint az azt követően is módosuló társasági jogi és csődjogi rendelkezések több lényeges ponton is érintették. A vezetők helytállási kötelezettségeinek kibővítése (wrongful trading), az új jogintézmények bevezetése (felmentvény, corporate governance) egyértelműen tükrözik a vezető tisztségviselők felelősségének szigorítását és a velük szembeni igényérvényesítés gyakorlatban való érvényesülésének jogalkotói szándékát.

A vezető tisztségviselők felelőssége három irányú: egyrészt terheli őket egy általános, felróhatóságon alapuló, a saját társaságukkal szemben fennálló felelősség, másrészt bizonyos kötelezettségszegések általi károkozásért kimentést nem tűrő, objektív felelősséggel tartoznak, harmadrészt pedig vizsgálnunk kell a hitelezőkkel szembeni helytállási kötelezettségüket.

I. A vezető tisztségviselők társasággal szembeni felelőssége

A társaság vezető tisztségviselője által e jogkörében eljárva kívülálló, harmadik személynek okozott kárért a társaság tartozik kártérítési felelősséggel, hiszen a vezető mint a társaság szervezeti képviselője a társaság részére szerez jogokat és kötelezettségeket. „A képviselő cselekménye által a képviselt válik jogosítottá, illetőleg kötelezetté.” (Ptk. 219.§ (2) bekezdés). A megkötött ügyletért a képviselt társaságnak mint szerződő félnek kell helytállnia a harmadik személlyel szemben, a vezető tisztségviselő felelőssége csak a társasággal szemben áll fenn.

Törvényi lehetőség van a vezető tisztségviselők képviseleti jogának korlátozására, illetve több vezető tisztségviselő közötti

megosztására (Ctv.8.§(4)bek.). Ennek értelmében jogszerűen tartalmaz a társasági szerződés olyan kikötést, miszerint bizonyos értékhatár felett a szerződés megkötéséhez a legfőbb szerv vagy a felügyelő bizottság jóváhagyása szükséges. Ez a korlátozás azonban csak a „belső jogviszonyban” érvényesül, kifelé harmadik személyekkel szemben nem hatályos. Ebből adódóan a képviseleti jog túllépésével kötött ügylet érvényes lesz, amelyért a társaságnak helyt kell állnia. Amennyiben a hatáskör túllépésével kötött szerződésből a társaságnak kára keletkezik, annak megtérítését követelheti a társasági szerződés rendelkezését figyelmen kívül hagyó, s ezáltal jogellenes magatartást kifejtő vezető tisztségviselőtől.

A vezető tisztségviselők – függetlenül attól, hogy munkaviszonyban vagy polgári jogi megbízás keretében töltik be e tisztségüket – az egységes felelősségi szabályok alapján „a gazdasági társaság ügyvezetését az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondossággal, a társaság érdekeinek elsődlegessége alapján kötelesek ellátni” [Gt. 30. § (2)]. A jogszabályok, a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály), a legfőbb szerv által hozott határozatok, illetve ügyvezetési kötelezettségeik felróható megszegésével a gazdasági társaságnak okozott károkért a polgári jog általános szabályai szerint, teljes felelősséggel tartoznak.

Eltérő a megítélése annak, hogy a polgári jogi kárfelelősségnek a szerződésen kívüli (deliktuális) vagy a szerződésszegésből eredő (kontraktuális) alakzatával állunk szemben.¹

Álláspontom szerint a vezető tisztségviselők felelőssége *szerződésszegéssel okozott kárért való felelősségen* alapul, hiszen ők mindenképpen szerződéses kapcsolatban állnak a társasággal, mivel megbízási vagy munkaszerződés keretében látják el tisztségüket. A különböző álláspontok végső soron nem befolyásolják a vezető felelősségét, mert a szerződésszegésért való felelősségre is a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének nincs helye [Ptk. 318.§ (1) bekezdés].

A szerződésen kívüli felelősség szabályai szerint „aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentese a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben

¹ Károlyi Géza: Az egyszemélyes társaság tagjának és vezető tisztségviselőjének felelősségéről, *Gazdaság és Jog*, 1999/3. 8-12.

általában elvárható” (Ptk. 339.§). A felelősség megállapításához négy konjunktív feltétel fennállása szükséges. Már az 1988-as Gt. is szigorította az általános elvárhatóságot, „s az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondosságot” követelt meg a vezető tisztségviselőktől. Az 1997-es Gt. az elvárhatósági mércét még magasabbra tette, amikor *fokozott gondosságot* írt elő. A 2006-os Gt. „visszatért” az általában elvárható gondosság követelményéhez, vagyis a felróhatóság megállapításánál azt kell mérlegelni, hogy az adott szituációban egy körültekintő, gondos vezetőől milyen magatartás várható el általában.

II. A vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelősségének korlátozása, kizárása

A polgári jog szabályai szerint érvényesen nem lehet kizárni a szándékosan, súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott, továbbá az életet, testi épséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősséget [Ptk. 314.§ (1) bek.]. A Ptk. csak „*a felelősség kizárását tiltja, a bírói gyakorlat azonban ezt kiterjesztette, s az említett esetekben a felelősség korlátozását sem engedi meg*”.²

E kógens rendelkezés alóli kivételt állapít meg a Ptk. 314.§ (2) bekezdésének 1998. március 1-jétől hatályos szövege, amely megengedi a szerződésszegésért való felelősség kizárását, korlátozását, amennyiben az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti. Az idézett polgári jogi szabályokat a vezető tisztségviselő helyzetére vetítve elmondható, hogy a felelősség korlátozására, kizárására csak a gondatlanság alapesete fennforgása vonatkozásában van lehetőség, s csak akkor, ha ennek ellentételezése a díjazásában tükröződik, így ha díjazás nélkül vagy csökkentett díjazásért látja el a tisztségét.

Véleményem szerint a vezető tisztségviselő díjazásának megállapításánál kifejezetten rögzíteni kell, hogy a csökkentett díjazásra vagy az ügyvezetés díjazás nélküli elvállalására a felelősség kizárása vagy korlátozás miatt került sor. Önmagában az a tény, hogy díjazás nélkül

² Wellmann György: A vezető tisztségviselők és fb. tagok felelőssége az új Gt.-ben, *Gazdaság és Jog*, 1998/9. 4.

vagy jelképes összegért látja el valaki a vezető feladatokat, nem mentesíti az általa gondatlanul okozott károk megtérítése alól. Ha a vezető munkaviszonyban áll, akkor a menedzserszerződésében kell a felelősség kizárását vagy korlátozását rögzíteni. Ezzel a lehetőséggel a menedzserek szinte egyáltalán nem élnek, hiszen még szándékos károkozásuk, veszteséges gazdálkodás esetén sem él a társaság a felelősségre vonás lehetőségével.

III. A vezető tisztségviselők egyetemleges felelőssége

Bármely társaság esetében a tagok több vezető tisztségviselőt is választhatnak, illetve a részvénytársaságoknál főszabály szerint testületi vezetés valósul meg az igazgatóság, igazgatótanács felállításával. Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogyan alakul a felelősségi helyzet, ha az egyik vezető az ügyvezetési feladatai teljesítése vagy éppen mulasztása következtében, illetve testületi határozattal kárt okoz a társaságnak.

A Gt. erre a választ – véleményem szerint megkérdőjelezhető módon – aszerint differenciálva adja meg, hogy a vezető tisztségviselők képviseleti joga önállóan vagy együttesen gyakorolható. Az önálló képviseleti joggal rendelkező személyek egyedül felelnek saját felróható magatartásukkal okozott károkért, míg testületi vezetés esetén, illetve az együttes képviseleti jogosultsággal bírók a társasággal szemben egyetemlegesen felelnek. Ez a rendelkezés feltételezhetően abból indul, hogy ha több vezető tisztségviselő együttes cégjegyzési joggal bír, akkor minden döntést közösösen hoznak meg, így rájuk illeszthető a többen, közösösen okozott kárért való egyetemleges felelősség a károsulttal szemben.

Álláspontom szerint ez a szabály azonban nem veszi figyelembe a képviselet és ügyvezetés különállóságát, miszerint az előző fogalom „külső jogviszonyban” harmadik személyekkel szembeni képviseleti jogot jelent, míg az ügyvezetés a társaság „belső jogviszonyában” értelmezhető fogalom. A Gt. – és vele összhangban a Ctv. is – csak a cégjegyzési jogot, annak módját rendezi, s „a Gt. semmilyen előírásából sem következik az, hogy több ügyvezetőnek a belső ügyvezetést is ugyanúgy (tehát önállóan vagy együttesen) kellene ellátni, mint ahogyan a cégjegyzési jog megilleti őket”.³ Így elképzelhetőnek tartom, hogy az

³ Wellmann György: A kft. ügyvezetésének Gt.-beli szabályozása, Cég hírnök, 2001/1. 14.

együttes cégjegyzési joggal rendelkező vezető tisztségviselők önálló ügyvezetési jogosítvánnyal bírnak, s emiatt méltánytalan, hogy az egyik ügyvezető önálló döntéséből eredő kárért az együttes cégjegyzési joggal rendelkező másik vezető tisztségviselő is egyetemleges felelősség alapján helytállni tartozzon, s egymás között ha felróhatóságuk aránya nem állapítható meg, akkor egyenlő mértékben viseljék a kártérítési kötelezettséget. Úgy gondolom, hogy indokolt lenne az egyetemleges felelősség kimondásának feltételül szabni, hogy csak azok a vezető tisztségviselők tartoznak felelősséggel, akiknél a polgári jogi kárfelelősség négy konjunktív feltételének mindegyike fennforog.

Testületi ügyvezetés esetén maga a testület nem rendelkezik jogalanyisággal, így annak természetes személy tagjai tartoznak kártérítési felelősséggel,⁴ s az igazgatóság (igazgatótanács) által hozott határozattal okozott kárért egyetemleges felelősség terheli az igazgatókat a társasággal szemben. A korábbi társasági törvények indokolatlanul szigorú szabályaival ellentétben a hatályos rendelkezések mentesítik a felelősség alól azt az igazgatósági tagot, aki a döntésben nem vett részt (tehát bármilyen okból távol volt), vagy a határozat ellen szavazott. Ez a megoldás sokkal inkább megfelel az alkalmazandó polgári jogi kárfelelősségi rendszernek, míg a korábbi rendelkezések alapján olyan igazgatósági tagoknak is helyt kellett állniuk, akiknek nem volt felróható a károkozás.

IV. Ügyvezetői felmentvény

A 2006-os Gt. adott lehetőséget a német-osztrák jogból ismert felmentvény társasági szerződés alapján történő alkalmazására, amelynek a lényege, hogy a tagok értékelik a vezető tisztségviselők előző üzleti évben kifejtett munkáját és ezzel kapcsolatban mentesíthetik a felelősség alól. A tulajdonosok a legfőbb szerv éves ülésén szavazással döntenek arról, hogy a társaság érdekeinek elsődlegessége alapján tevékenykedtek-e, s mentesítik-e őket a felelősség alól. A felmentvény megadása esetén a vezető tisztségviselők utóbb nem vonhatók

⁴ Sárközy Tamás (szerk.): Részvénytársaság, HVG-ORAC, Budapest (1998) 156.

felelősségre, kivéve, ha az alapjául szolgáló adatok hiányos vagy valótlan voltát a bíróság utólag megállapítja.⁵

V. A vezető tisztségviselő objektív felelőssége

A Gt. az általános felelősség mellett két esetben állapítja meg a vezető tisztségviselő felróhatóságára tekintet nélkül a korlátlan felelősségét. Egyrészt az előtársaság nevében vállalt kötelezettségeikért áll fenn teljes mértékű objektív felelőssége, másrészt pedig a cégbírósághoz való bejelentés szabályszerű megtételéért.

VI. A vezető tisztségviselő felelőssége a cégbejegyzés előtt vállalt kötelezettségeikért

A társaságok már cégbejegyzés előtt, a kérelem cégbírósághoz történő benyújtását követően megkezdhetik a hatósági engedélyhez nem kötött gazdasági tevékenység folytatását, jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak az előtársaság nevében. Ha a cégbíróság bejegyző végzést hoz, az előtársasági létszakaszban kötött jogügyletek külön megerősítés, elfogadás nélkül a bejegyzett társaság jogügyleteinek minősülnek.

Amennyiben a cégbíróság a kérelmet elutasítja, a társaság további jogokat nem szerezhet, új kötelezettségeket nem vállalhat és köteles működését haladéktalanul megszüntetni. Az azonnali működés beszüntetési kötelezettség megsértésével okozott károkért a vezető tisztségviselők korlátlan és egyetemleges felelősséggel tartoznak. A működés megszüntetéséig vállalt kötelezettségeikért a bejegyzett társaság megszűnése esetén irányadó szabályokat kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a korlátozott tagi felelősséggel működő társaságok esetén, ha a tagok helytállása ellenére ki nem elégített követelések maradtak fenn, a harmadik személyek irányában a vezető tisztségviselők korlátlanul és egyetemlegesen kötelesek helytállni. A vezető tisztségviselők ilyen módon fennálló felelősségével a bejegyzett társaság jogutód nélküli megszűnésekor nem találkozunk.

⁵ A felelősségi kérdésekkel részletesen foglalkozik munkájában Szikora Veronika: A német társasági jog alapvető kérdése, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen (2006) 149-156.

VII. A vezető tisztségviselő felelőssége
a cégbírósághoz való bejelentés szabályszerű megtételéért

A vezető tisztségviselők feladata a társaság alapításának, a társasági szerződés módosításának, illetve minden cégjegyzékbe bejegyzendő adatnak a cégbírósághoz való bejelentése. A társaság alapítását, illetve a létesítő okirat módosítását a társasági szerződés megkötésétől, illetve a változás megtörténtétől számított harminc napon belül kell bejelenteni a cégbíróságnak. Ettől eltérő, 60 napos határidőt állapít meg a Ctv. cég átalakulásának a bejelentésére. Amennyiben a vezető tisztségviselő a bejelentési kötelezettségét késedelmesen teljesíti, a cégbíróság 50.000 Ft-tól 500.000 Ft-ig terjedő pénzbírsággal sújthatja. S ha e kötelezettség elmulasztásával, hibás, illetve késedelmes teljesítésével kárt idéz elő, úgy valamennyi vezető tisztségviselő korlátlan és egyetemleges polgári jogi kártérítési felelősséggel tartozik a károsulttal szemben.

VIII. A vezető tisztségviselővel szembeni felelősség
érvényesítésének kérdései

VIII/1. A legfőbb szerv határozata alapján

A polgári jogi teljes kártérítési felelősséget a vezető tisztségviselővel szemben a károsulti pozícióban lévő társaság jogosult érvényesíteni. Erről a tulajdonosok – akik a társaságon keresztül közvetve károsodtak – a legfőbb szerv ülésén döntenek. Ez a kizárólagos joguk akkor is fennáll, ha a társaságnál ügydöntő felügyelő bizottság működése következtében a vezető tisztségviselők megválasztásának és visszahívásának a joga a felügyelő bizottságot illeti meg. Kártérítési perben tehát a társaság szerepel felperesként az alperes vezető tisztségviselővel szemben. A kárigény érvényesítésére külön határidőt nem szab a Gt., így az általános ötéves elévülési időn belül léphet fel a társaság.

VIII/2. A kisebbség döntése alapján

Előfordulhat, hogy a legfőbb szerv nem szavazza meg a kárigény érvényesítését. Erre az esetre a kisebbségben lévő tagoknak biztosítja a Gt. azt a jogot, hogy a vezető tisztségviselő ellen támasztható követelés érvényesítésre kerüljön. A leadható szavazatok legalább öt százalékát képviselő tagok a követelést a gazdasági társaság nevében bírósági keresettel maguk érvényesíthetik. A felperes ebben az esetben is a társaság, képviseletében pedig a kisebbségi tagok járnak el. A per költségeit – mint felperesnek – a társaságnak kell megelőlegezni, pervezettség esetében azonban a kisebbségi tagoknak a perköltséget meg kell téríteni, amiért egyetemlegesen kötelezettek.

A kisebbség általi perindításnak van egy jogvesztő határideje: az indítványt elutasító legfőbb szervi ülés napjától számított harminc napon belül kell a bíróságon a keresetet benyújtani.

VIII/3. Megszűnt társaság volt tagja által

A Gt. lehetőséget biztosít a társaság *jogutód nélküli megszűnése* után is a vezető tisztségviselőkkel szembeni kártérítési igény érvényesítésére [Gt. 30.§ (6) bekezdés].

„Noha a társaság, ennek minden velejárójával megszűnt, a Gt. azonban azt egy vonatkozásban, a tagi jogállás tekintetében, ideiglenesen feltámasztja annak érdekében, hogy a volt tag jogosult lehessen kártérítési igénnyel fellépni a vezető tisztségviselőkkel szemben. Ezzel bevonulóban van társasági jogunkba a „pseudo-fél” vitatható, erőltetett fogalma.”⁶

Ebben az esetben azok a tagok jogosultak a perindításra, akiknek a cégbírósági törlés időpontjában fennállt a tagsági viszonyuk. A Gt. különbséget tesz az igényérvényesítési jog terjedelmét illetően aszerint, hogy a tag felelőssége kiterjedt-e a társaság hitelezőivel szemben is, vagy csak a társasági szerződésben vállalt kötelezettségekért felelt a társasággal szemben. Amennyiben a tag felelőssége korlátozott volt, a kártérítési igényt a társaság megszűnéskor felosztott vagyonból őt megillető rész arányában érvényesítheti. E megkötés miatt egy kft. vagy rt. vezető tisztségviselőjével szemben támasztott kártérítés teljes összege csak valamennyi tag perben állása esetén követelhető. Korlátlan igényérvényesítési joga van annak a tagnak, aki korlátlan felelősséggel

⁶ Ujlaki László: Eljárásjogi jegyzetek az új Gt.-hez, Magyar Jog, 1998/10.. 599.

rendelkezett a társaság fennállása alatt.⁷ A kárigény a cégbírószági törléstől számított egy éves jogvesztő határidő alatt érvényesíthető.

IX. Hitelezőkkel szembeni felelősség, a wrongful trading intézménye

A vezető tisztségviselő felelőssége terén véleményem szerint a legnagyobb változást – a Cstv. szabályozásával összhangban – a wrongful trading intézményének bevezetése jelentette, amelynek során bizonyos feltételek fennállása esetén kiterjesztették a felelősséget a hitelezőkkel szembeni helytállási kötelezettségre is. Abban az esetben, ha egy társaság csődközeli helyzetbe kerül, a vezetők már nem az általános szabályok szerint meghatározott társasági érdekek elsődlegessége alapján, hanem a hitelezői érdekek elsődlegességének szem előtt tartásával kötelesek ügyvezetési feladataikat ellátni. Az érdekek felcserélődése tehát nem a felszámolási eljárás megindításához kapcsolódik, hanem azt megelőzően a „fizetéképtelenséggel fenyegető helyzet” bekövetkezése eredményezi. Ennek fogalmát általános jelleggel a Cstv. határozza meg olyan módon, hogy a fizetéképtelenséggel fenyegető helyzet akkor következik be, amikor a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták vagy ésszerűen előre láthatták, hogy a társaság nem lesz képes esedékességgel kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket. Álláspontom szerint ezen időpont bekövetkezésének felismerése a gyakorlatban nem egyértelmű és bonyolult kérdéseket vet fel, hiszen az üzleti kockázatvállalás hozzátartozik a vállalkozási tevékenység folytatásához, s előzetesen nem mindig lehet egyértelműen felismerni egy döntés következményeit.

Mentesülési lehetősége van a vezetőnek, ha bizonyítja, hogy az adott helyzetben elvárható valamennyi intézkedést megtette a hitelezői veszteségek csökkentése érdekében. A Cstv. vélelmezi a hitelezői érdeksérelem megvalósulását, ha a vezető nem tesz eleget az éves beszámoló cégbírószági letétbe helyezési és közzétételi kötelezettségének.

A vezetővel szembeni kárigényt a felszámolási eljárás ideje alatt a hitelezők és a felszámoló is érvényesítheti, s egy megállapítási keresetben kérheti a megyei bíróságtól annak kimondását, hogy a vezető ügyvezetési feladatait nem a hitelezői érdekek elsődlegessége alapján

⁷ Sárközy Tamás: Társasági törvény, cégtörvény, HVG-ORAC, Budapest (1997) 86.

látta el, s ennek következtében a társasági vagyoni meghatározott mértékben csökkent.

A fenti magatartás kifejtésének bizonyítása mellett mindazon vezetőkkel szemben lehet kártérítési igényt indítani, akik a felszámolás kezdő időpontját megelőző három évben a gazdálkodó szervezet vezetői voltak. Ebbe a körbe nemcsak a vezető tisztségviselők tartoznak, hanem az angolszász shadow director jogállásának⁸ megfelelően azok az „árnyékvezetők” is, akik a társaság döntéseinek meghozatalára ténylegesen meghatározó befolyást gyakoroltak. Véleményem szerint a vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelősségének törvényi szabályozása tömörsége miatt elvi jellegűre sikeredett, s a bírói gyakorlatra vár a részletek kidolgozása.

X. Corporate governance, a felelős vállalatirányítás követelménye

Általános európai társasági jogi elvként érvényesül, hogy a legszigorúbb szabályoknak a tőzsdén szereplő társaságoknak kell megfelelniük, ezért a felelős vállalatirányítás követelménye elsőként a tőzsdei részvénytársaságok vonatkozásában került megfogalmazásra.

A corporate governance nemzetközi múltja alig több, mint tíz évre tekint vissza, s fogalmi meghatározása sem egységes. Általános jelleggel a részvénytársaság vezetésének, részvényeseinek és egyéb érdekelteknek egymás közötti viszonyát rögzítő szabályok összességéként definiálható. Azt a szabályrendszert jelenti, amely biztosítja a vállalat irányítását és ellenőrzését.

Magyarországon a Budapesti Értéktőzsde fogalmazta meg a Felelős Vállalatirányítási Ajánlásait, amelyek a tőzsdei cégekre irányadóak. Ezek a szabályok a részvénytársaságok működésének átláthatóságát és nyilvánosságára hozatalát szolgálják.

A Gt. rendelkezése alapján a tőzsdei részvénytársaságok igazgatósága évente köteles a közgyűlés elé terjeszteni a *felelős vállalatirányítási jelentést*. Ebben rögzíteni kell az előző üzleti évben követett vállalatirányítási gyakorlatot, összefoglalva a közgyűlés, a felügyelő bizottság és az igazgatóság működési és hatásköri szabályait, a különféle bizottságok (audit, jelölési, javadalmazási bizottságok)

⁸ Román Róbert: A gazdasági társaságok és a szövetkezetek vezetőire vonatkozó jogi szabályozás a bírói gyakorlat tükrében, Ph.D értekezés, Miskolc (2008) 227-228.

összetételét és működését, a részvényesi jogok tartalmát és gyakorlásuk módját, a munkavállalói részvétel szabályait.

A jelentésről való részvényesi döntés időpontja az éves rendes közgyűlés, amelyen a számviteli beszámoló elfogadásával együtt nemcsak az adózott eredmény felhasználásáról döntenek, hanem 2006. július 1. után a vállalatirányítási jelentésről is szavaznak. Ebben a jelentésben az igazgatóság összefoglalja az adott évben követett vállalatirányítási gyakorlatot és nyilatkozik arról, hogy miben tért el a BÉT Ajánlásaitól.

A Gt. külön szankciót nem határoz meg azon vezető tisztségviselők vonatkozásában, akik a felelős vállalatirányítást nem valósítják meg cégüknél, a konzekvenciát a jelentésről döntő részvényeseknek kell levonniuk.

VARGA NELLI

egyetemi tanársegéd
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

FOGYASZTÓI PÉNZÜGYI LÍZINGSZERZŐDÉS A BGB-BEN

I. Alapvetés

A részletfizetésről szóló törvény¹ helyébe 1991. január hó 1. napjával a fogyasztói hitelről szóló törvény² lépett Németországban. A törvényalkotó ebben a jogszabályban tett említést elsőként a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésről anélkül, hogy annak fogalmi meghatározását adta volna.³ A törvény megalkotásának indokát a fogyasztói hitelről szóló 87/102/EGK irányelvéből eredő implementációs kötelezettség szolgálta Németországban. Az időközben lezajlott *Schuldrechtsreform*⁴ következtében a fogyasztói hitelről szóló törvény a BGB-be (*Bürgerliches Gesetzbuch*) került beépítésre. Ennek eredményeként állt elő az a sajátos helyzet, hogy bár a BGB önálló szerződéstípusként nem nevesíti, és nem szabályozza a pénzügyi lízingszerződést, sőt még a fogalmát sem határozza meg, mégis utaló jogi normával élve alkalmazni rendeli a BGB meghatározott szakaszait a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre. A BGB kötelmi jogi könyvében, a vállalkozó és a fogyasztó közötti kölcsönszerződés, pénzügyi segítségek, és részletfizetési szerződések cím alatt, azaz a fogyasztói hiteljog körében utal a pénzügyi lízingszerződésre.⁵ A fogyasztói pénzügyi lízingszerződést a BGB 499. § és 500. §-ai szabályozzák, mely szakaszok a fogyasztói kölcsön egyes előírásait az egyéb pénzügyi

¹ Abzahlungsgesetz vom 18/4/1894. egységes szerkezetben a 10/10/1986. módosítással.

² Verbraucherkreditgesetz vom 17/12/1990 egységes szerkezetben a 29/06/2000. módosítással.

³ VerbrKrG 3. § (2) 1.

⁴ Németországban 2002. január 1-jén lépett hatályba a kötelmi jogi modernizációs törvény (Gesetz über die Modernisierung des Schuldrechts vom 26.11.2001).

⁵ A BGB második könyv, nyolcadik fejezet, harmadik címében szabályozza a fogyasztói pénzügyi lízingszerződést.

segítségük körébe sorolt fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre is alkalmazandóvá nyilvánították.

II. A fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre irányadó normák a BGB-ben

A vállalkozó és fogyasztó közötti pénzügyi lízingszerződésekre a BGB alábbi szakaszait kell alkalmazni:

- kapcsolt szerződések (358. §, 359. §)
- fogyasztói kölcsönszerződésekre vonatkozó formai és tartalmi követelmények (492. § (1) bek. 1-4. pont, (2)-(3) bek.)
- fogyasztói elállási jog (495. § (1) bek.)
- kifogás jogáról lemondás és váltó, csekk kiállításának tilalma (496. §)
- fogyasztói kölcsönszerződésre irányadó adósi késedelem szabályai (497-498 §).⁶

Az utaló jogi norma alkalmazásának központi előfeltétele, hogy a vállalkozó és a fogyasztó között pénzügyi lízingszerződés álljon fenn. Mivel a német jogalkotó a BGB-ben nem definiálja sem a lízing, sem a pénzügyi lízing fogalmát, ezért figyelmünket elsőként a BGB 500. § tárgyi és személyi hatályára kell fordítanunk, azaz meg kell határoznunk, hogy kik között létrejött és milyen típusú lízingszerződésre alkalmazhatóak a fentiekben megjelölt jogi normák.

III. A BGB 500. §-ának tárgyi hatálya

A német jogirodalom a pénzügyi lízingszerződést egy olyan szerződésnek tekinti, amelynél a lízingbevevő a lízingbeadó által eszközölt ráfordítások és költségek amortizációjáért részben vagy teljesen helytállni tartozik. Meghatározó ismertetőjegye a pénzügyi lízingszerződéseknek, hogy a lízingbeadó a lízingbevevő befektetési igényeit finanszírozza meg, melynek következtében a befektetés kockázatát a lízingbevevő viseli. A lízingbeadó a lízingbevevő által előzetesen kiválasztott dolog tulajdonjogát szerzi meg, majd a dolog

⁶ BGB 500. §.

használatát és hasznai szedésének jogát a lízingbevevőnek átengedi, ami által a lízingbeadó a szerződésből eredő kötelezettségeinek eleget is tesz. A lízingszerződés előzetesen megállapított fix futamideje és az egyes lízingdíjak kalkulációja biztosítja, hogy a lízingbeadó ráfordításai teljes egészében megtérüljenek.⁷

IV. A BGB 500. §-ának személyi hatálya

IV/1. Fogyasztó

Fogyasztói pénzügyi lízingszerződésről akkor beszélhetünk, ha vállalkozó fogyasztóval köt pénzügyi lízingszerződést. A fogyasztó fogalmát a BGB 13. §-a a magyar Ptk. fogalmához⁸ hasonlóan határozza meg azzal, hogy fogyasztó csak természetes személy lehet.⁹ Fogyasztói pénzügyi lízingszerződésnek tehát azok a jogügyletek minősülnek, amely során a természetes személyiségű lízingbevevő a lízingtárgyat magáncélra lízingeli.

IV/2. Vállalkozó

A BGB fogyasztói pénzügyi lízingre vonatkozó kedvező szabályai csak akkor érvényesülnek, ha a fogyasztó vállalkozóval köti meg a pénzügyi lízingszerződést. A vállalkozó fogalmát a BGB az általános részben definiálja, vállalkozónak tekinthető „az a természetes vagy jogi személy, vagy jogképességgel rendelkező személyegyesítő társaság, aki a jogügyletet gazdasági vagy önálló szakmai tevékenységi körében köti meg.”¹⁰

⁷ Martinek, Michael – Stoffels, Markus - Wimmer-Leonhardt, Susanne: Leasinghandbuch, Beck, München (2008) 489.

⁸ Vö. Ptk. 685. § d) pont.

⁹ BGB 13. § „Verbraucher ist jede natürliche Person, die ein Rechtsgeschäft zu einem Zwecke abschließt, der weder ihrer gewerblichen noch ihrer selbständigen beruflichen Tätigkeit zugerechnet werden kann.”

¹⁰ BGB 14 § „Unternehmer ist eine natürliche oder juristische Person oder eine rechtsfähige Personengesellschaft, die bei Abschluss eines Rechtsgeschäfts in Ausübung ihrer gewerblichen oder selbständigen beruflichen Tätigkeit handelt.”

IV/3. Az alanyi kör egzisztenciaalapozókra történő kiterjesztés

A német jog sajátossága, hogy a BGB 507. §-a kiterjeszti a fogyasztói hiteljog által nyújtott védelmet az úgynevezett egzisztenciaalapozókra (*Existenzgründer*) is, akik mint első vállalkozók a lízingszerződést éppen gazdasági, szakmai tevékenységük megkezdése céljából kötik. A szabályozás célja az, hogy azok a leendő vállalkozók is részesüljenek a fogyasztójogi többletvédelemben, akik a vállalkozásuk beindításához finanszírozási eszközt vesznek igénybe és a finanszírozás éppen a létmegalapozásukat szolgálja. A fogyasztói alanyi kör kibővítése nemcsak a fogyasztói pénzügyi lízingre, hanem a fogyasztói kölcsönre, fizetési haladéokra és egyéb finanszírozási segítségre is vonatkozik. A fogyasztóvédelmi szabályok egzisztenciaalapozókra történő alkalmazhatóságának feltétele, hogy a nettó kölcsön összege vagy a készpénzben fizetendő árak az összege meghaladja az 50. 000 eurót.

IV/4. Az alanyi kör bírói jog általi kiterjesztése

A lízingszerződések megkötése során a német gyakorlatban nem ritka, hogy a lízingbevevő mellett harmadik személyek, mint a lízingbevevő felesége, ügyvezetője, tagja szintén kötelezett. A BGH joggyakorlata analógia útján ezekre a személyekre is kiterjesztette a fogyasztóvédelmi többletvédelmet amennyiben fogyasztónak minősülnek, függetlenül attól, hogy a lízingbeadó és a lízingbevevő közötti pénzügyi lízingszerződés fogyasztói-e vagy sem. A BGH álláspontja szerint törvényi joghézag áll fenn azáltal, hogy a lízingbevevő oldaláról önállóan kötelezettséget vállaló védelmet igénylő harmadik személyek jogállása és védelme nincs szabályozva.¹¹ Ettől eltérő véleményre jutott a bíróság a kezességet illetően. Megállapította, hogy a fogyasztói hiteljogi szabályok analóg alkalmazása a kezesség esetén kizárt, ha az adós nem minősül fogyasztónak.¹² Ezzel szemben nyitva hagyta a BGH azt a kérdést, hogy figyelembe vehetőek a fogyasztói hiteljog szabályai abban az esetben, ha mind az adós, mind pedig a kezes fogyasztó.

¹¹ BGH, NJW 1996, 2865

¹² BGH NJW 1998, 1939.

V. A kapcsolt szerződések problematikája

A kapcsolt szerződések normaanyagát a BGB a kötelmi jog általános részében szabályozza, mivel annak érvényesülését nem kívánja meghatározott szerződéstípusokra szűkíteni.¹³ Ahhoz, hogy két szerződést kapcsolt szerződésnek lehessen tekinteni két konjunktív feltételnek kell egyidejűleg fennállnia: az egyik a kölcsön célhoz kötése, a másik pedig a gazdasági egység. A kölcsönt egy adásvételi, szállítási vagy egyéb szolgáltatás igénybevételére irányuló szerződés teljesítésének finanszírozása céljából kell felvenni, a finanszírozott szerződésnek pedig a finanszírozási szerződéssel egy gazdasági egységet kell képeznie. A gazdasági egység fogalmát a törvényhozó példákkal támasztja alá, így fennáll a gazdasági egység, ha a vállalkozó maga finanszírozza a fogyasztó részére nyújtott ellenszolgáltatását, vagy ha egy harmadik fél a finanszírozó és a hitelező a szerződés előkészítésénél vagy annak lezárásakor a vállalkozóval együttműködik.¹⁴ Amennyiben a fogalmi ismérvek mindegyike fennáll és ennek folytán a szerződések kapcsoltnak tekinthetők, úgy érvényesülnek a kapcsolt szerződések jogkövetkezményei: a fogyasztói elállási jog¹⁵ és a kifogás¹⁶ kiterjesztése.

A német jogirodalomban mai napig vitattott, hogy a kapcsolt szerződések szabályai ténylegesen alkalmazhatóak-e a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekre. *Beckmann* szerint a kapcsolt szerződések szabályai a BGB 500. §-nak utalása ellenére nem alkalmazhatóak, mivel a lízingbevevő csak a lízingszerződésnek alanya, míg az adásvételi szerződésben nem szerződési partner.¹⁷ *Bülow* szerint azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a BGB 500. §-a nem azt mondja ki, hogy a pénzügyi lízingszerződés kapcsolt szerződés hanem azt, hogy a kapcsolt szerződések szabályai megfelelően alkalmazandóak a pénzügyi lízingszerződésre.¹⁸

Mivel a lízingszerződések megkötésének egyik tipikus módja, hogy a lízingbevevő maga választja ki a szállítót, a lízingtárgyat és tárgyalja le a szállítóval a szerződéses feltételeket, a lízingbevevő „kvázi

¹³ BGB 358, 359. §

¹⁴ BGB 358. § (3) bek.

¹⁵ BGB 358. § (2) bek.

¹⁶ BGB 359. §

¹⁷ Beckmann, Heiner: *Finanzierungsleasing*, Beck, München (2006) 8.

¹⁸ Bülow, Peter - Artz, Markus: *Heidelberger Kommentar zum Verbraucherkreditrecht*, Müller, Heidelberg (2002) 435.

vevő”-i pozícióba lép azzal az egyedüli megszorítással, hogy a vételárat a lízingbeadó fizeti meg a szállítónak. Hasonlóan gyakran kerül sor közvetett gyártói lízingszerződések vagy értékesítési célú pénzügyi lízingszerződések megkötésére. Ezeknek a lízingszerződéseknek a létrejöttére tipikusan a szállító kezdeményezése folytán kerül sor, aki „vevői” részére, mint finanszírozási eszközt ajánlja a pénzügyi lízingszerződést. Ebből a szempontból a jogügylet hasonlít a harmadik személy által finanszírozott részletvételhez, melyre tekintettel a lízingbevevők, mint fogyasztók kapcsolt szerződésből eredő jogi védelmét a német jogirodalom¹⁹ analógia útján az értékesítési célú és a közvetett gyártói pénzügyi lízingszerződésekre is kiterjeszhetőnek véli, ahol a szállító és a lízingbeadó között együttműködési megállapodás áll fenn.

VI. Írásbeliség és kötelező tartalmi elemek

VI/1. Írásbeliség

A BGB 500. §-a alapján alkalmazandó BGB 492. § (1) bekezdése a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekkel szemben az írásbeliség követelményét támasztja, ezen belül azonban további minősített alakiséget nem ír elő. Az alakiség megsértése semmisséget eredményez,²⁰ amely nem orvosolható. Az alakiség hiányát - szemben a fogyasztói kölcsönszerződés²¹ vagy részletfizetés²² szabályaival - utóbb az a körülmény sem orvosolja, hogy a lízingbevevő a lízingtárgyat átveszi, vagy a lízingdíjakat fizeti. A jóhiszeműség és a tisztesség követelménye²³ miatt ugyanakkor nem hivatkozhat a lízingbevevő az alakiség követelményének megsértésére, ha a lízingtárgyat majdnem az egész futamidő alatt használta.²⁴

¹⁹ Westphalen, von Friedrich Graf: Der Leasingvertrag, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln (2008) 687., Habersack, Mathias: Verbraucherleasing nach der Schuldrechtsreform, Betriebs Berater, 2003/35., Beilage 6., 2-7., Bülow, Peter - Artz, Markus: Handbuch Verbraucherprivatrecht, Müller, Heidelberg (2005) 358.

²⁰ BGB 125. § (19) bek.

²¹ BGB 494. § (2) bek.

²² BGB 502. § (3) bek.

²³ BGB 242. §-be ütközik.

²⁴ Martinek – Stoffels - Wimmer-Leonhardt: i. m. 499.

VI/2. Tartalmi elemek

Bár a BGB 500. §-a a fogyasztói pénzügyi lízingszerződés tartalmi elemei tekintetében nem tartalmaz utaló jogi normát, mégis a német jogirodalmi felfogás szerint a BGB 500. §-ának a fogyasztói hitelről szóló irányelvvel konform értelmezése azt kívánja meg, hogy a fogyasztói kölcsön tekintetében előírt kötelező tartalmi elemek analóg módon irányadóak legyenek azokra a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekre is, amelyek végső soron tulajdonjog átszállással járnak.²⁵ A fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében előírt kötelező tartalmi elemek: a) nettó kölcsönösszeg,²⁶ b) a teljes összeg,²⁷ c) lízingdíj, kamat, költség,²⁸ d) biztosítási díjak, biztosítékok,²⁹ e) éves hiteldíj.³⁰ Nettó kölcsönösszegekről azonban a lízingszerződés esetében még fogalmilag sem beszélhetünk. A német jogirodalom képviselői a teljes összeg alatt a fizetendő lízingdíjakat és a lízingszerződéssel összefüggő egyéb költségeket értjük, míg nettó összeg alatt azt az árat, amennyiért készpénzben történő fizetés esetén a lízingbevevő megvásárolhatná a lízingtárgyat.³¹

VII. A lízingbevevő fogyasztói elállási joga

VII/1. A fogyasztói elállási jog jogi természeté³²

A BGB kötelmi jogi reformjának fő célkitűzése az európai irányelvek és nemzeti jog közötti koherencia megteremtése volt. A jogalkotó az irányelvek alapján született törvények nemzeti kódexbe történő integrálásakor arra a következtetésre jutott, hogy az egyes irányelvekben a fogyasztó számára biztosított elállási jog átláthatatlansága és

²⁵ Martinek – Stoffels - Wimmer-Leonhardt: i. m. 499.

²⁶ BGB 492. § (1) bek. 5. mondat 1. pont.

²⁷ BGB 492. § (1) bek. 5. mondat 2. pont.

²⁸ BGB 492. § (1) bek. 5. mondat 3-5. pont.

²⁹ BGB 492. § (1) bek. 5. mondat 6-7. pont.

³⁰ BGB 492. § (2) bek.

³¹ Beckmann: i.m. 172.

³² A magyar nyelvű jogirodalomból lásd többek között: Nagy Éva: A fogyasztói irányelvekben alkalmazott elállási jog, In: Nemessányi Zoltán (szerk.): Tanulmányok az európai magánjog köréből, Krónika Kiadó, Pécs (2004) 123-139.

egymásnak ellentmondó sokasága miatt célszerűnek mutatkozik a szabályozás egyszerűsítése és átláthatóvá tétele. E cél elérését a német jogalkotó úgy látta biztosítotttnak, hogy az egyes szerződéstípusokra külön-külön irányadó fogyasztói elállási jogot egységesen, a kötelmi jog általános részében szabályozza és az egyes szerződéstípusok körében tesz utalást a fogyasztói elállási jog általános kötelmi jogi szabályaira.³³ A kötelmi jogi reformot követően a német szabályozás elnevezésében is megkülönbözteti a klasszikus értelemben vett elállási jogot (*Rücktrittsrecht*) a fogyasztók részére biztosított specifikus elállási jogtól (*Widerrufsrecht*).

A fogyasztói hitelről szóló irányelv nem biztosít elállási jogot a fogyasztó számára,³⁴ ennek ellenére a német jogalkotó élve a minimumharmonizáción túli lehetőségekkel - a többi fogyasztóvédelmi tárgyú irányelvhez hasonlóan - a fogyasztói hitelről szóló törvényben is biztosította a fogyasztók számára az elállási jogot, amit a BGB szabályozása is megtartott. A szabályozás indoka annak felismerése volt, hogy az elállási jog lehetővé tételével már a szerződés korai stádiumában kiszűrhetővé válnak azok az ügyfelek, akikből valószínűleg nem lesz szerződésszerűen teljesítő fél.

A lízingbevevőt a BGB 355. §-a alapján megillető fogyasztói elállási jog olyan alakító jognak minősül, ami *ex tunc* hatállyal szünteti meg a szerződést. A BGB a fogyasztói elállási jog gyakorlásának módjára, határidejére, a fogyasztót erről való kitanítási kötelezettségre szigorú követelményeket támaszt, mely szabályokat a fogyasztói pénzügyi lízing esetén is megfelelően kell alkalmazni.

VII/2. Az elállási jog gyakorlására

A lízingbevevő fogyasztói elállási jogával a nyitva álló határidőn belül szabadon élhet, mind az ajánlat, mind az elfogadó nyilatkozat tekintetében, akár a szerződés létrejötte előtt, akár a lízingtárgy átvételét követően. Ha lízingbevevői pozícióban többen szerepelnek, akkor

³³ A *Widerrufsrecht* már a kötelmi jogi reformot megelőzően is szerepelt a BGB-ben a távollevők között kötött szerződések 97/7. EK irányelv 2000. évi implementációja folytán, de az általános, nem szerződéstípus szerint specifikált fogyasztói elállási jog csak a kötelmi jogi modernizációs törvénnyel került a BGB kötelmi jog általános részében szabályozásra.

³⁴ Az irányelv a tagállamok hatókörébe utalja a fogyasztói elállási jog szabályozását. Lásd: 87/102 EKG irányelv 4. cikk (3) bek. alapján melléklet 1. (vi) pont

mindegyiküket külön-külön illeti meg a fogyasztói elállás joga. Mivel a fogyasztói elállási jog alakító jognak minősül, így mindegyik fogyasztó egymástól függetlenül gyakorolhatja az elállás jogát, nem szükséges annak együttes joggyakorlása.³⁵ Bármelyik kötelezett is él a fogyasztói elállás jogával, az az egész szerződés megdőlését eredményezi, ami azzal magyarázható, hogy a lízingbeadó a szerződést feltehetően nem, vagy nem ugyanolyan feltételek mellett kötötte volna meg egy kötelezettel, mint kettővel.³⁶

A fogyasztói elállási jogot szöveges formában, például e-mail-en lehet gyakorolni. Az elállásra vonatkozó nyilatkozat hatályosságához szükséges, hogy az a címzetthez megérkezzen, aminek bizonyítása a lízingbevevőt terheli.³⁷ A határidő betartása szempontjából azonban nem a nyilatkozat megérkezésének, hanem annak van relevanciája, hogy a lízingbevevő mikor küldte el azt.³⁸ A hárompólusú pénzügyi lízing esetében azt tanácsolják, hogy óvatosságból az elállási jogot mind a lízingbeadó, mind pedig a szállítóval szemben ki kell nyilatkozni,³⁹ bár ha elfogadjuk a kapcsolt szerződések szabályainak alkalmazhatóságát, akkor ez nyilvánvalóan szükségtelen.

VII/3. Az elállási jog gyakorlásának határideje

A fogyasztói elállás jogát a lízingbevevő az elállási jogról való szabályszerű, szöveges kioktatás átvételétől számított két héten belül gyakorolhatja. Amennyiben az elállási jogról való megfelelő kioktatásra csak a szerződéskötést követően került sor, úgy a *Widerrufsrecht* gyakorlási határideje az utólagos kioktatástól számított egy hónap. Az elállási jog gyakorlására nyitva álló határidő azonban nem kezdődik meg mindaddig, amíg a fogyasztó számára a szerződés egy másolatát rendelkezésre nem bocsátották.⁴⁰ Ahhoz tehát, hogy az elállási jog

³⁵ Beckmann: i.m. 172.

³⁶ Beckmann: i.m. 174.

³⁷ A fogyasztói pénzügyi lízingszerződések körében kizárják a fogyasztói elállási jog lízingtárgy visszaküldésével történő gyakorolhatóságát, mivel ez jelentené, hogy a lízingbevevő által a szállítótól átvett lízingtárgy a lízingbeadóhoz kerül vissza. Lásd: Bülow, Peter - Artz, Markus: *Verbraucherprivatrecht*, Müller, Heidelberg (2003) 442.

³⁸ BGB 355. (1) bek.

³⁹ Müller-Sarnowski: *Privat-Autoreasing nach der Schuldrechtreform, eine Bestandsaufnahme*, Deutsches Autorecht (2002) 486.

⁴⁰ BGB 355. § (2) bek.

gyakorolhatóságának határideje megnyíljon, két konjunktív feltételnek kell megvalósulnia: egyrészről a fogyasztó szabályszerű kioktatásának, másrészről pedig a lízingszerződés lízingbevevő részére történő kézbesítésének. A távollevők között kötött szerződéseknel további feltétel, a lízingtárgy lízingbevevő által történő átvétele.⁴¹ A határidő kezdetét illetően a lízingbeadót terheli a bizonyítási teher. Az elállási jog legfeljebb a szerződéskötéstől számított hat hónapos határidőn belül gyakorolható, amennyiben a fogyasztó utólagosan megfelelő módon kioktatásra került az elállási jogáról. Ha kioktatásra egyáltalán nem, vagy nem szabályszerűen került sor, úgy az elállási jog időben korlátlanul fennáll.⁴²

Fontos hangsúlyozni, hogy a fogyasztói elállási jog gyakorlására nyitva álló határidő letelte nem a lízingszerződés felfüggesztő feltétele, a lízingszerződés a fogyasztói elállási jog gyakorlására nyitva álló idő alatt is érvényes és hatályos. Éppen ezért a lízingbevevő a *Widerrufsrecht* gyakorlására nyitva álló határidő letelte előtt is követelheti a teljesítést a lízingbeadótól. Az olyan szerződéses kikötések, amelyek feljogosítják a lízingbeadót arra, hogy csak a *Widerrufsrecht* gyakorlására nyitva álló határidő letelte után teljesítsen, tisztességtelenek.⁴³

VII/4. Az elállási jogról való kioktatási kötelezettség

A fogyasztói elállási jogról való kioktatás (*Belehrung*) kötelező,⁴⁴ annak nyomdai úton⁴⁵ azzal egyidejűleg kell megtörténnie, hogy a fogyasztó a szerződés megkötésére irányuló akaratnyilatkozatot megtette. A lízingbeadó szabadon mérlegelheti, hogy maga alakítja ki a fogyasztói elállási jogról való kioktatás szövegét vagy pedig igénybe veszi a BGB-InfoV rendelet⁴⁶ mellékletét képező minta szövegezését.

Az elállási jogról való kioktatásnak világosnak, egyértelműnek kell lennie és el kell különülnie a szöveg többi részétől, a kiemelés történhet

⁴¹ BGB 312. d. § (2) bek.

⁴² BGB 355. § (3) bek. Az időben korlátlan fogyasztói elállási jog BGB-ben történő elismerésére a *Heininger*-ügy hatására, a *Schuldrechtsreform*-ot követően, 2002. augusztus 1-jével került sor az OLG-Vertretungsänderungsgesetz útján.

⁴³ A BGB 307. § (2) bek. 1. pontjába ütköznek.

⁴⁴ BGH NJW 1996, 2367.

⁴⁵ BGH NJW 1994, 1800.

⁴⁶ Verordnung über Informations- und Nachweispflichten nach bürgerlichem Recht 14. §.

bekeretéssel, nagybetűvel, eltérő színnel. Az általános szerződési feltételekben megtett kioktatás, amennyiben annak kiemelésére nem került sor, mindenképpen aggályos.⁴⁷ Az olyan szerződéses kikötés, mely szerint a lízingbevevő elismeri, hogy a *Widerrufsrecht*-ről szóló tájékoztatót átvette, érvénytelen, hacsak a lízingbevevő külön nem írta alá azt. Az elállási jogról szóló kioktatás átadását és annak lízingbevevő részéről történő aláírását a lízingbeadónak kell bizonyítania.⁴⁸

Tekintettel arra, hogy a német jogtudományban meglehetősen vitatott annak megítélése, hogy a pénzügyi lízingszerződés tekinthető-e kapcsolt szerződésnek, így abban sincs egységes álláspont, hogy az elállási jogról történő kioktatásnak ki kell-e terjednie arra, hogy amennyiben a lízingbevevő az elállási jogát a lízingszerződés tekintetében gyakorolja, úgy az az adásvételi szerződésre is kihatással lesz. Mindaddig, amíg ebben a kérdésben nem alakul ki egységes bírói gyakorlat, addig azt javasolják a lízingbeadóknak, hogy a kioktatásban erre is utaljanak.⁴⁹ Másik megoldási lehetőségnek mutatkozik, hogy a lízingszerződésben kifejezetten kikötik, hogy az adásvételi szerződés tekintetében a fogyasztói elállási jog nem gyakorolható. Bármelyik megoldást is választják a lízingbeadók, az adásvételi szerződésben mindenképpen érdemes klasszikus elállási jogot (*Rücktrittsrecht*) alapítani arra az esetre, ha a lízingbevevő a lízingszerződéstől a *Widerrufsrecht* jogát gyakorolva elállna.⁵⁰

VII/5. Az elállási jog gyakorlásnak jogkövetkezményei

Ha a fogyasztó az elállási jogát határidőben gyakorolja, akkor annak jogkövetkezményeit a klasszikus elállási jog, azaz a *Rücktrittsrecht* szabályai szerint kell megítélni, annak ellenére, hogy a BGB 500. §-a kifejezetten nem utal a jogkövetkezményeket illetően a klasszikus elállási jog szabályaira.⁵¹

Ha a lízingbevevő él fogyasztói elállási jogával, úgy a felek további szolgáltatással nem tartoznak, a már teljesített szolgáltatások pedig visszajárnak. A lízingbevevő köteles a lízingtárgyat kiadni, a beszedett

⁴⁷ Westphalen: i.m. 690.

⁴⁸ Beckmann: i.m., 173.

⁴⁹ Bülow - Artz (2005): i.m. 356.

⁵⁰ Westphalen: i.m. 695.

⁵¹ BGB 357. §

hasznok értékét megtéríteni, a lízingtárgy használata által nyújtott előnyökért pedig használati díjat fizetni. Amennyiben lehetséges, úgy a fogyasztó a lízingtárgyat csomagként köteles visszaküldeni. A visszaküldés veszélyét és a költséget a lízingbeadó viseli.⁵² A fogyasztónak meg kell térítenie továbbá azt a kárt, ami a lízingtárgy rendeltetésszerű használatával járó értékcsökkenésből származik feltéve, ha erre őt az elállási jogról szóló kioktatásban figyelmeztették. Ekképpen az elállási jogról való kioktatásnak a rendeltetésszerű használatlaltal járó értékcsökkenés mértékére és annak elkerülési módjára is ki kell terjednie. A lízingtárgy értékcsökkenésének megtérítési kötelezettsége nem az elállási jog gyakorlása miatt felmerülő költségeket kompenzálja, hanem azoknak a károknak a kiegyenlítését, ami az lízingtárgy használatából származik. Az értékcsökkenést pénzben kell megfizetni, annak kiszámításakor abból az összegből kell kiindulni, amit a lízingbeadó a szállítónak a lízingtárgy vételáráért fizet. Ez azzal indokolható, hogy a fogyasztó elállása folytán a vállalkozó nyereségére nem tarthat igényt.⁵³ Nem terheli az értékcsökkenésért való fizetési kötelezettség a fogyasztót, ha a lízingtárgy állagromlása kizárólag annak megvizsgálásából, kipróbálásából ered.

VIII. A lízingbevevő késedelme

A késedelem jogkövetkezményei a BGB kötelmi jog általános része alapján teljesítés követelése, a késedelemből eredő károk megtérítése, pénztartozásoknál késedelmi kamatfizetési kötelezettség, a felelősség szigorodása, végső soron pedig elállás.⁵⁴ A német jogalkotó abból a megfontolásból, hogy nem elég a fogyasztót a szerződéskötés előtt illetve a szerződés megkötése során védeni, a fogyasztót szerződésszegés esetén is megilleti a többletvédelem, az általánostól eltérő szabályokat fogalmaz meg a lízingbevevői késedelem jogkövetkezményei körében. Tekintettel arra, hogy a fogyasztó késedelme során egy már megkötött szerződés esete forog fenn, így a fogyasztói többletvédelemnek nem az egyensúlyhiányos érdekpozíciók

⁵² BGB 357. § (2) bek.

⁵³ Westphalen: i.m. 693.

⁵⁴ BGB 286. §. Lásd bővebben: Csécsy Andrea: A szerződésszegés jogkövetkezményeinek összehasonlító jogi elemzése, Ph.D értekezés, Miskolc, (2008) 111-116.

kompenzálása a célja, hanem a késedelem következményeinek enyhítése.⁵⁵ A BGB 500. §-a alapján alkalmazható 497. és 498. §-ai a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekre az általánoshoz képest speciális szabályokat írnak elő a késedelmi kamat, a részteljesítések elszámolása és a lízingbeadó általi azonnali hatályú felmondás tekintetében.

VIII/1. Késedelmi kamat

A BGB pénztartozások késedelmes teljesítése esetére a késedelmi kamat mértékét főszabály szerint az alapkamat 5%-kal növelt összegében határozza meg.⁵⁶ A késedelmi kamat káráltalány jellegéből adódóan nincs lehetőség arra, hogy a kötelezett bizonyítsa, hogy a kár ennél alacsonyabb mértékű. Ellenben a jogosult a törvénytől eltérő magasabb mértékű késedelmi kamatra tarthat igényt,⁵⁷ ha azt a felek a szerződésben kikötötték, illetve érvényesítheti a késedelemből eredő késedelmi kamatot meghaladó kárát is.⁵⁸ Tekintettel arra, hogy a lízingbevevő lízingdíj fizetési kötelezettsége naptárilag meghatározott, így a lízingbevevő bármely részletnek az elmulasztása esetén mindenféle további megintés nélkül késedelembe esik.⁵⁹ A lízingbeadó a lízingbevevő fizetési késedelmének jogkövetkezményeként késedelmi kamatra tarthat igényt.⁶⁰ A késedelmi kamatláb nagysága tekintetében a fentiekben hivatkozott általános szabályok az irányadóak,⁶¹ azaz a lízingbevevő a késedelembe esés időpontjától a hátralékos összeg után évi, az alapkamat 5%-kal, ingatlanok esetén 2,5%-kal növelt összegű kamatnak megfelelő késedelmi kamat megfizetésére köteles.⁶² A lízingbeadó azonban bizonyíthatja, hogy ennél nagyobb kára, a lízingbevevő pedig, hogy a lízingbeadónak ennél kisebb mértékű kára

⁵⁵ Bülow - Artz (2003): i.m. 89.

⁵⁶ BGB 288. § (1) bek.

⁵⁷ BGB 288. § (3) bek.

⁵⁸ BGB 289. §.

⁵⁹ BGB 286. § (2) 1. pontja alapján a kötelezett késedelmére csak külön megintést követően áll be, de nincs szükség külön megintésre - többek között - ha a teljesítési határidő naptárilag meghatározott, mint a lízingdíjak tekintetében.

⁶⁰ BGB 500. §-a alapján alkalmazandó BGB 497. § (1) bek.

⁶¹ BGB 288. § (1) bek.

⁶² Az alapkamat mértéke 2008.07.01. napjától 3,19% (www.basiszinssatz.de). Vö.: BGB 247. §.

származott.⁶³ A különbség tehát az általános szabályokhoz képest abban van, hogy a lízingbevevő alacsonyabb kár bekövetkezését is bizonyíthatja.⁶⁴

VIII/2. Részteljesítések

A BGB kötelmi jog általános része meghatározza a pénztartozások elszámolási sorrendjét azokra az esetekre, amikor az adós teljesítése a fennálló tartozást teljes egészében nem fedezi. Az elszámolás sorrendje a magyar szabályokhoz hasonlóan költség, kamat, tőke.⁶⁵ A BGB a fogyasztók túladósodásának elkerülése érdekében az általánostól eltérő elszámolási sorrendet állít fel a fogyasztói kölcsönszerződésekre és ezáltal a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekre is. A részteljesítést először a jogi behajtási költségekre, majd a fizetés időpontjában fennálló egyéb összegre, mint például lízingdíj, végül pedig a kamatra kell elszámolni.⁶⁶

VIII/3. A lízingbeadó azonnali hatályú felmondása

Ha a lízingbevevő egy lízingdíj megfizetésével késedelembe esik, az nem változtat azon a tényen, hogy a hátralékos lízingdíjak csak később, a megállapodásban foglaltaknak megfelelően válnak esedékessé. A felek azonban megállapodhatnak abban és rendszerint meg is állapodnak, hogy egy lízingdíj részletnek az elmulasztása esetén a hátralékos lízingdíjak automatikusan, egyösszegben esedékessé válnak (*Verfallsklausel*). Egy másik típusú szerződéses megállapodás lehet, amely a lízingbeadót már egy lízingdíj késedelmes megfizetése esetén feljogosítja az azonnali hatályú felmondásra. Az ilyen szerződéses megállapodások mindenképpen hátrányosak a lízingbevevő számára, hiszen már egy lízingdíj elmulasztása esetén az egész tartozás egyösszegben esedékessé válhat. A BGB-nek a fogyasztói kölcsönszerződésre vonatkozó, de a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre is megfelelően alkalmazandó szabályai éppen az előbbi ellentétes érdekek feloldása végett irányoznak elő a lízingbeadó általi

⁶³ BGB 497. § (1) bek. 3. mondat.

⁶⁴ Westphalen: i.m. 710.

⁶⁵ BGB 367. §.

⁶⁶ BGB 497. § (3) bek.

felmondás körében az általánostól eltérő, speciális szabályokat. A BGB a fogyasztó kése delme esetére törvényen alapuló felmondási jogot⁶⁷ biztosít a lízingbeadó számára, ami csak a törvényben meghatározott feltételek fennállta esetén illeti meg a lízingbeadót.⁶⁸

A lízingbeadó azonnali hatályú felmondásának feltételei

A lízingbeadó két feltétel együttes fennállása esetén mondhatja fel azonnali hatállyal a fogyasztói pénzügyi lízingszerződést. Az egyik feltétel, hogy a lízingbevevő két egymást követő lízingdíjjal teljesen vagy részben kése delembe essen, és a hátralék a három évnél nem hosszabb futamidejű szerződéseknel a nevezett összeg 10%-át,⁶⁹ míg a három évnél hosszabb szerződéseknel a nevezett összeg 5%-át kitegye.⁷⁰ (*qualifizierte Rückstandsquote*) A másik feltétel, hogy a lízingbeadó a lízingbevevőt kéthetes határidő tűzésével sikertelenül szólítsa fel arra, hogy a hátralékos összeg határidőn belüli megfizetésének elmulasztása esetén az egész tartozás egyösszegben követelhető.⁷¹

Az azonnali hatályú felmondás feltételei egyfajta korlátot jelentenek a lízingbeadó számára, mivel azok maradéktalan teljesülésig a lízingbevevő fizetési kése delme esetén sem mondhatja fel azonnali hatállyal a szerződést. Természetesen ez nem érinti a lízingbeadónak azt a jogát, hogy egyéb fontos okból, például a lízingtárgy veszélyeztetése esetén azonnali hatályú felmondási jogával éljen.⁷²

Ha a lízingbeadó több mint két lízingdíjjal kése delembe esett, de azok nem egymást követők, akkor a felmondás feltételei értelemszerűen nem állnak fenn. A lízingbeadó azonnali hatályú felmondás jogát azonban nem lehet oly módon kijátszani, hogy a lízingbevevő a felmondás közlését megelőzőn a hátralékos összeg egy részét kiegyenlíti, a BGB 498. §-a alapján ugyanis a hátralékos díjat teljes egészében meg kell fizetni.⁷³ Szintén nem megengedett a lízingbevevő olyan magatartása, amely az általa teljesített fizetések elszámolásáról a

⁶⁷ Tekintettel arra, hogy a lízingbeadó felmondási joga a BGB-n alapul, így elvileg a szerződésben nem szükséges rendelkezni róla. Vö.: Bülow - Artz (2003): i.m. 93.

⁶⁸ Bülow - Artz (2003): i.m. 93.

⁶⁹ Ez az érték ingatlanok esetén 2,5%. Vö.: BGB 498. § (3) bek.

⁷⁰ BGB 498. § (1) bek. 1.

⁷¹ BGB 498. § (1) bek. 2.

⁷² Bülow - Artz (2003): i.m. 93.

⁷³ BGH ZIP 2005, 406.

lízingbeadó felmondási jogának kijátszása végett akként rendelkezik, hogy azt minden második lízingdíjra számolják el.⁷⁴

„Minősített megintés” (qualifizierte Mahnung)

A lízingbeadónak az azonnali hatályú felmondás közlése előtt póthatáridő tűzésével és az azonnali hatályú felmondásra történő utalással fel kell szólítania a lízingbevevőt a hátralékosná vált lízingdíjak két héten belül történő megfizetésére. Ez a „megintés” az utolsó lehetősége a lízingbevevőnek, hogy fenntartsa a lízingszerződést. A felszólításban pontosan meg kell jelölni azt az összeget, amelynek határidőben történő megfizetésétől függ a lízingszerződés fennmaradása.⁷⁵ A hátralékos összeget a bírói gyakorlat szerint pontosan kell megjelölni, mivel egyébként a felmondás érvénytelen. Hátralékos összegként a meg nem fizetett lízingdíjat és a felmerült késedelmi kamatot kell feltüntetni. Nyilvánvaló, hogy a felszólítás a jövőben esedékessé váló részletekre nem irányulhat.⁷⁶ Már egy kisebb mértékű többletkövetelés is érvénytelenné teheti a bírói joggyakorlat szerint a felmondást, míg a néhány cent összegű eltérést vagy nyilvánvaló számítási hibát illetve elírást a bírósági gyakorlat nem vesz figyelembe.⁷⁷ Éppen ezért nyomatékosan felhívják a jogászok a lízingbeadók figyelmét arra, hogy a felmondást megelőző felszólításban járulékos költségeket, mint például fizetési felszólítás díja, terhelési díj, stb. ne követeljenek. Ezeket a költségeket jobb később a felszólítás illetve a felmondás érvényessé válását követően felszámítani.⁷⁸ A bírói gyakorlat szerint önmagában a hátralékosná váló lízingdíj megfizetésére történő felszólítás sem kielégítő,⁷⁹ mint ahogy arra történő figyelmeztetés sem, hogy a hátralékos díjnak két héten belül meg is kell érkeznie a lízingbeadóhoz, mivel pénztartozásoknál a teljesítési határidő betartása szempontjából az elküldés illetve elutalás időpontjának van jelentősége.⁸⁰ A két hetes póthatáridőt nem lehet lerövidíteni, de annak

⁷⁴ Beckmann: i.m. 175.

⁷⁵ BGH NJW 1996, 2033.

⁷⁶ OLG Oldenburg DAR 2003, 460

⁷⁷ BGH NJW-RR 2004, 1410

⁷⁸ Beckmann: i.m. 175.

⁷⁹ BGH NJW 1996. 2367.

⁸⁰ BGB 269. § (1) bek.

nincs akadálya, hogy a lízingbeadó ennél hosszabb határidőt biztosítson.⁸¹

Nem megengedett továbbá a megintést olyan felfüggesztő feltételhez kötni, hogy amennyiben a hátralékos tartozást teljes egészében nem fizeti meg, úgy hatályba lép a felszólítás.⁸² Ugyanígy nem lehet a felszólítást a felmondó nyilatkozattal semmilyen módon összekapcsolni, mivel a felmondásnak előfeltétele a preventív célzatú megintés.

Jogkövetkezmények

Amennyiben a lízingbeadó él az azonnali hatályú felmondás jogával, úgy a felek között megfelelő elszámolásnak van helye. A hátralékos tartozás meghatározása sok problémát vethet fel a felek között. A BGB éppen ennek elkerülése végett írja elő, hogy a hátralékos adósságot csökkenteni kell azzal a kamattal és futamidőtől függő költségekkel, amelyek a hátralévő időre esnének.⁸³ A hátralékos adósság összege a felmondás időpontjáig esedékes lízingdíjak és az a hátralékos összeg, amelyet a felmondás ellenére a hátralékos időre meg kellene fizetni. Ebből az összegből le kell vonni a kamatokat illetve a futamidő függő költségeket, amelyek a felmondás utáni időre esnek, a lízingszerződés idő előtti megszűnése miatt a lízingbeadó által meg nem keresett időarányos nyereséget, valamint a lízingtárgy értékesítéséből befolyt összeget. Futamidő függő költségeknek minősülnek a kamatok, adók, biztosítási díjak, így ezeknek a felmondás utáni időre eső arányos részét a lízingbevevőnek nem kell megfizetnie. Nem kerülnek azonban a lízingbevevő javára elszámolásra az olyan futamidőtől független költségeket, mint a rendelkezésre állási jutalék, vagy a szerződéskötés során felmerülő elbírálási díj vagy kezelési költség.⁸⁴

A lízingbeadó nem követelheti a lízingbevevőtől az elmaradt nyereségét és a szerződés idő előtti megszűnése folytán felmerülő azt a kárát, amely abból adódik, hogy a lízingbeadónak a refinanszírozó felé a kölcsönszerződésből eredő kötelezettségeit teljesíteni kell. A lízingbevevő ugyanis csak a lízingbeadó felmondásáig terjedő időre járó nyereségéért tartozik helytállni.

⁸¹ Westphalen: i.m. 718.

⁸² LG Bonn NJW-RR 1998, 779.

⁸³ BGB 498. § (2) bek.

⁸⁴ Westphalen: i.m. 720.

A lízingtárgyat a lízingbeadónak a lehető legjobban kell értékesítenie, ami azt is jelenti, hogy a lízingbevevő által megjelölt vevőnek vagy magának a lízingbevevőnek kell eladni, ha az általa felkínált ár kedvezőbb, mint a kereskedők ajánlata. Aggályos az olyan szerződéses megállapodás, mely szerint a lízingbevevő a szakértői vélemény megismerését követően haladéktalanul köteles megjelölni harmadik vevőt, aki magasabb áron hajlandó megvásárolni a lízingtárgyat, ennek elmulasztása esetén a lízingbeadó maga értékesítheti a lízingtárgyat. A bírói gyakorlat szerint legalább egy kéthetes határidőt (*Zweiwochenklausel*) kell biztosítani a vevő megnevezésére a lízingbevevő számára, és csak ennek eredménytelen eltelte esetén értékesíthető a lízingtárgy a szakvéleményben meghatározott áron.⁸⁵ A lízingbeadónak minden esetben tájékoztatni kell a lízingbevevőt mielőtt a lízingtárgyat a szakértő által megállapított piaci ár alatt kívánja értékesíteni.⁸⁶ Érvénytelen a bírói gyakorlat szerint az olyan szerződéses kikötés is, amely szerint a lízingbeadó a lízingtárgy tényleges piaci árának meghatározott százalékát, például 90%-át (*90%-Klausel*) veszi az elszámolás során számításba.⁸⁷

IX. A BGB szabályozásának értékelése

A BGB-nek a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre irányadó rendelkezései első ránézésre az utaló normák átláthatatlan dzsungelét képezik. Az utaló normák túlzott alkalmazása megítélésünk szerint megnehezíti nemcsak a laikus fogyasztó, hanem más jogalkalmazók számára is az irányadó jog megtalálását, ezáltal pedig a fogyasztóvédelem és a jogbiztonság követelménye ellen hatnak. Nem tartjuk szerencsésnek a BGB-nek azt a megoldását, hogy a fogyasztóvédelmi tárgyú irányelvek túlnyomó többségét a kódex keretein belül helyezi el. Figyelemmel arra, hogy az Európai Unió fogyasztóvédelmi joga nem egy konstans jogterület, a fogyasztóvédelmi tárgyú irányelvek módosítása egyben a tagállami jogszabályok, jelen esetben a BGB gyakori módosítását is maguk után vonják. További kritikaként hozható fel a BGB által követett megoldással szemben, hogy úgy kívánja szabályozni a fogyasztói

⁸⁵ OLG Düsseldorf ZMR 2004, 571.

⁸⁶ Westphalen: i.m. 721.

⁸⁷ BGH ZMR 2002, 810.

pénzügyi lízingszerződést, hogy annak fogalmi meghatározását nem adja meg a kódexben. A fogalmi definiálás hiánya azzal a következménnyel jár, hogy a jogirodalomnak és a jogalkalmazásnak kell meghatározni azokat a szempontokat, amelyek mentén a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésre irányadó jogi normák tárgyi és személyi hatálya meghúzható. Bonyolítja a helyzetet, hogy az utaló jogi normák olyan jogintézmények megfelelő alkalmazását írják elő a fogyasztói pénzügyi lízingszerződésekre, amelyek nem minden esetben illeszthetőek immanens módon a lízing jogintézményéhez, melyből adódó ellentmondások feloldása szintén a jogtudományra és a jogalkalmazásra hárul.

Ugyanakkor mindenképpen előremutatónak tekinthető a fogyasztók szemszögéből akár a kapcsolt szerződések megfelelő alkalmazására tett kísérlet, akár a fogyasztói elállási jog biztosítása, a szerződés alaki és tartalmi követelményeinek meghatározása, a teljesítések elszámolásának általánostól eltérő szabálya, vagy a lízingbeadó azonnali hatályú felmondásának szigorú feltételekhez kötése. Véleményünk szerint a pénzügyi lízing hazai gyakorlatában is nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a fogyasztóvédelmi szempontoknak, melynek egyik lehetséges megoldási alternatívája a német jogalkotó által felállított modell.